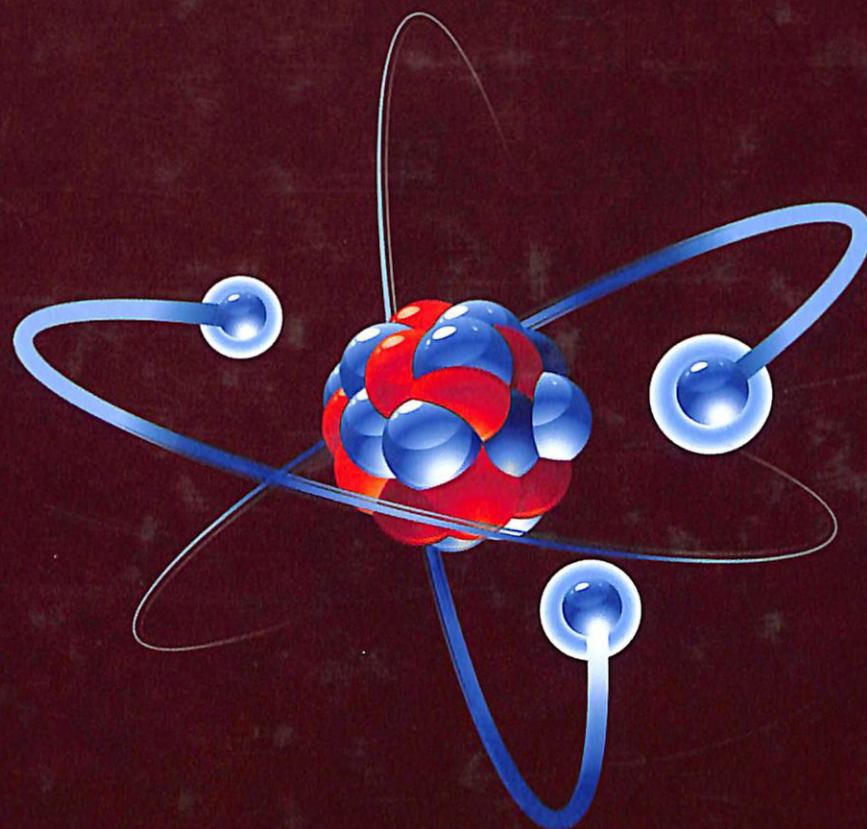

KIMYO
ATAMALARINING
IZOHLI LUG'ATI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VAZIRLAR MAHKAMASINING
DAVLAT TILINI RIVOJLANTIRISH DEPARTAMENTI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
"O'ZKIMYOSANOAT" AKSIYADORLIK JAMIYATI

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O'ZBEK TILI VA ADABIYOTI
UNIVERSITETI HUZURIDAGI DAVLAT TILIDA ISH YURITISH ASOSLARINI O'QITISH
VA MALAKA OSHIRISH MARKAZI

NAVOIY DAVLAT KONCHILIK VA TEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI

KIMYO ATAMALARINING IZOHLI LUG'ATI

TOSHKENT– 2023

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VAZIRLAR MAHKAMASINING
DAVLAT TILINI RIVOJLANTIRISH DEPARTAMENTI
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
"O'ZKIMYOSANOAT" AKSIYADORLIK JAMIYATI
ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O'ZBEK TILI VA ADABIYOTI
UNIVERSITETI HUZURIDAGI DAVLAT TILIDA ISH YURITISH ASOSLARINI O'QITISH
VA MALAKA OSHIRISH MARKAZI
NAVOIY DAVLAT KONCHILIK VA TEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI

KIMYO ATAMALARINING IZOHLI LUG'ATI

SamDTU
axborot-resurs markazi

**G'AFUR G'ULOM NOMIDAGI
NASHRIYOT-MATBAA IJODIY UYI**

UO'K 54(038)
KBK 24.5v6
K 42

Taqrizchilar:

Salixanova Dilnoza Saidakbarovna, *texnika fanlari doktori, professor;*
Jo'rayeva Bibish Muxsinovna, *filologiya fanlari doktori, professor*

Tuzuvchilar:

Mirzamahmudov Jo'rabek, *Energetika vaziri;*
Azimov Inomjon, *filologiya fanlari nomzodi, dotsent;*
Nurmurodov To'lqin, *texnika fanlari doktori, professor;*
Tadjimuhamedov Xabibulla, *kimyo fanlari nomzodi, dotsent;*
Abdiyev Murodqosim, *filologiya fanlari doktori, professor;*
Abdurahmonova Sanobar, *filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori*

Kimyo atamalarining izohli lug'ati [Matn]: lug'at / Tuzuvchilar I.Azimov [va boshq.]. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2023. – 392 b.

“Kimyo atamalarining izohli lug'ati”da noorganik, organik, fizik, analitik va biokimyo, kimyoviy texnologiyaning asosiy jarayonlari va qurilmalari bo'yicha 4123 mingga yaqin eng ko'p ishlatiladigan o'zbek, ingliz va rus tillaridagi atamalar va terminologik iboralar va ularning o'zbek tilidagi qisqacha izohi mavjud. U tadqiqotchilar, texnologlar, tarjimonlar, o'qituvchilar, doktorantlar, kimyo fakultetlari va universitetlari talabalari uchun mo'ljallangan. Bundan tashqari, lug'at kimyo bo'yicha umumiy ma'lumotnoma sifatida ishlatilishi mumkin.

Lug'atda keltirilgan terminologiya xalqaro nomenklatura va so'nggi mahalliy terminologiya standartlariga mos keladi.

Mazkur lug'at Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan ilmiy faoliyatga oid davlat dasturlari doirasida moliyalashtirilgan AL-442105872 raqamli “Kimyo atamalarining izohli lug'atini yaratish” mavzusidagi amaliy loyiha doirasida tayyorlangan.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi O'zbek tilini rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari hisobidan chop etildi.

UO'K 54(038)
KBK 24.5v6

ISBN 978-9943-8835-8-1

© G'afur G'ulom nomidagi
nashriyot-matbaa ijodiy
uyi, 2023

SO'ZBOSHI

Hozirgi jahon hamjamiyati taraqqiyotini fan-texnika rivoji, fanlararo integratsiyasiz hamda globalizatsiya, axborotlashtirish singari jarayonlarsiz tasavvur etish qiyin. Ayni damda ham insonlar o'rtasida tabiat va olam hodisalarini tushunishga bo'lgan qiziqish va ulardan inson hayotiy ehtiyojini qondirishda foydalanish borasida izlanishlar muntazam davom etmoqda. Bu esa turli fanlarning zamonaviy yo'nalish va sohalari paydo bo'lishiga olib kelgani holda, ularga xos soha terminologiyasini yuzaga keltirmoqda. Natijada til lug'aviy boyligining tinimsiz ravishda yangi so'z va atamalar bilan to'ldirilishiga erishilmoqda. Dunyo tilshunosligida terminlarni to'plab, ilmiy muomalaga kiritish, sistemalashtirish, xususan, terminlarni tartibga solish, ayirboshlash, termin o'zlashtirish, terminlar tarjimasini kabi yo'nalishlarda olib borilayotgan tadqiqotlarning ahamiyati ortib bormoqda. Bu borada o'zbek tilshunosligida ham ma'lum darajada ishlar amalga oshirilib kelinmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan 2019-yil 21-oktyabrda **"O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"**gi PF-5850-sonli Farmonida mamlakatimiz ijtimoiy hayotining barcha sohalarida, jumladan, davlat boshqaruvi, zamonaviy va innovatsion texnologiyalar, sanoat, bank-moliya tizimi, huquqshunoslik, diplomatiya, harbiy ish, tibbiyot va boshqa sohalarda davlat tilining imkoniyatlaridan to'liq va to'g'ri foydalanishga erishish; ilmiy asoslangan yangi so'z va terminlarni iste'molga kiritish, zamonaviy terminlarning o'zbekona muqobillarini yaratish va bir xilda qo'llanishini ta'minlash; davlat tilini rivojlantirishga oid ilmiy-tadqiqot ishlarini qo'llab-quvvatlash singari masalalar dolzarbligi alohida ta'kidlandi. Binobarin, ushular asnosida ayni paytda, ayniqsa, zamonaviy texnologiya, sanoat, ishlab chiqarishning yangi yo'nalishlari terminlarini unifikatsiya qilish, standartlashtirishga doir ilg'or jahon tajribasini qo'llagan holda tatbiq etish ehtiyoji ham yuzaga kelmoqda.

O'zbek tilining davlat tili sifatidagi mavqeyi va nufuzini oshirish borasida bugungi kunda yechimini kutayotgan qator dolzarb muammolarni, xususan, sohalarga oid terminlarni qo'llashdagi har xilliklar, chalkashliklarni bartaraf etish, ularning yagona terminlar tizimi asosida shakllangan izohli lug'atlarini tuzish va ulardan foydalanishning zamonaviy va qulay usullarini ishlab chiqish kechiktirib bo'lmaydigan vazifalardan biridir.

Shuning uchun ham yurtboshimizning 2020-yil 20-oktyabrdagi "O'zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-6084-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan "2020–2030-yillarda o'zbek tilini rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasini 2020–2022-yillarda amalga oshirish dasturining 9-bandida "Kimyo atamalarining izohli lug'ati"ni yaratish va nashr etish alohida vazifa sifatida belgilangan.

Haqiqatan ham, zamonaviy va innovatsion texnologiyalar asosida rivojlanayotgan fanlardan biri kimyo hisoblanadi. Uning organik kimyo, noorganik kimyo, analitik kimyo, kolloid kimyo, fizikaviy kimyo sohalari bilan bir qatorda, polimerlar kimyosi, kvant kimyosi, kristallo kimyo, geterosiklik birkimlar kimyosi singari bir qator zamonaviy sohalari yuzaga kelganligi soha terminologiyasining yangi so'z va terminlar bilan boyitilishiga olib kelmoqda. Shu bois ham, AI-442105872 – raqamli "Kimyo atamaları izohli lug'atini yaratish" nomli amaliy loyihasi asosida kimyo fanining nafaqat shu paytga-

cha ilmiy muomalada bo'lgan, balki uning zamonaviy sohalarida qo'llanayotgan kimyo atamalarining izohli lug'ati tuzildi. Loyihadan ko'zlangan maqsad bugungi kunda jahon amaliy tilshunosligi, leksikografiyasi, terminologiyasi qo'lga kiritgan yutuqlaridan unumli foydalangan holda imkon darajasida fanning barcha sohalarida eng faol atamalarini yaxlit bir lug'at sifatida jamlashdan iborat. Shuningdek, mazkur lug'atni yaratishda Rossiya, Angliya, Amerika, Germaniya va Turkiya davlatlari leksikograflari va terminologlarining tajribalari o'rganilib, ularning yutuqlaridan ijodiy foydalanildi.

Jahon amaliyotida rus va ingliz tillarida kimyo atamalarining izohli lug'atlari bir necha variantlarda kitob shaklida yaratilgan. Bunday izohli lug'atni o'zbek tilida yaratishga ehtiyoj mavjudligi bois uni tuzish muhim amaliy ahamiyat kasb etishi bilan ham dolzarbdir.

So'z va atama tanlash har qanday lug'atchilik muammolarining markazida turadi. Odatda, lug'at esa tabiiy til leksikasidan orqada yuradi. Buning tashqi va ichki omili sifatida lug'atlarning tashqi jihatdan cheklanganlik hamda ichki jihatdan o'zini cheklash xususiyatini ko'rsatish mumkin. Adabiy nutq, eskirgan qatlam, chegaralangan qatlam, zamonaviy qatlam, faol qatlam va nofaol qatlam, apellyativ qatlam va terminologik qatlam orasidagi chegara aniq emas: tilning uzluksizligi bunday chegara paydo bo'lishiga to'sqinlik qiladi.

Lug'atni shakllantirish jarayonida faqat kimyo sanoati mutaxassislari doirasida terminlarning qo'llanilishi bilan cheklanib qolinmadi, balki ta'lim jarayonida ham soha terminlarini qo'llashning bugungi holati ham o'rganilib, tahlil qilinishiga harakat qilindi.

Tadqiqot yakuni sifatida yaratilgan mazkur izohli lug'at o'zbek tilining davlat tili sifatidagi mavqeyi va nufuzini oshirishga, til lug'aviy qatlamini boyitishga xizmat qilishi hamda "O'zbek tilining til korpusi"ni yaratishda ham material vazifasini o'tashi mumkin. Shuningdek, lug'atdan bevosita kimyo fanini o'rganuvchi fiziklar, metallurglar, geologlar, biologlar hamda tibbiyot, veterinariya, qishloq xo'jaligi xodimlari va boshqa soha mutaxassislari ham foydalanishi va o'zlariga kerakli ma'lumotlarni topishi mumkinligi nazarda tutilgan.

Loyihani bajarish davomida o'zbek tilining kimyo terminlarini qo'llanishidagi chalkashlik va noo'rin qo'llanishlar bartaraf etildi, ularning imlosi tartibga solindi hamda ularning yagona qolipga solingan milliy tizimi yaratildi.

Loyihada ko'zda tutilgan vazifalarni bajarish davomida kimyo fani va uning yo'nalishlariga doir ish yuritish terminologiyasi shakllantirildi va barcha tashkilotlarda bir xil tamoyilga asoslangan holda terminlarning qo'llanishi va imlosi bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi va ushular ham lug'atda aks ettirilishiga harakat qilindi.

Atamalarning yagona variantini qo'llashni taklif etish va amaliyotga kiritish orqali kimyo fanining farmatsevtika va kimyo texnologiyalari singari zamonaviy sohalaridagi huquqiy-me'yoriy hujjatlar, kasb standartlari, texnik reglamentlar, yo'riqnomalar, ko'rsatmalar va boshqa ilmiy-texnik hujjatlarni davlat tilida sifatli ishlab chiqilishi va ularning imlosi birxilligi ta'minlandi.

Tadqiqotda foydalanilgan terminologik material hamda kimyo texnologiyasi va farmatsevtikasi singari sohalariga doir atamalarning talqinlari xilma-xil izohli, terminologik va boshqa tipdagi soha lug'atlarini tuzish uchun tayyor material bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari o'zbek tili terminologiyasidagi nazariy qarashlarni bir qadar to'ldirish hamda chuqurlashtirishga ma'lum darajada hissa qo'shadi.

Lug'at alifbo tartibida tuzilgan bo'lib, unda o'zbek, ingliz va rus tillarida organik, noorganik, fizik, analitik kimyo, kimyoviy texnologiyaning asosiy jarayonlari va qurilmalari bo'yicha 4123 mingga yaqin terminlar va ularning o'zbek tilidagi qisqacha izohi berilgan.

Lug'at kimyo va kimyoviy texnologiyasi singari sohalar terminologiyasi bo'yicha qo'llanma sifatida kollej va texnikumlar o'quvchilari, tadqiqotchilar, texnologlar, tarjimonlar, o'qituvchilar, doktorantlar hamda kimyoning turli yo'nalish va mutaxassisliklarida ta'lim oluvchi bakalavr va magistrilar uchun mo'ljallangan.

Lug'atda eng ko'p qo'llanadigan kimyoviy atamalar, elementlar, birikmalar nomlari, shuningdek, jarayonlar, iboralar, qoidalar va usullar uchta tilda, jumladan, o'zbek, rus va ingliz tillarida berilganligi zamonaviy kimyo korxonalarida ishlovchilar uchun muhim qo'llanma, OTM va ilmiy tadqiqot markazlari professor-o'qituvchilari, ilmiy xodimlari, doktorant va talabalarning ishlab chiqarish va ilmiy tadqiqot jarayonlarida, shuningdek, bevosita ishlab chiqarish jarayonida ishtirok etuvchilarning kasbiy kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishda katta yordam beradi.

Lug'atdan bevosita kimyo fanini o'rganuvchi fiziklar, metallurglar, geologlar, biologlar, dorishunoslar hamda tibbiyot va qishloq xo'jaligi xodimlari va boshqa soha mutaxassislari ham foydalanishi va o'zlariga kerakli ma'lumotlarni topishi mumkin.

Mazkur lug'at "O'zkiyosanoat" AJ soha mutaxassislari bilan hamkorlikda Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti huzuridagi Davlat tilida ish yuritish asoslarini o'qitish va malaka oshirish markazi hamda Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti olimlari tomonidan tayyorlangan.

Lug'atni tayyorlashda Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti huzuridagi Davlat tilida ish yuritish asoslarini o'qitish va malaka oshirish markazi bo'lim boshlig'i H.Dehqonov, mutaxassis M.Omonov, Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universitetining tadqiqotchilari hamda doktorantlari, jumladan, N.Xurramov, G.Rahimova, Z.Rahmatova, Z.Karimova, L.Bozorovlar yaqindan ko'maklashdilar.

Mualliflar lug'at haqidagi xolisona fikr va mulohazalarni chin ko'ngildan qabul qiladilar.

Mirzamahmudov Jo'rabek Tursunpo'latovich,
O'zbekiston Respublikasi Energetika vaziri,
"O'zkiyosanoat" AJ kuzatuv kengashi raisi

ABSOLYUT (MUTLAQ) ALKOGOL

ing. absolute alcohol

rus. абсолютный алкоголь, м

Bu nazariy tushuncha 100 daraja kuchga ega bo'lgan etil spirtini nazarda tutadi. Distillatning kuchini har kuni hisoblash uchun "mutlaq spirt" tushunchasi qo'llaniladi.

q. mutlaq spirt

ABSORBENT

ing. absorbent

rus. абсорбент, м

Gaz yoki erigan moddani yutuvchi suyuq yoki qattiq modda.

ABSORBER

ing. absorber

rus. абсорбер, м

Absorber (lotin tilidan absorbeo – yutaman) – gazlar aralashmasidan bir yoki bir nechta komponentlarni absorbent yordamida yutish (singdirish) uchun mo'ljallangan qurilma.

ABSORBSIYA

ing. absorption

rus. абсорбция, ж

Absorbsiya (lotin tilidan absorptio – yutish (singdirish)) – absorbatlarni absorbentlar yordamida yutish. Texnika va kimyoviy texnologiyada gazlarni suyuqlikka yutilish jarayoni.

ABSORBSIYA APPARATI

ing. absorption apparatus

rus. абсорбционный аппарат, м

Gaz aralashmasidan moddalarni singdirish texnologik jarayonining mustaqil operatsiyalarini o'tkazish.

ADDITIV NOMENKLATURA

ing. additive nomenclature

rus. аддитивная номенклатура, ж

Additiv nomenklatura – bu nomenklatura molekulaning bir qismi to'yingan, bir qismi aromatik, yoki ko'priksimon tuzilishga ega bo'lganda qo'llaniladi.

ADGEZIYA

ing. adhesion

rus. адгезия, ж

Bu o'xshash bo'lmagan zarralar yoki sirtlarning bir-biriga yopishib olish tendensiyasidir, fizikada

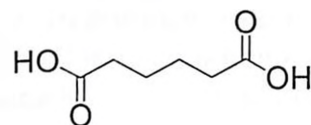
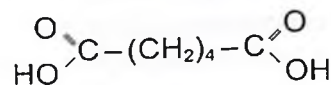
o'xshash bo'lmagan qattiq yoki suyuq jismlar yuzalarining birikishi.

ADIPIN KISLOTASI

ing. adipine acid

rus. адипиновая кислота, ж

Adipin kislotasi – geksandi kislota – lotincha *adeps* – surkov moyi nomidan olingan. Suvli ichimliklar, sintetik tolalar olishda ishlatiladi. 153°C da suyuqlanadigan qattiq modda.

ADSORBENT

ing. adsorbent

rus. адсорбент, м

Adsorbentlar suvni metallar va aralashmalardan tozalashda, protivogazlarda, katalizatorlar tashuvchi sifatida, gazlarni, spirtlarni, moylarni tozalashda, spirtlarni ajratishda, neftni qayta ishlashda, tibbiyotda gazlar va zaharlarni singdirish uchun ishlatiladi.

ADSORBENTLAR

ing. adsorbents

rus. адсорбенты, мн

Yuqori darajada rivojlangan sirtida yutilish jarayoni sodir bo'ladigan sintetik va tabiiy jismlar (aktiv ko'mir, silikagel, alyumogel, tabiiy aktiv loylar).

ADSORBER

ing. adsorber

rus. адсорбер, м

Adsorber (lotincha *ad* – on, bilan va *sorbeo* – singdiraman) – qattiq jismning adsorbent (absorbent) deb ataladigan sirt qatlamini kimyoviy reaksiya jarayonida bo'lmagan erigan yoki gazsimon moddalarni singdirish uchun apparat.

ADSORBSIYA

ing. adsorption

rus. адсорбция, ж

Suyuq yoki qattiq jismning sirt qatlami tomonidan gazsimon muhit yoki eritmadan moddaning yutilishi.

AEROZOL

ing. aerosol

rus. аэрозоль, м

Suyuqlikning gazda, odatda havoda tarqalishi.

AGENT

ing. agent

rus. агент, м

Tizimga kiritilgan va unda ma'lum jarayonlarni vujudga keltiruvchi oddiy modda, kimyoviy birikma yoki moddalar aralashmasi, har qanday jarayon yoki hodisada harakat qiluvchi omil.

AGREGAT

ing. aggregate

rus. агрегат, м

Reaktorning ishlash prinsipi ma'lum sharoitlarda berilgan komponentlardan yakuniy mahsulot olishdir.

AGROKIMYO (AGRONOMIK KIMYO)

ing. agrochemistry

rus. агрохимия

Agrokimyo yuqori hosil va sifatli qishloq xo'jaligi mahsulotlari olish uchun bioiqlim imkoniyatlarini hisobga olgan holda o'simliklarning oziqlanishini optimallashtirish, o'g'itlardan foydalanish va tuproq unumdorligi haqidagi fan.

AJRATISH

ing. elimination

rus. отщепление, с

Molekuladan atomlarni chiqarib tashlash.

AKKUMULYATORLAR

ing. accumulators

rus. аккумуляторы, мн

Zaryadsizlangandan keyin qayta zaryadlanishi mumkin bo'lgan qayta ishlatiladigan ikkilamchi kimyoviy oqim manbayi.

AKRIL KISLOTA

ing. acrylic acid

rus. акриловая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_3H_4O_2$ yoki $CH_2=CH-COOH$. Akril kislota o'tkir hidli rangsiz suyuqlikdir, suvda va organik erituvchilarda eriydi. Standart sharoitda

uning d 1,051 g/sm³, erish nuqtasi 13°C, qaynash nuqtasi 141°C.

AKROLEIN (PROPENAL)

ing. acrolein (propenal)

rus. акролеин (пропенал), м

Kimyoviy formulasi: C_3H_4O (lotin *acris* – o'tkir, kaustik + oleum - moy) (propenal) – $H_2C=CH-CHO$, akril kislota aldegid, eng oddiy to'yinmagan aldegid. Molyar massasi $56,0633 \pm 0,003$ g/mol, d 0,843 g/sm³, ionlanish energiyasi 974,7911 kJ/mol, erish nuqtasi -87°C, qaynash nuqtasi 52,7°C, chaqnash harorati -26°C o'z-o'zidan yonish harorati 234°C.

AKSEPTOR

ing. acceptor

rus. акцептор, м

Akseptor (kimyo) – bu bo'sh orbital va donorning elektron juftligi tufayli elektronlarni qabul qiladigan va kimyoviy bog'lanish hosil qiluvchi atom yoki atomlar guruhi.

AKTINIDLAR, M, (AKTINOIDLAR)

ing. actinides

rus. актиниды, м, мн (актиноиды)

D.I.Mendeleyev davriy sistemasining VII davrining aktiniydan keyingi 14 ta elementidan iborat oilasi.

AKTINIY

ing. actinium

rus. актиний

Kimyoviy formulasi: Ac, davriy sistemaning III guruh elementi, tartib raqami 89, radioaktiv, atom massasi – 227, t_{suyuq} 1320°C; yarim yemirilish davri 20 yil. Aktiniy 1899- yilda A. Deben tomonidan uran smolasini qayta ishlash chiqindilaridan topilgan, undan poloniy va radiy ajratilgan.

AKTINIYNING RADIOAKTIVLIK QATORI

ing. actinium radioactive series

rus. ряд радиоактивности актиния

Radioaktiv qatorlar – radioaktiv hosil bo'lishlar zanjiri orqali bir-biriga bog'langan izotoplar guruhlar. Tabiiy qatorlar: toriy qatori (4n) – Th-232 nuklidi bilan boshlanadi; radium qatori (4n + 2) – U-238 bilan boshlanadi; aktinium qatori (4n + 3) – U-235 bilan boshlanadi. Sun'iy seriyalar (tabiatda yo'q bo'lib ketgan): neptunium seriyasi (4n + 1) – np-237 bilan boshlanadi.

AKTINOIDLAR

ing. actinides

rus. актиноиды, мн

Davriy sistemaning III gruppasidagi aktiniydan keyin keladigan elementlarni sovet olimi S.A.Shukarev aktinoidlar deb atadi. Bu elementlar quyidagilardir: Toriy Th (№ 90), Protaktiniy Pa (№ 91), Uran U (№ 92), Neptuniy Np (№ 93), Plutoniy Pn (№ 94), Ameritsiy Am (№ 95), Kyuriy Cm (№ 96), Berkeliy yoki Berkliy Bk(№ 97), Kaliforniy Cf (№ 98), Eynshteyniy Es (№ 99), fermiy Fm (№ 100), Mendeleyeviy Md (№ 101), Nobeliy (№ 102), Lourensiy Lr (№ 103).

AKTINOURAN

ing. actinouran

rus. актиноуран, м

Kimyoviy formulasi: AcU, bu modda uranning izotopidir, massasi 235, 1935-yilda kashf etilgan; bu izotop aktiniy qatorining bosh a'zosi bo'lsa kerak, degan fikrlar bor; yarim yemirilish davri 700 million yil; odatdagi uranda 0,7% aktinouran bor.

AKTIVATOR (FAOLLASHTIRGICH)

ing. activator

rus. активатор, м

1. Katalizatorga qo'shilishi uning faolligini, selektivligini va barqarorligini oshiradigan modda.
2. Korrozion aktivatorlar korroziyani tezlashuviga yordam beruvchi moddalar.

AKTOR

ing. actor

rus. актер, м

Ba'zi oksidlanish reaksiyalari ikkinchi bir oksidlanish reaksiyalari bilan birga boradi, H_2SO_3 va $H_3A_5O_3$ aralashmasiga $HBrO_3$ ta'sir ettirilsa, H_2SO_3 ning oksidlanishi bilan birga, $H_3A_5O_3$ ham oksidlanadi.

AKVA

ing. aqua

rus. аква, ж

Akva – suvning lotincha nomi.

q. suv

AKVAMARIN

ing. aquamarine

rus. аквамарин, м

$3BeO \cdot Al_2O_3 \cdot 6SiO_2$, berilliy alyumosilikati, yashil-zangori tiniq kristallardan iborat, qimmatbaho tosh.

ALANGALANISH

ing. ignition

rus. воспламенение, с

Cho'g' manbai ta'sirida olov yonishi boshlanishi, bu standart sinovda barqaror olov yonishi bilan tavsiflanadi.

ALANIN

ing. alanin

rus. аланин, м

Kimyoviy formulasi: $C_3H_7NO_2$ yoki

$CH_3-CH(NH_2)-COOH$. α -alanin ko'plab oqsillarning bir qismidir, β -alanin bir qator biologik faol birikmalarning bir qismidir. Erish nuqtasi 295–316°C, molyar massasi 89,09 g/mol.

ALBIT

ing. albite

rus. альбит, м

Tarkibi $Na_2O \cdot Al_2O_3 \cdot 6SiO_2$, eng keng tarqalgan ruda hosil qiluvchi minerallardan biri, peristerit deyiladi. d 2,61 - 2,63 g/sm³. Triklirik qo'sh kristallar, polisintetik qo'sh kristallari bor. Tarkibi (%):

Na_2O – 11,67; Al_2O_3 –19,35; SiO_2 –68,44. Aralashmalar: K, Ca, Rb, Cs.

ALBUMIN

ing. albumin, albumen

rus. альбумин, м

Barcha o'simlik va hayvon to'qimalarida mavjud bo'lgan tabiiy oqsillarning eng oddiy vakili. Suvda yaxshi eriydi.

ALBUMINAT

ing. albuminate

rus. альбуминат, м

Oqsillarga kislota yoki ishqor ta'siridan hosil bo'ladi. Oqsillar amfoterlik xossasiga ega, ya'ni kislotalar bilan birikib, atsid-albuminat hosil qiladi.

ALBUMINLAR

ing. albumin

rus. альбумины (протеины), мн

Albuminlar, tabiiy oqsillar guruhining biri. Albumin tarkibi: uglerod 50-55%, vodorod 6,6-7,3%, kislorod 19-24%, azot 15-19%, oltingugurt 0,23-2,4%. Sut albumini, ya'ni kazeinda fosfor bor, gemoglobinda temir bo'ladi (0,3-0,5%).

ALBUMINODLAR

ing. albuminodes

rus. альбуминоды, мн

Bular yung, teri, suyaklarning oqsil moddalaridir. Albuminodlar skleroprotein deb ham ataladi, suvda va boshqa erituvchilarda erimaydi.

ALBUMOZE

ing. albumose

rus. албумоза, ж

Albumozalarni oqsillarning to'liq gidrolizidagi oraliq mahsulot deyish mumkin, ular oqsil moddalarning sekin gidrolizlanishidan hosil bo'ladi.

ALDAN KISLOTASI

ing. aldanac acid

rus. альдановая кислота, ж

Aldan kislotasi – aldozani bromli suv bilan oksidlab olinadigan monokarbon kislota.

ALDEGID KISLOTALAR

ing. aldehydic acid

rus. альдегидкислоты, мн

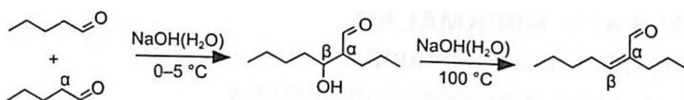
Organik moddalar bo'lib, bularda ham aldegid guruh, ham karboksil guruh bo'ladi. Ular aldegid va kislotalarning barcha xossalariga ega. Bularning birinchi vakili gliksal kislota $C_2H_2O_2$ dir.

ALDEGID KONDENSATSIIYA

ing. aldehyde condensation

rus. альдегидная конденсация

Suyultirilgan ishqorlarning aldegidlarga ta'siridan aldollar, ya'ni aldegid-spirtlar hosil bo'ladi. Aldollar suvni oson ajratib chiqarib, to'yinmagan aldegidlarga aylanadi.

ALDEGIDAMMIAK

ing. ammonia aldehyde

rus. альдегидаммиак, м

Aldegidlarning ammiak bilan birikishidan aldegidammiaklar hosil bo'ladi; masalan, atsetaldegidammiak $CH_3-CHO+NH_3=C_2H_5ONH_2$, oq kristalik modda, suvda yaxshi eriydi. $t_{suyuq.} 97^{\circ}C$

ALDEGIDLAR

ing. aldehydes

rus. альдегиды, мн

Organik birikmalar bo'lib, molekulasida $-C=O$ guruh bor, bu karbonil guruh yoki karbonil radikal deyiladi. Karbonil guruhning bir atom vodorod bilan tutashgani aldegid guruh deb ataladi.

ALDEGIDO KETON

ing. aldehyde ketone

rus. альдегидокетон, м

Ham aldegid, ham keton guruhlarini o'z ichiga olgan va o'rinbosarlarning nisbiy holatiga qarab o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan organik birikma. Metilgliksal $CH_3-CO-CHO$, formilatseton $CH_3-CO-CH_2-CHO$ β -keton aldegidlarning vakili. Levulin aldegidi $CH_3-CO-CH_2-CH_2-CHO$, γ -keton aldegidlarning vakili.

ALDIMIN

ing. aldimin

rus. алдимин, м

Aldimin – aldegiddan hosil bo'lgan imin.

ALDOGEKSOZA (MONOZA)

ing. aldohexose

rus. альдогексоза, ж

Bular bitta aldegid guruh va beshta gidroksil guruh saqlaydigan aldegid xossali bo'lib, ularning har bir molekulasida olti atom uglerod va olti atom kislorod bor. Molekulyar formulasi: $C_6H_{12}O_6$

ALDOKSIMLAR

(ALDEGIDLARNING OKSIMLARI)

ing. aldehydes oximes

rus. оксимы альдегидов

Aldegidlarning karbonil guruhidagi kislorod bilan gidroksilamin azotidagi ikki atom vodorod (H_2N-OH) hisobiga suv chiqib ketishi natijasida aldoksimplar hosil bo'ladi.

ALDOL

ing. aldol

rus. алдол, м

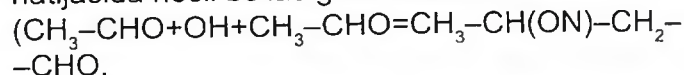
Tarkibida bir vaqtning o'zida ham aldegid guruh, ham gidroksil guruh tutgan birikma. Aldol (3-giroksi-2-butanal), ular saxarid birikmalari uchun mezonlarga javob bersa ham, shakar emas.

ALDOLLAR

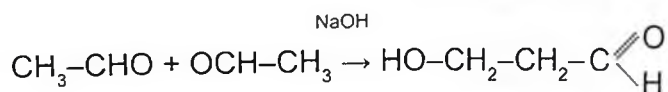
ing. aldol

rus. альдоль

Aldegidlarning ikki molekulasining kondensatsiyasi natijasida hosil bo'ladigan mahsulot:

Masalan, sirka aldegidning ikki molekulasidan:

ALDOTRIOZA

ing. aldotroz

rus. альдотроз, м

Aldotrioza – aldegid guruhini tutgan trioza, glitserin aldegidi.

ALDOZA

ing. aldose

rus. альдоза, ж

Aldoza – aldegid guruhini saqlovchi monosaxarid.

ALDOZALAR (ODDIY SAXAROZA, MONOSAXARIDLAR, MANNOZALAR)

ing. aldose

rus. альдоза, ж (простые сахара, моносахариды, монозы)

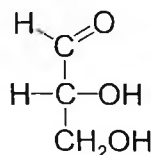
Oddiy qandlar, shirin ta'mli kristall moddalar, suvda eriydi.

ALDOZLAR

ing. aldose

rus. альдозы

Aldegid spirt xossasiga ega bo'lgan monosaxaridlar aldozlar deyiladi. Ular oksialdegidlar xilidan bo'lgan uglevodlarning eng oddiylaridir. Aldozlarga aldopentoza, aldogeksoza va hokazolar kiradi;

ALEBASTR

ing. alabaster

rus. алебастр, м

Bu eski termin, hozirgi vaqtda bu termin o'rniga binokorlik gipsi degan termin ishlatiladi, (yunoncha *άλι-βασροςдан*) ikki xil mineralning nomi: gips va kalsit.

q. kalsiy sulfat

ALFA NURLAR

ing. alpha – rays

rus. альфа – лучи

Radioaktiv moddalardan chiqadigan nurlar uch xil bo'ladi, shu nurlarning bir xili alfa nurlardir. Bular geliy atomlari yadrolari oqimidan iborat bo'lib, atom og'irliklari 4, zaryadlari 2⁺ dir.

ALFA O'ZGARISH

ing. alpha transformation

rus. альфа превращение

Radioaktiv moddalarning yemirilish natijasida α – alfa zarrachalar tarqatishidir. Tabiiy radioaktiv yemirilish davriy jadvalning oxiridagi Alfa o'zgarishda α–yemirilish davriy jadvalining oxiridagi Z>82 vismutdan keyin joylashgan og'ir element izotoplarida kuzatiladi.

ALGAROT KUKUNI

ing. algarate powder

rus. альгаратовый порошок

Kimyoviy formulasi: Sb₄O₅Cl₂, bu modda SbCl₃ algarot kukuni – (boshqacha ingliz kukuni deb ataladi) – surma preparati, surma oksidlorid, uning ixtirochisi, Algarot sharafiga italyan nomi bilan atalgan. Tibbiyotda kuchli emetik sifatida ishlatiladi.

ALIFATIK (YOG') KISLOTALAR

ing. fatty acids

rus. жирные кислоты

To'yingan uglevodorodlar qatorining bir negizli kislotalari; umumiy formulasi C_nH_{2n+1}-COOH yoki (R-COOH) ochiq zanjirli alifatik bir asosli karbosiklik kislotalar, o'simlik va hayvonlarning yog'lari, moylari va mumlarida eterifikatsiyalangan shaklda topiladi.

ALIFATIK BIRIKMALAR

ing. aliphatic compounds

rus. алифатические соединения

Alifatik birikmalar, bular to'yingan organik birikmalarining bir katta qatori bo'lib, ularning uglerod atomlari ochiq tarmoqli zanjirlardan iboratdir.

ALIFATIK QATOR (YOG' QATORI YOKI TO'YINGAN UGLEVODORODLAR)

ing. aliphatic series

rus. алифатический ряд

Bu qator birikmalari vodorodga tamoman to'yingan uglevodorodlarning gomologik qatori. Umumiy

formulasi: C_nH_{2n+2} . Masalan, CH_4 , C_2H_6 , C_3H_8 va hokazo.

ALITILLASH

ing. alilation

rus. алитирование

Alitillash kukun aralashmalarda (50% Al yoki ferroaluminium, 49% Al_2O_3 va 1% NH_4Cl yoki 99% ferroaluminium va 1% NH_4Cl) amalga oshiriladi.

ALITSIKLIK BIRIKMALAR

ing. alicyclic compounds

rus. алициклическое соединение

Bular molekularida bir yoki bir nechta uglerod atomlaridan tuzilgan yopiq halqalari bo'lgan organik birikmalar.

ALIZARIN (1,2-DIGIDROKSIANTRAXINON)

ing. alizarin

rus. ализарин, м

$C_{14}H_8O_4$ kimyoviy formulali antraxinon hosilasidir. Qizil rangli kukun, suvda deyarli erimaydigan tabiiy antraxinon bo'yoq, marina ildizi bo'yog'i, ildizda glikozid shaklida mavjud.

ALKADIYENLAR (DIEN UGLEVODORODLARI, DIOLEFINLAR)

ing. alkadienes

rus. алкадиены, м, мн (диеновые углеводороды, диолефины)

Alifatik uglevodorodlarda ikkita qo'sh bog'ni o'z ichiga olgan kimyoviy birikmalar guruhi.

ALKALIMETRIYA

ing. alkalimetry

rus. алкалиметрия

q. neytrallash metodi

ALKALOID

ing. alkaloid

rus. алкалоид, м

Alkaloid – ishqorga o'xshash ma'nosini anglatuvchi tabiiy aminobirikma, asos xossaga ega bo'lgan azotli organik birikma.

ALKALOIDLAR

ing. alkaloids

rus. алкалоиды

Alkaloidlar (lotincha gidroksid – "ishqor" yoki arab tilidan Al–qali – "sabzavot kuli" va boshqa yunoncha

eidos – "ko'rinish", "tashqi ko'rinish") – tabiiy kelib chiqishi azot o'z ichiga olgan organik birikmalar guruhi.

ALKANALLAR

ing. alcanels

rus. алканалы, мн

Ochiq zanjirli aldegidlar alkanallar deb ham ataladi. Ularning nomi va tuzilishi to'g'ridan-to'g'ri alkanlardan kelib chiqadi.

ALKANLAR

ing. alkanes

rus. алканы, мн

Faqat oddiy bog'larni o'z ichiga olgan va $C_{(n)}H_{(2n)+2}$ umumiy formulasi bilan gomologik qator hosil qiluvchi chiziqli yoki tarmoqlangan tuzilishdagi atsiklik uglevodorodlar.

ALKANOL

ing. alkanol

rus. алканол, мн

To'yingan spirtlar, alkanlarning bir yoki bir nechta gidroksil guruh tutgan hosilasi. Gidroksil guruh soniga qarab spirtlar bir atomli, ikki atomli, ko'p atomli bo'lishi mumkin.

ALKANOLYATLAR

ing. alcanolyates

rus. алканолыаты

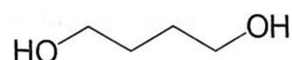
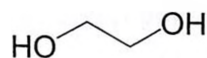
R–OM umumiy formulali birikmalar, bu yerda R alkil (yoki almashtirilgan alkil) va M metall kationi yoki boshqa kationdir.

ALKANDIOLLAR (YOKI GLIKOLLAR)

ing. alkanediols (or glycols)

rus. алканедиолы (или гликоли)

Bu moddalar ikki atomli spirtlardir. Alkandiol, alkan va dioldan iborat bo'lib, turli pozitsiyalarda aniq ikkita gidroksil guruhini o'z ichiga olgan chiziqli yoki tarmoqlangan uglevodorod zanjirlaridan tashkil topgan moddalar guruhidir.

ALKENLAR, (ETILEN UGLEVODORODLAR, TO'YINMAGAN UGLEVODORODLAR, OLEFINLAR)

ing. alkenes (ethylene hydrocarbons, unsaturated hydrocarbons, olefins), m, mn

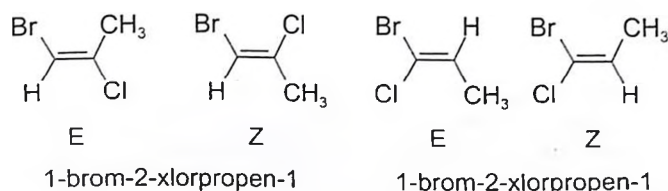
rus. алкены (этиленовые углеводороды, ненасыщенные углеводороды, олефины), м, мн
Tarkibida bitta qo'sh bog' bo'lgan alifatik to'yinmagan uglevodorodlar. Ular C_nH_{2n} umumiy formulasi-ga ega.

ALKENLARNING Z- VA E- IZOMERLARI

ing. z- and e-isomers of alkenes

rus. z- и e- изомеры алкенов

Alkenlarning Z- va E- izomerlari – uchta yoki to'rt-ta turli o'rinbosarlari bo'lgan etilendagi o'rinbosarlarning qo'sh bog'ga nisbatan turlicha joylashishidan hosil bo'ladigan fazoviy izomerlar.

ALKIL

ing. alkyl, alkyl residue

rus. алкил, м

Bir qator to'yingan uglevodorodlarning monovalent radikallarining umumiy nomi.

ALKIL-RADIKALLAR

ing. alkyles

rus. алкил-радикалы

Alkillar (alkil radikallari) – bir erkin elektronga ega alkanlarning (to'yingan uglevodorodlar) zarralari bo'lgan oraliq moddalardir. Masalan, metil CH_3CH_2 , metan radikali, etil C_2H_5 , C_2H_6 etan radikalidir.

ALKILAT

ing. alkylate

rus. алкилат, м

Izoparafinni yuqori oktanli uglevodorodlar aralashmasi. Alkilat (alkilat) – yuqori oktanli uglevodorodlar aralashmasi bo'lib, ular motor yoqilg'isiga uning ishlash xususiyatlarini va fraksiyonel tarkibini yaxshilash uchun qo'shiladi.

ALKILEN

ing. alkylene

rus. алкилен, м

Etilen uglevodorodlar, to'yinmagan uglevodorodlar, olefinlar. Organik kimyoda alken – bu uglerod-uglerod qo'sh aloqasi bo'lgan uglevodorod.

ALKIL-KATION

ing. alkyl cation

rus. алкильный катион

Juda kuchli elektrofil reagentlar. Alkilgalogenid bilan alyuminiy xloridning o'zaro ta'siri natijasida hosil bo'ladigan kation, $r^+AlCl_4^-$. Organik kimyoda alkil guruhi bitta vodorod yetishmaydigan alkandir.

ALKILLASH

ing. alkylation

rus. алкилирование

Organik moddalarga bir valentli alkil guruhlarini kiritish reaksiyasi. Alkillanish – alkil guruhini bir molekuladan ikkinchisiga o'tkazish.

ALKIL-MAGNIY-GALOGENIDLAR

ing. alkyl magnesium halogen compound

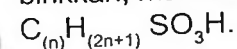
rus. алкил-магний-галогенные соединения, с
Umumiy formulasi: $R-MgX$ (X – galogenidlardir). Ular suv ta'sirida ajralib, to'yingan uglevodorodlar hosil qiladi.

ALKILSULFO KISLOTALAR

ing. alkylsulphonic acids

rus. алкилсульфокислоты, мн

Tiotsiapid (rodanid) kislota efilrlarining oksidlanishidan hosil bo'ladi, bu moddalarda aklillar oltingugurt bilan birikkan; masalan: $C_2H_5SO_3H$; umumiy formulasi:

ALKILTIOFENILAR

ing. alkylthiophenes

rus. алкилтиофены, мн

Yuqori molekulyar parafinni uglevodorodlardan alkiltiofenlar olinadi.

C_6H_8S , bu moddalar tiofen (C_4H_4S)ning hosilalardir; masalan, dimiltiofen.

ALKIMYO

ing. alchemy, alchemy

rus. алхимия, ж

1. Kimyo fanining o'rta asrlardagi nomi.
2. Qimmatbaho metallarni kimyoviy vositalar yordamida qimmat bo'lmagan metallardan olishga qaratilgan tadqiqotlar.

ALKINLAR

(ASETILEN UGLEVODORODLARI, TO'YINMAGAN UGLEVODORODLAR)

ing. alkynes, alkines

rus. алкины (ацетиленовые углеводороды, ненасыщенные углеводороды), м, мн.

Tarkibida bitta uchbog' bo'lgan alifatik to'yinmagan uglevodorodlar. Ular C_nH_{2n-2} umumiy formulasiga ega.

ALKINOL

ing. alkinol

rus. алкинол, мн

Tarkibida bir vaqtning o'zida ham uch bog', ham gidroksil guruh tutgan birikma, to'yinmagan spirt (gidroksialkinlar).

ALKOGOLLAR

ing. alcohols

rus. алкоголи, мн

Bu moddalar spirtlardir.

q. spirtlar

ALKOGOLIMETRIYA

ing. alcoholometry

rus. алкоголиметрия, ж

Alkogolli suyuqliklarda spirt (suvsiz spirt, etil spirti) miqdorini aniqlash uchun qo'llaniladigan usullar majmuyi. Suyuqlikning solishtirma og'irligini o'lchashga asoslangan.

ALKOGOLIZ

ing. alcoholysis

rus. алкоголиз, м

Turli organik birikmalar (epoksidlar, angidridlar va karboksilik kislota galogenidlari) va spirtlar o'rtasidagi almashinish reaksiyalari guruhining umumiy nomi.

ALKOGOLLI BIJG'ISH

ing. alcoholic fermentation

rus. алкогольное брожение

Uglevodlar, asosan, glyukoza, etanol va karbonat angidrid molekulariga aylanadigan fermentatsiya turi.

ALKOGOLYATLAR

ing. alcoholates

rus. алкогольаты, мн

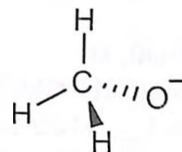
Bu moddalar alkogollarni, ya'ni spirtlarning gidroksil gruppasidagi vodorodning metallga almashinishidan hosil bo'ladigan mahsulotdir. Alkogolyatlar suv ta'siridan spirt va ishqor hosil qiladi. R-OH umumiy formulali birikmalar.

ALKOKSID ANION

ing. alkoxide

rus. алкоксидный анион, м

Spirt gidroksil guruhidan proton chiqib ketganda hosil bo'ladigan qoldiq.

ALLEL HOLAT

ing. allelic state

rus. аллельное состояние

Allel molekusidagi qo'sh bog' yonidagi uglerodga bog'langan birikmalar.

ALLIL

ing. allil

rus. аллил, м

Kimyoviy formulasi: $[CH_2=CH-CH_2-]$ Allil – propilendan olingan uglevodorod radikali, unda uchinchi uglerod atomidan vodorod atomi ajratilgan.

ALLIL BROMID (YOKI BROMALLIL)

ing. allyl bromide

rus. аллилбромид, м

Kimyoviy formulasi: $CH_2=CH-CH_2Br$, suyuq modda molyar massasi 120,98 g/mol $t_{suyuq.} -119,4^{\circ}C$, $t_{qayn.} 71,3^{\circ}C$, $d 1,398 g/sm^3$; suvda erimaydi, spirt va efrida eriydi. Allil bromid kuchli, o'tkir va doimiy hidga ega bo'lgan yonuvchan, rangsiz suyuqlik.

ALLIL HOLAT

ing. allyl state

rus. аллилное состояние, с

Propilen molekulidagi qo'sh bog' yonidagi uglerodga bog'langan birikmalar.

ALLIL YODID

ing. allyl iodide

rus. аллил иодистый

Kimyoviy formulasi: $\text{CH}_2=\text{CH}-\text{CH}_2\text{I}$, suyuq modda, molyar massasi 167,977 g/mol. $t_{\text{suyuq.}} -99,3^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 101/734$ mm, suvda erimaydi, spirt va efirda eriydi.

ALLIL SPIRTI

ing. allyl alcohol

rus. аллиловый спирт, м

Kimyoviy formulasi: $\text{CH}_2=\text{CH}-\text{CH}_2\text{OH}$, to'yinmagan spirt, molyar massasi 58,08 g/mol, suyuq modda; $d 0,872$ g/sm³, o'tkir hidli. $T_{\text{suyuq.}} -129^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 97^\circ\text{C}$. Alkogolli hidli rangsiz suyuqlik.

ALLIL SULFID

ing. allyl sulfur

rus. аллил сернистый, м

Kimyoviy formulasi: $(\text{CH}_2=\text{CH}-\text{CH}_2)_2\text{S}$ moysimon suyuqlik, hidga ega, $t_{\text{qayn.}} -139^\circ\text{C}$, $d 0,88765$ g/sm³. Sarimsoq moyi tarkibida allil sulfid mavjud.

ALLIL XLORID

ing. allyl chloride

rus. аллил хлорид, м

Kimyoviy formulasi: $\text{CH}_2=\text{CH}-\text{CH}_2-\text{Cl}$; $t_{\text{suyuq.}} 136,4^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 45^\circ\text{C}$, $d 0,938$ g/sm³; molyar massasi - 76,53 g/mol, suvda juda oz eriydi, spirt va efirda yaxshi eriydi. Bu o'tkir hidli rangsiz suyuqlikdir.

ALLILAMIN

ing. allilamine

rus. аллиламин, м

Kimyoviy formulasi: $\text{CH}_2=\text{CH}-\text{CH}_2-\text{NH}_2$, suyuq modda, $t_{\text{suyuq.}} -88^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 55-58^\circ\text{C}$, $d 0,761$ g/sm³; suvda, spirt va efirda yaxshi eriydi. Molyar massasi 57,096 g/mol.

ALLILANILIN

ing. allilaneline

rus. аллиланилин, м

$\text{CH}_2=\text{CH}-\text{CH}_2-\text{NH}-t_{\text{qayn.}} 217-218^\circ\text{C}$, $d 0,982$ g/sm³; suvda erimaydi, spirt va efirda eriydi.

ALLILATSETON

ing. allylacetone

rus. аллилацетон, м

$\text{CH}_3\text{COCH}_2\text{COCH}_3$; suyuq modda, $t_{\text{suyuq.}} -23^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} -140^\circ\text{C}$, $d 0,975$ g/sm³; suvda yaxshi eriydi.

ALLILBENZOL

ing. allylbenzene

rus. аллилбензол, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_5-\text{CH}_2-\text{CH}=\text{CH}_2$, suyuq modda; $t_{\text{qayn.}} 156-157^\circ\text{C}$, $t_{\text{suyuq.}} -40^\circ\text{C}$, rangsiz suyuqlik, kuchli hidli, benzol, xloroform, efir, suvda erimaydi.

ALLOKSAN

ing. alloxan

rus. аллоксан, м

Alloksan (mezoksaliimochevina yoki mezoksaliilkarbamid) $\text{C}_4\text{H}_2\text{O}_4\text{N}_2$, Alloksan 1817-yilda Brugnatelli (*ital. Brugnatelii*) tomonidan kashf etilgan.

ALLOKSAN KISLOTA

ing. alloxanic acid

rus. аллоксановая кислота

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_4\text{H}_4\text{O}_5\text{N}_2$ molyar massasi: 160,085 g/mol.

ALLOKSATIN

ing. alloxatin

rus. аллоксатин, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_8\text{H}_6\text{O}_8\text{N}_4$. Bu modda alloksanning ninakonidir, molyar massasi - 322,19 g/mol, erish harorati - 250°C.

ALLOTROPIYA

ing. allotropy, allotrope

rus. аллотропия, ж

Kimyoviy elementning tuzilishi va xossalari jihatidan farq qiluvchi ikki yoki undan ortiq oddiy moddalar shaklida mavjud bo'lish qobiliyati.

ALMASHINISH

ing. exchange

rus. обмен, м

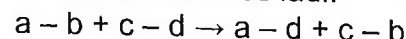
Barcha kimyoviy o'zgarishlarning umumiyligi, moddalar va energiyaning barcha turdagi o'zgarishlari.

ALMASHINISH REAKTSIYALARI

ing. reaction exchange

rus. реакция обмена, мн

Almashuv reaksiyasi, metatezis reaksiyasi - bu ikki birikma o'rtasidagi kimyoviy reaksiya bo'lib, bunda ikkala reaktiv, reaktiv guruhlar yoki ionlar o'rtasida almashinuv sodir bo'ladi.

ALMASHISH

ing. exchange, interchange

rus. обмен

Modda va energiyaning barcha kimyoviy o'zgarishlari va barcha turdagi transformatsiyalarining yig'indisi.

ALMASHTIRISH

ing. substitution

rus. замена

Kimyoviy birikmani tashkil etuvchi ba'zi funktsional guruhlar boshqa guruhlariga almashinadigan kimyoviy reaksiyalar.

Masalan: $R - x + y - z \rightarrow r - y + x - z$

ALMASHTIRUVCHI YOKI

"A" – NOMENKLATURA

ing. substitute or "a" – nomenclature

rus. заменитель или "а" – номенклатура, ж

Bu nomenklatura uglerod zanjiri orasida kislorod, oltingugurt va boshqa atomlar kelganda bu zanjir tartib bilan raqamlanadi.

ALUND

ing. alund

rus. алунд, м

Sun'iy alyuminiy oksidning texnik nomi; tabiiy boksitni elektr pechida suyuqlantirib alund olinadi.

Al_2O_3 asosidagi o'tga, kimyoviy ta'sirga chidamli o'ta qattiq materialdir.

ALUNIT

ing. alunite

rus. алунит, м

Kimyoviy tarkibi: $K_2SO_4 \cdot xAl_2(SO_4)_3 \cdot yAl_2O_3 \cdot zH_2O$, mineral d 2,59–2,9 g/sm³

ALYUMINAT (ALYUMINATLAR)

ing. aluminate, aluminates

rus. алюминат, алюминаты

Alyuminiy gidroksid $Al(OH)_3$ ga ishqorlar ta'siridan hosil bo'ladigan moddalar; masalan: $NaAlO_2$ va $KAlO$.

ALYUMINIY

ing. aluminium

rus. алюминий, м

Kimyoviy belgisi: Al. Davriy sistemaning III gruppasi elementi, tartib raqami 13, atom massasi – 26,97,

d 2,708g/sm³, t_{suyuq} 660°C, t_{qayn} 2518°C; yer qo'big'ida 7,5% alyuminiy bor, kumushday oq, yengil metall, havoda o'zgarmaydi.

ALYUMINIY ACHCHIQTOSH

ing. aluminium kvass

rus. алюминнивые квасы

Alyuminiy sulfat bir valentli metall sulfatlari bilan oson birikib, qo'sh tuzlar hosil qiladi. Kaliy, natriy, ammoniyning $MeAl(SO_4)_2 \cdot 12H_2O$ tipidagi alyuminiyli achchiqtoshlari mavjud.

ALYUMINIY AMALGAMASI

ing. amalgamated aluminium

rus. амальгамированный алюминий, м

Agar alyuminiy ustiga simob surkalsa, uning oksid pardasi yemirilib, shu joyi oksidlana boshlaydi. Simob surkalgan alyuminiy amalgamlangan alyuminiy deb ataladi.

ALYUMINIY-AMMONIY SULFAT

ing. aluminium-ammonium sulfate

rus. серноокислый алюминий-аммоний, м

Kimyoviy formulasi: $NH_4Al(SO_4)_2 \cdot 12H_2O$, rangsiz kristalli modda, kristallari oktaedr yoki kub shaklida, d 1,645 g/sm³; t_{suyuq} 95°C atrofida suyuqlanadi, suvda yaxshi eriydi (20°C li 1l suvda 0,324 mol eriydi), spirta erimaydi.

ALYUMINIY ARSEMAT

ing. aluminium arsenic

rus. мышьяковокислый алюминий

Kimyoviy formulasi: $AlAsO_4$ rangsiz kristallar, suvda erimaydi.

ALYUMINIY ATSETAT

ing. aluminium acetate

rus. уксуснокислый алюминий, м

Kimyoviy formulasi: $Al(CH_3COO)_3$ rangsiz kristallar, sovuq suvda eriydi va issiq suvda gidrolizlanadi. Molyar massasi – 204,11 g/mol.

ALYUMINIY ATSETILANETONAT

ing. aluminium acetylacetonate

rus. ацетилацетонат алюминий, м

Kimyoviy formulasi: $Al(C_5H_7O_2)_3$ kristall modda, t_{suyuq} 194,6°C, t_{qayn} 314-315°C, suvda erimaydi. Molyar massasi 324,31 g/mol, d 1,42 g/sm³

ALYUMINIY ATSETILENID

ing. aluminium acetylene

rus. ацетиленистый алюминий, м

Kimyoviy formulasi: $Al_2(C_2)_3$, molyar massasi – 143,96 g/mol, d 2,36; 2,99 g/sm³.

ALYUMINIY GIDROKSIDI

ing. aluminium oxide hydrate

rus. гидрат окиси алюминия, мн

Kimyoviy formulasi: $Al(OH)_3$. Oq, iviq cho'kma, suvda yomon eriydi, ammo amfoter bo'lgani uchun kislotalar va ishqorlarda oson eriydi. $Al_2O_3 \cdot 3H_2O$ oq kristall kukun.

ALYUMINIY BORAT

ing. aluminium borate

rus. борнокислый алюминий, м

Alyuminiy borat $2Al_2O_3 \cdot B_2O_3 \cdot H_2O$, oq rangli kukun, suvda eriydi, spirt va efirda erimaydi; shisha ishlab chiqarishda ishlatiladi.

ALYUMINIY BORID

ing. aluminium boride

rus. бористый алюминий – борид алюминия

Kimyoviy formulasi: AlB_2 . Kislotalar va suv ta'siriga chidaydi.

ALYUMINIY BROMID

ing. aluminium bromide

rus. алюминий бромистый, м

Kimyoviy formulasi: $AlBr_3$, rangsiz kristall modda; d (20°C) - 1,079 g/sm³, t_{suyuq} 97,5°C, t_{qayn} 268°C; bundan tashqari – $AlBr_3 \cdot 6H_2O$ ham bor, molyar massasi 266,69 g/mol.

ALYUMINIY DIXROMAT (YOKI ALYUMINIY BIXROMAT)

ing. aluminium dichromate – dichromate or aluminium bichromate

rus. двуххромовокислый алюминий – дихромат или бихромат алюминия, м

Kimyoviy formulasi: $Al_2(Cr_2O_7)_3$, qora rangli modda, suvda erimaydi. Tashqi ko'rinishidan u oq kristallarga o'xshaydi.

ALYUMINIY FOSFAT

ing. aluminium phosphate

rus. фосфорнокислый алюминий – фосфат алюминия, м

Kimyoviy formulasi: $AlPO_4$, molyar massasi 121,95 g/mol oq rangli kristall modda, d 2,59 g/sm³; suvda, spirt va sirka kislotalarda erimaydi, kuchli kislotalar va ishqorlarda 1800°C eriydi.

ALYUMINIY FOSFID

ing. aluminium phosphorus

rus. алюминий фосфористый, м

Kimyoviy formulasi: AlP sarg'ish-kulrang kristallar, d 2,42 g/sm³, 2530°C eriydi. Molyar massasi 57,96 g/mol.

ALYUMINIY FTORID

ing. aluminium fluoride

rus. фтористый-фторид алюминия, м

Kimyoviy formulasi: AlF_3 , oq rangli kristall kukun; d 2,88 g/sm³, t_{suyuq} 1291°C.

ALYUMINIY GIDRID

ing. aluminium hydrogenated

rus. водородистый алюминий

Kimyoviy formulasi: AlH_3 , d 1,45 g/sm³ beqaror modda, molyar massasi 30,005 g/mol. d 1,45g/sm³. Alyuminiy gidrid oq yoki rangsiz qattiq moddadir.

ALYUMINIY IZOTOPLARI

ing. aluminium isotops

rus. изотопы алюминия, мн

²⁷Al-100% alyuminiy izotoplari – yadroda turli xil neytron tarkibiga ega bo'lgan alyuminiy kimyoviy element atomlarining (va yadrolarining) turlari. Alyuminiy (¹³Al) ²²Al dan ⁴³Al gacha bo'lgan 22 ta izotop va 4 ta izomerga ega.

ALYUMINIY KARBID

ing. aluminium carbide

rus. карбид алюминия

Al_4C_3 toza alyuminiy karbid sariq modda, kristallari geksogonal shaklda bo'ladi, d 2,36 g/sm³, t_{suyuq} 2100°C, t_{qayn} 2200°C.

ALYUMINIY KORROZIYASI

ing. aluminium corrosion

rus. коррозия алюминия

Alyuminiy odatdagi sharoitda korroziyalanmaydi, chunki uning sirti yupqa zich alyuminiy oksid parda bilan qoplangan.

ALYUMINIY NITRAT

ing. aluminium nitrate

rus. алюминий азотнокислый, м

Kimyoviy formulasi: $\text{Al}(\text{NO}_3)_3$, d 1,89 g/sm³, t_{suyuq} 66°C, suvda yaxshi eriydi; tarkibida 9, 8, 6, 4 molekula suv bo'lgan gidratlari bor; oq kristall modda.

ALYUMINIY NITRID

ing. aluminium nitrogenic-aluminium nitride

rus. алюминий азотистый-нитрид алюминия

Kimyoviy formulasi: AlN . kukunsimon oq kristall, 2200°C da suyuqlanadi; d 3,05 g/sm³. Alyuminiy nitridi birinchi marta 1877-yilda sintez qilgan.

ALYUMINIY OKSID

ing. aluminium oxide

rus. алюминия окись

Kimyoviy formulasi: Al_2O_3 , suvda erimaydigan oq kukun, t_{suyuq} 2050°C. Tabiiy Al_2O_3 (korund), yoqut, sapfir, jilvirtosh hollarida ham uchraydi.

ALYUMINIY PASSIVLIGI

ing. aluminium passivity

rus. алюминия пассивность, ж

Alyuminiy suv ta'siridan o'zgartmaydi deyish mumkin, unga suyuqlanadigan sovuq nitrat kislota ta'sir etmaydi, chunki alyuminiy sirti yupqa oksid parda bilan qoplangani uchun u oksidlanmaydi.

ALYUMINIY QOTISHMALARI

ing. aluminium alloys

rus. алюминия сплавы, мн

Alyuminiy qotishmalari yengil va mustahkam bo'ladi. Eng muhim qotishmasi duralyuminiy (91% Al, 4% Cu, 0,5% dan Mg, Mn, Si), alyuminiyning silumin deb ataladigan qotishmasidan (85% Al, 10-14% Si, 0,1% Na).

ALYUMINIY RODANID

ing. aluminium rodanist

rus. алюминий роданистый, м

Kimyoviy formulasi: $\text{Al}(\text{CNS})_3$, kristallik kukun, suvda eriydi, spirtda va efirda erimaydi.

ALYUMINIY SILIKATI

ing. aluminium silicates

rus. алюминия силикаты, м

Kimyoviy formulasi: Al_2SiO_5 , d 3,23 g/sm³, molyar massasi – 162,05 g/mol, t_{suyuq} -1860°C

q. *alyumosilikatlar*

ALYUMINIY SULFAT

ing. aluminium sulfate

rus. алюминий сернокислый, м

Kimyoviy formulasi: $\text{Al}_2(\text{SO}_4)_3 \cdot 18\text{H}_2\text{O}$, yupqa sadaf kristallardan iborat bo'lib, kristallar, plitalar yoki kukun. U ortorombik panjaraga ega. d 2,710 g/sm³, doimiy bosimdagi solishtirma issiqlik – 259,6 J/(mol·k).

ALYUMINIY SULFID

ing. aluminium sulfide-aluminium sulfide

rus. алюминий сернистый, м– сульфид алюминия, м

Kimyoviy formulasi: Al_2S_3 , suvda erimaydigan, ignasiimon oq kristallardan iborat modda; d 2,71 g/sm³, t_{suyuq} 700°C; t_{qayn} 1600°C paytida havoda oksidlanadi.

ALYUMINIY TRIMETIL

ing. aluminium trimethyl

rus. алюминия триметил

Kimyoviy formulasi: $\text{Al}(\text{CH}_3)_3$, rangsiz suyuqlik, havoda o'z-o'zidan yonadi. d 0,752 g/sm³, t_{suyuq} 15°C, t_{qayn} 126–130°C molyar massasi – 72.08.

ALYUMINIY XLORID

ing. aluminium chloride

rus. алюминий хлористый-хлорид алюминия

Kimyoviy formulasi: AlCl_3 , oq kristallik modda, d 2,48 g/sm³; qizdirilganda (185°C bilan 195°C orasida) qariyb sublimatsiyalanadi; t_{suyuq} 192,4°C, t_{qayn} 120°C gigroskopik.

ALYUMINIY YODID

ing. aluminium iodide

rus. алюминий иодистый, м

Kimyoviy formulasi: AlI_3 , kristalli modda, sarg'ish tusli oq rangga ega, kristall gidrati tarkibida 15 molekula suv bo'ladi, t_{suyuq} 188,3°C, t_{qayn} 382°C, d 3,98 g/sm³; suvda, spirtda va efirda eriydi.

ALYUMINLASH

ing. aluminizing

rus. алюминирование (алитирование), с

Yuqori haroratlarda oksidlanishdan himoya qilish, chidamlilik va atmosfera korroziyasiga chidamliligini oshirish uchun po'lat va boshqa metall buyumlar yuzasini alyuminiy bilan to'yintirish usuli va jarayoni.

ALYUMINON

ing. aluminon

rus. алюминон, м

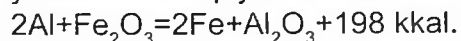
Kimyoviy formulasi: $C_{19}H_{11}O_3(COONH_4)_3$, jigarrang-qizil kristallar. Molyar massasi – 473,44 g/mol.

ALYUMINOTERMIYA

ing. aluminotherm

rus. алюминотермия, ж

Metallarni ularning oksidlaridan alyuminiy kukuni yordami bilan qaytarish usuli.

ALYUMINOTERMIYA-AMINLAR

ing. aluminothermy, aluminothermies

rus. алюминотермия-амины (алюмотермия)

Alyuminiy metali bilan kislorod birikmalarini kamaytirish orqali metallar va nometallarni (shuningdek, qotishmalarni) olish usuli.

ALYUMOSILIKATLAR

ing. alumosilicates

rus. алюмосиликаты, мн

Silikatlarga asoslangan kimyoviy birikmalar guruhi, ularda alyuminiy ham alyuminatlar shaklida mavjud. Ortoklaz $K_2Al_2Si_6O_{16}$ yoki $K_2O \cdot Al_2O_3 \cdot 6SiO_2$, kaolin $H_4Al_2Si_2O_9$ yoki $Al_2O_3 \cdot 2SiO_2 \cdot 2H_2O$, asbest $CaO \cdot 3MgO \cdot 4SiO_2$, nefelin $4K_2O \cdot 4Al_2O_3 \cdot 9SiO_2$, anortit $CaO \cdot Al_2O_3 \cdot 2SiO_2$ va hokazo.

ALYUNIT

ing. alunet

rus. алюминит, м

Kimyoviy formulasi: $K_2SO_4 \cdot Al_2(SO_4)_3 \cdot 4Al(OH)_3$, oq, kulrang rangli, asos xarakterga ega bo'lgan achchiqtosh, suvda erimaydi.

AMALGAMA

ing. amalgam

rus. амальгама, ж

Simobda turli metallarni eritishi natijasida hosil bo'lgan suyuq yoki qattiq qotishma.

AMALGAMLAR

ing. amalgams

rus. амальгамы, мн

Metallarning simob bilan qotishmasi. Amalgamalar metallarning miqdoriga qarab, suyuq yoki quyuqroq bo'ladi.

AMBIDENT ANION

ing. ambident anion

rus. амбидентный анион, м

Tarkibida ikki va undan ortiq nukleofil markazi bo'lgan anion (anion, bo'linmagan elektron juftli atom).

AMERITSIY

ing. americium

rus. америций, м

D.I.Mendeleyev kimyoviy elementlar davriy jadvalining yettinchi davri 3-guruh kimyoviy elementi, kimyoviy belgisi Am, tartib raqami 95, atom massasi – 243. Aktinoidlar turkumiga kiradi. Kumushsimon oq rangga ega og'ir metall.

AMETIST

ing. amethyst

rus. аметист, м

Mineral, kvartsning shaffof binafsharang turi. Dunyodagi eng qimmat kvarts mineralidir.

AMFION

ing. amphion

rus. амфион, м

Bu amfoter ion demakdir. $NH_2CH_2COOH + H_2O = HO \cdot NH_3CH_2COOH = OH^- + NH_3CH_2COO^+ + H^+$.

AMFOLITLAR

ing. ampholytes

rus. амфолиты, мн

Amfolitlar ham asos, ham kislota xossasiga ega bo'la oladigan moddalardir.

AMFOTER BIRIKMALAR

ing. amphoteric compounds

rus. амфотерные соединения

Ham asoslar bilan, ham kislotalar bilan reaksiyaga kirishib tuz hosil qiladigan birikmalardir. Beriliy, alyuminiy, galiy, mishyak, surma, selen va boshqalar.

AMFOTERLIK

ing. amphoterism amphoteric behaviour

rus. амфотерность, ж

Ba'zi kimyoviy birikmalarning, ular bilan o'zaro ta'sir qiluvchi reaktivning tabiatiga qarab, kislotali va asosli xususiyatlarni namoyon qilish qobiliyati.

AMID XLORIDLARI

ing. amide chlorides

rus. амидов хлориды

Kislotalar amididagi kislorodining xlorga almashinishidan amid xloridlari hosil bo'ladi, masalan: $CH_3 - CO - NH_2 + PCl_5 = CH_3 - CCl_2 - NH_2 + POCl_2$. Bu-lar beqaror moddalardir.

AMIDINLAR

ing. amidines

rus. амидины, мн

Bu moddalar yog' (alifatik) kislotalarning hosilalaridir. (karboksamidinlar) – $r^1C(=Nr^2)Nr^3r^4$.

AMIDLAR

ing. amides

rus. амиды, мн

Bular ammiakning bir atom vodorodi metallarga almashinishidan hosil bo'lgan mahsulotdir.

AMIDOL

ing. amidol

rus. амидол, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_3(NH_2)_2OH \cdot 2HCl$.

2,4-diaminofenol divodorod xlorid. Oq kristall modda, suvda yaxshi eriydi, spirt va efirda oz eriydi.

AMIDOSULFON KISLOTA

ing. amidosulfones

rus. амидосульфоновая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_6H_3(NH_2)_2OH \cdot 2HCl$.

NH_2SO_2-OH , bu modda sulfamin kislota deb ham ataladi; rangsiz kristalik modda, t_{suyuq} 205°C, suvda oz eriydi.

AMIDOTUZLAR

ing. amidosalts

rus. амидосоли, мн

Bular kislotalar amidining kislotalar birikishidan hosil bo'lgan moddalardir, masalan: $CH_3CONH_2 \cdot HCl$.

AMIGDALIN

ing. amygdalin

rus. амигдалин, мн

Kimyoviy formulasi: $C_6H_3(NH_2)_2OH \cdot 2HCl$.

$C_6H_5CH(NC)-O-C_{12}H_{21}O_{10} \cdot 3H_2O$. U oq yaltiroq yuqqa kristallardan iborat achchiq modda; 205-210°C da suyuqlanib ajraladi.

AMIKRONLAR

ing. amicrons

rus. амикроны, мн

Bular ultramikroskopda ham ko'rib bo'lmaydigan zarrachalardir. Amikronlarning o'lchamlari 1mk dan kichik bo'ladi.

AMIL SPIRT

ing. amil alcohol

rus. амиловый спирт, м

Kimyoviy formulasi: $C_5H_{11}OH$, suyuq modda, qo'lansa hidi bor, optik aktiv emas; t_{qayn} 137,8°C,

d 0,817 g/sm³; suvda, spirt va efirda eriydi. Molyar massasi 88,150 g/mol.

AMILAZA

ing. amylase

rus. амилаза, ж

Kрахмал va glikogenni gidroliz orqali ajratib dekstrin va maltozaga aylantiruvchi ferment.

AMILENLAR (PENTENLAR)

ing. amilenes (pentenes)

rus. амилены (пентены), мн

Kimyoviy formulasi: C_5H_{10} suyuq bo'ladi. 6 ta izomeri bo'lgan olifenlar qatorining to'yinmagan uglevodorodlari.

AMILOID

ing. amyloid

rus. амилоид, м

Sellyuloza ($C_6H_{10}O_5$)_x ning kolloid shakl o'zgarishidir.

AMILOPEKTIN (AMI LOSELLULOZA)

ing. amilopectin

rus. амилопектин, м

Kрахмал amiloza va amilopektindan iborat.

AMILOSELLYULOZA (AMILOPEKTIN)

ing. amlocellulose

rus. амлоцеллюлоза, ж

Kimyoviy formulasi: $(C_6H_{10}O_5)_n$

AMILOZA (GRANULOZA)

ing. amylose

rus. амилоза, ж

Kрахмал donachalarining ichki qismi amilozadan iborat. Qoldiqlardan qurilgan poliglikozid kichik granular.

A-d-glyukoza.

AMINLAR

ing. amines

rus. амины, мн

Ammiakdagi bir, ikki yoki uchta vodorod atomini organik radikallar bilan aralashtirish mahsuloti bo'lgan kimyoviy birikmalar guruhi.

AMINLASH

ing. amination, amidation, amidating, aminating

rus. аминирование, с

Turli organik birikmalarga aminoguruhni kiritish. Masalan, Piridinga 200°C da natriy amidini ta'sir ettirib, d-amidopiridin olinadi.

AMINO SPIRT

ing. amino alcohol

rus. аминоспирт, м

Oksi – va amino guruhni o'z ichiga olgan birikmalar. –NH₂ yoki –NR₁R₂ va –OH.

AMINOAZOBIRIKMALAR

ing. азоазосоединения

rus. азоазосоединения, мн

Bularga azoguruh –N=N– va aminogruppa –NH₂ bo'ladi.

AMINO BENZOL

ing. amtnobenzene

rus. амтнобензол, м

q. anilin

AMINO BENZOLSULFOKISLOTA (SULFOKISLOT)

ing. aminobenzenesulfonic acid

rus. аминобензолсульфоновая кислота

Kimyoviy formulasi: C₆H₇O₃NS sovuq suvda oz (10°C da 166 g).

AMINO BENZOY KISLOTALAR

ing. aminobenzoic acids

rus. аминобензойные кислоты

Uch izomeri bor:

O–aminobenzooy kislota, antranil kislota, t_{suyuq.} 145–146°C,

M–aminobenzooy kislolaning t_{suyuq.} 174°C,

I–aminobenzooy kislolaning t_{suyuq.} 186–187°C.

AMINO BIRIKMALAR

ing. amino compound

rus. аминосоединение

Tarkibida NH₂ amino guruh bo'lgan birikmalar.

AMINO BOG'LANISHLAR

ing. amino compound

rus. аминосоединение, с

NH₂ amino guruhini o'z ichiga olgan birikma.

AMINODIMETILANILIN

ing. aminodimethylaniline

rus. аминодиметиланилин, м

C₈H₁₂N₂, uch izomeri bor:

O–aminodimetilanilin moysimon,

t_{qayn.} 218°C;

M–aminodimetilanilin t_{qayn.} –268°–270°C;

P–aminodimetilanilin t_{suyuq.} 53°C, t_{qayn.} 262°C

AMINOFENILSIRKA KISLOTA

ing. aminophenylacetic acid

rus. аминофенилуксусная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: C₈H₉O₂N, uchta formasi bor:

o–aminofenilsirka kislota

m–aminofenilsirka kislota

p–aminofenilsirka kislota

AMINOFENOLLAR (AMIDOFENOLLAR)

ing. aminophenols

rus. аминофенолы, мн

Kimyoviy formulasi: C₆H₇NO, rangsiz yupqa kristallardan iborat modda, oson smolalanadi.

O–aminofenol OHC₆H₄NH₂, t_{suyuq.} 174°C;

M–aminofenol OHC₆H₄NH₂, t_{suyuq.} 123°C;

P–aminofenol OHC₆H₄NH₂, t_{suyuq.} 186°C (*ursol*).

AMINO GUANIDIN

ing. aminoguanidine

rus. аминогуанидин, м

Kimyoviy formulasi: C₆H₃(NH₂)₂OH 2HCl. CH₆N₄. Kristalik modda. Suv va spirtida eriydi, efirmda erimaydi. t_{qayn.} 164°C molyar massasi – 74,085 g/mol; d 1,72 g/ml, qaynash nuqtasi 261°C.

AMINO GURUH

ing. amino group

rus. аминогруппа

Kimyoviy formulasi: NH₂, ammiakning qoldig'i.

AMINO GURUHLAR

ing. amino group, amidogen

rus. аминогруппа, ж

Ammiak NH₃ qoldig'i bo'lgan monovalent guruh NH₂.

AMINOIZOBUTILSIRKA KISLOTA (LEYSIN)

ing. aminoisobutyluc

rus. аминоизобутилуксусная кислота

Rangsiz kristall modda. t_{suyuq.} 293–295°C

Kimyoviy formulasi: C₆H₁₃NO₂. Sovuq suvda yomon eriydi.

AMINOKISLOTALAR

ing. amino acids

rus. аминокислоты, мн

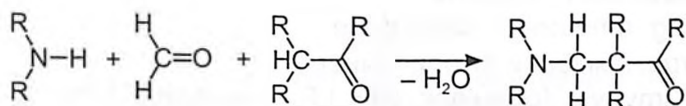
Molekulasida amin va karboksil guruhi bo'lgan organik birikmalar. O'simlik hamda hayvon oqsilining asosiy elementi hisoblanadi.

AMINOMETILLASH

ing. aminomethylation

rus. аминометилирование, с

Molekula tarkibiga aminometil ($-\text{CH}_2-\text{NH}_2$) guruh kiritish β -aminokarbonil birikmalarini hosil qilish bilan enollanadigan karbonil birikmalarini aminometillash usuli – mannix reaksiyasi.

AMINOPROPANDIKARBON KISLOTA

ing. aminopropandicarboxic acid

rus. аминопропандикарбоновая кислота

q. aminoglutar kislota

AMINOPROPION KISLOTALAR (ALANINLAR)

ing. aminopropionic acids

rus. аминопропионовые кислоты

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_3\text{H}_7\text{NO}_2$. Kristalik modda, t_{suyuq} 196°C.

AMINOSPIRT

ing. aminolcohol

rus. аминспирт, м

Gidroksi va aminlar guruhini o'zida saqlovchi birikma. $-\text{NH}_2$ yoki $-\text{NR}_1\text{R}_2$ va $-\text{OH}$ guruhlarini o'z ichiga olgan alifatik organik birikmalar.

AMINOSPIRTLAR

ing. alkyol amine

rus. аминспирт, м

Gidroksi va aminokislotalarni o'z ichiga olgan birikma.

AMINOVALERAN KISLOTALAR

ing. aminovaleric acids

rus. аминовалериановые кислоты

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_{11}\text{O}_2\text{N}$
 t_{suyuq} 160-165°C suvda yaxshi eriydi.

AMMIK

ing. ammonia

rus. аммиак, м

Azot va vodorodning eng oddiy birikmasi NH_3 , NH_3 , odatdagi sharoitda rangsiz gaz, o'ziga xos hidi bor, -33°C da suyuq holga o'tadi, -78°C da qotib, rangsiz kristall massaga aylanadi.

AMMIKATLAR

ing. ammonia

rus. аммиакаты

Tuzlarning ammiak bilan birikib hosil qilgan kompleks birikmalaridir; masalan: $\text{COCl}_2 \cdot 6\text{NH}_3$; $\text{COCl}_2 \cdot 5\text{NH}_3$; $\text{CuSO}_4 \cdot 4\text{NH}_3$ va hokazo.

AMMIKLI BIJG'ISH

ing. ammonia fermentation

rus. аммиачное брожение, с

Mochevina (karbamid) ba'zi mikroorganizmlar ta'siridan ajraladi, bu protsess ammiakli bijg'ish deyiladi. Uning tenglamasi: $\text{CO}(\text{NH}_2)_2 + \text{H}_2\text{O} = \text{CO}_2 + 2\text{NH}_3$

AMMIKLI SUV

ing. ammonia water

rus. вода аммиачная

Asosan ammoniy gidroksid shaklida mavjud bo'lgan ammiakning suvli eritmalari ammiakli suv deb ataladi (ammiakning massa ulushi 25% (GOST 9-92) bo'lgan ammiakning suvli eritmasi tijoratda ishlab chiqariladi.

AMMONIY ATSETAT

ing. ammonium acetate

rus. аммоний уксуснокислый, м

Kimyoviy formulasi: $\text{CH}_3\text{COONH}_4$, rangsiz gigroskopik, ignasimon kristallardan iborat modda, t_{suyuq} 12,5-114°C, bundan yuqori temperaturada ajralib ketadi.

AMMOFOS

ing. ammophos

rus. аммофос, м

Ikki azot-fosforli konsentrlangan mineral o'g'it. Bu modda taxminan 30% $\text{NH}_4\text{H}_2\text{PO}_4$ va 70% $(\text{NH}_4)_2\text{HPO}_4$ dan iborat aralash o'g'itdir. Bir tonna ammofos, uch tonna superfosfat bilan bir tonna ammoniy sulfiting o'rnini bosadi.

AMMONAL

ing. ammonal

rus. аммонал

Ammonal 72% NH_4NO_3 , 25% al poroshogi va 3% ko'mirdan iborat aralashmadir. Ammonalda kuchli portlash xossasi bor, u faqat detonatsiyadan portlaydi, undan portlatish ishlarida foydalaniladi.

AMMONIY

ing. ammonium

rus. аммоний, м

NH_4 reaksiyalarga xuddi bir valentli metall kabi kirishadi. Noorganik radikal, birikmalarda bir valentli metall rolini o'ynaydi, erkin holatda mavjud emas. NH_4 radikali ammoniy deb ataladi.

AMMONIY ALYUMINIYLI ACHCHIQTOSH

ing. ammonium aluminium alum

rus. аммонийно-алюминивые квасцы

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_3(\text{NH}_2)_2\text{OH} \cdot 2\text{HCl}$.

$\text{NH}_4\text{Al}(\text{SO}_4)_2 \cdot 12\text{H}_2\text{O}$. Ammoniy alyuminiy gidroksid, sulfat kislotasi va ammoniy sulfatdan tayyorlanadi.

AMMONIY AMALGAMASI

ing. ammonium amalgam

rus. аммония амальгама

Natriy amalgamasiga ammoniy tuzining to'yingan eritmasi ta'sir ettirilganda simobning ammoniy radikali bilan birikkan beqaror qotishmasi hosil bo'ladi.

AMMONIY BIXROMAT

ing. ammonium dichromiside

rus. аммоний двухромовокислый

Kimyoviy formulasi: $(\text{NH}_4)_2\text{Cr}_2\text{O}_7$, qizg'ish-sariq, monoklinik sistemadagi prizmatik kristallardan iborat modda, d 2,152g/sm³, suvda yaxshi eriydi (30°C da 30%), qizdirilganda chaqnaq, shiddatli sur'atda ajraladi.

AMMONIY BORATLAR

ing. ammonium borate

rus. аммоний борнокислые, мн

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_3(\text{NH}_2)_2\text{OH} \cdot 2\text{HCl}$.

$(\text{NH}_4)_2\text{B}_9\text{O}_7$, $(\text{NH}_4)_2\text{B}_8\text{O}_{12}$ bularning umumiy formulasi: $\text{Me}_2\text{O} \cdot n\text{B}_2\text{O}_3$.

AMMONIY BROMID

ing. ammonium bromide

rus. аммоний бромистый, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_3(\text{NH}_2)_2\text{OH} \cdot 2\text{HCl}$.

NH_4Br , rangsiz gigroskopik kristalik modda, d 2,429 g/sm³ o'tkir tuz mazasi bor; 1l suvda 7,71 mol (20°C) ammoniy bromid eriydi, toza holda yoriqda ham, havoda ham barqaror; suvda yaxshi, spirtida esa oz eriydi.

AMMONIY DIGIDROFOSFAT

ing. ammonium phosphate single substitution

rus. аммоний фосфорнокислый однозамещенный

Kimyoviy formulasi: $\text{NH}_4\text{H}_2\text{PO}_4$, tetragonal sistemadagi kristallardan iborat modda, d 1,79 g/sm³, eruv-

chanligi: 20°C da 1000g suvda 3,26 mol. 140 °C dan yuqori qizdirilganda, u suvning chiqishi bilan parchalanadi.

AMMONIY FOSFAT

ing. ammonium phosphate

rus. аммоний фосфорнокислый, м

Kimyoviy formulasi: $(\text{NH}_4)_3\text{PO}_4 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$, rangsiz, yupqa kristallardan iborat modda, suvda yaxshi eriydi, spirtida, efirda erimaydi, sekin-asta NH_3 ni yo'qotib turadi.

AMMONIY FTORID

ing. ammonium phosphate

rus. аммоний фтористый, м

Kimyoviy formulasi: $(\text{NH}_4)_2\text{F}_2$, noorganik birikma, NH_4F formulali gidroflorik kislotaning ammoniy tuzi, rangsiz kristallar, kristallogidrat hosil qiladi, zaharli. Mayda prizmatik kristallardan iborat modda, suvda yaxshi eriydi, spirtida yomon eriydi.

AMMONIY FTOROSULFONAT

ing. ammonium fluorosulfonate

rus. аммоний фторосульфонат, м

Kimyoviy formulasi: $\text{NH}_4\text{SO}_3\text{F}$, NH_4F ga tortuvchi sulfat kislotasi ta'siridan ammoniy ftorosulfonat hosil bo'ladi.

AMMONIY VANADAT

ing. ammonium vanadic acid

rus. аммоний ванадиевокислый

Kimyoviy formulasi: NH_4VO_3 , noorganik modda, ammiak va metavanadate kislotaning tuzi, oq yoki sarg'ish kristall, suvda kam eriydi.

AMMONIY GIDOKSID

ing. ammonium hydrate oxide

rus. аммония гидрат окись, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_3(\text{NH}_2)_2\text{OH} \cdot 2\text{HCl}$. NH_4OH , erkin holda olinmagan, faqat suvdagi eritmasi ma'lum, bu modda kuchsiz ishqoriy xossaga ega.

AMMONIY GIDROFOSFAT

ing. ammonium phosphate disubstituted

rus. аммоний фосфорнокислый двухзамещенный
Noorganik birikma, ikki ammoniy guruhi bo'lgan fosfor kislotasining tuzi.

AMMONIY GIDROFTORID

ing. ammonium fluoride, acid

rus. аммоний фтористый кислый, м

NH_4HF_2 , rangsiz, rombik kristallaradan iborat modda, d 1,5 g/sm³, suvda yaxshi eriydi. Bu tuz $\text{NH}_4\text{F} \cdot \text{HF}$ ko'rinishida ham yoziladi.

AMMONIY GIDROKARBONAT

ing. ammonium carbon dioxide

rus. аммоний углекислый кислый, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_3(\text{NH}_2)_2\text{OH} \cdot 2\text{HCl} \cdot \text{NH}_4\text{HCO}_3$, rombik kristallardan iborat modda, d 1,58 g/sm³, havoda ajralib uchib ketadi.

AMMONIY GIDROSULFID

ing. ammonium hydrosulphide

rus. гидросульфид аммония, м

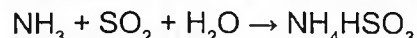
Kimyoviy formulasi: NH_4HS , molyar massasi 51,1 g/mol, rangsiz, ignasimon rombik kristallardan iborat modda, d 1,117 g/sm³.

AMMONIY GIDROSULFIT

ing. ammonium sulphistic acid

rus. аммоний сернистокислый кислый

NH_4HSO_3 , bu modda hali olingan emas. Ammiakning suvli eritmasini oltingugurt dioksidi bilan to'yintirishda olinadi:

AMMONIY IODID

ing. ammonium iodide

rus. йодид аммоний, м

Kimyoviy formulasi: NH_4I , rangsiz, gigroskopik, kub shaklidagi kristallardan iborat modda, d 2,514 g/sm³; suvda va spirtida yaxshi eriydi.

AMMONIY KARBAMINAT

ing. ammonium carbamic acid

rus. аммоний карбаминовокислый, м

Kimyoviy formulasi: $\text{NH}_2\text{-CO}_2\text{-NH}_4$, suvdagi eritmasi 60°C da bir molekula suv biriktirib olib ammoniy karbonatga aylanadi, d 1,38 g/sm³, $t_{\text{erish.}}$ 60°C.

AMMONIY MOLIBDAT

ing. ammonium molybdenate

rus. аммоний молибденовокислый

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_3(\text{NH}_2)_2\text{OH} \cdot 2\text{HCl} \cdot (\text{NH}_4)_2\text{MoO}_4$, monoklinik kristallardan iborat modda, d 2,27 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 190 °C, suvda ham ajraladi, spirtida erimaydi.

AMMONIY NITRAT

ing. ammonium nitric

rus. аммоний азотнокислый

Kimyoviy formulasi: NH_4NO_3 , bir necha (besh xil) kristalik formalari bor: Kristallari -18°C gacha tetragonal shaklda, 32°C gacha rombik shaklda bo'ladi: u gigroskopik moddadir; d 1,725 g/sm³; spirt va suvda yaxshi eriydi, $t_{\text{suyuq.}}$ 168°C;

AMMONIY OKSALAT

ing. ammonium oxalic acid

rus. аммоний щавелевокислый

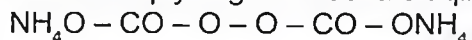
Kimyoviy formulasi: $(\text{NH}_4)_2\text{C}_2\text{O}_4 \cdot \text{H}_2\text{O}$ rangsiz, rombik kristallardan iborat modda. d 1,501 g/sm³, suvda yaxshi eriydi (1l suvda 0,463 mol eriydi), isitilganda ajraladi. Molyar massasi 124,10 g/mol.

AMMONIY PERKARBONAT

ing. ammonium percarbonate

rus. аммоний надуглекислый

Faqat eritmada ma'lum; beqaror modda bo'lib formulasi quyidagicha deb faraz qilinadi:

AMMONIY PEROKSID

ing. ammonium peroxide

rus. аммония перекись, ж

Vodorod peroksidining e'firdagi eritmasidan NH_3 o'tkazilganda vodorod peroksidga ikki molekula ammiak birikib, ammoniy peroksid hosil bo'ladi. Bu moddani ammoniy peroksid $(\text{NH}_4)_2\text{O}_2$ deb qarash mumkin.

AMMONIY PERSULFAT

ing. ammonium persulphuric acid

rus. аммоний надсерновокислый, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_3(\text{NH}_2)_2\text{OH} \cdot 2\text{HCl} \cdot (\text{NH}_4)_2\text{S}_2\text{O}_8$, rangsiz (biroz yashilroq), monoklinik sistemadagi kristal modda, d 1,98 g/sm³, suvda yaxshi eriydi: 100 g suvda 0°C da 58 g.

AMMONIY PERKLORAT

ing. ammonium chloride

rus. аммоний хлорнокислый, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_3(\text{NH}_2)_2\text{OH} \cdot 2\text{HCl} \cdot \text{NH}_4\text{ClO}_4$, oq kristall modda, portlovchi; d 1,95 g/sm³; suvda eriydi. Molyar massasi – 117,489 g/mol. Rangsiz kristallar, normal sharoitda romb shaklida kristallanadi.

AMMONIY PIROSULFIT

ing. ammonium pyrosulfate

rus. аммоний пиросернистокислый, м

$(\text{NH}_4)_2\text{S}_2\text{O}_5$ rangsiz tuz. Bu modda ba'zan ammoniy metan bisulfit deb ham ataladi. U yonmaydi, portla-

maydi, lekin qizdirilganda kislorodni chiqaradi, bu uchuvchi yonuvchan moddalarning yonishiga yordam beradi.

AMMONIY POLISULFIDLAR

ing. ammoni polysulfur

rus. аммоний многосерные, мн

Kimyoviy formulasi: $C_6H_3(NH_2)_2OH \cdot 2HCl \cdot (NH_4)_2S_n$; bunda n_2 dan 9 gacha bo'ladi. Ammoniy polisulfidlar ammoniy sulfidning oltingugurt bilan o'zaro ta'siridan hosil bo'ladi.

AMMONIY RODANID

ing. ammonium rodanist

rus. аммоний роданистый, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_3(NH_2)_2OH \cdot 2HCl \cdot NH_4SCN$, yaltiroq rangsiz monoklinik kristallardan iborat modda, suvda va spirtida yaxshi eriydi, d 1,305 g/sm³, havoda yeyilib ketadi, t_{suyuq} 149°C.

AMMONIY SIANAT

ing. ammonium cyanic acid

rus. аммоний циановокислый, м

Eritmasi kuchsiz isitilganda mochevina $NH_2-CO-NH_2$ ga aylanadi. Anorganik modda $NH_2-CO-NH_2$ olgan edi, bu modda laboratoriyada anorganik moddalardan birinchi marta sintez qilingan organik moddadir.

AMMONIY SIANID

ing. ammonium cyanistium

rus. аммоний цианистый, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_3(NH_2)_2OH \cdot 2HCl \cdot NH_4CN$, rangsiz, monoklinik kristallardan iborat modda, suvda eriydi, spirtida yaxshi eriydi, isitilganda dissotsiyalanadi, d (100°C) 0,79 g/sm³, molyar massasi – 44,06 g/mol.

AMMONIY SULFAT

ing. ammonium sulphate

rus. аммоний сернокислый

Kimyoviy formulasi: $C_6H_3(NH_2)_2OH \cdot 2HCl \cdot (NH_4)_2SO_4$, rangsiz, rombik kristallardan iborat modda, d (20°C) 1,77 g/sm³; suvda yaxshi eriydi (11 suvda 5,73 mol, 20°C), spirtida erimaydi, t_{suyuq} 235–280°C.

AMMONIY SULFID $(NH_4)_2S$

ing. ammonium sulfur

rus. аммоний сернистый

$(NH_4)_2S$, rangsiz kristall modda, beqaror, suvda, spirtida va ishqorda eriydi, past temperaturada, d 0,997 g/sm³, molyar massasi – 68,154 g/mol.

AMMONIY TIOKARBONAT

ing. ammonium thiocarbonate

rus. аммоний тиоуглекислый, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_3(NH_2)_2OH \cdot 2HCl \cdot (NH_4)_2CS_3$, kristall modda bo'lib, undan ammiak hidi keladi, havoda yarqiroqligini yo'qotib, gidrokarbonatga aylanadi. Suvda yaxshi eriydi.

AMMONIY VANADAT

ing. ammonium vanadievoxy, ammonium metavanadate

rus. аммоний ванадиевокислый, метаванадат аммония

NH_4VO_3 , qiyin eruvchi rangsiz kristall tuz, d 2,326 g/sm³.

AMMONIY XLORID

ing. ammonium chloride

rus. аммоний хлористый, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_3(NH_2)_2OH \cdot 2HCl \cdot NH_4Cl$ (novshadil), rangsiz kristall modda, d 1,53 g/sm³, oson sublimatsiyalanadi.

AMMONIY XROMAT

ing. ammonium chromate

rus. аммоний хромовокислый, м

Kimyoviy formulasi: $(NH_4)_2CrO_4$, chiroyli, oltindek sariq, ignasimon uzun kristallardan iborat modda, molyar massasi 152,07 – g/mol, d 1,9 g/sm³; t_{suyuq} 180°C suvda yaxshi eriydi.

AMMONIY-MAGNIY FOSFAT

ing. ammonium-magnesium phosphate (ammonium-magnesium orthophosphate)

rus. аммоний-магний фосфорнокислый (ортофосфат аммония-магния)

Kimyoviy formulasi: $C_6H_3(NH_2)_2OH \cdot 2HCl \cdot MgNH_4PO_4$, rangsiz kristall tuz, suvda oz eriydi, shuning uchun, miqdor va sifat analizida Mg ioni $MgNH_4PO_4$ holida cho'ktiriladi. Molyar massasi – 137,31g/mol, d 1,9 g/sm³.

AMMONOLIZ

ing. ammonolysis

rus. аммонолиз, м

Bu holat moddalarning qattiq holati bo'lib, unda izotropiya xossasi bor, ya'ni fizik xossalari (masalan, qisilish, elektr va issiqlik o'tkazish, optik xossalari) barcha yo'nalishlarida bir xil bo'ladi, chunki bularda atom va molekulalar tartibsiz joylashadi.

AMORF MODDALAR

ing. amorphous substances

rus. аморфное вещества, мн

Jismning aniq erish nuqtasi bo'lmagan holatda qizdirilsa u asta-sekin yumshaydi va suyuq holatga o'tadi.

AMORFLIK

ing. amorphism

rus. аморфность, ж

Moddaning kondensatlangan holati.

AMORTIZATSIYA

ing. depreciation

rus. амортизация, ж

Mashina va boshqa qismlarning yeyilishi.

AMPER

ing. ampere

rus. ампер, м

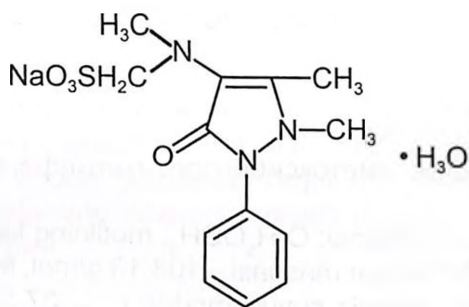
Ampulalarni dori vositalari, bakterial, virusli preparatlar, vitaminlar, endokrin preparatlar eritmalari bilan steril yoki aseptik sharoitda vakuumli qurilmalarda to'ldirish.

ANALGIN

ing. analgin

rus. аналгин, м

Analgin-novalgin, kuchli og'riq qoldiruvchi dori, natriy-fenil – 2,3 – dimetil – 4– n– metilsulfonat.

ANALITIK KIMYO

ing. analytical chemistry

rus. аналитическая химия, ж

Kimyoning bir qismi bo'lib, moddalar va ular aralashmalarining sifat va miqdor tarkibini tekshirish metodlarini o'rganadi.

ANALIZ

ing. analysis

rus. анализ, м

Tahlil (qadimgi yunoncha "parchalanish, bo'linish, qismlarga ajratish, qismlarga ajratish") – tadqiqot obyektlarining alohida qismlarini ajratib olish va o'rganish bilan tavsiflangan tadqiqot usuli.

ANALIZATOR

ing. analyzer

rus. анализатор, м

(Moddalarning tarkibi va xossalari) – qattiq, suyuq va gazsimon moddalarning fizik-kimyoviy xossalari, tarkibi va tuzilishini aniqlash uchun asbob.

ANATAZ

ing. anataz

rus. анатаз, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_3(NH_2)_2OH \cdot 2HCl \cdot TiO_2$. TiO_2 , oktaedrik mineral bo'lib, titan dioksidining uchta tabiiy polimorfik modifikatsiyasidan biri (titan dioksidi, titanium (IV) oksidi, TiO_2).

ANDALUZIT

ing. andalusite

rus. андалузит, м

Tarkibi Al_2SiO_5 yoki $Al_2O_3 \cdot SiO_2$ andaluzitlar pleoxoroizmga ega – ular quyosh nurlari tushish burchagiga qarab rangini o'zgartiradilar (sariq–yashil – qizil–jigarrang – to'q qizil mineraldir. d 3,12–3,18 g/sm^3).

ANDEZIT

ing. andesite

rus. андезит, м

Bu modda vulqon lavasidir, tarkibi taxminan bunday: 56–64% SiO_2 , 0,5–0,7% TiO_2 , 16–21% Al_2O_3 , 3–4% Fe_2O_3 , 6–7% CaO , 3–4% MgO , 3–5% FeO , 2–4% Na_2O , 1–2% K_2O . Rangi: quyuq kulrang yoki deyarli qora, tuzilishi: to'liq bo'lmagan kristall (porfirrit).

ANETOL

ing. anetol

rus. анетол, м

p–propenilfenilmetil efir, p–propenilanzol $C_{10}H_{12}O$. Bu modda ko'pgina efir moylarining (anis, estragen va hokazo) tarkibida bo'ladi. Molyar massasi – 148,20 g/mol t_{suyuq} 23°C, t_{qayn} 234–237°C, d 0,988 g/sm^3 .

ANGIDRIDLAR

ing. anhydrides

rus. ангидриды, м

Tegishli kislotalardan suvni tortib olish orqali olinadigan kislorod bilan elementning kimyoviy birikmasi.

ANGIDRIT

ing. anhydrite

rus. ангидрит, м

Tarkibida CaSO_4 bo'lgan mineral, d 2,8–3,0 g/sm³, rangi oq, ko'k, kulrang, qizil ko'rinishda bo'ladi.

ANGIDRON

ing. anhydron, magnesium perchlorate

rus. ангидрон, перхлорат магния

Kimyoviy formulasi: $\text{Mg}(\text{ClO}_4)_2$, suvsiz magniy perxlorat, u qurituvchi modda sifatida ishlatiladi. Ishlatilgan angidronni 200–250°C gacha qizdirib, undan quritish ishlarida yana foydalanish mumkin. $t_{\text{suyuq.}}$ 251°C, d 2,6 g/sm³.

ANGLEZIT

ing. anglesite

rus. англезит, м

Tarkibi, PbSO_4 mineral. Bu mineral qo'rg'oshin yaltirog'i PbS ning oksidlanishidan hosil bo'ladi, tabiatda PbS ga qaraganda kam uchraydi. Kimyoviy tarkibi: PbO -73,6% va SO_3 -26,4%.

ANGSTERM

ing. angstrom

rus. ангстерм, м

Å, uzunlik o'lchov birligi, $1\text{Å} = 0,1\text{nm} = 10_{\text{sm}}^{-8}$; masalan, qattiq nurlarning to'lqin uzunliklari, molekullar va atomlar oraliqlari angsterm bilan o'lchanadi.

ANILIN

ing. aniline

rus. анилин м

Amino guruhni o'z ichiga olgan eng oddiy aromatik birikma $\text{C}_6\text{H}_5\text{NH}_2$.

ANILINE

(AMINOBENZOL, FENILAMIN)

ing. aniline, aminobenzene, phenyl amine, aniline oil

rus. анилин (аминобензол, фениламин), м

Toq elektronli zarracha (erkin radikal)ga anionning birikishidan hosil bo'lgan zarracha. Anion manfiy zaryadlangan iondir.

ANION

ing. anion

rus. анион, м

Protonlar miqdori bilan qiyoslaganda elektronlar sonining ko'pligi bilan bog'liq bo'lgan manfiy zaryadlangan ion.

ANIONITLAR

ing. anionite, anion-exchange resin, anion-exchange material, anion exchanger, anion resin

rus. анионит, м

Manfiy ionlarini almashtirish qobiliyatiga ega bo'lgan qattiq, suvda va organik erituvchilarda deyarli erimaydigan tabiiy yoki sun'iy materiallardir.

ANIONLAR

ing. anions

rus. анионы

Bular manfiy zaryadli ionlardir. Anionlar elektr toki ta'sirida anod atrofida to'planadi.

ANIQLASH

ing. definition

rus. определение, с

Noma'lum bo'lgan moddaning tarkibini o'rganish.

ANIZIDIN

ing. anisidine

rus. анизидин, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_8\text{H}_8\text{O}_2$, bu modda p-metoksi-benzaldegiddir, rangsiz yoki ozgina sariq rangli modda, d (15°C) – 1,12 g/sm³ $t_{\text{suyuq.}}$ 1°C, $t_{\text{qayn.}}$ -248–249°C; molyar massasi 136,15 g/mol.

ANIZOL

ing. anizol

rus. анизол, (метоксибензол, метилфениловый эфир)

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_5\text{OCH}_3$, metilning fenol efiri. Oddiy efir. Molyar massasi – 108,13 g/mol, fenolning metil efiri, rangsiz suyuq modda $t_{\text{suyuq.}}$ 37,5°C, $t_{\text{qayn.}}$ 153,8°C, d (15°C) – 0,999 g/sm³.

ANNULENLAR

ing. anulene

rus. анулены, мн

Umumiy formulasi C_nH_n (juft n uchun) yoki C_nH_{n+1} (toq n uchun) bo'lgan monosiklik uglevodorodlar.

Sistematik nomenklaturaga ko'ra uglerod atomlari 7 va undan yuqori bo'lsa, ular $[n]$ annulenlar deb nomlanadi. Masalan: $[9]$ annulen – 1, 3, 5, 7 – tetrayen siklonon.

ANOD NURLARI

ing. anode rays

rus. анодные лучи, мн

Har xil elektr va radiotexnika asboblarning metal-dan yasalgan elektrodidir. Bu elektrod tok manbayi-ning musbat qutbiga ulanadi.

ANOD

ing. anode, plate

rus. анод, м

1. To'g'ridan-to'g'ri oqim manbayining musbat qut-biga ulangan elektrod.

2. Galvanik elementning musbat qutbi.

ANODLASH

ing. anodizing

rus. анодирование, с

O'tkazuvchan muhitda anod qutblanish orqali ba'zi metallar va qotishmalarning yuzasida oksidli qatlam hosil qilish jarayoni.

ANODLASH (ELEKTROLITIK OKSIDLANISH)

ing. anodic oxidation, anodic treatment, anodizing, anodization

rus. анодирование (электролитическое оксиди-рование)

Har xil qotishmalar yuzasida oksidli himoya yoki dekorativ qatlam olishning elektrokimyoviy jarayoni.

ANOMER ATOM

ing. anomeric atom

rus. аномерный атом, м

Sinonimlari: anodik oksidlanish – bu o'tkazuvchan muhitda anodik qutblanish orqali ba'zi metallar va qotishmalarning yuzasida oksidli plyonka hosil qi-lish jarayoni.

ANOMERLAR

ing. anomers

rus. аномеры, мн

Siklik piranoza va furanoza formasida joylashgan va uglerod atsetal atomi konfiguratsiyasi bilan farq qiladigan monosaxarid stereoizomerlari.

ANORTIT

ing. anortit

rus. анортит, м

Kimyoviy formulasi: $\text{CaAl}_2\text{Si}_2\text{O}_8$, mineral. Alyumosili- katlarning biri, dala shpatlari qatoriga kiradi, umumiy

formulasi: $x_2\text{O}_3 \cdot y\text{SiO}_2 \cdot z\text{H}_2\text{O}$. Kimyoviy tarkibi: CaO – 20,1%, Al_2O_3 – 36,7%, SiO_2 – 43,2% bo'lib rangsiz yoki oq, kulrang, ba'zan sarg'ish, qizg'ish holatda uchraydi. d 2,76 g/sm³. Qattiqligi: 6 – 6,5.

ANTIBIOTIKLAR

ing. antibiotic

rus. антибиотик, м

Mikroorganizmlar tomonidan sintez qilingan va bakteriyalar va boshqa mikroblarni o'ldirish qobili- yatiga ega bo'lgan biologik modda.

ANTIDETONATORLAR

ing. anti-knock

rus. антидетонаторы, мн

Oktan sonini ko'paytirish va dvigatelda taqillatish ehtimolini kamaytirish uchun dvigatel yoqilg'isiga oz miqdorda qo'shilgan moddalar.

ANTIDIAZO BIRIKMALAR

ing. antiaso compounds

rus. антидiazосоединения, мн

Umumiy formulasi: $\text{Ar}-\overset{\text{N}}{\parallel}{\text{N}}-1x$ bunda, Ar – fenil yoki

boshqa aromatik guruh, x-kislota qoldig'i yoki OH⁻, OMe⁻, CN⁻.

ATSETONILID

ing. acetanilide

rus. ацетанилид, м

Sintetik usul bilan olingan birinchi dori vositasi. Umumiy formulasi: $\text{CH}_3\text{CONHC}_6\text{H}_5$, $\text{C}_8\text{H}_9\text{OH}$, yoki $\text{C}_6\text{H}_5-\text{NH}-\text{CO}-\text{CH}_3$, rangsiz, yupqa kristallardan iborat modda, t_{suyuq} 113-114°C, t_{qayn} 304°C, suyuq suvda oz, issiq suvda ko'p eriydi, isitmani pasay- tiruvchi modda sifatida ishlatiladi.

ANTIFRIZ

ing. antifreeze, antifreezing agent, antifreezing, solution

rus. антифриз, м

Past haroratlarda ishlaydigan qurilmalarda, shuning- dek, dvigatelni sovutish uchun ishlatiladigan past ha- rorat (-75°C dan 0°C gacha)da muzlatuvchi suyuqlik.

ANTIKATALIZATOR

ing. anticatalyst

rus. антикатализатор, м

Kimyoviy birikmalarning barqarorligini oshiradigan, katalizatorlardan farqli o'laroq, kimyoviy jarayonlarni tezlashtiradigan yoki kimyoviy reaksiyalar tezligini sekinlashtiruvchi moddalar.

ANTILYUZIT(LAR)

ing. antilyusite, dimerkaprol

rus. антимониды, мн

Kimyoviy formulasi: $C_6H_3(NH_2)_2OH \cdot 2HCl$.

$C_3H_8OS_2CH_2SH-CHSH-CH_2OH$, teri mishyak va kumush birikmalari bilan zaharlanganda davolash uchun shu modda ishlatiladi.

Metallarning surma bilan birikishidan hosil bo'ladigan moddalar; masalan: Mg_3Sb_2 , Zn_3Sb_2 . Ular o'z xossalari bilan nitridlarga o'xshaydi, yarimo'tkazgich xossasiga ega.

ANTIMONIL SULFAT

ing. antimonil sulfate

rus. сульфат антимонила, м

SbO radikal, tuzlar tarkibiga va qisman suvsizlangan gidroksidlar tarkibiga kiradi: $SbO(OH)$, $SbOCl$, $KSbOC_4H_4O_6$ va boshqalar.

ANTIOKSIDANT

ing. antioxidant

rus. антиоксидант, м

Kimyoviy formulasi: $(SbO)_2SO_4$, surma sulfat $Sb_2(SO_4)_3$ va metastabit kislotalarining tuzlaridir. Organik birikmalarning molekulyar kislorod bilan oksidlanishining oldini olish yoki sekinlashtirishga qodir tabiiy yoki sintetik modda.

ANTIOKSIDLOVCHI

ing. antioxidant

rus. антиокислитель, м

Tabiiy yoki sintetik modda (shuningdek, antioksidantlar, konservantlar) – erkin radikallar va boshqa moddalarning oksidlovchi ta'sirini zararsizlantiradigan oziq-ovqat bilan ta'minlangan ozuqa moddalari.

ANTIPIRIN

ing. antipirin, phenazone

rus. антипирин, феназон, м

1-fenil 2-3 dimetilpirazonol-5, fenazon.

Kimyoviy formulasi: $C_{11}H_{12}ON_2$, molyar massasi – 188,226 g/mol. Antipirin rangsiz, yupqa kristallardan iborat modda, hidsiz, ozgina achchiq ta'mga ega, t_{suyuq} 114°C, t_{qayn} 319°C, d 1,088 g/sm³, suvda

va spirtda yaxshi eriydi, isitma va bezgakka qarshi dori sifatida ishlatiladi.

ANTISEPTIK

ing. antiseptic

rus. антисептик, м

Mikrob infeksiyasining rivojlanishi va bostirilishi-ning oldini olish uchun dori. Antibakterial preparatlar bakteriyalarga qarshi ta'sir qilish qobiliyati isbotlangan antiseptiklardir.

ANTOSIANIDINLAR

ing. anthocyanidins

rus. антоцианидины, мн

q. antosianlar

ANTOSIANLAR

ing. anthocyan

rus. антоцианы, мн

Antosianinlar aglikon-antotsianidin sifatida flaviliyning (2-fenilxromniliy) gidroksi va metoksi bilan almashtirilgan tuzlarini o'z ichiga olgan glikozidlardir; ba'zi antosiyninlarda gidroksillar atsetillangan.

ANTRAFLANON KISLOTA

ing. antraflanon

rus. антрафланон

2,6-digidroksianatraxinon, alizarin $C_{14}H_8O_4$, qizg'ish-sariq rang modda, biroq bo'yash qobiliyati yo'q, t_{suyuq} 330°C, 2,6-birinchi marta antrasendan 1869-yilda K. Grebe va K. Liberman tomonidan sintez qilingan.

ANTRAGALLOL

ing. antragallol (or 1,2,3-trihydroxyaitraquinone)

rus. антрагаллол (или 1,2,3-триоксияитрахинон)

Antragallol (yoki 1,2,3-trioksiatrxaxion) $C_{14}H_8O_5$, t_{suyuq} 312 °C, t_{qayn} 290°C. Ftalik anhidridni pirogallol yoki benzoik kislalani gallik kislota bilan kondensatsiyalash mahsuloti (texnik usul).

ANTRAGIDROXINON

ing. ahtaxinone (9.10-dihydroxintracene or okntrcchinol)

rus. антахинон (9,10-дигидроксиинтрацен)

Kimyoviy formulasi: $C_{14}H_{10}O_2$, jigarrang kristall modda, t_{suyuq} 180°C, eritmasi yashil rangda kuchli flyurestsensilanadi. Antrakinnonni antrasenga qaytarishda oraliq mahsulotdir.

ANTRASEN

ing. anthracene

rus. антрацен, м

Kimyoviy formulasi: $C_{14}H_{10}$. Antrasen ko'mir qatronidan olinadi. U rangsiz, yaltiroq, yassi yoki prizmatik kristallardan iborat; molyar massasi – 178,23 g/mol, d 1,25 g/sm³, t_{suyuq} 218°C, t_{qayn} 340°C, suvda erimaydi, qaynab turgan benzolda oson eriydi.

ANTRASEN

ing. anthracene

rus. антрацен, м

Uchta benzol halqali kondensatsiyalangan sistemaning izomerlaridan biri.

ANTRASEN MOYI

ing. anthracene oil

rus. антраценовое масло, с

Toshko'mir qatronining 16–20%ini tashkil etadi, suvdan og'ir, yashil suyuqlik, t_{qayn} 270–400°C; unda antrasen va fenantren bor, uning d 1,09–1,10 g/sm³. U koks va gaz bilan birga ko'mirni kokslash jarayonida hosil bo'ladigan koks smolasidan olinadi.

ANTRASIT

ing. antratsit

rus. антрацит, м

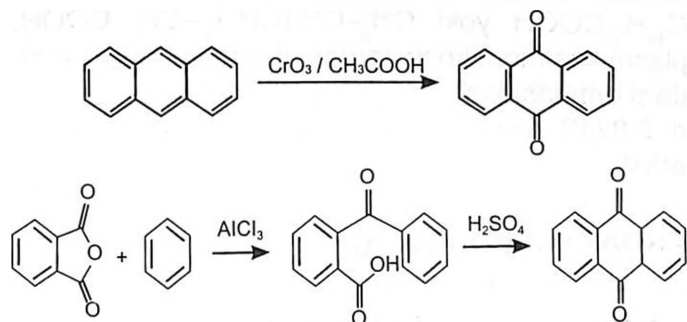
Kuchli metamorflashgan qazilma ko'mir. Toshko'mir sirasiga kiradi. Qora, yaltiroq, ba'zan kulrang va sarg'ish rangda tovlanadi.

ANTRAXINON

ing. anthraquinone

rus. антрахинон, м

Antraxinon sariq yoki kulrang kristall modda (monoklin kristall panjara), nitrobenzol, anilinda eriydi. Sintez usullari – sirka kislotasi ishtirokida antrasenning xrom trioksid bilan oksidlanishi:

ANTRAXINONLAR

ing. anthraquinone

rus. антрахиноны, мн

Kimyoviy formulasi: $C_{14}H_8O_2$; 1,4-antraxinon, kristallik modda, t_{suyuq} -218°C, 1,2-antraxinon, qizg'ish-sariq kristall modda, t_{suyuq} 185–190°C, 9,10-antraxinon, sariq kristallik modda, t_{suyuq} 286°C, t_{qayn} 379–381°C, barqaror, hidsiz, keton xossalarini namoyon qiladi.

ANXIMER TA'SIR

ing. anchimeral assistance

rus. анхимерное содействие, с

Alifatik qatorda sp^3 gibridlangan uglerod atomida boradigan nukleofil almashinish reaksiyasidagi almashinish sodir bo'layotgan uglerod atomiga nisbatan α -yoki β -uglerod atomidagi guruhlarining ta'siri.

ANXIMERIK YORDAM

ing. anchimeric help

rus. анхимерическая помощь, ж

Bu β -uglerod atomida bo'linmagan juft elektronga ega bo'lgan geteroatom tomonidan nukleofil almashinish reaksiyasini tezlashtirish.

APATIT

ing. apatite

rus. апатит, м

Kimyoviy formulasi: $Ca_{10}(PO_4)_6(OH,F,Cl)_2$ apatitlarning uch turi mavjud:

gidroapatit – $Ca_{10}(PO_4)_6(OH)_2$

ftorapatit – $Ca_{10}(PO_4)_6(F)_2$

xlorapatit – $Ca_{10}(PO_4)_6(Cl)_2$

APEKS

ing. apex

rus. апекс, м

Apeks – avtomobil shinasining yon halqasiga biriktiriluvchi rezina qorishmasi.

APIOZA

ing. apiose (tetrahydroxysovalerian aldehyde)

rus. апиоза (тетрагидроксиазовалериановый альдегид)

$C_5H_{10}O_5$, petrushkada appin degan glyukozid bor, bu moddaning gidrolizida apioza hosil bo'ladi.

APOKREN KISLOTA

ing. apocrenic acid

rus. апокреновая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_{24}H_{12}O_{12}$, gumus tarkibida uchraydi. Shvetsiyadagi temir saqlagan moddaning oxra cho'kindisida, so'ngra chirindi, chirigan yog'ochda topgan.

APOZIMAZA

ing. aposimase

rus. апозимаза, ж

Achitqilar hujayra suyuqligidagi zimazaning katta molekular qismidir.

APPARAT (QURILMA)

ing. apparatus, item of equipment, piece of equipment, unit of equipment

rus. аппарат, м

1. Texnologik jarayon amalga oshiriladigan qurilma.
2. Qurilma, texnik qurilma.

APROTIK ERITUVCHILAR

ing. aprotic solvents

rus. апротонные растворители, мн

Aprotik erituvchilar – inert tabiatga ega kimyoviy birikmalardir. Ularning molekulari ionlashtirilmaydi.

ARAB YELIMI

ing. arabic gum

rus. арабийская камедь, ж

Arab yelimlari – har xil turdagi akatsiyalarning quritilgan sharbatidan iborat qattiq shaffof qatron. Arab yelimlari yopishqoq, ozgina kislotali eritma hosil bo'lishi bilan iliq suvda yaxshi eriydi.

ARABIN

ing. arabin or arabic acid

rus. арабин или арабиновая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_6H_{10}O_5 \cdot 2H_2O$, shishasimon, tiniq, amorf modda; suvda oson eriydi. Arab yelimi yoki gummiarabikda arabin kislotaning kalsiy, magniy, kaliy tuzlari bo'ladi.

ARABINOZA

ing. arabinose (pentocha)

rus. арабиноза (пенточа), ж

Kimyoviy formulasi: $C_5H_{10}O_5$, olcha yelimining gidrolizlanishidan hosil bo'ladi. t_{suyuq} 155,5°C–156,5°C. Oddiy uglevod (monosaxarid) pentozalar guruhidan, aldozalarga tegishli.

ARABITOL

ing. arbidol

rus. арабитол, м

$C_5H_{12}O_5$ yoki $CH_2OH-(CHOH)_3-CH_2OH$, bu modda ko'p atomli spirtidir.

ARALASH GAZ

ing. mixed gas

rus. смешанный газ, м

Optik aktiv, t_s 102°C. Aralash gaz – bu generator gazi va suv gazi o'rtasidagi oraliq gaz aralashmasi. Tarkibi taxminan: 30% CO, 15% H₂, 5% CO₂ va 50% N₂ dir. Uning bir kub metri yonganda 1300 kkal issiqlik chiqadi.

ARALASHMA

ing. mixture

rus. смесь, ж

Ikki yoki undan ortiq moddalardan tashkil topgan tizimdir. Bir jinsli aralashma eritma (gaz, suyuq yoki qattiq), bir jinsli bo'lmagan aralashma mexanik aralashma deb ataladi.

ARALASHTIRGICH

ing. mixer

rus. смеситель, м

Bir xil yoki turli agregat holatida bo'lgan dastlabki komponentlardan aralashmalar tayyorlash uchun mo'ljallangan texnologik asbob-uskunalar turi.

ARALASHTIRISH

ing. alligation, mixing, blend, compounding

rus. смешение

Biror narsa bilan qo'shilish, qorishma hosil qilish.

ARAXIN KISLOTA

ing. arachic acid (p-eicosanoic acid, nonaethercap-1-carboxylic acid)

rus. арахидоновая кислота (п-эйкозановая кислота, нонаутекап-1-карбоновая кислота)

$C_{19}H_{39}COOH$ yoki $CH_3-CH_2(CH_2)_{16}-CH_2-COOH$, plastinkasimon kristallardan iborat modda (spirt-dagi eritmasidan), t_{suyuq} 77°C (75,5°C), t_{qayn} 203°C, d 0,8240 g/sm³, bu modda efir va xloroformda eriydi.

ARDAKTIV MODDALAR

ing. arductive substances

rus. ардактивные вещества, мн

Bular eritmaga qo'shilganda shu eritmaning qovushoqlik xossalarini oshiruvchi moddalardir.

ARENLAR

ing. arenas

rus. арены, мн

Tarkibida aromatik tizimga ega bo'lgan siklik to'yinmagan uglevdorodlardir. Eng muhim arenlar: C_6H_6 benzol va uning gomologlari ($C_6H_5CH_3$ toluol, $C_6H_4(CH_3)_2$ ksilenlar, durol, mezitilen, etilbenzol), kumen, $C_{10}H_8$ naftalin, $C_{14}H_{10}$ antrasen va ularning hosilalari.

AREOMETR

ing. hydrometer

rus. ареометр, м

Suyuqlik va qattiq jismlarning zichligini o'lchash uchun asbob. Areometrning sut tarkibidagi yog' miqdorini o'lchash uchun ishlatiladigan turi laktomer deyiladi. Suvdagi spirt miqdorini o'lchaydigan areometr spirtometr, eritmada tuz miqdorini o'lchaydigan areometr salinometr, erigan shakar miqdorini o'lchaydigan areometr saxarometr deyiladi.

ARGENTAN

ing. argentan (nickel silver)

rus. аргентан (нейзильбер), м

Mis, nikel va rux qotishmasi; tarkibi taxminan: 65% Cu, 20% Zn, 15% Ni. Bu qotishmadan qoshiq, vilka va boshqa buyumlar tayyorlanadi.

ARGENTIT

ing. argentite

rus. аргентит, м

Ag_2S bo'lgan mineral, kam uchraydi, biroq Pb, Zn, Cu rudalarida ko'p uchraydi, argentit (kumush porlashi, lot. "Argentum" – "kumush" so'zidan olingan) Ag_2S – mineral, kumush saqllovchi ruda.

ARGENTOAMIDOSULFON KISLOTA

ing. argentoimidosulfonic acid

rus. аргентоимидосульфоновая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $AgHN-SO_3H$, sariq, qattiq modda.

ARGENTOATSETAMID

ing. argentoacetamide

rus. аргентоацетамид, м

Kimyoviy formulasi: C_2H_4ONa yoki $AgHN-CO-CH_3$, qizg'ish-sariq, qattiq modda.

ARABINOZA

ing. arabinose, gum sugar, pectinose, pectin(e) sugar

rus. арабиноза, ж

Oddiy uglevod, aldopentoza guruhiga mansub monosaxarid.

ARGENTOURETAN

ing. argentourethane

rus. аргентоуретан, м

Kimyoviy formulasi: $AgHN-CO_2-C_2H_5$, qizil modda.

ARGENTUM

ing. argentum

rus. аргентум, м

Kumushning lotincha nomi.

q. kumush

ARGINAZA

ing. arginase

rus. аргиназа, ж

Arginin amidinaza, kanavanaza, L – arginaza, arginin transamidinaza – o'zida marganes saqllovchi ferment. Ureogidrolaz fermentlar oilasiga kiradi.

ARGININ

ing. arginine

rus. аргинин, м

Kimyoviy formulasi $C_6H_{14}O_2N_4$ (guanidin α -aminovalerian kislota, 2-amino-5-guanidinpentan kislota) alifatik asosli α -aminokislotadir. Suvda eriydi, deyarli barcha oqsillar tarkibida mavjud. Sintetik usulda ham olish mumkin.

ARGIRODIT

ing. argyrodite

rus. аргиродит, м

Nodir mineral, tarkibi: Ag_8GeS_6 qora, kulrang-qora ranglar, d 6,1–6,3 g/sm³.

ARGON

ing. argon

rus. аргон, м

Ar, davriy sistemaning 8 gruppasi elementi, atom raqami 18, atom massasi–39,944. U 1894-yilda topilgan; rangsiz, inert gaz, t_{suyuq} –189°C, t_{qayn} –186°C. Normal sharoitdagi – d 1,4 g/sm³.

ARGON

ing. argon

rus. аргон, м

Kimyoviy element, kimyoviy belgisi Ar, D.I.Mendeleyev davriy sistemasining uchinchi davrining VIII guruhi kimyoviy elementi, belgisi Ar, nodir gazlarga tegishli.

Yer atmosferasi havosida uchinchi eng keng tarqalgan kimyoviy element (azot va kisloroddan keyin) – hajmi bo'yicha 0,93%. Oddiy argon moddasi rang, ta'm va hidsiz inert monoatomik gazdir.

ARGON IZOTOPLARI

ing. isotopes of argon

rus. изотопы аргона, мн

Ar³⁶–0,305%, Ar³⁸–0,061%, Ar⁴⁰–99,632%.

Argonning izotoplari – atom yadrosida turli xil miqdordagi neytronlarga ega bo'lgan argon kimyoviy elementining navlari.

– ³⁶Ar (izotop tarqalishi 0,337 %)

– ³⁸Ar (izotop tarqalishi 0,063 %)

– ⁴⁰Ar (izotop tarqalishi 99,600 %)

ARIL

ing. aril, aryl, aryl residue

rus. арил, м

Turli funksional guruhlar bilan bog'langan monovalent aromatik radikallarning umumiy nomi.

ARILGIDROKSILAMINLAR

ing. arylhydroxylamines

rus. арилгидроксиламины, мн

Bu moddalar gidroksilaminning α–almashingan hosilasidir: Ar–O–NH₂ (bularda radikal Ar kislorod bilan birikkan).

ARILLAR

ing. arils

rus. арилы, мн

Aromatik uglevodorodlar radikali, bularning benzol halqasida bo'sh valent bo'ladi, masalan: C₆H₅. (toluoldan (metilbenzol) olingan tolil guruhi (CH₃C₆H₄)). Ksilil guruhi ([CH₃]₂C₆H₃), u ksilendan (dimetilbenzol) olinadi. Naftalindan olingan naftil guruhi (C₁₀H₈).

ARILLASH

ing. arylarion, arylating

rus. арилирование, с

Organik birikmadagi vodorod, metall yoki gallogen atomlarini aril guruhi bilan almashtirish (kirishish) reaksiyasi.

ARINLAR

ing. arina

rus. арины, мн

Olti a'zoli halqada bir uchlik va ikkita qo'sh bog'lanishga ega aromatik birikmalardir. Arin, shuningdek, degidro aromatik (1,2-digidro-arin) yoki siklik aromatik alkin sifatida ham tanilgan.

AROMATIK ALKOGOLLAR

ing. aromatic alcohols

rus. алкоголи ароматические, мн

q. aromatli spirtlar

AROMATIK BIRIKMALAR

ing. aromatic connected

rus. ароматические соединенные, мн

Tarkibida bir yoki bir necha benzol halqasi bo'lgan uglevodorod birikmalari yoki ularning hosilalaridir.

AROMATIK BIRIKMANING YADROSI

ing. core aromatic compound

rus. ядро ароматическое соединение, с

Ushbu birikmalarning eng oddiy vakili difenil (bifenil) bo'lib, quyidagi tuzilishga ega: u benzolning pirolizi (750–800°C) yoki benzol bug'ini eritilgan qo'rg'oshindan o'tkazish yo'li bilan olinadi.

AROMATIK BIRIKMANING YON ZANJIRI

ing. core aromatic compound

rus. боковая цеп ароматического соединения, ж
Aromatik birikmaning yon zanjiri– benzol yadrosiga birikkan alkil guruh. Yon zanjirlarning to'yinmaganlik darajasiga ko'ra alkil–, alkenil– va alkinilarenlar farqlanadi.

AROMATIK UGLEVODORODLAR

ing. aromatic hydrocarbons

rus. ароматические углеводороды, мн

q. aromatik birikmalar

AROMATIK XARAKTER

ing. aromatic character

rus. ароматический характер, м

Aromatik birikmalarga xos kimyoviy xususiyatlardir; masalan: 1) ular, asosan, almashinish reaksiyasiga kirishadi, ammo biriktirib olish reaksiyasiga maxsus sharoitgina kirisha oladi; 2) benzol halqasi barqarordir; 3) oson nitrolanadi, sulfolanadi va shu kabilar.

AROMATIZATSIYA

ing. aromatization

rus. ароматизация, ж

1. Boshqa sinfdagi uglevodorodlardan aromatik birikmalar hosil bo'lish reaksiyasi.

2. Neft mahsulotlarini ulardagi aromatik uglevodorodlar miqdorini oshirish maqsadida ularni kimyoviy qayta ishlash.

ARRENAL

ing. arrenal

rus. арренал, м

Kimyoviy formulasi: $\text{CH}_3\text{AsO}(\text{ONa})_2 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$, metilarsenat kislotaning natriy tuzi, biroz zaharli, tibbiyotda ishlatiladi.

ARSANIL KISLOTA

ing. arsanilic acid (p – aminophenylarsinic acid)

rus. арсанитовая кислота (п – аминофениларсиновая кислота), ж

Kimyoviy formulasi:

$(\text{C}_6\text{H}_8\text{O}_3\text{NAs} \cdot 2\text{H}_2\text{O})$ yoki $\text{NH}_2-\text{C}_6\text{H}_4-\text{AsO}(\text{OH})_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, ignasimon kristallardan iborat rangsiz kristall, $t_{\text{suyuq.}}$ 232°C, asos va kislotalik xossalari bor, kislotada va asoslarda oson eriydi, tibbiyotda ishlatiladi.

ARSENATLAR

ing. arsenates

rus. арсенаты, мн

Arsenat kislotada H_3AsO_4 tuzlari. Ular kimyoviy jihatdan fosfatlarga o'xshaydi. Ortoarsenatlar (M_3AsO_4), ko'pincha kislotali yoki asosli tuzlar shaklida mavjud.

ARSENIDLAR

ing. arsenides

rus. арсениды, мн

Arsenidlar, odatda kumushsimon oq yoki och kulrang (ba'zan sariq yoki qizil) metall shaklida bo'lgan kristalli o'tga chidamli birikmalar. Ba'zi o'tish metall arsenidlari, masalan, Cr_2As va Fe_2As , antiferromagnitdir.

ARSENIKUM

ing. arsenicum

rus. арсеникум, м

Mishyakning lotincha nomi.

q. mishyak

ARSENITLAR

ing. arsenites

rus. арсениты, мн

Arsenitlar arsenat kislotada H_2AsO_3 tuzlari.+3 oksidlanish darajasida kislorod o'z ichiga olgan mishyak ionlarini o'z ichiga olgan noorganik kimyoviy birikmalar. Ular arsen kislotasi H_3AsO_3 (HAsO_2) tuzlaridir.

ARSENOBENZOL

ing. arsenobenzene

rus. арсенобензол, м

$\text{C}_{12}\text{H}_{10}\text{As}_2$ yoki $\text{C}_6\text{H}_2-\text{As}=\text{As}-\text{C}_6\text{H}_5$ ignasimon kristallardan iborat sariq modda, $t_{\text{suyuq.}}$ -212°C, ko'pgina muhim dorilar tayyorlashda asosiy modda sifatida ishlatiladi.

ARSIN

ing. arsine

rus. арсин, м

Kimyoviy formulasi: AsH_3 , rangsiz zaharli gaz, undan chesnok hidi keladi, organik erituvchilarda yaxshiroq eriydi, $t_{\text{suyuq.}}$ -113,5°, $t_{\text{qayn.}}$ -62,5°, suvda eriydi.

ARSIN KISLOTALAR

ing. arsenic acids

rus. арсиновые кислоты, мн

Masalan: $r_2\text{AsO}-\text{OH}$ (ikki almashgan), $r-\text{AsO}(\text{OH})_2$ (bir almashgan): aromatik hosilalari tibbiyotda ishlatiladi.

ARSINLAR

ing. arsines

rus. арсины, мн

Amin va fosfinlarga o'xshash moddalar bo'lib, ularning tarkibida arsin (AsH_3) molekulasining qoldiqlari $-\text{AsH}_2$, $-\text{AsH}$, $-\text{As}$ bo'ladi, masalan:

$\text{CH}_2-\text{AsCl}_2$, $\text{C}_2\text{H}_5-\text{AsBr}_2$, $(\text{C}_6\text{H}_5)_3\text{As}$ va shu kabilar; bu moddalar zaharli.

ARSON ASOSLAR

ing. arsonian foundations

rus. арсониевые основания, мн

Bular uchlamchi arsinlardir, ya'ni arsinning uch vodorodi ham to'la almashgan mahsulotdir. [masalan: $(\text{CH}_3)_4\text{AsJ}$ ni] hosil qilish mumkin.

ASBEST

ing. asbest

rus. асбест, м

Ingichka tolalarga (0,5 mkm gacha) ajralish xususiyatiga ega tolasimon mineral bo'lib, 2 ga bo'linadi:

xrizotil va amfibol-asbest. Sanoatda xrizotil va amfibol-asbest keng qo'llaniladi.

ASETAL

ing. acetal

rus. ацеталь, м

Asetal – aldegidga ikki molekula spirtning birikishidan olingan hosila.

ASETALDEGID

ing. acetaldehyde

rus. ацетальдегид, м

To'yingan aldegidlarning gomologik qatorining ikkinchi a'zosi.

Sirka aldegidi, etanol, og'zaki ravishda – aldotsit, Kimyoviy formulasi: C_2H_4O yoki CH_3CHO) – aldegidlar sinfiga mansub organik birikma. Bu etanol va sirka kislotasining aldegididir, d 0,784 g/sm³, $T_{suy} = 123,37^\circ C$, $T_{qay} = 20,2^\circ C$.

ASETAT

ing. acetate, ethanoate

rus. ацетат, м

CH_3COOH sirka kislotasining tuzi yoki efiri.

ASETILEN (ETIN)

ing. acetylene, ethine, ethyne

rus. ацетилен (этин), м

1. Atsetilen qatori uglevodorodlar gomologik qatorining birinchi a'zosi – bitta uch bog' saqlagan birikmalar. Umumiy formulasi – C_2H_{2n-2} .

2. Trivialnom etin.

ASETILLASH

ing. acetylating, acetylation, acetylyzation, acetylyzing

rus. ацетилирование (ацилирование), с

Organik birikmalardagi vodorodni karbon kislota bilan almashtirish usuli.

ASETILSELLYULOZA

ing. acetylcellulose

rus. ацетилцеллюлоза, ж

Odatda turli katalizatorlar ishtirokida sirka angidrid ta'sirida olinadigan sellyuloza asetat efiri.

Asetilsellyuloza – oq rangli amorf massa; d taxminan 1300 kg/m³. 190-210°C gacha qizdirilganda moddaning rangi o'zgaradi. 230°C da u parchalana boshlaydi.

ASETON (DIMETIL KETON)

ing. acetone, 2-propanone, dimethyl ketone, 2-propanone

rus. ацетон (диметил кетон), м

Eng oddiy keton, ikkita uglevodorod radikal bilan bog'langan karbonil guruhini o'z ichiga olgan birikmalar vakili.

ASETOSIRKA EFIR

ing. acetoacet ether

rus. эфир ацетоуксуса, м

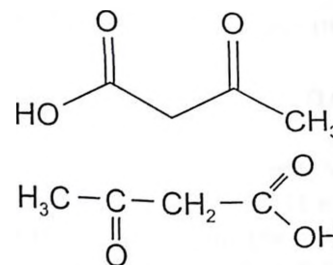
Asetosirka kislotasining etil efiri, 3-oksibutan kislotasining etil efiri – (1). Bu efir – CH_2 guruhi tarkibidagi vodorodlarning xarakatchanligi tufayli keto-yenol tautomeriyaga uchraydi.

ASETOSIRKA KILOSTA

ing. aceto vinegar kilosta

rus. ацето уксус килоста, ж

Asetosirka kilosta – 3-oksobutan kislota, β -ketokislota ham, keton ham karbon kislota xossalari namoyon qiladi.

ASFALT

ing. asphalt

rus. асфальт, м

Asfalt (tog' smolasi) katta molekulyar og'irlikka ega bo'lgan uglevodorodlar aralashmasidir, unda oz miqdorda kislorod, oltingugurt, azot birikmalari bor. d 1,1 g/sm³, erish nuqtasi 20–100°C. Tarkibida 25-40% moy va 60–75% smolali-asfalten moddalar mavjud.

ASIMMETRIYA

ing. asymmetry

rus. асимметрия, ж

Simmetriyaning yo'qligi yoki buzilishi. Ko'pincha bu atama vizual narsalarga va tasviriy san'atga nisbatan qo'llaniladi.

ASL GAZLAR

ing. noble gases

rus. благородные газы, мн

Inert gazlar – davriy jadvaldagi elementlar guruhi, bir xil xususiyatlarga ega bo'lgan asil gazlar. Bu moddalarning barchasi bir atomli gazlar bo'lib, boshqa moddalar bilan katta qiyinchilikda o'zaro reaksiyaga kirishadi.

ASL METALLAR

ing. precious metals

rus. благородные металлы, мн

Noyob metallar – korroziyaga va oksidlanishga ozgina moyil bo'lgan va xlorid kislotasi bilan reaksiyaga kirishmaydigan metallar, bu ularni ko'pchilik "asosiy" metallardan ajratib turadi.

Asl metallarga oltin, kumush, platina va platina guruhidagi metallar kiradi.

ASOSLAR

ing. basis, base

rus. основание

Tarkibida bir yoki bir nechta gidroksil guruhlari saqlaydigan kimyoviy birikmalar sinfi.

ASOSLILIK (NEGIZLILIK)

ing. basicity, basic capacity

rus. основность

Kislotalardagi metall atomlariga almashinishi mumkin bo'lgan vodorod atomlari soni.

ASOSNING KISLOTALILIGI

ing. base acidity

rus. кислотность основания

Asosning kislotaliligi – metall gidroksidlari tarkibidagi gidroksil – OH – guruhlarning soni, molekula azot atomidagi bo'linmagan elektron jufti bo'lgan birlamchi, ikkilamchi, uchlamchi aminoguruhlarning soni. Bir kislotali asos – (NaOH). Ikki kislotali asos – (Ca(OH)₂). Uch kislotali asos – (Al(OH)₃).

ASPARAGINLAR

ing. asparagines

rus. аспарагины, мн

Kimyoviy formulasi: C₄H₈O₃N₂: a-asparagin, asparagin kislotaning d – monoamidi: 213–215°C da suyuqlanib, ajraladi, ratsematdir; b-asparagin CH₂–COHN₂n–CH–COOH o'simliklar hayotida ahamiyati bor, ikki antipod formada uchraydi.

ASPIRIN

ing. aspirin

rus. аспирин, м

Kimyoviy formulasi: C₉H₈O₄, atsetil salisil kislotadir, tuzilishi: oq, yaltiroq kristalik modda, t_{suyuq} 135°C; tibbiyotda og'riqni qoldiruvchi va isitmani pasaytiruvchi dori sifatida ishlatiladi.

ASSOTSIATSIYA

ing. association

rus. ассоциация, ж

Moddaning kimyoviy tabiatini o'zgartirmaydigan oddiy molekular yoki ionlarning murakkabroq bo'lgan birikmasi.

ASTAT

ing. astatin

rus. астатин

Kimyoviy element, kimyoviy belgisi At, davriy sistemaning VII guruh elementi, tartib raqami: 85.

ASTRAXANIT

ing. astrakhanit

rus. астраханит, мн

Mineral, suvli natriy va magniy sulfat. Xlorid-sulfat tipidagi astraxan tuzli ko'llari va qora-bog'oz–ko'l ko'rfazidan olinadigan quyuq rangli tuz.

Na₂SO₄ · MgSO₄ · 4H₂O.

ATAKTIK POLIMER

ing. astrakhanit

rus. атактический полимер, м

Ataktik-nosimmetrik bo'lmagan monomerlardan tashkil topgan polimerda zanjir bo'ylab nosimmetrik guruh tasodifiy joylashtirilganda hosil bo'lgan tuzilishga berilgan nom.

ATAKTIK POLIMER

ing. atactic polymer

rus. атактический полимер, м

O'rinbosarlari polimer zanjirining turli tomonida tartibsiz joylashgan, stereoregulyar bo'lmagan polimer.

ATERBIN

ing. aterbin

rus. атербин, м

q. akrixin

ATMOSFERA

ing. atmosphere

rus. атмосфера, ж

Atmosfera (qadimgi yunoncha: $\alpha\tau\mu\omicron\varsigma$ – atmos – bug' va $\sigma\phi\alpha\iota\rho\alpha$ – sfera) – yer sharini o'rab olgan va u bilan birga aylanadigan havo qobig'i. Atmosfera massasi 5,15–YU15 t bo'lib, yer shari og'irligi (5,977–1021 t)ning taxminan milliondan bir bo'lagiga teng. Balandlikka ko'tarilgan sari atmosfera bosimi va d kamayib boradi.

ATMOSFERAGA BARDOSHLILIK

ing. atmospheric durability, weather fastness

rus. атмосферо стойкость, ж

Materiallar va qoplamalarning turli xil atmosfera omillarining ta'siriga uzoq vaqt davomida ularning xususiyatlarini sezilarli darajada o'zgartirmasdan bardosh berish qobiliyati.

ATMOSFERAGA CHIDAMLILIK

ing. atmospheric resistance

rus. атмосферное сопротивление, с

Atmosfera chidamlilik – quyosh nuri, yog'ingarchilik, harorat, shamol, chang, gazlar va boshqa atmosfera omillari ta'sirida qoplamaning yo'q qilinishiga qarshilik ko'rsatish xususiyati.

ATOKSIL

ing. atoxil

rus. атоксил, м

Atoksil (arsamin) $\text{OHNH}_2\text{-C}_6\text{H}_3\text{-AsO}$

Bu modda paraaminofenil-arsen kislotasining monatriyli tuzi, oq, sho'r, hidsiz kukun. Tarkibida 37,69% mishiak bor.

ATOM

ing. atom

rus. атом, м

Atom-mikroskopik o'lchamdagi va massadagi materiyaning zarrasi, kimyoviy elementning eng kichik qismi, uning xususiyatlarini o'zida saqlovchi zarra.

ATOM BOG'LANISH

ing. atomic bonding

rus. атомная связь (ковалентная или гомеоплярная связь), ж

Bu atomlarning o'zaro ta'siri bo'lib, u butun molekula yoki kristallning barqarorligini belgilaydi. Kimyoviy bog'lanish zaryadlangan zarralar (yadrolar va elektronlar) o'rtasidagi o'zaro ta'siri orqali aniqlanadi.

ATOM ISSIQLIK SIG'IMI

ing. atomic heat capacity

rus. атомная теплоемкость, ж

Elementning molyar massasi va oddiy moddaning solishtirma issiqlik sig'imi ko'paytmasidir. Ushbu usul metallar uchun qo'llaniladi.

ATOM MODELLARI

ing. atom models

rus. модели атома, мн

Demokrit moddaning xossalari uni hosil qiluvchi atomlarning shakli, massasi va boshqa xususiyatlari bilan belgilanadi, deb hisoblagan.

ATOM ORBITAL

ing. atomic orbital

rus. атомная орбиталь, ж

Atom orbital – kvant-mexanik tushuncha, atomda elektronning bo'lish ehtimoli katta bo'lgan soha.

ATOM YADROSI

ing. atomic nucleus

rus. атомное ядро, с

Atomning asosiy massasi to'plangan markaziy qismi (99,9% dan ortiq). Yadro musbat zaryadlangan, yadro zaryadi atom kimyoviy elementning tartib raqamiga teng.

ATOM YEMIRILISHI

ing. destruction of the atom

rus. разрушение атома, с

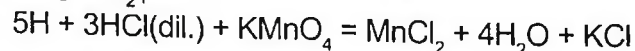
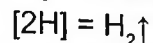
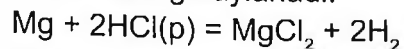
Tomsonning shogirdi Ernest Rezerford α -zarrachalarni oltin folga orqali sochish bo'yicha mashhur tajribalar natijasida atomni kichik musbat yadro va uni o'rab turgan elektronlarga ega bo'lishini isbotladi.

ATOMAR VODOROD

ing. atomic hydrogen

rus. водород атомарный, м

Reaksiya natijasida ajralib chiqayotgan vodorod molekula hoida emas, atom hoida bo'ladi, so'ng molekularga aylanadi.

ATOMLILIK

ing. atomicity

rus. атомность, ж

Oddiy modda molekulasidagi atomlar soni yoki alohida molekulalardan iborat bo'lgan xossasi.

ATSETAT TOLA

ing. acetate fiber

rus. ацетатное волокно, с

Atsetat tolalari – sun'iy tolalarning asosiy turlaridan biri, sellyuloza atsetatdan olinadi. Xomashyo turiga qarab, triatsetat tolasi va atsetat tolasi farqlanadi.

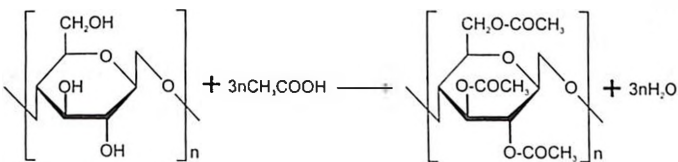
ATSETILSELLYULOZA

ing. cellulose acetate

rus. ацетилцеллюлоза, ж

Sellyuloza va sirka kislotasining efirlari.

Atsetilsellyuloza – oq rangli amorf modda, d taxminan 1300 kg/m³. 190-210°C gacha qizdirilganda moddaning rangi o'zgaradi. 230°C da u parchalana boshlaydi.

ATSIL KATION

ing. acyl cations

rus. ацил катион, м

Kislota xlorangidridi va alyuminiy xloridning o'zaro ta'siri natijasida hosil bo'ladigan kation, R⁺SOAlCl₄. Atsil kationlar yuqori reaktiv oraliq moddalardir.

ATSILLASH

ing. acylation

rus. ацилирование, с

Atsetillashga atsil qoldig'ining RCO– (atsil) organik birikma tarkibiga kiritilishi, qoida tariqasida, vodorod atomini almashtirish orqali, sirka kislotasi qoldig'i CH₃CO ning kiritilishi atsetillanish, deb ataladi.

ATSI-SHAKL

ing. acy-form

rus. аци-форма, ж

Atsi-shakl – birlamchi va ikkilamchi nitroalkanlarning tautomer kislota shakli.

AVOGADRO QONUNI

ing. law of Avogadro

rus. закон Авогадро, м

Bir xil harorat va bir xil bosimda olingan turli gazlarning teng hajmlari bir xil miqdordagi molekulalarni o'z ichiga olgan qonun. Gipoteza shaklida 1811-yilda turinlik fizika professori Amedeo Avogadro tomonidan tuzilgan.

AVTOKATALIZ

ing. autocatalysis

rus. автокатализ, м

Berilgan kimyoviy reaksiya mahsulotlaridan biri tomonidan katalizlangan jarayon. Avtokataliz boshqa kataliz turlaridan ajralib turadigan o'ziga xos hodisadir: qat'iy aytganda, ta'rifga ko'ra, katalizator miqdori o'zgarasligi kerak, lekin mahsulot (avtokatalizator) katalizda to'planadi.

AVTOKLAV (FRANS)

ing. autoclave

rus. автоклав, м

Avtoklav – atmosferadan yuqori bosim ostida isitishni talab qiladigan turli operatsiyalar uchun muhrlangan apparat.

AVTOMATIK OKSIDLANISH

ing. autooxidation

rus. автоокисление, с

Xona haroratida havoning kislorodli oksidlanishi. Kimyoviy reaksiyani uning mahsulotlaridan biri bilan tezlashtirish.

AVTOOKSIDLANISH

ing. autooxidation

rus. автоокисление, с

Bu organik birikmalarning atmosfera kislorodi bilan o'zaro ta'sirida o'z-o'zidan sodir bo'ladigan oksidlanish jarayoni.

AXIRAL MOLEKULA

ing. achiral molecule

rus. ахиральная молекула, ж

Enantiomerlari bo'lmagan molekula axiral deyiladi. Axiral birikmalar simmetriya tekisligiga yoki simmetriya markaziga ega ekanligini aniqlash oson.

AYLANISH TO'SIG'I

ing. rotation barrier

rus. барьер вращения, м

Molekulaning ma'lum bir bog' atrofida to'liq aylanishi uchun zarur bo'lgan minimal energiya bu bog'lanish uchun aylanish to'sig'i deb ataladi.

AYLANMA HARAKAT

ing. turnover, rotation, cycle

rus. круговорот, м

Biologik, geokimyoviy va geofizik omillarning birgalikdagi ta'siri ostida aniq siklik xususiyatga ega bo'lgan tabiatdagi moddaning o'zgarishi va harakatining takrorlanadigan jarayonlari.

ALYUMINIY TELLYURID

ing. aluminum telluride

rus. алюминий теллуристый, м

Kimyoviy formulasi: Al_2Te_3 . Alyuminiyga tellur qo'shib, qattiq qizdirish yo'li bilan Al_2Te_3 olish mumkin. Bu tuz H_2Te olishda ishlatiladi.

AZIN

ing. azin

rus. азин, м

Azin –1 mol gidrazinning 2 mol aldegid yoki 2 mol ketonli hosilasi.

AZINOTRONLIK

ing. azinotronicity

rus. азинотронность, ж

Qattiq kristallar xossalari vektorialligi, ya'ni yo'nalishga bog'liqligi azinotronlik deyiladi. Kristallarning xossalari vektorialdir, suyuq va gaz holatidagi moddalarning xossalari va yo'nalishiga bog'liq bo'lmaydi.

AZO BO'YOQLAR

ing. azo dyes

rus. азо красители, мн

Ular ushbu bo'yoqlar uchun xromofor bo'lgan bir yoki bir nechta azo guruhlarining $-N=N-$ majburiy mavjudligi bilan tavsiflanadi. Azo bo'yoqlari deyarli har qanday rangda bo'ladi va barcha texnik bo'yoq ilovalarida qo'llaniladi.

AZO QO'SHILISH

ing. azo connection

rus. азо соединение, с

Azo birikmalar diazenil funksional guruhiga ega bo'lganlardir ($R-N=N-R'$, bunda R va R' aril yoki alkil bo'lishi mumkin).

AZOT

ing. nitrogen

rus. азот, м

D.I.Mendeleyev davriy sistemasining ikkinchi davri V guruh kimyoviy elementi, belgisi N.

AZOT (II) OKSIDI

ing. nitrogen (II) oxide

rus. азот(II)оксид, м

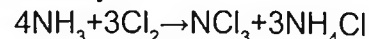
Oddiy moddalardan to'g'ridan-to'g'ri sintez qilish yo'li bilan olinadigan yagona azot oksidi: tuz hosil qilmaydigan oksid. Havoda u o'z-o'zidan azot (IV) oksidiga oksidlanadi – jigarrang gaz bo'ladi.

AZOT (III) XLORID

ing. nitrogen chloride

rus. азот хлористый (хлорид азота), м

An'anaviy nomlar – azot trixlorid; trixlorid azot, trixlor nitridi. Kimyoviy formulasi NCl_3 , moysimon sariq uchuvchi suyuqlik. Ammiak va xlor o'rtasidagi reaksiya:

AZOT (IV) OKSIDI

ing. nitrogen dioxide

rus. диоксид азота, м

NO_2 – azotning kislorod bilan ikkilik noorganik birikmasi. Bu o'tkir yoqimsiz hidga ega yoki sarg'ish suyuqlik bilan qizil-jigarrang zaharli gaz.

AZOT QO'SHOKSID

ing. nitrogen dioxide

rus. двуокись азота, ж

NO_2 qizg'ish-qo'ng'ir tusli gaz; qo'lansa, bug'uvchi hidi bor, oson suyuqlanadi, $t_{suyuq} -11,2$, $t_{qayn.} 21,5^\circ C$; 150 gradusdan pastda polimerlanib, N_2O_4 hosil qila boshlaydi.

AZOTLASH

ing. nitriding

rus. азотирование, с

Azotlash (nitridlash) – kimyoviy-termik ishlov berishning texnologik jarayoni bo'lib, bunda turli metallar yoki qotishmalar yuzasi maxsus azotlashtiruvchi muhitda azot bilan to'yintiriladi.

AZURIT

ing. azurite

rus. азурит, м

Kimyoviy formulasi: $2CuCO_3 \cdot Cu(OH)_2$, chiroyli, zangori mineral bo'lib gidroksikarbonatlar. Mis azur (fr. azur – azur) $Cu_3(CO_3)_2(OH)_2$ – shishasimon ko'k mineral.

ACHCHIQTOSH

ing. alum

rus. квасцы, мн

Umumiy formulali uch va bir valentli metallar sulfatlarining qo'sh tuzlari, kristallogidratlari $M^+SO_4^{2-} \cdot M^{3+} \cdot (SO_4)^{2-} \cdot 3 \cdot 24H_2O$ (boshqabelgi $M^+M^{3+}(SO_4)_2 \cdot 12H_2O$), bu yerda M^+ litiy (Na, K, Rb, Cs), ammoniy yoki talliy-(i) dan boshqa ishqoriy metallardan biri, m^{3+} esa uch valentli metallardan biri (odatda alyuminiy, xrom yoki temir (III)).

ACHISH

ing. fermentation

rus. брожение, с

Mikroorganizmlar ta'sirida etanol va boshqa mahsulotlarni ishlab chiqarish reaksiyasi, bu mikroorganizmlar ta'sirida yuzaga keladigan uglevodlarning (shu jumladan glyukoza) anaerobik parchalanishi.

BABBITLAR*ing.* babbits*rus.* баббиты, мн

Mis, qo'rg'oshin, surma va boshqa qotishma komponentlar qo'shilgan qalay asosidagi ishqalanishga qarshi quyma qotishma, quyma yoki korpusga purkalgan tekis yotqizilgan qobiq qatlami shaklida foydalanish uchun mo'ljallangan.

BADDALEIT*ing.* buddaleit*rus.* баддалеит, м

Tarkibi ZrO_2 bo'lgan mineral. Baddaleit (ZrO_2) oddiy oksidlarning quyi sinfidagi (ZrO_2) oddiy sikroniy oksidi. Erish temperaturasi $2700^\circ C$. Kislotalar erimaydi. Mineral tarkibiga Zr(74,03%) va O(25,97%) kiradi.

BAKELITLAR*ing.* bakelites*rus.* бакелиты, мн

Amerika kimyogari va ixtirochisi Leo Bakeland nomi bilan atalgan, karbolit polioksibenzilmetilen glikol angidrid ishqoriy katalizator ishtirokida fenolning formaldegid bilan polikondensatsiyasi mahsuloti sun'iy smolalardir.

BAKTERITSID*ing.* bactericide*rus.* бактерицид, м

Bakteriyalar va boshqa mikroorganizmlarni yo'q qilish uchun qo'llaniladigan kimyoviy vosita. Bakteritsidlar – (bakteriya va lot. "caedo" so'zidan – o'ldiraman), bakteriyalarni o'ldiradigan moddalar.

BAKTERIYALAR*ing.* bacterias*rus.* бактерии, ж, мн

Bakteriyalar ("bakterion" – "tayoqcha"), degan ma'noni anglatadi, hamma joyda tarqalgan, asosan erkin yashovchi organizmlar bo'lib, ko'pincha bitta biologik hujayradan iborat.

BALLON*ing.* balloon*rus.* баллон, м

Ballon (fr. "ballon" – "ichi bo'sh shar"). Ballon – elektrovakuum (yoki ion) moslamasining kolbasi, uning ichida vakuum hosil bo'ladi shisha, metall, keramika yoki ularning kompozitsiyalaridan tayyorlanadi.

BARBITUR KISLOTA*ing.* barbituric acid*rus.* барбитуровая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_4H_4N_2O_3$, manolin kislotaning urendi. Ikki molekula suvi bo'lgan prizmatik kristallardan iborat. 2,4,6 – trigidroksipirimidin (2,4,6 – pirimidintrion, n,n – malonil mochevina).

BARDOSHLILIK*ing.* stability*rus.* устойчивость, ж

Moddaning (jismning) tashqi ta'sirlar ta'sirida hozirgi holatini saqlab turish qobiliyati. Agar hozirgi holat saqlanib qolmasa, unda bunday holat beqaror deb ataladi.

BARIY*ing.* barium*rus.* барий, м

Kimyoviy belgisi Ba D.I. Mendeleev davriy tizimining oltinchi davri II guruh kimyoviy elementi, ishqoriy yer metallariga tegishli, tartib raqami 56, molyar massasi – 137,36. Bary 1774-yilda topilgan; kumushdek oq metall, $t_{\text{suyuq}} 850^\circ C$; bariyning suvda eridigan tuzlari nihoyatda zaharli.

BARIY IMID*ing.* barium imide*rus.* бария имид

Kimyoviy formulasi: $BaNH$ – qattiq modda, bariy amid $Ba(NH_2)_2$ ni yopiq idishda qizdirib, bariy imid $BaNH$ olish mumkin.

BARIY AMMIKAT*ing.* barium ammonia*rus.* бария аммиакат, м

Kimyoviy formulasi: $Ba(NH_3)_6$, qattiq modda, metall kabi yaltiroq, ko'rinishi oltin va misga o'xshab ketadi, elektr tokini yaxshi o'tkazadi; beqaror, havoda yonib ketadi, havosiz joyda saqlanganda amid $Ba(NH_2)_2$ ga aylanadi.

BARIY ATSETAT

ing. barium acetate

rus. ацетат бария (барий уксуснокислый), м

Kimyoviy formulasi: $C_4H_6BaO_4$, rangsiz kristall modda, suvda yaxshi eriydi.

BARIY GIDROKARBONAT

ing. barium hydrocarbonate

rus. барий гидрокарбонат, м

Kimyoviy formulasi: $Ba(HCO_3)_2$, faqat eritmada ma'lum. 1400°C dan yuqori qizdirilganda u karbonat angidrid va bariy oksidi hosil bo'lishi bilan parchalanadi.

BARIY BORID

ing. barium boride

rus. борид бария (барий бористый), м

Bariyning BaB_6 tarkibli boridi ma'lum, qattiq modda, suvda erimaydi, HNO_3 da eriydi.

BARIY BROMAT

ing. barium bromate

rus. бромат бария (барий бромноватокислый), м

Kimyoviy formulasi: $Ba(BrO_3)_2$, qattiq modda, suvda eriydi, kristallogidratlar hosil qiladi. Ishqoriy metall bromatlari bilan almashinish reaksiyasi olinadi: $BaCl_2 + 2NaBrO_3 \rightarrow Ba(BrO_3)_2 + 2NaCl$

BARIY BROMID

ing. barium bromide

rus. бромид бария (барий бромистый), м

$BaBr_2$ (angidrid) $BaBr_2 \cdot 2H_2O$ (digidrat), kristalsimon modda, suvda va spirtida eriydi.

BARIY DITIONAT

ing. barium dithionate

rus. дитионат бария (дитоновокислый барий), м

Kimyoviy formulasi: $BaS_2O_6 \cdot 2H_2O$, kristall modda; suvda eriydi, spirtida erimaydi. Noorganik birikma, bariyning ishqoriy-yer metall dition kislotaning tuzi.

BARIY FERRAT

ing. barium ironate

rus. феррат бария (барий железнокислый), м

Kimyoviy formulasi: $BaFeO_4$, qizil tovlanuvchi modda, ferratlar orasida eng barqarori.

BARIY FTORID

ing. barium fluoride

rus. фторид бария (барий фтористый), м

Kimyoviy formulasi: BaF_2 rangsiz kristall modda, suvda oz eriydi. Molyar massasi – 175,336 g/mol, d 4,893 g/sm³.

BARIY FTOROSULFONAT

ing. barium ftorosulfonate

rus. фторосульфонат бария (барий фторосульфоновокислый), м

Kimyoviy formulasi: $Ba(SO_3F)_2$, suvda oson eriydi; isitilganda ajralib, surfuril ftorid hosil qiladi.

BARIY GIDRID

ing. barium hydride

rus. гидрид бария (барий водородистый), м

Kimyoviy formulasi: BaH_2 , havoda qizdirilganda yonib ketadi. Bariy gidrid rangsiz kristall modda, bariy va vodorod birikmasidir.

BARIY GIDROKSID

ing. barium hydroxide

rus. бария гидрат окиси, ж

Kimyoviy formulasi: $Ba(OH)_2$ eritmasi bug'latilganida $Ba(OH)_2 \cdot 8H_2O$ holida kristallanadi, suvda eriydi, laboratoriyada ishlatiladi, uning eritmasi ba'zan, bariyli suv deb ataladi.

BARIY GIPOFOSFIT

ing. barium hypophosphite

rus. гипофосфит бария (барий фосфорноватистокислый), м

Kristalik modda. Noorganik birikma, bariy gidroksidi va $Ba(PH_2O_2)_2$ formulali gipofosfor kislotasi bilan reaksiyaga kirishib, kristallogidrat hosil qiladi.

BARIY YODID

ing. barium iodide

rus. иодид бария (барий иодистый), м

Kimyoviy formulasi: BaJ_2 , oq modda, suvda yaxshi eriydi, kristallarida 1 dan 7 molekulagacha suv bo'lishi mumkin.

BARIY IZOTOPLARI

ing. barium isotops

rus. бария изотопы, мн

Ba^{130} – 0,101%, Ba^{132} – 0,097%, Ba^{137} – 11,32%, Ba^{138} – 71,66%. Yadrodagi neytronlar soni har xil bo'lgan bariy kimyoviy elementining turlari.

BARIY KARBID

ing. barium carbide

rus. карбид бария (барий углеродистый), м

Kimyoviy formulasi[^] BaC_2 , suv bilan reaksiyaga kirishib, asetilen hosil qiladi, qattiq modda.

BARIY KARBONAT

ing. barium carbonate

rus. барий углекислый (карбонат бария), м

Kimyoviy formulasi: $BaCO_3$, rangsiz kristall modda, suvda erimaydi, sirka kislotada eriydi; $t_{suyuq.}$ 1740°C, uch kristall shakli: rombik, geksagonal va to'g'ri sistemadagi kristallik shakli bor.

BARIY KARBONIL

ing. barium carbonil

rus. бария карбонил, м

$Ba(CO)_2$, qattiq modda.

BARIY KREMNEFTORID

ing. barium silicon floride

rus. кремнефторид бария (барий кремнефтористый), м

Kimyoviy formulasi: $BaSiF_6$, qattiq modda, qizdirilganda ajraladi, suvda nihoyatda oz eriydi.

BARIY MANGANAT

ing. barium manganate

rus. манганат бария (барий марганцовистокислый), м

Kimyoviy formulasi: $BaMnO_4$. Yashil poroshok; havoda o'zgaraydigan bo'yoq sifatida ishlatiladi; suvda erimaydi. Noorganik birikma, bariy va manganat kislotaning yer tuzi.

BARIY NITRAT

ing. barium nitrate

rus. нитрат бария (барий азотнокислый), м

Kimyoviy formulasi: $Ba(NO_3)_2$, rangsiz kristallik modda, $t_{suyuq.}$ 592°C; 20°C li suvda 0,359 mol/l eriydi, spirtida erimaydi, zaharli; bariy nitratdan yashil bengal olovlari tayyorlash uchun foydalaniladi.

BARIY NITRID

ing. barium nitride

rus. нитрид бария (барий азотистый), м

Kimyoviy formulasi: Ba_3N_2 , qattiq modda, uning Ba_3N_4 tarkibli qizg'ish-jigarrang pernitridi ham bor. Quruq azotni bariydan o'tkazish usuli bilan olinadi.

BARIY OKSID

ing. barium oxide

rus. бария окись, м

Kimyoviy formulasi: BaO , oqish-kulrang, g'ovak modda; $t_{suyuq.}$ 1923°C, $t_{qayn.}$ 2000°C atrofida; havodan nam va CO_2 ni shimib olib, bariy karbonatga aylanadi.

BARIY PERMANGANAT

ing. barium permanganate

rus. перманганат бария (барий марганцевокислый), мн

Kimyoviy formulasi: $Ba(MnO_4)_2$, kristall, kuchli oksidlovchi modda, 220°C da ajraladi; suvda eriydi, spirtida ajraladi.

BARIY PEROKSID

ing. barium peroxide

rus. пероксид бария, м (бария перекись), ж

Kimyoviy formulasi: BaO_2 molyar massasi – 169,34 g/mol, oq amorf kukun; $t_{suyuq.}$ 450°C; 800°C da kislorodning bir qismini yo'qotib, BaO ga aylanadi.

BARIY PERSULFAT

ing. barium persulfate

rus. персульфат бария (барий надсерноокислый), м BaS_2O_8 , qattiq modda, suvda yaxshi eriydi; tarkibida 4 molekula suv bo'lgan kristalgidrati ham bor.

BARIY PLATOTSIANID

ing. barium platocyanide

rus. бария платоцианид, м

$Ba[Pt(CN)_4] \cdot 4H_2O$, limondek sariq kristall modda; suvda eriydi.

BARIY POLISULFIDLAR

ing. barium polysulfides

rus. полисульфиды бария (барии многосеристые), мн

Kimyoviy formulasi: BaS_2 va BaS_3 kabi polisulfidlar olingan; BaS_2 $t_{suyuq.}$ 925°C, BaS_3 $t_{suyuq.}$ 554°C.

BARIY SELENAT

ing. barium selenate

rus. селенат бария (барий селеновокислый), мн Noorganik birikma, bariyning selenat kislotasi bilan hosil qilgan tuzi. $BaSeO_4$, suvda kam eriydi (odatdagi sharoitda 100 g suvda 8 mg).

BARIY SILITSID

ing. barium silicide

rus. силицид бария (барий кремнистый), м Kimyoviy formulasi: $BaSi_2$; metall kabi yaltiroq, nihoyatda qattiq, ammo mo'rt modda. Molyar mas-

sasi – 193 g/mol. Silitsid gidrolizga uchraydi, jarayon modda qizdirilganda sodir bo'ladi.

BARIY SULFAT

ing. barium sulfate

rus. сульфат бария (барий серноокислый)

Kimyoviy formulasi: $BaSO_4$, oq kukun; suvda va kislotalarda erimaydi, t_{suyuq} 1580°C molyar massasi – 233,43 g/mol, d 4,5 g/sm³, erish harorati – 2876°F (1580°C), parchalanish harorati – 2912±1°F (1600°C).

BARIY SULFID

ing. barium sulfide

rus. сульфид бария (барий сернистый), м

Kimyoviy formulasi: BaS; suvsiz bariy sulfid qattiq oq modda, kristalgidratida 6 molekula suv bo'ladi; bo'yoqlar tayyorlashda ishlatiladi, suvda eriydi.

BARIY SULFIT

ing. barium sulfite

rus. сульфит бария (барий сернистокислый), м Noorganik birikma, bariy va sulfit kislotasining tuzi, kimyoviy formulasi $BaSO_3$, suvda nihoyatda oz eriydi; oq kristall modda.

BARIY TELLURAT

ing. barium tellurate

rus. теллурат бария (барий теллувокислый), мн Kimyoviy formulasi: $BaTeO_4$, kristall modda; kristallogidрати ham bor, xlorid kislotada yaxshi eriydi. Bariy tellurat oq rangli. $BaTeO_4 \cdot nH_2O$ tarkibli kristall gidratlarni hosil qiladi.

BARIY TIOKARBONAT

ing. barium thiocarbonate

rus. тиокарбонат бария (барий тиоуглекислый), м Kimyoviy formulasi: $BaCS_3$, qattiq modda, bariy sulfidga uglerod sulfid ta'siridan olinadi.

BARIY XLORAT

ing. barium chlorate

rus. хлорат бария (барий хлор новатокислый), м Kimyoviy formulasi: $Ba(ClO_3)_2 \cdot H_2O$, tiniq kristall modda; taxir mazasi bor, oksidlovchi; suv va atsetonda oson eriydi, spirtida oz eriydi.

BARIY XLORID

ing. barium chloride

rus. хлорид бария (барий хлористый), м

Bariy xlorid standart sharoitda rangsiz rombsimon kristallardir. Spirtida ozgina eriydi, dietil efirda erimaydi, lekin suvda yaxshi eriydi.

BARIY XROMAT

ing. barium chromate

rus. хромат бария (барий хромовокислый), м Kimyoviy formulasi: $BaCrO_4$, suvda oz eriydi (20°C da 100g suvda 0,00037 g). Holati qattiq, molyar massasi – 253,37 g/mol, d 4,5 g/sm³, erish harorati – 1380°C.

BARIYLI SUV

ing. barium water

rus. баритовая вода, ж

Barit suvi $Ba(OH)_2$ ning to'yingan eritmasidir. 1 l eritmada taxminan 80g $Ba(OH)_2 \cdot 8H_2O$ kristall gidrat mavjud.

BARQARORLIK

ing. stability, resistance

rus. устойчивость, ж

Modda (jism) tarkibining tashqi kuchlar ta'sirida o'zgarmaslik xususiyati.

BAYER KUCHLANISHI (BURCHAK KUCHLANISHI)

ing. bayer voltage

rus. напряжение байера (угловое напряжение), с Bayer kuchlanishi (burchak kuchlanishi) – uch va to'rt a'zoli halqali birikmalar ichki burchaklari va tetraedrik burchak 109°28' o'rtasidagi farq tufayli halqali molekulalar energiyasining ortishi natijasida vujudga keladigan kuchlanish.

BAYER-VILLIGER REAKSIYASI

ing. Bayer-Villiger reaction

rus. реакция Баера-Виллигера, ж

Keton yoki laktonning kislotaga peroksid va peroksidlar bilan oksidlab murakkab efir olish reaksiyasi.

BELGI

ing. symbol

rus. символ, м

1. Kimyoviy elementning shartli belgisi (qisqartirilgan harf belgilari).

2. Bir miqdorni, matematik amalni yoki asbob-uskunaning bir qismini ifodalash uchun ishlatiladigan harf yoki belgi.

BEMIT

ing. bemit

rus. бемит, м

G–AlO(OH) kimyoviy formulali gidroksidlar sinfidan mineral. U nemis mineralogi iogannes Böhm (1857–1938) sharafiga nomlangan bo'lib, u boksitda ushbu mineral mavjudligini rentgenologik tadqiqotlar natijasida aniqlagan, kristall tuzilishiga o'xshash.

BENGAL OLOVLARI

ing. bengal sparklers

rus. бенгальские огни, мн

Yonganda rang-barang olov hosil qiladigan pirotexnik moddalardir; bular mushaklar uchun ishlatiladi: $\text{Sr}(\text{NO}_3)_2$, KClO_3 , S, qand, bo'r. Mg, $\text{Ba}(\text{NO}_3)_2$, kanifol aralashmasi olov hosil qilish uchun ishlatiladi; $\text{Ba}(\text{NO}_3)_2$, BaCl_2 , Al, S aralashmasi yashil olov hosil qilish uchun ishlatiladi.

BENTONIT

ing. bentonite

rus. бентонит, м

Asosan, 60–70 % $\text{Al}_2[\text{Si}_4\text{O}_{10}](\text{OH})_2 \cdot n\text{H}_2\text{O}$ montmorillonit mineralidan iborat giltuproq; neft sanoatida kerosinni, benzinni, parafinni, bazelinni tozalashda va qog'oz sanoatida ishlatiladi.

BENZAL-RADIKAL (BENZILIDEN)

ing. benzene radical

rus. бензоль-радикал (бензолиден), м

Benziliden – atom guruhi $\text{C}_6\text{H}_5\text{—CH}$. 2 valentli radikal, toluddan chiqarilgan radikaldir.

BENZALDEGID (YOKI BENZOY ALDEGID)

ing. benzaldehyde

rus. бензальдегид (бензойный альдегид), м

Achchiq bodom moyi; rangsiz suyuq modda, undan bodom hidi keladi; $t_{\text{suyuq.}} -26^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 179^\circ\text{C}$ (benzaldegid), $\text{C}_6\text{H}_5\text{CHO}$ – eng oddiy aromatik aldegid, molekulyar og'irligi 106,12, achchiq bodom yoki olma urug'ining xarakterli hidiga ega rangsiz suyuqlik, saqlash vaqtida sarg'ayadi.

BENZALANILIN (YOKI BENZILIDEN ANILIN)

ing. benzalaniline

rus. бензальанилин (бензили динанилин), м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_5\text{—CH=N—C}_6\text{H}_5$, rangsiz modda; $t_{\text{suyuq.}} 48^\circ\text{C}$ (54°C), $t_{\text{qayn.}} 300^\circ\text{C}$; suvda erimaydi, spirt va efirda eriydi.

BENZALATSETON

ing. benzalacetone

rus. бензальацетон, м

Och sariq kristall modda, $t_{\text{suyuq.}} 42^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 260^\circ\text{C}$, spirt va efirda eriydi; parfyumeriya sanoatida ishlatiladi. Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_5\text{CH=CHC(O)CH}_3$ yoki $\text{C}_{10}\text{H}_{10}\text{O}$.

BENZALDOKSIM

ing. benzaldoxim

rus. бензальдоксим, м

$\text{C}_7\text{H}_7\text{ON}$, ikki xil shaklda uchraydi: sin-forma benzaldoksim, $t_{\text{suyuq.}} 35^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 118\text{--}119^\circ\text{C}$; anti-forma benzaldoksim: $t_{\text{suyuq.}} 130^\circ\text{C}$ benzaldoksimlar odatda past haroratda eriydigan qattiq moddalardir, sof shaklda ular oq rangga ega.

BENZAMID (BENZKARBONAMID YOKI BENZOY KISLOTA AMIDI)

ing. benzamide

rus. бензамид, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_5\text{—CO—NH}_2$, $t_{\text{suyuq.}} 130^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 288^\circ\text{C}$; yupqa kristallardan iborat modda, sovuq suvda oz eriydi, qaynoq suvda yaxshiroq eriydi.

BENZANTRON

ing. benzantron

rus. бензантрон, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{17}\text{H}_{10}\text{O}$, aromatik keton, sariq ignasimon kristallardan iborat modda. Bu sariq rangli qattiq moddadir. Uning hosilalari antrakinon asosidagi bo'yoqlar olishda oraliq bo'yoq sifatida ishlatiladi.

BENZAZID (BENZONLAZOIMID)

ing. benzazide

rus. бензазид (бензонлазоимид), м

q. benzoilazoimid

BENZAZOLLAR

ing. benzazoles

rus. бензазолы, мн

Bular digeterosiklik birikmalardir.

q. benzoizozol

BENZEN

ing. benzene

rus. бензен, м

Benzol, ba'zan, benzen deyiladi; kam ishlatiladigan termin.

q. benzol

BENZIDIN (p-DIAMINODIFENIL)

ing. benzidine (p-diaminodiphenyl)

rus. бензидин (p-диаминодифенил), м

Kimyoviy formulasi: $C_{12}H_{12}N_2$ yoki $H_2N - C_6H_4 - NH_2$, kristall modda, t_{suyuq} 128°, t_{qayn} 400°C/440 mm; sovuq suvda oz eriydi (100 g qaynoq suvda 1,1 g), spirt va efirda yaxshiroq eriydi.

BENZIL BROMID (BROMBENZIL)

ing. benzyl bromide

rus. бензил бромистый (бромбензил), м

Kimyoviy formulasi: C_7H_7Br yoki $C_6H_5-CH_2Br$, rangsiz suyuqlik; t_{suyuq} -4°C, t_{qayn} 198°C, o'tkir hidi bor, ko'zdan yosh oqizadi, suvda erimaydi, spirt va efirda yaxshi eriydi.

BENZIL HOLAT

ing. benzyl state

rus. бензиловое состояние, с

Benziluglerod atomi, aromatik yadro bilan birikkan uglerod.

BENZIL YODID (YODBENZIL)

ing. benzyl iodide

rus. бензил иодистый (иодбензил), м

Kimyoviy formulasi: C_7H_7I yoki $C_6H_5-CH_2I$, qattiq modda; t_{suyuq} 24°C, t_{qayn} 93°C/10 mm; o'tkir, qo'lansa hidi bor, ko'zdan yosh oqizadi, suvda erimaydi, spirt va efirda yaxshi eriydi.

BENZIL RADIKAL

ing. benzyl radical

rus. бензоил радикал, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_5-CH\cdot$; bir valentli radikal, benzoy aldegid CH_5CHO dan bir atom vodorod olib tashlangandagi qoldiq; erkin holda ma'lum emas.

BENZIL SIONID

ing. benzyl cyanide

rus. бензил цианистый (бензилцианид), м

Kimyoviy formulasi: C_8H_7N yoki $C_6H_5-CH_2-CN$, qattiq modda; t_{suyuq} 70°C, t_{qayn} 234°C, kuchli yosh oqizuvchi modda. Organik birikma, aromatik hidli rangsiz yog'li suyuqlik.

BENZIL SPIRT

ing. benzyl alcohol

rus. бензиловый спирт, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_5-CH_2OH$, rangsiz suyuq modda, t_{suyuq} -15,3°C, t_{qayn} 205,3°C, eruvchanligi 17°C da 100 g suvda 4 g; o'simliklarning efir moylarida bo'ladi.

BENZILIDEN

ing. benzylidene

rus. бензилиден, м

Atom guruhi $C_6H_5-CH <$

q. benzil radikal

BENZILLI HIMOYA

ing. benzyl protection

rus. бензил защита, ж

Benzilli himoya-reaksiyaga kirishish qobiliyatini kamaytirish maqsadida amino- ($-NH_2$), gidroksi ($-OH$), karboksil ($-COOH$) guruhlar tarkibidagi vodorod o'rniga benzil ($C_6H_5-CH_2-$) guruhni kiritish.

BENZILXLORID

ing. benzyl chloride

rus. хлористый бензиль (бензильхлорид), м

Suyuq modda, t_{suyuq} -39°C, t_{qayn} 179°C, suvda erimaydi, spirt va efirda yaxshi eriydi. Benzilxlorid rangsiz, o'tkir hidli, suvda erimaydigan, etanol, xloroform va boshqa organik erituvchilarda eriydigan suyuqlikdir.

BENZIN

ing. petrol, gasoline, benzine, solene

rus. бензин, м

Asosan 4 dan 12 gacha uglerod atomlarini o'z ichiga olgan turli tuzilishdagi to'yingan uglevodorodlar aralashmasidan iborat rangsiz yoki sarg'ish suyuqlik, asosan, yoqilg'i sifatida, shuningdek, erituvchi sifatida ishlatiladi.

BENZINGA CHIDAMLILIK

ing. petrol-resistanol (petrol-proof)

rus. бензостойкость, ж

Polimer materialning benzin va boshqa shu qatori uglevodorod yoqilg'ileri uzoq vaqt ta'sir qilganda o'z xususiyatlarini saqlab qolish qobiliyati.

BENZOFENON

ing. benzophenone

rus. бензофенон (дифенилкетон), м

$C_{13}H_{10}O$ yoki $C_6H_5-CO-C_6H_5$. Oddiy aromatik ketondir; ikki shakl o'zgarishi bor: beqaror monoklinik, t_{suyuq} 27°C va barqaror rombik, t_{suyuq} 49°C, t_{qayn}

306°C, molyar massasi – 182,2214 g/mol suvda erimaydi, spirt va efirda eriydi.

BENZOFURAN

ing. benzofuran

rus. бензофуран, м

Kimyoviy formulasi: C_8H_6O , toshko'mir smolasida bo'ladi, suyuq modda, $t_{qayn.}$ 174°C, d 1,0776 g/sm³. Molyar massasi – 118,14 g/mol. Parchalash yo'li bilan ajratib olinadi. Benzofuran – suvda, etanolda, dietil efirda eriydigan aromatik hidli rangsiz suyuqlik.

BENZOIL PEROKSID

ing. benzoyl peroxide

rus. бензоила перекись, ж

Kimyoviy formulasi: $(C_6H_5CO)_2O_2$, peroksid xarakterida bo'lgan organik birikmadir; rangsiz kristall modda, $t_{suyuq.}$ 103,5°C. Molyar massasi – 242,23 g/mol, d 1,334 g/sm³.

BENZOILAMINOSIRKA KISLOTA

ing. benzoylaminoacetic acid

rus. бензоиламиноуксусная кислота, ж

N-benzoilglitsin, sovuq suvda ozgina eriydi, issiq suv va etanolda yaxshi eriydi. Kimyoviy formulasi: $C_9H_9NO_3$, molyar massasi – 179,17 g/mol, d 1,37 g/sm³.

BENZOILAZOIMID (BENZAZID)

ing. benzoylazoimide

rus. бензоилазоимид (бензамид), м

Kuchsiz portlovchi modda, $t_{suyuq.}$ 32°C. $C_7H_5N_3O$ molekulyar og'irligi: d 1,34 g/sm³, suvda eruvchanligi: 13 g/l (25°C), erish nuqtasi: 124-127°C.

BENZOILGLIKOKOL

ing. benzoylglucosol

rus. бензоилгликоколь, м

q. gippur kislota

BENZOILGLITSIN

ing. benzoylglycine

rus. бензоилглицин, м

q. gippur kislota.

BENZOILXLORID

ing. benzoyl chloride

rus. бензоил хлористый (бензонхлорид), м

Kimyoviy formulasi: C_7H_5ClO , qo'lansa hidi bor, yosh oqizuvchi suyuqlik, $t_{suyuq.}$ -1°C, $t_{qayn.}$ 197°C. Orga-

nik sintezda keng qo'llaniladigan xomashyo. Molyar massasi – 140,567 ± 0,008 g / mol, d 1,212 g/sm³.

BENZOL

ing. benzene

rus. бензол

Kimyoviy formulasi: C_6H_6 , rangsiz suyuq modda; $t_{suyuq.}$ 5,5°C, $t_{qayn.}$ 80,08°C, suvda erimaydi desa bo'ladi, spirtida va efirda eriydi.

BENZOL HALQASI

ing. benzene ring

rus. бензольное кольцо

q. benzol

BENZOLDIKARBON KISLOTALAR (FTAL KISLOTALAR)

ing. benzenedicarbonyl acids

rus. бензолдикарбоновые кислоты, мн

Kimyoviy formulasi: $C_6H_4(COOH)_2$, ikki negizli aromatik kislota, o, m, p izomerlari bor. O-ftal kislota to'g'ridan-to'g'ri ftal kislota, m-ftal kislota izoftal kislota; p-ftal kislota-tereftal kislota deyiladi.

BENZOLKARBON KISLOTA (BENZOY KISLOTA)

ing. benzenecarbonyl acid

rus. бензолкарбоновая кислота, м

Benzoy kislotasi C_6H_5COOH aromatik qatordagi eng oddiy karboksilik kislota.

BENZOLLI HIMOYA

ing. benzene protection

rus. бензольная защита, ж

Reaksiyaga kirishish qobiliyatini kamaytirish maqsadida amino(-NH₂), gidroksi(-OH), karboksil (-COOH) guruhlar tarkibidagi vodorod o'rniga benzil ($C_6H_5-CH_2-$) guruhni kiritish.

BENZOLSULFOKISLOTA

ing. benzenesulphonic acid

rus. бензолсульфокислот, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_5-SO_3H$, benzolning sulfat kislota bilan sulfolanishidan hosil bo'ladi, kristall modda, havoda kristallari nam shimib, yoyilib ketadi, $t_{suyuq.}$ 65-66°C; suvda va spirtida eriydi, efirda erimaydi.

BENZONAFTOL

ing. benzonaphthol

rus. бензонафтол, м

Kimyoviy formulasi: $C_{10}H_7O-CO-C_6H_5$, benzoil kislota va β -iaftolining murakkab efiridir; hidsiz va mazasiz, oq kristall kukun, t_{suyuq} 107°C, suvda erimaydi, efir va spirtda oz eriydi, xloroform va qaynoq spirtida yaxshi eriydi.

BENZONITRIL

ing. benzonitrile

rus. бензонитрил, м

Kimyoviy formulasi: C_6H_5-CN , t_{suyuq} -13°C, t_{qayn} 190,7°C, suvda oz eriydi va qaynoq spirtida yaxshi eriydi. Molyar og'irligi – 103,12, d 1,01 g/sm³, suvda eruvchanligi: 10 g/l (20°C).

BENZOTIAZOL

ing. benzothiazole

rus. бензотиазол, м

Kimyoviy formulasi: C_7H_5NS , t_{suyuq} 234°C, suvda oz eriydi, spirtida va efirda yaxshi eriydi. Molyar massasi – 135 g/mol, d 1,238 g/sm³. Harorat erish nuqtasi – 2°C, qaynash nuqtasi – 227-228°C.

BENZOTIOFEN

ing. benzothiophene

rus. бензотиофен, м

Molekulyar formulasi C_8H_6S va naftalinga o'xshash hidga ega bo'lgan aromatik organik birikma. Molyar massasi – 134,20 g/mol, tashqi ko'rinishi oq qattiq, d 1,15 g/sm³, erish nuqtasi – 32°C (90°F; 305K), qaynash nuqtasi – 221°C (430 °F; 494 K).

BENZOTRILORID

ing. benzotrichloride

rus. бензотрихлорид, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_5Cl_3$; t_{qayn} 220°C, suvda erimaydi, spirtida va efirda eriydi; tananing shilliq pardalariga ta'sir etadi.

BENZO- γ -PIRON

ing. benzo-pyrone

rus. бензо-пирон (хромон)

Kimyoviy formulasi: $C_9H_6O_2$, rangsiz, ignasimon kristallardan iborat modda; t_{suyuq} 59°C; suvda erimaydi, spirtida va efirda eriydi.

BENZOY ALDEGID

ing. benzoic aldehyde

rus. бензойный альдегид, м

Kimyoviy formulasi: C_6H_5CHO – eng oddiy aromatik aldegid, molekulyar og'irligi 106,12, achchiq bodom

yoki olma urug'ining xarakterli hidiga ega rangsiz suyuqlik, saqlash vaqtida sarg'ayadi va atmosfera kislorodi bilan benzoil peroksidgacha oksidlanadi.

BENZOY KISLOTA

ing. benzoic acid

rus. бензойная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_7H_6O_2$ yoki C_6H_5-COOH , oq kristall modda; t_{suyuq} 121°C, t_{qayn} 249°C; suv bug'i bilan oson haydaladi; tabiiy smolalarda, balzamlarda bo'ladi, sintetik usul bilan ham olinadi.

BENZPIREN YOKI BENZOPIREN

ing. benzopyrene

rus. бензапирен (3,4-бензапирен), м

Kimyoviy formulasi: $C_{20}H_{12}$. Aromatik birikma, polisiklik uglevodorodlar oilasining a'zosi, kuchli kanserogen ta'sirga ega, juda zaharli. Organizmga ta'sir darajasi bo'yicha u (yuqori) xavf sinfiga kiradi.

BERENETED ASOSI

ing. bereneted hydroxide

rus. беренетированная гидроксид

Berenetedning fikriga ko'ra, asos – bu protonlarni birlitira oladigan moddadir.

BERENETED KISLOTASI

ing. Bereneted acid

rus. Беренетированная кислота

Berenetedning fikriga ko'ra, kislota – bu protonlarni berishga qodir modda.

BERILL

ing. beryl

rus. берилл, м

Kimyoviy formulasi: $Al_2[Be_3(Si_6O_{18})]$, nodir mineral berilliy va alyuminiyning qo'shaloq silikati; qimmatbaho tosh. Rangi yashil, sariq, oq bo'lishi mumkin, yaltiroq shisha, qattiqligi – 7,5–8, d 2,6–2,9 g/sm³.

BERILLIY

ing. beryllium

rus. бериллий

Be, davriy sistemaning II guruh elementi; atom raqami – 4, molyar massasi – 9,02. U 1797-yilda topilgan; oq, yengil qattiq metall, t_{suyuq} 1350°C. Tabiiy berilliy bitta barqaror izotopdan iborat.

BERILLIY BROMID

ing. beryllium bromide

rus. бериллий бромистый, м

Kimyoviy formulasi: BeBr_2 , Rangsiz tuz, $t_{\text{suyuq}} 488^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn}} 520^\circ\text{C}$, holati qattiq, molyar massasi – 168,820 g/mol, 20°C da $d 3,465 \text{ g/sm}^3$, galogenidlarga ishora qiladi.

BERILLIY DIMETIL

ing. beryllium dimethyl

rus. бериллия диметил, м

Kimyoviy formulasi: $\text{Be}(\text{CH}_3)_2$, oq, kristall modda, havoda o'z-o'zidan yonadi, suv bilan reaksiyaga kirishish natijasida metan ajratib chiqaradi.

BERILLIY HIDROKSID

ing. beryllium hydroxide

rus. бериллия гидрат окиси

Kimyoviy formulasi: $\text{Be}(\text{OH})_2$, oq modda, suvda oz eriydi, ishqor va kislotalarda yaxshi eriydi; amfoter modda: $\text{Be} + 2\text{OH} = \text{Be}(\text{OH})_2 = 2\text{H}^+ + \text{BeO}_2$.

BERILLIY YODID

ing. beryllium iodide

rus. бериллий иодистый, м

Kimyoviy formulasi: BeJ_2 rangsiz kristall modda, $t_{\text{suyuq}} 480^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn}} 590^\circ\text{C}$, $d 4,325 \text{ g/sm}^3$. BeJ_2 -480°C da eriydi.

BERILLIY IZOTOPLARI

ing. beryllium isotopes

rus. бериллия изотопы, мн

Berilliyning tabiiy izotopi Be^9 , suniy yo'l bilan olinganlari Be^7 , Be^8 , Be^{10} dir. Berilliyning 12 ta izotopi ma'lum. Eng uzoq yashaydigan radioizotop 10 ta, yarim yemirilish davri 1,387 million yil.

BERILLIY KARBID

ing. beryllium carbide

rus. бериллий углеродистый (карбид бериллия), мн
Berilliyning Be_2C va BeC_2 kabi karbidlari bor. Be_2C ni metan vodorodlari berilliyga almashgan desa bo'ladi, chunki suv ta'siridan metan ajratib chiqaradi; BeC_2 esa atsetiliddir.

BERILLIY KARBONAT

ing. beryllium carbonate

rus. бериллий углекислый (карбонат бериллия), м
Kimyoviy formulasi: BeCO_3 suvda erimaydi, berilliy gidroksikarbonat $\text{Be}_2(\text{OH})_2\text{CO}_3$ ham suvda erimaydi.

BERILLIY NITRAT

ing. beryllium nitric

rus. бериллий азотнокислый (нитрат бериллия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Be}(\text{NO}_3)_2 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$, kristall modda; suvda va spirtda oson eriydi, isitilsa, suvsizlanadi va qisman ajraladi; $\text{Be}(\text{NO}_3)_2 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$ ning $t_{\text{suyuq}} 60^\circ\text{C}$, 100°C da ajraladi; suvda va spirtda eriydi.

BERILLIY NITRID

ing. beryllium nitride

rus. бериллий азотистый, м

Kimyoviy formulasi: BeN_2 , nihoyatda qattiq, rangsiz modda, $t_{\text{suyuq}} 2200^\circ\text{C}$.

BERILLIY OKSID

ing. beryllium oxide

rus. бериллий окись, м

Kimyoviy formulasi: BeO , kristall modda, suvda erimaydi, kislotalarda oz eriydi, isitilganda haydaladi; tish sementlari tayyorlashda va organik moddalar sintez qilishda ishlatiladi.

BERILLIY SULFAT

ing. beryllium sulfate

rus. сульфат бериллия, м

Kimyoviy formulasi: BeSO_4 formulali kimyoviy birikma. Oq qattiq kristall modda. Fizikaviy xususiyatlar, molyar massasi 105,075 g/mol (suvsiz), 177,136 g/mol, $d 2,44 \text{ g/sm}^3$ (suvsiz), $1,7 \text{ l g/sm}^3$.

BERILLIY SULFID

ing. beryllium sulphide

rus. бериллий сернистый (сульфид бериллия), м
 BeS , faqat quruq yo'l bilan olinishi mumkin, chunki suvda gidrolizlanib, H_2S chiqaradi. Bu oq kristall moddadir.

BERILLIY HIDROKSIATSETAT

ing. beryllium hydroxyacetate

rus. бериллий гидроксиацетат, м

Kimyoviy formulasi: $[\text{Be}_4\text{O}(\text{CH}_3\text{COO})_6]$, oktaedrik kristallardan iborat modda, $t_{\text{suyuq}} 284^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn}} 331^\circ\text{C}$, ajralmay haydaladi, organik erituvchilarda eriydi.

BERKELIY

ing. berkelium

rus. берклий, м

Berkliyning barqaror izotoplari yo'q, eng uzoq umr ko'radigan nuklid ^{247}Bk ning yarim parchalanish davri 1380-yil. Atomning nomlanishi berkelium, belgisi (Bk), raqami 97, atom massasi (molyar massa) 247,0703 (g/mol) elektron konfiguratsiya $[\text{Rn}] 5f^9 7s^2$.

BERTOLE TUZI

ing. berthollet salt

rus. соль бертолле, ж

Bertole tuzi, kaliy xlorat (kimyoviy formulasi $KClO_3$) xlor kislotaning kaliy tuzidir.

BERTOLLIDLAR

ing. berthollides

rus. бертоллиды, мн

O'zgaruvchi tarkibli kimyoviy birikmalardir. Bular o'zgarimas tarkibli kimyoviy birikmalardan farq qiladi. KCl bilan KBr ning aralash kristallari $K_{(x+y)}Cl_xBr_y$ bertollidlarga misol bo'la oladi, x va y ning qiymati har qanday bo'lishi mumkin.

BESSEMER USULI

ing. bessemer method

rus. бессемер метод, м

Domna cho'yanidan temir va po'lat olishda ishlatiladigan usuldir. Bunda "bessemer konvetori" deb atalgan qozonning ichki tomoniga silikatlar qoplangan bo'ladi. Bu silikatlarda SiO_2 ortiqroq bo'lishi, ya'ni qoplam kislotali bo'lishi lozim.

BETA-NURLAR

ing. beta rays

rus. бета-лучи, мн

β – nurlar radioaktiv elementlarning yemirilishida chiqadigan nurlarning bir turli bo'lib, elektronlar oqimidan iboratdir, u katod nurlariga o'xshaydi, bir elementdan chiqqan β – zarrachalarning tezliklari turlicha bo'ladi.

BETA – O'ZGARISH

ing. beta transformation

rus. бета-превращение, с

Yadrodan β -zarrachaga o'tilib chiqqanda hosil bo'lgan yangi element, ya'ni bosh elementning yemirilish mahsuloti davriy sistemada shu bosh elementdan o'ng tomonga bir xona siljiydi.

BETARAF OKSIDLAR

ing. oxides indifferent

rus. безразличные окислы, мн

Kislotalar bilan ham, asoslar bilan ham reaksiyaga kirishmaydigan oksidlar, bular tuz hosil qilmaydi, masalan: CO, NO. Bunday oksidlar kam, ular karbon monoksid CO, azot oksidi (I) N_2O , azot oksidi (II) NO, kremniy (II) oksidi SiO , oltingugurt oksidi S_2O .

BETATRON

ing. betatron

rus. бетатрон, м

Elektronlarning uchish tezligini maksimal oshirish uchun ishlatiladigan apparat, uning ishlash prinsipi siklotronning ishlash prinsipiga o'xshaydi.

BETON

ing. concrete

rus. бетон, м

Birlashtiruvchi, suv va turli agregatlarning (tabiiy yoki sun'iy) qotib qolgan aralashmasi bo'lgan sun'iy qurilish tosh materiali.

BIJG'ISH (FERMENTATSIYA)

ing. fermentation

rus. брожение (ферментация), с

Mikroorganizmlar yoki fermentlar ta'sirida organik moddalarning, asosan, uglevodlarning oddiyroq birikmalarga parchalanishi jarayoni.

BIKARBONATLAR

ing. bicarbonates

rus. бикарбонаты, мн

Bular H_2CO_3 karbonat kislotasining nordon tuzlari, masalan: $KHCO_3$, $NaHCO_3$, NH_4HCO_3 .

BIMOLEKULAR ELIMINIRLANISH (TORTIB OLINISH)

ing. bimolecular elimination

rus. бимолекулярная элиминация, ж

Reaksiya tezligini belgilovchi bosqichda ikkita molekula ishtirok etadigan eliminirlanish reaksiyasi.

BIMOLEKULAR NUKLEOFIL ALMASHINISH

ing. bimolecular nucleophilic exchange

rus. бимолекулярный нуклеофильный обмен, м

Reaksiya tezligini belgilovchi bosqichda ikkita molekula ishtirok etadigan nukleofil almashinish, S_{n2} .

BIMOLEKULAR NUKLEOFIL ALMASHTIRISH

ing. bimolecular nucleophilic substitution

rus. бимолекулярное нуклеофильное замещение, с (S_{n2}) bir vaqtning o'zida elektronning o'rnini bosuvchi vositadan alkil guruhiga va ikkinchisidan chiqib ketadigan guruhga harakatlanishini o'z ichiga oladi.

BIMOLEKULAR REAKSIYA

ing. bimolecular reaction

rus. бимолекулярная реакция, ж

Bunda bir-biriga ta'sir etuvchi moddalar reaksiyalarga teng molekula bilan kirishadi. Ikki zarracha elementar harakatda ishtirok etadigan kimyoviy reaksiyalar.

BINAR ELEKTROLIT

ing. binary electrolyte

rus. бинарный электролит, м

Bular molekulari faqat ikki ionga dissotsiyalanuvchi elektrolitlardir, masalan: NaCl, KBr, NH₄CNS. Molekulari ikki ionga parchalanadigan elektrolitlar ikkilik yoki simmetrik deyiladi.

BINOKORLIK GIPSI

ing. gypsum for construction

rus. гипс строительный, м

Qurilish gipsi sulfat sinfidan bo'lib, tabiiy mineraldir. Uning kimyoviy formulasi: CaSO₄·2H₂O (kalsiy sulfat gidrati).

BIOKIMYO

ing. biochemistry

rus. биохимия, ж

Tirik organizmlarning kimyoviy tarkibi va ularning hayoti davomidagi kimyoviy o'zgarishlar haqidagi fan.

BIOKIMYOVIY KATALIZATOR

ing. biochemical catalyst

rus. биохимический катализатор, м

Termodinamik muvozanat tizimlarini tashkil etuvchi ikki yoki undan ortiq moddalarning (komponentlarning) bir jinsli (bir xil) aralashmalari.

BIOLOGIK KATALIZATOR

ing. biocatalyst, biological catalyst

rus. биологический катализатор, м

Yuqori haroratda qattiq moddani eritish orqali olingan suyuq faza.

BIOLOGIK PESTITSIDLAR

ing. biological pesticides

rus. биологический пестициды, мн

Tirik organizmlar va ularning chiqindi mahsulotlarida mavjud bo'lgan zararkunandalarga qarshi biologik kurashning bir necha turlari.

BIOZALAR

ing. bios

rus. биозы, мн

Biozalar (yunon tilidan dso – ikki va skinaparon – shakar) – organik birikmalar, uglevodlarning asosiy guruhlaridan biri; oligosaxaridlarning alohida holatidir. Disaxaridlarning umumiy formulasi odatda C₁₂H₂₂O₁₁ dir.

BIPOLYAR APROTON ERITUVCHI

ing. bipolar aprotic solvent

rus. биполярный апротонный растворитель, м
Yuqori dipol momentga ega bo'lgan aproton erituvchi. Yuqori dielektrik doimiy va katta dipol momentga ega, erigan birikmali kuchli solvat.

BIR KOMPONENTLI SISTEMALAR

ing. one component systems

rus. однокомпонентные системы, мн

Fazalar sonini o'zgartirmasdan o'zboshimchalik bilan o'zgartirilishi mumkin bo'lgan holat parametrlarining soni, bir komponentli sistemalar uchun 2 ta, ikki fazali (masalan, suv – bug') uchun 1 ta va uch fazali uchun nolga teng.

BIR NEGIZLI KISLOTALAR

ing. single-base acids

rus. кислоты одноосновные, мн

Faqat bir atom vodorodi metall bilan o'rin almasha oladigan kislotalar. Masalan, CH₃COOH sirka kislotasining dissotsiyalanish konstantasi 1,75·10⁻⁵ ga teng. Di – va trikarbon kislotalar monokarboksiklik kislotalarga qaraganda kuchliroqdir.

BIRXILLIK

ing. homogeneity, uniformity

rus. однородность, ж

Fazoda yoki vaqtda doimiy bo'lgan miqdoriy yoki sifat xususiyati.

BIRGA CHO'KISH

ing. coprecipitation

rus. соосаждение, с

Eritmadan biror cho'ktiruvchi yordami bilan bir modda cho'ktirilganda, u moddaga ilashib yana bir yoki bir necha modda cho'kishi mumkin.

BIRIKISH OG'IRLIGI

ing. connecting weight

rus. соединительный вес, м

Hozir buning o'rniga ekvivalent so'zi ishlatiladi. Ekvivalent – kislota–asos reaksiyalarida bitta H^+ yoki OH^- ionini qo'shadigan, oksidlanish-qaytarilish reaksiyalarida bitta elektronni qabul qiladigan, masalan, quyidagi reaksiyani ko'rib chiqing:
 $H_3PO_4 + 2KOH \rightarrow K_2HPO_4 + 2H_2O$.

BIRIKISH REAKSIYASI

ing. addition reaction

rus. реакция присоединения, ж

Bu ikki yoki undan ortiq boshlang'ich moddalardan faqat bitta yangi modda hosil bo'ladigan kimyoviy reaksiya. Misol: $2Cu + O_2 \rightarrow 2CuO$.

BIRIKMA

ing. compound

rus. соединение, с

Ikki yoki undan ortiq turli elementlarning kimyoviy bog'langan atomlardan tashkil topgan murakkab modda.

BIRIKMANING HOSIL BO'LISH ISSIQLIGI

ing. heat of formation of the compound

rus. теплота образования соединения, ж

Standart sharoitda barqaror holatda bo'lgan oddiy moddalardan kimyoviy birikma hosil bo'lish reaksiyasining o'ziga xos issiqlik effektidir.

BIRINCHI TUR O'TKAZGICHLAR

ing. conductors of the first kind

rus. проводники первого рода, мн

Metallar birinchi tur o'tkazgichlardir, bular elektr tokini yaxshi o'tkazadi, elektr toki o'tganda ularning kimyoviy tarkibi o'zgarmaydi.

BIRLAMCHI AMINLAR

ing. primary amines

rus. амины первичные, мн

Bular ammiak hosilalaridir; ammiakning bir atom vodorodi karbonvodorod radikaliga almashinganda birlamchi amin hosil bo'ladi; umumiy formulasi: $R-NH_2$; bundagi $-NH_2$ guruh aminoguruh, deb ataladi.

BIRLAMCHI SPIRT

ing. primary alcohol

rus. первичный алкоголь, м

Gidroksil guruhi birikkan uglerod. Atomi bitta uglerod bilan bog' hosil qilgan spirt. $R-CH_2-OH$.

BIRLASHTIRISH

ing. accession

rus. присоединение, с

Ikki moddaning faqat bitta modda hosil qilishda reaksiyaga kirishish jarayoni.

BIRLIK

ing. unit

rus. единица, ж

Aniq fizik kattalik, birga teng raqamli qiymat tayinlanishi. Massa birligi sifatida gramm mutlaq o'lchovlar tizimidagi uchta asosiy birlikdan biridir.

BISIKLOALKANLAR

ing. bicycloalkanes

rus. бициклоалканы, мн

Bisikloalkanlar – ikkita umumiy uglerod atomiga ega bo'lgan ikki halqali sikloalkanlar. U sikllar bilan birlashtirilgan uglevodorod (alkil) o'rinbosarlarini o'z ichiga olgan yon zanjirlarni o'z ichiga olishi mumkin.

BISULFAT

ing. bisulphate

rus. бисульфат, м

1. Sulfat kislotaning kislotali tuzi H_2SO_4 .
2. Gidrosulfatning an'anaviy nomi.

BISULFATLAR

ing. bisulphates

rus. бисульфаты (кислые сернокислые соли), мн

Sulfat kislota H_2SO_4 ning nordon tuzlari, masalan: $NaHSO_4$, $KHSO_4$. Natriy gidrosulfat (suvli natriy sulfat, natriy bisulfat) – natriy va sulfat kislotaning tuzi, formulasi $NaHSO_4$, rangsiz kristallar.

BISULFITLAR

ing. bisulfites

rus. бисульфиты (кислые сернистокислые соли), мн

Bisulfitlar (sulfit kislota) H_2SO_3 ning nordon tuzlari, masalan: $NaHSO_3$. Natriy bisulfit – sulfit kislotasi-ning kislotali natriy tuzining och sariq eritmasi.

BITUM

ing. bitumen

rus. битум, м

Uglevodorodlar yoki ularning hosilalaridan tashkil topgan qattiq va suyuq organik moddalar yoki ularni qayta ishlash mahsulotlarining umumiy nomi.

BIURET

ing. biuret

rus. биурет (аллофанамнд, урендоформаид)
Kimyoviy formulasi: $C_2H_5O_2N_3$ yoki $NH_2-CO-NH-CO-NH_2$, mochevinaning isitilishidan hosil bo'ladi. Ishqor bilan ho'llab, so'ngra unga $CuSO_4$ eritmasi qo'shilsa, biuret gunafsha tusga kiradi, bu hodisa biuret reaksiyasi deb ataladi, oqsillar uchun xos reaksiyadir.

BIURET REAKSIYA

ing. biuret reaction

rus. биуретовая реакция, ж

Kimyoviy formulasi: $NH_2-CO-NH-CO-CBr_3$
U allofan kislotasi efirlarini ammiak bilan $100^\circ C$ ga qizdirish va ammiakning tribromoatsetilurea $NH_2 CO NH CO CBr_3$ ga ta'siridan hosil bo'ladi.

BIXROMATLAR

ing. bichromates

rus. бихроматы (дихроматы или кислые хромо-вокислые)

Bixromatlar (dixromat kislotasi $H_2Cr_2O_7$ ning tuzlari). Dixromatlar (bixromatlar, dixromatik tuzlar) $H_2Cr_2O_7$ dixrom kislotasining tuzlari, masalan, K_2CrO_7 .

BODOM KISLOTA (FENILGLIKOL KISLOTA)

ing. mandelic acid

rus. миндальная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_8H_8O_3$ yoki $C_6H_5-CHOH-COOH$, ikki optik izomeri bor: *l*-bodom kislotasi; t_{suyuq} $133^\circ C$, kristall modda; $C_6H_5CH(OH)COOH$ - tarkibida bitta asimmetrik atomi bo'lgan aromatik kislotasi.

BODOM MOYI

ing. almond oil

rus. миндальное масло, с

Bodomdan olinadigan tiniq, sarg'ish moy; unda taxir bodom hidi bor, asosiy tarkibiy qismi benzaldegiddir.

BOKSIT

ing. bauxite

rus. боксит, м

Boshqa mineral komponentlar aralashmasi bilan temir oksidlari, asosan, glinozem gidratlaridan tashkil topgan tog' jinslari. Alyuminiy rudasi bo'lib, alyuminiyning suvli oksididir - $Al_2O_3 \cdot xH_2O$.

BOKSIT SEMENTI

ing. bauxite cement

rus. цемент бокситный, м

Ohaktosh va boksitdan tayyorlanadi, bunda portland sementidagiga qaraganda, CaO kamroq bo'lib, Al_2O_3 ko'proqdir. Boksit (qizil) loy alyuminiy oksidi ishlab chiqarishda qo'shimcha mahsulot bo'lib, unda o'z navbatida metall alyuminiy, keramik materiallar, abraziv materiallar bor.

BOLG'ANALUVCHANLIK

ing. ductility

rus. ковкость, ж

Deformatsiya bilan ishlov berish qobiliyatini tavsiflovchi materiallarning texnologik xususiyati: zarb qilish, prokatlash, buzilmasdan shtamplash.

BOR

ing. bor

rus. бор

D.I.Mendeleyev davriy sistemasining ikkinchi davri III guruh kimyoviy elementi, belgisi B. Atom raqami 5, atom massasi - 10,82; kristall va amorf shakl o'zgarishlari bor: amorf bor qo'ng'ir kukun t_{suyuq} $2075^\circ C$ va t_{qayn} $2550^\circ C$.

BOR FTORID

ing. boron fluoride

rus. бор фтористый (фторид бора), м

BF_3 kimyoviy formulasiga ega bo'lgan bor va ftorning ikkilik noorganik birikmasi. Suv bilan reaksiyaga kirishadigan o'tkir hidli rangsiz gaz; zaharli.

BOR GIDRID

ing. boron hydride

rus. бор водородистый (гидрид бора)

Borning vodorod bilan kimyoviy birikmalari. Ular yuqori kimyoviy faollik va juda yuqori kaloriya qiymati bilan ajralib turadi.

BOR GIDROKSID

ing. boron hydroxide

rus. бора гидрат окиси, ж

$B(OH)_3$ bu modda borat kislotasi H_3BO_3 dir.

q. bor kislotalar

BOR YODID

ing. boron iodide

rus. бор иодистый (иодид бора), м

Kimyoviy formulasi: BJ_3 , rangsiz, gigroskopik kristall modda; t_{suyuq} $43^\circ C$ t_{qayn} $210^\circ C$, d $3,35 g/sm^3$, molyar massasi - $391,52 g/mol$. Bor va yodning noorganik birikmasi, suv bilan aloqa qilganda portlovchi oq rangli qattiq modda.

BOR IZOTOPLARI

ing. boron isotopes

rus. бора изотопы, мн

B^{10} – 19,8%, B^{11} – 80,2%. Tabiiy bor ikkita barqaror izotopdan iborat bo'lib, konsentratsiyasi taxminan 20 % bo'lgan bor–10, qolganlari esa bor–11.

BOR KARBID

ing. boron carbide

rus. бор углеродистый (карбид бора), м

Kimyoviy formulasi: B_6C , qora yaltiroq kristall modda bo'lib, nihoyatda qattiq. Qattiqligi olmosga yaqinlashadi; ko'pgina kimyoviy ta'sirlarga chidamli; 1000°C dan pastda unga xlor ham ta'sir etolmaydi; borning B_4C , B_3C karbidlari ham ma'lum.

BORATLAR

ing. borates

rus. бораты, мн

Borat kislotaning tuzlari, ular odatda, H_3BO_3 ga emas, balki boshqa poliborat kislotalarga muvofiq keladi. Masalan: NaOH bilan H_3BO_3 ga ta'sir etganda, tetraborat kislota $H_2B_4O_7$ ning tuzi $Na_2B_4O_7$ (bura) hosil bo'ladi.

BOR NITRID

ing. boron nitride

rus. бор азотистый (нитрид бора), м

Kimyoviy formulasi: BN

Oq kukun; t_{suyuq} 3000°C, molyar massasi – 24,818 g/mol, d 2,18 g/sm³; unga kislotalar, ishqorlar va xlor ta'sir etmaydi. Bor va azotning ikkilik birikmasi.

BOR SELENED

ing. boron selenide

rus. бор селенистый (селенид бора), м

Kimyoviy formulasi: B_2Se_3 , qattiq modda, bor sulfidga o'xshab ketadi. Bor selenidlari sulfidga nisbatan kamroq faol va yuqori haroratlarda hosil bo'ladi.

BOR SILITSID

ing. boron silicide

rus. бор кремнистый (силицид бора), м

Bor silitsid, B_3Si va B_6Si tarkibli bor silitsidlari ma'lum. B_3Si formulali bor va kremniyning noorganik birikmasi, qora kristallar, suvda erimaydi.

BOR SULFID

ing. boron sulphide

rus. бор сернистый (сульфид бора), м

Kimyoviy formulasi: B_2S_3 , rangsiz, shishasimon modda; ignasimon kristallardan iborat modda holda ham olish mumkin. t_{suyuq} 310°C.

BOR TRIMETIL

ing. boron trimethyl

rus. бор триметил, м

Rangsiz gaz, suv va suyuq kislotalar ta'siriga chidaydi $B(CH_3)_3$, formulali organik birikma. Bu yashil olov bilan yonadigan rangsiz suyuqlikdir.

BOR XLORID

ing. boron chloride

rus. бор хлористый (хлорид бора), м

Kimyoviy formulasi: BCl_3 , rangsiz harakatchan suyuqlik, nam havoda tutaydi, t_{suyuq} 107°C, t_{qayn} 17,5–18,5°C. Bor xlorid. zaharli, yonmaydigan suyuqlik.

BORANLAR

ing. boranes

rus. бораны, мн

Borning vodorod bilan hosil qilgan birikmalari, masalan: B_2H_6 (gaz), B_4H_{10} , B_5H_9 , B_5H_{11} , B_6H_{10} (suyuq), B_4H_{14} (qattiq); B_2H_6 –boretan, B_4H_{10} –borbutan deb ataladi.

BORAT ANGIDRID

ing. boric anhydride

rus. борный ангидрид, м

Kimyoviy formulasi: B_2O_3 , rangsiz shishasimon modda, 249°C gacha isitilganda yopishqoq suyuqlikka aylanadi. Suvda erib, H_3BO_3 hosil qiladi, o'tga chidamli, t_{suyuq} 577°C, d 1,85 g/sm³; 1500°C dan yuqorida qaynaydi.

BORAT KISLOTALAR

ing. borate acid

rus. борные кислоты, мн

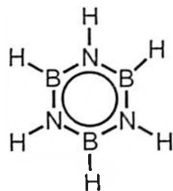
Kimyoviy formulasi: H_3BO_3 , yaltiroq, kristall oq modda, d 1,435 g/sm³; 1 l suvda 0°C da 19,47 g, 20°C da 39,92 g eriydi, issiq suvda yaxshi eriydi; eritmasi qaynatilganda qisman uchadi, shuning uchun vulqonli yerlarda suv bug'lari tarkibida uchraydi.

BORAZOL

ing. borazol

rus. боразол, м

Borazol – tuzilishi benzol tuzilishga o'xshagan borning vodorod va azot bilan hosil qilgan birikmasi – $B_3H_6N_3$ (1). 53°C qaynaydigan barqaror rangsiz suyuqlik.

BORIDLAR

ing. borides

rus. бориды, мн

Metallarning bor bilan hosil qilgan birikmalari, masalan: MnB , MnB_2 , AlB_2 , Mo_3B_4 , WB_2 , ko'plari nihoyatda qattiq va yuqori temperaturada suyuqlanuvchi moddalardir, qizdirilganda oson parchalanadi.

BORIL

ing. boryl

rus. борил, м

Boril bir valentli radikal.

BORIL FOSFAT

ing. boryl phosphoate

rus. борил фосфорнокислый (фосфат борила), м
Kimyoviy formulasi: BPO_4 , suv ta'siridan gidrolizlanadi.

BORNEOL

ing. borneol

rus. борнеол, м

Kimyoviy formulasi: $C_{10}H_{18}O$, borneo kofuri, bu tetragidroaromatik fenoldir; qattiq modda, fizikaviy xususiyatlari, molyar massasi – 154,25 g/mol, d 1,011 g/sm³, issiqlik xususiyatlari; harorati erish nuqtasi 208°C, qaynash nuqtasi 213°C.

BORNING GETEROPOLIKISLOTALARI

ing. boron heteropolyacids

rus. бора гетерополикислот, мн

Borning H_9BO_6 (ya'ni $B_2O_3 \cdot 9H_2O$) getero kislotasi erkin holda olinmagan bo'lsa ham, uning $Hg[B(W_2O_7)_6]$ hosilasi ma'lum..

BORNIT

ing. bornite

rus. борнит, м

Kimyoviy formulasi: Cu_5FeS_4 tarkibli mineral. Mineral, mis va temir sulfid (Cu_5FeS_4). Avstriyalik mineralog I.Born nomi bilan atalgan.

BORODIN-XUNSDIKER REAKSIYASI

ing. Borodine-Hunsdiecker reaction

rus. реакция Бородина-Хандайкера

Suvsiz organik erituvchi eritmasida galogen ta'sirida karbon kislota kumushli tuzining dekarboksillanishi.

BORONATROKALSIT

ing. boronatrocalcide

rus. боронатрокальцит (улексит), м

Kimyoviy formulasi: $NaCaB_5O_9 \cdot 8H_2O$ tarkibli mineral. Texnik jihatdan muhim mineral, turli nomlar ostida ma'lum bo'lgan: titsa, gidroboratsit, borokalsit, tinkalsit, afrika raditsit va boshqalar, tarkibi – $2B_5CaNaO_9 \cdot 15H_2O$.

BOSIM

ing. pressure

rus. давление, с

Bir jismning boshqasining yuzasida ta'sir qiladigan kuchlarning intensivligini tavsiflovchi fizik kattalik.

BOG'

ing. connection

rus. связь, ж

Bu atomlarning bog'lanishi.

Kimyoviy bog'lanish – bu molekula yoki kristalning barqarorligini belgilaydigan atomlarning o'zaro ta'siri.

BOG'LANISH

ing. connection

rus. связь, ж

Bu atomlarning o'zaro ta'siri bo'lib, u butun molekula yoki kristalning barqarorligini belgilaydi.

BOG'LANUVCHI TEMIR

ing. binding iron

rus. железо ковкое, с

Domna jarayonlarida olinadigan temir tarkibida 2% dan ortiq C bo'lgani uchun, u qotishmadir, bu qotishmada C dan boshqa Si, P, Mn va S kabi qo'shimchalar ham bo'ladi; bularning hammasi temirning mexanik xossalarga ta'sir etadi.

BOG'LIQLIK

ing. dependency

rus. зависимость, ж

Kimyoviy qaramlik, inson ongini o'zgartiradigan har qanday kimyoviy moddalarga qaramlikni anglatadi.

BOG'LOVCHI MOLEKULAR ORBITAL

ing. bonding molecular orbital

rus. связующая молекулярная орбиталь, ж

Energiyasi ajratilgan atomning atom orbitalining energiyasidan kichik bo'lgan molekulyar orbital – bog'lovchi orbital, unda joylashgan elektronlar esa bog'lovchi elektronlar, deb ataladi.

BRAUNIT

ing. braunite

rus. браунит, м

Kimyoviy formulasi: $Mn_2O_3 \cdot MnSiO_3$ tarkibli mineral. Metallurgiya, kimyo sanoatida, marganets ishlab chiqarish uchun ishlatiladi.

BRILLIANT

ing. diamond

rus. бриллиант, м

Brilliant (gavhar) tarashlab, qirtishlangan olmos, eng qimmatbaho tosh; og'irligi karat hisobida o'lchanadi, bir karat 0,2 g.

BROM

ing. bromide

rus. бром

Kimyoviy formulasi: Br, davriy sistemaning VII gruppada elementi, atom ma'dani 35, molyar massasi – 79,916, 1826-yilda topilgan. To'q qizil tusli og'ir suyuqlik, brom so'zi yunoncha "bromos" so'zidan olingan bo'lib, qo'lansa hidli degan ma'noni bildiradi.

BROM (I)-FTORID

ing. bromine (I) – fluoride

rus. бром однофтористый (монофторид брома), м
Kimyoviy formulasi: BrF, qizil tusli suyuq modda, $t_{\text{suyuq.}} -33^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 23^\circ\text{C}$. Bromning ftor bilan birikmasi, u xona haroratida oltin-qizil rangli yengil qaynaydigan suyuqlik bo'lib, kuchli bezovta qiluvchi hidga ega. Katta dozalarda zaharli.

BROM (III)-FTORID

ing. bromine trifluoride

rus. бром трехфтористый (трифторид брома), м
Brom (III)-ftorid (BrF_3 , rangsiz suyuq modda; $t_{\text{suyuq.}} 5^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 135^\circ\text{C}$, Molyar massasi – 136,90 g/mol BF_3 kimyoviy formulali bor va ftorning ikkilik noorganik birikmasidir.

BROM (V)-FTORID

ing. bromine pentafluoride

rus. бром пятифтористый (пентафторид брома), м
Kimyoviy formulasi: BrF_5 , rangsiz suyuqlik, harorat erish nuqtasi – $61,3^\circ\text{C}$, qaynash nuqtasi – $40,25^\circ\text{C}$, parchalanish harorati – 400°C .

BROM AZID

ing. bromine azide

rus. бром азид, м

Kimyoviy formulasi: BrN_3 , qizil tusli suyuq modda; $t_{\text{suyuq.}} -45^\circ\text{C}$; nihoyatda portlovchi, suv ta'siridan ajraladi. U xona haroratida kristall yoki qizil suyuqlik sifatida tasvirlangan: $NaN_3 + Br_2 \rightarrow BrN_3 + NaBr$.

BROM IZOTOPLARI

ing. bromine isotopes

rus. брома изотопы, мн

Brom izotoplari; Br^{79} – 50,6%, Br^{81} 49,4%, hozir ma'um bo'lgan izotoplari 11 ta. Atom yadrosida turli xil miqdordagi neytronlarga ega bo'lgan brom kimyoviy elementining izotoplari.

BROM OKSIDLARI

ing. bromine oxides

rus. брома окислы, ж

Bulardan Br_3O_8 ma'lum, beqaror modda, faqat past temperaturada mavjud bo'la oladi, rangsiz kristall modda. Sariq BrO_8 va jigarrang Br_2O ham topilgan. Br_2O – brom (I) oksidi. Br_2O_3 -brom (III) oksidi. Br_2O_4 -brom (IV) oksidi. Och sariq rangli kristallar. Br_2O_5 -brom (V) oksidi va BrO_3 -brom (VI) oksidi.

BROMARGIRIT

ing. bromargyrite

rus. бромаргирит (бромирит), м

$AgBr$ tarkibli mineral. Yopishqoq, juda plastik, $d 6,474 \text{ g/sm}^3$.

BROMAT KISLOTA

ing. bromic acid

rus. бромноватая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $HBrO_3$, bir asosli kislota, erkin holatda ajratilmagan, eritmada mavjud – rangsiz suyuqlik, maksimal konsentratsiyasi 50% gacha, kuchli kislota.

BROMATLAR

ing. bromates

rus. броматы, мн

Noorganik birikmalar, bromat kislota $HBrO_3$ tuzlari. $Br-O$ bog'larining uzunligi taxminan 0,178 nm, $O-Br-O$ burchagi 112°C . BrO_3^- anioni kovalent bog' hosil qilmaydi va koordinatsion bog'lanishga moyil emas.

BROMATSETON

ing. bromacetone

rus. бромацетон, м

Kimyoviy formulasi: C_3H_5BrO , $CH_3-CO-CH_2Br$ fizik xususiyatlar, rangsiz suyuqlik. Molyar massasi – 136,99 g/mol, d 1,634 g/sm³. Issiqlik xususiyatlari; erish nuqtasi – 36,5°C, qaynash nuqtasi – 137°C.

BROMBENZIL SIANID

ing. bromobenzyl cyanide

rus. бромбензил цианид, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_5CHBrCN$, rangsiz kristall modda, molyar massasi – 196,060 g/mol, issiqlik xususiyatlari; erish nuqtasi – 25,4°C qaynash nuqtasi – 242–247°C, parchalanish harorati – 120–140°C, suvda erimaydi.

BROMBENZOL

ing. bromabenzene

rus. бромбензол, м

Benzolning galogenli hosilasi, C_6H_5Br formulasiga ega bo'lgan aromatik organik birikma, xarakterli, shirin hidli rangsiz suyuqlik, fizik xususiyatlari: molyar massasi – 157,01 g/mol, issiqlik xususiyatlari: erish nuqtasi – 30,8°C, qaynash nuqtasi – 156°C.

BROMETAN

ing. bromoethane

rus. брометан, м

Kimyoviy formulasi: C_2H_5Br xloroform hidli tiniq, rangsiz yoki ozgina sarg'ish rangli zaharli suyuqlikdir.

BROMID KISLOTA

ing. bromide acid

rus. бромид кислота, ж

Kimyoviy formulasi: HBr vodorod bromidning suvdagi eritmasi; kuchli kislota.

BROMIDLAR

ing. bromides

rus. бромиды, мн

1. Bromning boshqa elementlar bilan kimyoviy birikmalari guruhi.
2. Bromid kislolaning tuzlari: $NaBr_2$, KBr .

BROMIRIT

ing. bromyrite

rus. бромирит, м

Bromirit-galogenidlar sinfiga mansub $AgBr$ minerali. Xlorargirit bilan qattiq eritmalar hosil qiladi.

BROMLI SUV

ing. bromine water

rus. бромная вода, ж

Bromning suvdagi to'yingan eritmasi yorug'lik ta'sirida reaksiyalar sodir bo'ladi:

$Br_2 + H_2O \rightarrow HBrO + HBr$; $2HBrO = 2HBr + O_2$, demak, kislorod ajralib chiqadi, shuning uchun bromli suv kuchli oksidlovchidir.

BROMNAFTALIN

ing. bromnaphthalene

rus. бромнафталин, м

Kimyoviy formulasi: $C_{10}H_7Br$, α -bromnaftalin t_{suyuq} 5°C, t_{qayn} 281°C, bu naftalin hosilalari guruhiga mansub kimyoviy birikma.

BROMOFORM

ing. bromoform

rus. бромформ, м

Kimyoviy formulasi: $CHBr_3$, metanning uch bromni vodorod bilan almashgan hosilasi, suyuq modda; t_{qayn} 149,5–151°C, t_{suyuq} 8°C, suvda eriydi, spirtida va efirda erimaydi.

BROMONIY ION

ing. bromonium ion

rus. ион бромония, м

Brom atomida musbat zaryadga ega bo'lgan siklik kationdir. Bromoniy ionini alkenlarga brom qo'shishi natijasida hosil bo'lgan kationning rezonansli tuzilmalaridan biri sifatida qarash mumkin.

BROMSIRKA KISLOTA

ing. bromoacetic acid

rus. бромуксусная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $CH_2Br-COOH$, t_{suyuq} 49–51°C, t_{qayn} 208°C, suvda eriydi. Fizikaviy xossalari 20°C da holati qattiq, rangi oq kristall, d 1,934 g/sm³.

BROMTOLUOLLAR

ing. bromotoluols

rus. бромтолуолы, мн

Kimyoviy formulasi: $C_6H_4Br-CH_3$ – bromtoluol; m – bromtoluol p – bromtoluol bular suvda erimaydi. Spirtida va efirda eriydi.

BRONZA

ing. bronze

rus. бронза

Bronza mis qotishmasi, odatda asosiy komponent sifatida qalay ishlatiladi, lekin bronzalar alyuminiy, kremniy, berilliy, qo'rg'oshin va boshqa elementlar bo'lgan misning qotishmalarini ham o'z ichiga oladi.

BROUN HARAKATI

ing. brownian movement

rus. броуново движение, с

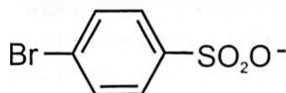
Gaz va suyuqlik molekulari va erigan yoki muallaq holda bolgan qattiq modda zarrachalari bir-biriga urilib, doimo harakatda bo'lib turadi. Molekulalarning doim tartibsiz harakat qilib turishi – broun harakati deyiladi.

BROZILATLAR B

ing. broselates

rus. брозилаты, мн

Brozilatlalr – para-brombenzosulfon kislotaning efirlari:

BRUKIT

ing. brookite

rus. брукит, м

Kimyoviy formulasi: TiO_2 , titan mineralidir, fizikaviy xususiyatlari: rangi jigarrang, och jigarrang, to'q sarig, yaltiroq metall, qattiqligi – 5,5-6, d 4,1-4,14 g/sm³. Titan dioksidi.

BRUSIN

ing. brucin dimethoxystrichnine

rus. бруцин диметоксистрихнин, м

Kimyoviy formulasi: $C_{23}H_{26}N_2O_4$, o'simlik alkaloidi, kristall modda, nihoyatda zaharli; $t_{qayn.} 105^{\circ}C$.

BRUSIT

ing. brusite

rus. брусит, м

$Mg(OH)_2$ tarkibli mineral. Strychnosning ayrim turlarida, xususan, emetik yong'oq urug'larida mavjud bo'lgan indol alkaloidi.

BUFER ARALASHMA

ing. buffer mixture

rus. буферная смесь, ж

Biror tuz bilan birga bu tuzni hosil qiluvchi kuchsiz kislotani tutuvchi eritmadir. Bufer eritmalar, tashqi ta'sirlarga qaramasdan, vodorod ionlarining kon-

sentratsiyasini qariyb o'zgartirmay saqlash xususiyatiga ega.

BUFER SIG'IMI

ing. buffer capacity

rus. емкость буфера (буферность)

Eritmaning bufer sig'imi – bu eritmaning ma'lum ionlarning doimiy konsentratsiyasini saqlab turish qobiliyatidir. Bufer sig'imi – bu ekotizimning ifloslanishga qarshi turish qobiliyati.

BUFERLIK

ing. buffering

rus. буферность, ж

Buferlik (yoki buffer sig'imi), bufer aralashmaning vodorod ionlari konsentratsiyasini o'zgartirmay saqlash qobiliyati.

BULUT

ing. cloud

rus. облако, с

Nuklidlar maydonida joylashgan bog'langan elektronning to'liq funksiyalari va bir xil nuklidlar bilan bog'langan barcha boshqa elektronlarning o'rtacha maydoni.

BURA

ing. bura

rus. бура, ж

Erkin holda ajratilmagan tetraborat kislotasining tuzi.

BURA-NATRIYTETRABORAT

ing. bura-sodium tetraborate

rus. бура-тетраборат натрия, ж

Bura-natriytetraborat – $(Na_2B_4O_7 \cdot 10H_2O)$, ma'lum bo'lgan tetraborat kislotasi ($H_2B_4O_7$)ning natriyli tuzi. Borat kislotasiga soda ta'sir ettirib olinadi. Issiq suvda yaxshi eriydi va 10 molekula suvli kristallogidrat shaklida yirik kristallar hosil qiladi.

BURCHAK KUCHLANISHI

ing. angle voltage

rus. уголь напряжение, м

Bayer kuchlanishi (burchak kuchlanishi)– uch va to'rt a'zoli halqali birikmalar ichki burchaklari va tetraedrik burchak $109^{\circ}28'$ o'rtasidagi farq tufayli xalqali molekular energiyasining ortishi natijasida vujudga keladigan kuchlanish.

BUTADIYEN

ing. butadiene

rus. бутадиен (дивинил), м

Kimyoviy formulasi: C_4H_6 yoki $CH_2=CH-CH=CH_2$, to'yinmagan uglevodorod bo'lib, C_nH_{2n-2} qatoriga kiradi; butadiyen rangsiz gaz; sintetik kauchuk olishda ishlatiladi.

BUTILAMIN

ing. butylamine

rus. бутиламин, м

Kimyoviy formulasi: $C_4H_{11}N$, birlamchi normol butilamin $CH_3-CH_2-CH_2-CH_2-NH_2$, ikkilamchi normal butilamin $CH_3-CH_2-CH(NH_2)-CH_3$, suvda yaxshi erib, ishqori eritma hosil qiladi, kislotalar bilan reaksiyaga kirishib, tuz hosil qiladi; uchlamchi butilamin $(CH_3)_3C-NH_2$.

BUTAN

ing. butane

rus. бутан, м

Kimyoviy formulasi: C_4H_{10} , to'yingan uglevodorodlar gomologik qatorining to'rtinchi a'zosi; molyar massasi – 58,12 g/mol, d 2,48 kg/m³, ionlanish energiyasi 1,7e-18 j

BUTANKARBONIL

ing. butacarbonyl

rus. бутанкарбонил (валерил), м

Kimyoviy formulasi: C_4H_2CO – bir valentli to'yingan valerian kislotadan bir gidroksil guruh olib tashlangan.

BUTANOL

ing. butyl alcohol, butanol

rus. бутанол, м

To'rt uglerod atomini o'z ichiga olgan to'yingan bir atomli spirt.

BUTANON

ing. butanone

rus. бутанон, м

q. metiletilketon

BUTANON-3-KARBON KISLOTA 1

ing. butanone-3-carbonic acid

rus. бутанон-3-карбоновая кислота

3–sirka propion kislota yoki levulin kislota.

BUTILENLAR

ing. butylenes

rus. бутилены, мн

Buten, kimyoviy formula C_4H_8 , bu moddalar uch izomer holida ma'lum bo'lib, to'yinmagan etilen uglevodorodlar qatorining uchinchi a'zosidir.

BUTIL

ing. butyl

rus. бутил, м

Bir valentli butan radikali yoki C_4H_9 formulali o'rnini bosuvchi, butan yoki izobutan (C_4H_{10}) hosilasi.

BUTIL SPIRTLAR

ing. butyl alcohols

rus. бутиловые спирты, мн

Butil spirtlar (butanollar) C_4H_9OH , to'rt izomer holatda ma'lum: Birlamchi normal spirt $C_2H_5-CH_2-CH_2-OH$, ikkilamchi normal butil spirt $CH_3-CH_2-CHOH-CH_3$; birlamchi izobutil spirt $(CH_3)_2-CH-CH_2OH$; uchlamchi butil spirt $(CH_3)_2-CH-CH_2OH$; uchlamchi butil spirt $(CH_3)_3-COH$ rangsiz kristall.

BUTILEN

ing. butene, butylene

rus. бутилен, м

q. butilenlar

BUTILKA SHISHASI

ing. bottle glass

rus. стекло бутылочное, с

Tarkibida turli qo'shimchalar bo'lgan rangdor shisha, ko'pincha, rangining xira yashil bo'lishiga sabab unga ikki valentli temir birikmalari qo'shilganligidir.

BUTIRIL

ing. butyryl

rus. бутирил, м

Kimyoviy formulasi: $CH_3(CH_2)_2CO-$, yog' kislota radikali. Butiril bir ekvivalentli atom guruhi C_4H_7O yoki batafsilroq aytganda, $CH_3-CH_2-CH_2-CO$, u erkin holatda mavjud emas.

BUTIROLAKTON

ing. butyrolactone

rus. бутиролактон, м

Butirolakton (butanolid) $C_4H_6O_7$ yoki

$\text{CH}_2\text{-CH}_2\text{-CH}_2\text{-COO}$. Bu modda laktondir. Fizika-
viy xususiyatlari, molyar massasi – 86,09 g/mol,
d 1,134 g/sm³, issiqlik xususiyatlari erish nuqtasi
– 45°C, qaynash nuqtasi – 204-205°C.

BUYUMLARNI KORROZIYADAN SAQLASH

ing. protection of products from corrosion

rus. защита изделий от коррозии

Himoyalangan tuzilmalar yuzasiga organik va
noorganik materiallar, xususan, bo'yoqlar va lak-
lar, metallar va qotishmalarga asoslangan himoya
qoplamalari qatlamlarini qo'llash.

BUG'

ing. steam

rus. пар, м

Gaz fazasi bir xil moddaning suyuq yoki qattiq
fazalari bilan muvozanatda bo'lishi mumkin bo'lgan
sharoitlardagi, ya'ni moddaning kritik haroratidan
past haroratlarda moddaning gazzimon holati.

BUG' KONDENTSATSIYASI

ing. steam condensation

rus. конденсация пара, ж

Bug' kondensatsiyasi – moddaning bug' holatidan
suyuq yoki qattiq holatga o'tishi. Kondensatsiya
sodir bo'ladigan maksimal harorat kritik harorat
deb ataladi.

BUG'LANTIRISH

ing. vaporization

rus. испарение, с

Bu eritmadan erituvchini ajratib olish, eritmani
konsentratsiyalash va erigan moddalarni kristallash
uchun kimyoviy-texnologik tozalash usulidir.

BUG'LANISH

ing. vaporization, evaporation, vaporation, evapo-
rating.

rus. испарение, с

Moddaning qattiq yoki suyuq fazadan gaz holiga
o'tishi. Ortiqcha namlikni bug'ga aylantirish.

BUG'LATISH

ing. evaporation, evaporating, boiling-down

rus. выпаривание, с

Qattiq, amalda uchuvchi bo'lmagan komponentlar-
ning eritmalarini suyuq erituvchilarda qaynatish
paytida qisman bug'lanish (bug' holatiga o'tkazish)
orqali konsentratsiyalash usuli va jarayoni.

BYORCH REAKSIYASI BO'YICHA QAYTARISH

ing. refund by byorch reaction

rus. возврат по реакции бёрча

Benzol yoki uning hosilalarini suyuq ammiak va
spirt eritmasida natriy metali bilan qaytarish.

BO'G'UVCHI GAZLAR

ing. asphyxiant gases

rus. удушающие газы, м

Bug'uvchi gazlar – masalan, xlor, azot qo'sh oksid
bug'uvchi gazlardir; bular nafas yo'llariga ta'sir etib,
organizmni zaharlaydi.

BO'LINISH

ing. separation

rus. разделение

Tarqalish, parchalanish qobiliyati. Aralashmalarni
ajratish – aralashmalardan toza moddalarni ajratish
jarayoni.

BO'R

ing. white chalk

rus. мел белый/серый

Bo'r (CaCO_3) – ohaktoshning bir turi, kriptokristalli
kalsitdan tashkil topgan organik cho'kindi jinsi. Oq
rangda, yumshoq va maydalangan, suvda erimaydi.

BO'YASH

ing. coloring

rus. окрашивание, с

To'qimachilik, teri, mo'yna, qog'ozga materialdan
foydalanish davomida chidamli rang berish jarayoni.

BO'YOQ MODDA

ing. dye substance

rus. красящее вещество, м

Organik modda yoki aralashma, turli materiallarga
berilgan rang berish bo'yog'i.

BO'YOQLAR

ing. dyes

rus. красители, мн

Bo'yoqlar spektrning ko'rinadigan va yaqin ultrabinaf-
sha va infraqizil hududlarida elektromagnit nurlanish
energiyasini intensiv ravishda singdirish va aylantir-
ish qobiliyatiga ega bo'lgan kimyoviy birikmalar.

BO'YOQ

ing. paint, colour, stain, paste

rus. краска, ж

Qatlam hosil qiluvchi modda va nozik pigmentlardan tashkil topgan bo'yoq va lak materiallari.

BO'KISH

ing. swelling

rus. набухание, с

Muhitdan suyuqlik yoki bug' yutilishi tufayli qattiq yoki amorf jism hajmini oshirish jarayoni. Shishish qatlamli kristall tuzilishga ega bo'lgan polimerlar va ba'zi minerallarga xosdir.

BO'SHASHTIRUVCHI MOLEKULAR ORBITAL. ORBITALLARNING BO'SHASHISHI

ing. relaxation of orbitals

rus. релаксация орбиталей, ж

Dastlabki atom orbitallar energiyasiga nisbatan yuqori energiyaga ega bo'lgan molekulyar orbital. Orbitallarning bo'shashishi molekuladagi izolyatsiyalangan atomdan uning holatiga yoki bir molekuladan ikkinchisiga o'tish paytida ma'lum orbital tomonidan tasvirlangan elektronning fazoviy taqsimoti yoki energiyasining o'zgarishi.

D-FRUKTOZA*ing.* d-fructose*rus.* d-фруктоза, ж

D-fruktoza – meva shakari ketogeksoza, 1,3,4,5,6 – pentagidroksi geksanon – 2, fruktopiranoza. Gulsavsar, Topinambur o'simliklari yerosti guchanaklari tarkibidagi polisaxarid inulinni gidroliz qilib olinadi.

D-GALAKTOZA*ing.* d-galactose*rus.* d-галактоза, ж

D-Galaktoza aldogeksozalar fazoviy izomerlaridan biri, 2,3,4,5,6 – pentagidroksigeksanal, α -D-galaktopiranoza, ko'p atomli spirt, oksidlanib galakton kislotasini, qaytarilib olti atomli spirt – dulsitni hosil qiladi.

D-GLYUKOZA*ing.* d-glucose*rus.* d-глюкоза, ж

D-glyukoza uzum shakari, aldogeksoza, 2,3,4,5-pentagidroksigeksanal, α -D-glyukopiranoza uzum sharbatida, shirin mevalar tarkibida saxaroza, fruktozalar bilan birga uchraydi. Suvda yaxshi, spirtida yomon eriydi, 146°C da suyuqlanadigan qattiq modda.

DAG'AL DISPERS KOLLOIDLAR*ing.* coarsely dispersed colloids*rus.* грубодисперсные коллоиды, мн

Yirik, ya'ni zarrachalarining o'lchami 100 nm dan katta kolloidlar. Kolloid sistemalar geterogenligi bilan xarakterlanadi.

DALA SHPATLARI*ing.* feldspars*rus.* полевые шпаты, мн

Tabiiy alyumosilikatlar; eng muhimlari: silikat sinfidan keng tarqalgan, xususan, jins hosil qiluvchi minerallar guruhi. Ko'pchilik dala shpatlari ortoklaz $K[AlSi_3O_8]$ albit – $Na[AlSi_3O_8]$ anortit – $Ca[Al_2Si_2O_8]$ izomorf qatorli uchlamchi sistemaning qattiq eritmaları vakillari bo'lib, ularning oxirgi a'zolari mos ravishda ortoklaz (Or), albit (Ab), anortitdir.

DALTONIDLAR*ing.* daltonidis*rus.* дальтони́ды, мн

Tayyorlash usuliga bog'liq bo'lmagan, doimiy sifat va miqdoriy tarkibga ega bo'lgan moddalar. Nomlanishi ingliz olimi Jon Dalton nomidan kelib chiqqan. Daltonidlarning tarkibi butun stexiometrik indekslar bilan, oddiy formulalar bilan ifodalanadi, masalan, MgO, HCl.

DANIEL ELEMENTI*ing.* Daniel element*rus.* элемент Даниэля, м

Mis (II) – sulfat va rux sulfat eritmalariga botirilgan mis va rux plastinkalaridan iborat element. Bu elementdan kimyoviy reaksiya hisobiga, ya'ni misning cho'kishi, ruxning erishi hisobiga elektr energiyasi paydo bo'ladi: $Cu \rightarrow Cu - 2e$, $Zn \rightarrow Zn + 2e$.

DARAJA*ing.* degree*rus.* степень, м

O'lchov, biror nimaning nisbiy qiymati. *Nazariya:* Oksidlanish darajasi birikmadagi atomning shartli zaryadidir, oksidlanish darajasi atomdan yoki atomdan ko'chirilgan elektronlar soniga teng.

D-ASPARAGIN KISLOTA*ing.* d-asparamanic acid*rus.* аспарагиновая кислота (или аминоксидная кислота), ж

Kimyoviy formulasi: $C_4H_7O_4N$, molyar massasi – 133,1 g/mol, ikki negizli aminokislota, turli oqsillarning gidrolizidan hosil bo'ladi. Aspartat, aminobutandioik kislota, 2-aminobutandioik kislota, organizmning 20 ta proteinogen aminokislotalaridan biri.

DATIV BOG'*ing.* dative connection*rus.* дативная связь, ж

Bu bir atom o'z elektron juftini boshqa atomga o'tkazganda hosil bo'ladigan kovalent bog'lanish turi. Oraliq metall kompleksidagi metall va π -donor bilan hosil bo'lgan bog'.

DATOLIT

ing. datolite

rus. датолит, м

Borning CaHSiO_5 tarkibli minerali. Bir klinomerik tizimning minerali bo'lib, shakllarga boy qisqa kristallarni hosil qiladi, kristall va agregatlar shaklida, donadordan zichgacha bo'ladi.

DAVR

ing. period, time, stage

rus. период, м

1. Qandaydir jarayonning sodir bo'lishiga ketgan vaqt oralig'i

2. D. I. Mendeleev elementlar davriy jadvalida kimyoviy elementlarning sifat jihatidan ketma-ket joylashtirilgan yakunlangan qatori.

DAVRIY QONUN

ing. law periodic

rus. закон периодический, м

Oddiy moddalarning xossalari, ular birikmalarining xossalari va formalari elementlarning atom og'irliklariga davriy bog'liqligi qonuni.

DAVRIYLIK

ing. periodicity

rus. периодичность, ж

Mendeleev davriy sistemasining bir davri yoki guruhiga mansub elementlar xossasining atom sonining ortib borishida takrorlanishi.

DEFLEGMATOR

ing. dephlegmator

rus. дефлегматор, м

Deflegmator – bu rektifikatsiya kolonnasining ustki qismining qurilmasi bo'lib, (uning yuqori qismi), u suv bilan sovutish yordamida kolonnaga tepa qismiga ko'tarilgan bug'larini kondensatsiya qiladi va ularning suyuq fazasi ya'ni hosil bo'lgan flegmaning kolonnaga qaytib kelishini ta'minlaydi.

DEGAZATORLAR

ing. degassers

rus. дегазаторы, мн

Zaharli moddalarni yo'qotuvchi (zaharsizlantiruvchi) moddalar, masalan, xlorli ohak CaClOCl degazatoridir, u ipritni yo'qotishda ishlatiladi, chunki xlorli ohak ipritni oksidlab, zaharsiz moddaga aylantiradi.

DEGIDRATATSIYA

ing. dehydration

rus. дегидратация, ж

Termik yoki kimyoviy ta'sir ostida organik yoki noorganik birikma molekulasidan suvning chiqib ketishi.

DEGIDROBENZOL

ing. dehydrobenzene

rus. дегидробензол, м

Degidrobenzol (siklogeksadienin yoki benzin) arinlar sinfining eng oddiy vakili – bir uchlik bog'langan aren hosilalari, ya'ni degidrobenzol ikki vodorod atomi ajralib chiqqan benzoldir.

DEGIDROGENIZATSIYA

ing. dehydrogenation

rus. дегидрогенизация, ж

Modda molekulasi tarkibidan vodorodning chiqarilishi, ya'ni gidrogenizatsiyaga teskari jarayon hisoblanadi, masalan, siklogeksandan vodorod ajralib chiqqanda benzol hosil bo'lishi: $\text{C}_6\text{H}_{12} = \text{C}_6\text{H}_6 + 3\text{H}_2$.

DEGIDROGENLANISH

ing. dehydrogenation

rus. дегидрирование, с

q. degidrogenizatsiya

DEGIDROGENLASH

ing. dehydrogenation

rus. дегидрирование, с

Katalizatorlar ta'sirida yuzaga keladigan kimyoviy birikmalar molekularidan vodorodning ajralib chiqish reaksiyasi.

DEGITRATATSIYA

ing. dehydration

rus. дегидратация, ж

Organik birikmalar va noorganik birikmalar molekularidan suvni ajratish reaksiyasi. Suvsizlanish natijasida efirlar, sintetik smolalar, plastmassalar, dori vositalari, portlovchi moddalar va boshqalar olinadi.

DEGOT

ing. tar, oil tar

rus. деготь, м

Qattiq yoqilg'ini gaz, yarim koks va smola suvlaridan keyin quruq haydashdan olingan suyuq mahsuloti.

DEKAGIDRONAFTALIN (DEKALIN)

ing. decahydronaphthaline (decalin)

rus. декагидронафталин (декалин), м

Kimyoviy formulasi: $C_{10}H_{18}$. Dekalin sis va trans-stereoizomerik shakllarda mavjud bo'lib, halqalarining o'zaro joylashishida farqlanadi. Barqarorroq trans shakli $t_{\text{qayn.}} 185,5^{\circ}\text{C}$, erishi $31,5^{\circ}\text{C}$, $d 0,87 \text{ g/sm}^3$ (20°C); sis shaklining harorati $194,6^{\circ}\text{C}$, erishi $43,2^{\circ}\text{C}$ va $d 0,897 \text{ g/sm}^3$ (20°C), suyuq modda, suvda erimaydi, spirtida va efirda eriydi.

DEKAGIDROXINOLIN

ing. decahydroquinoline

rus. декагидрохинолин, м

Kimyoviy formulasi: $C_9H_{17}N$, kristall modda; sis – $d^{36} 0,9191$, $t_{\text{suyuq.}} - 40^{\circ}$, $t_{\text{qayn.}} 205-6^{\circ}/735 \text{ mm}$, kuchli ikkilamchi asos. Xinolin vodorod bosimi ostida vodorodlanganda, ikkinchisi piridin halqasiga qo'shilib, xinolini gidroyod kislota va fosfor bilan ishlov berish natijasida olingan benz-tetragidrokinolindan farqli o'laroq, pir-tetragidrokinolin deb ataladigan tetra-gidro hosila hosil qiladi.

DEKAMETILENDIGUANIDIN

ing. decamethylenediguandine

rus. декаметилендигуанидин, м

Rangsiz kristall modda, namlikning singishi tufayli havoda suyultiriladi. Kuchli bir kislotali asos $pK_a=12,5$. HCl bilan HNO_3 barqaror tuzlar hosil qiladi.

q. sintalin.

DEKAN

ing. decane

rus. декан, м

Kimyoviy formulasi: $C_{10}H_{22}$. O'nta uglerod atomini o'z ichiga olgan to'yingan uglevodorod.

DEKANDIKARBON KISLOTA

ing. decanedioic acid

rus. декандикарбоновая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_{12}H_{22}O_4$ yoki $COOH(CH_2)_{10}COOH$, $t_{\text{suyuq.}} 129^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 245^{\circ}\text{C}/10 \text{ mm}$.

DEKANTATSIYA

ing. decantation

rus. декантация, ж

Kimyoviy laboratoriya amaliyoti va kimyoviy texnologiyada eritmani cho'kindidan to'kish yo'li bilan

dispers tizimning qattiq fazasini (suspensiyani) suyuqlikdan mexanik ravishda ajratish.

DEKAPIROVKALASH

ing. decapitation

rus. обезглавливание, с

Metall buyumlarning sirtidan oksid pardalarni yo'qotish. Dekapitatsiya issiqlik bilan ishlov berishdan keyin yoki metall sirtini tozalash va faollashtirish uchun metallarni galvanik ishlov berishdan oldin amalga oshiriladi.

DEKSTRIN

ing. dexstrin, amylin, badex, leiocom, British gum, gomnelin, starch gum, roasted starch, artificial gum

rus. декстрин, м

Fermentlar ta'sirida hosil bo'ladigan kraxmal va glikogen – polisaxaridlarining fermentativ gidrolizi natijasida hosil bo'lgan oraliq mahsulot.

DEKSTRINLAR

ing. dexstrins

rus. декстрины, мн

Kimyoviy formulasi: $(C_6H_{10}O_5)_n$, kraxmal qizdirilganda yoki suvga qo'shib qaynatilganda hosil bo'ladi, suvda eriydi.

DEKSTROZA

ing. dextrose

rus. декстро́за, ж

q. α-glyukoza

DELOKALLANGAN KOVALENT BOG'

ing. delocalized binding

rus. делокализованное связывание, с

Ikkidan ortiq atom orbitallarini tutishi natijasida hosil bo'ladigan bog'. Delokalizatsiyalangan bog' kovalent bog' bo'lib, uning elektron jufti bir necha (2 dan ortiq) atomlar yadrolari orasida dispers (delokalizatsiya) bo'ladi.

DEMINERALASHGAN SUV

ing. demineralized water

rus. деминерализованная вода, ж

Aralashmalardan tozalangan suv. Bunday suv yuqori qarshilikka ega. Deionizatsiya ion almashinadigan qatronlar yordamida amalga oshiriladi. Ikki turdagi qatronlar qo'llaniladi: kationik R-H (R-organik radikal) va anion R-OH. Metall ionlari kation almash-tirgichga bog'lanadi.

DENATURLANGAN SPIRT

ing. denatured alcohol

rus. денатурированный спирт, м

Yoqimsiz hid yoki ta'm qo'shiladigan xometilspirti, spirtida eriydigan va undan oddiy fizik-kimyoviy usullar bilan (distillash, muzlatish, filtrlash va boshqalar) ajratilmagan moddalar.

DENSIMETR

ing. densimeter

rus. денсиметр, м

Suyuqlik va qattiq moddalarning zichligini o'lchash uchun asbob.

DEPOLIMERIZATSIYA

ing. depolymerization, depolymerization by oxidation

rus. деполимеризация

Polimerizatsiyaga teskari bo'lgan jarayon.

DEPOLIMERIZATSIYA

ing. depolymerization

rus. деполимеризация, ж

Teskari polimerlanish jarayoni, oksidlovchi depolimerizatsiya, polimerni monomerga yoki monomerlar aralashmasiga aylantirish jarayoni.

DEPOLYARIZATOR

ing. depolarizer

rus. деполяризатор, м

Elektrodni qutblanmaydigan qiluvchi modda, ya'ni kimyoviy reaksiyalar natijasida hosil bo'lib, elektr toki oqimiga qarshi tomonga oquvchi tok paydo qiluvchi moddalarning hosil bo'lishiga qarshilik qiladigan modda.

DESMOTROPIYA

ing. desmotropia

rus. десмотропия, ж

q. tautometriya

DESORBSIYA

ing. desorption, denudation, stripping

rus. десорбция, ж

Tadqiq qilinayotgan namuna yoki yoqilg'ining yonishidan hosil bo'ladigan qattiq noorganik qoldiq

DESORBSIYA

ing. desorption

rus. десорбция, ж

Adsorbsiyaning teskarisi, ya'ni adsorbent yuzasiga shimilgan moddaning qaytadan ajralib chiqishi, adsorbentlar va changni yutish moddalarini qayta tiklash jarayoni.

DESTRUKSIYA

ing. destruction

rus. деструкция, ж

Makromolekulardagi kimyoviy boglarning uzilishi natijasida ularning polimerlanish darajasi yoki mol-yar massasining kamayishi bilan kechadigan jarayonlarning umumiy nomi.

DESULFOLASH

ing. desulfation

rus. десульфатация, ж

Organik birikma molekulasidan sulfoguruhni olib tashlash desulfurizatsiya deb ataladi. SOH guruhi ni H atomi yoki boshqa guruh bilan almashtirish orqali amalga oshiriladi.

DETONATORLAR

ing. detonators

rus. детонаторы, мн

Portlovchi moddalarni portlatish uchun ishlatiladigan maxsus kapsyullar; detonator sifatida, masalan, Qo'rg'oshinazid [Pb(N₂)], qaldiraq simob [Hg(ONC)₂] ishlatiladi.

DETONATSIYA

ing. pinking, detonation

rus. детонация, ж

Moddaning kimyoviy parchalanishining o'ta tezkor ekzotermik jarayoni.

DETSEN

ing. decen

rus. децен, м

q. detsilen

DETSILEN

ing. desilene

rus. десилен, м

Kimyoviy formulasi: C₁₀H₂₀ yoki CH₃(CH₂)₇CH = CH₂, t_{suyuq.} -87°, t_{qayn.} 172° va 53,5% 3mm, d 0,7421 g/sm³; to'yinmagan uglevodorodlardan biri, umumiy formulasi C_nH_{2n} bo'lgan olefinlar qatorining a'zosi. Suvda erimaydi, spirtida va efirda oson eriydi.

DETSINORMAL ERITMA

ing. decinormal solution

rus. децинормальный раствор, м

1 litrida 0,1 grammekvivalent erigan modda bo'lgan eritma. Masalan, 0,1 mol – ekv/lni o'z ichiga olgan eritma desinormal deb ataladi va 0,1 n sifatida yoziladi.

DEVARD QOTISHMASI

ing. devard alloy

rus. сплав деварда, м

50% Cu, 45% Al va 5% Zn dan iborat, mo'rt va oson uvalanuvchi qotishma, ba'zan, qaytaruvchi sifatida ishlatiladi. Suvdan vodorodni haydab chiqaradi.

DEYTERIY

ing. deuterium

rus. дейтерий, м

q. vodorod izotoplar

DEYTON

ing. dayton

rus. дейтон, м

Vodorodning izotopi bo'lgan deyteriyning yadrosi, deytron deb ham ataladi; zaryadi +1, massasi 2,0142.

q. vodorod izotoplar.

DEZALKILLASH

ing. dealking

rus. dealкирование, с

Organik birikma molekulasidagi alkil guruhini chiqarib yuborish reaksiyasi. *Dezalkillash* alkil guruhi bog'langan atomga qarab, C-, O-, N- va S-D farqlanadi.

DEZOKSIRIBOZA

ing. deoxyribose

rus. дезоксирибоза, ж

Dezoksiriboza- 2-dezoksiriboza, 3,4,5-trigidroksi-pentanal, 2-dezoksiribofuranoza. Ham aldegid, ham ko'p atomli spirt xossalarini namoyon qiladi. Arabinoza va eritrozadan uglerod atomini bittaga ko'paytirish uchun nitrometan bilan kondensatsiya qilib, ketma-ketlik reaksiyalaridan foydalanib olinadi.

d-FRUKTOZA (GEKSOZA)

ing. d-fructose (hexose)

rus. D-фруктоза (гексоза), ж

Kimyoviy formulasi: $C_6H_{12}O_6$ yoki

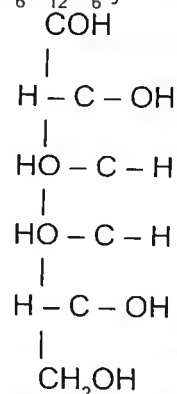
$CH_2-CHOH, -CHOH-CHO-COH-CH_2OH, -O,$ bu modda shirin mevalar sharbatida d-glyukoza bilan birga uchraydi, inversilangan shakar va asal tarkibida ham bor; $t_{suyuq.} 95 - 105^{\circ}C$; suvda eriydi; ketozalar qatoriga kiradigan geksozadir;

d – GALAKTOZA

ing. d-galactose

rus. D – галактоза, ж

$C_6H_{12}O_6$ yoki

Bu modda aldogeksozalar qatoriga kiradi, sut shakarining gidrolizida d – glyukoza bilan birga hosil bo'ladi; suvdagi eritmasidan bir molekula suv bilan birga yirik prizmalar shaklida kristallanadi; spirtidagi eritmasidan suvsiz kristallanadi;

d-GLYUKOZA (YOKI DEKSTROZA YOKI UZUM SHAKARI)

ing. d-glucose (or dextrose or grape sugar)

rus. D-глюкоза (или декстро́за или виноградный сахар), ж

Kimyoviy formulasi:

$C_6H_{12}O_6$ yoki $CH_2OH - (CHOH)_4-CHO$, uglevodlar sinfidagi geksozalarning biri; rangsiz, shirin modda, suvda nihoyatda ko'p (odatdagi temperaturada 100 g suvda 98 g) eriydi.

d-GLYUKOZAMIN

ing. d-glucosamine

rus. D-глюкозамин, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_{13}O_5N$, monoza va α -aminokislotalar orasidagi oraliq modda, ya'ni fiziologik jihatdan ahamiyatga ega bo'lgan ikki sinf (oqsillar bilan uglevodlar sinflari) orasida ko'prikdir; $t_{suyuq.} 110^{\circ}C$.

d-GLYUKOZAZON

ing. d-glucosazone

rus. d-глюкозозон, м

Kimyoviy formulasi: $C_{18}H_{22}O_4N_4$, d-glyukozaning azazonidir, ignasimon kristallardan iborat sariq modda; t_{suyuq} 208°C; suvda oz eriydi.

DIAGONAL GIBRIDLANISH

ing. diagonal hybridization

rus. диагональная гибридизация, ж

Ikkita ekvivalent sp-orbitallarning 180° burchak ostida (chiziqsimon) gidridlanish turi.

DIAKVOTETRAMINLAR

ing. diaquotetramines

rus. диаквотетрамин, мн

Kompleks birikmalarning bir xili, masalan:

$[Co(NH_3)_4(H_2O)_2]Cl_3$.

DIALDEGIDLAR

ing. dialdehydes

rus. диальдегиды, мн

Ikki aldegid guruhli modda, bu sinf moddalarining nomi oxiriga dial qo'shib aytiladi, masalan, glioksal OHC-CHO, bu etandial deb ham aytiladi. Tarkibida ikkita aldegid guruhi (COH) bilan aldegidlarni ifodalaydi.

DIALIZ

ing. dialysis

rus. диализ, м

Sof eritma zarrachalarining pardadan o'tishi (difuzilanishi), undan kolloid zarrachalarning qolish hodisasi dializ deyiladi.

DIALIZATOR

ing. dialyzer

rus. диализатор, м

Kolloid eritmalarini sof eritma holida bo'lgan moddalardan ajratish uchun ishlatiladigan asbob. Bu sintetik materialdan tayyorlangan yuqori texnologiyali filtrdir.

DIALKILPIRROLLAR

ing. dialkylpyrroles

rus. диалкилпирролы, мн

Pirrolning hosilalari, masalan, dimetilpirrol.

DIALKILRUX

ing. dialkylzinc

rus. диалкилцинк, м

Kimyoviy formulasi: ZnR_2 , rux-organik birikmalar, masalan: $Zn(C_2H_5)_2$.

DIALKILTIOFENLAR

ing. dialkylthiophenes

rus. диалкилтиофены, мн

Tiofengomologlari, masalan, dimetiltiofen: Tiofen seriyasining birikmalari – elementlarni ajratish uchun reagentlar, optic oqartirgichlar (2,5-tiofen dikarboksilik kislota asosida), fiziologik faol birikmalar.

DIALLIL (YOKI GEKSADIEN-1,5)

ing. diallyl (or hexadiene-1,5)

rus. диаллил (или гексадиен-1,5), м

Kimyoviy formulasi: C_6H_{10} yoki $CH_2-CH-CH_2-CH_2-CH=CH_2$, ikki allil radikal ($CH_2=CH-CH_2-$)dan iborat; t_{suyuq} -141°C, t_{qayn} 59,6°C; suvda erimaydi.

DIALUR KISLOTA (OKSIBARBITUR KISLOTA)

ing. dialuric acid (hydroxybarbituric acid)

rus. диалуровая кислота (оксибарбитуровая кислота), ж

Kimyoviy formulasi: $C_4H_4O_4N_2$ yoki butartoni kislolaning ureididir; prizmatik kristallardan iborat rangsiz modda; 214-215°C da suyuqlanib, parchalanadi, suvda erimaydi.

DIAMAGNETIZM

ing. diamagnetism

rus. диамагнетизм, м

Moddaning unga ta'sir qiluvchi tashqi magnit maydoniga qarama-qarshi yo'nalishda magnitlanishida namoyon bo'ladigan magnitlanish turlaridan biri.

q. diamagnit moddalar

DIAMAGNIT MODDALAR

ing. diamagnetic substances

rus. диамагнитные вещества, мн

Magnit maydoniga qarab, moddalar ikkiga bo'linaadi: Diamagnit moddalar va paramagnit moddalar. Diamagnit moddalar magnit kuch chiziqlarini o'tkazishda bo'shliqqa qaraganda ko'proq qarshilik qiluvchi moddalar, ularning bu xususiyatlari diamagnetizm deb ataladi.

DIAMID

ing. diamide

rus. диамид, м

Kimyoviy formulasi: H_2N-NH_2 noorganik modda, rangsiz, o'ta zaharli, o'ta gigroskopik, yoqimsiz hidli suyuqlik. N_2H_4 molekulasini bir-biriga nisbatan aylantirilgan ikkita NH_2 guruhidan iborat bo'lib, gidrazin molekulasining qutbliligini aniqlaydi, suv, suyuq ammiak, etanol bilan har qanday nisbatda aralashadi; Qutbsiz erituvchilarda yomon eriydi.
q. gidrazin.

DIAMINLAR

ing. diamines

rus. диамины, мн

Ikki vodород atomi aminokislotalar bilan almashtirilgan uglevododlar. Faqat birikmalar barqaror bo'lib, ularning ikkala aminokislotalari ham turli xil uglerod atomlari bilan bog'langan. Diaminlar dinitro, disiyaniid birikmalarining qaytarilishi natijasida olinadi.

DIAMINOAZOBENZOL

ing. diaminoazobenzene

rus. диаминоазобензол, м

Kimyoviy formulasi: $C_{12}H_{12}N_4$; 2,2'-diamino azobenzol (o-azoanilin), qizil tusli kristall modda; t_{suyuq} 134°C, suvda oz eriydi, qaynoq spirtida, efrida yaxshi eriydi. 3,3'-diamino azobenzol (m-azoznilin) ignasimon kristallardan iborat sariq modda, t_{suyuq} 156°. 4,4'-diaminoazobenzol (p-azoanilin) oltindek sariq ignasimon kristallardan iborat modda; 2,4'-diaminoazobenzol (xrizoidin) sariq rangli kristall modda.

DIAMINOFUORENLAR

ing. diaminofluorenes

rus. диаминофлуорены, мн

Kimyoviy formulasi: $C_{13}H_{12}N_2$; 1,2-diaminofluoren, tuzilishi:

t_{suyuq} 193°C

1,9-diaminofluoren, t_{suyuq} 120°C;

2,5-diaminofluoren, t_{suyuq} 175°C;

2,7-diaminofluoren, t_{suyuq} 164°C.

DIASPOR

ing. diaspor

rus. диаспор, м

Kimyoviy formulasi: $Al_2O_3 \cdot H_2O$. Tabiiy alyumina oksigidrat $AlO(OH)$; tarkibida 85% Al_2O_3 va 15% H_2O , ko'pincha temir, xrom, marganets va galliy oksidlarining aralashmalari mavjud.

q. boksit

DIASTAZA

ing. diastasis

rus. диастаза, ж

Kрахmalning shakarga aylanish jarayoni diastaza nomli enzim ta'sirida bo'ladi. Amilaza (diastaz) oshqozon osti bezida ishlab chiqariladigan va oshqozon osti bezi shirasining bir qismi bo'lgan bir nechta fermentlardan biridir.

DIASTEREOMERLAR

ing. diastereomers

rus. диастереомеры, мн

Enanteomer bo'lmagan fazoviy izomerlar. Diastereomerizm birikma bir nechta stereosentrlarga ega bo'lganda paydo bo'ladi.

DIATSETIL

ing. diacetyl

rus. диацетил, м

q. dimetildiketon

DIATSETILDIOKSIM

ing. diacetyldioxim

rus. диацетилдиоксим, м

Kimyoviy formulasi: $C_4H_8N_2O_2$, dimetilglioksim (2,3-butanedionedioksim, diatsetil dioksim) oksimlarga tegishli organik birikma.

DIATSIDODIAMINLAR

ing. diatsidodiamines

rus. диацидодиамины, мн

Bular kompleks birikmalardir, umumiy formulasi: $[MeA_2X_2]^{n-2}$; Me – metall, A – ammiak yoki shu tipdagi molekula.

DIATSIDOTETRAMMINLAR

ing. diatsidotetrammine

rus. диацидотетраммины, мн

Kompleks birikmalar, bularda 4 molekula ammiak yoki shu tipdagi moddalar bo'lib, koordinatsiya sig'iminining ikkitasini kislota qoldig'i egallaydi. Umumiy formulasi: $[MeA_4X_2]Y_{n-2}$, bunda X va Y – bir valentli kislota qoldiqlari, n – metall valentligi.

DIAZINLAR

ing. diazines

rus. диазины, мн

Bu guruh olti bo'g'imli halqa bo'lib, bunda 4 atom C va 2 atom N bor, ya'ni halqada getero atomlar bo'ladi. Ikki geteroatomli olti a'zoli geterotsiklik birikmalar, ikkalasi ham azot atomlari.

DIAZOAMINOBENZOL

ing. diazoaminobenzene

rus. диазоаминобензол, м

Kimyoviy formulasi: $C_{12}H_{11}N_3$, oltindek sariq kristallardan iborat modda; $t_{\text{suyuq.}} 150^{\circ}\text{C}$ da portlab ajraladi. Efirda, benzolda, qaynoq spirtida yaxshi eriydi, suvda va suyultirilgan kislotalarda erimaydi.

DIAZOAMINO BIRIKMALAR (YOKI DIAZOAMIDO BIRIKMALAR)

ing. diazoamino compounds (or diazoamido compounds)

rus. диазоамино соединения (или диазоамидо-соединения), мн

Bular diazoniyl tuzlariga birlamchi va ikkilamchi aromatik aminlar ta'siridan olinadi, ularni anilinga nitrit kislotaga ta'siridan ham olish mumkin. Sariq kristalik moddalardir, qizdirilganda chaqnaq parchalanadi.

DIAZO BIRIKMALAR

ing. diazo compounds

rus. диазосоединения, мн

Dimid ($\text{HN} = \text{NH}$) ning ikki almashgan aromatik hosilalari $\text{Ar} - \text{N} = \text{N} - \text{Ar}$ azo birikmalar deyiladi, bir almashgan hosilalari $\text{Ar} - \text{N} = \text{N} - \text{H}$ diazo birikma deb ataladi. Diazo birikmalarda ikkinchi vodorod atomi ko'pincha, gidroksil guruh yoki kislotaga qoldiqlariga almashinadi, bular x bilan belgilanadi. Alifatik qatorda diazobirikmalar ozroq uchraydi. Masalan, diazometan yoki $\text{CH}_2 = \text{N} = \text{N}$, kaliy diazoetan sulfokislota va shu kabilar.

DIAZOGIDRATLAR

ing. diazo hydrates

rus. диазогидраты, мн

Kislota xarakteriga ega bo'lgan moddalar, masalan, $\text{C}_6\text{H}_5 - \text{N} = \text{N} - \text{OH}$; bularning tuzlari diazotatlar deyiladi, masalan: $\text{C}_6\text{H}_5 - \text{N} = \text{N} - \text{ONa}$.

DIAZOLLAR

ing. diazollars

rus. диазолы, мн

q. glioksalin

DIAZONIY TUZLARI (DIAZO BIRIKMALAR)

ing. diazonium salt

rus. диазония соли (диазосоединения)

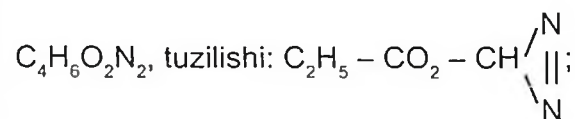
Umumiy formulasi: $\text{R}-\text{N}^+\equiv\text{N}\cdot\text{X}^-$ - birikmalari, bu yerda R odatda aril yoki hetaril, X - esa anion (Cl^- , NO_3^- , OH^- va boshqalar).

DIAZOSIRKA ETIL EFIR

ing. diazoacet ethyl ether

rus. диазоуксусный этиловый эфир, м

Kimyoviy formulasi:

Glikolning etil efiriga HNO_3 ta'siridan hosil bo'ladi; oson portlovchi sariq rangli moysimon zaharli modda, hidi bor; $t_{\text{suyuq.}} 22^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 141^{\circ}\text{C}$, suvda juda oz eriydi, spirtida, efirda va benzolda oson eriydi.

DIAZOSIRKA METIL EFIR

ing. diazoacet methyl ether

rus. диазоуксусный метиловый эфир, м

Kimyoviy formulasi: $C_3H_4O_2N_2$, moysimon modda; $t_{\text{qayn.}} 129^{\circ}\text{C}$.

DIAZOTIZATSIYA

ing. diazotization

rus. диазотирование, с

Aromatik aminlarning HNO_2 bilan o'zaro ta'sirida aromatik diazo birikma hosil qilishi. Odatda, NaNO_2 diazotizatsiyada noorganik kislotaga ortiqcha bo'lganda ishlatiladi. Diazotizatsiya reaksiyasi sovuqda, odatda, 0 dan 5°C gacha bo'lgan haroratda sodir bo'ladi.

DIBENZIL (SIMM. DIFENILETAN)

ing. dibenzyl (sym. diphenylethane)

rus. дибензил (симм. дифенилэтан), м

Kimyoviy formulasi: $C_{14}H_{14}$; d 1.014 g/sm^3 , molekulyar og'irligi 182.2646, yonish nuqtasi, 129°C , paulin harorati, $50-53^{\circ}\text{C}$, qaynash nuqtasi, 284°C ; rangsiz, yaltiroq kristall modda; suvda erimaydi, spirtida va efirda yaxshi eriydi.

DIBENZOFURAN (YOKI DIFENILEN OKSID)

ing. dibenzofuran

rus. дибензофуран, м

Kimyoviy formulasi: $C_{12}H_8O$, toshko'mir smolasida bo'ladi; $t_{\text{suyuq.}} 86,7^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 287^{\circ}\text{C}$, molyar massasi - $168,19 \text{ g/mol}$; monogetero halqali aromatik birikma; ignasimon kristall modda, benzol va sirka kislotalarida eriydi, suvda erimaydi.

DIBENZPIRROL

ing. dibenzpyrrol

rus. дибензпиррол, м

q. karbazol

DIBENZTIOFEN (DIFENILEN SULFID)

ing. dibenzthiophene (diphenylene sulfide)

rus. дибензтиофен (сульфиддифенилена), м

Kimyoviy formulasi: $C_{12}H_8S$, ignasimon kristalik modda (ligroindan), $t_{suyuuq.}$ 99°C, $t_{qayn.}$ 332-333°C, uchta kondensatsiyalangan halqalardan tashkil topgan organik geterotsiklik modda: bitta tiofen va ikkita benzol. Molyar massasi – 184,26 g/mol.

DIBORAN (BORETAN)

ing. diborane (boroethane)

rus. диборан (борозтан), м

Kimyoviy formulasi: B_2H_6 , boranlarning eng soddasi, gaz holatda bo'lib, $t_{suyuuq.}$ 165,5°C, $t_{qayn.}$ 92,5°C. borovodorod, B_2H_6 formulali vodorod va borning kimyoviy birikmasi, kuchli zaharli, molyar massasi – 27,67 g/mol.

DIBROMBENZOL

ing. dibrombenzene

rus. дибромбензол, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_4Br_2$, uch izomeri bor:

n-dibrombenzol, $t_{suyuuq.}$ 86,9°C, $t_{qayn.}$ 218,9°C;

o-dibrombenzol, $t_{qayn.}$ 222-226°C;

n-dibrombenzol, $t_{suyuuq.}$ 7°, $t_{qayn.}$ 219,5°C;

suvda erimaydi, spirtda, efirda eriydi.

DIBROMBUTAN KISLOTALAR (DIBROMMOY KISLOTALAR)

ing. dibromobutanic acids (dibromobutanoic acids)

rus. дибром масляные кислоты (дибромбутановые кислоты), мн

Kimyoviy formulasi: $C_4H_6O_2Br_2$; 1,2-dibrombutan kislota $CH_3-CHBr-CHBr-COOH$, $t_{suyuuq.}$ 87°C;

1,1-dibrombutan kislota $CH_3-CH_2-CBr_2-COOH$, $t_{qayn.}$ 150°C. 2,3-dibrombutan kislota $BrCH_2-CHBr-$

$-CH_2-COOH$, $t_{suyuuq.}$ 50°C. Bular suvda oz eriydi, spirtda va efirda yaxshi eriydi.

DIBROMMENTAN (LIMONENDIGIDROBROMID)

ing. dibrommenthane (lemonendigydrobromide)

rus. дибромментан (лимонендигидробромид)

Kimyoviy formulasi: $C_{10}H_{18}Br_2$, tuzlishi: trans-formasining $t_{suyuuq.}$ 64°C, sis-formasining $t_{suyuuq.}$ 38°C.

DIBROMOKSIN

ing. dibromoxin

rus. дибромоксин, м

q. dibromoksixinolinlar

DIBROMOKSIXINOLINLAR

ing. dibromoxyquinolines

rus. дибромоксихинолины, мн

Kimyoviy formulasi: $C_9H_5ONBr_2$; 6,8-dibrom-2-oksixinolin ignasimon kristallardan iborat modda; 6,8-dibrom-5-oksixinolin ignasimon kristallardan iborat modda; 5,7-dibrom-8-oksixinolin (dibromoksin) rangsiz, ipaksimon kristallardan iborat modda.

DIBROMPROPAN

ing. dibromopropane

rus. дибромпропан, м

Kimyoviy formulasi: $C_3H_6Br_2$; 1,2-dibrompropan $CH_3-CHBr-CH_2Br$, $t_{suyuuq.}$ 55,5°, $t_{qayn.}$ 141,6°C; spirtda va efirda eriydi; 1,3-dibrompropan $BrCH_2-CH_2-CH_2Br$, $t_{suyuuq.}$ 34,4°C, $t_{qayn.}$ 167°C, suvda oz eriydi, spirtda va efirda eriydi; 2,2-dibrompropan $CH_3-CBr_2-CH_3$, $t_{qayn.}$ 114-15°C.

DIBROMTIROZIN

ing. dibromotyrosine

rus. дибромтирозин, м

Kimyoviy formulasi: $C_9H_9O_3Br_2N \cdot 2H_2O$ yoki $(HO-C_6H_2Br_2-CH_2-CH(NH_2)-COOH) \cdot 2H_2O$, ba'zi oksidlar tarkibida uchraydigan bromli aminokislota, suvda eriydi, spirtda oz eriydi, efirda erimaydi.

1,2-DIBROMPROPANKARBON KISLOTA (DIBROMMOY KISLOTA)

ing. 1,2-dibromopropanecarboxylic acid (dibromobutyric acid)

rus. 1,2-дибромпропанкарбоновая кислота (диброммасляные кислота), ж

Molyar massasi – 246 g/mol, empirik formula

$C_4H_6O_2Br_2$

q. dibrommoy kislota

1,2-DIETILQAHRABO KISLOTA

ing. 1,2-diethylsuccinic acid

rus. 1,2-диэтилянтарная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_8H_{14}O_4$; kristall modda, $t_{suyuuq.}$ 192°C; spirtda va efirda eriydi.

1,2-DIGIDROBENZOL

ing. 1,2-dihydrobenzene

rus. 1,2-дигидробензол, м

Kimyoviy formulasi: C_6H_8 , rangsiz suyuqlik; $t_{qayn.}$ 80,5°C, o'tkir hidi bor; 1,4-digidro benzolning $t_{qayn.}$ 87°C.

1,2-DIGIDROKSIANTRAXINON YOKI 1,2-DIOKSIANTRAXINON

ing. 1,2-dihydroxyanthraquinone (or 1,2-dihydroxyanthraquinone)

rus. 1,2-дигидроксиантрахинон (или 1,2-диоксиантрахинон), м

Organik birikma, $C_{14}H_8O_4$ kimyoviy formulali antrakinon hosilasi. Qizil kukun, suvda deyarli erimaydigan, tabiiy antrakinon bo'yoq, bo'yoq ildizida glikozid shaklida mavjud.

q. alizarin

1,2-DINITRONAFTALIN

ing. 1,2-dinitronaphthaline

rus. 1,2-динитронафталин, м

Ignasimon kristallardan iborat jigarrang tusli modda; $t_{suyuq.}$ 102°C. Naftalinning dinitro hosilalarining umumiy nomi; tor ma'noda – izomerlar aralashmasi bo'lgan va yuqori portlovchi modda sifatida ishlatiladigan naftalin yoki mononitronaftalinni nitrashning texnik mahsuloti.

1,3-DINITRONAFTALIN

ing. 1,3-dinitronaphthaline

rus. 1,3-динитронафталин, м

Ignasimon kristallardan iborat modda, $t_{suyuq.}$ 144–145°C suvda erimaydi, spirtida eriydi.

DIELEKTRIK

ing. dielectric

rus. диэлектрик, м

Elektr tokini o'tkazmaydigan jism, elektr tokini nisbatan yomon o'tkazadigan modda (material). Dielektriklarning elektr xossalari tashqi elektr maydonida qutblanish qobiliyati bilan belgilanadi.

DIYENLAR

ing. dienes

rus. диены, мн

Diyenlar, dien uglevodorodlari, diolefinlar siklik to'yinmagan uglevodorodlar, ikkita uglerod-uglerod qo'shbog'lanishi bo'lib, umumiy formulasi C_nH_{2n-2}

q. dolefin

DIETIL EFIR

ing. diethyl ether (sulfuric or ethyl ether)

rus. диэтил эфир (серный или этиловый эфир), м
Umumiy formulasi: Et_2O , tipik alifatik efir. Rangsiz, shaffof, juda harakatchan, o'ziga xos hid va yonish ta'mi bilan uchuvchi suyuqlik. Suvda eruvchanligi 20°C da 6,5%.

q. etil efir

DIETILARSIN

ing. diethylarsin

rus. диэтиларсин, м

Kimyoviy formulasi: $(C_2H_5)_2AsH$, zaharli modda.

DIETIL-M-AMINOFENOL

ing. diethyl-m-aminophenol

rus. диэтил-м-аминофенол, м

Kimyoviy formulasi: $C_{10}H_{15}NO$ yoki $(C_2H_5)_2N-C_6H_4OH$, suyuq modda; $t_{suyuq.}$ 78°C, $t_{qayn.}$ 276–280°C, suvda CS_2 da va xloroformda eriydi, benzolda yaxshi eriydi.

DIETILOKSALAT

ing. diethyl oxalate

rus. диэтилоксалат, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_{10}O_4$, rangsiz suyuq modda; $t_{suyuq.}$ 40,6°C, $t_{qayn.}$ 185,4°C, efirmda eriydi.

DIETILSINK

ing. diethylzinc

rus. диэтилцинк, м

Kimyoviy formulasi: $(C_2H_5)_2Zn$, sinkorganik birikmalardan biri; rangsiz suyuqlik, havoda o'z-o'zidan yonib ketadi, sovuqda shiddatli ravishda ajraladi.

DIETILSULFAT

ing. diethyl sulfate

rus. диэтил серноокислый (диэтил сульфат), м
Kimyoviy formulasi: $C_4H_{10}O_4S$, efir, zaharli; $t_{suyuq.}$ 24,5°C, $t_{qayn.}$ 208°C; spirtida va efirmda eriydi, suvda erimaydi; yuqori zaharli, yonuvchan va ehtimol konserogen kimyoviy birikma.

DIFEN KISLOTA

ing. diphenic acid

rus. дифеновая кислота, э

Kimyoviy formulasi: $C_{14}H_{10}O$ yoki $COOH-C_6H_4-C_6H_4-COOH$, oq rangli qattiq modda, uni laboratoriyada antranilik kislotadan diazonium tuzi yordamida tayyorlash mumkin.

DIFENIL EFIR

ing. diphenyl ether

rus. дифениловый эфир, м

Kimyoviy formulasi: $C_{12}H_{10}O$ yoki $C_6H_5OC_6H_5$, – geranium hidli rangsiz kristall modda. Suvda amalda erimaydi, lekin bir qator organik erituvchilarda (muzlik sirka kislotasi, benzol, etanol) eriydi, molyar massasi – 170,21 g/mol, d 1,0748 g/sm³

DIFENILAMIN

ing. diphenylamine

rus. дифениламин, м

Kimyoviy formulasi: $C_{12}H_{11}N$ yoki $C_6H_5-NH-C_6H_5$, U N-fenilaminobenzol deb ham ataladi, yupqa kristallardan iborat rangsiz modda; Erish nuqtasi 54–55 °C, qaynash nuqtasi 302°C.

DIFENILAMINXLORARSIN

ing. diphenylaminechlorarsine (adamsite)

rus. дифениламинхлорарсин (адамсит), м

Kimyoviy formulasi: $C_{12}H_9NClAs$ NClAs, bu modda teterosiklik arsindir, och sariq rangli kristall, hidsiz modda, molyar massasi – 276,964 g/mol, erish nuqtasi 195°C, qaynash nuqtasi 410 °C.

DIFENILEMID

ing. diphenyleneimide

rus. дифениленимид, м

q. karbazol

DIFENILETAN

ing. diphenylethane

rus. дифенилэтан, м

q. dibenzil

DIFENILETILEN

ing. diphenylethylene (stilbene)

rus. дифенилэтилен (стильбен), м

Kimyoviy formulasi: $C_{14}H_{12}$; uglevodorod, $C_6H_5CH=CHC_6H_5$. trans-S. (rangsiz yoki och sariq kristallar, t_{suyuq} 125 °C, UB nurlari bilan nurlanganda sis – C ga aylanadi. Benzolda, xloroformda eriydi, suvda erimaydi.

DIFENILGIDRID

ing. diphenylhydrazine

rus. дифенилгидразин, м

Kimyoviy formulasi: $C_{12}H_{12}N_2$, kristalik modda; t_{suyuq} 126–7°C; spirtida eriydi, d 1,143 g/sm³, qaynash

nuqtasi 760 mm. sim.ust.da 330°C, erish nuqtasi 123–126°C, to'q sariq-sariq yoki jigarrang-sariq kukun.

DIFENILKETON

ing. diphenylketone (bepzofeion)

rus. дифенилкетон (бепзофеион), и

Aromatik ketonlar sinfiga mansub organik birikma. U ultrabinafsha nurlanishini yutish va aks ettirish qobiliyatiga ega, molyar massasi – 182,2214 g/mol, d 1,11 g/sm³, erish nuqtasi 48,1°C, qaynash nuqtasi 305,4°C.

DIFENILMETAN

ing. diphenylmethane (benzyhydril)

rus. дифенилметан (бензигидрил), м

Kimyoviy formulasi: $C_{13}H_{12}$ yoki $C_6H_5-CH_2-C_6H_5$, ignasimon kristallardan iborat rangsiz modda, undan apelsin hidi keladi; uglevodorodlar sinfining organik birikmasi, metan hosilasi, molekulasida ikkita vodorod atomi fenil guruhlari bilan almashtiriladi.

DIFENILMETANON

ing. diphenylmethanone

rus. дифенилметанон, м

q. benzofenon

Kimyoviy formulasi: $(C_6H_5)_2CO$ formulali organik birikma, odatda, RH_2CO deb qisqartiriladi, oq rangli qattiq modda, organik erituvchilarda eriydi.

DIFENILNITROZAMIN

ing. diphenylnitrosamine

rus. дифенилнитрозамин, м

Kimyoviy formulasi: $(C_6H_5)_2N-NO$; t_{suyuq} 66–67°C: suvda va qaynoq spirtida eriydi.

DIFENILSEMIKARBAZID

ing. 1,4 – diphenylssmicarbazide

rus. 1,4 – дифенилсемикарбазид, м

Kimyoviy formulasi: $C_{13}H_{13}ON_3$ yoki $C_6H_5-NH-NH-CO-NH-C_6H_5$; rangsiz kristalik modda; t_{suyuq} 177°, qaynoq suvda eriydi, efirda erimaydi, qaynoq suvda, spirtida va benzolda eriydi.

DIFENILSIANARSIN

ing. дифенилцианарсин, м

rus. дифенилцианарсин

Kimyoviy formulasi: $(C_6H_5)_2AsCN$, rangsiz kristall arsin, zaharli, undan piyoz va bodom hidi keladi. t_{suyuq} 32°C; suvda erimaydi, spirtida va efirda eriydi.

DIFENILTIOKARBON

ing. diphenylthiocarbazon

rus. дифенилтиокарбазон, м

Kimyoviy formulasi: $C_{13}H_{12}N_4S$ yoki spirt dan va xloroformdan havorang kristallar holida tushadi. Analitik kimyoda Pb ni topishda ditizon degan qisqacha nom bilan ishlatiladi, suvda va suyultirilgan kislotalarda erimaydi, NH_4OH da, xloroformda, uglerod sulfidida va ishqorlarda eriydi.

DIFENILXLOORARSIN

ing. diphenylchlorarsine

rus. дифенилхлорарсин, м

Kimyoviy formulasi: $(C_6H_5)_2AsCl$, aksirtiruvchi va zaharlovchi modda. (Norin, Motron, Intar, Klark I, DA) – mishyakning organik birikmasi; sternit guruhining tirnash xususiyati beruvchi, rangsiz kristallar, molyar massasi – 264,59 g/mol.

DIFFUZION POTENSIAL

ing. diffusion potential

rus. диффузионный потенциал, м

Ikki eritmani ajratib turadigan yuza orqali ionlar diffuziyasi natijasida hosil bo'ladigan elektr yurituvchi kuch.

DIFFUZIYA

ing. diffusion

rus. диффузия, ж

Modda zarralarining issiqlik harakati tufayli moddalarning bir-biri bilan o'zaro aralashuvi.

DIFOSFAT

ing. diphosphate

rus. дифосфат, м

Difosfat kislotaning tuzi.

DIFOSGEN (SYURPALIT)

ing. diphosgen (surpalit)

rus. дифосген (сюрпалит), м

Kimyoviy formulasi: $C_2Cl_4O_2$ yoki $Cl-COO-CCl_3$ xlorochumoli kislota $ClCOOH$ ning trixlorometil efiri, zaharli organik birikma, xloroform kislotasining trixlorometil efiri. Molyar massasi – 197,82 g/mol, d 1,65 g/sm³, erish nuqtasi – 57°C, qaynash nuqtasi – 127,5°C.

DIFTORDIXLORMETAN (FREON)

ing. difluorodichlorometane (freon)

rus. дифтордихлорметан (фреон), м

Kimyoviy formulasi: CF_2Cl_2 , gaz; suyuqlikka oson aylanadi, yonmaydi, zaharsiz, t_{suyuq} 155°C, suvda erimaydi, spirt da va efirda oson eriydi.

DIFTOROFOSFAT KISLOTA

ing. difluorophosphoric acid

rus. дифтористофосфорная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $H[PO_2F_2]$ kuchli kislota, faqat eritmada ma'lum.

DIGIDROKSIBENZOY KISLOTALAR

ing. dihydroxybenzoic acids

rus. дигидроксibenзойные кислоты, мн

Kimyoviy formulasi: $C_7H_6O_4$, kristall modda, bir molekula suvi bor. Holati mustahkam, molyar massasi – 154,22 g/mol, erish nuqtasi 205°C, parchalanish 205°C. Etanol va efirda yaxshi eriydi, xloroform va suvda o'rtacha eriydi.

DIGIDROKSIBENZOY KISLOTALAR (DIOKSIBENZOY KISLOTALAR)

ing. dihydroxybenzoic acids (dihydroxybenzoic acids)

rus. дигидроксibenзойные кислоты (диоксibenзойные кислоты), мн

Kimyoviy formulasi: $C_7H_6O_4$: 2,3-digidrooksi benzoй kislota

(2,3-dioksibenzoй kislota);

kristall modda, bir molekula suvi bor, t_{suyuq} (suvsiz) 204°C.

2,4-digidrooksi benzoй kislota

(α -rezorsil kislota);

2,6-digidrooksi benzoй kislota

(γ -rezorsil kislota);

3,5-digidrooksi benzoй kislota

(α -rezorsil kislota).

DIGIDRONAFTALINLAR

ing. dihydronaphthalenes

rus. дигидронафталины, мн

Kimyoviy formulasi: $C_{10}H_{10}$, molyar og'irligi 130.1864, rangsiz yoki och sariq suyuqlik.

1,4-digidronaftalin, t_{suyuq} 24, –25°C, t_{qayn} 94,5°C

1,2-digidronaftalin, suyuq modda, t_{suyuq} –8°C, t_{qayn} 85°C.

DIGIDROOKSIBENZOL

ing. dihydroxybenzene

rus. дигидрооксибензол, м

Ikki atomli fenol, o–birikmasi pirokatexin deyiladi. Organik kimyoda digidroksibenzollar (benzendiollar) organik birikmalar bo'lib, ularda ikkita gidroksil guruhi (–OH) benzol halqasi (C₆H₆) bilan almashtiriladi. Ushbu aromatik birikmalar fenollar deb tasniflanadi.

DIIMINLAR

ing. dimins

rus. димины, мн

Tarkibida ikki > NH gramma bo'lgan birikmalar.

DIYODMETAN

ing. diiodomethane (methylene iodide)

rus. диодметан (метилен иодистый), м

Metilen yodid CH₂I₂, (metilena yodid, metilen yodid) yod organi birikmasi, yodoformnikiga o'xshash o'tkir yoqimsiz hidli rangsiz shaffof suyuqlik, suvda yomon eriydi, boshqa organik erituvchilarda yaxshiroq.

DIIZONITROZOASETON

ing. diisonitrosoacetone

rus. диизонитрозоацетон, м

Kimyoviy formulasi: C₃H₄O₃N₂ yoki HON=CH–CO CH=NOH, rangsiz kristalik modda, 143–144°Cda ajraladi, spirtida va efirda yaxshi eriydi, suvda, benzolda, xloroformada oz eriydi.

DIKARBON KISLOTALAR

ing. dicarboxylic acids

rus. дикарбоновые кислоты, мн

To'yingan ikki asosli kislotalar; masalan, shavel kislota dikarbon kislota, qahrabo kislota – etandikarbon – 1,2 kislota, adinin kislota – butandikarbon – 1,4 kislota va shu kabilar.

DIKETENLAR

ing. diketenes

rus. diketены, мн

Kimyoviy formulasi: C₄H₄O₂ (4–metilen–2–oksetanon), o'tkir hidli rangsiz suyuqlik. Suvda erimaydi, organik erituvchilarda eriydi, molyar massasi – 84,08 g/mol, d 1,09 g/sm³, erish nuqtasi 6,5°C, qaynash nuqtasi 127°C.

DIKETONLAR

ing. diketones

rus. diketоны, мн

Tarkibida ikki karbonil (CO) gramma bo'lgan ketonlar. Karbonil gramma ketma-ket tursa 1,2 (R–CO–CO–R), α–diketonlar yoki 1,2–diketonlar deyiladi. Ikkinchi karbonil gramma bir CH₂dan keyin kelsa (R–CO–CH₂–CH₂–CO–R), γ–diketonlar yoki 1,4–diketonlar deyiladi.

DIKETOPIPENRAZIN

ing. diketopiperazine

rus. diketонразин, м

Kimyoviy formulasi: C₄H₆O₂N₂, bu modda gidrolizlanib, glistsil–glistsil hosil qiladi. *t*_{suyuq} 311°C; suvda erimaydi.

DIKMAN REAKSIYASI KONDENSATSIYASI

ing. dieckmann reaction condensation

rus. конденсация реакции дикмана, ж

Ikki asosli kislota diefirining natriy metali yoki natriy alkogolyati ta'siri ostida halqasimon β–ketonkislolaning efiriga aylanish reaksiyasi.

DILATOMETRIYA

ing. dilatometry

rus. dilatометрия, ж

Moddaning bir modifikatsiyasi (shakli) ikkinchi modifikatsiyasiga aylanishi natijasida uning hajmining ham o'zgarishi fizikaning asosiy bo'limlaridan biri.

DIMERIZATSIYA

ing. dimerization

rus. димеризация, ж

Ba'zi moddalarning molekulari tegishli sharoitda o'zaro ikkita bo'lib birikadi, bu hodisa dimerizatsiya deyiladi. Ikki strukturaviy elementni (molekularlar, shu jumladan, oqsillar yoki zarralar) zaif yoki kovalent bog'lanishlar bilan barqarorlashtirilgan kompleks (dimer)ga birlashtirib, yangi moddaning hosil bo'lish jarayoni.

DIMETIL SIMOB

ing. dimethylmercury

rus. диметил ртути, м

Rangsiz og'ir suyuq modda, shirin mazasi bor, bug'i nihoyatda zaharli, kimyoviy formulasi Hg(CH₃)₂ bo'lgan organomerkuriy birikma.

DIMETILAMIN

ing. dimethylamine

rus. димотиламин, м

Kimyoviy formulasi: $(\text{CH}_3)_2\text{NH}$, rangsiz suyuqlik, suvda, spirtida va efirda eriydi, N,N-Dimetilamin) organik kimyoviy modda, ikkilamchi amin, ammiak hosilasi bo'lib, molekulasida ikkita vodород atomi metil radikallari bilan almashtiriladi. Baliq hidli rangsiz zaharli gaz, molyar massasi – 45,08 g/mol.

DIMETILAMINOBENZALDEGID

ing. dimethylaminobezaldehyde

rus. диметиламинобензальдегид, м

p-dimetilamino benzaldegid, DMAB, p-DABA kimyoviy formulasi $(\text{CH}_3)_2\text{NC}_6\text{H}_4\text{CHO}$ bo'lgan aromatik organik birikma. U oq kristall ko'rinishga ega, molyar massasi – 149,19 g/mol, 74–75°C da eriydi, 176–177°C (17 mm. sim. ust.)da qaynaydi.

DIMETILANILIN

ing. dimethylaniline

rus. диметиланилин, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_8\text{H}_{11}\text{N}$ yoki $\text{C}_6\text{H}_5\text{N}(\text{CH}_3)_2$, moy-simon rangsiz suyuqlik, o'ziga xos hidi bor; $t_{\text{suyuq.}}$ 192,5–193,5°C; suvda erimaydi, spirtida eriydi; (N,N-dimetilanilin) uchinchi darajali aminlar sinfiga mansub organik birikma.

DIMETILANILINORANJ

ing. dimethylalino orange

rus. диметилалиноранж, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{14}\text{H}_{14}\text{N}_3\text{O}_3\text{SNa}$, natriy kislotasiz asosli indikator, azo bo'yoqlar guruhidan sintetik organik bo'yoq, natriy tuzi, molyar massasi – 327,3359 g/mol, d 1,28 g/sm³.

DIMETILATSETILEN

ing. dimethylacetylene

rus. диметилацетилен, м

Kimyoviy formulasi: C_4H_6 yoki $\text{CH}_3\text{-C}\equiv\text{C-CH}_3$ atsetilen gomologik qatorining a'zosi; Molyar massasi – 54,0904 g/mol, d 0,691 g/sm³, erish nuqtasi (-32°C), (-26 °F; 241 K). Qaynash nuqtasi – 27°C.

DIMETILBARBITUR KISLOTA

ing. 1,3-dimethylbarbituric acid

rus. 1,3-диметилбарбитуровая кислота, э

Ipaksimon kristallardan iborat, 2-Butin (dimetilasetilen, krotonilen yoki but-2-yne) $\text{CH}_3\text{C}\equiv\text{CCH}_3$ kimyoviy formulasiga ega alkin, sun'iy ravishda ishlab chiqarilgan, standart harorat va bosimda rangsiz, uchuvchi, o'yuvchi suyuqlikdir.

DIMETILBENZOL KARBON KISLOTALAR

ing. dimethylbenzene carboxy acids

rus. диметилбензол карбоновые кислоты, мн

Xarakterli hidga ega rangsiz suyuqliklar. Suvda kam eriydi, organik erituvchilarda yaxshi eriydi. Erish nuqtasi – 25,2°C (o-ksilen), 47,8°C (m-ksilen), 13,26°C (p-ksilen). Qaynash harorati – 144,4°C (o-ksilen), 139,1°C (m-ksilen), 138,3°C (p-ksilen). d 0,8802 g/sm³ (20°C) (o-ksilen), 0,8642 g/sm³ (m-ksilen), 0,8611 g/sm³ (p-ksilen).

DIMETILKETON

ing. dimethyl ketone

rus. диметилкетон, м

Kimyoviy formulasi: CH_3COCH_3 organik birikma, atsetonning ikkinchi nomi, eng oddiy keton, suyuqlik, molyar massasi – 58,08 g/mol, d 0,7899 g/sm³. q. aseton

METILNAFTILAMIN

ing. a-dimethylnaphthalene

rus. диметилнафталин, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{12}\text{H}_{13}\text{N}$, rangsiz moy-simon suyuqlik; och gunafsha flyurestensiyasi bor; $t_{\text{qayn.}}$ 272–274°C, b-dimetilnaftilamin, $t_{\text{suyuq.}}$ 46–47°C, $t_{\text{qayn.}}$ 305°C.

DIMETILPIRIDINLAR

ing. dimethylpyridines

rus. диметилпиридины, мн

Kimyoviy formulasi: C_2HON , piridin $\text{C}_5\text{H}_5\text{N}$ dagi ikki Hning ikki metilgruppaga almashinishidan hosil bo'lgan mahsulotlar, organik modda, bir azot atomli olti a'zoli aromatik geterosikl, o'tkir yoqimsiz hidli rangsiz suyuqlik, suv va organik erituvchilar bilan aralashadi.

DIMETILSINK

ing. dimethylzinc

rus. диметилцинк, м

Metall organik birikma, havoda o'z-o'zidan yonib ketadi, $\text{Zn}(\text{CH}_3)_2$ formulali metallorganometalik rux birikmasi, yoqimsiz hidli rangsiz suyuqlik, suv bilan reaksiyaga kirishadi, molyar massasi – 95,46 g/mol, d 1,245–1,386 g/sm³.

DIMETILSULFAT

ing. dimethyl sulfate

rus. диметилсульфат, м

Kimyoviy formulasi: $(\text{CH}_3)_2\text{SO}_4$, jumladan zaharli, rangsiz, moysimon suyuqlik. Suvda oz eriydi, spirtda va efirda cheksiz eriydi. Sentitik yo'l bilan olinadi.

DIMITILAMIN GIDROKLORID

ing. dimethylamine hydrohydrate

rus. диметиламин солянокислый, м

Kimyoviy formulasi: $(\text{CH}_3)_2\text{NH}\text{--HCl}$, oq kristall modda; $t_{\text{suyuq.}} 171^\circ\text{C}$; suvda va spirtda eriydi, efirda erimaydi.

DINA

ing. dina

rus. дина, ж

Kuch birligi. 1 dina 0,00102 gramm kuchga teng.

DINAFTOL

ing. dinaphthol

rus. динафтол, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{20}\text{H}_{14}\text{O}_2$:

$\alpha\text{-HOOC}_{10}\text{H}_6\text{-C}_{10}\text{H}_6\text{OH}$, $t_{\text{suyuq.}} 300^\circ\text{C}$:

$\beta\text{-HOOC}_{10}\text{H}_6\text{-C}_{10}\text{H}_6\text{OH}$, $t_{\text{suyuq.}} 218^\circ\text{C}$; ikkalasi ham efirlarda yaxshi eriydi.

DINAMIT

ing. dynamite

rus. динамит, м

25% infuzoriya tuproq va 75% introglitserindan iborat aralashma, turtilganda yoki urilganda portlamaydi, shu jihatdan u bilan ishlash qulay, faqat detonator ta'siridan portlaydi.

DINAS

ing. dinas

rus. динас, м

Tabiiy kremniy(IV)–oksid (qum) bilan 2–2,5% ohaktoshni aralashtirib, 1500°C chamasida kuydirilsa, o'tga chidamli modda hosil bo'ladi, bu dinas deb ataladi va bundan texnikada ba'zi pechlarni qurishda kerak bo'ladigan o'tga chidamli g'ishtlar qilinadi.

DINEFIL

ing. diphenyl

rus. дифенил, м

Organik birikma, kimyoviy formulasi $\text{C}_{12}\text{H}_{10}$ bo'lgan aromatik uglevodorod, konservant sifatida ishlatiladi, E230 kodi ostida Alimentarius kodeksiga kiritilgan. Molyar massasi – 154,21 g/mol, d 1,156 g/sm³.

DINITROBENZOL

ing. dinitrobenzene

rus. динитробензол, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_4(\text{NO}_2)_2$, molyar massasi – 168,11 g/mol bo'lgan organik birikma; Nitro guruhlarning joylashishiga qarab orto, meta va para izomerlar ajratiladi: $t_{\text{suyuq.}} 118^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 319/773$ mm; suvda va spirtda oz eriydi, benzolda yaxshi eriydi.

DINITROBENZOY KISLOTA

ing. dinitrobenzoic acid dinitrodiammines

rus. динитробензойная кислота, ж

$t_{\text{suyuq.}} 182^\circ\text{C}$; suvda va efirda oz eriydi, spirtda yaxshi eriydi.

DINITRODIAMMINLAR

ing. dinitrodiammines

rus. динитродиамины, ж

Tarkibida 2NO_3 bo'lgan kompleks diatsidodiammin birikmalar.

DINITROETAN

ing. dinitroethane

rus. динитроэтан, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_2\text{H}_4\text{O}_4\text{N}_2$ yoki $\text{NO}_2\text{CH}_2\text{--CH}_2\text{NO}_2$, etanning nitro hosilasi, $t_{\text{qayn.}} 94\text{--}95/5$ mm; $\text{CH}_3\text{--CH}(\text{NO}_2)_2$, $t_{\text{qayn.}} 185^\circ\text{C}$, suvda nihoyatda oz eriydi, spirtda va efirda yaxshi eriydi.

DINITROFENOL

ing. dinitrophenol

rus. динитрофенол, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_4\text{O}_5\text{N}_2$; 2,3–dinitrofenol, sariq kristall modda; $t_{\text{suyuq.}} 1444\text{--}145^\circ\text{C}$; suvda oz eriydi, spirtda va efirda yaxshi eriydi.

DINITROMETAN

ing. dinitromethane

rus. динитрометан, м

Kimyoviy formulasi: $\text{CH}_2(\text{NO}_2)_2$, nitrobirikmalar vakili, moysimon sarg'ish modda, beqaror, bir necha daqiqadayoq ajralib ketadi, suvda eriydi. Tozalanган dinitrometan yengil, yoqimli hidli rangsiz suyuqlik.

2,3-DINITROBENZOY KISLOTA

ing. 2,3-dinitrobenzoic acid

rus. 2,3-динитробензой кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_7\text{H}_4\text{O}_6\text{N}_2$, $t_{\text{suyuq.}} 201^\circ\text{C}$.

2,4-DINITROFENILGIDRAZIN

ing. 2,4-dinitrophenylhydrazine

rus. 2,4-динитрофенилгидразин, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_6O_4N_3$ yoki $NH_2-C_6H_3-(NO_2)_2$, to'q gunafsha rangli kristall modda; t_{suyuq} $197^\circ C$; suvda va efirda erimaydi, suyultirilgan kislotalarda eriydi.

2,5-DINITROFENOL

ing. 2,4-dinitrophenylhydrazine

rus. 2,5-динитрофенол, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_4O_5N_2$, ignasimon kristallardan iborat sariq modda; t_{suyuq} $108^\circ C$, suvda oz eriydi, spirtda va efirda eriydi.

2,6-DINITROBENZOY KISLOTA

ing. 2,6-dinitrobenzoic acid

rus. 2,6-динитробензойная кислота, ж

t_{suyuq} $202^\circ C$; ignasimon kristallardan iborat modda, qaynoq suvda, spirtda va efirda eriydi.

2,6-DINITROFENOL

ing. 2,6-dinitrophenol

rus. 2,6-динитрофенол, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_4O_5N_2$, sarg'ish-jigarrang kristall modda, indikator; t_{suyuq} $63-64^\circ C$; suvda, spirtda va efirda eriydi.

2,6-DINITRONAFTALIN

ing. 2,6-dinitronaphthalene

rus. 2,6-динитронафталин

Qizil kristall modda; t_{suyuq} $170-171^\circ C$;

2,7-DINITRONAFTALIN

ing. 2,7-dinitronaphthalene

rus. 2,7-динитронафталин, м

Sariq kristalik modda, t_{suyuq} $234^\circ C$;

1,5-DINITRONAFTALIN

ing. 1,5-dinitronaphthalene

rus. 1,5-динитронафталин, м

t_{suyuq} $217,5^\circ C$; suvda erimaydi, qaynoq benzolda eriydi.

1,6-DINITRONAFTALIN

ing. 1,6-dinitronaphthalene

rus. 1,6-динитронафталин, м

t_{suyuq} $166^\circ C$ ($161^\circ C$); suvda erimaydi.

1,7-DINITRONAFTALIN

ing. 1,6-dinitronaphthalene

rus. 1,7-динитронафталин, м

Sariq kristall modda, t_{suyuq} $156^\circ C$.

1,8-DINITRONAFTALIN

ing. 1,8-dinitronaphthalene

rus. 1,8-динитронафталин, м

t_{suyuq} $173-173,5^\circ C$; suvda erimaydi, spirtda va benzolda oz eriydi.

3,5-DIIODTIROZIN

ing. 3,5-diodotyrosine

rus. 3,5-диодитирозин, м

Kimyoviy formulasi: $C_9H_9O_3NJ_2$, kaziyein va jigar protein singari oqsillarning gidrolizida hosil bo'ladigan iodli aminokislota. Fenol halqasining boshqa metapozitsiyasida monoiodotirozinni yodlash natijasida hosil bo'ladi.

5,5-DIETILBARBITUR KISLOTA

ing. 5,5-diethylbarbituronic acid

rus. 5,5-диэтилбарбитуроновая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_8H_{12}O_3N_2$ rangsiz kristall taxir poroshok; t_{suyuq} $191^\circ C$, qizdirilganda uchadi; suvda, spirtda va efirda eriydi; asabni tinchlantiruvchi va uyqu keltiruvchi modda sifatida tibbiyotda ishlatiladi; ko'pincha, suvda yaxshi eruvchi Na tuzi ishlatiladi.

DIOKSALATODIAKVOXROMIATLAR

ing. dioxalatodiaquochromiates

rus. диоксалатодиаквохромиаты, мн

Ikki qator izomer modifikatsiyalari ma'lum, bir qator-dagilari gunafsha, ikkinchi qator-dagilari qizil rangli; ikkala qator ham oksalat kislotaning dixromatlarga ta'siridan hosil bo'ladi.

DIOKSAN

ing. dioxane

rus. диоксан, м

Kimyoviy formulasi: $C_4H_8O_2$; 1,3-dioksan: suyuqlik; t_{qayn} $105^\circ C/755$ mm; t_{suyuq} $42^\circ C$; suvda, spirt va efirda cheksiz eriydi; 1,4-dioksan: glikolning oddiy efiri, rangsiz suyuqlik; t_{qayn} $101^\circ C/750$ mm, t_{suyuq} $11^\circ C$; suvda cheksiz eriydi.

DIOKSIBENZOL

ing. dioxybenzene

rus. диоксибензол, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_6O_2$ yoki $C_6H_4(OH)_2$, bu modda benzolning ikki gidroksidli hosilasi, ya'ni fenoldir.

DIOKSIFLAVON

ing. dioxyflavone

rus. диоксифлавоны, м

Kimyoviy formulasi: $C_{15}H_{16}O_4$, sariq bo'yoq, terak kurtaklarida uchraydi, organik modda.

DIOKSIINDOL

ing. dioxyindole

rus. диоксииндол, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_7O_2N$ yoki kristalik modda; $t_{\text{suyuq.}} 180^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 195^\circ\text{C}$ (parchalanadi); suvda spirtida va ishqorda eriydi; uni o-aminobodom kislotaning laktami deb qarash mumkin.

DIOKSIMALEIN KISLOTA

ing. dioxymalic acid

rus. диоксималиеновая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_4H_4O_6$ yoki sadafdek yatiroq kristallardan iborat; suvda oz, spirtida esa yaxshiroq eriydi.

DIOKSIMLAR

ing. dioximes

rus. диоксими, ж

Tarkibida ikki $>C=N-OH$ bo'lgan birikma, birikmaning suvda eruvchanligi $pH=7$ va 20°C da 4,8202 mg/l.

DIOKSIVINO KISLOTA

ing. dioxyic acid

rus. диоксивинная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_4H_6O_8$ yoki oq kristall kukun, $t_{\text{suyuq.}} 114-115^\circ\text{C}$ (parchalanadi); suvda yaxshi eriydi.

DIOLEFINLAR

ing. diolefins

rus. диолефины, мн

Molekulasida ikkita qo'sh bog' mavjud bo'lgan ochiq zanjirli to'yinmagan uglevodorodlar. C_nH_{2n-2} umumiy formulali uglevodorodlardir. Ularning molekulasida ikkita qo'sh aloqa mavjud. Bu moddalar atsetilenik uglevodorodlar bilan izomerdir.

DIONIN

ing. dionine (morphine 3-ethyl ester)

rus. дионин (3-этиловый эфир морфина), м

Kimyoviy formulasi: $H_{17}H_{18}NO_2(OC_2H_5)$, mashhur alkaloid bo'lgan morfinning hosilasi; dioninning HCl tuzi tibbiyotda ishlatiladi, narkotik analjezik (opioid), antitussiv. Morfindan yarim sintetik usulda olinadi. Molyar massasi – 313,391 g/mol.

DIONLAR

ing. diones (diketones)

rus. дионы (дикетоны), мн

q. diketonlar

DIPEPTID

ing. dipeptide

rus. дипептид, м

Ikki aminokislota qoldig'ining amid (peptid) bog'i ($-CO-NH-$) orqali birikishidan hosil bo'lgan organik birikmalar, suvda, suyultirilgan kislotada va ishqorlarda yaxshi, organik erituvchilarda esa oz eriydi. Oqsillar parchalanganda (gidrolizlanganda) hosil bo'ladi.

DIPIKLIRAMIN

ing. dipicrylamine

rus. дипиклирамин, м

Kimyoviy formulasi: $C_{12}H_5O_{12}N_7$, sariq kristall modda, suvda juda oz, spirtida ozroq, piridinda va HNO_3 da yaxshi eriydi, jun, ipak va, ayniqsa, terini bo'yash uchun ishlatiladigan qatron bo'yoq.

DIPOL

ing. dipole, doublet

rus. диполь, м

Bir-biridan masofa bilan ajratilgan absolyut kattalik bo'yicha ikkita bir xil, nomlanishi turlicha bo'lgan nuqtali zaryadlarning majmuasi.

DIPOL MOMENT

ing. dimol moment

rus. димольный момент, м

Polyar molekularning polyarlik darajalari dipol momentlar bilan o'lchanadi. Dipol moment – m, dipol uzunligi – l, qutb zaryadi – e bilan belgilanadi. $m=l \cdot e$ bo'ladi.

DIPOL UZUNLIGI

ing. dipole length

rus. длина диполя, мн

Ikkala zaryadning elektr og'irlik markazlari, ya'ni dipol qutblari orasidagi masofa dipol uzunligi deyiladi.

DIRODAN

ing. dirodan

rus. диродан, м

Kimyoviy formulasi: $NCS-SCN$, $C_2N_2S_2$, suyuq modda, sovutilganda kristallanadi, $t_{\text{suyuq.}} -3^\circ\text{C}$, beqa-

ror. Parchalanish harorati 20°C, metallar bilan reaksiyaga kirishib, rodanidlar hosil qiladi.

DISAXARID

ing. disaccharide, biose, disachsrude

rus. дисахарид, м

Monosaxaridning ikkita birikkan molekulasini qoldig'idan tuzilgan oligosaxarid molekulasini.

DISAXARIDLAR

ing. disaccharides

rus. дисахариды, мн

Bir molekulasidan ikki molekula monosaxarid hosil bo'ladigan uglevodorodlar, organik birikmalar, uglevodlarning asosiy guruhlaridan biri.

DISILAN

ing. disilan

rus. дисилан, м

Kimyoviy formulasi: Si₂H₆, rangsiz gaz, $t_{\text{suyuq.}} -132^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} -14^{\circ}\text{C}$; parchalanish 350–400°C, havoda oson alangan ketadi va yonganda SiO₂ va H₂O hosil qiladi: suvda oz eriydi, spirtida va benzolda yaxshi eriydi, $d\ 2,543\ \text{g/sm}^3$.

DISPERGENT

ing. dispersant

rus. диспергент, м

Dispers muhitdagi, ya'ni kolloid eritmalaridagi (zollardagi) erituvchi. Sirt faol bo'lmagan polimer yoki suspenziyalarga, odatda kolloidlarga qo'shilgan, to'xtatilgan zarrachalarni ajratishni yaxshilash va ularning cho'kishi yoki agregatsiyasining oldini olish uchun vosita.

DISPERSIDLAR

ing. dispersions

rus. дисперсиды, мн

Sof eritmalar. Eritmalari ma'lum osmotik bosimga ega bo'lgan moddalar yarim o'tkazuvchan membranalar orqali o'tadi va eritmalaridan kristallar shaklida chiqariladi. Bu moddalarning eng mashhuri yelim (yunoncha kolla); shuning uchun ularni kolloidlar, deb atashgan.

DISPERSIYA

ing. dispersion

rus. дисперсия, ж

1) matematikada tasodifiy miqdor dispersiyasi; tasodifiy miqdorning matematik kutilish atrofidagi d

–darajasini aks ettiradigan tushuncha. 2) fizikada o'rganilayotgan fizik kattalikning tasodifan o'lchangan qiymati uning o'rtacha qiymatlaridan farqlanishi darajasi.

DISPERSLIK

ing. dispersion

rus. дисперсность, ж

Dispers fazaning maydaligi; masalan, sof eritmalarida disnerslik molekula va ionlarga yetadi. Dispers sistemalarda muallaq zarrachalar hajmini tavsiflovchi fizik miqdor.

DISPERSLIK DARAJASI

ing. degree of dispersion

rus. степень дисперсности, ж

q. disperslik

DISPERSOIDOLOGIYA

ing. dispersoidology (canillary chemistry)

rus. дисперсоидология (каниллярная химия), ж
Dispers sistemalar haqidagi fan, ya'ni kolloid kimyo.

DISPROZIY

ing. dysprosium

rus. диспрозий, м

Kimyoviy belgisi – Dy, kimyoviy davriy tizimning oltinchi davrining 3-guruh kimyoviy elementi, D. I. Mendeleevning davriy jadvalida atom raqami 66 bo'lgan elementlar. Erish nuqtasi-1407°C, qaynash nuqtasi – 2567°C, $d\ 8551\ \text{kg/m}^3$.

DISSOTSATSIYA DARAJASI

ing. degree of dissociation

rus. степень диссоциации, ж

Bir jinsli tuzilmalarda dissotsilanish reaksiyasidagi muvozanat holatini tavsiflovchi miqdor. Dissotsiatsiya darajasi, ko'pincha, eritmalarining elektr o'tkazuvchanligi orqali topiladi. Aralashmalarda u +3 oksidlanish darajasini ko'rsatadi.

DISSOTSIATSIYA

ing. dissociation, ionization

rus. диссоциация, ж

Molekulaning birmuncha oddiy zarrachalar – atom, radikal va ionlarga parchalanishidan iborat bo'lgan jarayon.

DISSOTSIATSIYA ELASTIKLIGI

ing. dissociation elasticity

rus. упругость диссоциации

Dissotsiatsiya natijasida hosil bo'ladigan gazlarning shu haroratdagi bosimi, bu bosim haroratga qarab o'zgaradi.

DISSOTSIATSIYA KONSTANTASI

ing. dissociation constant

rus. константа диссоциации

Elektrolitdan hosil bo'lgan ionlar jamlanmalari (konsentratsiyalari) ko'paytmasi dissotsiyalanmagan molekulalar jamlanmasi (konsentratsiyasi)ga nisbatan o'zgarish miqdori bo'lib, dissotsiatsiya konstantasi deyiladi va K harfi bilan belgilanadi.

DISTEKTIKA

ing. distectics

rus. дистектика, ж

Binar aralashma erish egrisining maksimal nuqtasi, tizim diagrammasining egri chizig'idagi kongruent eriydigan birikma tarkibiga mos keladigan haroratning maksimal nuqtasi.

DISTILLASH

ing. distillation

rus. дистилляция, ж

Suyuqliklarni bug'latib, sof komponentlarga yoki har xil tarkibli fraksiyalarga ajratish, tozalash. Buning uchun komponentlarga ajratiladigan suyuqlik qizdiriladi va undan ajralib chiqayotgan bug' kondensatlanadi.

DISTILLASH (ODDIY HAYDASH)

ing. distillation, rundown, stillage

rus. перегонка, ж

Usul, aralashmaning tarkibiy qismlarining qaynash nuqtalari farqiga asoslangan suyuq aralashmalarni turli tarkibdagi fraksiyalarga ajratish jarayoni.

DISTILLYAT

ing. distillate

rus. дистиллят, м

Distillash paytida kondensatsiyadan keyin olingan suyuqlik.

DISTILLYATOR

ing. distiller

rus. дистиллятор, м

Suyuqliklarni haydash uchun ishlatiladigan sanoat qurilmasi.

DISTILLYATSIYA

ing. distillation, distilling

rus. дистилляция, ж

Suyuq aralashmalarni qisman bug'lanishi va hosil bo'lgan bug'larning kondensatsiyasi bilan har xil qaynash nuqtalariga ega bo'lgan turli xil kompozitsiyalarning fraksiyalariga bo'lish.

DITERPINLAR

ing. diterpenes

rus. дитерпены, мн

4 ta izopren birligidan tashkil topgan terpen guruhi-ning organik birikmalari. Umumiy formulasi: $C_{20}H_{32}$, $(C_{10}H_{16})_2$. Suvda erimaydi, organik erituvchilarda, ayniqsa, qutbsizlarda eriydi. Ular mono- va sesquiterpenlarga qaraganda yuqori molekulyar og'irlikka ega, shuning uchun ular yuqori qaynash nuqtasiga ega ($> 300^{\circ}C$).

DITIOKISLOTALAR

ing. dithioacids

rus. дитиокислоты, мн

Tio- va ditio- kislotalar, oltingugurt bilan bog'langan vodorod atomi karboksilik kislotalardagi o'xshash atomga qaraganda vodorod bog'larini hosil qilish qobiliyatiga ega.

DITIONAT KISLOTA

ing. dithionic acid

rus. дитионовая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $H_2S_2O_6$, faqat eritmada ma'lum tuzlari yaxshi kristallanadi, suvda yaxshi eriydi. Kuchli ikki asosli kislota, faqat suyultirilgan eritmada mavjud, tuzlar hosil qiladi. Molyar massasi – 162,14 g/mol.

DITIZON (DIFENILTIOKARBAZON)

ing. dithizone (diphenylthiocarbazon)

rus. дитизон (дифенилтнокарбазон), м

Qisqartirilgan belgisi H_2Dz ; organik birikma, kimyoviy formulasi $C_6H_5N=N-C(S)-NHNC_6H_5$ bo'lgan azo bo'yoq. Analitik kimyoda indikator sifatida ishlatiladi, molyar massasi 256,33 g/mol. Qora, gunafsha-qora yoki ko'k-qora kristallar; suvda erimaydi, etanolda, dietil efirda juda oz eriydi, xloroformda eriydi.

DITSIAN

ing. ditsian

rus. дитсиан, м

q. sian

DITSIANAMID

ing. dicyanamide

rus. дицианамид, м

Kimyoviy formulasi: C_2HN_3 yoki $HN(CN)_2$, faqat eritmada ma'lum; kuchli kislotalik xossalari bor. Ditsianamid, shuningdek, ditsianamin sifatida ham tanilgan, C_{2n-3} formulaga ega bo'lgan aniondir, markaziy azot anioni bilan bog'langan ikkita sianid guruhini o'z ichiga oladi. Kimyoviy 2-sianoguanidinning parchalanishidan hosil bo'ladi.

DITSIANDIAMID (SIANOQUANIDIN)

ing. dicyandiamide (cyanoguanidine)

rus. дициандиамид (цианогуанидин), м

Sianoguanidin $C_2H_4N_4$ yoki

$HN=C(NH_2)-NH-CN$, kristall modda; t_{suyuq} 207-209°C; suvda va spirtida eriydi, efirda oz eriydi, guanidindan olingan nitril, suvda, atsetonda va spirtida eriydi, tuproqda siyanamidning parchalanishi natijasida hosil bo'ladi.

DITSIRKONIL

ing. dizirconil

rus. дицирконил, м

Kimyoviy formulasi: $Zr_2O_3^{++}$, ikki valentli ion.

DIURANATLAR

ing. diuranates

rus. диуранаты, мн

$H_2U_2O_7$ kislotaga muvofiq keladigan $K_2U_2O_7$ va $Na_2U_2O_7$, umuman, $Me_2U_2O_7$ tipidagi tuzlardir, noorganik birikma, natriy tuzi va diuron kislotasi, suvda erimaydigan sariq-to'q sariq rangli kristall gidrat hosil qiladi.

DIVANADIL

ing. divanadil

rus. диванадил, м

V_2O_2 tarkibli ion.

DIVINIL

ing. divinyl

rus. дивинил, м

q. butadiyen

DIXLORBENZOL

ing. dichlorobenzene

rus. дихлорбензол, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_4Cl_2$ -O-dixlorbenzol; t_{suyuq} 17,5°C, t_{qayn} 180-183°C, spirt va suvda eriydi, suvda erimaydi; m- dixlorbenzol; t_{suyuq} 24,4°C, t_{qayn}

172°C, spirtida, efirda va benzolda eriydi, suvda erimaydi;

p-dixlorbenzol; t_{suyuq} 53°C, t_{qayn} 174°C, spirtida yaxshi eriydi, efirda, xloroformda, oltingugurt, sulfidda va benzolda eriydi, suvda erimaydi. P-dixlorbenzol qishloq xo'jalik zararkunandalariga qarshi kurashda ishlatiladi. 1,2-diklorbenzolning insonga ta'siri haqidaga ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, 100 ppm konsentratsiyalar ko'z va nafas olish yo'llarini tirnash xususiyatini keltirib chiqaradi.

DIXLORDIAMIN-PLATINA

ing. dichlorodiamine-platinum

rus. платина-дихлордиамин, м

Kimyoviy formulasi: $[Pt(NH_3)_2Cl_2]$, sariq kristall kompleks modda; suvda oz eriydi. Sis-Diammin dicchloroplatinum(II) (Peyronet tuzi, sisplatin, lipoplatinum) noorganik modda, ikki valentli platina murakkab ammoniy xlorid, $sis-[Pt(NH_3)_2Cl_2]$.

DIXLORETAN (ETILEN XLORID)

ing. dichloroethane (ethylene chloride)

rus. дихлорэтан (хлористый этилен), м

Etilen xlorid, sobiq etilen xlorid, xlororganik modda; $ClCH_2-CH_2Cl$ formulasiga ega bo'lgan shirin hidli rangsiz suyuqlik. Bu odamlarga kanserogen ta'sir ko'rsatadigan kuchli giyohvandlik vositasidir, molyar massasi 98,96 g/mol, d 1,253 g/sm³.

DIXLORGIDRINLAR

ing. dichlorohydrins

rus. дихлоргидрины, мн

Kimyoviy formulasi: $C_3H_5(OH)Cl_2$ glitserindagi ikki gidroksilning ikki xlor atomiga almashinishidan hosil bo'ladigan mahsulot.

DIXLORODIETIL SULFIDLAR

ing. dichlorodiethyl sulfides

rus. дихлородиэтил сульфиды, мн

1,1-dixlorodietil sulfid $CH_3-CHCl-S-CHCl-CH_3$, t_{suyuq} 13-14°C, 58,5-59,5 /15 mm, suvda oz eriydi, spirtida, efirda va sirka kislotada eriydi; 2,2-dixlorodietil sulfid.

DIXLORSIRKA KISLOTA

ing. dichloroacetic acid

rus. дихлоруксусная кислота, мн

Kimyoviy formulasi: $CHCl_2COOH$, suyuqlik, t_{suyuq} 9,7°C (5-6°C), t_{qayn} 194°C, molyar massasi -

128,94 g/mol, d 1,5634 g/sm³; suvda, spirt va efirda cheksiz eriydi. Kuchli organik kislota, laboratoriya amaliyotida xlor algidratning sianidlar bilan reaksiyalari dixloroasetik kislota va uning amidini sintez qilish uchun ishlatiladi.

DIXLORTETRAMMIN-KOBALTIXLORID

ing. dichlorotetrammine-cobaltichloride
rus. дихлортетраммин-кобальтихлорид, м
Diatsidotetrammin tipiga kiradigan noorganik birikma, yashil rangli modda. $[Co(NH_3)_4C_{12}]Cl$ kimyoviy formulali kobalt va xlorid kislolaning metall tuzining kompleks ammini suvda eriydi, molyar massasi – 233,41 g/mol, trans-monogidratning d 1,860 g/sm³.

DIXROIZM

ing. dichroism
rus. дихроизм, м
Plexroizmning xususiy holi. Bunda modda o'tkinchi va aks etgan nurlarda turli rangda ko'rinadi. Kristallardagi dixroizm (dixroizmning turli hodisalaridan) eng erta kuzatilgani bo'lib, turmalin bu xususiyatga ega bo'lgan eng mashhur mineraldir. Eritmalarda dixroizm hodisasi flyuorestensiya deyiladi.

DIXROMAT (BIXROMAT) KISLOTA

ing. bichromic acid
rus. двухромовая кислота, ж
Kimyoviy formulasi: $H_2Cr_2O_7$, faqat eritmalardagina ma'lum, bu kislota tuzlaridan: $K_2Cr_2O_7$ va $Na_2Cr_2O_7$ lar xromning eng muhim birikmalari, bular qizil bo'lib, kuchli oksidlovchidir. Kimyo laboratoriyalarida, sanoatning boshqa sohalarida ishlatiladi.

DIYENLAR

ing. dienes
rus. диены, мн
Ikki qo'shbog'li to'yinmagan uglevodorodlar. Molekulasidagi qo'shbog'larning o'zaro joylashuviga qarab uch xil bo'ladi: 1) ayrim qo'shbog'li, kimyoviy xossalari jihatdan olefinlarga o'xshaydi; 2) zich (kumulyatsiyalangan) qo'shbog'li allenlar sinfi shulardan iborat; 3) qo'shbog'lari oralangan (oddiy bog' vositali), etilen qatori uglevodorodlarining barcha xossalarini namoyon qiladi.

D-KSILOZA

ing. d-xylose
rus. d-ксилоза, ж

Yog'och shakari, aldopentozalardan biri, D-aldoksiloz, 2,3,4,5 – tetragidroksipental, D-ksilopiranoza. D-ksiloz yog'ochda, kungaboqar qipig'ida, somonda mavjud bo'lgan ksilan polisaxaridi tarkibida bo'ladi va ularni kislota eritmalarida qaynatib ksiloz olinadi.

d-MANNOSHAKAR KISLOTA

ing. d-mannosaccharic acid
rus. d-манносахарная кислота, ж
Kimyoviy formulasi: $C_6H_{10}O_8$, kristall modda; t_{suyuq} 128,5°C; mannoshakar kislota va mannoshakar kislota erkin holda olinmagan.

D-MANNOZA

ing. d-mannose
rus. d-манноза, ж
Aldogeksoza fazoviy izomerlaridan biri, 2,3,4,5,6–pentagidroksigeksanal, β -D-mannopiranoza, maydalangan tosh yong'og'ini kislotali eritmada qaynatish bilan uning tarkibidagi mannan polisaxaridini gidroliz qilib olinadi. Shirin tamga ega va 132°C da suyuqlanadigan shakar.

DOIMIY

ing. constant
rus. постоянная, ж
Matematika, fizika, kimyodagi o'zgarmas qiymat (skalar yoki vektor). C ning doimiyligini ko'rsatish uchun odatda yoziladi $C=const$. "Doimiy" atamasi, qoida tariqasida, hal qilinayotgan masalaga bog'liq bo'lmagan, ma'lum bir raqamli qiymatga ega bo'lgan doimiylarni belgilash uchun ishlatiladi.

DOLCHIN ALDIGED

ing. cinnamaldehyde
rus. коричный альдегид, м
Kimyoviy formulasi: C_9H_8O yoki $C_6H_5-CH=CH-CHO$, suyuq modda; t_{suyuq} -7,5°C t_{qayn} 252°C (ozroq ajraladi), molyar massasi – 132,16 g/mol, suvda nihoyatda oz eriydi, spirtida eriydi, efirda tez eriydi.

DOLCHIN KISLOTA

ing. cinnamic acid
rus. коричная кислота, ж
Kimyoviy formulasi: $C_9H_8O_2$, kokani alkaloidi ishlab chiqarishda chiqadigan chiqindilarda olinadi; odatdagi dolchin kislolaning uch izomeri bor: dolchin (sis) yoki allodolchin kislota C_6H_5 , d^{40} 1,284, t_{suyuq} .

68°C; 125°/1.9 mm; netroliy efirda eriydi; dolchin (trans) C_6H_5-CH ; $t_{\text{suyuq.}}$ 133°C, $t_{\text{qayn.}}$ 300°C, spirtida va efirda eriydi.

DOLCHIN SPIRT

ing. cinnamon alcohol

rus. коричный спирт, м

Kimyoviy formulasi: $C_9H_{10}O$ yoki $C_6H_5-CH=CH-CH_2OH$, ignasimon kristallardan iborat modda; d_{35}^{20} 1,040, $t_{\text{suyuq.}}$ 33°C, $t_{\text{qayn.}}$ 257,5°C, suvda oz eriydi, spirtida va efirda yaxshi eriydi, molyar massasi – 134,18 g/mol.

DOLOMIT

ing. dolomite

rus. доломит, м

Kimyoviy formulasi: $MgCO_3 \cdot CaCO_3$. Kimyoviy tarkibi $CaCO_3 \cdot MgCO_3$ karbonatlar sinfiga mansub, 95% yoki undan ko'p mineral dolomitdan tashkil topgan cho'kindi karbonat jinsi deb ham ataladi.

DOMNA PECHLARI

ing. blast furnaces

rus. доменные печи, мн

Bunday pechlarda temir rudalaridan cho'yan ajratib olinadi; bu pechlar, qisqacha qilib, domna ham deyiladi. Balandligi 30 m dan ortiqroq, aylanasi 6 m bo'ladi, sirti po'lat halqalar bilan tortib qo'yilgan yoki temir qoplangan, ichiga esa o'tga chidamli g'ishtlar terilgan bo'ladi.

DOMNA SHLAKLARI

ing. blast furnace slag

rus. доменные шлаки, мн

Domna shlaklarida CaO , SiO_2 , Al_2O_3 bo'ladi, bulardan sement va turli g'ishtlar tayyorlanadi. Temir rudalarida bo'ladigan ba'zi qiymatli qo'shimchalar ana shu shlakda qoladi, shuning uchun ular xomashyo sifatida ham ishlatiladi.

DONAR-AKSEPTOR KOMPLEKSI

ing. donor-acceptor complex

rus. доноро-акцепторный комплекс, м

Kislota (akseptor) asos (donar) o'rtasida koordinatsion bog' hosil qilish natijasida hosil bo'lgan kislota-asos reaksiyasining mahsuloti.

DONOR

ing. donor

rus. донор, м

Yagona elektron juftligi va qabul qiluvchining erkin orbitalini to'ldirish orqali kimyoviy bog'lanishni hosil qiluvchi atom yoki atomlar guruhi.

q. donor-aktseptor bog'lanish

DONOR-AKTSEPTOR BOG'LANISH

ing. donor-acceptor bond

rus. донорно-акцепторная связь, ж

Kompleks birikmalar ikki yo'l bilan hosil bo'ladi: 1) kompleks hosil qiluvchi ionlar orasida o'zaro elektrostatistik tortilish natijasida kompleks birikma hosil bo'ladi. 2) agar addenldar NH_3 , H_2O kabi neytral molekullardan iborat bo'lsa, kompleks birikma hosil bo'ladi.

DORILAR

ing. medications

rus. лекарства, мн

Inson yoki hayvon organizmi bilan bog'lanib, inson yoki hayvon tanasining a'zolari, to'qimalariga kirib boruvchi, profilaktika, diagnostika maqsadida qo'llaniladigan moddalar yoki ularning birikmalari.

DOZA

ing. dose

rus. доза, ж

1) tibbiyotda dori (preparat)ning muayyan miqdori. 2) fizikada moddaning massa birligiga uzatish uchun mo'ljallangan ionlovchi nurlanish (u -va rentgen nurlar, elektronlar, protonlar, neytronlar, a-zarralar va h.k.) energiyasi.

DUANTLAR

ing. dees

rus. дуанты, м

Siklotron, asosan, ikki qismdan iborat bo'lib, bu qismlar duantlar deb ataladi, siklotronda joylashgan ikkita tezashtiruvchi D shaklidagi elektrodlardan biri.

DULSIT

ing. dulcitol (or idulcitol)

rus. дульцит (или идульцитол), м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_8(OH)_6$ olti atomli to'yingan spirt bo'lgan manitolning stereoizomerlaridan biri, kristall modda, birklinomerik tizim prizmalari, 188,5°C da eriydi, solishtirma og'irligi 1,466.

DUMIS

ing. dumis

rus. думис, м

Kompressorlarda rotorning o'q bo'ylab siljishiga to'siqlik qiluvchi moslama.

DURALYMIN

ing. duralumin

rus. д:оралюмин, м

Alyuminiy asosidagi qotishmalar guruhining umumiy nomi. Mis, magniy va marganes qo'shilgan alyuminiy asosidagi yuqori quvvatli qotishmalar (alyuminiy qotishmasi) guruhi uchun umumiy belgi. Undagi asosiy qotishma elementlar mis (og'irligi bo'yicha 4,5%), magniy (1,5%) va marganes (0,5%), qolgan qismi alyuminiy (93,5%).

DYUAR IDISHI

ing. Dewar vessel

rus. сосуд Дьюара, м

Orasidagi havo so'rib olingan ikki qavat devorli shisha idish. Oralig'i bo'shliq bo'lgan ana shunday devor tashqaridan issiqni o'tkazmaydi; issiqlik nurlarini yutmasligi uchun, bu devorlarning orqa tomoni kumushlangan bo'ladi.

DYULONG VA PTI QONUNI

ing. law of Dulong and Petit

rus. закон Дюлонга и Пти, м

Issiqlik sig'imi doimiyligi qonuni, empirik qonun bo'lib, unga ko'ra xona haroratida oddiy qattiq jismlarning molyar issiqlik sig'imi $3R$ ga yaqin bo'ladi: $C_v = 3R$, bu yerda R – universal gaz doimiysi. Ushbu qonun an'anaviy tushunchalardan kelib chiqqan va ma'lum bir aniqlik bilan faqat normal haroratlar uchun amal qiladi.

EBONIT*ing.* ebonite*rus.* эбонит, м

Oltinugurt miqdori yuqori bo'lgan kauchuk.

EBULLIOSKOPIK KONSTANTA*ing.* ebullioscopic constant*rus.* эбуллиоскопическая константа, ж

1 gramm molekula modda 1000g erituvchida eriganda qaynash haroratining ko'tarilishi, bu har bir erituvchi uchun o'zgarmas miqdordir; masalan, 1000 g suvda 1 grammolekula eriganda eritmaning qaynash harorati 0,52°C ko'tariladi; bu – suvning ebullioskopik konstantasidir.

EFFUZIYA*ing.* effusion*rus.* эффузия, ж

Gazlarning ko'ndalang kesim yuzi kichik bo'lgan tirqishdan sekin sizib chiqishi. Kimyo va fizikada effuziya alohida molekulalarning bir-biri bilan to'qnashmasdan teshikdan kirib borishi jarayoni.

EFIR*ing.* ether*rus.* эфир, м

Ikki molekula spirt dan suv ajratilishi natijasida hosil bo'lgan mahsulot, efir kislorod atomi orqali birikkan ikki uglevodorod radikalidir, umumiy formulasi R-O-R'.

EFIR MOYLAR*ing.* essential oils*rus.* эфирные масла, мн

Ko'pgina o'simliklarning gullari, barglari va ildizlaridan olinadigan, oson uchuvchan moddalar bo'lib, tuzilishi jihatidan bir-biriga yaqin moddalarning murakkab aralashmalari, o'simliklardan ishlab chiqariladi, juda kuchli fiziologik va farmakologik xususiyatlarga ega.

EGILUVCHANLIK (BOG'LANUVCHANLIK)*ing.* ductility*rus.* ковкость, ж

Materiallarning texnologik xususiyati bo'lib, ularni deformatsiyalash orqali qayta ishlash qobiliyatini

tavsiflaydi: zarb qilish, prokatlash, buzilmasdan shtamplash.

EKOLOGIYA*ing.* ecology*rus.* экология, ж

Tirik organizmlar, xususan, insonlar va atrof-muhit o'rtasidagi aloqalar haqidagi fan.

EKSIKATOR*ing.* exicator*rus.* эксикатор, м

Laboratoriyalarda moddalarni qurutish va quruq holda saqlash uchun ishlatiladigan shisha idish, qalin shisha yoki (kamroq) plastmassadan yasalgan ma'lum bir havo namligi (odatda nolga yaqin) saqlanadigan idish.

EKSPERIMENT*ing.* experiment*rus.* эксперимент, м

Gipoteza yoki nazariyani qo'llab-quvvatlash, rad etish yoki tasdiqlash uchun bajariladigan ilmiy tajriba.

EKSPLUATATSIYA*ing.* exploitation*rus.* эксплуатация, ж

Jihoz yoki qurilmalarni ishlatish.

EKSTRAKSIYA*ing.* extraction*rus.* экстракция, ж

Suyuq yoki qattiq moddalar aralashmasini tanlangan erituvchilar yordamida ajratish jarayoni. Odatda, ekstraksiya jarayoni diffuzion apparatlar (ekstraktorlar)da suvda erimaydigan organik erituvchilar (ekstragentlar) yordamida amalga oshiriladi.

EKSTRAKSIYALASH*ing.* extraction*rus.* экстрагирование, с

Aralashma tarkibiy qismlarining turli xil eruvchanligiga asoslangan holda tanlab ta'sir etuvchi (selektiv) erituvchilar yordamida suyuq yoki qattiq moddalar aralashmalarini ajratish.

EKSTRAKT

ing. extract

rus. экстракт, м

Ko'chma, yopishqoq suyuqlik yoki quruq massa bo'lgan dorivor o'simlik materiallaridan yoki hayvonlardan olingan xomashyodan konsentrlangan ekstrakt. Ekstratentlar suv, spirt, spirtli eritmalar, efir, karbonat angidrid bo'lishi mumkin.

EKSTRUZIYA

ing. extrusion

rus. экструзия, ж

Rezinani qizdirish, aralashtirish.

EKVATORIAL BOG'

ing. equatorial connection

rus. экваториальная связь, ж

Siklogeksan krislo konformatsiyasi uchinchi darajali simmetriya o'qiga perpendikulyar bo'lgan bog'lar. Siklogeksanning stul shaklida (stul konformatsiyasi) ikki xil C-H aloqalari mavjud: aksenel (a) va ekvatorial (inglizcha ekvatorial uchun e).

EKVIMOLEKULAR ERITMALAR

ing. equimolecular solutions

rus. эквимолекулярные растворы, мн

Tarkibida teng hajmlarda eruvchi moddalarning teng massali molekulari bo'lgan eritmalar.

EKVIMOLEKULAR MIQDORLAR

ing. equimolecular quantities

rus. эквимолекулярные количества, мн

Moddaning teng gram molekulari bilan olingan miqdorlar, masalan, NaOH ning 1 moli (40g) va H₂SO₄ ning 1 moli (98g) miqdorlari o'zaro ekvimolekulyardir.

EKVIVALENT

ing. equivalent

rus. эквивалент, м

Kimyoviy reaksiyalarda bir mol vodorod atomini biriktiradigan (yoki almashtiradigan) kimyoviy element yoki moddaning og'irlik miqdori.

EKVIVALENTLAR QONUNI

ing. law of equivalents

rus. закон эквивалентов, м

Barcha moddalar reaksiyaga kirishadi va ekvivalent nisbatda hosil bo'ladi. Ekvivalent nisbat bir xil miqdordagi mol ekvivalentini anglatadi.

EKZOTERMIK BIRIKMALAR

ing. exothermal compounds

rus. экзотермические соединения, с

Issqlik energiyasi chiqarish bilan hosil bo'ladigan birikmalar.

EKZOTERMIK REAKSIYALAR

ing. exothermic reactions

rus. реакции экзотермические, мн

Issqlik chiqarish bilan boradigan kimyoviy reaksiyalar yoki yadro reaksiyasiyalari.

ELASTIKLIK

ing. elasticity

rus. эластичность, ж

Material yoki buyumning nisbatan kichik kuch ta'sirida parchalanmasdan egiluvchan deformatsiyaga uchrashi.

ELEKTR KO'CHISH TEZLIGI

ing. electrical transfer rate

rus. электрическая скорость переноса, ж

Suyuq muhitda turgan zarrachalarning (masalan, ionlarning) elektr quvvat ta'sirida elektrodarga borish tezliklari.

ELEKTR O'TKAZUVCHANLIK

ing. electrical conductivity

rus. электропроводность, ж

Tananing (atrof-muhitning) elektr tokini o'tkazish qobiliyati, elektr maydoni ta'sirida ularda elektr tokining paydo bo'lishini aniqlaydigan jism yoki muhitning xususiyati.

ELEKTR QUVVATLAGICH (BATAREYASI)

ing. electric battery

rus. электрическая батарея, ж

Quvvatlagichni qayta quvvatlash uchun qayta quvvatlanishi mumkin bo'lgan takror ishlatiladigan oqimning ikkilamchi kimyoviy manbayi.

ELEKTR TOKI

ing. electricity

rus. электрический ток, м

Elektronlardan iborat oqim bo'lib, tok manbaning katodidan anodiga tomon boradi; zarralarning yo'naltirilgan (tartibli) harakati yoki kvazi-zarralar elektr zaryadini tashuvchilar hisoblanadi.

ELEKTR TOKI O'TKAZUVCHANLIGI

ing. electric conductance, conductivity, electrical conduction

rus. электропроводность, ж

Tashqi elektr maydoni ta'sirida moddalarning elektr tokini o'tkazish qobiliyati.

ELEKTRKIMYO

ing. electrochemistry

rus. электрохимия, ж

Elektr va kimyoviy jarayonlar o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganuvchi fizik kimyo bo'limi.

ELEKTROD

ing. electrode

rus. электрод, м

Elektrolitga tushirilgan elektron o'tkazuvchi metall yoki yarim o'tkazgich. Uning vodorod, volfram, suyuq, oltin, eruvchan, erimaydigan, platina, simob, standart, ko'mir elektrod turlari mavjud.

ELEKTROFIL

ing. electrophile

rus. электрофил, м

Musbat yoki qisman musbat zaryadlangan, o'ziga elektron juftini birlashtirish xususiyatiga ega bo'lgan zarracha, tashqi elektron qobig'ida erkin orbitalga ega bo'lgan reagent yoki molekula.

ELEKTROFIL BIRIKISH

ing. electrophilic coupling

rus. электрофильного присоединения, м

Qo'sh yoki uch bog'ga musbat yoki qisman musbat zaryadlangan zarrachaning birikishi bilan boshlanadigan birikish reaksiyasi.

ELEKTROFOREZ

ing. electrophoresis

rus. электрофорез, м

Zollardagi, ya'ni kolloid eritmalardagi kolloid zarrachalarning o'zgarmas elektr toki ta'sirida teskari ishoradagi zaryadli elektrodga borib zaryadsizlanishi.

ELEKTROLIT

ing. electrolyte

rus. электролит, м

Elektrolid – eritilgan yoki suyuqlantirilgan holda elektr tokini o'tkazuvchi, ion (kation va anion)lari bo'lgan kislota, ishqor yoki tuzlarning eritmali.

ELEKTROLITIK DISSOTSIATSIYALANISH

ing. electrolytic dissociation

rus. электролитическая диссоциация, ж

Molekulalarning erishi natijasida ionlarga parchalanish jarayoni, elektrolitlarning, ya'ni kislota, asos va tuzlarning erituvchida ionlarga ajralishi.

ELEKTROLITMAS

ing. non-electrolyte

rus. неэлектролит

Suyuqlanmasi yoki eritmasi elektr tokini o'tkazmaydigan modda.

ELEKTROLIZ

ing. electrolysis

rus. электролиз, м

Elektrolitlar eritmasidan elektr toki o'tganda yuzaga keladigan ikkilamchi reaksiyalar natijasida elektrolarlarda erigan moddalar yoki boshqa moddalarning tarkibiy qismlarini ajratishdan iborat bo'lgan fizik-kimyoviy jarayon.

ELEKTROMANFIYLIK

ing. electronegativity

rus. электроотрицательность, ж

Elektromanfiylik (nisbiy elektrmanfiylik) atomning asosiy kimyoviy xossasi, molekuladagi atomning umumiy elektron juftlarini o'ziga qarab siljishi, ya'ni atomlarning boshqa atomlarning elektronlarini jalb qilish qobiliyatining miqdoriy xarakteristikasi.

ELEKTRON

ing. electron

rus. электрон, м

Elektr energiyasining manfiy miqdorining birligi sifatida qabul qilingan, manfiy elektr zaryadiga ega barqaror elementar zarracha.

ELEKTRON ZARYADI

ing. electron charge

rus. электронный заряд, м

$1,6 \cdot 10^{-19}$ kl absolyut elektrostatik birlikka teng. Atom fizikasi va kvant kimyosida elektron konfiguratsiyasi atom yoki molekula (yoki boshqa fizik struktura) elektronlarining atom yoki molekulyar orbitallarda taqsimlanishidir.

ELEKTRON ZICHLIK

ing. electron density

rus. электронная плотность, ж

Konfiguratsiya maydonining ma'lum bir nuqtasida elektronni topish ehtimoli.

ELEKTRONGA MOYILLIK

ing. electron affinity

rus. сродство к электрону

Neytral molekulaga elektronning birikishi natijasida ajralib chiqqan energiya. Element atomlarining o'ziga elektronlarni biriktirib olish xususiyati.

ELEKTRONNING VAN-DER-VAALS RADIYUSI

ing. van der waals radius of electron

rus. ван-дер-ваальсов радиус электрона

Asil gaz atomlarining samarali o'lchamlarini aniqlaydi. Bundan tashqari, van-der-Vaals radiuslari kimyoviy bog' bilan bog'lanmagan va turli molekullarga (masalan, molekulyar kristallarda) tegishli bo'lgan bir xil nomdagi eng yaqin atomlar orasidagi yadrolararo masofaning yarmi deb hisoblanadi.

ELEKTRONOAKSEPTOR GURUH

ing. electron withdrawing group

rus. электроноакцепторная группа, ж

Kimyoda elektronni tortib oluvchi guruh quyidagi kinetik va termodinamik ta'sirlarga ega bo'lgan o'rinbosar hisoblanadi: elektron uzatishga nisbatan, elektronni tortib oluvchi guruhlar biriktirilgan turlarning oksidlanish kuchini oshiradi.

ELEKTRONODONAR GURUH

ing. electron donating group

rus. группа доноров электронов

Kimyoviy bog'ga o'z elektronlarini boruvchi (siljitivchi) guruh (o'rinbosar). Kimyoda elektron donor boshqa birikmaga elektron beradigan kimyoviy moddadir. Bu qaytaruvchi vosita bo'lib, u elektronlar berish tufayli jarayonda o'zini oksidlaydi.

ELEKTROVALENTLIK

ing. electrovalence

rus. электровалентность, ж

Atomning hosil qilishi mumkin bo'lgan ion bog'larning soni.

ELEKTROKIMYOVIY EKVIVALENT

ing. electrochemical equivalent

rus. электрохимический эквивалент, м

Elektrolitlar orqali bir kulon elektr miqdori o'tganda elektrodalarda ajralib chiqqan moddaning milli-

grammlar hisobidagi miqdori. Faradey qonuniga ko'ra elektroliz jarayonida birlik zaryad miqdori elektrolitdan o'tganda ajralib chiqishi kerak bo'lgan moddaning massasi.

ELEKTR QARSHILIK

ing. electroresistance

rus. электро сопротивление, ж

Molekuladagi atomning kimyoviy bog'lanish hosil bo'lishida ishtirok etuvchi elektronlarni jalb qilish qobiliyatini tavsiflovchi shartli qiymat.

ELEMENT

ing. element

rus. элемент, м

Xossalarning muayyan yig'indisi bilan xarakterlanuvchi atomlar turi, moddalar kimyoviy elementlardan tuzilgan.

ELEMENTNING KOVALENT RADIYUSI

ing. covalent radius of an element

rus. ковалентный радиус элемента, м

Kimyodagi kovalent radius kovalent bog'lanish hosil qiluvchi ma'lum element atomlari yadrolari orasidagi masofaning yarmiga teng.

ELEMENTNING TARTIB RAQAMI

ing. element number

rus. порядковый номер элемента, м

Mendeleyevning elementlar davriy sistemasidagi elementlar tartib raqami shu elementlar atom yadrosining musbat zaryadi soniga teng.

ELIMINIRLANISH

ing. elimination

rus. элиминирование, с

Tortib olish, molekula tarkibidan vodorod, suv, vodorod galogenid va hokazolarni tortib olish.

EMAL

ing. enamel

rus. эмаль, ж

Plyonka hosil qiluvchi lak asosidan va undagi pigmentli tuproqdan tashkil topgan qoplama.

EMALLASH

ing. enameling

rus. эмалирование, с

Elektrokimyoviy: metall, keramika uchun qoplama jarayoni va ularni korroziyadan, yuqori haroratdan

va hokazolardan himoya qilish, shuningdek, chiroyli ko'rinish berish uchun ishlatiladigan jarayondir.

EMULSIYA

ing. emulsion

rus. эмульсия, ж

Bir suyuqlikning mikroskopik zarralari boshqa bir suyuqlikda muvozanatda bo'lgan holati.

ENANTIOMERLAR

ing. enantiomers

rus. энантиомеры, мн

Ko'zgidagi tasviri bilan bir xil bo'lmagan fazoviy (optik, D- va L-, R- va S-) izomerlar. Bir-birining oyna tasviri bo'lgan, fazoda mos kelmaydigan juft stereoisomerlar.

ENANTIOTOP ATOM (O'RINBOSAR)

ing. enantiotopic atom (substituent)

rus. энантиотопный атом, м

Oynaga o'xshash pozitsiyalarni egallagan o'rinbosarlar, diastereotopik o'rinbosarlar esa oynaga o'xshamaydigan stereokimyoviy jihatdan har xil pozitsiyalarda joylashgan.

ENDOSMOS

ing. endosmosis

rus. эндосмос, м

Erituvchining yarim o'tkazuvchi parda orqali o'tishi, osmos hodisasining alohida holatlari. Osmos quyidagicha bo'ladi: har xil konsentratsiyali ikkita eritma yoki eritma va sof erituvchi bir-biridan yarim o'tkazuvchan membrana (pergament, hayvon pufagi va boshqalar) bilan ajratilsa, u holda erituvchi kuchsizroq eritmadan kuchliroq eritmaga o'tadi.

ENDOTERMİK BIRIKMALAR

ing. endothermic compounds

rus. эндотермические соединения, мн

Issiqlik energiyasini yutish bilan hosil bo'ladigan birikma. Endotermik birikmalar, shuningdek, portlovchi moddalar, porox va bir komponentli propellantlarning keng sinfini o'z ichiga oladi.

ENDOTERMİK REAKSIYALAR

ing. reactions endothermic

rus. реакции эндотермические, мн

Issiqlik yutish bilan boradigan reaksiyalar endotermik reaksiyalar deyiladi.

ENERGIYA

ing. energy

rus. энергия, ж

Moddalarning ish bajarish qobiliyati.

ENERGIYA KVANTI

ing. energy quantum

rus. квант энергии, м

E bilan belgilanib, ta'sir kvanti h bilan bog'lanishi quyidagichadir: $E=h \cdot \nu$. E – tebranish chastotasi; h o'zgarmas miqdor bo'lganligi uchun, nur tebranish d – qancha katta bo'lsa, energiya kvanti shuncha katta bo'ladi.

ENERGIYANING SAQLANISH QONUNI

ing. law of energy conservation

rus. закон сохранения энергии, м

Energiya yo'qolmaydi va yo'qdan bor bo'lmaydi, faqat bir turdan ikkinchi turga o'tishi mumkin energiyaning bu holatlari bir-biriga ekvivalent bo'ladi.

ENOL SHAKL

ing. enol form

rus. энольная форма, ж

Moddalarning to'yinmagan spirt bo'lagidan formosidir; bunda gidroksil guruh qo'sh bog'li uglerod atomida turadi.

ENOLLAR

ing. enols

rus. энолы, м

α -gidroksialkenlar (vinil spirtlari), umumiy formulasi $R_1R_2C=CR_3OH$ bo'lgan birikmalardir. Enollar tegishli karbonil birikmalari – aldegidlar ($R_3 = H$) yoki ketonlar bilan tautomer muvozanatida bo'ladi.

ENSTATIT

ing. enstatite

rus. энстатит, м

$Mg_2[Si_2O_6]$ – mineral, silikatlar (piroksenlar)ga kiradi. Mineralning nomi boshqa yunon tilidan olingan. Enstatitning erishga chidamliligi bilan bog'liq bo'lgan "raqib", "qarshilik ko'rsatadigan" *énstēks* (enstates) ma'nolarini anglatadi.

ENZIMLAR

ing. enzymes

rus. энзимы, м

O'simlik va hayvon organizmlarida bo'ladigan, tuzilishi murakkab organik moddalardir; bular orga-

nizmlardagi turli jarayonlarda katalizator rolini bajaradi.

EOZIN

ing. eosin

rus. эозин, м

Kimyoviy formulasi: $C_{20}H_6O_5Br_4Me_2$, tetrabromflyuorestin tuzi; ipak bo'yaydigan yaxshi qirmizi bo'yoq, Me – natriy yoki kaliy bo'lishi mumkin.

EOZIN J

ing. eosin g

rus. эозин ж, м

Kimyoviy formulasi: $C_{20}H_8O_5Br_4 \cdot 2H_2O$, tuzilishi qizg'ish-sariq kristall kukun, mikroskopiyada bo'yoq sifatida ishlatiladi.

EOZIN K

ing. eosin k

rus. эозин к, м

Kimyoviy formulasi: $C_{20}H_6O_5Br_4K_2 \cdot 5H_2O$, tuzilishi qizil kristall kukun; suvda eriydi, mikroskopiyada bo'yoq sifatida ishlatiladi.

EOZIN N

ing. eosin n

rus. эозин н, м

Kimyoviy formulasi: $C_{20}H_6O_5Br_4Na_2 \cdot 2,5H_2O$, tuzilishi: tetrabrom flyuoressteinning natriy tuzi, qizil kristallsimon kukun, suvda eriydi, ipak bo'yashda ishlatiladi, hajmiy tahlilda indikator.

EPIKSOXLORGIDRIN

ing. epichlorohydrin

rus. эпиксохлоргидрин, м

Organik moddalar, propilen oksidining xlor hosilasi. Organik sintezda keng qo'llaniladi, qatronlar va glitserin ishlab chiqarishda qo'llaniladi. Juda zaharli.

EPIMERLAR

ing. epimers

rus. эпимеры, мн

Xiral markazi ko'p, lekin faqat bitta markaz konfiguratsiyasi bilan farq qiladigan fazoviy izomerlar.

EPOKSID BIRIKMA

ing. epoxy compound

rus. эпоксидный соединение, м

Tarkibida kislorod atomi bo'lgan uch a'zoli geterosiklik birikma, etilen oksidi, oksiran yoki uning hosilasi.

ERBIY

ing. erbium

rus. эрбий, м

Davriy sistemaning III guruh elementi, lantanidlar oilasiga kiradi, yumshoq, kumushsimon yaltiroq kamyob metall, atom raqami 68, atom massasi – 167,2; d 9,06 g/sm³.

ERBIY IZOTOPLARI

ing. erbium isotopes

rus. эрбия изотопы, мн

Er¹⁶⁸–0,1%, Er¹⁶⁴– 1,5%, Er¹⁶⁶–32,9%, Er¹⁶⁷–24,4%, Er¹⁶⁸–26,9%, Er¹⁷⁰–14,2%.

ERG

ing. erg

rus. эрг

Energiya yoki ish birligi, bu 1 dona kuchning 1 sm yo'lda bajargan ishi.

ERISH ELASTIKLIGI

ing. elasticity of dissolution

rus. упругость растворения, ж

Moddaning eritmaga o'tish uchun yoki Galvanik elementlarida elektrodning o'z ionlarini eritmaga yuborish uchun intilish qobiliyati. Bu elastiklik shu moddaning to'yingan eritmasining osmotik bosimiga teng.

ERISH ISSIQLIGI

ing. heat of dissolution

rus. теплотарастворения, ж

1 mol (yoki 1 g) modda eriganda chiqadigan yoki yutiladigan issiqlik.

ERITILGAN METALL

ing. molten metal

rus. расплавленный металл, м

Eritish yo'li bilan olinadigan ajralma.

ERITISH

ing. smelting

rus. выплавка, ж

Bu jismning kristall qattiq holatdan suyuq holatga o'tish jarayoni, ya'ni moddaning bir agregatsiya holatidan ikkinchisiga o'tishi.

ERITMA

ing. solution, mortar, liquor

rus. раствор, м

Termodinamik muvozanat tizimlarini tashkil etuvchi ikki yoki undan ortiq moddalarning (komponentlarning) bir jinsli (bir xil) aralashmalari.

ERITMA KONSENTRATSIYASI

ing. concentration of solution

rus. концентрация раствора, ж

Eritmaning yoki erituvchining ma'lum miqdorida erigan modda miqdorini ko'rsatuvchi ifoda.

ERITMOQ

ing. meltdown

rus. расплав, м

Bu muhim erish nuqtasidan uzoqda joylashgan va erish va qaynash nuqtalari o'rtasida joylashgan ma'lum chegaralardagi haroratlarda materiyaning suyuq erigan holati.

Amalda eritmalar, qoida tariqasida agregatsiyaning suyuq holatida bo'lgan, normal sharoitda yoki asosan qattiq agregat holatida mavjud bo'lgan moddalardir.

ERITRO SHAKL

ing. erythro form

rus. эритро форма, ж

Eritro "qizil" degan ma'noni anglatuvchi prefiks sifatida ishlatiladigan birlashtirilgan shakl. Ko'pincha kimyo va tibbiyotda, ba'zan esa geologiyada qo'llaniladi.

ERITRO-TUZLAR

ing. erythro-salts

rus. эритро-соли, мн

Ko'p yadroli komplekslar, bular qirmizi ranglari bilan mashhur, normal eritro-tuz: $[(H_3N)_5Cr.NH_2.Cr(NH_3)] H_2O] X_5$; asosli eritro-tuz: $[H_3N)_5Cr.NH_2.Cr(NH_3)](OH)_4] X_4$;

ERITROZA

ing. erythrosis

rus. эритроза, ж

To'rtta uglerodi bo'lgan aldozaning fazoviy izomeri.

ERITUVCHI

ing. solvent, resolver, dissolvant, dissolvent, thinner, dissolver, resolvent

rus. растворитель, м

Turli moddalarni eritishga qodir bo'lgan, ya'ni ular bilan o'zgaruvchan tarkibli bir xil tizimlarni hosil qiladigan individual kimyoviy birikma (yoki aralashma).

ERKIN FAOLLASHTIRISH ENERGIYASI

ing. free activation energy

rus. свободная энергия активации, ж

Boshlang'ich moddalarni faollashtirilgan kompleksga aylantirish uchun zarur bo'lgan minimal energiya miqdori. Aksariyat tizimlar uchun erkin aktivlanish energiyasi 15 kkal/mol ga yaqin.

ERUVCHANLIGI

ing. solubility, dissolvability, solubleness, dissolubility, solvency

rus. растворимость, ж

Moddaning boshqa modda bilan ikki yoki undan ortiq tarkibiy qismlardan tashkil topgan o'zgaruvchan tarkibli bir xil sistema hosil qilish qobiliyati.

ERUVCHANLIK KO'PAYTMASI

ing. solubility product

rus. произведение растворимости, с

Qiyin eriydigan elektrolitlarning to'yingan eritmalaridagi ionlar konsentratsiyalarining ko'paytmasi o'zgarmas haroratda taxminan o'zgarmas miqdordir; masalan: $[Ag][Cl] = L_{PAgCl}$; eruvchanlik ko'paytmasi litrga to'g'ri keladigan gramm ionlar hisobida ifodalanadi.

ESHVEYLER-KLARK REAKSIYASI

ing. Eschweiler-Clark reaction

rus. реакция Эшвейлера-Кларка

Chumoli aldegili va chumoli kislotaning o'zaro ta'siri asosida birlamchi va ikkilamchi aminlarni metilash reaksiyasi.

ETAN

ing. ethane

rus. этан, м

Kimyoviy formulasi: C_2H_6 , to'yingan uglevodorodlarning ikkinchi a'zosi; t_{suyuq} 72°C, t_{qayn} 88,3°C; neft gaz tarkibida bo'ladi; suvda, spirtida eriydi.

ETAN BROMID

ing. ethane bromide

rus. этан бромистый (бромид этана), м

Kimyoviy formulasi: C_2H_5Br , xloroform hidli tiniq, rangsiz yoki yengil sarg'ish rangli zaharli suyuqlik. t_{suyuq} -119-125,5°C, t_{qayn} 38,0, 38,4°C.

ETAN TETRABROMID

ing. ethane tetrabromide

rus. этан четырехбромистый (этан тетрабромид)

$\text{CHBr}_2\text{-CHBr}_2$, o'tkir sariq suyuqlik, undan kamfora hidi keladi.

ETAN TETRAXLORID

ing. ethane tetrachloride

rus. этан четыреххлористый (этан тетрахлорид), м
Kimyoviy formulasi: $\text{CHCl}_2\text{-CHCl}_2$, yoqimsiz hidli rangsiz suyuqlik, t_{suyuq} 144–146°C.

ETAN XLORID

ing. ethane chloride

rus. этан хлористый (хлорид этана), м
Kuchsiz o'ziga xos hidga ega, rangsiz, oson alanganuvchan gaz, yong'inga xavfli. U tibbiyotda kuchli sovutish usuli bilan anesteziya uchun qo'llaniladi.
q. etan tetraxlorid

ETANAL

ing. ethanal

rus. этаналь, ж

Atsetaldegid (sirka aldegid, etanal, so'zlashuvda – aldosit, kimyoviy formulasi: $\text{C}_2\text{H}_4\text{O}$ yoki CH_3CHO – aldegidlar sinfiga mansub organik birikma. Bu etanol va sirka kislotasining aldegididir.

ETANDIAL

ing. ethandial

rus. этандиаль, ж

q. glioksal

ETANDIKARBON KISLOTA 1,2

ing. ethanedicarboxylic acid 1, 2

rus. этандикарбоновая кислота 1, 2, ж

q. qahrabo kislota

ETANDIOL 1,2

ing. ethandiol 1.2

rus. этандиол 1,2, м

Glikol moddasi.

ETANDIOLDIKARBON KISLOTALAR

ing. ethanediol dicarboxylic acids

rus. этандиолдикарбоновые кислоты, мн

q. vino kislotalari

ETANKARBONIL

ing. ethanecarbonyl

rus. этанкарбонил, м

Propionil radikalining ikkinchi nomi.

ETANOL

ing. ethanol, ethyl alcohol

rus. этанол, м

To'yingan bir atomli spirtlarning eng muhim vakili $\text{C}_2\text{H}_5\text{OH}$.

q. etil spirti

ETANOL 1,2 DIKARBION KISLOTA

ing. ethanol – 1,2–dicarboxylic acid

rus. этанол – 1,2–дикарбоновая кислота, ж

q. olma kislotalari

ETANOL–1–KARBON KISLOTA

ing. ethanol – 1–carboxylic acid

rus. этанол – 1–карбоновая кислота, ж

q. sut kislotalari.

ETANON KARBON KISLOTA

ing. ethanone carboxylic acid

rus. этанон карбоновая кислота, ж

q. pivo–uzum kislotalari

ETEN

ing. ethene, etherin

rus. этен, м

Ikkita uglerod atomini o'z ichiga olgan alken C_2H_4 .

Etilenning Jaiva nomenklaturasi bo'yicha nomi.

q. etilen

ETEN KARBON KISLOTA

ing. ethenecarboxylic acid

rus. этен карбоновая кислота, ж

q. akril kislota

ETERIFIKATSIYA

ing. etherification

rus. этерификация, ж

Spirtlar va karbon kislotalarning reaksiyasi natijasida murakkab efir hosil bo'lish jarayoni.

ETIL

ing. ethyl

rus. этил, м

Etan radikalı. Bir valentli radikal C_2H_5 .

ETIL ATSETAT EFIRI

ing. ethyl acetate ether

rus. эфир уксусноэтиловый, м

$C_2H_8O_2$ yoki $CH_3-CO-OCH_2-CH_3$; t_{suyuq} $-82,4^\circ C$, t_{qayn} $77,1^\circ C$, d $0,9245 \text{ g/sm}^3$; suvda eriydi, spirt va efirda cheksiz eriydi

ETIL BROMID (BROMETAN)

ing. ethyl bromide (bromoethane)

rus. этил бромистый (бромэтан), м

Kimyoviy formulasi: C_2H_5Br , rangsiz tiniq, efir hidi keladigan suyuqlik; t_{suyuq} $-117-18^\circ C$, t_{qayn} $38,4^\circ C/760\text{mm}$, d $1,4555 \text{ g/sm}^3$; suvda oz eriydi, efirda cheksiz eriydi.

ETIL EFIR

ing. ethyl ether (diethyl ether)

rus. этиловый эфир (диэтиловый эфир), м

Kimyoviy formulasi: $C_4H_{10}O$ yoki $C_2H_5-O-C_2H_5$, buning ruscha, ba'zan, serniy efir degan nomi ham uchraydi, yoki ko'pincha, efir deb ataladi; rangsiz harakatchan suyuqlik, d 708 g/sm^3 , t_{qayn} $-34,5^\circ C$, ikki qattiq formasi bor: barqaror va beqaror; barqaror formasining t_{suyuq} $-116,2^\circ C$; beqaror formasining t_{suyuq} $123,3^\circ C$, tez alangalanadi va ko'kimtir alanga bilan yonadi, oson alangalanadi; shuning uchun tibbiyotda narkoz sifatida ishlatiladi; 100g suvda 6,25g ($24^\circ C$) eriydi, laboratoriyalarda va texnikada erituvchi sifatida ishlatiladi.

ETIL SIANIT(SIANITAN)

ing. ethyl cyanide (ethyl cyanide)

rus. этил цианистый (этил цианид), м

Kimyoviy formulasi: C_2H_5CN , bu modda pronionitril deb ham ataladi, uning etil izotsianid formulasi: C_2H_5-NC ; bunday birikmalar karbilamin deb ham ataladi.

ETIL SPIRT

ing. ethanol

rus. этиловый спирт, м

Kimyoviy formulasi: C_2H_5OH , rangsiz, harakatchan, gigroskopik suyuqlik; 100% li toza etil spirti absolyut spirt deb ataladi. Kimyo laboratoriyalarida ishlatiladi, sintetik kauchuk, etil efir va ko'pgina organik moddalarni tayyorlashda, lak-bo'yoq sanoatda, farmasevtika sanoatda ishlatiladi.

ETIL SPIRTI ISHLAB CHIQARISH CHIQINDILARI

ing. alcohol stillage

rus. спиртовая барда, ж

Spirтли barda yoqimsiz hid va nordonlikka ega ochiq sariq suyuqlikdir. U 6% gacha qattiq moddalarni o'z

ichiga oladi va har bir litr spirtidan to'g'ridan-to'g'ri 13 litrgacha Barda olinadi. Ko'pgina sanoat chiqindilari singari barda ham qishloq xo'jaligida o'g'itlashdan, chorva uchun yem-xashakdan ovqat tayyorlashgacha turli maqsadlarda ishlatiladi

ETIL XLORID

ing. ethyl chloride (chlorostage)

rus. этил хлористый (хлорэтан), м

Kimyoviy formulasi: C_2H_5Cl , rangsiz, uchuvchan suyuqlik, alangalanuvchi modda; t_{qayn} $12,5^\circ C$, t_{suyuq} $138,7^\circ C$, d $0,9214 \text{ g/sm}^3$; suvda oz eriydi, spirt va efirda yaxshi eriydi.

ETIL YODID

ing. ethyl iodide (ethyl iodide or iodine)

rus. этил йодистый (этил йодистый или йодэтан), м

Kimyoviy formulasi: C_2H_5J , rangsiz suyuqlik, t_{suyuq} $105^\circ C$, t_{qayn} $72,3^\circ C$, d $1,9471 \text{ g/sm}^3$; suvda oz eriydi, spirt va efirda cheksiz eriydi.

ETILAMIN

ing. ethylamine (aminoetan)

rus. этиламин (аминоэтан), м

Kimyoviy formulasi: C_2H_7N yoki $C_2H_5NH_2$; t_{suyuq} $85^\circ C$, t_{qayn} $20^\circ C$; suvda yaxshi eriydi, spirt va efirda erimaydi.

ETILAT

ing. ethylate

rus. этилат, м

Etil spirtining alkogolyati, masalan: natriy etilat C_2H_5ONa .

ETILATSETAT

ing. acetic ether, vinegar naphtha, ethyl acetate

rus. этилацетат, м

Sirka kislotasining etil efiri.

ETILBENZOL(FENILETAN)

ing. ethylbenzene (phenyl ethane)

rus. этилбензол (фенил этан), м

Kimyoviy formulasi: C_8H_{10} yoki $C_6H_5-C_2H_5$, rangsiz harakatchan suyuqlik; t_{suyuq} $-94,4^\circ C$, t_{qayn} $136,15^\circ C$, d $0,8669 \text{ g/sm}^3$; suvda oz eriydi, efir va spirtida cheksiz eriydi.

Etilbenzol uglevodorodlar sinfiga mansub organik moddadir.

ETILDIXLORARSIN

ing. ethyldichloroarsine

rus. этилдихлорарсин, м

$C_2H_5-AsCl_2$, rangsiz suyuqlik, qo'lansa hidli, zaharli, $t_{qayn.} 75^\circ C$, $d 1,6595 g/sm^3$; suvda eriydi.

ETILEN

ing. ethylene

rus. этилен, м

Kimyoviy formulasi: C_2H_4 , $t_{suyuq.} -169^\circ C$, $t_{qayn.} -104^\circ C$, hidli, zaharli gaz, efirda eriydi, suvda oz eriydi, yorug' alanga bilan yonadi; kislorod va havo bilan aralashib, portlovchi aralashma hosil qiladi; texnikada spirt tayyorlashda, avtogen payvandlashda (svarkalarda) atsetilen o'rnida, xom uzilgan mevalarni pishirishda ishlatiladi. Etenning trivial nomi.

ETILEN BROMID

ing. ethylene bromide (ethylene bromide)

rus. этилен бромистый (бромид этилена), м

q. etilen dibromid

ETILEN DIAMINGIDROKLORID

ing. ethylenediamine hydrochloride

rus. этилендиамин хлористоводородный, м

Kimyoviy formulasi: $C_2H_4(NH_2)_2 \cdot 2HCl$, monoklinik kristallardan iborat modda, suvda eriydi, spirt va efirda erimaydi.

ETILEN DIBROMID

ing. ethylene dibromide

rus. этилен дибромистый

Kimyoviy formulasi: $C_2H_4Br_2$ yoki CH_2Br-CH_2Br , rangsiz, xushbo'y, og'ir suyuqlik, $t_{qayn.} 131,7^\circ C$, $t_{suyuq.} 10^\circ C$, $d 2,1785 g/sm^3$; 1,2-dibrometan deb ham ataladi; suvda oz eriydi, spirt va efirda cheksiz eriydi.

ETILEN DIXLORID

ing. ethylene dichloride (dichloroethane)

rus. этилен двухлористый (дихлорэтан), м

Kimyoviy formulasi: $C_2H_4Cl_2$ yoki CH_2Cl-CH_2Cl . Suyuqlik; $t_{suyuq.} -36^\circ C$, $t_{qayn.} 83,7^\circ C$, $d 1,2521 g/sm^3$; 1,2-dixloretan deb ham ataladi; suvda oz eriydi, spirt va efirda cheksiz eriydi.

ETILEN OKSID

ing. ethylene oxide

rus. этилена окись, ж

Kimyoviy formulasi: C_2H_4O yoki beqaror modda, epoksietan deb ham ataladi. $t_{qayn.} 13,5^\circ C/746,5mm$, $d 0,8909 g/sm^3$

ETILEN UGLEVODORODLAR (ALKENLAR)

ing. ethylene hydrocarbons (alkenes)

rus. углеводороды этиленовые (алкены), мн

Umumiy formulasi C_nH_{2n} , bular to'yinmagan alifatik uglevodorodlardir, polimetlen va naften qatorlarining ham umumiy formulasi: C_nH_{2n} ; ammo etilen uglevodorodlari bulardan o'zlarining to'yinmaganligi bilan farq qiladi.

ETILEN XLORID

ing. ethylene chlorides (ethylene chloride)

rus. этилен хлористый (хлорид этилена), м

q. etilen dixlorid

ETILENDIAMIN GIDRAT

ing. ethylenediamine hydrate

rus. этилендиамин гидрат, м

Kimyoviy formulasi: $C_2H_4(NH_2)_2 \cdot H_2O$; $t_{suyuq.} 10^\circ C$, $t_{qayn.} 118^\circ C$, $d 0,9634 g/sm^3$; suvda cheksiz eriydi.

ETILENGLIKOL

ing. ethylene glycol

rus. этиленгликоль

Kimyoviy formulasi: CH_2OH-CH_2OH , quyuq suyuqlik; $t_{suyuq.} 11,5^\circ C (-15,6^\circ C)$, $t_{qayn.} 197^\circ C$, $d 1,113g/sm^3$; suv bilan har qanday nisbatda aralashadi, etil, metil, amil spirtlar, glitserin va piridinlar bilan aralashadi; $CHCl_3, CCl_4$, etil efir, benzol, uglerod sulfidlar bilan aralashmaydi; glitserin o'rnida ishlatiladi.

ETILFENAL BARBITUR KISLOTA (LYUMINAL)

ing. ethyl phenyl barbituric acid (luminal)

rus. этил фенил барбитуровая кислота (люминал), ж

Kimyoviy formulasi: $C_{16}H_{12}O_3N_2$, oq kristallsimon kukun; $t_{suyuq.} 174-177^\circ C$; biroz achchiq, hidsiz; suv, spirt, efirda eriydi; tibbiyotda nerv kasalliklarida uyqu dori sifatida ishlatiladi.

ETILINDIAMIN

ing. ethylenediamine

rus. этилендиамин, м

Kimyoviy formulasi: $C_2H_8N_2$ yoki $NH_2-CH_2-CH_2-NH_2$, $t_{suyuq.} 8,5^\circ C$, $t_{qayn.} 116,5^\circ C$, $d 0,898 g/sm^3$; suv va spirda cheksiz eriydi, efirda oz eriydi, hidi ammiak hidiga o'xshaydi. Aminlar sinfining organik birikmasi. Bu kimyoviy sintezda keng qo'llaniladigan qurilish blokidir.

ETILENXLORGIDRIN

ing. ethylenechlorohydrin

rus. этиленхлоргидрин, м

Kimyoviy formulasi: C_2H_5-Cl . Etilen xlorgidrin (2-xloroetanol, so'zlashuvda - etilen glikol xlorgidrin)

$\text{HOCH}_2\text{-CH}_2\text{Cl}$ formulasiga ega bo'lgan organoxlorli birikma. Ikki funksiyali birikmalarga tegishli. Organik sintezda keng qo'llaniladi. Juda zaharli. II toifa xavflilik sinfiga mansub.

ETILLASH

ing. ethylation

rus. этилирование, с

Organik birikmalar molekulasida vodorod atomi o'rniga etil guruhini kiritish.

ETILSELLYULOZA

ing. ethylcellulose

rus. этилцеллюлоза, ж

Sellyulozaning etil efiridir. Rangsiz va hidsiz kukun. Plastmassalar, laklar, elektr izolyatsion materiallar va boshqalar ishlab chiqarishda qo'llaniladi.

ETILSULFAT KISLOTA

ing. ethylsulfuric acid (sulfuric acid)

rus. этилсерная кислота (серновинная кислота), ж

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_2\text{H}_5\text{O-SO}_3\text{H}$, moysimon suyuqlik; d 1,316 g/sm^3 ; kuchli bir asosli kislota; odatdagi sharoitda spirt va sulfat kislotaga sekin-asta ajralib turadi, qaynatilganda tez ajraladi; suv, spirt va efirda cheksiz eriydi, qaynoq suv va qaynoq spirtida ajraladi.

ETILSELLYULOZASI

ing. ethylcellulose, ethyl, cellulose

rus. этилцеллюлоза, ж

Sellyuloza etil efiri.

ETIN

ing. ethine, ethyne

rus. этин, м

Molekulasida bitta uch bog' saqlaydigan to'yinmagan uglevodorodlarning eng oddiy vakili. C_2H_2 .

ETINKARBON KISLOTA

ing. ethine carboxylic acid

rus. этинкарбоновая кислота, ж

Bu modda, proniol kislotaadir.

ETINDIKARBON KISLOTA

ing. ethyndicarboxylic acid

rus. этиндикарбоновая кислота, ж

Ikki asosli karboksilik kislotalar (yoki dikarboksilik kislotalar) ikkita karboksil guruhini o'z ichiga olgan karboksilik kislotalar – COOH , umumiy formulasi HOOC-R-COOH , bu yerda R har qanday ikki valentli organik radikaldir.

q. atsetilendikarbon kislota

EUGENOL

ing. eugenol

rus. эугенол, м

$\text{C}_{10}\text{H}_{12}\text{O}_2$ (formula I) fenol sinfining moddasi, aromatik moddalarga kiradi.

Eugenol – rangsiz, sarg'ish rangli suyuqlik, kuchli chinnigullar hidiga ega.

q. evgenol

EVTETIK NUQTA

ing. eutectic point

rus. эвтектическая точка, ж

Komponentdan iborat tizimdagi novariant (doimiy bosimdagi) nuqta, unda n ta qattiq faza va suyuqlik fazasi termodinamik muvozanatda bo'ladi.

EVTETIKA

ing. eutectics

rus. эвтетика, ж

Qotishma komponentlarining turli miqdorda olinishidan hosil bo'ladigan turli qotishmalar orasida eng past suyuqlanish haroratiga (eng past kristallanish haroratiga) ega bo'lgan qotishma evtetika deb ataladi; evtetikaning suyuqlanish (kristallanish) harorati evtetika nuqtasi deb ataladi.

EYGENOL

ing. eigenol

rus. эйгенол, м

q. evgenol

EYKOZANKARBON (1)-KISLOTA

ing. eicosancarboxylic (1)-acid

rus. эйкозанкарбоновая (1)-кислота, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{20}\text{H}_{21}\text{COOH}$, yuqori alifatik kislotalarning biri; yeryong'oqda, yog'och chirkida bo'ladi.

EYRODINLAR

ing. eurodins

rus. эйродины, мн

Eyrodinlar (amino-fezaninlar), fenazin hosilalari bo'lgan bo'yoq.

FAKTOR (OMIL)*ing.* factor*rus.* фактор, м

Optimallashtirish imkonini beradigan maqsadli o'zgartirish.

FAOLLASHTIRISH*ing.* activation*rus.* активация, ж

Aktivatsiya (lotincha *activus* – samarali, faol) – molekulalarni, atomlarni qo'zg'atish, molekulaning faol bo'lmagan holatdan kimyoviy reaksiyani amalga oshirish uchun yetarli energiyaga ega bo'lgan holatga o'tishi, masalan, mexanokimyoviy faollashuv.

FAOLLASHTIRUVCHI GURUH*ing.* activation group*rus.* группа активации

O'rinbosar bo'lib, uning ta'siri ostida elektrofil yoki nukleofil almashtirish reaksiyalarida aromatik yadroning reaktivligi benzolga nisbatan ortadi.

FAOLLIK (FAOLIYAT)*ing.* activity*rus.* активность, ж

1. Eritmadagi moddaning xossalarni tavsiflovchi qiymat.
2. Jarayon yoki hodisaning amalga oshirish qobiliyati va intensivligini tavsiflovchi tushuncha.

FARAD*ing.* farad*rus.* фарад, ж

Elektrolit eritmasidan bir gramm ekvivalent modda ajratib chiqarish uchun lozim bo'lgan elektr miqdori bo'lib, $F=96500$ Kl.

FARADEY QONUNLARI*ing.* faraday's laws*rus.* законы фарадея, мн

Elektroliz qonunlari 1836-yilda Maykl Faradey tomonidan elektrokimyoviy tadqiqotlarga asoslangan holda yaratilgan.

1. Elektroliz natijasida elektrodalarda ajralib chiqadigan moddalar miqdori eritmadan o'tgan elektr miqdori ($I \cdot t$) ga to'g'ri proporsionaldir.

2. Elektrodalarda ajralib chiqadigan moddalar miqdori shu modda (ion)larning kimyoviy ekvivalentiga to'g'ri proporsionaldir.

FARFOR*ing.* porcelain*rus.* фарфор, м

Keramika suyuqlik va gazlarni o'tkazmaydigan va kaolin, kvarts, dala shpati va plastmassa loyning nozik aralashmasidan tayyorlanadigan oq shaffof yupqa qatlam.

**FARMAKOKIMYO,
FARMATSEVTIKA KIMYOSI***ing.* pharmacology*rus.* фармакохимия, ж

Farmatsevtika kimyosi yoki dori vositalari kimyosi – dorivor moddalarning kimyoviy xossalari va o'zgarishlari, ularni ishlab chiqish va ishlab chiqarish usullari, sifat va miqdoriy tahlillari haqidagi fan.

FAYANS*ing.* faience, pottery, pottery ware, earthenware*rus.* фаянс, м

Fayans (frans. "faïence", Italiyaning Faenza – fayans ishlab chiqarilgan shahri nomidan olingan) – zich, mayda g'ovakli (odatda oq rangli) bo'lakka ega bo'lgan shaffof yoki shaffof bo'lmagan qatlam bilan qoplangan keramika buyumlari (plitkalar, memoriy detallar, idishlar va boshqalar).

FAZA*ing.* phase, stage*rus.* фаза, ж

Har qanday geterogen sistema fazalar deb ataladigan alohida bir jinsli, fizik yoki kimyoviy jihatdan har xil, mexanik ravishda ajratiladigan qismlardan iborat. Fazalar turli xil kimyoviy tarkibga va fizik xususiyatlarga ega va ularni faqat mexanik jarayonlar bilan ajratish mumkin: eritmani cho'kmadan filtrlash va bug'ni sistemaning istalgan bo'sh hajmida to'plash mumkin. Geterogen sistemaning bir-biridan chegara sirtlar bilan ajraladigan ayrim qismlari (cho'kma va to'yingan eritma) faza deb ataladi.

FAZALAR QOIDASI*ing.* phase rule*rus.* правило фаз, мн

Fazalar, komponentlar soni, termodinamik erkinlik darajalari va muvozanatga ta'sir qiluvchi tashqi omillar o'rtasidagi bog'liqlikni ifodalovchi geterogen muvozanat qonuni. Tashqi parametrlar o'zgartirilganda sistemadagi muvozanat buziladi, bunda komponentlar konsentratsiyasi o'zgaradi yoki eski fazalar yo'qoladi va yangilari paydo bo'ladi. Komponentlar soniga va tashqi parametrlar o'zgarishiga bog'liq ravishda sistemadagi erkinlik darajalarini hisoblash 1876-yilda Gibbs tomonidan taklif etilgan fazalar qoidasi bo'yicha amalga oshiriladi.

$$C+F=K+2$$

C – erkinlik darajasi soni, F – fazalar soni, K – komponentlar soni.

FELING SUYUQLIGI

ing. fehling's liquid

rus. Фелингова жидкость, м

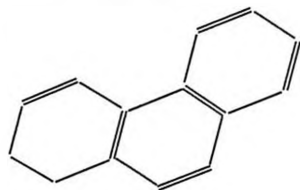
Kimyoviy formulasi: $\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$, $\text{KNaC}_4\text{H}_4\text{O}_6$, NaOH larning suvdagi eritmalari aralashmasidir.

FENANTREN

ing. phenantrene

rus. фенантрен, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{14}\text{H}_{10}$, tuzilish formulasi:

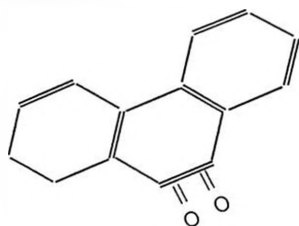
Fenantren yorqin rangsiz kristall. Suvda erimaydi, organik erituvchilar (dietil efir, benzol, xloroform, metanol, sirka kislotasi) da eriydi, d 1,179 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 101°C, $t_{\text{qayn.}}$ 340°C.

FENANTRENXINON

ing. phenantrenquinone

rus. фенантренхинон, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{14}\text{H}_8\text{O}_2$, 9,10 – fenantrenxinon, tuzilish formulasi:

sariq kristall modda, $t_{\text{suyuq.}}$ 206-207,5°C (205°C, 202°C), $t_{\text{qayn.}}$ 360°C. Suvda erimaydi, efirda eriydi. 1,4-fenantrenxinon – ignasimon kristallardan iborat sariq modda (ligroindan), $t_{\text{suyuq.}}$ 155°C, spirt va benzolda eriydi. 1,2-fenantrenxinon – ignasimon kristallardan iborat modda (toluoldan), $t_{\text{suyuq.}}$ 222°C. 3,4-fenantrenxinon – ignasimon kristallardan iborat qizil modda (benzoldan), $t_{\text{suyuq.}}$ 133°C.

FENATSETIN

ing. phenacetin

rus. фенацетин, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{10}\text{H}_{13}\text{NO}_2$

q. atsetilfenetidinar

FENIL

ing. phenyl

rus. фенил, м

Bir valentli guruh, bir valentli benzol radikali (C_6H_5-), aril guruhlarining eng oddiyi. Bu nom Ogyust Loran benzol deb atashni taklif qilgan fen (grek. φαίνω – porlash) so'zidan olingan, chunki benzol birinchi marta yorug'lik (koks) gazini tozalash paytida olingan mahsulotlardan ajratilgan.

FENILAMIN

ing. phenylamine

rus. фениламин, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_5-\text{NH}_2$,

q. anilin

FENILAMINOMETAN

ing. phenylaminomethane

rus. фениламинометан, м

Benzilaminning ratsional nomi.

FENILATSETILEN (FENILETIN)

ing. phenylacetylene

rus. фенилацетилен, м

Kimyoviy formulasi: C_8H_6 yoki $\text{C}_6\text{H}_5-\text{C}\equiv\text{CH}$, bir vaqtning o'zida alkinlar va arenlar sinfiga mansub uglevodorod, moysimon suyuqlik, $t_{\text{suyuq.}}$ -45°C, $t_{\text{qayn.}}$ 142 – 144°C, d 0,9371 g/sm³. Suvda erimaydi, spirt va efirda cheksiz eriydi.

FENILDIAZONIY

ing. phenyldiazonium

rus. фенилдиазоний, м

$C_6H_5-N_2-$, radikal; masalan, fenildiazoniy xlorid $C_6H_5-N_2-Cl$, fenildiazoniy nitrat $C_6H_5-N_2-NO_3$, fenildiazoniy gidroksid $C_6H_5-N_2-OH$

FENILDIMETILPIRAZOLON

ing. phenyldimethylpyrazolone
rus. фенилдиметилпиразолон, м
q. antipirin

FENILDIXLORARSIN

ing. phenyldichloroarsine
rus. фенилдихлорарсин, м
Kimyoviy formulasi: $C_6H_5AsCl_2$, rangsiz suyuqlik, $t_{suyuq.} -20^\circ C$, $t_{qayn.} -253^\circ C$, aksirtiruvchi, zaharli modda.

FENILGIDRAZIN

ing. phenylhydrazine
rus. фенилгидразин, м
Gidrazin hosilasi bo'lib, unda bitta vodorod atomi fenil guruhi bilan almashinishidan hosil bo'ladi. Sariq rangli suyuqlik, suvda, etanol, benzol, dietil efir, xloroformda eriydi, $t_{suyuq.} -19,8^\circ C$, $t_{qayn.} 243^\circ C$.
F – 103.

FENILGIDRAZON

ing. phenylhydrazone
rus. фенилгидразон, м
Fenilgidrazinning aldegid yoki keton bilan hosil qilgan birikmasi.

FENILGIDRAZONLAR

ing. phenylhydrazones
rus. фенилгидразоны, мн
Aldegid va ketonlarga fenilgidrazin ta'siridan hosil bo'ladigan moddalar (masalan: $C_6H_5-NH-N=CH-CH_3$). Fenilgidrazonlar ko'p holda chiroyli kristallar hosil qilish xususiyatiga ega. Ular xarakterli erish nuqtalariga ega va aldegidlar va ketonlarni aralashmalardan ajratish va ularni aniqlash uchun xizmat qiladi. Shuningdek, glyukozaga fenilgidrazin ta'siridan glyukozazon deb ataladigan modda hosil bo'ladi, bu ozazondir.

FENILGLIKOL KISLOTA

ing. phenylglycolic acid
rus. фенилгликолевая кислота, ж
q. bodom kislota

FENILMETANAL

ing. phenylmethanal
rus. фенилметаналь, м

Benzoy aldegid.

q. benzaldegid

FENILMETANOL KARBON KISLOTA

ing. phenylmethanolcarboxylic acid
rus. фенилметанол карбоновая кислота, ж
Bu modda bodom kislota dir.

FENILMETILAMIN

ing. phenylmethylamine
rus. фенилметиламин, м
q. benzilamin

FENILMOY KISLOTA

ing. phenylbutyric acid
rus. фенилмасляная кислота, ж
Kimyoviy formulasi: $C_{10}H_{12}O_2$ yoki $C_6H_5-CH_2-CH_2-CH_2-COOH$, 1-fenilmoy kislota – plastinka shaklidagi kristallardan iborat modda (etil efirdan), $t_{suyuq.} 47^\circ C$, $t_{qayn.} 290^\circ C$. Spirt va efirda eriydi. 2-fenilmoy kislota (tolil propion kislota), $t_{suyuq.} -102^\circ C$.

FENILPROPIOL KISLOTA

ing. phenylpropionic acid
rus. фенилпропиоловая кислота, ж
Kimyoviy formulasi: $C_9H_8O_2$ yoki $C_6H_5-C=C-COOH$, ignasimon kristallardan iborat modda, $t_{suyuq.} 137^\circ C$, suvda nihoyatda oz eriydi, spirt va efirda eriydi.

FENOKSID ANION

ing. phenoxide anion
rus. феноксид анион, м
Fenol gidroksi guruhidagi protonning chiqib ketishi natijasida hosil bo'ladigan qoldiq $C_6H_5O^-$.

FENOL (OKSIBENZOL YOKI KARBOL KISLOTA)

ing. phenol (oxybenzene or carbolic acid)
rus. фенол (оксибензол или карболовая кислота)
Kimyoviy formulasi: C_6H_5OH , fenollarning eng oddiy vakili, benzolning gidroksilli hosilasi, ignasimon kristallardan iborat rangsiz modda, $t_{suyuq.} 43^\circ C$, $t_{qayn.} 181,4^\circ C$, $d_4^{20} 1,0710 \text{ g/sm}^3$. Gigroskopik modda, suvda odatdagi haroratda eriydi, bunda o'zaro aralashmaydigan ikki eritma hosil bo'ladi: fenolning suvdagi eritmasi (100 g suvda $15^\circ C$ da 8,2 g fenol) va suvning fenoldagi eritmasi (100 g fenolda $15^\circ C$ da 37,4 g suv), spirt, efir, benzinda eriydi. Ni-

hoyatda zaharli, kuchli antiseptik modda, hidi o'tkir, $C_6H_5OH \cdot H_2O$ ning t_{suyuq} $17,8^{\circ}C$, turli sohalarda ko'p ishlatiladigan modda.

FENOLFTALEIN

ing. phenolphthalein

rus. фенолфталеин, м

Kimyoviy formulasi: $C_{20}H_{14}O_4$, tuzilish formulasi:

Kislota-asos indikatorini sifatida ishlatiladigan ko'p funksiyali, ko'p yadroli aromatik birikma.

Bu modda ftaleinlarning eng oddiysi, kislota-asos indikatorini sifatida ishlatiladigan ko'p funksiyali ko'p yadroli aromatik birikma, rangsiz yoki biroz sarg'ish rangli kristallar, suvda yomon eriydi, lekin spirt va dietil efirda yaxshi eriydi. Fenolftalein sezilarli ta'mga ega emas, lekin o'ziga xos hidga ega, t_{suyuq} $277-279^{\circ}C$, t_{qayn} $557,8^{\circ}C$, d $1,3 \text{ g/sm}^3$.

FENOLFTALEINLI QOG'OV

ing. phenolphthalein paper

rus. бумага фенолфталеиновая, ж

Rangsiz fenolftalein qog'ovi o'rtacha va kuchli ishqoriy eritmalarda pushti rangga kiradi. Kislotali, neytral va kuchsiz ishqoriy eritmalarda o'z rangini saqlaydi. Tayyorlanishi: 95% li 100 g spirt da 1g fenolftalein eritiladi va 100 ml suvga solib, chayqatib turib aralashtiriladi. Bu eritma bilan filtr qog'ov ho'llanadi, so'ngra quritiladi.

FENOLLAR

ing. phenols

rus. фенолы, мн

Aromatik yadroga to'g'ridan-to'g'ri bog'langan gidroksil guruhlarga ega aromatik birikmalar.

FENOLLARNING ATOMLIGI

ing. atomicity of phenols

rus. атомность фенолов

Benzol halqasidagi vodorod atomlari o'rnida turgan gidroksil guruhlari sonini ko'rsatadi.

FENOLYATLAR

ing. phenolates

rus. феноляты

Fenolning gidroksil guruhidagi vodorodi metallga almashganda fenolyatlar hosil bo'ladi, C_6H_5-ONa

FENETOL

ing. fenetol

rus. фенетол, м

Kimyoviy formulasi: $C_8H_{10}O$ yoki $C_6H_5OC_2H_5$, rangsiz suyuqlik, t_{suyuq} $-30,2^{\circ}C$, t_{qayn} $172^{\circ}C$, d $0,9666 \text{ g/sm}^3$, suvda erimaydi, etanol va dietilefirda yaxshi eriydi.

FERMENTLAR

ing. pherments, enzymes

rus. ферменты, мн

Organizmlar hayoti uchun zarur bo'lgan kimyoviy reaksiyalarni tezlashtiradigan biologik katalizatorlar.

FERRASIANIDLAR

ing. ferrocyanides

rus. ферроцианиды, мн

$H_4[Fe(CN)_6]$ ning tuzlari.

FERRAT KISLOTA

ing. ferric acid

rus. железная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: H_2FeO_4 , bu birikmada temir olti valentli, angidridi ham erkin holda olinmagan, faqat tuzlari ma'lum bo'lib, ular ferratlar deyiladi, bular kuchli oksidlovchidir.

FERRATLAR

ing. ferrates

rus. ферраты

Kimyoviy formulasi: H_2FeO_4 ning tuzlari, bular juda kuchli oksidlovchi moddalardir.

FERRIT

ing. ferrite

rus. феррит, м

Temir-uglerod qotishmasining tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, uglerodning α -temirdagi qattiq eritmasi. Legirlanmagan ferrit yumshoq, egiluvchan, ferromagnitli ($768^{\circ}C$ gacha), kislotalar ta'siridan tez yeyiladi.

FERRIT KISLOTA

ing. ferrous acid

rus. железистая кислота, м

Kimyoviy formulasi: $HFeO_2$, ferrit kislota tuzlari ma'lum, ular ferritlar deyiladi.

FERRITSIANIDLAR

ing. ferricyanides

rus. феррицианиды, мн

$H_3[Fe(CN)_6]$ ning tuzlari.

FERROMAGNETIZM

ing. ferromagnetism

rus. ферромагнетизм, м

Ba'zi kristall moddalarning magnit jihatdan tartiblashgan holati. Bunda barcha atomlarning magnit momentlari parallel yo'nalishda joylashgan.

q. dimagnit moddalar.

FERROMAGNIT MODDALAR

ing. ferromagnetic substances

rus. ферромагнитные вещества, мн

Paramagnetizm xossasi sezilarli bo'lgan moddalar.

Fe, Co, Ni va Tb, Dy, Ho, Er lar misol bo'ladi.

FERROMARGANES

ing. ferromanganese

rus. ферромарганец, м

Temir bilan marganes qotishmasi, bunda Mn 30-66% chamasi bo'ladi, po'lat tayyorlashda ishlatiladi. Marganes va temir bo'lgan qotishma. Marganes qo'shilishi po'latning qattiqligini, uning korroziyaga qarshi xususiyatlarini va chidamliligini oshiradi.

FERROMOLIBDEN

ing. ferromolybdenum

rus. ферромolibден, м

Temir bilan molibden qotishmasi, bunda Mo 50-75%. Ferromolibden po'lat, cho'yan qotishmalarini legirashda toza molibden o'rnida ishlatiladi.

FERRO QOTISHMA

ing. ferroalloy

rus. ферро сплав, м

Temirning boshqa elementlar (Cr, Si, Mn, Ti va boshqalar) bilan qotishmalari, asosan po'latni deoksidlash va legirash uchun ishlatiladi (masalan, ferroxrom, ferrosilikon).

FERROSILITSIIY

ing. ferrosilicon

rus. ферросилиций, м

Temir bilan kremniy qotishmasi, undan kislotaga chidamli idishlar tayyorlanadi. Kremniy miqdorini oshirish uning zichligini kamaytiradi, 15-90% gacha bo'lgan odatdagi kremniy tarkibiga ega.

FERROSIRKONIY

ing. ferrozirconium

rus. ферроцирконий, м

Sirkoniy bilan temir qotishmasi; unda 20-40% sirkoniy bor.

FERROTITAN

ing. ferrotitanium

rus. ферротитан, м

Ferroqotishma bo'lib, tarkibida 20% yoki 45-75% gacha Ti, 1-7% Al, 1-4,5% Si, 3% gacha Cu, ba'zan oz miqdorda uglerod (shuningdek, 10-20% Fe va aralashmalar) mavjud. Ferrotitan kukuni ba'zi pirotexnika kompozitsiyalarda yoqilg'i sifatida ham ishlatilishi mumkin.

FERROTSIANID KISLOTA

Ing. ferrocyanide acid

rus. железистосинеродистый кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $H_4[Fe(CN)_6]$, oq yoki sarg'ish rangli kristall, oq yoki och sariq rangli kristallar, suvda va spirtida eriydi, atsetonda erimaydi.

FERROVANADIY

ing. ferrovanadium

rus. феррованадий, м

Temir bilan vanadiy qotishmasi. Tarkibi – 35-45% V, 1-3% Si, 0,5-1,5% Al (Fe va aralashmalar). Qora metallurgiyada ishlatiladi.

FERROVOLFRAM

ing. ferrotungsten

rus. ферровольфрам, м

Temir bilan volfram qotishmasi, bu qotishmada 70-80% W, 7% gacha molibden, kremniy, uglerod, oltingugurt, fosfor va boshqa elementlarning aralashmalari bo'ladi.

FERROXROM

ing. ferrochrome

rus. феррохром, м

Temir bilan xrom qotishmasi, xromli po'lat olishda ishlatiladi. Tarkibida 60% gacha xrom bo'ladi. Uglerod tarkibiga ko'ra ferroxrom 4 guruhga bo'linadi:

yuqori uglerodli – tarkibida uglerod 4,0 dan 9,0% gacha;

o'rta uglerod – 0,5 dan 4,0% gacha uglerodni o'z ichiga olgan;

kam uglerodli – eng ko'pi 0,5% uglerodli;

kam uglerod azotli – azot miqdori 1,0 dan 6,0% gacha bo'lgan.

FERRUM

ing. ferrum
rus. феррум, м
q. temir

FERUZA

ing. bruise
rus. брюза, ж

Xira zangori rangli mineral, kimyoviy formulasi: $\text{CuAl}_6(\text{OH})_8(\text{PO}_4)_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$. Gidratlangan mis va alyuminiy fosfatdir, bu alyuminiy gidroksifosfat; Nishopur, Xuroson, Isfora feruzalari mashhur.

FEXRAL

ing. fechrал
rus. фехраль, м

Tarkibi 83% Fe, 13% Cr va 4% Al dan iborat qotishma, bundan elektr bilan qiziydigan asboblarning simlari tayyorlanadi, arzonligi jihatidan nixromdan qolishmaydi. d 7100-7300 kg/m^3 , t_{suyuq} 1450°C. Yuqori haroratda havoda oksidlanishga bardoshli.

FIBRIN

ing. fibrin
rus. фибрин, м
q. fibrinogen
Yuqori molekulyar oqsil.

FILTR

ing. filter, strainer
rus. фильтр, м

1. Suyuqlikdan muallaq moddalarni ajratish uchun kimyoda keng qo'llaniladigan material.
2. Maxsus material yordamida bir jinsli bo'lmagan sistemalarni ajratish yoki quyushtirish amalga oshiriladigan apparat.
Filtr to'siqlar yoki filtr sifatida mayda teshikli to'rlar, turli gazlamalar, sochiluvchan materiallar (qum, maydalangan ko'mir, bentonitlar), keramik buyumlar va boshqalar ishlatiladi.

FILTRAT

ing. filtrat liquor, filtrate
rus. фильтрат, м
Filtrdan o'tkazilgan suyuqlik.

FILTRATSIYA

ing. filtration
rus. фильтрация, ж
q. filtrlash

FILTRLASH

ing. filtration
rus. фильтрация, ж

Dispers muhit o'tishi va dispers fazani ushlab turishiga imkon beruvchi g'ovakchalar yordamida geterogen (dispers) tizimlarni (masalan, suspenziya, aerozol) ajratish jarayoni.

FISHER-SHPAYER REAKSIYASI

ing. Fischer-Speyer reaction
rus. реакция Фишера-Шпайера, ж
Xlorid kislota ishtirokida karbon kislota bilan spirtning murakkab efir hosil qilish reaksiyasi.

FLANES

ing. flange
rus. фланец, м

Bu quvurlarning birlashtiruvchi qismi sifatida tashqariga chiqadigan teshiklari bo'lgan tekis bo'lak.

FLYUORIT

ing. fluorite
rus. флюорит, м

CaF_2 tarkibli mineral, d 3,01-3,25 g/sm^3 , t_{suyuq} 1360°C. Toza flyuorit rangsiz va tiniq. Dolomit va ohaktosh konlarida uchraydi.

FLYUS

ing. flux
rus. флюс, м

Metallarni eritish jarayonida rudaga qo'shiladigan noorganik moddalar.

FOLGA (ZAR QOG'UZ)

ing. foil
rus. фольга, ж

Rangli, yupqa (qalinligi 0,2 mm gacha) siyrak qimmatbaho metallar va po'latdan tayyorlangan lentalar. Alyuminiyli, qelayli, qo'rg'oshinli, kumushli, ruhli, misli zar lentalar.

FORMALDEGID

ing. methanal, methylene oxide, oxomethane, oxymethylene
rus. формальдегид, м
Alifatik aldegidlarning gomologik qatorining birinchi a'zosi. Kimyoviy formulasi: CH_2O , zaharli gaz, d 0,815 g/sm^3 , t_{suyuq} -118°C, t_{qayn} -19°C. Suyuq va gaz formaldegid 80°C gacha faol polimerlanadi.

FORMALIN

ing. formalin

rus. формалин, м

Formaldegidning suvdagi 40% li eritmasi. Bunda 8% metil spirti va 52% suv bo'ladi, d 1,1 g/sm³.

FORMAMID

ing. formamide

rus. формамид, м

Kimyoviy formulasi: CH₃ON yoki HCONH₂, rangsiz suyuqlik, t_{suyuq.} 1,8°C (2,5°C), t_{qayn.} 210°C, d 1,13 g/sm³. Formamid chumoli kislotasining amididir, eng oddiy karboksamid karbon kislotalar amidlarining gomologik qatorining birinchi a'zosi, zaharli modda.

FORMIAT

ing.

rus. формиат, м

Chumoli kislota (HCOOH)ning tuzi yoki efiri.

FORMIL

ing. formyl

rus. формил, м

CHO – tarkibli radikal. Aldegidlarning umumiy formulasi – R–CHO, ularda karbonil guruhining bir bog'i vodorod atomi va ikkinchi bog'i uglevodorod radikali bilan bog'lanadi.

FORMOZA

ing. formosa

rus. формоза, ж

Sintetik uglevodlar aralashmasi – Butlerov reaksiyasi paytida formaldegiddan olingan shakar.

FORMULA

ing. formula

rus. формула, ж

1. Modda tarkibining lotin harflaridagi shartli belgi va indekslarda ifodalanishi.
2. Belgilarning mazmunli birikmasi.

FOSFAGEN (KREATIN–FOSFAT KISLOTA)

ing. phosphagen (creatine-phosphoric acid)

rus. фосфаген, м (креатин-фосфорная кислота)

Kimyoviy formulasi: C₄H₁₀O₅N₃P yoki HOOC–CH₂N(CH₃)C(=NH)NHPO(OH)₂ organizmda uchraydi, mushaklarda 0,2–0,5% miqdorida bo'lib, kreatin va fosfor kislotasining hosilasi hisoblanadi.

FOSFAM

ing. phospham

rus. фосфам, м

PN₂H yoki N≡P=NH, oq kukun, suvda erimaydi, kislota va ishqorlarda eriydi.

FOSFAT

ing. phosphate

rus. фосфат, м

Fosfat kislotasining tuzi va efiri. Ortofosfat va polimer fosfatlarga bo'linadi. Kondensatsiyalangan fosfat tetraedrik guruhlarning o'zaro birlashish usuliga ko'ra polifosfatlar, metafosfatlar va ultrafosfatlarga bo'linadi. Fosforli o'g'itlar olishda ishlatiladi, suvni qattiqligini tushirishda ham keng qo'llaniladi.

FOSFAT ANGIDRID

ing. phosphoric anhydride

rus. фосфорный ангидрид, м

q. fosfor (V)–oksid

FOSFAT KISLOTA (ORTOFOSFAT KISLOTA)

ing. phosphoric acid (orthophosphoric acid)

rus. фосфорная кислота (ортофосфорная кислота), ж

Kimyoviy formulasi: H₃PO₄, rangsiz, tiniq, rombik kristallardan iborat modda, t_{suyuq.} 42°C, d 1,685 g/sm³. Nam havoda suvni shimib, suyuq holatga o'tadi, suv va spirtida yaxshi eriydi, o'g'it ishlab chiqarishda, shakar ishlab chiqarishda, to'qimachilik noatida ishlatiladi.

FOSFATIDLAR

ing. phosphatides

rus. фосфатиды, мн

O'simliklarning urug'laridagi, hayvonlarning ichidagi, to'qima oralaridagi va teri ostidagi moylar – oddiy glitserinlardir. Tabiiy murakkab efirlar. Bitta moy kislotasi qoldig'i o'rniga fosfat kislotasi qoldig'i tutgan efirdir. Fosfatidlar tarkibida xolin, etanolamin yoki serin kabi azotli birikmalar ham bor. Fosfatidlar hayvonlar, o'simliklar va mikroorganizmlarning to'qimalari va hujayralari tarkibida erkin shaklda ham, oqsil-lipid komplekslari – lipoproteinlar va proteolipidlar shaklida ham uchraydi. Fosfatidlar hujayraning plazma membranasi va hujayra organellalari membranalari (yadrolar, mitoxondriyalar, endoplazmatik to'r, lizosomalar va boshqalar) tarkibiga kiradi.

FOSFATLAR

ing. phosphates

rus. фосфаты, мн

Fosfat kislota (ortofosfat kislota) H_3PO_4 ning tuzlari masalan, kaliy ortofosfat K_3PO_4 . Fosfatlarni fosfat kislotasining ishqorga ta'siri natijasida olish mumkin: Ortofosfatlar va P–O–P aloqalarini hosil qiluvchi bir nechta P atomini o'z ichiga olgan kondensatsiyalangan fosfatlar o'rtasida farqlanadi.

FOSFENIL XLORID

ing. phosphenyl chloride (fosphenyl chloride)

rus. фосфенил хлористый (фосфенил хлорид), м
Kimyoviy formulasi: $C_6H_5-PCl_2$, o'tkir hidli suyuq modda, $t_{qayn.}$ 224,6°C, d 1,319 g/sm³. Suvda gidrolizlanib fenilfosfoniy kislotasini hosil qiladi.

FOSFIDLAR

ing. phosphides

rus. фосфиды, м

Fosforning boshqa kamroq elektramanfiy kimyoviy elementlar bilan binar birikmalari bo'lib, ularda fosfor manfiy oksidlanish darajasiga ega, masalan: Ca_3P_2 , Mg_3P_2 va shu kabilar.

FOSFIN (GAZSIMON VODOROD FOSFID)

ing. phosphine (hydrogen phosphite gaseous)

rus. фосфин (фосфористый водородгазообразный), м

Kimyoviy formulasi: PH_3 , rangsiz modda, zaharli, sarimsoq hidli gaz, 150°C da havoda alangalanib yonadi, $t_{suyuq.}$ -132,5°C, $t_{qayn.}$ -85°C, beqaror. Odatdagi sharoitda alangalanmaydi, suvda eriydi, ammo suv bilan kimyoviy reaksiyaga kirishmaydi, spirtida ham eriydi.

FOSFINLAR

ing. phosphines

rus. фосфины, мн

Fosfinlar – fosfororganik birikmalar, fosfin hosilalari bo'lib, ularda vodorod atomlari bitta (RPH_2 – birlamchi fosfinlar), ikkita (PHR_2 – ikkilamchi fosfinlar) yoki uchta (PR_3 – uchlamchi darajali fosfinlar) uglevodorod radikallari bilan almashinadi. Masalan: metilfosfin CH_3PH_2 , bular aminlarga o'xshash, asoslik xossalarga ega.

FENILFOSFINOBENZOL

ing. phenylphosphinobenzene

rus. фенилфосфинобензол

Kimyoviy formulasi: $C_6H_7O_3P$ yoki $C_6H_5PO(OH)_2$, rangsiz kristall modda, tsuyuq. 158°C, etil spirt va efirda eriydi, havoda barqaror, suvda oson eriydi.

FOSFIT ANGIDRID

ing. phosphorous anhydride

rus. фосфористый ангидрид, м

q. fosfor (III)–oksid

FOSFIT KISLOTA

ing. phosphorous acid

rus. фосфористая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: H_3PO_3 , suvli eritmalarida o'rtacha kuchli, ikki asosli ($H_2(HPO_3)$) kislota. d 1,651 g/sm³, $t_{suyuq.}$ 74°C, $t_{qayn.}$ 200°C. Havoda kristallari yoyilib ketadi, suvda yaxshi eriydi, angidridi P_2O_3 dir.

FOSFITLAR

ing. phosphites

rus. фосфиты, мн

Fosfit kislota H_3PO_3 ning tuzlari. Fosfit kislotasi anioni (HPO_3^{2-}) ko'p atomli ion bo'lib, markaziy atomi +3 oksidlanish holatidagi fosfor atomidir. Uning molekulyar geometriyasi taxminan tetraedraldir.

FOSFOBENZOL (DIFOSFENIL)

ing. phosphobenzene (diphosphenyl)

rus. фосфобензол (дифосфенил), м

Kimyoviy formulasi: $C_{12}H_{10}P_2$ yoki $C_6H_5-P=P-C_6H_5$, och sariq kukun, $t_{suyuq.}$ 149-150°C. Suvda, spirt va efirda erimaydi, benzolda eriydi. Kimyoviy tuzilishi va rangiga ko'ra azobenzolga mos keladi. Fosfobenzol fenildixlorfosfindan tetragidrofuranda litygidrid bilan qaytarilishi natijasida 80% hosil bo'ladi.

FOSFOFTORID KISLOTALAR

ing. phosphorus fluoroacids

rus. фтор-фосфорыстая кислоты, мн

Kimyoviy formulasi: $H_2[PO_2F_2]$, faqat eritmada ma'lum, kuchli kislotalardir. Bu rangsiz, yopishqoq suyuqlik bo'lib, sovutilganda shishaga aylanadi.

FOSFONITRIL BROMID

ing. phosphonitrile bromide (phosphonitrile bromide)

rus. фосфонитрил бромистый (фосфонитрил-бромид), м

($NPBr_2$)_n; masalan, ($NPBr_2$)₃, rangsiz kristall modda; $t_{suyuq.}$ 190°C.

FOSFONITRIL XLORID

ing. phosphonitrile chloride (phosphonitrile chloride)
rus. фосфонитрил хлористый (фосфонитрил хлорид), м

Kimyoviy formulasi: $(\text{NPCl}_2)_n$, rangsiz moddalar; n ning qiymatiga qarab, ba'zilar suyuqlik, ba'zilar qattiq bo'ladi, suvda erimaydi.

FOSFONIY

ing. phosphonium

rus. фосфоний, м

PH_4^+ – atomlar guruhi bo'lib, NH_4^+ ga o'xshash, bir valentli metall kabi xossaga ega. Fosfoniyl xlorid PH_4Cl , fosfoniyl bromid PH_4Br tarkibli birikmalari ma'lum.

FOSFONIY ASOSLARI

ing. phosphonium bases

rus. фосфониевые основания, мн

Fosfoniyl gidroksid PH_4OH dagi fosfoniyl ioni PH_4^+ ning vodorodlari alkilarga almashgan deb faraz etilsa, fosfoniyl asoslari hosil bo'ladi, masalan: $(\text{C}_2\text{H}_5)_4\text{POH}$.

FOSFONIY BROMID

ing. phosphonium bromide (phosphonium bromide)

rus. фосфоний бромистый (бромид фосфония), м

Kimyoviy formulasi: PH_4Br , kubik kristallardan iborat rangsiz modda; $t_{\text{qayn.}}$ 38,8°C/ suv ta'sirida parchalanadi.

FOSFONIY PERKLORAT

ing. phosphonium perchlorate

rus. фосфоний хлорнокислый (перхлорат фосфония), м

Kimyoviy formulasi: PH_4ClO_4 , rangsiz kristall modda, zo'r portlovchi. O'qotar qurollardan o'q-dorilarda oksidlovchi, raketalar uchun qattiq yoqilg'i sifatida ishlatiladi. Bundan tashqari, baxtsiz hodisa yuz berganda havo yostiqchalarini darhol ochish kerak bo'lgan gaz ishlab chiqarish uchun ishlatiladi. Ular terini qayta ishlash uchun ham ishlatiladi (ko'nchilik va pardoqlash).

FOSFONIY XLORID

ing. phosphonium chloride

rus. фосфоний хлористый (хлорид фосфония), м

Kimyoviy formulasi: PH_4Cl , rangsiz kristall modda, $t_{\text{suyuq.}}$ 74°C, d 1,651 g/sm³, 200°C da parchalanadi, suvda eriydi.

FOSFONIY YODID

ing. phosphonium iodide

rus. фосфоний йодистый (йодид фосфония), м

Kimyoviy formulasi: PH_4I , tetraedrik kristallardan iborat rangsiz modda, d 2,86 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 18,5°C, $t_{\text{qayn.}}$ 80°C. Qizdirilganda uchadi, suv ta'sirida parchalanadi.

FOSFOR

ing. phosphorus

rus. фосфор, м

D.I.Mendeleyev elementlar davriy jadvali III davri, V guruhining kimyoviy elementi, kimyoviy belgisi – P. Tartib raqami 15, atom massasi – 30,973762, $t_{\text{suyuq.}}$ 44,15°C. Odatdagi sharoitlarda elementar fosfor bir nechta barqaror allotropik modifikatsiyalar shaklida mavjud. Uning oq, qora, qizil modifikatsiyalari ajralib turadi.

FOSFOR (III)-BROMID (FOSFOR TRIBROMID)

ing. phosphorus tribromide

rus. трехбромистый фосфор (трибромид фосфора), м

Kimyoviy formulasi: PBr_3 , rangsiz, tutovchi suyuqlik, d 2,925 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ -41°C, $t_{\text{qayn.}}$ 175,3°C. O'tkir hidi bor, suv ta'sirida parchalanadi. CS_2 , efir va xloroformda eriydi.

FOSFOR (III)-FTORID (FOSFOR TRIFTORID)

ing. phosphorus trifluoride

rus. трехфтористый фосфор (трифторидфосфора), м

Kimyoviy formulasi: PF_3 , rangsiz, hidsiz, favqulodda zaharli gaz, $t_{\text{suyuq.}}$ -151°C, $t_{\text{qayn.}}$ -101°C. Suv ta'sirida parchalanadi.

FOSFOR (III)-OKSID (FOSFIT ANGIDRID)

ing. phosphorus trioxide (phosphorous anhydride)

rus. трехокись фосфора (фосфористый ангидрид), м

Kimyoviy formulasi: P_2O_3 , monoklinik kristallardan iborat gigroskopik oq modda (mumga o'xshaydi), d 2,135 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 23,8°C, $t_{\text{qayn.}}$ 173°C. Oq fosfor ni azot oksidi yoki karbonat ангидрид ishtirokida ehtiyotkorlik bilan oksidlash natijasida olinadi. Nihoyatda zaharli, yorug'likda beqaror, vaqt o'tishi bilan sarg'ayadi, keyin asta-sekin qizil rangga aylanadi, suv bilan birikkanda fosfit kislotasi H_3PO_3 hosil qiladi.

FOSFOR (III)-XLORID (FOSFOR TRIXLORID)

ing. phosphorus trichloride (phosphorus trichloride)
rus. фосфор треххлористый (трихлорид фосфора), м

Kimyoviy formulasi: PCl_3 , fosfit kislotaning xlorangidridi rangsiz, tiniq, tutovchi suyuqlik, $t_{\text{suyuq}} -93^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 75^\circ$. Suv bilan faol reaksiyaga kirishib, fosfit kislotaga (H_3PO_3) va xlorid kislotaga hosil qiladi: $\text{PCl}_3 + 3\text{H}_2\text{O} = \text{H}_3\text{PO}_3 + 3\text{HCl}$.

FOSFOR (III)-YODID (FOSFOR TRYODID)

ing. phosphorus triiodide

rus. трийодистый фосфор (трийодид фосфора), м

Kimyoviy formulasi: PI_3 , geksagonal kristallardan iborat qizil rangli, zaharli modda, $d 4,18 \text{ g/sm}^3$, $t_{\text{qayn.}} 61^\circ\text{C}$. Suv bilan reaksiyaga kirishadi, uglerod disulfidda eriydi. Fosforning P_2I_4 tarkibli birikmasi ham bor, u qizg'ish-sariq kristall modda.

FOSFOR (V)-BROMID (FOSFOR PENTABROMID)

ing. phosphorus pentabromide

rus. пятибромистый фосфор (пентабромид фосфора), м

Kimyoviy formulasi: PBr_5 , rombik kristallardan iborat sariq rangli modda, $d 3,57 \text{ g/sm}^3$, 100°C dan past haroratda eriydi, $t_{\text{qayn.}} 106^\circ\text{C}$ (parchalanadi). Organik erituvchilar – uglerod disulfidi, uglerod tetraxlorid, benzolda eriydi, suv bilan reaksiyaga kirishadi.

FOSFOR (V)-FTORID (FOSFOR PENTAFTORID)

ing. phosphorus pentafluoride

rus. пятифтористый фосфор (пентафторид фосфора), м

Kimyoviy formulasi: PF_5 , rangsiz, zaharli gaz, $d 5,527 \text{ kg/m}^3$, $t_{\text{suyuq.}} -94^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} -85^\circ\text{C}$. Suvda bilan reaksiyaga kirishadi.

FOSFOR (V)-OKSID (FOSFAT ANGIDRID)

ing. phosphorus pentoxide

rus. пятиокись фосфора (фосфорный ангидрид), м

Kimyoviy formulasi: P_2O_5 , oq modda, $d 2,387 \text{ g/sm}^3$, $t_{\text{suyuq.}} 563^\circ\text{C}$. Fosfor havoda yondirilganda hosil bo'ladi, hidsiz, suvga bilan reaksiyaga kirishadi. Uni suyuqlantirib, shishasimon holda qotirish mumkin,

suvda eriganda HPO_3 , H_3PO_4 va $\text{H}_4\text{P}_2\text{O}_7$ hosil qiladi. Shakarni tozalashda, meditsinada, kimyo laboratoriyalarida ishlatiladi.

FOSFOR (V)-XLORID (FOSFOR PENTAXLORID)

ing. phosphorus pentachloride

rus. пятихлористый фосфор (пентахлорид фосфора), м

Kimyoviy formulasi: PCl_5 , tetraedrik kristallardan iborat rangsiz, yoqimsiz hidli modda, $d 2,1 \text{ g/sm}^3$, $t_{\text{suyuq.}} 160^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 160-165^\circ\text{C}$. Nam havoda tutaydi, suvda va Cl_2 da ajraladi.

FOSFOR BROMID

ing. phosphorus bromide

rus. бромистый фосфор (бромид фосфора), м

q. fosfor (V)-bromid, fosfor (II)-bromid, fosfor (III)-bromid

FOSFOR FTORID

ing. phosphorus fluoride

rus. фтористый фосфор (фторид фосфора), м

q. fosfor (V)-ftorid, fosfor (II)-ftorid, fosfor (III)-ftorid.

FOSFOR IZOTOPLARI

ing. phosphorus isotopes

rus. изотопы фосфора, мн

^{31}P – 100%. Yadrodagi neytronlarning turli tarkibiga ega bo'lgan fosfor kimyoviy elementining atomlari (va yadrolari) turlari. Yagona barqaror izotop ^{31}P . Shunday qilib, tabiiy fosfor amalda izotopik sof element hisoblanadi. Eng uzoq muddatli radioizotop ^{33}P , yarim yemirilish davri 25,35 kun.

FOSFOR NITRID

ing. phosphorus nitrogenous

rus. азотистый фосфор (нитрид фосфора), м

Trifosfor pentanitrid – fosfor va azotning binar birikmasi, Kimyoviy formulasi: P_3N_5 , oq kristallar, suvda erimaydi. Cho'kindilar tufayli mahsulot to'q sariq-jigarrang rangga ega bo'lishi mumkin.

FOSFOR OKSIBROMID

ing. phosphorus oxybromide

rus. бромаокись фосфора (оксидбромид фосфора), ж

Kimyoviy formulasi: POBr^3 , rangsiz kristall modda, d 2,822 g/sm^3 , t_{suyuq} 56°C, t_{qayn} 196°C. Suvda parchalanadi, efir, benzol, H_2SO_4 va CS_2 da eriydi.

FOSFOR OKSIDLARI

ing. phosphorus oxides

rus. окислы фосфора, мн

q. fosfor (V)-oksidi, fosfor (III)-oksidi, fosfit anhidrid, fosfor anhidrid

FOSFOR OKSIFTORID

ing. phosphorus fluoroxide

rus. фторокись фосфора (оксифторид фосфора), ж

Kimyoviy formulasi: POF_3 , rangsiz gaz, t_{qayn} -40°C, d 3,69 g/sm^3 (havoga nisbatan), suvda, spirtida parchalanadi.

FOSFOR OKSIXLORID

ing. phosphorus oxychloride

rus. хлорокись фосфора (оксихлорид фосфора), ж

Kimyoviy formulasi: POCl_3 , rangsiz zaharli suyuqlik, d 1,711 g/sm^3 , t_{suyuq} 1,25°C, t_{qayn} 105°C. 1°C da qotadi, suv va spirtida parchalanadi.

FOSFOR SULFID

ing. phosphorus sulphide

rus. сернистый фосфор (сульфид фосфора), м

P_4S_3 , P_3S_6 , P_4S_6 , P_2S_5 tarkibli sulfidlari ma'lum. P_4S_3 – rombik kristallardan iborat sariq rangli modda, t_{suyuq} 172°C, t_{qayn} 407,5°C. Benzol, PCl_3 , HNO_3 da eriydi, HCl , H_2SO_4 va sovuq suvda erimaydi, qaynoq suvda parchalanadi. P_3S_6 – ignasimon kristallardan iborat sariq rangli modda.

FOSFOR TIOMBROMID

ing. phosphorus thiobromide

rus. тиобромистый фосфор (тиобромид фосфора), м

Kimyoviy formulasi: PBr_3 , kubik kristallardan iborat sariq rangli modda, d 2,85 g/sm^3 , t_{suyuq} 37°C. Suvda parchalanadi, efir, CS_2 , PBr_3 va PCl_3 da eriydi.

FOSFOR TIOFTORID

ing. phosphorus thiofluoride

rus. тиофтористый фосфор (тиофторид фосфора), м

Kimyoviy formulasi: PSF_3 , rangsiz gaz, t_{suyuq} -149°C, t_{qayn} -52,3°C. Havoda o'z-o'zidan yonib ketadi, suv-

da parchalanadi, efrida kam eriydi, benzol va CS_2 da erimaydi.

FOSFOR TIOXLORID

ing. phosphorus thiochloride

rus. тиохлористый фосфор (тиохлорид фосфора), м

Kimyoviy formulasi: PSCl_3 , rangsiz gigroskopik modda, t_{suyuq} -35°C, t_{qayn} 125°C. Suv bilan reaksiyaga kirishadi, benzol, CS_2 , CCl_4 da eriydi.

FOSFOR XLORID

ing. phosphorus chloride

rus. хлористый фосфор (хлорид фосфора), м

q. fosfor (V)-xlorid, fosfor tioxlorid

FOSFOR YODID

ing. phosphorus iodide

rus. йодид фосфора, м

q. fosfor (III) yod

FOSFORESENSIYA

ing. phosphorescence

rus. фосфоресценция, ж

Moddaning tashqaridan tushgan nurlar ta'sirida yorug'lik tarqatishi, tashqi nurlar ta'siri to'xtaganda bu hodisa to'xtamay davom etadi, shu jihatdan flyuorensensiya hodisasidan farq qiladi.

FOSFORITLAR

ing. phosphorites, phosphates rock

rus. фосфориты, мн

Cho'kindi jinslar, ularning eng muhim tarkibiy qismi fosfat ma'danlari. 50% dan ortiq apatit guruhining amorf yoki mikrokristalli minerallari (yoki 18% gacha P_2O_5)dan tashkil topgan jins.

FOSFORLI BRONZA

ing. phosphor bronze

rus. фосфористая бронза, ж

U 0,5-11% qalay, 0,01-0,35% fosfor va misdan iborat qotishma bo'lib, o'ziga xos xususiyatlarni berish uchun boshqa elementlarni o'z ichiga olishi mumkin (masalan, 0,5-3,0% miqdorida qo'rg'oshin).

FOSFOROFTORID KISLOTA

ing. phosphoric acid

rus. фосфорофтористоводородная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: HPF_6 , faqat eritmada ma'lum, kuchli kislota.

FOSFOROMOLIBDAT KISLOTA

ing. phosphomolybdic acid

rus. фосфорномолибденовая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $H_3PO_4 \cdot 12MoO_3 \cdot 12H_2O$, bu modda geteropoli kislotadir (*q. geteropolikislotalar*), oltinday sariq, rombik kristallardan iborat modda; t_{suyuq} 140°C; suvda va efirda eriydi.

FOSFOROVOLFRAMAT KISLOTA

ing. phosphotungstic acid

rus. фосфорновольфрамная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $H_3PO_4 \cdot 12WO_3 \cdot nH_2O$, masalan: $H_3PO_4 \cdot 12WO_3 \cdot 24H_2O$, $H_3PO_4 \cdot 12WO_3 \cdot 30H_2O$. Bu modda geteropoli kislotadir.

FOSGEN

ing. phosgene

rus. фосген, м

Kimyoviy formulasi: $COCl_2$, zaharlovchi gaz, birinchi jahon urushida Germaniya tomonidan kimyoviy qurol sifatida qo'llanilgan, d 4,248 g/sm³, t_{suyuq} -118°C, t_{qayn} 8,3°C. Suv, benzol, sirka kislotada eriydi. Fosgen rangsiz gaz bo'lib, 8,2°C dan past haroratda rangsiz suyuqlikka kondensatsiyalanadi. Uning hidi chirigan meva yoki pichanni eslatadi. Texnik mahsulot biroz sarg'ish yoki qizil-sariq rangga ega. Fosgen havodan 3,5 baravar og'irroqdir. Yuqori bug 'bosimi tufayli u past haroratlarda ham juda uchuvchan bo'ladi.

FOTOKIMYO

ing. photochemistry

rus. фотохимия, ж

Yorug'lik nurlanishi ta'sirida sodir bo'ladigan kimyoviy o'zgarishlar maydoni.

FOTOKIMYOVIY REAKSIYA

ing. photochemical reaction

rus. фотохимическая реакция, ж

Yorug'lik ta'sirida boradigan kimyoviy jarayon.

FOTON

ing. photon

rus. фотон, м

Elementar zarracha, elektromagnit nurlanish kvanti.

FRAKSIYA

ing. fraction, cut, cut fraction

rus. фракция, ж

1. Distillash yoki rektifikatsiya paytida olingan moddaning bir qismi.

2. Konchilik, metallurgiya, mineralogiyada ma'lum bir xususiyatga ko'ra ajratilgan bo'sh yoki bo'lakli qattiq materialning (masalan, qum, ruda, konsentrat) yoki suyuq aralashmaning (masalan, neft) bir qismidir.

FRAKSIYALAB HAYDASH

ing. fractional distillation

rus. фракционная перегонка, ж

Ikki yoki undan ortiq cheksiz eriydigan suyuq moddalarni ajratish jarayoni, ularning qaynash nuqtalari farqi tufayli bug fazasi oson qaynaydigan komponent bilan boyitilganligiga asoslanadi.

FRANSIY

ing. france

rus. франций, м

D.I. Mendeleev davriy jadvalining I guruh radioaktiv kimyoviy elementi, kimyoviy belgisi – Fr, tartib raqami 87. Fransiya eng og'ir ishqoriy metall, xususiyatlariga ko'ra seziyga juda o'xshaydi. Eng keng tarqalgan izotopi ²²³Fr.

FREON

ing. freon

rus. фреон, м

FREONLAR

ing. freons

rus. фреоны, мн

To'yingan uglevodorodlarning (asosan metan va etan) galogen o'z ichiga olgan hosilalari guruhining texnik nomi. Sovutgichlar, propellantlar, puflovchi moddalar, erituvchilar sifatida ishlatiladi. Freonlar rangsiz gazlar yoki hidsiz suyuqliklardir. Ular qutbsiz organik erituvchilarda yaxshi eriydi, suvda va boshqa qutbli erituvchilarda juda kam eriydi.

FRIDEL-KRAFTS REAKSIYASI

ing. Friedel-Crafts reaction

rus. реакция Фриделя-Крафса

Fridel-Krafts reaksiyasi – $AlCl_3$, BF_3 , $ZnCl_2$, $FeCl_3$, mineral kislotalar, oksidlar, kation almashinadigan smolalar kabi kislotali katalizatorlar ishtirokida aromatik birikmalarni alkillash va atsillash usuli. Alkil-

lashtiruvchi moddalar – alkilgalogenidlar, olefinlar, spirtlar, efirlar. Atsillovchi moddalar – karboksilik kislotalar, ularning galogenidlari va angidridlari.

FRIS QAYTA GURUHLANISHI

ing. Frisian regrouping

rus. Фриз ре-групп, Фризская перегруппировка
Kimyoviy reaksiya, bu Lyuis kislotalari katalizatori ta'sirida va yuqori haroratda fenol efirlarini 2- va 4-atsilfenollarga aylantirish.

FRUKTO-FURANOZA

ing. fructo-furanose

rus. фрукто-фураноза, ж

Frukto-furanoza – tetragidrofuran halqasini hosil qilib halqalanadigan monosaxarid, masalan, fruktoza.

FRUKTOZA

ing. fructose

rus. фруктоза, ж

Fruktoza (levuloza, meva shakar). Kimyoviy formulasi: $C_6H_{12}O_6$, ketogeksoza guruhidan monosaxarid, glyukoza izomeri. Tabiatdagi eng keng tarqalgan shakarlardan biri, u individual holatda ham, disaxaridlar (saxaroza) va polisaxaridlar (inulin) tarkibida mavjud. Ko'pgina meva va sabzavotlarda erkin shaklda topilgan monosaxarid saxarozaning ajralmas qismi.

FTAL ANGIDRID

ing. phthalic anhydride

rus. фталевый ангидрид, м

Kimyoviy formulasi: $C_8H_4O_3$, o-ftal kislota angidridi. Ftal angidrid t_{suyuq} 131,6°C, t_{qayn} 285,09°C, rangsiz kristall, suvda deyarli erimaydi, organik erituvchilarda kam eriydi. Gaz fazasida naftalin va ortoksilolni havo bilan katalitik oksidlash natijasida olinadi.

FTAL KISLOTALAR

ing. phthalic acids

rus. фталевые кислоты, мн

Kimyoviy formulasi: $C_8H_6O_4$ yoki $C_6H_4(COOH)_2$, aromatik karbon kislotalar sinfiga mansub kuchsiz kimyoviy organik kislota. Uch xil (o, m va p) izomeri bor, d 1,593 g/sm³, rangsiz, deyarli hidsiz, monoklinik kristallar shaklida namoyon bo'ladi, qaynoq suvda, spirt va efirda eriydi.

FTALEINLAR

ing. phthaleins

rus. фталейны, мн

1871-yilda Bayer tomonidan kashf etilgan, trifenilmetan (C_6H_5)₃CH hosilalari guruhiga mansub, nazariy va texnik jihatdan juda muhim bo'lgan aromatik organik moddalar sinfini ifodalaydi va uning vakillari orasida juda ko'p qimmatli rang beruvchi moddalarni o'z ichiga oladi. Ftal angidrid bilan fenollar orasida bo'ladigan kondensatsiya reaksiyalari hosilalari. Ulardan eng oddiy fenolftaleindir.

FTALIL XLORID

ing. phthalyl chloride

rus. фталил хлористый (фталилхлорид), м

Kimyoviy formulasi: $C_8H_4O_2Cl_2$, uning ikki tautomer formasi bor:

Birinчисining t_{suyuq} 16°C, ikkinчисining t_{suyuq} 79°C, bu modda dikarbon (ftal) kislotalaning xlorangidrididir.

FTALIMID

ing. phthalimide

rus. фталъимид, м

Kimyoviy formulasi: $C_8H_5O_2N$, geterosiklik birikma, ignasimon kristallardan iborat rangsiz modda, t_{suyuq} 238°C. Suv va spirda oz eriydi, sirka kislotalari, etanol, ishqorlarning suvli eritmalarida yaxshi eriydi, aminlar olishda ishlatiladi.

FTOR

ing. fluor, fluorine

rus. фтор, м

D.I.Mendeleyev davriy jadvalining ikkinchi davri VII guruh kimyoviy elementi, kimyoviy belgisi – F, tartib raqami 9. Bu eng kuchli metallmas va eng kuchli oksidlovchi moddadir. Ftor galogenlar guruhiga kiradi va bu guruhdagi eng yengil element hisoblanadi. Oddiy modda sifatida (normal sharoitda) ftor ozon yoki xlorni eslatuvchi o'tkir hidli och-sariq rangdagi ikki atomli gazdir, juda zaharli, yuqori korrozion faollikka ega.

FTOR NITRAT

ing. fluorine nitrate

rus. азотнокислый фтор (нитрат фтора), м

Kimyoviy formulasi: FNO_3 , bo'g'uvchi hidli, rangsiz gaz, t_{suyuq} -175°C, t_{qayn} -46°C. Suvda eriydi.

FTOR OKSIDLARI

ing. fluorine oxides

rus. окислы фтора, ж

F_2O_2 – jigarrang gaz, $-163^\circ C$ dan pastda qizil kristall modda, suyuqlanganda qip-qizil suyuqlikka aylanadi, $t_{qayn.} -57^\circ C, -50^\circ C$ da parchalanib ketadi.

F_2O – rangsiz gaz, kuchli oksidlovchi, hidi ozon hidiga o'xshaydi, soviganida och sariq (qalin qatlamlarda oltin sariq) suyuqlikka aylanadi, $t_{suyuq.} -223^\circ C, t_{qayn.} -144,8^\circ C$.

F_2O_3 – juda past haroratlarda mavjud bo'la oladi, yaxshi tekshirilmagan.

FTORID KISLOTA (PLAVIK KISLOTA)

ing. hydrofluoric acid

rus. фтористоводородная кислота (плавиковая кислота), ж

Kimyoviy formulasi: HF, vodorod ftoridning suvdagi eritmasi, kuchli kislotalarga nisbatan kuchsizroq kislota; $d 1,15 g/sm^3, t_{suyuq.} -35^\circ C, t_{qayn.} 120^\circ C$. Sanoatda 40% (ko'pincha), shuningdek, 50% va 72% eritmalar shaklida ishlab chiqariladi. Terini kuydiradi, tirnoq ostlarini yara qiladi, zaharli, shishani o'yadi, shuning uchun shisha sanoatida shishalarga gul solish uchun ishlatiladi.

FTORIDLAR

ing. fluorides

rus. фториды, мн

1. Ftorning boshqa elementlar bilan birikmalari.
2. Ftorid kislota HF tuzlari.

FTOROALYUMINATLAR

ing. fluoroaluminates

rus. фтороалюминаты, мн

Kimyoviy formulasi: Me_3AlF_6 tipidagi tuzlar, masalan: Na_3AlF_6 ; bu xildagi tuzlar kriolitlar deb ham yuritiladi.

FTOROBORAT KISLOTA

ing. hydroboricfluoro acid

rus. Борнофтористоводородная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: HBF_4 , kompleks kislota, faqat eritmada barqaror holda bo'la oladi, eritmadan ajratib olinganda BF_3 va HF ga ajralib ketadi. HFga qaraganda ko'proq dissotsilanadigan kuchli kislota.

FTOROBORATLAR

ing. fluoroborates

rus. фторбораты, ж

Ftoroboratlar – ftorborat kislota tuzlari. Ulardan eng muhimi tetraftoroboratlar – kuchli kislota suvli eritmalar shaklida ma'lum bo'lgan tetra-ftoroborat kislota HBF_4 hosilalari. Ular ftorid kislota bilan H_3BO_3 yoki BF_3 o'zaro ta'sir qilish orqali olinadi.

FTOROFERROATLAR

ing. fluoroferroates

rus. фтороферроаты, мн

$Me[FeF_6]$ va $Me[FeF_4]$ tipidagi tuzlar.

FTOROGERMANATLAR

ing. fluorogermanates

rus. фторогерманаты, ж

$Me_2[GeF_6]$ tipidagi tuzlar, masalan: $(NH_4)_2[GeF_6]$.

FTORONIY

ing. fluoronium

rus. фтороний, м

Kimyoviy formulasi: FH^+ , bir valentli ion, ammoniy, oksoniy ionlariga o'xshaydi; ftoroniyl perxlorat FH_2ClO_4 , ftoroniyl ftoroborat $(FH_2)BF_4$ olingan; ftoroniyl birikmalari beqaror.

FTOROSILIKAT KISLOTA

ing. fluorosilicic acid

rus. фторокремневая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: HSO_3F , rangsiz, harakatchan suyuqlik, $d 1,740 g/sm^3, t_{qayn.} 163^\circ C$, havoda tutaydi.

FTOROSIRKONATLAR

ing. fluorozirconates

rus. фтороцирконаты, мн

$Me_2[ZrF_6]$ tipidagi tuzlar, masalan: $K_2[ZrF_6]$. I guruh elementlarining ftor-tantanatlar, ftorsirkonatlar va ftorgafnatlar suvda yaxshi eriydi. Ftorogafniatlar ftorsirkonatlarga butunlay o'xshaydi.

FTOROSULFONAT KISLOTA

ing. fluorosulfonic acid

rus. фторосульфоновая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: HSO_3F , rangsiz, harakatchan suyuqlik; $d 1,740 g/sm^3, t_{qayn.} 163^\circ C$, havoda tutaydi. Noorganik oltingugurtning o'z ichiga olgan kislota, formulasi HSO_3F .

FTOROSULFONATLAR

ing. fluorosulfonates

rus. фторосульфонаты, мн

Ftorosulfonat kislota HSO_3F ning tuzlari, ko'plari suvda yaxshi eriydi. Masalan, ftorosulfonat kaliy noorganik birikma, KSO_3F formulali kaliy va ftorsulfonik kislota tuzi. Kaliy ftorosulfonat rangsiz kristallar hosil qiladi. Suvda eriydi.

FTOROTITANATLAR

ing. fluorotitanate

rus. фторотитанати, мн

$\text{Me}_2[\text{TiF}_6]$ tipidagi tuzlar.

FTOROVODOROD

ing. hydrogen fluoride, fluorine, hydride

rus. фтороводород, м

Ftorning vodorod bilan birikmasi HF.

FUKSIN (ROZANILIN)

ing. fuchsin (rosaniline)

rus. фуксин (розанилин), м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{20}\text{H}_{20}\text{N}_3\text{Cl}$, rozanilin asosining xlorid tuzi, chiroyli yashil kristall modda, eritmasi esa qizil; fuksin – bo'yoqdir. Suvda yomon eriydi, spirtida yaxshi eriydi. Zaharli, kanserogen.

FUMAR KISLOTA

ing. fumaric acid

rus. фумаровая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_4\text{H}_4\text{O}_4$ yoki $\text{COOH}-\text{CH}=\text{CH}-\text{COOH}$, suvda oz eriydi, d 1,635 g/sm³, t_{suyuq} 287°C, t_{qayn} 290°C. Ikki negizli to'yinmagan sis-kislota. Fumar kislota trans izomeri, sis-izomeri esa malein kislota.

FUNKSIONAL GURUH

ing. functional group

rus. функциональная группа, ж

Funksional guruh – molekularning asosiy kimyoviy hossalari va qaysi sinfga taalluqli ekanini ko'rsatuvchi guruh.

FURAN

ing. furan

rus. фуран, м

q. furfuran

FURFURAN (FURAN)

ing. furfuran

rus. фурфуран, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_4\text{H}_4\text{O}$ (oksol, 1-oksasiklopenta – 2,4-diyen), t_{qayn} 31,4°C, d 0,936 g/sm³. Xloroform hidini eslatuvchi hidga ega rangsiz suyuqlik, suvda erimaydi, spirt va efirda eriydi. Bitta kislorod atomiga ega besh a'zoli geterotsikl.

FURFURIL SPIRT

ing. furfuryl alcohol

rus. фурфуроловый спирт, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_5\text{H}_6\text{O}_2$, t_{qayn} 170°C, d 1,13 g/sm³.

Furfuril spirti rangsiz yoki och sariq rangli suyuqlikdir. Ko'pgina qutbli organik erituvchilarda oson eriydi.

FURFUROL

ing. furfural

rus. фурфурол, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_5\text{H}_4\text{O}_2$, t_{suyuq} -36,5°C, t_{qayn} 162°C, d 1,159 g/sm³. Havoda qo'ng'ir rangga kiradi, rangsiz moysimon suyuqlik, unda yangi yopilgan javdar nonining hidi bor. Somon, yog'och, paxta shulxasi va boshqa mahsulotlardan olinadi. Plastik moddalar, erituvchi va boshqalar tayyorlash uchun ishlatiladi.

FURILMETANOL (FURFURAL SPIRT)

ing. furylmethanol

rus. фурилметанол, м

q. furfural spirt

FUROIN

ing. furoin

rus. фуруин, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_4\text{H}_3\text{O}-\text{CHOH}-\text{CO}-\text{C}_4\text{H}_3\text{O}$; furfurolning kondensillangani.

q. furfurool

GABRIEL REAKSIYASI

ing. Gabriel reaction

rus. Габриеля реакция, ж

Kaliy ftalimidning alkilgalogenid bilan o'zaro ta'siri natijasida hosil bo'lgan N-alkilftalimidning gidrolizi orqali birlamchi amin olish reaksiyasi.

GADOLINIY

ing. gadolinium

rus. гадолиний, м

Kimyoviy formulasi: Gd, tartib raqami 64, atom massasi – 156,9 g/mol, 1880-yilda topilgan; lantanoidlar qatoriga kiradi. Oddiy gadoliniiy moddasi yumshoq, kumushsimon oq rangli noyob metall.

GADOLINIY IZOTOPLARI

ing. isotopes of gadolinium

rus. изотопы гадолиния, мн

Gd¹⁴⁸ – sintetik Gd¹⁵⁰ – Gd¹⁵² – 0,2%, Gd¹⁵⁴ – 2,18%, Gd¹⁵⁵ – 14,80%, Gd¹⁵⁶ – 20,47%, Gd¹⁵⁷ – 15,65%, Gd¹⁵⁸ – 24,84%, Gd¹⁶⁰ – 21,86%.

GAFNIY

ing. hafnium

rus. гафний, м

Kimyoviy element: Hf, kimyoviy belgisi Hf, davriy Sistemaning IV guruh elementi; tartib raqami – 72, Atom massasi – 178,6 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 2233°C, $t_{\text{qayn.}}$ 4603°C; Oddiy gafniy moddasi kumush-oq rangdagi o'tga chidamli metall.

GAFNIY BORID

ing. hafnium boron

rus. бористый гафний (борид гафния), м

Kimyoviy formulasi: HfB, nihoyatda qattiq modda, $t_{\text{suyuq.}}$ 3060°C. Binarnoorganik birikma, gafniyning metall tuzi va HfBr₄ formulali gidrobrom kislotasi.

GAFNIY BROMID

ing. hafnium bromide

rus. бромистый гафний (бромид гафния), м

Kimyoviy formulasi: HfBr₄, rangsiz kristall modda suvda eriydi, $t_{\text{suyuq.}}$ 420°C, $t_{\text{qayn.}}$ 595°C.

GAFNIY FOSFAT

ing. hafnium phosphate

rus. фосфорнокислый гафний (фосфат гафния), м

Kimyoviy formulasi: Hf₃(PO₄)₄, oq rangli cho'kma, konsentrlangan kuchli kislotalarda ham erimaydi.

GAFNIY GIDROKSID

ing. hafnium oxide hydrate

rus. гидратокиси гафния, м

Kimyoviy formulasi: Hf(OH)₄, amorf oq cho'kma, suvda deyarli erimaydi, ammo kolloid eritma hosil qiladi, kislotalarda eriydi.

GAFNIY IZOTOPLARI

ing. hafnium isotopes

rus. изотопы гафния, мн

Tabiiy izotoplari: ¹⁷⁴Hf–0,18%, ¹⁷⁶Hf–5,3%, ¹⁷⁷Hf–18,47%, ¹⁷⁸Hf–27,13%, ¹⁷⁹Hf–13,85%, ¹⁸⁰Hf–35,14%. Shuningdek, 30 dan ziyod sun'iy izotoplari mavjud.

GAFNIY KARBID

ing. hafnium carbonaceous

rus. углеродистый гафний (карбид гафния), м

Kimyoviy formulasi: HfC, rangsiz kristall modda; $t_{\text{suyuq.}}$ 3890°C, $t_{\text{qayn.}}$ 5400°C elektr tokini o'tkazadi.

GAFNIY NITRID

ing. hafnium nitrogenous

rus. азотистый гафний (нитрид гафния), м

Kimyoviy formulasi: HfN, sariq rangli kristall modda, $t_{\text{suyuq.}}$ 3310°C, elektr tokini o'tkazadi.

GAFNIY XLORID

ing. hafnium chloride

rus. хлористый гафний (хлорид гафния), м

Kimyoviy formulasi: HfCl₄, rangsiz kristall modda; $t_{\text{suyuq.}}$ 432°C, $t_{\text{qayn.}}$ 590°C. Suvda to'liq gidrolizlanadi, etanolda eriydi.

GALAKTOZA

ing. galactose

rus. галактоза, ж

Oddiy uglevod. Monosaxarid, tabiatda eng keng tarqalgan olti atomli spirtlardan biri – geksoza.

GALENIT

ing. galena

rus. галенит, м

Kimyoviy formulasi: PbS tarkibli mineral. "qo'rg'o-shin rudasi", "shpal"; qo'rg'oshin yaltirog'i – sulfid-

lar sinfidan mineral, qo'rg'oshinning eng muhim manbai.

GALLA KISLOTA

ing. gallic acid

rus. галловая кислота, ж

$C_7H_6O_5$ yoki bu – 3, 4, 5–trigidroksibenzoy kislotadir: suvdagi eritmadan bir molekula suv bilan birga kristallanadi; t_{suyuq} 240°C; bu modda tannin tarkibida bor, tabiiy ravishda choy, eman daraxti, tunbergiya va dub ekstraktlarida mavjud bo'lgan organik kislotalar.

GALLATLAR

ing. gallates

rus. галлаты, мн

$Ga(OH)_3$ (yoki H_3GaO_3)ning tuzlari.

GALLIY

ing. gallium

rus. галлий, м

Kimyoviy elementi Ga, kimyoviy belgisi Ga, davriy sistemaning III guruh elementi, Atom massasi R – 69,723 g/mol. Bu element 1875-yilda topilgan. Kuumushdek oq, yumshoq metall; t_{suyuq} 29,8°C, t_{qayn} 2203,85°C.

GALLIY (I)-OKSID

ing. gallium oxide

rus. галлия закись, ж

Kimyoviy formulasi: Ga_2O , jigarrang-qora modda. GaO tarkibli birikmasi ham bor, bu kulrang modda. Suvda erimaydi, kislotalarda eriydi.

GALLIY (II)-XLORID (GALLIY DIXLORID)

ing. gallium dichloride

rus. двухлористый гафний (дихлорид галлия), м $GaCl_2$, rangsiz kristall modda, t_{suyuq} 170°C, t_{qayn} 535°C; suvga shiddatli ta'sir etib, H_2 ajratib chiqaradi.

GALLIY (III)-BROMID (GALLIY TRIBROMID)

ing. gallium tribromide

rus. трехбромистый галлий (трибромид галлия), м Kimyoviy formulasi: $GaBr_3$, rangsiz kristall modda, d 3,69 g/sm³, t_{suyuq} 122°C, t_{qayn} 279°C. Galiy (III) – bromidi xona haroratida va atmosfera bosimida oq kristall kukun bo'lib, suv bilan ijobiy va ekzotermik reaksiyaga kirishadi.

GALLIY (III)-FTORID (GALLIY TRIFTORID)

ing. gallium trifluoride

rus. трехфтористый галлий (трифторид галлия), м Kimyoviy formulasi: GaF_3 , rangsiz qattiq modda; t_{qayn} 950°C. Galiy (III) ftorid oq rangli qattiq modda bo'lib, 1000°C dan yuqori bosim ostida eriydi, lekin taxminan 950°C da sublimatsiyalanadi. U FeF_3 tuzilishiga ega, bu yerda galliy atomlari 6 koordinatali shaklga ega.

GALLIY (III)-GIDRID (GALLIY TRIGIDRID)

ing. gallium hydrogenide

rus. водородистый галлий (тригидрид галлия), м Kimyoviy formulasi: Ga_2H_6 , rangsiz uchuvchan suyuqlik; t_{qot} -21°C, t_{qayn} 139°C.

GALLIY (III)-GIDROKSID

ing. gallium oxide hydrate

rus. гидрат окиси галлия, ж

Kimyoviy formulasi: $Ga(OH)_3$, oq amorf modda, suvda erimaydi, kislotalarda, ishqorlarda va NH_4OH da oson eriydi. Qizdirilganda parchalanadi.

GALLIY (III)-NITRAT

ing. gallium nitrate

rus. азотнокислый галлий (нитрат галлия), м Kimyoviy formulasi: $Ga(NO_3)_3$, poorganik birikma, rangsiz kristall modda, krisstallogidratlar hosil qiladi, suv va spirtida yaxshi eriydi, d 4,2 g/sm³, t_{suyuq} 200°C, molyar massasi – 255,74 g/mol.

GALLIY (III)-OKSID

ing. gallium oxide

rus. окись галлия, ж

Kimyoviy formulasi: Ga_2O_3 , oq rangli kristall modda yarim o'tkazuvchi, ikki formasi bor: 1) α – galliy III-oksidi trigonal singoniyali kristallar hosil qiladi – 6,48 g/sm³. 2) β – galliy III-oksidi monoklin singoniyali kristallar hosil qiladi – 5,88 g/sm³. β – shakli nisbatan stabildir, ikkalasining ham t_{suyuq} 1725-1740°C, suvda erimaydi, kislotalarda eriydi.

GALLIY (III)-SULFAT

ing. gallium sulfate oxide

rus. галлий серноокисло окисный (сульфат галлия), м

Kimyoviy formulasi: $Ga_2(SO_4)_3$, rangsiz kristall modda, suvda va spirtida oson eriydi, efirda erimaydi. $Ga_2(SO_4)_3 \cdot 18H_2O$ tarkibli kristallogidrat hosil qiladi.

GALLIY (III)-SULFID

ing. gallium sulfide

rus. сернистый галлий (сульфид галлия), м
Kimyoviy formulasi: Ga_2S_3 , oq kristall modda, t_{suyuq} 1255°C, d 3,65g/sm³. Galliyning GaS (sariq rangli modda), Ga_2S (kulrang-qora rangli modda) tarkibli sulfidlari ham bor.

GALLIY (III)-XLORID (GALLIY TRIXLORID)

ing. gallium trichloride

rus. треххлористый галлий (трихлорид галлия), м
Kimyoviy formulasi: $GaCl_3$, oq rangli ignasimon kristall modda, havoda yoyilib ketadi, nam havoda tutaydi, d 2,36g/sm³, t_{suyuq} 77,8°C, t_{qayn} 200°C; suvda eriydi, qaynoq suvda ajraladi. Oq gigroskopik kristallar, molekulari, dimerli suv bilan kristalli gidrat hosil qiladi.

GALLIY (III)-YODID (GALLIY TRIYODID)

ing. gallium triiodide

rus. трехйодистый галлий (трийодид галлия), м
Kimyoviy formulasi: GaI_3 , ignasimon kristallardan iborat rangsiz modda, d 4,2g/sm³, t_{suyuq} 212°C, t_{qayn} 346°C; suvda eriydi.

GALLIY IZOTOPLARI

ing. gallium isotopes

rus. изотопы галлия, мн

Tabiiy izotoplari: Ga^{69} —60,1%, Ga^{71} —39,9%. Sun'iy izotoplari 29 tadan ko'p.

GALLIY NITRID

ing. gallium nitrogenous

rus. азотистый галлий (нитрид галлия), м

Kimyoviy formulasi: GaN , galliy va azotning binar kimyoviy birikmasi. Oddiy sharoitlarda u vyursit tipidagi kristall tuzilishga ega bo'lgan qattiq modda.

GALLIY PERXLORAT

ing. gallium perchlorate

rus. галлий хлорнокислый (перхлорат галлия), м
Kimyoviy formulasi: $Ga(ClO_4)_3 \cdot 6H_2O$, bu geksagidratni $[(Ga(H_2O)_6)(ClO_4)_3]$ holda ham yozish mumkin; havoda yoyilib ketuvchi kristall kukun; suvda, spirtida nihoyatda yaxshi eriydi; 175°C da ajraladi; $9\frac{1}{2}$ molekula suvli gidrati ham bor.

GALMEY

ing. galmey

rus. галмей, м

Kimyoviy formulasi: $ZnCO_3$ tarkibli mineral. Galmey – qadimgi davrlarda qazib olingan Kadmeya, Fiba shahri qal'asi sharafiga nomlangan mineral. Shafqof yashil va ko'k toshlarni firuza va xrizopraza bilan aralashtirish mumkin, shuning uchun galmey ba'zan sink aralashmasi deb ataladi.

GALOGEN HOSILA

ing. halogen derivative

rus. галогенопроизводное, с

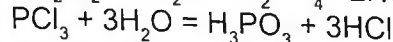
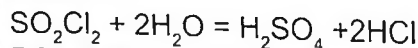
Galogen atomlarini o'z ichiga olgan organik birikma.

GALOGENANGIDRIDLAR

ing. acid halides

rus. галогенангидриды, мн

Suv bilan reaksiyaga kirishganda vodorod galogenid bilan yana boshqa bir kislotaga hosil qiluvchi modda shu kislotaning galogen anhidridi deyiladi, masalan:

Bu misoldagi sulfuril xlorid SO_2Cl_2 va fosfor xlorid PCl_3 galogen anhidrididir.

GALOGENID

ing. halide, halogenide

rus. галогенид, м

Galogenlarning boshqa elementlar bilan kimyoviy bog'lanishi.

GALOGENIDLAR

ing. halides

rus. галогениды, мн

Galogenlarning (xlor, brom, yod va fluorning) kuchli elektromusbat elementlar va radikallar bilan hosil qilgan binar birikmalari; bu birikmalarda galogenlar hamisha bir valentli bo'ladi.

GALOGENLANISH

ing. halogenation

rus. галогенирование, с

Vodorod atomlarini to'g'ridan-to'g'ri galogen atomlari bilan almashtirish jarayoni, ya'ni to'g'ridan-to'g'ri galogenlash.

GALOGENLAR (GALOIDLAR)

ing. halogenes

rus. галогены, (галоиды)м, мн

D.I.Mendeleyev davriy sistemasining VII guruhi asosiy kichik guruhining kimyoviy elementlari – fluor, xlor, brom, yod va astat.

GALOGENLASH

ing. halogenation

rus. галогенирование, с

Organik molekula tarkibiga birikish reaksiyasi orqali galogenni kiritish jarayoni.

GALOGENLI HOSILA

ing. halogen derivatives

rus. галогенопроизводные, мн

Molekulasida galogen atomlari (odatda, brom va xlor) bo'lgan moddalar. Ular organik sintezda keng qo'llaniladi. Umumiy formulasi R–X, bu yerda R – uglevodorod radikal, X – galogen atomi.

GALOGEN NITRO BIRIKMALAR

ing. halogen nitro compounds

rus. галоген нитросоединения, мн

Ortolornitrobenzol va $C_6H_2(NO_2)_3Cl$ trinitroxlорbenzol (nikrilxlorid). Ushbu toifadagi birikmalar yordamida bir qator qimmatli kimyoviy mahsulotlarni osongina sintez qilish mumkin.

GALOGENOVODORODLAR

ing. hydrogen halides

rus. галогеноводороды, м

Galogenlarning vodorod bilan birikmalari, ya'ni HF, HCl, HBr, HI. Barcha galogenovodorodlar rangsiz, o'tkir hidli, zaharli, suvda yaxshi eriydi.

GALOIDLAR

ing. halogenes, halides

rus. галоиды, м, мн

q. *galogenlar*

GALOIDOVODOROD

ing. hydrogen halide

rus. галоидоводород, м

q. *galogenovodorod*

GALVANIK ELEMENTLARI

ing. galvanic cells

rus. гальванические элементы, мн

O'zgartiruvchi manbalari; bularda elektr o'tkazgichdan yasalgan va elektrod deb ataladigan ikki xil narsa kislota, asos yoki tuz eritmasiga botirilgan bo'ladi.

GALVANIK QUTBLANISH

ing. polarization galvanic

rus. поляризация гальваническая, ж

Galvanik elementi orqali elektr toki o'tganda elektrodlar oldida kimyoviy ajralish mahsulotlarining hosil bo'lishi. Buning natijasida birlamchi tokka qarshi yo'nalgan tok hosil bo'ladi va u birlamchi tok kuchini zaiflashtiradi.

GALVANOKORROZIYA

ing. galvanic corrosion

rus. гальванокоррозия, ж

Metall buyumlarda ikki xil metallning bir-biriga to'qnashib turgan joyida o'tkazuvchi eritma ishtirok etib qolsa, darhol elektr toki paydo bo'ladi va buning natijasida metall yemirila boshlaydi. Bu jarayon galvanokorroziya deb ataladi.

GALVANOPLASTIKA

ing. electrotype

rus. гальванопластика, ж

Turli buyumlar yuzasiga metallarni elektrolitik usul bilan cho'ktirish. Bu usuldan buyumlardan metall nusxalar olishda yoki ular ustiga qalin metall qavat qoplashda foydalaniladi.

GALVANOSTEGIYA

ing. electroplating

rus. гальваностегия, ж

Ba'zi metall buyumlarni zanglash, erish, yeyilishdan saqlash yoki pardozlash uchun buyumlar sirtining boshqa metallar bilan, masalan, oltin, kumush va shu kabi metallar bilan qoplanishi.

GALVANOTEKNIKA

ing. electrodeposition

rus. гальванотехника, ж

Metall va metall bo'lmagan mahsulotlar yuzasida metallarning elektrolitik cho'kishi jarayonlarini qamrab oluvchi amaliy elektrokimyo sohasi.

GAMMA (Г)–NURLAR

ing. gamma (γ) rays

rus. гамма (γ)–лучи, мн

Radioaktiv elementlarning yemirilishida chiqadigan uch xil nurning biri bo'lib, bu nurlar rentgen nurlariga o'xshaydi, ular kabi oddiy yorug'lik nurlaridan farqi, faqat to'liq uzunligining kichikligidir.

GARPIUS

ing. harpius

rus. гарпиус, м

q. kanifol

GART

ing. garth

rus. гарт, м

Surma, qo'rg'oshin va ozgina qalaydan iborat qotishma, bu qotishma "matbaa metalli", deb ham ataladi, ushbu qotishmalar poligrafiya sanoatida keng qo'llaniladi.

GAZOYL

ing. gas oil, middle distillate, middle oil distillate

rus. газойль, м

Uglevodorodlar aralashmasi, qaynash oralig'i 200–500°C bo'lgan neft fraksiyasidir. Gazoyl asosan dizel yoqilg'isi, katalitik kreking uchun xomashyo va surkov moylari sifatida ishlatiladi.

GAUSMANIT

ing. gausmanite

rus. гаусманит, м

Mn₃O₄ tarkibli, to'q qizil rangli mineral; bunga H₄MnO₄ kislotaning Mn tuzi – Mn₂Mn⁺³₂O₄ deb qarash ham mumkin; *t*_{suyuq} 1560°C.

GAZ

ing. gas

rus. газ, м

Uning zarralari o'zaro ta'sir kuchlari bilan bog'lanmagan yoki juda zaif bog'langan va ularga berilgan butun hajmni to'ldirib, erkin harakatlanadigan modaning agregat holati.

GAZ ALANGASINI YORITUVCHI TO'R

ing. gas grids

rus. газокальные сетки, мн

Gaz va kerosin bilan ishlaydigan yorituvchi lampalarda 92% ThO₂ va 2% CeO₂ dan yasalgan to'rlar ishlatiladi. ThO₂ kam yorug'lik tarqatuvchi bo'lganidan, to'r haroratni cho'g'lanish darajasida saqlab turadi, CeO₂ esa o'zidan yorug'lik chiqarib, gaz alangasini ravshan yoritadi.

GAZ KONSTANTASI YOKI MENDELEYEV KONSTANTASI

ing. gas constant or Mendeleev's constant

rus. газовая постоянная или постоянная Менделеева

D.I. Mendeleev tenglamasi $PV = \frac{P_0V_0}{273} T$ gazning

bir grammolekulasiga oid bo'lsa, undagi $\frac{P_0V_0}{273}$ bar-

cha gazlar uchun o'zgarmas miqdor bo'ladi, chunki Avogadro qonuniga ko'ra, barcha gazlarning grammolekulalari normal sharoitda teng hajmni egallaydi. Bu $\frac{P_0V_0}{273}$ o'zgarmas miqdor R bilan belgilana-

di, shunda Mendeleev tenglamasi $PV = RT$ shaklini oladi; R – gaz konstantasi yoki Mendeleev konstantasi, deb ataladi.

GAZ SMOLASI

ing. gas tar

rus. газовая смола, ж

Toshko'mirning quruq haydalishidan hosil bo'ladigan va qiyin uchadigan mahsulot.

GAZLAR DIFFUZIYASI QONUNI

ing. law of diffusion of gases

rus. закон диффузии газов, м

Gaz diffuziyasining tezligi gaz zichligining kvadratildiziga teskari proporsionaldir.

GAZLARNI KARBYURATSIYALASH

ing. gas carburation

rus. карбюрирование газов, мн

Yonuvchi gazlarga tarkibida karbon ko'p bo'lgan gazlarni aralashtirish yo'li bilan ular alangalarining yorug'ligini va issiqlik berish qobiliyatini oshirish jarayoni.

GAZLARNING IONLANISHI

ing. ionization of gases

rus. ионизация газов, ж

Gaz zarrachalarining elektr bilan zaryadlanishi; masalan, agar atomga energiya berilsa va bu energiya elektrodning yadroga tortilgan energiyasidan ortiq bo'lsa, atomdan elektron uzilib chiqadi, ya'ni atom musbat zaryadli ionga va elektronga ajraladi, buning natijasida gaz elektr o'tkazish qobiliyatiga ega bo'lib qoladi.

GAZLASHTIRISH

ing. provision of gas supply, installation of gas service, gasification

rus. газификация, ж

1. Qattiq yonuvchan qazilmalarning organik qismini yoki suyuq yoqilg'ini yonuvchan gazlarga aylantirish usullari va jarayonlari.

2. Yonuvchan gazlardan texnikaning turli sohalari-da va kundalik hayotda foydalanish jarayoni.

GAZLI SUV

ing. gas water

rus. газовая вода, ж

q. ammiyakli suv

GAZOLIN

ing. gasoline

rus. газолин, м

Tabiiy neftni haydash yoki sanoat gazlarini ajratish usuli bilan olinadigan suyuq holatdagi to'yingan uglevodorodlar aralashmasi.

GAZOMETR

ing. gasometer

rus. газометр, м

Laboratoriyalarda gazlarni yig'ish va saqlash uchun ishlatiladigan asbob. Masalan, kislorodni gazometrda saqlab, kerak vaqtda undan olish mumkin.

GAZSIMON VODOROD FOSFID (FOSFIN)

ing. phosphoric hydrogen gaseous

rus. фосфористый водород газобразный (фосфин), м

q. fosfid

GAZSIZLANTIRISH

ing. degassification

rus. дегазификация, ж

Gazlarni mexanizm, mashina va h.k.lardan ketkazish, dezinfektsiyalash turlaridan biri, bu favqulodda kimyoviy xavfli moddalarni (zaharli moddalarni) zararsizlantirish yoki ularni ifloslangan yuzadan, yerlardan, inshootlardan, kiyim-kechaklardan va boshqalardan olib tashlashdir.

GEKSABIOZALAR

ing. hexabioses

rus. гексабиозы, мн

q. saxaroza

GEKSADEKAN

ing. hexadecane

rus. гексадекан, м

$C_{16}H_{34}$ yoki $CH_3-(CH_2)_{14}-CH_3$, qattiq modda; d 0,774 g/sm³, t_{suyuq} 18,13°C, t_{qayn} 287,5°C. To'yingan uglevodorodlar qatoriga kiradi; suvda erimaydi, spirtida va efirda oson eriydi.

GEKSADIYEN 1,5

ing. hexadiene 1.5

rus. гексадиен 1,5, м

q. diallil

GEKSAFENILETAN (TRIFENILMETIL)

ing. hexaphenylethane

rus. гексафенилэтан (трифенилметил), м

$C_{38}H_{30}$ yoki $(C_6H_5)_3C-C(C_6H_5)_3$, rangsiz kristall modda; t_{suyuq} 145°, eritmada ikki molekula trifenilmetilga ajraladi.

GEKSAFTOROTITANID KISLOTA

ing. hydrotitanofluoric acid

rus. титанофтористоводородная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $H_2[TiF_6]$ Gidrotitanoflorik kislota, alohida modda sifatida ajratilmagan.

GEKSAFTOROSILITSID KISLOTA

ing. hydrosilicic acid

rus. кремнефтористоводородная кислота, ж

$H_2[SiF_6]$ bu modda eritmada va $H_2[S_2F_6]$, $2H_2O$, $H_2[SiF_6]$. $4H_2O$ tarkibli kristallgidratlar holida mavlum; $H_2[SiF_6]$. $2H_2O$ 19°C da suyuqlanib, ajraladi, $H_2[SiF_6]$. $4H_2O$ esa 0°C da barqaror; $H_2[SiF_6]$ ning juda suyuq eritmasi, Na va Ba li tuzlari hasharotlarga qarshi kurashda va Na li tuzi turli emallar tayyorlashda ishlatiladi. Kuchli noorganik kislota.

GEKSAGIDROBENZOL

ing. hexahydrobenzene

rus. гексагидробензол, м

q. geksametilen

GEKSAGIDROFENOL

ing. hexahydrophenol

rus. гексагидрофенол, м

q. siklogeksanol

GEKSAKONTAN

ing. hexacontan

rus. гексаконтан, м

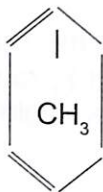
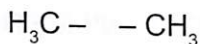
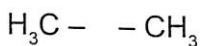
$C_{60}H_{122}$ yoki $CH_3(CH_2)_{58}-CH_3$, bir qator to'yingan uglevodorodlarning vakili, normal sharoitda u rangsiz yoki sarg'ish rangli qattiq moddadir, t_{suyuq} 98,5-99,3°C, t_{qayn} 250°C.

GEKSALIN

ing. hexamethylbenzene (mellitene)

rus. гексаметилбензол (меллитен), м

$C_{12}H_{18}$ yoki

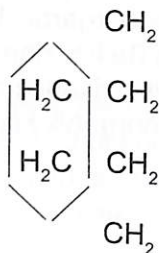
$t_{\text{suyuq.}} 164^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 264^\circ\text{C}$; Melliten sifatida tanilgan, molekulyar formulasi $C_{12}H_{18}$ va kondansirlangan tuzilish formulasi $C_6(\text{CH}_3)_6$ bo'lgan uglevodoroddir.

GEKSAMETILEN (SIKLOGEKSAN)

ing. hexamethylene (cyclohexane)

rus. гексаметилен (циклогексан), м

Polimetilen uglevodorodlar deb ataluvchi to'yingan siklik moddalar vakili; tuzilishi:

Geksametilen (siklogeksan) sikloalkanlar guruhidan organik moddadir; bu shaffof, rangsiz, yonuvchan va korrozion bo'lmagan suyuqlikdir, suvda erimaydi va juda o'tkir, benzina o'xshash hidga ega. $d 0,779 \text{ g/sm}^3$, $t_{\text{suyuq.}} 6,5^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 81^\circ\text{C}$.

GEKSAMETILENTETRAMIN

ing. hexamethylenetetramine

rus. гексаметилентетрамин, м

q. urotropin

GEKSAMIN-KOBALTIBROMID

ing. hexamine-cobaltibromide

rus. гексамин-кобальтибромид, м

Kimyoviy formulasi: $[\text{Co}(\text{NH}_3)_6]\text{Br}_3$, sariq rangli, kristall kompleks tuz.

GEKSAN

ing. hexane, hexyl

rus. гексан, м

Oltita uglerod atomini o'z ichiga olgan to'yingan suyuq uglevodorod C_6H_{14}

GEKSANDIKARBON KISLOTALAR

ing. hexanedicarboxylic acids

rus. гександикарбоновые кислоты, м

Geksandikarbon-1,1 kislota,

q. amilmalon kislota;

geksandikarbon-1,3 kislota,

q. 1-ppropilglutarobiy kislota;

geksandikarbon-1,5 kislota,

q. 1-metilpimelinoviy kislota;

geksandikarbon-2,3 kislota,

q. 1-metil

-2-propilyantar kislota;

geksandikarbon-2,4 kislota,

q. 1-metil-3-etilglutar kislota;

geksandikarbon-3,4 kislota,

q. 162-dietilyantar kislota.

GEKSANOL-1 (GEKSIL SPIRT)

ing. hexanol-1 (hexyl alcohol)

rus. гексанол-1 (гексильовый спирт), м

$C_6H_{13}OH$ yoki $\text{CH}_3(\text{CH}_2)_4\text{CH}_2OH$, rangsiz suyuqlik,

$d 0,82 \text{ g/sm}^3$, $t_{\text{suyuq.}} 45^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 157^\circ\text{C}$; 1-geksanol,

2-geksanol va 3-geksanolning ikkita qo'shimcha to'g'ri zanjirli izomerlari mavjud bo'lib, ularning ikkalasi ham gidroksil guruhining joylashishiga ko'ra farqlanadi.

GEKSAOKSIBENZOL

ing. hexoxybenzene

rus. гексаоксибензол, м

Kimyoviy formulasi: $C_6(\text{OH})_6$, olti atomli fenol, ignasimon kristallardan iborat modda, 200°C atrofida ajralib, kulrang tus oladi; suv, spirt va efirda oz eriydi.

GEKSASIANOFERRIAT KISLOTA

ing. iron synerodic acid

rus. железосинеродистая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{H}_3[\text{Fe}(\text{CN})_6]$, ignasimon kristallardan iborat yashil-jigarrang tusli modda; suvda va spirda eriydi. Kaliy tuzi $\text{K}_3[\text{Fe}(\text{CN})_6]$ ga HCl

GEKSOZALAR

ing. hexoses

rus. гексозы, ж, мн

Tabiatda keng tarqalgan monosaxaridlar molekulasida oltita uglerod atomini o'z ichiga olgan oddiy shakardir.

GEKSOZANLAR

ing. hexosans

rus. гексозаны, мн

(C₆H₁₀O₅)_n tarkibli polisaxaridlar bo'lib, molekulari α – yoki β – glikozid bog'lari bilan bog'langan ko'p sonli geksoza qoldiqlaridan tuzilgan.

GEL

ing. gel

rus. гель, м

Kolloid eritmada kolloid zarrachalar o'zlari bilan birga bir miqdor erituvchini ham ilashtirib cho'kkanda iviq cho'kma hosil bo'ladi, bu – iviq yoki gel deyiladi.

GELIANTIN

ing. helianthin

rus. гелиантин, м

q. metiloranj

GELIDLAR

ing. gelides

rus. гелиды, мн

Elementlarning geliy bilan hosil bo'lgan birikmalari; bular kimyoviy birikma yoki qattiq eritma tipida ekanligi hali aniqlanmagan; eng ko'p tekshirilgan gelid platina gelididir.

GELIOTROPIN

ing. heliotropin

rus. гелиотропин, м

q. piperonal

GELIY

ing. helium

rus. гелий, м

Kimyoviy element, kimyoviy belgisi – He

Davriy sistemaning 8 guruh elementi; atom raqami 2, A – 4,003; t_{suyuq.} -272,2°C, t_{qayn.} -268,8°C. Oddiy modda sifatida rang, ta'm va hidsiz inert bir atomli gaz.

GELIY IZOTOPLARI

ing. helium isotopes

rus. гелийизотопы, мн

He³ – 10⁻⁵%, He⁴ – 100%. Yadrodagi neytronlarning turli tarkibiga ega bo'lgan geliy kimyoviy elementi ning atomlari (va yadrolari) mavjud. Hozirgi vaqtda jami 9 ta izotop ma'lum, ammo ulardan faqat ikkita barqaror. Tabiiy geliy ikkita turg'un izotopdan iborat: 4He (izotop ko'pligi – 99,99986%) va ancha kam uchraydigan 3He (0,00014%); turli xil tabiiy manbalarda geliy-3 ning miqdori juda keng tarqalgan bo'lishi mumkin).

GELL-FOLGARD-ZELINSKIY REAKSIYASI

ing. gell-folhard-zelinsky reaction

rus. реакция гелля-фольгарда-зелинского

α – galogen karbon kislota olish imkonini beradigan karbon kislotalarni fosfor ishtirokida galogenlash reaksiyasi.

GEMATIN

ing. hematin

rus. гематин, м

Kimyoviy formulasi: C₃₄H₃₂O₄N₄Fe(OH), gemoglobinning kimyoviy hosilasi bo'lib, rangli modda; gematin to'q qo'ng'ir kukun holida olingan.

GEMIN

ing. gemin

rus. гемин или солянокислый гематин.

Kimyoviy formulasi: C₃₄H₃₂ClFeN₄O₄, gemoglobinning hosilasi, oson kristallanadi, suvda, spirtda va efrida erimaydi, sirka kislotada eriydi.

GEMINAL TUZULISH

ing. geminal structure

rus. gemинальная структура, ж

Ikkita bir xil o'rinbosarning bitta uglerod atomida joylashishi, masalan: 1,1 – dixloretan, geminal dixloretan.

GEMOGLOBIN

ing. hemoglobin

rus. гемоглобин, м

Hgb yoki Hb, qonning qizil moddasi, umurtqali hayvonlarning qizil qon tanachalarida va ba'zi umurtqasiz hayvonlarning qon plazmasida bo'ladigan pigment.

GENRI QONUNI

ing. Henry's law

rus. закон Генри

Ma'lum hajmdagi suyuqlikda eruvchi gazning og'irlik miqdori gaz bosimiga to'g'ri proporsionaldir. Ushbu qonun ideal eritmalar uchungina o'rinlidir.

GENRI REAKSIYASI

ing. Henry's reaction

rus. реакция Генри

Aldegidlarning ishqor ishtirokidagi birlamchi va ikkilamchi nitroalkanlar bilan kondensatsiyalanish reaksiyasi.

GEOKIMYO

ing. geochemistry

rus. геохимия, ж

Yerning kimyoviy tarkibi, tarqalish qonuniyatlari, shuningdek, kimyoviy elementlarning yer qobig'i va yer tubidagi birikmalari va ko'chish yo'llari haqidagi fan.

GEOKIMYOVIY SO'NDIRISH

ing. extinguishing-geochemistry

rus. геохимическое гашение

1. Biror narsani kamaytirish yoki yo'q qilish, biror narsani kuchsizlantirish yoki tugatish.
2. Kalsiy oksidining suv bilan o'zaro ta'sir qilish reaksiyasi.

GEOMETRIK IZOMERIYA

ing. geometric isomerism

rus. геометрическая изомерия (цис-транс изомерия), ж

Bu – qo'sh bog'li birikmalarga oid bo'lib, uglerod atomlarining fazoda qanday joylashganligiga asoslanadi. Uglerodning 4 valenti fazoda bir-biriga nisbatan 109°28' burchak hosil qilib joylashadi; modeli tetraedrik bo'lib, uglerod atomi tetraedr markazida turadi.

GEPTAN

ing. heptane

rus. гептан, м

Kimyoviy formulasi: C_7H_{16} yoki $H_3C(CH_2)_5CH_3$, d 0,6795 g/sm³, t_{suyuq} -90,61°C, t_{qayn} 98,42°C; to'yin-gan uglevodorodlar qatoriga kiradi, alkan sinfining organik birikmasi. Geptan va uning izomerlari rangsiz suyuqliklar bo'lib, spirtida va efirda oson eriydi, suvda erimaydi.

GEPTEN

ing. hepten

rus. гептен, м

Eten gomologik qatori vakili, kimyoviy formulasi: C_7H_{14} to'yinmagan uglevodorod. Moylovchi materiallarga qo'shimcha sifatida, katalizator va sirt faol modda sifatida ishlatiladi.

GEPTIL KISLOTA (ENANT KISLOTA)

ing. heptyl acid

rus. гептиловая кислота (энантовая кислота), ж $C_7H_{14}O_2$ yoki $CH_3(CH_2)_5COOH$, t_{suyuq} -8,9...-8,7°C, t_{qayn} 223°C; d 910,5 g/sm³; suvda oz eriydi, spirtida va efirda yaxshi eriydi.

GEPTILEN

ing. heptylene, heptene

rus. гептилен, м

Tarkibida yetti uglerod atomi bo'lgan to'yinmagan uglevodorod, asetilen gomologi, kimyoviy formulasi: C_7H_{12} , masalan: n-amiletilen (gepten-1) $CH_3(CH_2)_4-CH=CH_2$, t_{qayn} 94°C.

GERAN KISLOTA

ing. geranic acid

rus. гераниевая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_{10}H_{16}O_2$ yoki $(CH_3)_2C=CH-(CH_2)_2-C(CH_3)=CH-CO_2H$, geraniolning oksidlanishidan hosil bo'ladi; t_{qayn} 249 dan 151°C gacha, d 0,97 g/sm³.

GERANIOL

ing. geraniol

rus. гераниол, м

Kimyoviy formulasi: $C_{10}H_{18}O$ yoki

Kimyoviy formulasi:

$(CH_3)_2C=CH-CH_2-CH_2-C(CH_3)=CH-CH_2OH$, bir atomli spirt, rangsiz moysimon modda; atirgul moyida bo'ladi, xushbo'y, undan gul hidi keladi; t_{suyuq} 15°C, t_{qayn} 229-230°C; d 0,8894 g/sm³; suvda erimaydi, spirtida va efirda yaxshi eriydi.

GERBITSIDLAR

ing. herbicides

rus. гербициды, м, мн

Yovvoyi o'tlarga qarshi kimyoviy moddalar.

GERBITSIDLAR

ing. herbicides

rus. гербициды, мн

(lotincha herba – o't va caedo – o'ldirish) – o'simliklarni yo'q qilish uchun ishlatiladigan kimyoviy moddalar. O'simliklarga ta'sir qilish xususiyatiga ko'ra ular barcha turdagi o'simliklarni o'ldiradigan uzluk-

siz ta'sirli gerbitsidlar va o'simliklarning ayrim tur-lariga ta'sir qiluvchi va boshqalarga zarar yetkaz-maydigan selektiv ta'sirli gerbitsidlarga bo'linadi.

GERMANAT ANGIDRID

ing. germanic anhydride

rus. германиевый ангидрид, м

Kimyoviy formulasi: GeO_2 , rangsiz rombik kristall modda; $t_{\text{suyuq.}}$ 1115°C; suvda oz eriydi (20°C da 100 g suvda 0,4 g chamasi); kislotalda ham oz eriydi, ammo ishqorlarda yaxshi eriydi va germanatlar hosil qiladi.

GERMANAT KISLOTA

ing. germanic acid

rus. германиевая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: H_2GeO_3 va H_4GeO_4 , bu kis-lota faqat eritmadagina ma'lum; kuchsiz kislota; Na_2GeO_3 , Li_2GeO_3 tarkibli tuzlari (germanatlar) ma'lum.

GERMANATLAR

ing. germanates

rus. германаты, мн

Oksid yoki uning gidroksidi ishqorlarga ta'sir ettiril-sa, H_2GeO_3 kislotalning tuzlari – germanatlar hosil bo'ladi. Germanat kislota kuchsiz kislota bo'lganli-gi sababli germanatlar eritmada gidrolizlanadi va kuchli ishqoriy reaksiyani ko'rsatadi. Germanat-larning ko'p turlari rangsiz bo'ladi.

GERMANIT

ing. germanite

rus. германит, м

Kimyoviy formulasi: $\text{Cu}_{26}\text{Ge}_4\text{Fe}_4\text{S}_{32}$, germaniy mi-nerali. Mineralogik shkala bo'yicha qattqlik 4,0; d 4,4–4,6 g/sm³.

GERMANIT KISLOTA

ing. germanic acid

rus. германистая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: H_2GeO_2 , kuchsiz kislota, ko'pincha, bir negizli kislota kabi ta'sir etadi, jigarrang amorf cho'kma.

GERMANITLAR

ing. germanites

rus. германиты, мн

Germanit kislota H_2GeO_2 ning tuzlari, bular kuchli gidrolizlanadi va kuchli qaytaruvchidir.

GERMANIY

ing. germanium

rus. германий, м

Kimyoviy element, kimyoviy belgisi Ge, davriy sis-temaning IV guruh elementi, atom raqami – 32. Bu uglerod guruhining yorqin, qattiq va mo'rt kul-rang-oq metalloidi bo'lib, kimyoviy jihatdan o'zining guruh qo'shnilari kremniy va qalayga o'xshaydi. d 5,4 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 958°C, $t_{\text{qayn.}}$ 2700°C; suvda erimaydi, qaynoq H_2SO_4 da va zar suvida eriydi.

GERMANIY (II)-NITRID

ing. germanium dinitrogen

rus. двуазотистый германий (германий нитрид), м

Kimyoviy formulasi: Ge_3N_2 , to'q jigarrang kukun, nam havoda sekin-asta gidrolizlana boshlaydi; 500°C gacha qizdirilganda elementlarga parchala-nadi. Sof shaklda germaniy (IV) nitridi rangsiz, inert qattiq modda bo'lib, ko'plab polimorflarda kristalla-nadi, ulardan eng barqarori trigonal β – shakldir.

GERMANIY (II)-OKSID

ing. germanium oxide

rus. окись германия, ж

GeO , to'q kulrang modda; suvda deyarli erimaydi. Germaniy dioksidi, shuningdek, germaniy (IV) ok-sidi germaniy tuzi deb ataladi, GeO_2 kimyoviy for-mulaga ega noorganik birikma.

GERMANIY (II)-SULFID

ing. germanium sulfide

rus. сернистый германий (сульфид германия), м
 GeS , rombik kristallardan iborat jigarrang modda; d 4,01 g/sm³, $t_{\text{suyuc.}}$ 655°C, suvda erimaydi, HCl va KOH da eriydi.

GERMANIY (IV)-BROMID (GERMANIY TETRA-BROMID)

ing. germanium tetrabromide

rus. четырехбромистый германий (тетрабромид германия), м

Kimyoviy formulasi: GeBr_4 , oktaedrik kristallardan iborat kulrang modda; d 3,132g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 26°C, $t_{\text{qayn.}}$ 186,5°C. Germaniy (IV) bromidi havoda kulrang kristallar yoki rangsiz suyuqlik hosil qiladi. Suvda parchalanadi, absolyut spirt, efir, uglerod tet-

raxlorid, benzol va boshqa organik erituvchilarda eriydi.

GERMANIY (IV)-FTORID (GERMANIY TETRAFTORID)

ing. germanium tetrafluoride

rus. четырех фтористый германий (тетрафторид германия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{GeF}_4 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$, rangsiz gaz; $t_{\text{suyuq.}} -15^\circ\text{C}$ bosim ostida, $t_{\text{qayn.}} -37^\circ\text{C}$. Germaniy tetraftorid – sarimsoq hidli, yonmaydigan, kuchli tutunli gaz. U suv bilan reaksiyaga kirishib, gidroflorik kislot va germaniy dioksidi hosil qiladi. 1000°C dan yuqori haroratlarda parchalanadi.

GERMANIY (IV)-NITRID

ing. germanium tetranitrogen

rus. четырехазотистый германий (нитрид германия), м

Kimyoviy formulasi: Ge_3N_4 , jigarrang tusli modda. Ge metalliga yoki GeO_2 ga 700°C da ammiak ta'sir ettirilganda hosil bo'ladi; suv, ishqor va suyultirilgan kislotalar unga ta'sir etmaydi; u faqat 1000°C da parchalanishi mumkin.

GERMANIY (IV)-OKSID (GERMANIY QO'SH OKSID)

ing. germany dioxide

rus. двуокись германия, ж

Kimyoviy formulasi: GeO_2 ; germaniy angidrid deb ham ataladi.

q. germaniy angidrid

GERMANIY (IV)-SULFID

ing. germany (IV)-sulfide

rus. сульфид германия (IV)

GeS_2 kukunsimon modda, d 2,94 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}} 800^\circ\text{C}$; ishqorlarda eriydi, suvda oz eriydi, kislotalarda erimaydi, zar suvida parchalanadi.

GERMANIY (IV)-XLORID (GERMANIY TETRAKLORID)

ing. germanium tetrachloride

rus. четырех хлористый германий (тетрахлорид германия), м

Kimyoviy formulasi: GeCl_4 , rangsiz suyuqlik; d 1,874 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}} -49,5^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 86,5^\circ\text{C}$; suvda parchalanadi, o'ziga xos nordon hidli, rangsiz suyuqlik.

GERMANIY (IV)-YODID (GERMANIY TERAYODID)

ing. germanium tetraiodide

rus. четырех йодистый германий (тетрайодид германия), м

Kimyoviy formulasi: GeI_4 , kub shaklidagi kristallardan iborat qizg'ish-sariq modda; $t_{\text{suyuq.}} 146^\circ$, $t_{\text{qayn.}} -400^\circ$; suvda eriydi.

GERMANIY DIIMID

ing. germany diimide

rus. диимид германия, м

Kimyoviy formulasi: $\text{Ge}(\text{NH}_2)_2$, oq amorf kukun.

GERMANIY GIDRID

ing. germanium hydrogen

rus. водородистый германий (гидрид германия), м

GeH_4 , beqaror; $t_{\text{suyuq.}} 166^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 88^\circ\text{C}$; zaharli rangsiz gaz; bu monogerman deb ham ataladi; uning gomologlari: Ge_2H_6 , Ge_3H_8 – odatdagi sharoitda suyuq moddadir; Ge_2H_6 ning $t_{\text{suyuq.}} 109^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 31^\circ\text{C}$, Ge_3H_8 ning $t_{\text{suyuq.}} 106^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 111^\circ\text{C}$.

GERMANIY GIDROKSIDLARI

ing. germany imide hydroxide

rus. гидроксид германия, м

$\text{Ge}(\text{OH})_2$ – germaniy (II)–gidroksid, $\text{Ge}(\text{OH})_4$ – germaniy (IV)–gidroksid, oq amorf modda; bular kuchsiz ishqor xossalarga ega.

GERMANIY OKSIXLORID

ing. germany oxychloride

rus. хлорокись германия, ж

Kimyoviy formulasi: GeOCl_2 , tarkibi fosgen tarkibiga o'xshaydi; rangsiz, moysimon suyuqlik, -56°C da qotadi; suv ta'sirida parchalanib, $\text{Ge}(\text{OH})_2$ hosil qiladi, qizdirilganda Cl_2 va GeO hosil qiladi.

GERMANOXLOROFORM

ing. germanochloroform

rus. германохлороформ, м

Kimyoviy formulasi: GeHCl_3 , rangsiz suyuq modda; d 1,93 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}} 71^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} -75^\circ\text{C}$; suvda erimaydi, qaynoq suvda parchalanadi.

GESS QONUNI

ing. Hess's law

rus. закон Гесса

Kimyoviy reaksiya issiqlik effektlari yig'indisining doimiyligi to'g'risidagi qonun, termodinamikaning asosiy qonuni. 1840-yilda Gess kashf qilgan.

GETEROATOM

ing. getsroatom

rus. гетероатом

Geterosiklik birikmalarning sikllarida (halqalarida) uglerod atomlaridan tashqari, azot, oltingugurt, kislorod va boshqa element atomlari mavjud bo'lishiga aytiladi. "Geteros" so'zi yunonchadan, "begona" degan ma'noni anglatadi.

GETEROGEN KATALIZ

ing. hot construction catalysis

rus. катализ готстроюиый, м

Ushbu jarayonda bir-biriga ta'sir etuvchi moddalar (suyuq yoki gaz, bug') va katalizator (qattiq modda ko'rinishida) bo'ladi.

GETEROGEN KATALIZATOR

ing. heterogeneous catalyst

rus. гетерогенный катализатор, м

Reaksiyada ishtirok etayotgan moddalarning agregat holatidan katalizatorning agregat holatini farq qilishi.

GETEROLIZ

ing. heterolysis

rus. гетеролиз, м

Geteroliz yoki geterolitik bo'linish (yunoncha heteros – "boshqa" va losos, lysis, – "zaiflash" so'zlaridan) – kovalent bog'lanishning bo'linishi (uzilishi) jarayoni bo'lib, unda ilgari bog'langan turlardan biri boshqa turlardan asl bog'lovchi elektronlarning ikkalasini ham oladi.

Ko'pincha elektron manfiy atom bir juft elektronni ushlab turadi va anionga aylanadi, elektromusbat atom esa katyonik bo'ladi.

GETEROPOLI KISLOTALAR

ing. heteropolyacids

rus. гетерополи кислоты, мн

Murakkab kislotalar, ularning anioni ikkita parchalangan kislota hosil qiluvchi oksiddan hosil bo'ladi; masalan, $(NH_4)_3H_4[P(Mo_2O_7)_6]$ geteropoli kislota

tuzidir, bu tuzga $H_7[P(Mo_2O_7)_6]$ kislota muvofiq keladi, biroq H_7PO_6 ning o'zi ham, tuzlari ham ma'lum emas; $H_9[B(W_2O_7)_6]$; $H_8[Si(W_2O_7)_6]$ tarkibli geteropoli kislotalar bor.

GETEROPOLISILIKAT KISLOTALAR

ing. silicon heteropolyacids

rus. кремний гетерополикислоты, мн

$SiO_2 \cdot 4H_2O$ gidroksiddagi kislorodning M_2O_7 , W_2O_7 va shu kabi radikallarga almashishidan hosil bo'ladigan hosilalardir; masalan: $H_8[Si(Mo_2O_7)_6]$

GETEROPOLYAR BIRIKMALAR

ing. heteropolar compounds

rus. гетерополярные соединения, мн

Polyar birikmalar geteropolyar birikmalar deb ham ataladi.

GETEROSIKL

ing. heterocycle

rus. гетероцикл, м

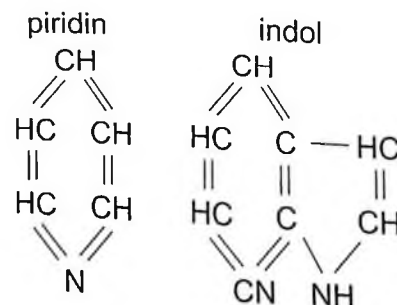
Organik modda halqalari (sikllari) uglerod atomlari bilan birgalikda azot, kislorod yoki oltingugurt kabi elementlardan tuzilgan.

GETEROSIKLIK BIRIKMALAR

ing. heterocyclic compounds

rus. гетероциклические соединения, мн

Moddaning molekulasidagi halqa uglerod atomlaridan va boshqa elementlardan tuzilgan bo'lsa, bunday birikma geterosiklik birikma deyiladi; masalan:

GETEROSIKLLAR

ing. heterocycles

rus. гетероциклы, мн

Organik modda halqalari (sikllari) uglerod atomlari bilan birlikda azot, kislorod yoki oltingugurt kabi elementlardan tuzilgan bo'lsa, bunday moddalar geterosikllar deyiladi. Geterosikllar 4, 5, 6 va ko'p a'zoli bo'lishi mumkin. Agar birikmalarda bir necha

geterosikllar bo'lsa, bunday birikmalar poligeterosiklik birikmalar deb ataladi.

GIATSINT

ing. hyacinth

rus. гиацинт, м

Kimyoviy formulasi: $ZrSiO_4$, sirkoniy minerali, bu ortosilikatdir. Mineral, qimmatbaho tosh, kuchli olmos yorqinligi bilan sirkonning shaffof qizil-jigarrang marganesni o'z ichiga oladi.

GIBRIDIZATSIYA

ing. hybridization

rus. гибридизация, ж

1. Sifat jihatdan yangi navlar, turlar olish maqsadida turli turlarni kesib o'tish.
2. Shakl va energiya bo'yicha orbitallarni aralashtirish va tekislash.

GIBRIDLANISH

ing. hybridization

rus. гибридизация, ж

Har xil turdagi elektron orbitallarning shakli va energiyasini tekislash. Gibridlanish natijasida elektron orbitallar shaklini o'zgartiradi. Ular tekislanadi va bir xil bo'ladi (gibrid).

GIDANTOIN KISLOTA (KARBAMIL GLITSIN, URENDOSIRKA KISLOTA, GLIKOLUR KISLOTA)

ing. hydantoic acid

rus. гидантоиновая кислота, ж

$NH_2 - CO - NH - CH_2 - COOH$; $t_{suyuq.} 180^\circ C$.

GIDRARGIRUM

ing. hydrargyrum

rus. гидраргирум, м

Hg, simobning lotincha nomi.

q. simob

GIDRAT

ing. hydrate

rus. гидрат, м

Gidratlanish natijasida hosil bo'lgan doimiy yoki o'zgaruvchan tarkibli kimyoviy birikma – suv qo'shilishi natijasida hosil bo'ladi.

GIDRATATSIYA

ing. hydration, aqutation

rus. гидратация, ж

Molekulalar, atomlar, ionlar, elektronlarning suv bilan fizik va kimyoviy o'zaro ta'siri, suv molekularini yo'q qilish bilan birga kelmaydi.

GIDRATATSIYA ISSIQLIGI

ing. heat of hydration

rus. теплота гидратации

Moddaning ikkinchi bir modda ichida erish jarayoni endotermik jarayondir. Agar bu modda gidratlanadigan bo'lsa, ya'ni gidrat hosil qiladigan bo'lsa, erish jarayonining umumiy issiqlik effekti, erish effekti bilan gidratlanish effektining yig'indisiga teng bo'ladi.

GIDRATLANISH

ing. hydration

rus. гидратация, ж

Gidratlar hosil bo'lish jarayoni.

GIDRATLAR

ing. hydrates

rus. гидраты, мн

Ko'pgina moddalar eriganda ularning molekulari erituvchining molekulari bilan birikadi, bunda hosil bo'lgan birikmalar solvatlar deyiladi, erituvchi sifatida suv olinsa, hosil bo'lgan birikmalar gidratlar deyiladi. Ba'zan modda eritmadan ajralib chiqqanda ham suv uning kristallari tarkibida qoladi. Ichida suv molekulari bo'ladigan bunday kristallar kristallgidratlar deb ataladi, bunday suv esa kristallizatsiya suvi deyiladi.

GIDRAT SELLYULOZA

ing. hydratecellulose

rus. гидрат целлюлозы, регенированная целлюлоза.

Sellyulozaning strukturaviy modifikatsiyalaridan biri bo'lib, tabiiy sellyuloza bilan bir xil kimyoviy tarkibga ega, biroq undan xossalari bilan farq qiladi.

GIDRAZIN (DIAMIN, DIAMID)

ing. hydrazine

rus. гидразин, м

Kimyoviy formulasi: $NH_2 - NH_2$, rangsiz, havoda tutovchi suyuq modda, $d 1,01g/sm^3$, $t_{suyuq.} 2^\circ C$, $t_{qayn.} 114^\circ C$; suv ta'sirida gidrazin gidrati, kislotalar ta'siridan tuzlar hosil qiladi; suvda, etil va metil spirtlarida eriydi. Gidrazin vodorodlarining alkallarga almashinishidan hosil bo'lgan moddalar bo'lib, tarkibida

– NH–NH₂ yoki > N–NH₂ kabi gidrazin qoldiqlari bo'ladi; masalan: C₆H₅–NH–NH₂ fenilgidrazin.

GIDRAZIN DIGIDROKLORID

ing. hydrazine hydrochloric acid

rus. солянокислый гидразин (хлористоводородный), м

Kimyoviy formulasi: NH₂–NH₂·HCl, rangsiz yoki oq, ignasimon yoki oktaedrik kristallardan iborat modda; d 1,4233 g/sm³, t_{suyuq.} 198°C; suvda va spirtda eriydi.

GIDRAZIN GIDRATI

ing. hydrazine hydrate

rus. гидразина гидрат

Kimyoviy formulasi: NH₂–NH₂·H₂O, rangsiz suyuq modda; t_{suyuq.} 40°C, t_{qayn.} 119°C, d 1,03 g/sm³; kuchsiz asos; suvda va spirtda oson eriydi, efrida erimaydi.

GIDRAZIN SULFAT

ing. hydrazine sulfate

rus. сернокислый гидразин (гидразин дигидросульфат), м

Kimyoviy formulasi: NH₂–NH₂·H₂SO₄, plastinka yoki rombik prizma shaklidagi kristallardan iborat modda, d 1,378 g/sm³, t_{suyuq.} 254°C; t_{qayn.} 123–126°C, sovuq suvda oz eriydi, qaynoq suvda yaxshi eriydi, spirta erimaydi.

GIDRAZOBENZOL

ing. hydrazobenzene

rus. гидразобензол, м

Kimyoviy formulasi: C₁₂H₁₂N₂ yoki C₆H₅–NH–NH–C₆H₅; yupqa kristallardan iborat rangsiz modda, d 1,158g/sm³, t_{suyuq.} 126°C (131°C), nitrobenzolning qaytarilishidan hosil bo'ladi, oson oksidlanib, azobenzol hosil qiladi; suvda oz eriydi, spirta eriydi, efrida erimaydi; neytral modda.

GIDRAZO BIRIKMALAR

ing. hydrocompounds

rus. гидразо соединения, мн

Tarkibida – NH–NH – guruh bo'lgan organik birikmalar; masalan: C₆H₅–NH–NH–C₆H₅; gidrazo birikmalarining umumiy formulasi: Ar–NH–NH–Ar.

GIDRAZONLAR

ing. hydrazones

rus. гидразоны, мн

Aldegid yoki ketonlarga gidrazin ta'sir ettirilsa (bir molekula aldegid yoki ketonga bir molekula gidrazin to'g'ri keladigan nisbatida), gidrazonlar hosil bo'ladi; masalan, sirka aldegid bilan gidrazin o'zaro ta'sir etishidan CH₃–CH=N–NH₂ tarkibi gidrazon hosil bo'ladi; gidrazonlar kristall moddalardir.

GIDRID IONING KO'CHISHI

ing. hydride ion shift

rus. сдвиг гидридного иона

Gidrid ioning ko'chishi–karbokationlarning izomerlanishi, aldegidlarning oksidlanish-qaytarilish reaksiyasida sodir bo'ladigan gidrid ion (vodorod anion) ning bir joydan ikkinchi joyga ko'chishi.

GIDRIDLAR

ing. hydrides

rus. гидриды, мн

Vodorodning boshqa kimyoviy elementlar bilan kimyoviy bog'lanishi. Gidridlar uch turga ajratiladi.

1. Ionli gidridlar (tuzga o'xshash gidridlar).
2. Metall gidridlari.
3. Kovalent gidridlar.

GIDRIRLASH

(GIDROGENLASH)

ing. hydrogenation

rus. гидрирование (гидрогенизация), с

Vodorodning elementlarga yoki birikmalarga biriktirilishi.

GIDROAROMATIK (GIDROSIKLIK) BIRIKMALAR

ing. hydroaromatic

rus. гидроароматические (гидроциклические) соединения, мн

Organik moddalar orasida shunday birikmalar qatori borki, ular o'zlaridagi vodorod atomlari soni jihatidan to'yingan yonaki zanjirli aromatik birikmalar bilan to'yingan alifatik birikmalar orasida turadi. Bularning umumiy formulasi C_nH_{2n} bo'lsa-da (ya'ni to'yingan uglevodorodlar C_nH_{2n+2} dan ikki atom vodorodi kam bo'lsa ham), to'yingan birikmalar xarakteriga ega, chunki ularda qo'shbog' va uch bog'lar yo'q, tuzilishi halqali.

GIDROBENZOIN

ing. hydrobenzoin

rus. гидробензоин, м

Kimyoviy formulasi: C₁₄H₁₄O₂ yoki C₆H₅–(CHOH)₂–C₆H₅, bu modda glikol, ya'ni ikki atomli spirtidir; t_{suyuq.} 134°C, optik aktiv emas, izo-

gidrobenzoin degan stereoizomeri $t_{\text{suyug.}} 119^{\circ}\text{C}$ ham mavjud, bu stereoizomer ham optik aktiv emas.

GIDROFOSFATLAR

ing. hydrophosphates

rus. гидрофосфаты, мн

Ortofosfor kislotasining nordon tuzlari. Masalan, K_2HPO_4 – kaliy gidrofosfati, $(\text{NH}_4)_2\text{HPO}_4$ – ammoniy gidrofosfati.

GIDROGEL

ing. hydrogel

rus. гидрогель, м

O'zaro bog'langan gidrofil polimer zanjirlari tarmog'idir. Bundan tashqari, u kolloid gel shaklida bo'lishi mumkin, bunda suv dispersiya muhiti hisoblanadi. Gidrofil polimer zanjirlarining o'zaro bog'lanishlar bilan tutilishi natijasida uch o'lchamli qattiq modda olinadi. Gidrogel polimerlarini bog'laydigan o'zaro bog'lanishlar ikkita asosiy toifaga bo'linadi: fizik va kimyoviy.

GIDROGENIT

ing. hydrogenite

rus. гидrogenит, м

Kremniy ishqorlar bilan shiddatli ravishda reaksiyaga kirishib, vodorodni haydab chiqaradi. Yuqori foizli ferrosilitsid, quruq $\text{Ca}(\text{OH})_2$ va NaOH aralashmasidan vodorod olish nihoyatda qulay. Bunday aralashma yondirib yuborilsa, cho'g'lanib, shiddatli ravishda vodorod chiqara boshlaydi.

$\text{Si} + \text{Ca}(\text{OH})_2 + 2\text{NaOH} = \text{Na}_2\text{SiO}_3 + \text{CaO} + 2\text{H}_2$. Bu aralashmaning texnik nomi gidrogenitdir.

GIDROGENIZATSIYA

ing. hydrogenation

rus. гидрогенизация, ж

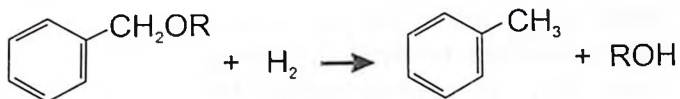
Turli kimyoviy moddalarga va elementlarga vodorod atomi birikishi gidrogenizatsiya deyiladi. Gidrogenizatsiya katalizator ishtirokida olib boriladi. Katalizatorlar sifatida, ko'pincha, Ni, Co, Fe, Cu, Pt, Pd, Os, Ru qo'llaniladi.

GIDROGENOLIZ

ing. hydrogenolysis

rus. гидрогенолиз, м

Organik birikmalarda CHX bog'ining (X=C, N, S, O va boshqalar) vodorod ta'siri ostidagi uzilishi, masalan:

Qoida tariqasida, gidrogenlash va digidrogenlash katalizatorlari ishtirokida amalga oshiriladi.

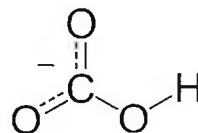
GIDROKARBONAT

ing. hydrocarbonate

rus. гидрокарбонат, м

H_2CO_3 karbonat kislotasining nordon tuzlaridir.

Anion formulasi: HCO_3^-

Gidrokarbonatlarning eskirgan nomlari: uglekislotali, bikarbonatli, bikarbonatlar, karbonli. Ishqoriy metall bikarbonatlari suvda eriydi. Ishqoriy yer metallarining gidrokarbonatlari ham karbonatlardan farqli ravishda suvda yaxshi eriydi.

GIDROKAUCHUK

ing. hydrorubber

rus. гидрокаучук, м

Bu modda kauchuk katalitik usulda vodorod bilan qaytarilganda hosil bo'ladi, uning tarkibida qo'sh-bog' bo'lmaydi, biroq xossalari jihatidan kauchukka o'xshaydi, ya'ni kolloidir.

GIDROKIMYO

ing. hydrochemistry

rus. гидрохимия, ж

Tabiiy suvlarning kimyoviy tarkibi, uning fizik, kimyoviy va biologik ta'sirlar natijasida o'zgarishi qonuniyatlarini o'rganuvchi fan, gidrologiyaning bir tarmog'i.

GIDROKSAM KISLOTALAR

ing. hydroxamic acids

rus. гидроксамовые кислоты, мн

Bular alifatik kislotalarning hosilalaridir, Bu moddalar, odatda, murakkab efirlarga gidroksilamin ta'siridan hosil bo'ladi, bularga asoslar ta'sir ettirilganda tuz hosil bo'ladi.

GIDROKSOTUZLAR

ing. basic salts

rus. основные соли, мн

Asosli tuzlar deb, metall kimyoviy element va kislotaga qoldig'idan tashqari, gidrokso guruhlarni o'z ichiga oladigan tuzlarga aytiladi. Masalan: $\text{Bi}(\text{OH})_2\text{NO}_3$, $\text{Cu}_2(\text{OH})_2\text{CO}_3$, $\text{FeOH}(\text{CH}_3\text{COO})_2$, $\text{Fe}(\text{OH})_2\text{CH}_3\text{COO}$.

GIDROKSID

ing. hydroxide

rus. гидроксид, м

Tarkibida metall ioni bilan bir yoki bir nechta gidroksil $-\text{OH}-$ guruhlari saqlagan noorganik birikma. Ba'zi gidroksidlar ham kislotali, ham asosli xossalarga ega bo'ladi.

GIDROKSIL

ing. hydroxyl

rus. гидроксил, м

$\text{OH}-$, manfiy zaryadli radikal, erkin holda olinmagan, suv qoldig'i deb ham ataladi. Asoslar, spirtlar, fenollar, kislotalar, oksokislotalar, uglevodlar kabi ko'pgina moddalar tarkibiga kiradi.

GIDROKSILAMIN

ing. hydroxylamine

rus. гидроксилламин, м

Kimyoviy formulasi: NH_2OH , rombik, rangsiz kristallardan iborat, gigroskopik modda, 15°C dan past haroratda barqaror bo'ladi, 130°C haroratda portlaydi; $t_{\text{suyuq.}} 33,05^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 56^\circ\text{C}/22 \text{ mm}$, $d 1,35 \text{ g/sm}^3$; suvda, etil va metil spirtlarda eriydi.

GIDROKSILAMIN SULFAT

ing. hydroxylamine sulfate

rus. сернокислый гидроксилламин (гидроксилламин сульфат), м

Kimyoviy formulasi: $(\text{NH}_2\text{OH})_2 \cdot \text{H}_2\text{SO}_4$, monoklinik kristallardan iborat rangsiz modda; $t_{\text{suyuq.}} 170^\circ\text{C}$; suvda eriydi, spirtida oz eriydi, etanol va metanol-da erimaydi. Kuchli elektrolit. Gidoksilamin sulfat gidroksilaminni sulfat kislotaga bilan neytrallash orqali olinadi.

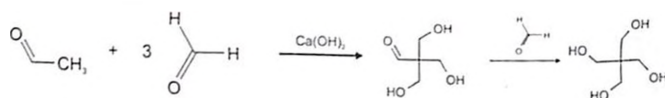
GIDROKSIMETILLASH

ing. hydroxymethylation

rus. гидроксиметилирование, с

Molekula tarkibiga gidroksimetil guruh ($-\text{CH}_2-\text{OH}$) ni kiritish kimyoviy reaksiyasi. Nafaqat sanoat, balki biokimyoviy jarayonlarda ham hosil bo'ladi. Masalan, sanoatda pentaeritrit ishlab chiqarishda

atsetaldegidni formaldegid bilan gidroksimetillash qo'llaniladi:

GIDROKSONIY

ing. hydronium

rus. гидроксоний (оксоний, гидроний), м.

Elektrolitlar dissotsilanganda hosil bo'ladigan ionlar suv molekulari bilan birikadi, masalan, H^+ suv molekulari bilan birikib, H_8O^+ ionini hosil qilishi aniqlangan, bu gidroksoniy ioni deb atalsa ham, ko'pincha, oksioniy deb yuritiladi.

GIDROL

ing. hydrol

rus. гидроль, м

Suvning assotsilanmagan molekulari $-\text{H}_2\text{O}$ gidrol deb ataladi. Odatda, suv molekulari $(\text{H}_2\text{O})_2$, $(\text{H}_2\text{O})_3$, $(\text{H}_2\text{O})_x$ holida bo'ladi.

GIDROLIT

ing. hydrolyte

rus. гидролит, м

Kalsiy gidrid CaH_2 qattiq modda suvga shiddatli ravishda ta'sir etib, vodorod ajratib chiqadi, shuning uchun aerostatlarni vodorod bilan to'ldirishda ishlatiladi va gidrolit deb ataladi; 42 g CaH_2 44,8 l vodorod chiqaradi.

GIDROLIZ

ing. hydrolysis, aquolysis

rus. гидролиз, м

Suv va turli birikmalar o'rtasidagi almashinuv reaksiyasi, bunda modda molekulari parchalanib suv ionlari bilan birikadi.

GIDROLIZ SPIRTI

ing. hydrolysis alcohol

rus. гидролизный спирт, м

(Sellyulozali etanol) – o'rmon sanoati chiqindilari tarkibidagi sellyuloza gidrolizi natijasida olingan shakarga o'xshash moddalarni xamirturush fermentatsiyasidan olingan etanol.

GIDROMETALLURGIYA

ing. hydrometallurgy

rus. гидрометаллургия, ж

Rudalardan metallarni ajratib olishda qo'llaniladigan bir usul. Bunda rudalarga suv, sulfat kislota yoki ammiak eritmasi ta'sir ettiriladi, metall tuz holidan eritmaga o'tadi, so'ngra bu metall elektroliz yoki boshqa yo'l bilan eritmadan ajratib olinadi.

GIDROMODUL

ing. hydromodule

rus. гидромодуль, м

Sementning kimyoviy tarkibi, odatda, undagi oksidlarning og'irlik foizi bilan ifodalanadi. Sementda CaO asosli oksid bo'lib, Al_2O_3 , Fe_2O_3 , SiO_2

kislota angidridlaridir. $\frac{CaO}{SiO_2 + Al_2O_3 + Fe_2O_3}$ nisbat

(og'irliklari jihatidan) sementning gidromoduli deb ataladi va bu nisbat uning texnik sifatlarini yaxshi ko'rsata oladi.

GIDROPEROKSIDLAR

ing. hydroperoxides

rus. гидроперекиси, мн

Vodorod peroksidining bir atom vodorodi organik yoki anorganik radikalga almashinganda gidroperoksidlar hosil bo'ladi. Umumiy formulasi: H-O-O-R.

GIDROQAYCHI

ing. hydraulic cutter

rus. гидрорезка (гидрообразивная резка), ж
Materiallarni kesish orqali ishlov berish; bu yerda kesish vositasi sifatida pichoq o'rniga suv oqimi (yuqori bosim va tezlik)da chiqariladigan abraziv materialning suspenziyasi ishlatiladi.

GIDROSELLYULOZA

ing. hydrocellulose

rus. гидроселлюлоза, ж

Gidrosellyuloza kislotalar ta'sirida sellulozaning gidrolizlanishi mahsulotidir; u oson maydalanadi va suvda qisman eriydi.

GIDROSFERA

ing. hydrosphere

rus. гидросфера, ж

Yer yuzasidagi suvlar – okeanlar, dengizlar, ko'llar va daryolarni qamrab oladi.
Gidrosfera (qadimgi yunoncha gidro "suv"+ shar "to'p"dan) – Yerning suv qobig'i. Uni okeanlar, ma-

terik yerusti suvlari va muzliklari hamda yerosti suvlariga ajratish mumkin.

GIDROSTRIXININ

ing. hydrostrychnine

rus. гидрострихнин, м

Kimyoviy formulasi: $C_{21}H_{24}O_3N_2$, qattiq modda, beqaror.

q. strixin

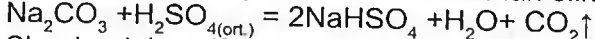
GIDROSULFATLAR

ing. hydrosulphates

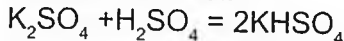
rus. гидросульфаты, мн

Bisulfatlar – H_2SO_4 sulfat kislolaning nordon tuzlaridir, masalan, $NaHSO_4$.

Gidrosulfatlar ortiqcha sulfat kislota bilan olinadi:

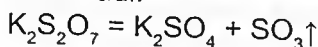
Shuningdek, sulfatlarni sulfat kislota bilan o'rtacha isitishdan olinadi:

Kaliy va natriy gidrosulfatlari qizdirilganda suvni yo'qotib, piro-sulfatlarga aylanadi:

O'z navbatida, piro-sulfatlar qizdirilganda ham parchalanadi:

GIDROSULFIDLAR

ing. hydrosulfides

rus. гидросульфиды

Sulfid kislota H_2S ning gidrotuzlari (nordon tuzlari); masalan: $NaHS$, NH_4HS ; gidrosulfidlarning ko'plari suvda ancha yaxshi eriydi.

GIDROSULFITLAR

ing. hydrosulfites

rus. гидросульфиты, мн

Sulfit kislota H_2SO_3 ning gidrotuzlari (nordon tuzlari); masalan: $NaHSO_3$, $KHSO_3$.

GIDROXINON (P-DIOKSIBENZOL)

ing. hydroquinone (p-dioxybenzene)

rus. гидрохинон (п-диоксибензол), м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_4(OH)_2$, kristall modda; $t_{suyuq.}$ 169°C, $t_{qayn.}$ 285°C, d 1,332 g/sm³; suvda, spirt-da va efirda eriydi.

GIDROXROMAT

ing. hydrochromate

rus. гидрохромат, м

Kimyoviy formulasi: H_2CrO_4 xrom kislotasining kislotali tuzi.

GIDROZOL

ing. hydrosol

rus. гидрозоль, м

Kolloid sistemaning, ya'ni zolning suyuq fazasi suv bo'lsa, bunday zol gidrozol deyiladi. Kolloid holat qattiq jismning kristall holatiga qarama-qarshi bo'lgan maxsus holatdir. Yopishqoq, jelatinli massa.

GIGROSKOPIK SUV

ing. hygroscopic water

rus. вода гигроскопическая, ж

Gigroskopik suv – bu havodagi tuproq zarralari bilan shimilgan (adsorbsiyalangan) suv. Gigroskopik suvning miqdori havodagi nam miqdoriga bog'liq bo'ladi.

GIGROSKOPIKLIK

ing. hygroscopicity

rus. гигроскопичность, ж

Gigroskopiklik ba'zi moddalarning havodan suv bug'ini yutish qobiliyatidir. Moddalarning suv bug'ini shimish qobiliyati. Gigroskopik moddalarga: asal, etanol, metanol, glitserin, konsentrlangan sulfat kislotasi, konsentrlangan natriy gidroksid eritmasi, suvsiz kalsiy xlorid va boshqalar kiradi.

GIL

ing. clay

rus. глина, ж

Eng toza gil kaolin deb ataladi, u alyuminiy silikatidan iborat, tarkibi: $Al_2O_3 \cdot 2SiO_2 \cdot 2H_2O$, oq modda; chinni ishlab chiqarishda ishlatiladi.

GILOTRON ARALASHMALAR (AZEOTRON ARALASHMALAR)

ing. hylotron mixtures

rus. гилотронные смеси (азоотронные смеси), мн
q. azeotron aralashmalar

GILVATA

ing. honey stone

rus. медовый камень (мелит), м.

$Al_2O_3 \cdot C_{12}O_1 \cdot 18H_2O$ melitning (benzol geksakarbon kislotaning) alyuminiyli tuzi; ko'mir konlarida ko'mir qatlamlari orasida uchraydigan mineral. U alohida kristallar shaklida bo'ladi.

GILZA

ing. sleeves

rus. гильза, ж

Bir uchi bilan yopilgan yuqqa devorli trubka, yoqilg'i zaryadini va o't oldirish vositalarini o'z ichiga oladi.

GIPOBROMIT KISLOTA

ing. bromonic acid

rus. бромноватистая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $HBrO$. Bu kuchsiz kislotasi; tuzlar – gipobromitlar hosil qiladi. Bromning yorug'lik ta'sirida suv bilan reaksiyasidan olinadi.

GIPOYODIT KISLOTA

ing. hypiodous acid

rus. йодноватистая кислота, ж

HIO , amfoter xossaligi kislotasi; u faqat juda suyultirilgan eritmalarda mavjud, uning dissotsiyalanishi: $HIO = H^+ + OI^-$ va $HIO = OH^+ + I^-$.

GIOSTSIAMIN

(L-TROP KISLOTANING TROPIN EFIRI)

ing. hyoscyamine (tropine ester of l-tropic acid)

rus. гиосциамин (тропиновый эфир l-троповой кислоты), м

Kimyoviy formulasi: $C_{17}H_{13}NO_3$, bu modda atropindan faqat optik aktivligi bilan farq qiladi; kristall modda; t_{suyuq} 108°C; molyar massasi – 289.375 g/mol, suyuqlanganda ratsemtlanib, optik aktiv bo'lmagan atropinga aylanadi.

GIPERIZOTONIK (GIPERTONIK ERITMA)

ing. hyperisotonic

rus. гиперизотонический (гипертонический) раствор, м

Solishtirish uchun olingan eritmaga qaraganda yuqoriroq osmotik bosimga ega bo'lgan eritma.

GIPERKONYUGATSIYA

ing. hyperconjugation

rus. гиперконъюгация, ж

Organik kimyoda giperkonyugatsiya (σ -konyugatsiya yoki bog'siz rezonans) asosan σ -belgili bog'larni o'z ichiga olgan elektronlarning delokalizatsiyasini anglatadi. Odatda, giperkonyugatsiya sigma – (σ) orbitaldagi (masalan, C–H yoki C–C) elektronlarning qo'shni bo'lmagan bog'lanmagan Π yoki bog'lanishga qarshi σ yoki π orbitallari bilan

o'zaro ta'sirida cho'zilgan molekulyar orbital juftligini hosil qiladi.

GIPOBORATLAR

ing. hypoborates

rus. гипобораты, мн

Gipoborat kislota $H_2(B_2H_6O_2)$ ning tuzlari, natriy va kaliy gipoboratlar qattiq holda barqaror bo'ladi, suvda gidrolizlanadi, kuchli qaytaruvchilar.

GIPOFOSFORIT KISLOTA

ing. phosphorous acid

rus. фосфористая кислота, ж

$H_2(PhO_2)$ rangsiz kristal modda, t_{suyuq} 70,1°C, suvda, spirtda va dioksanda eriydi, molekulasida uch atom vodorod bo'lsa-da, u bir negizli kislota'dir.

GIPONITRIT KISLOTA

ing. nitrous acid

rus. азотноватистая кислота, ж

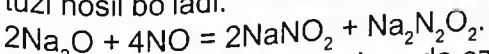
Kimyoviy formulasi: $H - O - N = N - O - H$, poorganik kislota, oq kristall modda; suv, spirt, efilarda oson eriydi, beqaror, kislotalik xossasi kuchsiz.

GIPONITRITLAR

ing. hyponitrite

rus. гипонитриты, мн

Giponitrit kislota $H_2N_2O_2$ ning tuzlari; Na_2O 110°C da NO ishtirokida qizdirilsa, giponitrit kislota ning tuzi hosil bo'ladi:

Giponitritlarning ko'p turlari suvda oz eriydi. Qizdirilganda hatto portlab, parchalanadi.

GIPORENATLAR

ing. hyporenates

rus. гипоренаты, мн

Kimyoviy formulasi: $Na_4Re_2O_7$, och sariq modda, suv ta'sirida ajraladi.

GIPOSULFIT KISLOTA

ing. hydrosulfuric acid

rus. гидросернистая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $H_2S_2O_4$, erkin holda olinmagan, beqaror, suyiltirilgan eritmalarda ham asta-sekin parchalanadi va atmosfera kislorodi bilan oson oksidlanadi. O'rtacha kuchli kislota; kuchli qaytaruvchi sifatida ishlatiladigan $Na_2S_2O_4$ va $K_2S_2O_4$ tuzlari ma'lum.

GIPOKLORIT KISLOTA

ing. hypochlorous acid

rus. гипохлоритная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $HClO$, faqat eritmada ma'lum, nihoyatda beqaror; kuchli oksidlovchi; xlorning oqartirish xossasi shu kislota'dandir, chunki xlorli suvda ham mavjud. Oddiy sharoitda gipoklorit kislota rangsiz suvli eritma hisoblanadi.

GIPOKLORITLAR

ing. hypochlorites

rus. гипохлориты, мн

Ko'pchilik gipokloritlar qizdirilganda portlash orqali parchalanadi. Ishqoriy va ishqoriy yer metallarining gipokloritlari suvda yaxshi eriydi va saqlash vaqtida parchalanadigan kristall gidratlarni hosil qiladi.

GIPPUR KISLOTA

(BENZOILOGLIKOKOL YOKI BENZOILGLITSIN)

ing. hippuric acid

rus. гиппуровая кислота (безоилгликоколь, бензоилглицин, мн

$C_9H_9O_3N$ yoki $C_6H_5-CO-NH-CH_2-COOH$, kristall modda, d 1,371 g/sm³, t_{suyuq} 187°C, t_{qayn} 240°C; sovuq suvda oz eriydi, issiq suvda va spirtda yaxshi eriydi. Gipurik kislota rombsimon prizmalar shaklida kristallanadi.

GIPS

ing. gypsum, plaster stone, numeral white

rus. гипс, м

Suvli kalsiy sulfat, qurilishda, tibbiyotda bog'lovchi sifatida ishlatiladigan mineral.

GIPSLI SUV

ing. gypsum water

rus. гипсовая вода, ж

Kimyoviy formulasi: $CaSO_4 \cdot 2H_2O$ ning to'yingan eritmasi. Gipsli suv sovuqda ham, issiqda ham kalsiy tuzlarini hosil qilmaydi. Gipsli suv turli ionlar bilan o'zaro ta'sirlashganda, yog'ingarchilik hosil bo'ladi.

GIPSOXROMLAR

ing. hypsochromes

rus. гипсохромы, м

Yutilish spektridagi chiziqlarni qisqaroq to'lqin uzunliklariga siljituvchi atom yoki radikal.

GISTIDIN (IMIDAZOLILALANIN)

ing. histidine

rus. гистидин (имидазолилаланин), м
Kimyoviy formulasi: $C_6H_9O_2N_3$. Molekulasida imidazol qoldig'i mavjudligi sababli kuchsiz asos xususiyatlarga ega aromatik α -aminokislota. Oqsillar gidrolizi mahsulotlari orasida optik aktiv holda uchraydigan modda; rangsiz yaproq shaklida kristallanadi; $t_{\text{suyuq.}} 253^\circ\text{C}$.

GISTONLAR

ing. histones

rus. гистоны, мн

Bular leykotsitlarda, qizil qon tanachalarida, nukleoprotendlarda uchraydi, asos xossasiga ega, suvda oson eriydigan moddalardir.

GITOKSIGENIN

ing. gitoxigenin

rus. гитоксигенин, м

Kimyoviy formulasi: $C_{23}H_{34}O_5$, geninlar qatoriga kiradi, yurakka kuchli ta'sir etadi, shuning uchun u tibbiyotda ishlatiladi.

GLAUBER TUZI

ing. Glauber's salt

rus. соль Глаубера, ж

Kimyoviy formulasi: $Na_2SO_4 \cdot 10 H_2O$, shisha ishlab chiqarishda ishlatiladi, tibbiyotda surgu sifatida ham qo'llaniladi. Prizma shaklidagi katta shaffof kristallar. Uning achchiq, sho'r ta'mi bor va tilda eriydi. Hech qanday hidi yo'q. Suvda yaxshi eriydi. Yonmaydi, olovda yorilib ketmaydi.

GLAUBERIT

ing. glauberite

rus. глауберит, м

$Na_2SO_4 \cdot CaSO_4$ tarkibli mineral. Oq rangli, yaltiroq, $d 2,7 \text{ } 2,85 \text{ g/sm}^3$. Kimyoviy tarkibiga ko'ra, glauberit bir molekula natriy sulfat (51%) va bir molekula kalsiy sulfat (49%) birikmasidir. Glauberit suvda qisman eriydi. Ta'mi achchiq-sho'r.

GLAZUR

ing. glaze, slip

rus. глазурь, ж

Keramika mahsulotlariga mineral (noorganik) kompozitsiyalarni qo'llash, so'ngra mahsulotlarni yuqori haroratlarda pishirish natijasida olingan yupqa shishasimon qoplama.

GLIKOGEN

ing. glycogen

rus. гликоген, м

Kimyoviy formulasi: $(C_6H_{10}O_5)_n$, sarg'ish amorf modda; u kraxmalga o'xshagan polisaxariddir. Hayvonlarning jigari va boshqa organlarida uchraydi va hayvon kraxmali deb ham ataladi.

GLIKOKOL

ing. glyocol

rus. гликоколь, м

q. glitsin

GLIKOL

(DIOL)

ing. glicol, glycol alcohol, glycohol alcohol

rus. гликоль (диол), м

Ikkita alkogol guruhini o'z ichiga olgan alifatik kimyoviy birikma.

GLIKOL

ing. glycol

rus. гликоль, м

q. etilenglikol

GLIKOL ALDEGID

ing. glycolaldehyde

rus. гликолевый альдегид, м

Kimyoviy formulasi: $C_2H_4O_2$, tuzilishi:

$HO-CH_2-CHO$, chiroyli kristallardan iborat modda;

$t_{\text{qayn.}} 221^\circ\text{C}/774 \text{ mm}$. Glikol aldegid shirin, rangsiz kristall moddadir. Yopishqoq sirop hosil bo'lgan holda suvda yaxshi eriydi; issiq etanolda eriydi; dietil efir va suyuq ammiakda kam eriydi; qutbsiz organik erituvchilarda amalda erimaydi.

GLIKOL KISLOTA (OKSISIRKA KISLOTA YOKI OKSIATSETAT KISLOTA)

ing. glycolic acid

rus. гликолевая кислота, м

Kimyoviy formulasi: $C_2H_4O_3$ yoki $HO-CH_2-COOH$; Gidroksi sirka kislota, α - gidroksi kislotalarning birinchi vakili. Glikol kislota deb atalishiga sabab, u etilenglikolning oksidlanishi natijasida olingan. U xlorsirka kislotasini gidrolizlab, shovul kislotasini elektrolitik qaytarib ham olinadi. Suvda yaxshi eriydigan, $79-80^\circ\text{C}$ da suyuqlanadigan kristall modda. $t_{\text{suyuq.}} 79^\circ\text{C}$; Kuygan shakar hidli rangsiz kristall. Glikolik kislota ning tuzlari va anionlari glikolatlar

deb ataladi. Tabiatda u uzum, qand lavlagi, shakarqamishda uchraydi. Suvda, spirtida, dietil efirda yaxshi eriydi; 100°C da suvsizlanib, glikolidga aylanadi.

GLIKOL KISLOTASI

ing. glycolic acid

rus. гликолевая кислота, ж

GLIKOLID

ing. glycolide

rus. гликолид, м

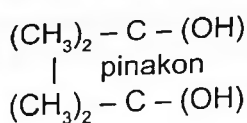
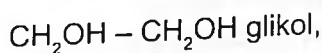
Kimyoviy formulasi: $C_4H_4O_4$, tuzilishi: $t_{suyuq.} -86-87^\circ C$, qaynoq suvda, qaynoq spirtida, sirka kislotada eriydi. Rangsiz qattiq modda.

GLIKOLLAR

ing. glycols

rus. гликоли, мн

Ikki atomli spirtlar $C_nH_{2n}(OH)_2$, masalan:

Pastki glikollar shirin ta'mli rangsiz shaffof suyuqliklardir. Suvsiz glikollar gigroskopikdir. Glikol molekularida ikkita qutbli OH guruhi mavjudligi sababli ular yuqori yopishqoqlik, zichlik, erish va qaynash nuqtalariga ega.

GLIKOLUR KISLOTA

ing. glycoluric acid

rus. гликолуrowая кислота, ж

q. gidanto'yin kislota

GLIKOLYATLAR

ing. glycolates

rus. гликоляты, мн

Glikollardagi (ikki atomli spirtlardagi) OH^- guruhlarning vorodrlari metallga almashinishidan hosil bo'ladigan moddalar, masalan: $NaC_2H_3O_3$ yoki $CH_2(OH)COONa$ (alkogolyatlarga o'xshash birikmalar). Noorganik birikma, glikolik kislotaning natriy tuzi, rangsiz kristallar, suvda eriydi, kristalli gidratlar hosil qiladi.

GLINA

ing. clay, aigilla

rus. глина, ж

Suv bilan plastik massa hosil qilish qobiliyatiga ega bo'lgan, asosan, gil minerallardan tashkil topgan cho'kindi jins.

GLINOZEM

ing. alum earth, alumina, alumine, aluminium oxide, aiumscist, alumen, alum shale

rus. глинозем, м

Al_2O_3 (alyuminiy oksidi) kimyoviy formulaga ega.

GLIOKSAL (DIFORMIL, ETANDIAL)

ing. glyoxal

rus. глиоксаль (диформил, этандиал), ж

$OHC - CHO$, organik birikma, oksalat kislotada dialdegid, formalin hidli sariq suyuqlik. Bu eng oddiy dialdegiddir; $t_{suyuq.} 15^\circ C$, $t_{qayn.} 51^\circ C$, $d 1,27 \text{ g/mol}$; bug'lari yashil tusli, absolyut spirtida va absolyut efirda yaxshi eriydi.

GLIOKSAL KISLOTA

ing. glyoxalic acid

rus. глиоксальная кислота, ж

q. gliksil kislota

GLIOKSALIN (IMINAZOL, 1,3-DIAZOL)

ing. glyoxaline

rus. глиоксалин (иминазол, 1,3-диазол), м

Kimyoviy formulasi: $C_3H_4N_2$, asos; prizma shaklidagi kristallardan iborat modda, $t_{suyuq.} 88-89^\circ C$, $t_{qayn.} 255^\circ C$. $d 1,23 \text{ g/sm}^3$. Geterotsikl sinfining organik birikmasi, ikki azot atomi va halqada uchta uglerod atomi bo'lgan besh a'zoli halqa. Oq yoki rangsiz qattiq modda, suvda eriydi.

GLIOKSIL KISLOTA

ing. glyoxylic acid

rus. глиоксиловая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $COOH-COH$, aldegidokislotalar qatorining birinchi a'zosi, α -aldegid kislotasi bo'lgan organik modda. Sirka, glikolik va oksalat kislotalari bilan birgalikda C_2 (ikki uglerodli) karboksilik kislotalar guruhiga kiradi., dumbul mevalarda bo'ladi va meva pishganda yo'qoladi; beqaror modda; $t_{suyuq.} 80^\circ C$, $t_{qayn.} 111^\circ C$; suvda yaxshi eriydi.

GLITSERATLAR

ing. glycerates

rus. глицераты, мн

Glitserindagi OH⁻ guruhlar vodorodlari metallga almashinganda olinadigan (masalan, alkogolyat, glikolyatlar kabi) moddalar. Suv ta'sirida ular glitserin va gidroksidi hosil bo'lishi bilan osongina parchalanadi. Ba'zi ikki valentli metallar (Ca, Pb) glitserin bilan o'zaro ta'sirlashib, glitserlarni ham hosil qiladi.

GLITSERIDLAR

ing. glycerides

rus. глицериды, мн

Glitserinning (bu uch atomli spirt) turli organik kislotalar bilan hosil qilgan murakkab efirlari. Hayvon yog'lari va o'simlik moylari turli glitseridlar aralashmasidan iborat.

GLITSERIN

ing. glycerol, glycerine, trihydroxypropane, glycerin, propanetriol, propenyl alcohol, glycol alcohol

rus. глицерин, м

Uch atomli spirtlarning eng oddiy vakili, uchta gidroksil guruhini o'z ichiga olgan birikma.

GLITSERIN (PROPANTRIOL – 1, 2, 3 YOKI α–β–γ–TRIKSIPROPAN)

ing. glycerin (propanetriol–1, 2, 3 or α–β–γ–trioxypropane)

rus. глицерин (пропантриол–1, 2, 3 или α–β–γ–триоксипропан), м

Kimyoviy formulasi: C₃H₈O₃ yoki CH₂OH–CHOH–CH₂OH. Uch atomli spirtlar glitserinlar deyiladi. Bularning eng soddasi va muhimi glitserindir. *t*_{suyuq.} 17,9°C, u 290°C da biroz parchalanib, qaynaydi; *d* 1,265 g/sm³; ko'pgina moddalarni eritadi.

GLITSERIN ALDEGID

ing. glyceraldehyde

rus. глицериновый альдегид (глицеральдегид, глицерал)

Kimyoviy formulasi: C₃H₆O₃ yoki CH₂OH–CHOH–CHO, ignasimon kristallardan iborat shirin ta'mli, rangsiz eng oddiy aldoza, *t*_{suyuq.} 142°C. *d*, l – stereoizomerlari mavjud, suvda ozroq eriydi, spirt va efirda erimaydi.

GLITSERIN KISLOTASI

ing. glyceric acid

rus. глицериновая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: C₃H₆O₄ yoki

CH₂OH–CHOH–COOH, bir negizli uch atomli kislotalarning eng soddasi glitserinni oksidlash yo'li bilan bu kislotani olish mumkin bo'lganligi uchun, u glitserin kislota deyiladi, u α,β–dioksipronion kislota; suvda va spirtda oson eriydi, efirda erimaydi.

GLITSEROL

ing. glycerol

rus. глицерол, м

q. glitserin

GLITSEROZA

ing. glycerose

rus. глицероза, ж

Glitserinning oksidlanishidan glitserin aldegid va dioksiatseton aralashmasi hosil bo'ladi, bu modda glitseroza deb ataladi (glitserin aldegid CH₂OH–CHOH–CHO va dioksiatseton CH₂OH=CO–CH₂OH dir).

GLITSID (GLITSIDOL)

ing. glycid (glycidol)

rus. глицид (глицидол), м

C₃H₆O₂ bu – epigidrin spirt deb ham ataladi; glitserin hosilasi, rangsiz suyuqlik, biroz hidi bor, *t*_{qayn.} 166–167°C, *d* 1,1143 g/sm³, suvda, spirtda va efirda oson eriydi.

GLITSILGLITSIN

ing. glycyglycine

rus. глицилглицин, м

Kimyoviy formulasi: C₄H₈O₃N₂ yoki H₂N–CH₂–CO–NH–CH₂–COOH, eng soddadinentid; qaynoq suvda yaxshi, spirtda oz eriydi, efirda erimaydi.

GLITSIN (GLIKOL, AMINOSIRKA KISLOTA)

ing. glycine (glycocol, aminoacetic acid)

rus. глицин (гликоколь, аминокусная кислота), м

Kimyoviy formulasi: C₂H₅O₂N yoki H₂N–CH₂–COOH, rangsiz, shirin kristallardan iborat modda, *t*_{suyuq.} 232–236°C, *d* 1,607 g/sm³, suyuqlanganda parchalanadi; oqsillarning yemirilishidan ho-

sil bo'ladi; suvda eriydi, absolyut spirtda, efirda erimaydi.

GLOBIN

ing. globin

rus. глобин, м

Gemoglobin tarkibida uchraydi, molekulasida 4 polipeptid zanjir: 2 ta α -zanjir (ularning har birida 141 aminokislota mavjud) va 146 ta aminokislota qoldig'idan iborat 2 ta ρ -zanjir bor.

GLOBULINLAR

ing. globulins

rus. глобулины, мн

Oqsillarning bir turi, toza suvda erimaydi, biroq tuzlarning suyultirilgan eritmalarida va ishqorlarda eriydi; kuchsiz kislotali xossalari bor.

GLUTAMIN

ing. glutamine

rus. глутамин, (2-аминопентанамид 5-овая кислота)

Kimyoviy formulasi: $C_3H_{10}O_3N_2$, bu modda glutamin kislotaning monoamididir, kimyoviy tuzilishi: $NH_2CO-CH_2-CH_2-CH(NH_2)-COOH$; $t_{suyuq.}$ 184–185°C. Oqsillar biosintezida ishlatiladigan α -aminokislota.

GLUTAMIN KISLOTA

ing. glutamic acid

rus. глутаминовая кислота, ж

q. aminoglutar kislotasi

GLUTAR ALDEGID

ing. glutaraldehyde

rus. глутаровый альдегид, м

Kimyoviy formulasi: $C_5H_8O_2$; organik birikma; $t_{qayn.}$ 187–189°C; $t_{suyuq.}$ 14°C. Shaffof va rangsiz suyuqlik, suvda oson eriydi.

GLUTAR ANGIDRID

ing. glutaric anhydride

rus. глутаровый ангидрид

Kimyoviy formulasi: $C_5H_6O_3$, tuzilishi: kristall modda; $t_{suyuq.}$ 56°C.

GLUTAR KISLOTA

ing. glutaric acid

rus. глутаровая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_5H_8O_4$ yoki

$HOOC-(CH_2)_3-COOH$, rangsiz, hidsiz kristallar (suvsiz holda); 100 g suvda 63,9 g eriydi, spirtda va efirda yaxshi eriydi, d 1,429 g/sm³, $t_{suyuq.}$ 97,5°C, $t_{qayn.}$ -303°C (suvsiz holatda).

GLUTATION (GLUTAMILSISTEINILGLITSIN)

ing. glutathione (glutamylcysteinylglycine)

rus. глутатион (глутамилцистеинилглицин), м

$C_{10}H_{17}O_6N_3S$ kristall modda, beqaror; $t_{suyuq.}$ 191°C; suvda eriydi, spirtda va efirda erimaydi.

GLYOT

ing. litharge

rus. глёт, м

Qo'rg'oshin (II)-oksid PbO, qizg'ish-sariq kristall modda.

q. qo'rg'oshin oksidi

GLYUKADEZOZA (DEZOKSIGLYUKOZA)

ing. glucadesose (deoxyglucose)

rus. глюкадезоза (дезоксиглюкоза), ж

Glyukalga bir molekula suv birikishidan hosil bo'ladi.

GLYUKAL (MANNAL)

ing. glukal (mannal)

rus. глюкаль (маннал), м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_{10}O_4$, bunda oksid halqasi va etilen bog'i bor, ignasimon kristallardan iborat gigroskopik modda, suvda yaxshi eriydi, $t_{suyuq.}$ 60°C, sun'iy yo'l bilan olinadi.

GLYUKOPIRANOZA

ing. glucopyranose

rus. глюкопираноза, ж

Pentagidropiran halqasini hosil qilib, halqalanadigan monosaxarid. Masalan, glyukoza.

GLYUKOPROTEIDLAR

ing. glucoproteins

rus. глюкопротеиды, мн

Oqsillarning uglevodlar bilan hosil qilgan birikmalari, kuchsiz kislotalik xossalari bor, ishqorlarda eriydi.

GLYUKOZA

ing. glucose, honey sugar, starch syrup, dextrose, drage sugar, grape sugar

rus. глюкоза, десктроза, виноградных сахар, ж

Geksozalar guruhidan eng keng tarqalgan monosaxarid, ya'ni aldegid guruhiga ega bo'lgan va oltita uglerod atomini o'z ichiga olgan uglevod, rangsiz, shirin modda. Kraxmal, sellyuloza, glikogen va boshqa shu kabi polisaxarid va glyukoziidlarning gidrolizida d – glyukoza hosil bo'ladi.

GLYUKOZAMIN KISLOTA

ing. glucosamine acid

rus. глюкозаминовая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_6H_{13}O_6N$ yoki $CH_2OH-(CHOH)_3-CH(NH_2)-COOH$:

d-glyukozamin kislota, plastinka yoki ignasimon kristallardan iborat modda (suvdan), 250°C chamasida parchalanadi;

l-glyukozamin kislota yupqa yoki ignasimon kristallardan iborat modda (suvdan), spirtida eriydi, efirida erimaydi.

GLYUKOZAN

ing. glucosan

rus. глюкозан, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_{10}O_5$, glyukozaning angidrididir, ya'ni α -glyukoza bir molekula suv yo'qotib glyukoza hosil qiladi; suv qo'shib isitilganda α -glyukozaga aylanadi; t_{suyuq} 179,5°C.

GLYUKOZIDLAR

ing. glucosides

rus. глюкозиды, мн

Geksozalarning ba'zi organik moddalar (ko'pincha, aromatik qatorga kiruvchi (glyukonlar) bilan hosil qilgan efirsimon birikmalaridir. Linamarin (zig'ir donida uchraydi), salitsil (tol po'stida uchraydi), amigdalin (danakda uchraydi) tabiiy glyukoziidlardir.

GOFFMAN QAYTA GURUHLANISHI

ing. Hoffman regroup

rus. Гоффман пергрупп

Karbon kislota amidining ishqoriy muhitda galogen ta'sirida tarkibida 1ta uglerod atomi kam bo'lgan aminga aylanish reaksiyasi.

GOFFMAN REAKSIYASI

ing. Hoffman reaction

rus. реакция Гоффмана, ж

Ammiak bilan alkilgalogenidning o'zaro ta'siri asosida aminlar olish reaksiyasi.

GOFROKARTON

ing. corrugated cardboard

rus. картон гофрированный, м

Past og'irligi, arzonligi va yuqori jismoniy parametrlari bilan ajralib turadigan qadoqlash materiali. Bu dunyodagi eng keng tarqalgan qadoqlash materiallaridan biridir.

GOLMIY

ing. holmium

rus. гольмий, м

Ho, davriy sistemaning III guruh elementi, atom raqami.

Kimyoviy belgisi: 67, atom massasi – 164, 94, yaltiroq metall. Lantanoidlar oilasiga mansub. Egiluvchan, kumushsimon oq rangli, noyob metall.

GOLMIY IZOTOPLARI

ing. holmium isotopes

rus. изотопы гольмия, мн

Ho¹⁶⁵ – 100%.

GOLMIY SULFAT

ing. holmium sulfate

rus. сернокислый гольмий (сульфат гольмия), м
Kimyoviy formulasi: $Ho_2(SO_4)_3 \cdot 8H_2O$, sariq rangli modda, suvda eriydi, krisstallogidratlar hosil qiladi.

GOMEOPOLYAR

(ATOM YOKI KOVALENT) BOG'LANISH

ing. homeopolar

rus. гомеополярная связь, ж

q. atomli bog'lanish

GOMOGEN KATALIZ

ing. catalysis homogeneous

rus. гомогенный катализ, м

Katalizator reaktivlar bilan bir xil fazada, asosan eritmada bo'lgan reaksiyalarga aytiladi. Bundan farqli ravishda, gomogen kataliz katalizatorlar va substrat turli fazalarda, odatda, mos ravishda qattiq va gaz fazalarida bo'lgan jarayonlarni tavsiflaydi.

GOMOLOGLAR

ing. homologues

rus. гомологи, мн

Kimyoviy xossalari bo'yicha o'xshash, tarkibi bir yoki bir nechta $-CH_2$ guruhlar bilan bir-biridan farq

qiladigan birikmalardir. Nisbiy molekulyar og'irligi bo'yicha o'sish tartibida joylashgan gomologlar gomologik qator hosil qiladi.

GOMOLOGIK QATOR

ing. homologous series

rus. гомологический ряд, м

Qo'shni a'zolari bir-biridan CH_2 guruhga farq qiladigan organik birikmalar qatori masalan: metan qatori, etilen qatori, atsetilen qatori, benzol qatori va shu kabilar gomologik qatorlardir.

GOPKALIT

ing. hopcalite

rus. гопкалит, м

Bir necha oksidlar, asosan, MnO_2 va CuO aralashmasi. Uglerod oksidi (CO) atmosfera kislorodi yordamida karbonat angidridga oksidlanadigan katalizator. Odatda, marganets (IV) oksidi va mis (II) oksidi (klassik gopkalit), shuningdek kumush oksidi va nikel (III) oksidi aralashmasidan iborat.

GORCHITSA GAZI

ing. mustard gas

rus. горчичный газ, м

q. Iprit

GORCHITSA MOYLARI

ing. mustard oils

rus. горчичные масла, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_n\text{H}_{2n+1}\cdot\text{N}=\text{C}=\text{S}$, tiotsianid yoki rodanid kislota ($\text{HS}-\text{C}=\text{N}$) ning ikkinchi tautomer formasi (psevdo formasi) psevdosianid kislota ($\text{S}=\text{C}=\text{NH}$). Psevdosianid kislolaning efilari ($\text{RN}=\text{C}=\text{S}$ lar) gorchitsa moylari deyiladi. O'simliklarda glyukozidlar holida uchraydi, suvda juda oz eriydi, nihoyatda o'tkir, yosh oqizuvchi, hidi bor.

GORDENIN

(P-OKSIFENIL-ETIL-DIMETILAMIN)

ing. hordenine H-[2-(диметиламино) этил] фенол

rus. горденин, 4-[2-(диметиламино) этил]фенол, м $\text{C}_{10}\text{H}_{15}\text{NO}$ yoki $\text{HO}-\text{C}_6\text{H}_4-\text{CH}_2-\text{CH}_2-\text{N}(\text{CH}_3)_2$, Feniletilamin sinfiga mansub alkaloid; t_{suyuq} 118°C, t_{qayn} 173°C/11 mm, suvda, spirtida va efrida eriydi, tabiiy ravishda turli o'simliklarda uchraydi, eng ko'p – arpa (Horderm)dan olingan.

GO'SHT-SUT KISLOTA

ing. meat-lactic acid

rus. мясомолочная кислота, ж

Sut kislolaning izomeri

GRADIRNYA

ing. cooling tower

rus. градирня, ж

Suvni bug'latib, tuz olishda qo'llaniladi. Dastlab sovutish minoralari bug'lanish orqali tuz olish uchun xizmat qilgan, atmosfera havosining yo'naltirilgan oqimi bilan ko'p miqdordagi suvni sovutish moslamasi.

GRADUS

ing. degree

rus. градус, м

1) temperaturaning turli shkalalariga muvofiq keladigan har xil birliklarining umumiy nomi. Selsiy (°C), Kelvin (K), Farengeyt (°F), Reomyur (°R) mavjud.

2) yassi burchak birligi; to'g'ri burchakning 1/90 qismiga yoki doiraning 1/360 qismiga teng; ° belgisi bilan belgilanadi.

3) turli kattaliklarning shartli birligi; uning yordamida suvning qattiqligi, sulfat kislota yoki spirt konsentratsiyasi (Bome G.si-°Be), suyuqliklar qovushoqligi (suvning 20°C dagi qovushoqligiga nisbatan – Engler gradusi) va b. ko'rsatiladi.

GRAFIT

ing. graphite

rus. графит, м

Ko'mirning allotropik shakl o'zgarishlaridan biri; to'q kulrang kristall modda, ushlab ko'rilganda moydek silliq seziladi, ozroq metallik yaltiroqligi bor; d 2,17 2,3 g/sm³, yumshoq, tirnoq bilan tiraladi, qog'ozga chizganda iz qoldiradi; havoda yonmaydi, ammo toza kislorodda yonib, CO_2 hosil qiladi.

GRAFIT KISLOTA

ing. graphitic acid

rus. графитовая кислота, ж

Sariq tusli qattiq modda, grafitni 60% li nitrat kislota bilan oksidlab, grafit kislota olish mumkin, grafitning kislorod hosilasi bo'lib, xloratlar ishtirokida nitrat va sulfat kislotalar aralashmasi bilan ikkinchisining oksidlanishida, shuningdek, fenol yoki benzolning oksidlanishida osonlik bilan hosil bo'ladi.

GRAMM ATOM

ing. grammath

rus. грамм атом, м

Moddaning atom og'irligiga son jihatidan teng qilib, gramm hisobida olingan miqdori, masalan, kislorodning atom og'irligi 16, demak, gramm atomi 16 g, ya'ni 16 g kislorod – kislorodning bir gramm atomidir. Barcha elementlarning bir gramm atomlaridagi atomlar soni bir xil bo'lib, $6,0235 \cdot 10^{-23}$ ga teng.

GRAMM EKVIVALENT

ing. gram equivalent

rus. грамм эквивалент, м

Moddaning ekvivalent og'irligiga teng qilib, gramm hisobida olingan miqdori, masalan, kislorodning ekvivalenti 8, demak, 8 g kislorod – uning bir gramm ekvivalentidir.

Masalan:

$$\text{Kislotalarda: } g \cdot \text{ekv} = \frac{\text{grammol}}{\text{kislota negizligi}}$$

$$\text{asoslarda: } g \cdot \text{ekv} = \frac{\text{grammol}}{\text{metall valentligi}}$$

$$\text{tuzlarda: } g \cdot \text{ekv} = \frac{\text{grammol}}{\text{metall valentligi} \cdot \text{atom soni}}$$

GRAMM KALORIYA

ing. grammion

rus. грамм калория, ж

q. kichik kaloriya

GRAMMOLEKULA (YOKI MOL)

ing. grammolecule (or mole)

rus. грамммолекула (или моль), ж

Moddaning molekulyar og'irligiga son jihatdan teng qilib, gramm hisobida olingan miqdoridir; masalan, suvning molekulyar og'irligi 18, demak, grammolekulasi 18g; grammolekula, ko'pincha, mol deb ham yuritiladi. Barcha moddalarning bir grammolekulalaridagi molekular soni bir xil bo'lib, $6,0235 \cdot 10^{23}$ ga teng.

GRAM-MOLEKULA GAZNING HAJMI

ing. the volume of a gram molecule of a gas

rus. объем грамммолекулы газа

Barcha gazlarning grammolekulasi bir xil haroratda va bir xil bosimda teng hajmi egallaydi, bu hajm normal sharoitda 22,414 litrga teng.

GRAM-MOLEKULAR (MOLYAR) HAJM

ing. grammolecular (molar) volume

rus. грамммолекулярный(молярный) объем

Har qanday gaz grammolekulasi egallagan hajm normal sharoitda 22,4 l dir. Bu hajm grammolekulyar hajm yoki molyar hajm deb ataladi.

GRAMMOLEKULAR OG'IRLIK

ing. gram molecular weight

rus. грамммолекулярный вес, м

q. grammolekula

GRANIT

ing. granite

rus. гранит, м

Kvarts (toza qum) SiO_2 , dala shpati (ortoklaz) $\text{K}_2\text{O} \cdot \text{Al}_2\text{O}_3 \cdot 6 \text{SiO}_2$ va slyuda (masalan, $\text{K}_2\text{O} \cdot 3 \text{Al}_2\text{O}_3 \cdot 6 \text{SiO}_2 \cdot 2 \text{H}_2\text{O}$) lardan iborat tog' jinsidir (taxminan SiO_2 70%).

GRANULA (DONADOR)

ing. granule, grain

rus. гранула, ж

Bir nechta donalardan ajralib turadigan zarrachalardan tashkil topgan qattiq moddaning kichik zarrasi.

q. mitsella

GRANULALASH

ing. granulation

rus. грануляция, ж

Moddaga mayda bo'laklar shaklini berish.

GRANULALASHTIRISH

ing. coming, pelletizing, granulation, graining, granulating

rus. гранулирование, с

Moddani mayda bo'laklar (granularlar) shaklini berish.

GRAUDIROVKA

ing. grounding

rus. градуировка

Graduirovka (nemischa "graduiren" – bitirmoq, lotincha "gradus" – qadam, bosqich, daraja) o'lchash asboblarning (o'lchov yoki o'lchash moslamasi) shkala yoki kalibrlash jadvali (egri chiziq) bilan ta'minlangan metrologik operatsiyadir.

GUANIDIN

(KARBAMIDIN YOKI IMINOMOCHEVINA)

ing. guanidine (carbamide or iminourea)

rus. гуанидин (карбамидин или иминомочевина)

Kimyoviy formulasi: CH_5N_3 , rangsiz kristall, gigroskopik modda; $t_{\text{suyuq.}} 50^\circ\text{C}$, suvda oz eriydi, spirtda va efirda eriydi. Kuchli asos xossalariga ega modda, suvda eritilgan guanidin kuchli ishqor guanidiniy gidroksidini hosil qiladi, hosil bo'lgan moddaning ishqoriy muhiti NaOHga yaqindir.

GUANIDIN KARBONAT

ing. guanidine carbonate

rus. углекислый гуанидин (гуанидин карбонат), м
Kimyoviy formulasi: $(\text{H}_2\text{N}-\text{CNH}-\text{NH}_2)_2 \cdot \text{H}_2\text{CO}_3$, oq kristall modda; $d 1,25 \text{ g/sm}^3$, $t_{\text{suyuq.}} 197^\circ\text{C}$; suyuqlanganda parchalanadi.

GUANIL KISLOTA

ing. guanylic acid

rus. гуаниловая кислота, ж
Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{10}\text{H}_{14}\text{O}_8\text{N}_5\text{P} \cdot \text{H}_2\text{O}$, fosforli murakkab organik kislota, me'da bezlarida uchraydi; ignasimon kristallardan iborat modda; $t_{\text{suyuq.}} 208^\circ\text{C}$. Bu modda RNKda mavjud bo'lgan tabiiy kislota bo'lib, hujayradagi genetik kodni olib yuruvchi molekullardan biri.

GUANIN (2-AMINO-6-OKSIPURIN)

ing. guanine (2-amino-6-hydroxypurine)

rus. гуанин (2-амино-6-оксипурин), м
Kimyoviy formulasi: $\text{C}_5\text{H}_5\text{ON}_5$, kristall modda, suvda, spirtda, efirda oz eriydi, qonning suvdagi eritmasida eriydi, molekulyar og'irligi – 151,15 g/mol.

GUANO

ing. guano

rus. гуано, с

Dengiz qushlari axlatining tabiiy ravishda parchalangan qoldiqlari tarkibida 13% P_2O_5 fosfor (V)-oksid va 9 % NH_3 (ammiak) mavjud. Azot-fosforli o'g'it sifatida keng qo'llaniladi, porox va trotil ishlab chiqarishda asosiy xomashyo sifatida qo'llaniladi.

GUDRON

ing. tar

rus. гудрон, м

Neftni fraksiyali haydash natijasida neft tarkibidagi mahsulotlar qaynash haroratlariga ko'ra birin-ketin ajralib chiqadi. Neft haydalganda ajralgan qoramoy fraksiyasini qayta ishlash natijasida hosil bo'lgan qoldiq.

GUETOL

ing. guetol

rus. гуэтол, м

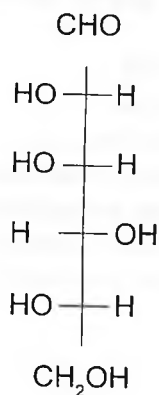
Kimyoviy formulasi: $\text{C}_8\text{H}_{10}\text{O}_2$. Nirokatexinning etil efiri; $t_{\text{suyuq.}} 29^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 217^\circ\text{C}$.

GULOZA

ing. guloza

rus. гулоза, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_{12}\text{O}_6$ aldogeksozalarning vakili. Bu monosaxarid tabiatda juda kam uchraydi. Xona haroratida shirin ta'mga ega, suvda yaxshi eriydi, metanolda oz eriydi. Kimyoviy tuzilishi:

GUMIN KISLOTALAR

ing. humic acids

rus. гуминовые кислоты, мн

Nobud bo'lgan o'simlik hujayralarining parchalanishi va ularning keyinchalik namlanishi (mikroorganizmlar, suv va kislorod ishtirokida organik qoldiqlarning parchalanish mahsulotlarini gumusga biokimyoviy o'zgarishi) jarayonida hosil bo'lgan yuqori molekulyar tabiiy organik birikmalarning murakkab aralashmasidir. Quruq holatda ular erimaydigan amorf to'q jigarrang kukun, ishqorlarda eriydi va kislotalarda erimaydigan gumus kislotalari guruhi.

GUMMIARABIK (YOG'OCH YELIMI)

ing. gummi arabicus

rus. гуммиарабик (аравийская камедь), м

Amorf modda; gidrolizlanganda galaktoza va arabinosa hosil bo'ladi. Gummiarabik asosan arabin (arab kislotasining kaliy, kalsiy va magniy tuzlari aralashmasi)dan iborat bo'lib, ular kislota gidrolizi natijasida arabinoza, galaktoza, ramnoz va glyukuron kislotasiga parchalanadi.

GUMMIRLASH

ing. gumming, rubberizing

rus. гуммирование, с

Korroziya va boshqa zararli ta'sirlardan saqlash maqsadida metallarning sirtiga rezina va ebonit qatlam yurgizish.

GUMUS

ing. humus

rus. гумус, м

Organik modda qoldiqlarining kimyoviy va biokimyoviy o'zgarishi natijasida hosil bo'lgan, yangi xossalari va yangi tarkibga ega organik moddalardir. Ushbu jarayonlar davomida gumus minerallanadi.

GUNAFSHA FOSFOR

ing. phosphorus purple

rus. фиолетовый фосфор, м

Oq fosforning 500 atm. bosimda qizdirilishidan hosil bo'ladi; monoklinik kristallardan iborat modda; d 2,35 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 593°C; qizil fosfor gunafsha fosforning mayda kukunidan iborat; suvda erimaydi.

GURUH

ing. class, set

rus. группа, ж

1. Tasniflashda asosiy xususiyat sifatida qaraladigan umumiy xususiyat yoki xususiyatlarga ega bo'lgan kimyoviy birikmalarning keng guruhi.
2. Har qanday o'ziga xos sifat, xususiyat, munosabatlarga ega bo'lgan bir xil obyektlar, moddalar to'plami.

GURUHLASH

ing. grouping

rus. группировать

Funksional–analitik guruhlash (FAG) – bir xil yoki turli xil tabiatdagi atomlarni o'z ichiga olgan va kompleks hosil bo'lganda halqani yopish imkonini beradigan fazoviy tartibga solingan turli funksional guruhlarning yig'indisi.

GUTTAPERCHA

ing. guta-percha

rus. гуттаперча, ж

Kauchuksimon modda, ba'zi o'simliklarning sutidan olinadi; kimyoviy jihatdan kauchukka o'xshaydi, elastikligi oz, odatdagi haroratda qattiq modda, ammo qaynoq suvda yumshaydi.

GVAYAKOL

ing. guaiacol

rus. гваякол, м

Kimyoviy formulasi: C₇H₈O₂, 2-metoksifenol, o'ziga xos hidli rangsiz kristall pirokatexinning bir metilli efiridir; prizma shaklidagi kristallardan iborat modda, $t_{\text{suyuq.}}$ 28,5°C, $t_{\text{qayn.}}$ 205°C (204,65/746 mm), d 1,1284 g/sm³, suvda, spirtida va efirda eriydi.

GYUKKEL QOIDASI

ing. Hueckel's law

rus. закон Гюккеля, биогенетический закон.

Molekulasida $4n + 2\pi$ elektron bo'lsa, aromatik xususiyatga ega bo'ladi. Uni shakllantirish uchun kvant mexanik asoslari birinchi marta fizik kimyogar Erich Gyuckel tomonidan 1931-yilda ishlab chiqilgan. $4n+2$ qoidasi ko'rinishidagi qisqa ibora W. W. E. Doering (1951)ga tegishli bo'lsa-da, bir vaqtning o'zida bir nechta mualliflar ushbu shakldan foydalanganlar.

HAJM

ing. volume, bulk, space

rus. объем, м

1. Geometrik jismlar bilan bog'liq bo'lgan asosiy kattaliklardan biri.
2. Obyektning uch o'lchamda egallagan maydoni.
3. Miqdor, o'lchov, shakl.

HAJMIY ANALIZ (TAHLIL)

ing. volumetric analysis

rus. объемный анализ, м

Miqdoriy tahlilda qo'llaniladigan usullardan biri, bunda, reaksiya uchun sarf bo'lgan reaktiv eritmasi aniq konsentratsiyali bo'lib, uning hajmini o'lchash orqali tekshirilayotgan moddaning miqdori aniqlanadi.

HALQALI SIKL

ing. ring cycle

rus. кольцевой цикл, м

Kimyoviy, ayniqsa, organik birikmalarning yopiq zanjirli ko'rinishi. Ularning alisiklik, polisiklik, aromatik, geterosiklik va boshqa turlari mavjud.

HAMMOM

ing. bath

rus. баня, ж

Isitish apparati sifatida ishlatiladigan gaz, suyuqlik yoki qattiq moddalar bilan to'ldirilgan idish.

HARAKAT

ing. traffic

rus. движение, с

Borliqning ajralmas xususiyati bo'lgan o'zgaruvchanlikni ifodalovchi falsafiy kategoriya. Harakat tushunchasi imkoniyatlarning voqelikka aylanishini, ro'y berayotgan hodisalarni, olamning beto'xtov yangilanib borishini aks ettiradi.

HARF TERILADIGAN TAXTAKACH

ing. printing board

rus. печатная доска, ж

Bosmaxonada satrlar qo'lda teriladigan moslama. Matnni yozishda yoki tahrirlashda ishlatiladigan tipografik terish vositasi.

HARORAT

ing. temperature

rus. температура, ж

Obyektning isitish darajasini tavsiflovchi va termik ta'sir paytida materiallar orasidagi issiqlikning yuqori yo'nalishini aniqlaydigan jismoniy xususiyat.

HAVO

ing. air

rus. воздух, м

Yer atmosferasini tashkil etuvchi gazlarning tabiiy aralashmasi.

HAVO GAZI

ing. air gaz

rus. воздушный газ, м

Cho'g'langan ko'mirdan havo o'tkazib, havo gazi olinadi, unda hajm jihatdan taxminan 34,7% CO va 65,3% N₂ bor.

HAVONI SO'RIB OLUVCHI

ing. exhaust ventilation

rus. вытяжная вентиляция, ж

Shamollatish (lot. "ventilatio" – shamollatish) – gazlarning yopiq kanallardan foydalanmasdan bosim farqi ta'sirida harakatlanishi.

HEMMOND POSTULATI

ing. Hammond postulate

rus. постулат Хеммонда, м

Amerikalik kimyogar Jorj Hammond tomonidan taklif qilingan fizik organik kimyo sohasidagi gipotezadir. Ushbu gipoteza shuni ko'rsatadiki, agar o'tish holati beqaror oraliq (yoki mahsulot)ga olib keladigan bo'lsa, unda u ushbu oraliq (mahsulot) bilan taxminan bir xil energiyaga ega.

HIMOYA

ing. protection, shielding, proofing

rus. защита, ж

1. Biror narsadan himoyalash.
2. Metall yoki boshqa buyumlarning yuzasiga ularni korroziya yoki boshqa ta'sirdan himoyalash uchun qoplanadigan qatlam.

HIMOYACHI TA'SIRLAR

ing. protective actions

rus. защитные действия, мн

IUDning himoya ta'siri sanoatning ko'plab tarmoqlari (farmasevtika va fotografiya sanoati) texnologiyasida, lekin birinchi navbatda, inson va hayvon organizmida sodir bo'ladigan bir qator fiziologik jarayonlarda katta ahamiyatga ega.

HISOBLASH

ing. calculation

rus. расчет, м

Kalkulyatsiya (lotincha *calculatio* – hisob) – mahsulot birligi yoki birliklari guruhini ishlab chiqarish yoki ishlab chiqarishning ayrim turlari uchun xarajatlarni qiymat (pul) ko'rinishida aniqlash.

HODISA

ing. phenomenon

rus. явление, с

Ichki va tashqi o'zgarishlar bilan sodir bo'ladigan o'zgarishlar, hodisalar. Sirtqi hodisa, fizikaviy hodisa, kimyoviy hodisa kabi turlari bor.

HOLAT

ing. condition

rus. состояние, с

Obyektning o'zgaruvchan parametrlarining barqaror qiymatlari to'plamini bildiruvchi tushuncha. Obyektda biror harakat bajarilmaguncha holat barqaror bo'ladi, obyektda qandaydir harakat bajarilsa, uning holati o'zgarishi mumkin.

HOLAT BIRIKMALARI

ing. state diagram

rus. диаграмма состояни, ж

q. *Izoterma*

HOSIL QILINGAN ISSIQLIK MIQDORI

ing. heat of formation

rus. образования теплота, ж

Oddiy moddalardan kimyoviy birikmalarning bir grammolekulasi hosil bo'lganda yutiladigan yoki ajralib chiqadigan issiqlik miqdori.

IATROXIMIYA

ing. iatrochemistry

rus. иатрохимия (ятрохимия), ж

O'tmishda turli kasalliklarni davolashda kimyoviy moddalarni ishlatish.

q. yatroximiya

IDEAL GAZ

ing. ideal gas

rus. идеальный газ, м

O'rtacha bosim va haroratda haqiqiy gazlarning xossalari va harakatlarini tasvirlash uchun keng qo'llanilgan nazariy model.

IDISH (KONTEYNER)

ing. container

rus. контейнер, м

Mahsulotni saqlash uchun har qanday idish. Ushbu atama ko'pincha bardoshli va ko'pincha qisman yoki to'liq qattiq materiallardan tayyorlangan qurilmalarga nisbatan qo'llaniladi.

IFLOSLANISH

ing. pollution

rus. загрязнение, с

Tabiiy muhitga salbiy o'zgarishlarni keltirib chiqaradigan ifloslantiruvchi moddalarning kiritilishi. Ifloslanish har qanday modda (qattiq, suyuq yoki gaz) yoki energiya (radioaktivlik, issiqlik, tovush yoki yorug'lik) shaklida bo'lishi mumkin.

IFODALASH

ing. expression

rus. выражение, с

Qandaydir matematik, kimyoviy munosabatlarni ifodalovchi formula.

IGNA

ing. needles

rus. иглы, мн

Qattiq materialdan (ko'pincha temir, ilgari suyak) yasalgan uzun, ingichka, uchli asbob.

IKKI ATOMLI SPIRT

ing. diatomic alcohol

rus. двухатомный спирт (гликолы, алкандиолы)
 $C_nH_{2n}(OH)_2$ umumiy formulaga ega. Masalan, $C_2H_4(OH)_2$ – etandiol yoki etilenglikol.

IKKI KOMPONENTLI SISTEMALAR

ing. systems two-component

rus. системы двухкомпонентные (или двойные), мн

q. komponentlar

IKKI NEGIZLI KISLOTALAR

ing. dibasic acids

rus. двухосновные кислоты, мн

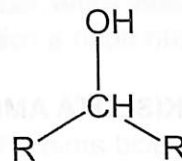
Dikarboksilik kislotalar ikkita karboksil guruhini o'z ichiga olgan karboksilik kislotalar – COOH, umumiy formulasi $HOOC-R-COOH$, bu yerda R har qanday ikki valentli organik radikaldir.

IKKILAMCHI SPIRT

ing. secondary alcohol

rus. вторичный спирт, м

Gidroksil guruhi ikkilamchi uglerod atomi bilan bog'langan, shuning uchun ikki uglerod atomiga bog'lanadi.

IKKINCHI TUR O'TKAZGICHLAR

ing. conductors of the second kind

rus. проводники второго рода, мн

Tuzlar, kislotalar, asoslar ikkinchi tur o'tkazgichlardir, bularning eritmaları elektr tokini yaxshi o'tkazadi.

q. elektrolitlar

IKKI VARIANT SISTEMA (BIVARIANT SISTEMA)

ing. bivariate system

rus. двумерная система, бивариантная система, ж

Ikki erkinlik darajasiga ega bo'lgan sistema.

IKS X-BIRLIKLAR

ing. x-units

rus. икс (x) – единицы, мн

Eskirgan tizimdan tashqari uzunlik birligi, u taxminan $1,002 \cdot 10^{-13}$ m ga teng.

q. angetrem

ILDIYES (BETAINLAR)

ing. ildies (betaines)

rus. илдиес (бетаины), мн

Bu aminokislota gliitsinning kimyoviy hosilasi bo'lgan vitamanga o'xshash moddadir.

ILLINIY

ing. illinium

rus. иллиний, м

Lantanidlar qatoriga mansub element, atom raqami 61. Bu element hozirda prometiy deb ataladi.

q. prometiy

IMENOMOCHEVINA

ing. imino urea

rus. иминомочевина, ж

q. guanidin

IMIDAZOL

ing. glyoxaline

rus. глиоксалин, м

Kimyoviy formulasi: $C_3H_4N_2$, atom massasi – 68,08 g/mol, d 1.23 g/sm³, geterosikl sinfining organik birikmasi, halqada ikkita azot atomi va uchta uglerod atomi bo'lgan besh a'zoli halqa.

IMIDODISULFON KISLOTA AMIDI

ing. imidodisulfonic acid amide

rus. амид имидодисульфоновой кислоты, мн

Aminokislotalar (aminokarboksilik kislotalar) organik birikmalar bo'lib, ularning molekulasida bir vaqtning o'zida karboksil va amin guruhlarini o'z ichiga oladi. Aminokislotalarning asosiy kimyoviy elementlari uglerod (C), vodorod (H), kislorod (O) va azot (N), ammo boshqa elementlar ham aminokislotalarning radikalida uchraydi.

IMINLAR

ing. imins

rus. имины, мн

$R_1R_2C=NR^3$ umumiy formulaga ega organik birikmalar bo'lib, tarkibida uglerod atomi va qo'sh bog' bilan bog'langan NR^3 qismi mavjud.

Aldegid yoki keton karbonil guruhi tarkibidagi kislorod atomining = NH imin guruhiga almashinishi natijasida hosil bo'ladigan birikma. Iminlar moysimon yoki kristall moddalar bo'lib, odatda suvda erimaydi, organik erituvchilarda eriydi.

IMINOGURUH

ing. iminogroup

rus. иминогруппа, ж

Kimyoviy formulasi: NH, ikki valentli radikal, molekulyar guruh. Ba'zi aminokislotalarda prolin kabi imino guruhi mavjud bo'lib, ular kimyoviy nuqtai nazardan aminokislota emas, balki imino kislotalar.

INDATLAR

ing. indates

rus. индаты, мн

In(OH)₃ tuzlari. In(OH)₃ gidroksidi – pH = 3,4-3,7 da indiy tuzlari eritmasidan cho'ktiriladi. Amfoter, kislota va ishqorlarda eriydi. Ishqorlarda eritilganda tuzlar – indatlar hosil qiladi. Masalan, NaInO₂ natriy indatidir. Ishqoriy metallar indatlar suvda yaxshi eriydi.

INDEKS

ing. index

rus. индекс, м

Moddaning sifat va miqdoriy tarkibini aks ettiruvchi shartli yozuvi. Kimyoviy element belgisining pastki o'ng tomonida joylashgan, moddaning kimyoviy formulasida ushbu elementning atomlari sonini ko'rsatadigan raqam.

INDEN

ing. inden

rus. инден, м

Molekulyar formulasi: C_9H_8 polisiklik aromatik uglevodorod. Strukturaviy jihatdan u eritilgan benzol va siklopenten halqalaridir. Osonlik bilan yonadi va polimerlanadi.

INDIGO

ing. indigo

rus. индиго, с

Kimyoviy formulasi: $C_{16}H_{10}N_2O_2$, (2-(1,3-digidro-3okso-2n-indol-2iliden)-1,2-digidro 3H-indol-3-on, (δ^{2,2'}-biindolin)-3,3-dion) – gunafsha rangli kristall, ko'pchilik organik erituvchilarda kam eriydi (nitrobenzolda, xloroformda ozgina eriydi). Molyar massasi – 262,27 g/mol, d 1,199 g/sm³, t_{suyuq} 390-392°C.

INDIGOKARMIN

ing. indigocarmin

rus. индигокармин, м

$C_{16}H_8N_2O_2(SO_3Na)_2$ qizil rangli kukun, indikator sifatida qo'llaniladi, sovuq suvda oz eriydi, spirtida

erimaydi. Indigokarmin–indigo–5,5'–disulfonik kislolaning dinatriy tuzi.

INDIKATOR

ing. indicator

rus. индикатор, м

Reaksiya muhitiga bog'liq ravishda rangini o'zgartiruvchi organik yoki noorganik modda. O'rganilayotgan muhitda (eritmada, havoda, hujayralarda, to'qimalarda) ma'lum kimyoviy birikmalar mavjud bo'lganda, shuningdek, muhitning pH yoki oksidlanish-qaytarilish potentsiali o'zgarganda, rangini o'zgartiradigan moddalar. Kuchsiz organik kislota yoki asos bo'lib, kislotali va ishqoriy muhitda turli tusga kiradi va muhitning kislotali yoki ishqoriy ekanligini aniqlash uchun ishlatiladi.

INDIY

ing. indium

rus. индий, м

Kimyoviy belgisi: In. Davriy jadvalning III gruppasi elementi, tartib raqami – 49, atom massasi – 114,8 g/mol; kumushdek oq, yumshoq, bog'lanuvchan metall, d 7,24 g/sm³, t_{suyuq.} 156°C.

INDIY (III) SULFAT

ing. indium sulphate

rus. серноокислый индий, сульфат индия, м

Kimyoviy formulasi: In(SO₄)₃·9H₂O, rangsiz kristall modda, suvda oson eriydi, In(SO₄)₃ gigroskopik kukun, d 3,438g/sm³.

INDIY (III) SULFID

ing. indium sulfur

rus. сернистый индий, м

Kimyoviy formulasi: In₂S₃; sariq modda; d 4,9 g/sm³, t_{suyuq.} 1050°C (NH₄)₂S da eriydi, kislotalarda parchalanadi, qizil rangli shakl o'zgarishi ham bor.

INDIY (III)-GIDROKSID

ing. india hydrate oxide

rus. гидрат окиси индия, ж

Kimyoviy formulasi: In(OH)₃, oq modda, 150°C da ajraladi, amfoter gidroksid; kislotalar va ishqorlarda eriydi, NH₄OH da erimaydi.

INDIY (III)-OKSID

ing. indium oxide

rus. индий окись, м

Kimyoviy formulasi: In₂O₃, oq yoki och sariq rangli modda; 850°C da ajraladi; suvda erimaydi; d 7,3 g/sm³.

INDIY (III)-XLORID

ing. indium chloride

rus. хлористый индий (хлорид индия), м

Kimyoviy formulasi: InBr₃, oq rangli gigroskopik modda, t_{suyuq.} 583°C, d 3,46 g/sm³, suvda yaxshi eriydi.

INDIY BROMID

ing. indium bromide

rus. бромистый индий, м

Kimyoviy formulasi: InBr₃, oq rangli modda, t_{suyuq.} 420°C, d 4,74 g/sm³, suvda yaxshi eriydi.

INDIY IZOTOPLARI

ing. indi isotops

rus. изотопы индия, мн

In¹¹³ – 4,5%, In¹¹⁵ – 9,5%, yadrosida neytronlar soni har xil bo'lgan indiy kimyoviy elementi turlari.

INDIY NITRAT

ing. indium nitric

rus. азотнокислый индий, м

Kimyoviy formulasi: In(NO₃)₃, rangsiz kristall modda, qizdirilganda parchalanadi, suvda va spirtida yaxshi eriydi. Bir nechta kristallgidratlar hosil qiladi: In(NO₃)₃·5H₂O, In(NO₃)₃·4,5H₂O, In(NO₃)₃·3H₂O va In(NO₃)₃·H₂O.

INDIY TIOTUZLARI

ing. india thiosoli

rus. тиосоли индия, ж

Kimyoviy formulasi: NaInS₂·H₂O, oq tusli, KInS qizil tusli moddalar. Kislrod atomlarini oltinugurt atomlari bilan almashtirish natijasida bir xil elementlarning kislrod kislotalariga o'xshash kislotalar, mos keladigan tio kislotalarning tuzlari.

INDIY YODID

ing. indium iodistium

rus. йодистый индий (йодид индия), м

Kimyoviy formulasi: InI₃, t_{suyuq.} 210°C, sariq kristall modda; suvda, spirt va xloroformda eriydi. Indiy (III) yodid yoki indiy triyodid InI₃ formulasi bilan indiy va yodning kimyoviy birikmasidir. Indiy (III) yodidi indiyning HI dagi eritmasini bug'lash orqali olinadi.

INDOL

ing. indol

rus. индол, м

Kimyoviy formulasi: C_8H_7N , $t_{\text{suyuq}} 52^\circ\text{C}$, qaynoq suv, qaynoq spirt, efir va benzolda eriydi; oqsillar-ning parchalanishidan hosil bo'ladi, geterosiklik aromatik birikma.

INDUKTIV TA'SIR (EFFEKT)

ing. inductive effect

rus. индуктивный эффект, м

Kimyoviy bog'ni hosil qiluvchi atomlar elektromanfiyiligining turlicha ekanligi tufayli σ -bog'lardagi elektron zichlikning qayta taqsimlanishi.

INDUKTOR

ing. inductor

rus. индуктор, м

Ikki kimyoviy reaksiyaning birgalikda sodir bo'lishi, ulardan biri ikkinchisini keltirib chiqaradi yoki tezlashtiradi.

INERT GAZLAR

ing. inert gases

rus. инертные газы, мн

D.I. Mendeleev davriy sistemasida hamma davrlarning eng oxirgi elementlari bo'lib, bular: He (geliy), Ne (neon), Ar (argon), Kr (kripton), Xe (ksenon), Rn (radon).

INERTLIK

ing. inert

rus. инертный, м

Kimyoviy faol bo'lmagan modda.

INGIBITOR

ing. inhibitor

rus. ингибитор, м

Fiziologik va fizik-kimyoviy (asosan fermentativ) jarayonlarning borishini bostiruvchi yoki kechiktiruvchi moddalarning umumiy nomi.

INGREDIYENT

ing. ingredient

rus. ингредиент, м

Asl yoki o'zgartirilgan shaklda tayyor mahsulotda mavjud bo'lgan har qanday murakkab birikma yoki aralashmaning tarkibiy qismi.

INOZIT

ing. inositol

rus. инозит, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_6(OH)_6$, bu modda siklogeksan geksol yoki inozitol ham deyiladi, u olti atomli spirtidir; go'shtda va ba'zi o'simliklarda uchraydi, $t_{\text{suyuq}} 225^\circ\text{C}$, suvda eriydi, spirtda oz eriydi, efirda erimaydi.

INOZITOL

ing. inositol

rus. инозитол, м

q. inozit

INSEKTISIDLAR

ing. insectids

rus. инсектициды, мн

(lot. insectum "hasharot" + lat. caedo "o'ldirish") – zararli hasharotlarga qarshi kurashish uchun mo'ljallangan kimyoviy moddalar.

Bularga hasharot tuxumlari va lichinkalariga qarshi ishlatiladigan ovitsidlar va larvisidlar kiradi.

INTEGRATSIYA

ing. integration

rus. интеграция, м

Yangi texnologik dasturlarni amaldagi texnologik jarayonga moslashtirish.

INTERMETALL BIRIKMALAR

ing. intermetallic compounds

rus. интерметаллические соединения, мн

Qotishmadagi metallar orasida hosil bo'lgan, tarkibi valentliklariga muvofiq kelmaydigan birikmalar. Masalan: NaHg, Na_2Pb_2 , Na_4Pb_4 , $NaSn_4$, $NaSn_2$.

INTERVAL

ing. interval

rus. интервал, м

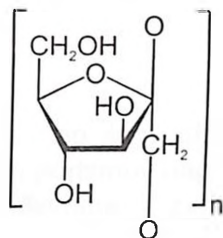
Bir tekis joylashgan harakatsiz yoki harakatlanuvchi jismlar orasidagi masofa, bo'shliq.

INULIN

ing. inulin

rus. инулин, м

Fruktoza qoldiqlaridan tashkil topgan polisaxarid. Inulin suvda kolloid eritma hosil qilib eriydi, kislotali eritmalarda qaynatilganda, gidrolizlanib, fruktozani hosil qiladi.

INVAR

ing. invar

rus. инвар, м

Po'latning bir turi bo'lib, unda 36% ni, 0,5% Mn, 0,5% C bor. Invarning kengayish koeffitsiyenti nihoyatda kichik bo'lgani uchun aniq asboblari tayyorlashda ishlatiladi. "Invar" so'zi "o'zgarmas" demakdir.

INVARIANT SISTEMALAR

ing. invariant (or noninvariant) systems

rus. инвариантные (или неинвариантные) системы, мн

Erkin darajasi bo'lmagan sistemalar.

INVERSILANGAN (AYLANTIRILGAN) SHAKAR

ing. inverted sugar

rus. инвертированный сахар, м

Saxaroza polarizatsiya (qutblanish) tekisligini o'ngga buradi; lekin unga biror kuchsiz kislota ta'sir etirilsa, u glyukoza va fruktozaning ekvimolekulyar aralashmasiga aylanadi, natijada, aralashma polarizatsiya tekisligini chapga buradigan bo'lib qoladi. Bunday shakar inversiyalangan shakar deyiladi.

INVERTAZA

ing. invertase

rus. инвертаза, ж

Enzimlarning bir turi, saxarozani inversiyalaydi.

ION

ing. ion

rus. ион, м

Elektronlarning ortiqchaligi yoki yetishmasligi bilan kimyoviy bog'langan atomlar yoki atomlar guruhlarini ifodalaydigan zaryadlangan zarracha.

ION ALMASHINUV NOZIRI

ing. ion exchange controller

rus. контролер ионообменного обмена, м

Ion almashinuvi noziri rahbarligida texnologik ko'rsatmalarga muvofiq ion almashinuvining texnologik jarayonlarini nazorat qiluvchi xodim.

ION JUFTI

ing. ion pair

rus. ионная пара, ж

Ikki qarama-qarshi zaryadlangan ionlardan tashkil topgan, erkin ionlar bilan bir xil tuzilishga ega bo'lgan va bir-biri bilan elektrostatik o'zaro ta'sirda bo'lgan ion kompleksi.

IONITLAR

ing. ion-exchanger, ion exchanger

rus. иониты, мн

Qattiq, suvda yoki organik erituvchida deyarli erimaydigan, ion almashinish qobiliyatiga ega murakkab modda, toriy elementining izotopi ionitlar o'z ionlarini atrofdagi eritmadagi ionlarga almashtirishga qodir qattiq erimaydigan moddalardir.

IONLANISH

ing. ionization

rus. ионизация, ж

Atomlar va molekullarning ionlarga aylanishi; neytral atomlar va molekullardan musbat va manfiy ionlar va erkin elektronlarning hosil bo'lishi.

IONLANISH POTENSIALI (ZAXIRASI)

ing. ionization potential

rus. потенциал ионизации, м

Molekuladan elektronni tortib olish uchun zarur bo'ladigan energiya.

IONLAR ANTOGONIZMI

ing. antagonism of ions

rus. антогонизм ионов, м

Ionlarning zidligi. Fiziologik jarayonlarda ionlarning bir-biriga teskari ta'siri ionlar antagonizmi deb ataladi. Masalan, Ca^{2+} yurak faoliyatini kuchaytiradi, K^+ esa susaytiradi.

IONLAR FAOLLIGI

ing. ion activity

rus. активность ионов, ж

Ionlar orasida o'zaro tortishish va itarilish kuchlari.
q. faollik koeffitsiyenti

IONLAR HARAKATCHANLIGI

ing. ion mobility

rus. подвижность ионов, ж

Ionlarning eritmadagi harakati tezligini ko'rsatadi. Ionlar gidratlanishi qancha kam bo'lsa, uning elektr toki ta'sirida harakatchanligi shuncha ko'p bo'ladi.

IONLAR POLYARIZATSIYASI (IONLANISHI)

ing. ion polarization

rus. поляризация ионов, ж

Bir ionning ichki tuzilish shakli qo'shni ionlarning elektr maydoni ta'sirida o'zgarishi.

IONLAR REAKSIYASI

ing. ionic reaction

rus. реакция ионов, ж

Ion reaksiyalari faqat ionlar o'rtasida kimyoviy o'zaro ta'sir sodir bo'lganda, ya'ni bir elektrolitning har qanday ionlari va boshqa elektrolitning har qanday ionlari bir-biriga bog'langanda sodir bo'ladi.

IONLAR SOLVATI

ing. solvate ions

rus. сольваты ионов, мн

Elektrolitlar dissotsilanganda ulardan hosil bo'lgan ionlar erituvchi molekulari bilan birikishi.

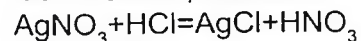
q. gidratlar

IONLI TENGLAMA

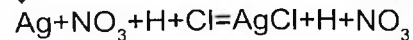
ing. ionic equation

rus. уравнение ионное, с

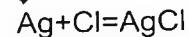
Eritmalardagi moddalar reaksiyalari shu moddalarning ionlari o'rtasida boradi. Bunday reaksiyalarining tenglamalarini moddalar ionlari orqali ifodalash mumkin, masalan:

↓

↓

↓

IONOGENLAR

ing. ionogens

rus. ионогены, мн

Ion hosil qiluvchi moddalar. Masalan, HCl.

IONON

ing. ionon

rus. ионон, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{13}\text{H}_{20}\text{O}$, formatlari bor, yoqimli gul hidiga ega to'yinmagan keton, undan gunafsha hidi keladi, parfumerada ishlatiladi.

IPAK

ing. silk

rus. шелк, м

Tabiiy va sun'iy tola. Ipak qurti pillasidan olingan iplardan tayyorlangan yumshoq mato. Uning tabiiy, asetat, viskoza, mis – ammiakli, triasetat turlari mavjud.

IPRIT

ing. mustard gas

rus. иприт, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_4\text{H}_8\text{Cl}_2\text{S}$, 2,2-dixlordietil sulfid yoki gorchitsa gazi, d 1,280 g/sm³, t_{qayn} 217°C, tsuyuq. 14,5°C, suvda oz eriydi, organik kislotalarda yaxshi eriydi.

IRIDIY (II)-XLORID

ing. iridium dichloride

rus. иридий двухлористый (дихлорид иридия), м

Kimyoviy formulasi: IrCl_2 , 773°C da parchalanadi. Noorganik birikma, iridiy va xlorid kislota tuzi. Standart sharoitda u suvda, kislotalarda va ishqorlarda yomon eriydigan, yaltiroq quyuq yashil kristall.

IRIDIY (III)-BROMID

ing. iridium three bromide

rus. трёхбромистый иридий (трибромид иридия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{IrBr}_3 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$, to'q yashil rang kristall modda, 100°C da kristallizatsiya suvini yo'qotadi; suvda eriydi, spirta va efirda erimaydi.

IRIDIY (III)-GIDROKSID

ing. iridium (III)-hydroxide

rus. иридий (III)-гидроксид, м

Kimyoviy formulasi: $\text{Ir}(\text{OH})_3$, noorganik birikma, kukun, sariq-yashildan ko'kimtir-qoragacha, suvda erimaydi. Ishqoriy eritmalarda ozgina eriydi.

IRIDIY (III)-XLORID

ing. iridium trichloride

rus. треххлористый иридий (трихлорид иридия), м

Noorganik birikma, iridiy metall tuzi va IrCl_3 formulali xlorid kislota, suvda yomon eriydigan quyuq yashil kristallar, kristall gidrat hosil qiladi; d 5,30 g/sm³; t_{suyuq} 763°C, suvda erimaydi.

IRIDIY (IV)-BROMID

ing. iridium four-bromide

rus. четырехбромистый иридий (тетрабромид иридия) м

Gigroskopik; suvda va spirtida eriydi, noorganik birikma, iridiyning metall tuzi va IrBr_4 formulali gidrobrom kislotalari, ko'k kristallar, suv bilan reaksiyaga kirishadi.

IRIDIY (IV)-FTORID

ing. iridium tetrafluoride

rus. четырехфтористый иридий (тетрафторид иридия), м

Kimyoviy formulasi: IrF_4 , ftorid kislota va iridiy metallining tuzi, sarg'ish jigarrang moysimon modda, suvda parchalanadi, suv bilan reaksiyaga kirishadi.

IRIDIY (IV)-XLORID

ing. iridium tetrochloride

rus. четыреххлористый иридий (тетрахлорид иридия), м

Noorganik birikma, iridiy metall tuzi va IrCl_4 formulali xlorid kislotalari, sovuq suvda oson eriydigan, issiq suvda gidrolizlangan jigarrang kristallar hosil qiladi.

IRIDIY (VI)-FTORID

ing. iridium hexafluoride

rus. шестифтористый иридий (гексафторид иридия), м

Kimyoviy formulasi: IrF_6 , sariq kristall modda, $t_{\text{suyuq.}}$ 44°C, $t_{\text{qayn.}}$ 53,6°C, d 5,11 g/sm³, nihoyatda aktiv, suvda eriydi.

IRIDIY IZOTOPLARI

ing. iridium isotopes

rus. изотопы иридия, мн

¹⁹¹Ir – 38,5%, ¹⁹³Ir – 61,5%

IRIDIY KARBONILLARI

ing. iridium carbonyls

rus. иридия карбонилы, мн

$\text{Ir}[(\text{CO})_3]_x$ sariq kristall modda, $[\text{Ir}(\text{CO})_4]_2$ sarg'ish-yashil kristall modda.

IRIDIY OKSIDLARI

ing. iridium oxides

rus. окислы иридия, мн

Kimyoviy formulasi Ir_2O_3 , ko'kish qora rangli modda; suvda erimaydi, qaynoq HCl va H_2SO_4 da eriydi, Kimyoviy formulasi: IrO_2 ; d 3,15 g/sm³.

IRIDIY SULFIDLAR

ing. iridium sulfur compounds

rus. сульфиды иридия, мн

Iridiy (III)-sulfid, kimyoviy formulasi: Ir_2S_3 , to'q qo'ng'ir rangli kukun, $(\text{NH}_4)_2\text{S}$, KS da eriydi, suvda deyarli erimaydi. Iridiy disulfid, kimyoviy formulasi: IrS_2 , qo'ng'ir rangli kukun, tutovchi nitrat kislotalada erib, $\text{Ir}(\text{SO}_4)_2$ hosil qiladi.

IRIDIY XLORID

ing. iridium chloride

rus. хлористый иридий (хлорид иридия), м

q. Iridiy (III)-xlorid.

q. Iridiy (IV)-xlorid.

IS

ing. frenzy

rus. угар, м

Ko'mir chala yonganda, "is chiqdi" deyiladi, bu karbon (II)-oksid CO dir.

IS GAZI

ing. carbon monoxide

rus. угарный газ, м

Karbon (II)-oksid CO

ISHLAB CHIQRISH

ing. production

rus. производство, с

Birlamchi (mehnat va kapital) va oraliq ishlab chiqarish omillari (xomashyo, materiallar va boshqalar) yordamida mahsulot yaratish. Inson va tabiat o'rtasidagi metabolizmning o'ziga xos insoniy turi, aniqrog'i, tabiiy resurslarni odamlar tomonidan mahsulotga faol aylantirish jarayoni.

ISHLAB CHIQRISH CHANGYUTGICHI UCHUN FILTRLAR

ing. filters for industrial vacuum cleaner

rus. фильтры для промышленного пылесоса, м
Ushbu filtr asl Karcher filtrining to'liq funktsional analogidir. Hattoki filtrni yuvish va qayta ishlatish mumkin. Filtrni quritib yubormaslik uchun batarayada quritish tavsiya etilmaydi.

ISHQALANISH

ing. friction

rus. трение, с

Bir-biriga tegib turgan jismlar yoki bir jism turli qismlarining bir-biriga nisbatan molekulyar o'zaro ta'sir natijasida vujudga keladigan harakatga ko'rsatiladigan qarshilik.

ISHQOR

ing. alkali

rus. щелочь, ж

Suvda yaxshi eriydigan gidroksid. Bular natriy, kaliy, litiy, qisman bariy va kalsiy metallarining gidroksidlari – Na(OH), KOH, LiOH, Ba(OH)₂, Ca(OH)₂, noorganik asoslar – metall gidroksidlaridir. Qattiq holatda barcha ishqorlar H₂O, shuningdek, CO₂ (shuningdek, eritma holatida) havodan asta-sekin karbonatlarga aylanadi.

ISHQORIY GIDROKSIDLAR

ing. caustic alkali

rus. едкие щелочи, мн

Ishqoriy metallar (Li, Na, K, Rb, Cs) ning gidroksidlari, suvda spirtida issiqlik chiqarib eriydi, suvda yaxshi dissotsilanadi, shuning uchun ular kuchli asoslardir.

ISHQORIY-YER METALLAR

ing. alkaline earth metals

rus. щелочноземельные металлы, мн

Ca, Ba, Sr metallari, odatda, ishqoriy-yer metallar deb ataladi, ammo butun II guruh elementlari ishqoriy-yer elementlar deb yuritiladi. Ularning oksidlari suvda erib, ishqor hosil qilgani uchun shunday nom berilgan.

ISHQORLI AKKUMULYATORLAR

ing. batteries alkaline

rus. аккумуляторы щелочные, мн

Agar akkumulyatorning elektroliti ishqor bo'lsa, bunday akkumulyator ishqorli akkumulyator deyiladi. Masalan, temir-nikelli akkumulyator ishqorli akkumulyatorlar.

ISLANDIYA SHPATI

ing. Iceland spar, calcium carbonate

rus. Исландский шпат, кальций углекислый, м
Kimyoviy formulasi: CaCO₃, Islandiya shpati (ing. Iceland spar, isl. Silfurberg).

Bu mineral kalsiy karbonatdir.

ISSIQBARDOSH

ing. thermal stability, heat resistance, heat stability

rus. термостойкость, ж

Issiqlik ta'sirida materiallarning mexanik xususiyatlar va strukturasini saqlab qolishi.

ISSIQLIK

ing. warm

rus. тепло (теплота)

Issiqlik almashinuvida olinadigan yoki beriladigan energiya miqdori. Issiqlik effekti, issiqlik chiqishi, issiqlik yutilishi, issiqlik sarfi, ichki issiqlik, adsorbsiya issiqligi, neytrallanish issiqligi, erish issiqligi tushunchalari mavjud.

ISSIQLIK MEXANIK NAZARIYASINING

UCHINCHI QONUNI

(TERMODINAMIKANING UCHINCHI QONUNI)

ing. the third law of the mechanical theory of heat – (the third law of thermodynamics)

rus. третье начало механической теории тепла – (третье начало термодинамики), с

Termodinamikaning uchinchi qonuni (Nernst teoremasi, Nernstning issiqlik teoremasi) fizik prinsip bo'lib, harorat mutlaq nolga yaqinlashganda entropiyaning harakatini belgilaydi.

ISSIQLIK O'TKAZISH

ing. heat conduction, thermal, conductivity, heat passage, conduction of heat conduction, heat

rus. теплопроводность, ж

Jismning issiqroq qismlaridan sovuqroq qismlarga issiqlik uzatish turlaridan biri, bu jism yuzasi bo'ylab haroratning tenglashishiga olib keladi.

ISSIQLIK SIG'IMI

ing. heat capacity

rus. теплоемкость, ж

1 kelvinga qizdirish (sovutish) jarayonida modda tomonidan chiqarilgan issiqlik miqdori. Molyar issiqlik sig'imi, hajmiy, solishtirma, haqiqiy issiqlik sig'implari mavjud.

ISSIQLIKKA BARDOSHLILIK

ing. high-temperature strength, elevated-temperature strength

rus. жаропрочность, ж

Strukturaviy materialning xususiyati (qobiliyati) haroratning sezilarli darajada oshishi bilan plastik deformatsiyaga yuqori qarshilikni saqlab qolish.

ISSIQLIKKA CHIDAMLILIK

ing. heat resistance

rus. термостойкость, ж

Issiqlik ta'sirida materiallarning mexanik xususiyatlari va strukturasi saqlab qolishi.

ISSIQQA BARDOSHLILIK

ing. heat resistance

rus. жароупорность, ж

Metall materiallarning yuqori haroratlarda havo yoki boshqa oksidlovchi gazsimon muhit ta'sirida chidamliligi.

ISSIQLIKKA CHIDAMLI PLONKA

ing. thermoresistant paper

rus. термоусадочная пленка, ж

Polimer plastmassa plyonkasidan tashkil topgan material.

ITARISH

ing. repulsion

rus. отталкивание, с

Jismlarning bir-birini itarishiga olib keladigan kuch.

ITERATSIYA

ing. iteration

rus. итерация, ж

Biror matematik amalni ko'p marotaba ishlatish. Usulning mohiyati taxminiy qiymat bo'yicha keyingi yaqinlashuvning qiymatini topishdir.

ITTERBIY

ing. ytterbium

rus. иттербий, м

Yb – Mendelejev davriy jadvalining II guruhiga mansub, lantanoidlar guruhiga kiradi. Tartib raqami 70, atom massasi 173,04. Tabiiy itterbiyning 7 ta barqaror izotopi bor.

ITTERBIY (III)-OKSID

ing. ytterbium oxide

rus. окись иттербия, ж

Kimyoviy formulasi: Yb_2O_3 , itterbiy metall va kislorodning binar noorganik birikmasi, rangsiz kristallardan iborat modda; d 9,175g/sm³, t_{suyuq} 2430°C, t_{qayn} ≈ 4300°C suvda erimaydi, suyultirilgan qaynoq kislotalarda eriydi.

ITTERBIY (III)-GIDROKSID

ing. ytterbium (III)-hydroxide

rus. гидроксид иттербия (III), ж

Kimyoviy formulasi: $Yb(OH)_3$, suvda erimaydi, asoslik xossalriga ega. Itterbium (III) gidroksid suvli erit-

malardan cho'ktirilganda amorf massa hosil qiladi, yacheyka parametrlari $a = 0,622$ nm, $c = 0,350$ nm.

ITTERBIY IZOTOPLARI

ing. ytterbium isotopes

rus. изотопы иттербия, мн

Yadrodagiy neytronlarning har xil tarkibiga ega bo'lgan itterbiy kimyoviy elementining atomlari (va yadrolari) turlari. Tabiiy itterbiy 7 ta barqaror izotopdan iborat: ^{168}Yb , ^{170}Yb , ^{171}Yb , ^{172}Yb , ^{173}Yb , ^{174}Yb va ^{176}Yb . ^{174}Yb eng keng tarqalgan (31,8% tabiiy itterbiy). Eng uzoq umr ko'radigan radioizotop ^{169}Yb , yarim yemirilish davri 32 kun.

ITTIRIY (III)-ATSETAT

ing. yttrium acetate

rus. уксуснокислый иттрий (ацетат иттрия), м

Noorganik birikma, $Y(CH_3COO)_3$ kimyoviy formulaga ega ittriy va sirka kislotada tuzi suvda eriydi, kristall gidratlar – rangsiz kristallar hosil qiladi.

ITTIRIY (III)-BROMID

ing. yttrium bromide

rus. бромистый иттрий, м

Kimyoviy formulasi: YBr_3 , binar noorganik birikma, ittriy metali va bromid kislotada tuzi, rangsiz kristallar, suvda eriydi, kristallogidrat hosil qiladi.

ITTIRIY

ing. yttrium

rus. иттрий, м

Kimyoviy element, kimyoviy belgisi: Y, davriy jadvalning III guruh elementi, tartib raqami 39, atom massasi – 88,92 g/mol, t_{suyuq} 1490°C, t_{qayn} 3611 K, d 5,51 g/sm³, kumushrang metall.

ITTIRIY (III)-SULFAT

ing. yttrium sulphate

rus. сернокислый иттрий, м

Qizg'ish-oq rangli kristall modda, d 2,558 g/sm³; konsentriangan sulfat kislotada eriydi, ishqorlarda erimaydi. Noorganik birikma, $Y_2(SO_4)_3$ kimyoviy formulaga ega ittriy metall va sulfat kislotada tuzi, rangsiz kristallar, kristallogidrat hosil qiladi.

ITTIRIY (III)-GIDROKSID

ing. yttrium hydrate oxide

rus. гидрат окиси иттрия, ж

Kimyoviy formulasi: $Y(OH)_3$, qizdirilganda parchalanadi. Noorganik birikma, oqdan sarg'ish rang-gacha bo'lgan kristallar yoki suvda erimaydigan amorf modda.

ITTRIY (III)-NITRAT

ing. yttrium nitric

rus. азотнокислый иттрий (нитрат иттрия), мн
Kimyoviy formulasi: $Y(NO_3)_3 \cdot 6H_2O$ va $Y(NO_3)_3 \cdot 4H_2O$, suvda va spirtida eriydi, efirda erimaydi. Noorganik birikma, ittriy metall va nitrat kislotasi tuzi, rangsiz kristallar, suvda eriydi, kristall gidratlar hosil qiladi.

ITTRIY (III)-KARBONAT

ing. yttrium carbonate

rus. иттрий углекислый (карбонат иттрия), м
Noorganik birikma, $Y_2(CO_3)_3$ kimyoviy formulaga ega ittriy metall va karbonat kislotasi tuzi, rangsiz kristallar, suvda erimaydigan, kristall gidrat hosil qiladi.

ITTRIY IZOTOPLARI

ing. yttrium isotopes

rus. изотопы иттрия, мн

Yadrosida neytronlar soni har xil bo'lgan ittriy kimyoviy elementining turlari. Massa sonlari 76 dan 108 gacha (protonlar soni 39, neytronlar soni 37 dan 69 gacha) va 28 yadro izotoplari ma'lum.

ITTRIY OKSID

ing. yttrium oxide

rus. окись иттрия, ж

Kimyoviy formulasi Y_2O_3 , sarg'ish oq rangli kristall kukun; d 4,84 g/sm³, t_{suyuq} 2410°C, t_{qayn} 4300°C; suvda va ishqorlarda erimaydi, kislotalarda eriydi.

ITTRIY (III)-XLORID

ing. yttrium chloride (yttrium trichloride)

rus. хлористый иттрий (трихлорид иттрия), м
Kimyoviy formulasi: $YCl_3 \cdot (H_2O)_6$ yoki $YCl_3 \cdot 3H_2O$. qizg'ish, oq rangli kristall modda; d 2,675 g/sm³; suvda eriydi, spirtida oz eriydi, efirda erimaydi.

IVIQLAR

ing. jelly

rus. студни, мн

q. gel

IVISH

ing. jelling

rus. застудневание, с

Iviq cho'kma hosil bo'lishi.

IYUPAK

ing. iupac

rus. иупак, м

Nazariy va amaliy kimyoning Xalqaro ittifoqi deb atalgan tashkilot nomi, inglizcha so'zlarning bosh harflaridan tuzilgan qisqartma so'z (IUPAC).

IZATIN

ing. izatin

rus. изатин, м

Indol – 2,3-dion, Kimyoviy formulasi: $C_8H_5O_2N$, qizg'ish-sariq rangli kristallardan iborat, geterohal-qali organik modda, t_{suyuq} 203,5°C, d 1,51 g/sm³, suvda kam eriydi, ishqorlar, xloroform va etanolning suvli eritmalarida oson eriydi, atseton, benzol, metil spirti va issiq suvda eriydi.

IZENTRONIK JARAYON

ing. isotronic process

rus. изэнтронический процесс, м

Doimiy entropiyada sodir bo'ladigan termodinamik izojarayon.

IZOAMIL

ing. isoamil

rus. изоамил, м

Kimyoviy formulasi: C_5H_{11} , bir valentli radikal; amel radikalining izomeri. Izoamil spirti $C_5H_{12}O$ kimyoviy formulaga ega rangsiz suyuqlikdir, xususan, $(H_3C-) 2 CH-CH_2-CH_2-OH$.

IZOAMIL SPIRT

ing. isoamyl alcohol

rus. изоамиловый спирт, м

Kimyoviy formulasi: $(CH_3)_2-CH-CH_2-CH_2-OH$ (2-metil-butanol-4 yoki izobutylkarbinol) yomon hidga ega, optik faol bo'lmagan suyuqlikdir t_{qayn} 132,1°C, t_{suyuq} 20°C da 0,814.

IZOAMIL BROMID

ing. izosmil bromide

rus. изоамил бромистый, м

Kimyoviy formulasi: C_2H_5Br – rangsiz tiniq suyuqlik; t_{qayn} 71,3°C, d 1,2095 g/sm³. Reaktivlik xususiyatiga ega.

IZOAMILNITRIT

ing. nitrogenic ether (isoamil nitrite)

rus. азотистоамиловый эфир (изоамилнитрит, м
Kimyoviy formulasi: $C_5H_{11}O_2N$ yoki $(CH_3)_2CH-CH_2-CH_2ONO$, tiniq sarg'ish suyuqlik, o'ziga xos mazasi va hidi bor, d 0,870 – 0,880 g/sm³, suvda erimaydi, spirt va efir bilan aralashadi.

IZOBARIK JARAYON

ing. isobaric process

rus. изобарический процесс, м

O'zgarmas bosimda sodir bo'ladigan fizik jarayon. Izobarik jarayon sistemaning termodinamik holat diagrammasida izobara holat tasvirlanadi.

IZOBARLAR

ing. isobars

rus. изобары, мн

Atom og'irliklari bir xil, ammo kimyoviy xossalari turlicha bo'lgan elementlar; izobarlar – bir xil massa soniga ega bo'lgan turli elementlarning nuklidlari; masalan, izobarlar ⁴⁰Ar, ⁴⁰K, ⁴⁰Ca.

IZOBUTIL

ing. isobutyl

rus. изобутил, м

Bir valentli butan radikali yoki $-C_4H_9$ formulali o'rnini bosuvchi, butan yoki izobutan (C_4H_{10}) hosilasi.

IZOBUTIL BROMID

ing. isobutyl bromide (isobutyl bromide)

rus. бромистый изобутил (изобутил бромид), м
Kimyoviy formulasi: C_4H_9Br yoki $(CH_3)_2CH-CH_2Br$, rangsiz suyuq modda; $t_{suyuq.}$ 118,5°C, $t_{qayn.}$ 91–93°C, d 1,258g/sm³; suvda erimaydi, spirt va efirda oson eriydi.

IZOBUTIL SPIRT

ing. isobutyl alcohol

rus. изобутиловый спирт, м

Kimyoviy formulasi: $C_4H_{10}O$ yoki rangsiz tiniq suyuq modda; $t_{suyuq.}$ 108°C, $t_{qayn.}$ 107,0–108,5°C, suvda eriydi, spirt va efirda oson eriydi.

IZOBUTILEN

ing. isobutylene (dimethylethylene–1,1)

rus. изобутилен (диметилэтилен–1,1), м

Dimetiletilen –1,1 C_4H_8 yoki $(CH_3)_2C=CH_2$, butilenning izomeri; gaz; $t_{suyuq.}$ 140,7°C, $t_{qayn.}$ -6,9°C, d 0,6

g/sm³; H_2SO_4 da eriydi, buning polimerlanishidan rezina o'rnida ishlatiladigan oq elastik modda hosil bo'ladi.

IZOELEKTRIK NUQTA

ing. isoelectric point

rus. изоэлектрическая точка, ж

Elektrolit eritmasida ishtirok etuvchi kation va anionlar sonining bir-biriga tengligini belgilovchi betaraf holat.

IZOELEKTRIK SISTEMA

ing. isoelectric system

rus. изоэлектрическая система, ж

Geterogen sistema fazalarining elektrik potensial ayirmalarining nolga teng bo'lishi.

IZOKROTON KISLOTA

ing. isocrotonic acid (cis)

rus. изокротоновая кислота (цис), ж

Kimyoviy formulasi: $C_4H_6O_2$ yoki

$CH_3-CH=CH-COOH$, $t_{suyuq.}$ 71,4–71,7°C, $t_{qayn.}$ 184,7°C, d 0,964 g/sm³, kroton kislotaning izomeri; spirt va suvda eriydi, bir asosli to'yinmagan karboksilik kislota.

IZOKSANTOTUZLAR

ing. isoxaia salt

rus. изоксантиосоли, мн

Ksanto tuzlarning izomerlari. Masalan, ksantotuz $[Co(NH_3)_5ONO_2]X_2$ ning izomeri izoksantotuz $[Co(NH_3)5ONO]X_2$ dir.

IZOMERIYA

ing. isomerism

rus. изомерия, ж

Bir necha moddalarning sifat va miqdor tarkiblari va molekulyar og'irliklari bir xil bo'lib, fizik va kimyoviy xossalarning turlicha bo'lish hodisasi.

IZOMERIZATSIYA

ing. isomerization

rus. изомеризация, ж

Bir izomerning boshqasiga aylanishi, moddaning molekulasidagi atomlarning sifat va miqdoriy tarkibini o'zgartirmagan holda qayta joylashishi.

IZOMERLANISH

ing. isomerization

rus. изомеризация, ж

Kimyoviy birikmaning izomerga aylanishi, moddaning molekulasidagi atomlarning sifat va miqdoriy tarkibini o'zgartirmasdan qayta joylashishi.

IZOMERLAR

ing. isomeres, isomerides

rus. изомеры, м

Bir xil tarkibga va molyar massaga ega, ammo molekularning tuzilishi, fizikaviy va kimyoviy xususiyatlari bilan ajralib turadigan kimyoviy birikmalar.

IZOMERLASH

ing. isomerization

rus. изомеризация, ж

Organik birikmalarning tarkibi va molyar massasini o'zgartirmasdan boshqa tuzilish yoki atomlar va guruhlarning boshqa fazoviy joylashuvga o'zgarishi.

IZOMORF MODDALAR

ing. isomorphous substances

rus. изоморфные вещества, ж

q. Izomorfizm

IZOMORFIZM

ing. isomorphism

rus. изоморфизм, м

Kimyoviy tabiati jihatidan bir-biriga yaqin moddalar, har xil tarkibli bo'lishiga qaramay, bir xil shaklli kristallar hosil qila olsa, bunday mo'jizalar izomorf moddalar deyiladi; bu hodisa esa izomorfizm deb ataladi.

IZOMOY KISLOTA

ing. iso-oil

rus. изомасляная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_4H_8O_2$ Butir kislotasi butan kislotasining sistematik nomi bilan ham tanilgan, $CH_3CH_2CH_2CO_2H$ kimyoviy formulasiga ega bo'lgan to'g'ri zanjirli alkilkarboksilik kislota, yoqimsiz hidli yog'li rangsiz suyuqlik.

IZONIKOTIN KISLOTA

ing. isonicotic acid

rus. изоникотиновая кислота, ж

q. piridinkarbon kislotasi

IZOOSMOTIKERITMALAR

ing. isoosmotic solutions

rus. изоосмотическис растворы, мн

q. izotonik eritmalar

IZOPIROGALLOL

ing. isopyrogallol (1,2,4-trioxybenzene or hydroxyhydroquinone)

rus. изопирогаллол (1,2,4-триоксибензол или оксигидрохинон), м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_3(OH)_3$ Bu modda oksidgidroxinon deb ham ataladi, pirogallolning izomeri, kristall modda, spirtida, efirda va suvda oson eriydi, benzolda oz eriydi. Odatda havo ta'sirida qorayadi, rangsiz, yorqin, igna shaklidagi kristallar shaklida namoyon bo'ladi.

IZOPOLI KISLOTALAR

ing. isopolyacid

rus. изополи кислоты, мн

Bu moddalar kislorodli kislotalarning kompleks hosilalari bo'lib, ularda kompleks hosil qiluvchi bilan addendlarning markaziy atomlari bir xil bo'ladi.

IZOPREN

ing. isoprene

rus. изопрен, м

Izopren (2-metilbutadien – 1,3) – o'ziga xos hidga ega rangsiz uchuvchi suyuqlik bo'lgan, diyen qatoriga mansub to'yinmagan uglevodorod.

IZOSIANIDLAR

ing. isocyanates

rus. изоционаты, мн

Poliuretanlarni yanada sintez qilish uchun ularni ko'p atomli spirtlar bilan birgalikda ishlatishdir. Metil izosianid pestitsid sintezida ishlatiladi.

IZOTAKTIK POLIMER

ing. isotactic polymer

rus. изотактический полимер, м

Stereoregular polimerlarning bir turi bo'lib, asosiy zanjirga kiritilgan asimmetrik atom makromolekulasining har bir monomer birligida mavjudligi va bir xil turdagi barcha asimmetrik atomlar bir xil fazoviy konfiguratsiyaga ega bo'lishi bilan tavsiflanadi.

IZOTERMA

ing. isotherm

rus. изотерма, ж

Jarayonning o'zgarish haroratda qanday qonuniyatga binoan borishini ko'rsatuvchi matematik va geometrik ifoda. Masalan, bosim bilan.

IZOTERMIK JARAYON

ing. isothermal process

rus. изотермический процесс, м

O'zgarmas haroratda boradigan jarayon. Izotermik jarayonni amalga oshirish uchun tizim odatda termostatga (issiqlik muvozanatidagi massiv jism) joylashtiriladi.

IZOTERMOIZOBARIK JARAYON

ing. isothermo-isobarich process

rus. изотермо-изобарический процесс, м

O'zgarmas harorat va o'zgarmas bosimda boradigan jarayon; masalan, moddaning bir agregat holatdan boshqa bir agregat holatga o'tishi.

IZOTONIK ERITMALAR

ing. iso-osmotic solutions

rus. изоосмотические растворы, мн

Teng osmotik bosimga ega eritmalar. Ushbu turdagi eng oddiy eritma fiziologik eritma ("sho'r eritma") deb ataladi – massa ulushi \bar{o} (NaCl) $\approx 0,9\%$ bo'lgan natriy xloridning (NaCl) suvli eritmasi.

IZOTONIK KOEFFITSIYENT

ing. isotonic coefficient

rus. изотонический коэффициент, м

$PV=RT$ tenglama elektrolitlarga tatbiq etilganda bu tenglamaga qo'yiladigan koeffitsiyentdir: $PV=iRT$. Bu koeffitsiyent erigan zarrachalarning (molekula va ionlarning) haqiqiy molekulyar og'irligi moddaning molekulyar og'irlidan necha marta kichik ekanligini, yoki eritmada bo'gan zarrachalar) (molekula va ionlar) sonining erigan moddaning nazariy yo'l bilan hisoblab chiqariladigan sonidan necha marta kattaligini ko'rsatadi.

IZOTONLAR

ing. isotones

rus. изотоны, мн

Kimyoviy xossalari bir xil, faqat atom og'irliklari har xil bo'lgan elementlar, bu elementlarning yadrolaridagi protonlar soni bir-biriga teng, shuning uchun ularning atom raqamlari va kimyoviy xossalari bir xil bo'ladi.

IZOTOPLAR

ing. isotops

rus. изотопы, м

Protonlar soni bir xil, ammo atom yadrolarida neytronlar soni turli xil bo'lgan bir kimyoviy elementning turli ko'rinishdagi atomlari.

IZOTSIANAT KISLOTA

ing. isoinianuric acid

rus. изоиниануровая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $HN=C=O$, sianat kislotaning izomeri. Sirka kislotasiga o'xshash o'tkir hidli rangsiz suyuqlik $HOCN$ sianik kislotasining barqaror tautomer shaklidir.

IZOXORIK JARAYON

ing. isochoric process

rus. изохорический процесс, м

O'zgarmas hajmda boradigan jarayon. Izoxorik jarayonda ideal gazning bosimi uning haroratiga to'g'ri-dan-to'g'ri proporsional bo'ladi.

q. Charlz qonuni

ICHIMLIK SUVI

ing. drinking and household water

rus. питьевая и хозяйственная вода, ж

Inson salomatligiga zarar keltirmaydigan va amalda-qi sifat standartlari talablariga javob beradigan suv.

ICHKI ENERGIYA

ing. internal energy

rus. внутренняя энергия, ж

Kinetika nuqtai nazaridan moddani tashkil qilgan atom va molekular harakatining energiya zapasi.

ICHKI KOMPLEKS BIRIKMALAR (ICHKI KOMPLEKS TUZLAR)

ing. intercomplex compounds (internal complex salts)

rus. внутрикомплексные соединения (внутренние комплексные соли), мн

Bunday komplekslarda markaziy metall atomi asosiy va yordamchi valentliklari orqali organik modda radikali bilan birikadi. Odatda, bunday organik moddada metallga almashina oladigan vodorod atomi bo'lishi lozim (masalan, $-COOH$, $-OH$, $-SO_3H$, $-NH_2$).

ICHKI MOLEKULAR NUKLEOFIL ALMASHINISH

ing. intramolecular nucleophilic exchange

rus. внутримолекулярный нуклеофильный обмен, м

O'rin almashish reaksiyalari bo'lib, bunda hujum nukleofil, ya'ni taqsimlanmagan elektron juftini olib yuruvchi reagent tomonidan amalga oshiriladi. Nukleofil almashinish reaksiyalarining umumiy ko'rinishi:

$R-X + Y^- \rightarrow R-Y + X^-$ (bu yerda Y^- anion nukleofil)

$R-X + Y-Z \rightarrow R-Y + X-Z$ (bu yerda $Y-Z$ neytral nukleofildir).

JADVAL

ing. table

rus. таблица, ж
(lot. tabula – doska) – ma'lumotlarni tizimlashtirish usuli. Bir xil turdagi satrlar va ustunlar (grafiklar) bo'yicha ma'lumotlarning taqsimlanishini ifodalaydi.

JARAYON

ing. process

rus. процесс, м
Belgilangan maqsadga erishishga qaratilgan harakatlarning takrorlanadigan ketma-ketligi, ishlab chiqarish jarayoni xomashyo, materiallar, yarim tayyor mahsulotlar va butlovchi qismlarni tayyor mahsulot yoki xizmatlarga aylantirish, ishlab chiqarish jarayoni asosiy, yordamchi va xizmat ko'rsatish jarayonlaridan iborat hodisalarning izchil almashinib turishi, biror narsaning taraqqiyot holati.

JAVEL SUVI

ing. javel water

rus. вода жавелевая, ж
Sovuq muhitda ishqor eritmasidan xlor o'tkazilsa, gipoxloridli va xloridli eritma hosil bo'ladi: $2\text{KOH} + \text{Cl}_2 = \text{KCl} + \text{KClO} + \text{H}_2\text{O}$: bu eritma Javel suvi deb ataladi; bundagi KClO ga havodagi CO_2 va suv ta'siri natijasida HClO hosil bo'ladi.

JELATINA

ing. gelatin

rus. желатина, ж
Rangsiz yoki sarg'ish qisman gidrolizlangan kollagen oqsili, shaffof yopishqoq massa, hayvonlarning biriktiruvchi to'qimasini qayta ishlash (denaturatsiya) mahsuloti.

JELATINLASH

ing. gelatinization

rus. желатинизация, ж
Epoksid qatronining qattiqlashuv bosqichi bo'lib, u epoksid tarkibining suyuq holatdan qattiq holat-

ga, oraliq gelga o'xshash holatga o'tishi bilan sodir bo'ladi.

JILVIR

ing. emery

rus. наждак, м

Tabiiy korund (alfa alyumin) Al_2O_3 ning maydasi va magnetit (qora magnit temir oksidi Fe_3O_4) aralashmasi.

q. najdak

JILVIRLASH (SILLIQLASH) QOG'OZI

ing. sandpaper

rus. наждачная бумага, ж

Abraziv don (chang) qatlami bilan qoplangan mato yoki qog'oz bazasidan tashkil topgan moslashuvchan abraziv material.

JINS

ing. rock

rus. порода, ж

Ko'proq yoki kamroq doimiy tarkibga ega bo'lgan va yer qobig'ining ajralmas qismi bo'lgan mineral.

JISM

ing. body

rus. тело, с

Makrofazoda moddaning fazoviy mavjudligi shakli.

JONS REAKSIYASI BO'YICHA OKSIDLASH

ing. Jones oxidation

rus. окисление по реакции Джонса, с

Birlamchi va ikkilamchi spirtlarning mos ravishda karboksil kislotalar va ketonlarga organik oksidlanish reaksiyasi.

JUFTLIK

ing. pair

rus. пара, ж

Birgalikda ishlatiladigan va bir butunni tashkil etuvchi ikkita bir xil obyektlar.
= galvanik juftlik.

K_A

ing. K_A

rus. K_A

Kislotaning dissotsiyalanish konstantasi (doimiysi).

KADAVERIN

ing. cadaverine pentamethylenediamine

rus. кадаверин пентаметилендиамин, м

Kimyoviy formulasi: $(CH_2)_5(NH_2)_2$, go'sht hidlanganda ajraladi, d 0,8730 g/sm³, $t_{suyuq.}$ 9°C, $t_{qayn.}$ 178°C suvda va spirtida eriydi, efirida oz eriydi. 9°C da muzlaydi.

KADMATLAR

ing. cadmats

rus. кадматы, мн

Kadmat kislota, H_2CdO_2 ning tuzlari. Kadmatlarni faqat konsentrlangan ishqor eritmasida Cd $(OH)_2$ suspenziyasini uzoq vaqt qaynatish natijasida olish mumkin.

KADMIY

ing. cadmium

rus. кадмий, м

D.I.Mendeleyev davriy jadvalining beshinchi davr II guruh kimyoviy elementi, Cd kimyoviy belgisi.

KADMIY (I)-OKSID

ing. cadmium oxide

rus. закись кадмия, ж

Kimyoviy formulasi: Cd_2O , yashil amorf modda; d^{418} 8,192 g/sm³; kislota va ishqorlarda ajraladi. Kadmiy oksidi Cd_2O formulali noorganik birikma bo'lib, u boshqa kadmiy birikmalarining asosiy ajdodlaridan biri.

KADMIY ATSETAT

ing. cadmium acetate

rus. уксуснокислый кадмий (ацетат кадмия), м

Kimyoviy formulasi: $Cd(CH_3COO)_2$, organik kimyoviy birikma. Kadmiy va sirka kislota tuzi, rangsiz kristallar, suvda eriydi, kristallgidratlar hosil qiladi. Barcha organokadmiy birikmalari singari, u juda zaharli. d 2,341 g/sm³, $t_{suyuq.}$ (255-256)°C, (235-290)°C da parchalanadi.

KADMIY BROMAT

ing. cadmium bromic acid

rus. бромноватокислый кадмий (бромат кадмия), м

Noorganik birikma, $Cd(BrO_3)_2$ kimyoviy formulaga ega kadmiy va brom kislota tuzi, rangsiz kristallar. Suvda eriydi, etanolda erimaydi. Tarkibi $Cd(BrO_3)_2 \cdot 2H_2O$, d 3,758 g/sm³ kristallgidrat hosil qiladi.

KADMIY BROMID

ing. cadmium bromide

rus. бромистый кадмий (бромид кадмия), м

Kimyoviy formulasi: $CdBr_2 \cdot 4H_2O$, rangsiz kristall, $t_{suyuq.}$ 567°C, $t_{qayn.}$ 844°C, suvsiz $CdBr_2$ ning d 5,192 g/sm³; spirtida eriydi, normal sharoitda qattiq.

KADMIY FTORID

ing. cadmium fluoride

rus. фтористый кадмий (фторид кадмия), м

CdF_2 , rangsiz kristall modda; $t_{suyuq.}$ 1100°C, $t_{qayn.}$ 1747; 1753; 1758°C, d 6,33; 6,64 g/sm³; suvda eriydi, spirtida erimaydi.

KADMIY GIDROKSID

ing. cadmium hydrate oxide

rus. гидрат окиси кадмия, ж

Kimyoviy formulasi: $Cd(OH)_2$, d ⁴¹⁵; 4,79 g/sm³, $t_{suyuq.}$ 130°C, $t_{qayn.}$ 300°C, suvda erimaydi, kislotalarda eriydi, oq rangli kristalli ionli birikma. Boshqa kadmiy birikmalari bilan birga juda zaharli.

KADMIY IZOTOPLARI

ing. cadmium isotopes

rus. изотопы кадмий, мн

Cd^{10} -1,4%, Cd^{108} -1%, Cd^{101} -12,8%, Cd^{111} -13,0%, Cd^{112} -24,2%, Cd^{133} -12,3%, Cd^{114} -28%, Cd^{116} -7,3%

KADMIY KARBONAT

ing. cadmium carbon dioxide

rus. углекислый кадмий (карбонат кадмия), м

Kimyoviy formulasi: $CdCO_3$, oq kukun; d 4,258 g/sm³, 400°C da ajraladi, suvda erimaydi; tabiatda otavit nomli nodir mineral holida uchraydi.

KADMIY OKSALAT

ing. cadmium oxalic acid

rus. щавелевокислый кадмий, м

Kimyoviy formulasi: $\text{Cd}(\text{COO})_2 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$, rangsiz kristall kukun; d 3,32 g/sm³ (suvsiz), 340°C da ajraladi; suvda va spirtida erimaydi.

KADMIY OKSID

ing. cadmium oxide

rus. окись кадмия, ж

CdO boshqa kadmiy birikmalarini ishlab chiqarish uchun asosiy xomashyo hisoblanadi. Modda rangsiz kukun yoki qizil-jigarrang kristallar hosil qilishi mumkin. Kadmiy birikmalari ko'pincha rux rudalarida topilganligi sababli, kadmiy oksidi asosan ruh ishlab chiqarishning qo'shimcha mahsulotidir. Suvda erimaydi; Cd₄O oksidi ham bor; unga munosib tuzlar yo'q.

KADMIY PEROKSID

ing. cadmium peroxide

rus. перекись кадмий, м

Noorganik binar birikma CdO₂. Kadmiy peroksid kubsimon kristallar hosil qiladi,

KADMIY RODANID

ing. cadmium rodanist

rus. роданистый кадмий (роданид кадмия), м
Noorganik birikma, kadmiy metali va rodanid kislotasi tuzi, kimyoviy formulasi Cd(SCN)₂, rangsiz kristallar, suvda ozgina eriydi.

KADMIY SIANID

ing. cadmium cyanide

rus. цианистый кадмий (цианид кадмия), м
Kimyoviy formulasi: Cd(CN)₂, noorganik birikma, kadmiy va sianid kislotasining tuzi. Oddiy sharoitlarda u oq rangli kukun bo'lib, suvda deyarli erimaydi.

KADMIY SULFAT

ing. cadmium sulphate

rus. сернокислый кадмий (сульфат кадмия), м
Odatdagi sharoitda 3CdSO₄·8H₂O tarkibli, rangsiz, monoklinik kristallar holida olinadi; suvda yaxshi eriydi (1000 g suvda 20°C da 3,667 mol) 74°C da monogidratga aylanadi.

KADMIY SULFID

ing. cadmium sulphide

rus. сернистый кадмий (сульфид кадмия), м

Kimyoviy formulasi: CdS, sariq rangli modda; d 3,9-4,8 mg/sm³ gacha suvda erimaydi, konsentrlangan HCl da eriydi.

KADMIY SULFIT

ing. cadmium sulphite

rus. сернистокислый кадмий (сульфит кадмия), м
Kimyoviy formulasi: CdSO₃, kadmiy va oltingugurt kislotasi tuzi, suvda erimaydigan rangsiz kristallar, kristallogidrat hosil qiladi. 400°C da parchalanadi.

KADMIY VOLFRAMAT

ing. cadmium tungstate

rus. вольфрамвокислый кадмий (вольфрамат кадмия), м

Kimyoviy formulasi: CdWO₄, sariq kristall modda; d 7,9 g/sm³; suvda, NH₄OH da eriydi. Volfram kislotasining kadmiy tuzi (shuningdek, CdWO deb ataladi). Og'ir, suvda va noorganik kislotalarda erimaydigan, kimyoviy inert kristall.

KADMIY XLORAT

ing. cadmium chloropote

rus. хлорпокатокистый кадмий (хлорат кадмия), м
Kimyoviy formulasi: Cd(ClO₃)₂·2H₂O rangsiz kristall modda; gigroskopik; d 2,28 g/sm³, t_{suyuq} 80°C; suvda, kislotalarda, spirtida eriydi. Noorganik birikma, Cd(ClO₃)₂ formulali kadmiy va xlorid kislotasi tuzi, kristallogidratlar hosil qiladi.

KADMIY XLORID

ing. cadmium chloride

rus. хлористый кадмий (хлорид кадмия), м
Kimyoviy formulasi: CdCl₂, CdCl₂·2H₂O, 2CdCl₂·5H₂O. Rangsiz kristall modda; suvsiz CdCl₂ ning d 4,047g/sm³, t_{suyuq} 568°C, t_{qayn} 861°C dan 954°C gacha, suvda eriydi.

KADMIY YODAT

ing. cadmium iodic acid

rus. йодноватокистый кадмий (йодат кадмия), м
Cd(IO₃)₂ yoki Cd(JO₃)₂·H₂O formulali kadmiy va yod kislotasi tuzi, rangsiz kristallar, suvda ozgina eriydi, kristalli gidratlar hosil qiladi, oq kukun; d 6,48 g/sm³, 250°C da ajraladi; suvda oz eriydi.

KADMIY YODID

ing. cadmium iodide

rus. йодистый кадмий (йодид кадмия), м

Kristall modda; $t_{\text{suyuq.}} 388^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 713^{\circ}\text{C}$, $d 5,7 \text{ g/sm}^3$; suvda va spirtda eriydi. Oq rangli gigroskopik qattiq modda.

KADMIY NITRAT

ing. cadmium nitric

rus. азотнокислый кадмий (нитрат кадмия), м
Kimyoviy formulasi: $\text{Cd}(\text{NO}_3)_2 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$, rangsiz, yirik, tiniq kristallardan iborat modda $d 3,6 \text{ g/sm}^3$, $t_{\text{suyuq.}} 100^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 132^{\circ}\text{C}$ - 100°C da suyuqlanib, kristallizatsiya suvini yo'qotadi va suvsiz $\text{Cd}(\text{NO}_3)_2$ ga aylanadi.

KAKODIL

ing. cacodyl

rus. какодил (тетраметилдиарсин), м
Kimyoviy formulasi: $\text{C}_4\text{H}_{12}\text{As}_2$, rangsiz zaharli suyuqlik, $t_{\text{qayn.}} 170^{\circ}\text{C}$, terish -5°C , $d 1,447 \text{ g/sm}^3$; Hidi ko'ngilni aynitadi, suvda juda oz eriydi, spirta va efirda eriydi. Havoda o'z-o'zidan yonadi. Dikakodil erkin holatda beqaror bo'lgan diarsin As_2H_4 ning organik hosilasi.

KAKODIL OKSID

ing. cacodyl oxide

rus. окись какодила, ж
Kimyoviy formulasi: $(\text{CH}_3)_2\text{As}-\text{O}-\text{As}(\text{CH}_3)_2$, rangsiz, qo'lansa hidli og'ir suyuqlik; $d_1^5 1,486$, $t_{\text{suyuq.}} 25^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 150-151^{\circ}\text{C}$; suvda erimaydi. Yoqimsiz hidga ega va zaharli.

KALAVERIT

ing. calaverit

rus. калаверит, м
Noyob mineral, oltin tellurid. Kimyoviy formulasi: AuTe_2 . Kalaverit krennerit bilan dimorf bo'lib, bir xil tarkibga ega, ammo kristall panjarada farqlanadi. Kimyoviy tarkibi bo'yicha u oltin va kumush tellurid, silvanitga yaqin. Konsentrlangan sulfat kislotada yaxshi eriydi.

KALENDRLASH

ing. calendering

rus. календрирования, ж
Avtomobil shinasining ishlab chiqarishda ipli, simli qatlamlarni rezina qorishmasi bilan birlashtirilgan holati. Ma'lum bir qalinlikdagi doimiy to'rtinchi olish uchun rezina aralashmalarini shakllantirish jarayoni.

KALIBR

ing. caliber

rus. калибр, м
O'lchash asbobi, andaza.

KALIFORNIY

ing. californium

rus. калифорний, м

D.I.Mendeleyev davriy jadvalida atom raqami 98 ga ega bo'lgan sun'iy radioaktiv kimyoviy element, aktinoid, Kimyoviy formulasi: Cf. Massa soni 237-256 bo'lgan radioizotoplar ma'lum. Uning barqaror izotoplari yo'q.

KALIY

ing. potassium

rus. калий, м

D.I.Mendeleyev kimyoviy elementlarning davriy jadvalining to'rtinchi davri, 1-guruhning kimyoviy elementi (eskirgan tasnifga ko'ra - birinchi guruhning asosiy kichik guruhi, IA), (kimyoviy belgisi - K, lot. Kaliumdan), atom raqami 19. Tabiatda faqat birikma holida uchraydi; $t_{\text{suyuq.}} 63,5^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 757,5^{\circ}\text{C}$ ($762,2^{\circ}\text{C}$), $d^{20} 0,8621 \text{ g/sm}^3$.

KALIY (III)-YODID

ing. potassium triiodide

rus. трехйодистый калий (трийодид калия), м
Kimyoviy formulasi: KI_3 , bu modda KI ga I_2 ning birikishidan hosil bo'ladi $d 3,496 \text{ g/sm}^3$, $t_{\text{suyuq.}} 38^{\circ}\text{C}$, 225°C da ajraladi, suvda, spirta va KIning suvdagi eritmasida yaxshi eriydi, noorganik birikma.

KALIY AMID

ing. potassium amide

rus. амид калия, ж
Qizg'ish-yashil modda; $t_{\text{suyuq.}} 338^{\circ}\text{C}$, yuqori haroratda uchadi, suvda va spirta ajraladi. KNH_2 formulali noorganik modda, ammiakning hosilasi. Oq yoki sarg'ish rangli kristallar.

KALIY AMMIKATLAR

ing. potassium ammoniats

rus. аммиакаты калия, мн
Kimyoviy formulasi: K_6NH_3 , bu modda NH_3 ning KI ga ta'siridan hosil bo'ladi. Beqaror, suvda darhol parchalanadi. Tuzlarning ammiak bilan o'zaro ta'siridan hosil bo'lgan mahsulotlar, ligand sifatida ammiak molekularini o'z ichiga olgan kompleks birikmalar.

KALIY ARSENAT

ing. potassium arsenate

rus. арсенат калия, ж

Kimyoviy formulasi: K_3AsO_4 , rangsiz, zaharli kristall modda; suvda va spirtida eriydi; qishloq xo'jaligi ekinlari zararkunandalariga qarshi kurashda ishlatiladi.

KALIY ARSEMIT

ing. potassium arsenic acid

rus. мышьяковистоокислый калий (арсенит калия), м

Kimyoviy formulasi: K_3AsO_3 , rangsiz, zaharli kristall modda, noorganik birikma bo'lib, ikki shaklda mavjud: kaliy meta-arsenit ($KAsO_2$) va kaliy orto-arsenit (K_3AsO_3).

KALIY ATSETAT

ing. potassium acetate

rus. уксуснокислый калий (ацетат калия), м

Kimyoviy formulasi: CH_3COOK , oq gigroskopik, kristall modda, t_{suyuq} 292°C, d 1,8 g/sm³, suvda va spirtida eriydi, efrida erimaydi.

KALIY BENZOSULFONAT

ing. potassium benzosulfonic acid

rus. бензосульфоновокислый калий (бензосульфонат калия), м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_5-SO_2OK$, rangsiz, kristall modda.

KALIY BROMAT

ing. potassium bromate

rus. калий бромоватоокислый (бромат калия), м

Kimyoviy formulasi: $KBrO_3$ monoklinik kristallardan iborat rangsiz modda, d 3,27g/sm³, t_{suyuq} 434°C da (suyuqlanib parchalanadi) 100 gr. suvda 20°C da 6,9 gr, 100°C da 49,8 gr eriydi, spirtida oz eriydi. Noorganik birikma, kaliy va bromat kislotaning tuzi.

KALIY BROMID

ing. potassium bromide

rus. бромистый калий (бромид калия), м

Kubsimon kristallardan iborat rangsiz modda, KBr formulaga ega gidrobromid kislotaning kaliyli tuzi, noorganik birikma, spirtida va efrida oz eriydi.

KALIY DIGIDROANTIMONAT

ing. potassium pyroantimonie acid

rus. пиросурьмянокислый калий (калий дигидроантимонат), м

Kimyoviy formulasi: $K_2H_2Sb_2O_7 \cdot 4H_2O$, mayda kristallardan iborat oq kukun, sovuq suvda oz eriydi, qay-

noq suvda yaxshi eriydi (100g sovuq suvda 1g, qaynoq suvda esa 90g).

KALIY DIGIDROFOSFAT

ing. potassium phosphoriate single substitution

rus. дигидрофосфат калия, м

Kimyoviy formulasi: KH_2PO_4 , rangsiz kristall modda; d 2,338 g/sm³, t_{suyuq} 252,6°C, suvda eriydi (1000 g suvda 25°C da 2,21 mol), spirtida erimaydi.

KALIY DIXROMAT

ing. potassium dichromate

rus. двухромовоокислый калий (бихромат калия), м

Kimyoviy formulasi: $K_2Cr_2O_7$, sarg'ish, qizil, yirik kristallardan iborat modda; t_{suyuq} 4,396°C, 500°C chamasida ajraladi, d 2,69 g/sm³, suvda yaxshi eriydi (100g suvda 20°C da 12,4 g eriydi), spirtida erimaydi; kuchli oksidlovchi, xromning eng muhim birikmasi.

KALIY FERRAT

ing. potassium ferrous acid

rus. железнокислый калий (феррат калия), м

Kimyoviy formulasi: K_2FeO_4 , ishqoriy metall kaliyning tuzi va mavjud bo'lmagan temir kislotasining, sovuq ishqorlangan suvda eriydigan qizil-gunafsha rangli kristallar.

KALIY FERROSIANID

ing. potassium iron synerodistic

rus. железосинеродистый калий (феррицианид калия или красная кровяная соль), м

Kimyoviy formulasi: $K_3(Fe(CN)_6)$, qizg'ish jigarrang tusli prizmatik kristallardan iborat modda; d 1,845 g/sm³; suvda yaxshi eriydi (100g suvda 15°C da 40,8g, 100°C da 77,5g eriydi), spirtida oz eriydi.

KALIY FERRIT

ing. potassium ferrous acid

rus. железистоокислый калий (феррит калия), м

Kimyoviy formulasi: $K[FeO_2]$ kristall modda.

KALIY FERROTSIANID (SARIQ QON TUZI)

ing. potassium ferocus

rus. железистосинеродистый калий (ферроцианид калия или желтая кровяная соль), м

Kimyoviy formulasi: $K_4[Fe(CN)_6] \cdot 3H_2O$; ochsariq, monoklinik kristallardan iborat modda; d 1,86 g/sm³; suvda eriydi (100 g suvda 15°C da 25g, 100°C da 100 g chamasi eriydi).

KALIY FTORID

ing. potassium fluoride

rus. фтористый калий (фторид калия), м
Kimyoviy formulasi: KF, kubsimon kristallardan iborat rangsiz va sho'r modda, d 2,48 g/sm³, t_{suyuuq.} 880°C, t_{qayn.} 1500°C; suvda eriydi (100 g suvda 25°Cda 52g, 1000 g suvda 18°C da 15,9 mol), suvdagi eritmasi shishani o'yadi. Ishqoriy xossalarga ega; spirtida erimaydi; kristallogidratlari bor.

KALIY FTOROTITANAT

ing. potassium titanofluoride

rus. титанофтористый калий (фторотитанат калия), м
Kimyoviy formulasi: K₂TiF₆·H₂O, rangsiz kristall modda, suvda eriydi (20°Cda 100 ml suvda 1,2g).

KALIY GIDORSULFAT (KALIY BISULFAT)

ing. potassium acid sulphate

rus. сернокислый калий (бисульфат или гидросульфат калия), м
Kimyoviy formulasi: KHSO₄, rombik yoki monoklinik kristallardan iborat rangsiz modda; d 2,36 g/sm³, t_{suyuuq.} 210°C; suvda yaxshi eriydi, spirtida erimaydi. Ishqoriy metall kaliy va sulfat kislota tuzi.

KALIY GIDRID

ing. potassium hydrogen

rus. водородистый калий (гидрид калия), м
Kimyoviy formulasi: KH, rangsiz kubsimon kristallardan iborat modda, bu birikmada vodorod manfiy zaryadli bo'lganligi uchun kaliy gidridni tuz deyish mumkin, yuqori issiqlik o'tkazuvchanligiga ega. 400°C da parchalanadi.

KALIY GIDROFOSFAT

ing. potassium phosphorioxide double-mixed (potassium hydrogen phosphate)

rus. фосфориокислый двузамещенный калий (гидрофосфат калия), м
Noorganik birikma, K₂HPO₄ formulali kaliy va fosfat kislotasining tuzi, rangsiz kristallar, suvda oson eriydi, kristallogidratlar hosil qiladi.

KALIY GIDROFTORID

ing. potassium fluoride, acid

rus. фтористый калий (гидрофторид калия), м
Kimyoviy formulasi: KHF₂, kubsimon kristallardan iborat rangsiz modda, qizdirilganda parchalanadi, suvda oson eriydi. 400-500°C da ajraladi.

KALIY GIDROKARBONAT

(KALIY BIKARBONAT)

ing. potassium acid carbon dioxide

rus. кислый углекислый калий (бикарбонат или гидрокарбонат калия), м
Kimyoviy formulasi: KHCO₃, tiniq, rangsiz mayda monoklinik kristallardan iborat modda, d 2,17g/sm³; suvda eriydi (100 g suvda 0°C da 19,61g 20°Cda 26,91g eriydi), spirtida erimaydi.

KALIY GIDROKSID

ing. potassium hydroxide

rus. гидрат окиси калия (едкое калия), м
Kimyoviy formulasi: KOH, rombik kristallardan iborat gigroskonik oq modda; d 2,044g/sm³, t_{suyuuq.} 405°C, t_{qayn.} 1325°C; suvda yaxshi eriydi (100 g suvda 0°C da 95,3 g, 100°C da 178 g), spirtida va efirda nihoyatda yaxshi eriydi, NH₃ da erimaydi. Rangsiz, juda gigroskopik kristallar.

KALIY GIDROOKSALAT

ing. potassium acid

rus. кислый шавелевокислый калий (гидрооксалат калия), м
Kimyoviy formulasi: KHC₂O₄·0,5H₂O, rangsiz kristall modda, suvda eriydi; suvsiz KHC₂O₄ ning d 2,088 g/sm³. Noorganik birikma, kaliyning kislota tuzi va KHC₂O₄ formulali oksalat kislotasi.

KALIY GIDROSULFID

ing. potassium acid sulfur

rus. кислый сернистый калий (гидросульфид калия), м
Kimyoviy formulasi: KHS, rombik kristallardan iborat rangsiz modda; d 2,0 g/sm³, t_{suyuuq.} 455°C, suvda yaxshi eriydi, qaynoq suvda ajraladi, spirtida eriydi.

KALIY GIDROSULFIT (KALIY BISULFIT)

ing. potassium acid sulphuric acid

rus. кислый сернистокислый калий (бисульфит или гидросульфит калия), м
Kimyoviy formulasi: KHSO₃, tiniq, yirik monoklinik kristallardan iborat modda, suvda yaxshi eriydi, spirtida erimaydi.

KALIY GIDROTARTRAT

ing. potassium acid

rus. кислый виинокислый калий (гидротартрат калия), м
Kimyoviy formulasi: KC₄H₅O₆, rombik kristallardan iborat rangsiz modda; d 1,956 g/sm³; suvda eriydi, spirtida erimaydi.

KALIY GIDROYODAT

ing. potassium acid

rus. кислый йодоватокислый калий – (гидройодат калия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{KH}(\text{IO}_3)_2$, kristall modda; barqaror; suvda eriydi (75 g suvda 15°C da 1 g eriydi), d 4,20 g/sm³. Noorganik birikma.

KALIY GIPOBORAT

ing. potassium boronate acid

rus. борноватистокислый калий (гипоборат калия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{K}_2[\text{B}_2\text{H}_6\text{O}_2]$, oq kristall modda, kuchli qaytaruvchi.

KALIY GIPOKLORIT

ing. potassium chlorophate (potassium hypochlorite)

rus. хлорноватистокислый калий (гипохлорит калия), м

Kimyoviy formulasi: KClO , kuchli oksidlovchi modda, javel suvi, KClO va KCl aralashmasidan iborat; KOH eritmasidan ClO o'tkazish yo'li bilan olinadi.

KALIY IMIDOSTANNAT

ing. potassium imidotin

rus. имидооловяноокислый калий (имидостаннат калия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{K}_2(\text{Sn}(\text{NH}_2)_6)$, mikrokristallardan iborat kompleks birikma.

KALIY KARBID

ing. potassium carbon

rus. углеродистый калий (карбид калия), м
Kimyoviy formulasi: K_2C_2 , rangsiz kristall modda.

KALIY KARBONAT

ing. potassium carbonate

rus. углекислый калий (карбонат калия), м
Kimyoviy formulasi: K_2CO_3 , nihoyatda gigroskopik, kristall modda; d 2,44 g/sm³, t_{suyuq} 891°C; suvda yaxshi eriydi (1000 g suvda 20°C da 8,0 mol); bu modda potash deb ham ataladi; uning $2\text{K}_2\text{CO}_3 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$ va $\text{K}_2\text{CO}_3 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ tarkibli kristallgidratlari bor.

KALIY KARBONIL

ing. potassium carbonil

rus. карбонил калия, м
Kimyoviy formulasi: $\text{K}_6\text{C}_6\text{O}_6$, rangsiz kristall modda, nihoyatda kuchli portlaydi.

KALIY KOBALTINITRIT

ing. potassium cobaltia nitrogenic

rus. кобальтиазотистокислый калий, м
Kimyoviy formulasi: $\text{K}_3(\text{Co}(\text{NO}_2)_6)$, sariq kristall modda, suvda oz eriydi; sariq bo'yoq sifatida ishlatiladi.

KALIY MANGANAT

ing. potassium manganese acid

rus. марганцовистокислый калий (манганат калия), м

Kimyoviy formulasi: K_2MnO_4 , rombik kristallardan iborat to'q-yashil rangli modda; t_{suyuq} 190°C (ajraladi); suvda parchalanadi.

KALIY METABORAT

ing. potassium metaborpoly acid

rus. метаборпоокислый калий (метаборат калия), м

Kimyoviy formulasi: KBO_2 , monoklinik kristallardan iborat kukun; t_{suyuq} 947-950°C; molyar massasi – 81,91 g/mol, suvda eriydi, kristall gidratlar hosil qiladi.

KALIY METAFOSFAT

ing. potassium metaphosphoric acid

rus. метафосфорнокислый калий (метафосфат калия), м

Kimyoviy formulasi: KPO_3 , tiniq, shishasimon qattiq modda; d 2,393 g/sm³, t_{qayn} 1320°C; suvda oz eriydi. Yuqori konsentrlangan fosfor-kaliyli o'g'it.

KALIY METILSULFAT

ing. potassium methyl sulphic

rus. метилсерноокислый калий (метилсульфат калия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{KCH}_3\text{SO}_4 \cdot 0,5\text{H}_2\text{O}$, rangsiz, mayda havoda yoyiluvchi kristallardan iborat modda.

KALIY MOLIBDAT

ing. potassium molybdio oxide

rus. молибдеиоокислый калий (молибдат калия), м

Mayda kristallardan iborat oq gigroskopik modda; d^{25} 2,3 g/sm³, t_{suyuq} 926°C; suvda eriydi, spirda erimaydi. Noorganik birikma, kaliyning metall tuzi va K_2MoO_4 formulaga ega.

KALIY NITRAT

ing. potassium nitric

rus. азотнокислый калий (нитрат калия), м

Kimyoviy formulasi: KNO_3 , prizmatik kristallardan iborat rangsiz modda, gigroskopik emas; t_{suyuq} 334°C, 400°C qaynab parchalanadi, d 2,109 g/sm³ (16°C); suvda yaxshi eriydi.

KALIY NITRID

ing. potassium nitrogen

rus. азотистый калий (нитрид калия), м

Kimyoviy formulasi: K_3N , yashil-qora kristallar, suv bilan reaksiyaga kirishadi. 355°C da parchalanadi.

KALIY NITRIT

ing. potassium nitric

rus. азотисгокислый калий (нитрит калия), м

Kimyoviy formulasi: KNO_2 , bu oq yoki biroz sarg'ish kristalli gigroskopik modda. Suvda juda yaxshi eriydi. Havoda u sekin oksidlanib, kaliy nitrat KNO_3 ga aylanadi.

KALIY OKSALAT

ing. potassium oxal acid

rus. щавеленокислый калий (оксалат калия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{K}_2\text{C}_2\text{O}_4$, rombik kristallardan iborat rangsiz modda, d 2,127 g/sm³; qizdirilganda parchalanadi, suvda eriydi. Tabiatda kislitsa sharbatida uchraydi. Oksalat kislotasi va kaliy gidroksidi yoki kaliy karbonatdan sintezlanadi.

KALIY OKSID

ing. potassium oxide

rus. окись калия, ж

Kimyoviy formulasi: K_2O kubsimon kristallardan iborat oq modda; d 2,32g/sm³, t_{suyuq} 740°C, suvda yaxshi eriydi, suvda eriganda KOH hosil bo'ladi, spirtida va efirda ham eriydi. Kaliy va kislorodning ionli birikmasi.

KALIY OZONID

ing. potassium "ozonocide" (potassium ozonide)

rus. "озонокислый" калий (озонид калия), м

Kimyoviy formulasi: KO_3 , qizg'ish-jigarrang kristallardan iborat, nihoyatda kuchli oksidlovchi modda. K va O_3 ionlaridan hosil bo'lgan tuz.

KALIY PALMITINAT

ing. potassium palmitic acid

rus. пальмитиновокислый калий (пальмитат калия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{15}\text{H}_{31} - \text{COOK}$, yupqa kristallardan iborat oq modda.

Yog' kislotasining, palmitin kislotasining kaliy tuzi.

KALIY PERKARBONAT

ing. potassium supercarbonate

rus. надуглекислый калий (перкарбонат калия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{K}_2\text{C}_2\text{O}_4(\text{O}_2)$ va $\text{C}_2\text{K}_2\text{O}_6$, ko'kimtir rangli kristall modda, qizdirilganda CO_2 va O_2 ga parchalanadi, suvda gidrolizlanib, H_2O_2 chiqaradi, quruq holatda barqaror, kristall gidrat hosil qiladi.

KALIY PERMANGANAT

ing. potassium manganate

rus. марганцовокислый калий (перманганат калия), м

Kimyoviy formulasi: KMnO_4 noorganik birikma. To'q gunafsha, rombik prizma shaklidagi kristallardan iborat modda; t_{suyuq} 240°C (ajraladi), d 2.703 g/sm³, suvda eriydi (100g suvda 20°C da 6g, 50°C da 14.4g eriydi).

KALIY PEROKSID

ing. potassium peroxide

rus. перекись калия, ж

Kimyoviy formulasi: K_2O_2 , oq rangli kukun, ko'pincha tarkibida K_2O borligi tufayli och-sariq rangda bo'ladi. Qizdirilganda sarg'ayadi va O_2 ning ortiqcha bosimida parchalanmasdan eriydi; ba'zan, oksiliflarga qo'shiladi; K_2O_2 , K_2O_3 tarkibli peroksidlar ham bor.

KALIY PERSULFAT

ing. potassium iadserioxide

rus. персульфат калия, м

Kimyoviy formulasi: $\text{K}_2\text{S}_2\text{O}_8$, rangsiz kristall modda; suvda oz eriydi (100 g suvda 0°C da 1,76 g, qaynatilganda 25 g eriydi), spirtida erimaydi, 100°C da parchalanadi. Kaliy peroksidi sulfat yoki KPS sifatida ham tanilgan.

KALIY PERURANAT

ing. potassium naduranic acid

rus. надурановокислый калий (перуранат калия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{K}_2\text{UO}_5 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$, qizil kristall modda, 100°C da parchalanadi, suvda, HCl da parchalanadi.

KALIY PERXLORAT

ing. potassium chloride

rus. хлорнокислый калий (перхлорат калия), м

Kimyoviy formulasi: KClO_4 , rangsiz kristall kukun, d 2,524 g/sm³. 400°C chamasida parchalanadi, suvda oz eriydi (1000 g suvda 20°C da 0,121 mol), spirtda erimaydi, juda kuchli oksidlovchi vosita.

KALIY PERYODAT

ing. potassium

rus. йоднокислый калий (периодат калия), м

Kimyoviy formulasi: KIO_4 , oq yoki rangsiz kristall; d 3,618g/sm³, t_{suyuq} 582°C; suvda eriydi.

KALIY PIROBORAT

ing. potassium pyroborate

rus. пироборнокислый калий (пироборат или тетраборат калия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{K}_2\text{B}_4\text{O}_7 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$ yoki $\text{K}_2\text{O} \cdot 2\text{B}_2\text{O}_3 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$, kukun, suvda eriydi, eritmasi ishqoriy, noorganik birikma.

KALIY PIROFOSFAT

ing. potassium pyrophosphoroxid

rus. пирофосфориокислый калий (пирофосфат калия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{K}_4\text{P}_2\text{O}_7 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$, rangsiz kristall; suvda eriydi, spirtda erimaydi; d 2,56 g/sm³; trigidrat 2,83g/sm³, t_{suyuq} 1104°C; 1104°C parchalanadi.

KALIY PIROSULFAT

ing. potassium pyrosulphic acid

rus. пиросернокислый калий (пиросульфат калия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{K}_2\text{S}_2\text{O}_7$, rangsiz kristall modda, yoki ignasimon tiniq kristallardan iborat; d 2,28 g/sm³, t_{suyuq} 325°C suvda eriydi, qaynoq suvda parchalanadi.

KALIY PIROSULFIT

ing. potassium metabisulphite

rus. метабисульфит калий, м

Kimyoviy formulasi: $\text{K}_2\text{S}_2\text{O}_5$, kaliy pirosulfit sifatida ham tanilgan, o'tkir hidli oq kristall modda.

KALIY PIROSULFIT

ing. potassium pyrosulphuric acid

rus. пиросернистокислый калий (пиросульфит калия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{K}_2\text{S}_2\text{O}_8$, monoklinik kristallardan iborat yaltiroq oq rangli modda; barqaror; d 2,3 g/sm³, 50°C da parchalanadi, suvda sekin eriydi, spirtda erimaydi.

KALIY POLISULFIDLAR

ing. potassium multiple compounds

rus. полисульфиды калия, ж

Kimyoviy formulasi: K_2S eritmasiga oltingugurt qo'shib qaynatishdan yoki quruq K_2S bilan S qizdirilganda hosil bo'ladi; umumiy formulasi: K_2S_n .
q. kaliy sulfid

KALIY RODANID

ing. potassium rodanist

rus. роданистый калий (роданид калия), м

Kimyoviy formulasi: KSCN , prizmatik kristallardan iborat rangsiz modda; gigroskopikligi tufayli havoda tarqaladi, d 1,886 g/sm³, t_{suyuq} 173,2°C da eriydi, 500°C da parchalanish bilan qaynaydi.

KALIY SIANAT

ing. potassium cyanic acid

rus. циановокислый калий (цианат калия), м

Ignasimon kristallardan iborat modda, (1000 g suvda 25°C da 9,25 mol), qaynoq suvda parchalanadi. Noorganik kimyoviy birikma, kaliy tuzi va KOCN kimyoviy formulaga ega izosiyanik kislota, rangsiz kristallar, suvda eriydi.

KALIY SIANID

ing. potassium cyanide

rus. цианистый калий (цианид калия), м

Kimyoviy formulasi: KCN , rangsiz, kubsimon kristallardan iborat, nihoyatda zararli kukun; 0,05g dan oz miqdori ham odamni o'ldiradi; d 1,52 g/sm³, t_{suyuq} 634,5°C; suvda yaxshi eriydi (1000 g suvda 25°C da 11 mol), spirtda va glitserinda) ham eriydi.

KALIY SILIKAT

ing. potassium silicic

rus. кремнекислый калий (силикат калия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{K}_2\text{SiO}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$, t_{suyuq} 976°C; suvda eriydi, spirtda erimaydi. Eng keng tarqalgan kaliy silikat K_2SiO_3 formulasiga ega, uning namunalarida turli miqdorda suv mavjud.

KALIY SITRAT

ing. potassium citric

rus. лимоннокислый калий (цитрат калия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{K}_3\text{C}_6\text{H}_5\text{O}_7$, rangsiz kristallardan iborat gigroskopik modda. d 1.98 g/sm³; 230°C da parchalanadi, suvda eriydi, spirtda oz eriydi, havoda yoyilib ketadi.

KALIY STANNAT

ing. potassium stannate

rus. оловянокислый калий (станнат калия), м
Kimyoviy formulasi: $K_2SnO_3 \cdot 3H_2O$, rangsiz, romboedrik kristallardan iborat modda, d 2,197 g/sm³; suvda eriydi, spirta erimaydi.

KALIY SULFAT

ing. potassium sulphate

rus. сернокислый калий (сульфат калия), м
Kimyoviy formulasi: K_2SO_4 , rombik kristallardan iborat rangsiz modda; suvda eriydi, d 2.66 g/sm³, t_{suyuq.} 1069°C; (1000g suvda 20°C da 0.637 mol), spirta erimaydi.

KALIY SULFID

ing. potassium sulphide

rus. сернистый калий (сульфид калия), м
Kimyoviy formulasi: $K_2S \cdot 5H_2O$ tarkibli kristallgidrat holda kristallanadi, t_{suyuq.} 60°C, suvda va spirta yaxshi eriydi, d 1,805 g/sm³, t_{suyuq.} 471°C; 948°C.

KALIY SULFIT

ing. potassium sulphite

rus. сернистокислый калий (сульфит калия), м
Kimyoviy formulasi: $K_2SO_3 \cdot 2H_2O$, rangsiz kristall kukun, suvda yaxshi eriydi, spirta oz eriydi, qizdirilganda parchalanadi.

KALIY (V) TANTALAT

ing. potassium tantalate

rus. танталовокислый калий (танталат (v) калия), м
Kimyoviy formulasi: $KTaO_3$, suvda yaxshi eriydi. Kaliiy tuzi va tantal kislotasi, shaffof kristallar, d 7,015 g/sm³.

KALIY TARTRAT

ing. potassium tartrate

rus. тартрат калия, м

Kimyoviy formulasi: $K_2C_4H_4O_6 \cdot 0,5H_2O$, rangsiz tiniq monoklinik kristallardan iborat modda; suvda yaxshi eriydi, spirta oz eriydi.

KALIY TETRAOKSALAT

ing. potassium tetrochaetic acid

rus. тетрацавелевокислый калий (тетраоксалат калия), м

Kimyoviy formulasi: $KHC_2O_4 \cdot H_2C_2O_4 \cdot 2H_2O$, rangsiz kristall modda, suvda yaxshi eriydi. (1000g suvda 20°C da 0,131 mol).

KALIY TETRAXLOROPLATINAT

ing. potassium tetrachloroplatinate

rus. тетрахлороплатинат калий, м

Kimyoviy formulasi: $K_2[PtCl_4]$, qizg'ish-pushti kristallardan iborat kompleks birikma, sovuq suvda yomon eriydi. d 3,30; 3,38 g/sm³, 475°C da parchalanadi.

KALIY TIOKARBONAT

ing. potassium thiocarbonate

rus. тиоуглекислый калий (тиокарбонат калия), м
Kimyoviy formulasi: K_2CS_3 , qizg'ish kristall modda, nihoyatda gigroskopik, suvda va spirta eriydi.

KALIY TIOSULFAT

ing. potassium thiosulfuric

rus. тиосернокислый калий (тиосульфат калия), м
Kimyoviy formulasi: $K_2S_2O_3 \cdot 1,5H_2O$, rangsiz kristall modda, gigroskopik; suvda eriydi. Kaliiy va tiosulfat kislotaning ishqoriy metall tuzi, rangsiz kristallar, kristall gidratlar hosil qiladi.

KALIY TRITONAT

ing. potassium tritionate

rus. тритионовокислый калий (тритионат калия), м
Kimyoviy formulasi: $K_2S_3O_6$ rombik kristallardan iborat, taxir modda d 2,23 g/sm³, suvda eriydi, qaynoq suvda erimaydi. 430°C da ajraladi.

KALIY TRIXLORAMIN-PLATOAT

ing. potassium trichloramine-platoate

rus. трихлорамин-платоат калия, м

Kimyoviy formulasi: $K[PtNH_3Cl_3]$, bu kompleks birikma triadidomonoamin.

KALIY XLORAT

ing. potassium chlorate

rus. хлорноватокислый калий (хлорат калия), м
Kimyoviy formulasi: $KClO_3$ sadaf kabi tovlanadigan rangsiz, monoklinik kristallardan iborat modda; t_{suyuq.} 370°C, d 2,352 g/sm³, qizdirilganda 352°C da kislorod ajralib chiqa boshlaydi. 552°C da barcha kislorodini yo'qotadi; suvda eriydi (1000 g suvda 20°C da, 0,532 mol), spirta oz eriydi.

KALIY XLORID

ing. potassium chloride

rus. хлористый калий (хлорид калия), м

Kimyoviy formulasi: KCl , kubik kristallardan iborat rangsiz modda (ko'pincha, tayoqcha shaklida bo'l-

ladi), ta'mi sho'r, $t_{\text{suyuq.}} 776^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 407^{\circ}\text{C}$, $d 1,984 \text{ g/sm}^3$; suvda eriydi (1000 g suvda 20°C da 4; 64 mol), spirtida va ishqorlarda ham eriydi.

KALIY XLOROPLATINAT

ing. potassium chloroplatinate

rus. хлороплатинат калий, м

Kimyoviy formulasi: K_2PtCl_6 , qizg'ish-sariq, mayda kristallardan iborat modda; sovuq suvda erimaydi.

KALIY XLOROPLATINIT

ing. potassium chloroplatinit

rus. хлороплатинит калий, м

Kimyoviy formulasi: K_2PtCl_4 , yoqutdek qizil rangli kristall modda, suvda eriydi.

KALIY XROMAT

ing. potassium chromate

rus. хромовокислый калий (хромат калия), м

Kimyoviy formulasi: K_2CrO_4 , rombik kristallardan iborat sariq modda; $d 2,732 \text{ g/sm}^3$, $t_{\text{suyuq.}} 968,3$; 973°C , $t_{\text{qayn.}} 1000^{\circ}\text{C}$, suvda eriydi. (1000 g suvda 20°C da 3,22 mol), spirtida erimaydi.

KALIY YODAT

ing. potassium iodonate

rus. йодноватокислый калий (йодат калия), м

Kimyoviy formulasi: KIO_3 , monoklinik kristallardan iborat oq rangli modda, $d 3,9 \text{ g/sm}^3$, $t_{\text{suyuq.}} 560^{\circ}\text{C}$, suvda eriydi (20°C da 100 g suvda 8,1g eriydi), spirtida erimaydi, KI ning suvdagi eritmasida eriydi.

KALIY YODID

ing. potassium iodide

rus. йодистый калий (йодид калия), м

Kimyoviy formulasi: KI, kubik kristallardan iborat rangsiz modda; $d 3,123 \text{ g/sm}^3$, $t_{\text{suyuq.}} 681^{\circ}\text{C}$; $t_{\text{qayn.}} 1,330^{\circ}\text{C}$; suvda eriydi (1 l suvda 18°C da 8,6 mol eriydi), spirtli va NH_3 da ham eriydi, efirida oz eriydi.

KALIYA IZOTOPLARI

ing. potassium isotops

rus. изотопы калия, мн

$\text{K}^{39} - 93,38\%$, $\text{K}^{40} - 0,012\%$, $\text{K}^{41} - 6,61\%$.

KALIY-ALYUMINIYLI ACHCHIQTOSH

ing. potassium aluminium alum

rus. калиево-алюминиевые квасцы (сульфат калия алюминия), мн

Kimyoviy formulasi: $\text{K}_2\text{SO}_4 \cdot \text{Al}_2(\text{SO}_4)_3 \cdot 24\text{H}_2\text{O}$, oktaedrik, ba'zan kub shaklidagi yirik kristallardan iborat tiniq modda; 95°C da o'zining kristallizatsiya suvida suyuqlanadi, isitish davom ettirilganda suvning hammasini yo'qotib, kuydirilgan achchiqtoshga aylanadi; $d 1,751 \text{ g/sm}^3$.

KALIY-ANTIMONIL TARTRAT

ing. potassium antimonil tartarate

rus. рвотный камень, м

Kimyoviy formulasi: $\text{K}(\text{SbO}) \text{C}_4\text{H}_4\text{O}_6 \cdot \text{H}_2\text{O}$, rangsiz kristall modda, suvda yaxshi eriydi.

KALIYLI ACHCHIQTOSH

ing. potassium alum

rus. калиевые квасцы, мн

q. kaliy-alyuminli achchiqtosh

KALIYLI SHISHA

ing. potassium glass

rus. калиевое стекло, с

Tarkibi: $\text{K}_2\text{O} \cdot \text{CaO} \cdot 6\text{SiO}_2$, qiyin suyuqlanadi. Qalin yopishqoq sariq-kulrang suyuqlik. Kundalik hayotda keng tarqalgan nomi – silikat yelim.

KALIY-NATRIY KOBALTINITRIT

ing. potassium-sodium cobaltia nitrogenic

rus. кобальтиазотистокислый калий-натрий (кобальтинитрит калия натрия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{K}_2\text{Na}(\text{Co}(\text{NO}_2)_6)$, sariq rangli kristall modda, suvda erimaydi.

KALIY-NATRIY TARTRAT

ing. potassium-sodium tartrate

rus. тартрат калия-натрия, м

Kimyoviy formulasi: $\text{KNaC}_4\text{H}_4\text{O}_6 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$, tiniq rangsiz yirik rombik kristallardan iborat modda; $d 1,79 \text{ g/sm}^3$, suvda eriydi (1000g suvda 20°C da 3,23 mol); bu tuz vino kislotaning, ya'ni tartrat kislotaning qo'sh tuzidir, ba'zan, segnet tuzi deb ham ataladi. Suvsiz kaliy-natriy tartratning $t_{\text{suyuq.}} 215^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 220^{\circ}\text{C}$.

KALIY VOLFROMAT

ing. potassium tungstate oxide

rus. вольфрамат калия, м

Kaliy tuzi va K_2WO_4 formulali volfram kislotasi, rangsiz kristallar, suvda eriydi, kristalligidrat hosil qiladi. $t_{\text{suyuq.}} 921^{\circ}\text{C}$, $d 2,83 \text{ g/sm}^3$; $3,12 \text{ g/sm}^3$.

KALIY-XROMLI ACHCHIQTOSH

ing. potassium chromium alum

rus. калиево-хромовые квасцы (сульфат калия-хрома), с

Kimyoviy formulasi: $K_2SO_4 \cdot Cr(SO_4)_3 \cdot 24H_2O$ qoram-tir-gunafsha tusli kubik kristallardan iborat modda, d 1,842 g/sm³, t_{suyuq} 89°C suvda eriydi, spirtida erimaydi.

KALORIMETR

ing. calorimeter

rus. калориметр, м

Tekshirilayotgan jarayonda yutilgan yoki ajralib chiqqan issiqlikni o'lchash asbobi.

KALORIMETRIYA

ing. calorimetry

rus. калориметрия, ж

Turli fizik va kimyoviy jarayonlarda chiqarilgan yoki yutilgan issiqlik miqdorini o'lchash usullari.

KALSINATOR MASHINASI BOSHQARUVCHISI

ing. manager calcinator machine

rus. менеджер машины кальцинатора, м

Umumiy quvvati 35 t/soat gacha bo'lgan konveyer kalsinatorlarida donador xomashyo aralashmasini dekarbonizatsiya qilish jarayonini o'tkazuvchi xodim.

KALSINATSIYALANGAN SODA

ing. sodium carbonate

rus. кальцинированная сода, ж

Kimyoviy formulasi: Na_2CO_3 , karbonat kislota-ning natriyligi turi. Kub zarrali gigroskopik modda. 858°C, d 2,5326 g/sm³. Suvda eriydi.

KALSINATSIYA

ing. incineration, calcination

rus. прокаливание, кальцинация.

Qattiq moddadan uchuvchan moddalarni chiqarib tashlash yoki uning parchalanishiga olib kelishi uchun yuqori haroratgacha qizdirish.

KALSIT

ing. calcite

rus. кальцит, м

Kimyoviy formulasi: $CaCO_3$, mineral ohaktosh, tabiatda ko'p uchraydi. d 2,7 g/sm³, rangsiz, oq, ko'pincha sariq, qo'ng'ir, pushti, qizil, qora ko'rinishda bo'ladi.

KALSIY

ing. calcium

rus. кальций, м

D.I.Mendeleyev davriy jadvalining to'rtinchi davr II guruhining kimyoviy elementi, kimyoviy belgisi Ca, ishqoriy-yer metallariga tegishli.

KALSIY FTORID

ing. calcium fluoride

rus. фтористый кальций (фторид кальция), м

Kimyoviy formulasi: CaF_2 , kubik kristallardan iborat oq rangli kukun; d 3,18 g/sm³, t_{suyuq} 1418°C, t_{qayn} 2533°C, suvda deyarli erimaydi, tabiatda ilavik tosh va flyuorit minerallari holda uchraydi.

KALSIY (I) FTORID

ing. calcium odiofluoride

rus. однофтористый кальций (монофторид кальция), м

Kimyoviy formulasi: Ca_2F_2 , qizg'ish-sariq rangli kristall modda.

KALSIY (I)-XLORID

ing. calcium monochloride

rus. однохлористый кальций (моноклорид кальция), м

Kimyoviy formulasi: Ca_2Cl_2 , qizg'ish gunafsha rangli kristall modda.

KALSIY (I)-YODID

ing. calcium one-iodo

rus. однойодистый кальций (монойодид кальция), м

Kimyoviy formulasi: Ca_2I_2 jigarrang kristall modda.

KALSIY ARSEMAT

ing. calcium arsenic acid

rus. мышьяковокислый кальций (арсенат кальция), м

Kimyoviy formulasi: $Ca_3(AsO_4)_2$ oq rangli kukun, suvda nihoyatda oz eriydi, suyultirilgan kislotalarda eriydi, d 3,62 g/sm³.

KALSIY ATSETAT

ing. calcium acetate

rus. уксуснокислый кальций (ацетат кальция), м

Kimyoviy formulasi: $Ca(CH_3COO)_2 \cdot H_2O$, oq kristall, suvda eriydi, spirtida oz eriydi, qizdirilganda parchalanadi. Sirka kislotasining kalsiy tuzi.

KALSIY AZID

ing. calcium azide

rus. азид кальция, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{Ca}(\text{N}_3)_2$, 110°C da parchalana boshlaydi, 100°C da parchalanishi davom etadi; 100 g suvda $15,2^\circ\text{C}$ da 45 g $\text{Ca}(\text{N}_3)_2$ eriydi.

KALSIY BORID

ing. calcium boron

rus. бористый кальций (борид кальция), м

Kimyoviy formulasi: CaB_6 kubik kristallardan iborat qora modda; d $2,33\text{ g/sm}^3$, suvda erimaydi, HNO_3 da eriydi.

KALSIY BROMID

ing. calcium bromide

rus. бромистый кальций (бромид кальция), м

Kimyoviy formulasi: CaBr_2 , geksagonal kristallardan iborat gigroskopik oq rangli modda, $t_{\text{qayn.}}$ $806-812^\circ\text{C}$, d $3,353\text{ g/sm}^3$.

KALSIY DIGIDROFOSFAT

ing. calcium phosphate single substitution

rus. фосфорнокислый однозамещенный кальций (дигидрофосфат кальция), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Ca}(\text{H}_2\text{PO}_4)_2 \cdot \text{H}_2\text{O}$ tiriklinik kristallardan iborat oq rangli kukun, d $2,55\text{ g/sm}^3$, 200°C da parchalanadi, suvda va kislotalarda eriydi.

KALSIY FERROSIANID

ing. calcium ferro-synerodistic

rus. железистосинеродистый кальций (ферроцианид кальция), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Ca}_2[\text{Fe}(\text{CN})_6]$, sariq rangli kristall modda. 2012-yilda u Yevropa Ittifoqi tomonidan "Oziq-ovqat mahsulotlarini yaxshilash" ro'yxatiga kiritilgan. 2018-yil holatiga ko'ra, Yevropa Ittifoqida ferrosianidlar faqat ikkita oziq-ovqat toifasida tuz o'rnini bosuvchi sifatida ruxsat etilgan.

KALSIY FOSFAT

ing. calcium phosphate three-substituted

rus. фосфорнокислый трехзамещенный кальций (фосфат кальция), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2$ oq amorf kukun; d $2,81\text{ g/sm}^3$ $t_{\text{suyuq.}}$ $>1200^\circ\text{C}$, suvda erimaydi, qaynoq suvda parchalanadi, kislotalarda eriydi, tabiatda fosfarit, anatit minerallari ko'rinishida uchraydi, suyak kulining 83–85% kalsiy fosfatdan iborat.

KALSIY GEKSABORID

ing. calcium boride

rus. кальций борид, м

Kimyoviy formulasi: CaB_6 formulasiga ega kalsiy va borning noorganik birikmasi. Suvda erimaydi.

KALSIY GIDRID

ing. hydrogenic calcium

rus. водородистый калций (гидрид кальция), м

Kimyoviy formulasi: CaH_2 , oq kristall kukun; d $1,70\text{ g/sm}^3$. Tuzga o'xshash gidridlar sinfiga kiradi. Cho'kindisi odatda kulrang. O'zaro ta'sir qilmaydigan erituvchilarda erimaydi. 816°C da parchalanish orqali eriydi.

KALSIY GIDROARSENAT

ing. calcium acid arsenic

rus. гидроарсенат кальция, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{CaHAsO}_4 \cdot 1/2\text{H}_2\text{O}$ yoki $2\text{CaHAsO}_4 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$, Kalsiy va mishyak kislotasi ta'siridan hosil bo'lgan, tashqi ko'rinishi oq yoki kulrang, suvda erimaydigan kukun.

KALSIY GIDROFOSFAT

ing. calcium phosphate double-substituted

rus. гидросульфат кальция, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{CaHPO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, 36°C dan yuqori haroratlarda suvli eritmalardan kristallanadi. Harorati 36°C dan past bo'lgan suvli eritmalarda $\text{CaHPO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ kristalli gidrat hosil bo'ladi, d $2,317\text{ g/sm}^3$ bo'lgan rangsiz kristallar ajralib chiqadi.

KALSIY GIDROKARBONAT

ing. calcium acid carbon dioxide

rus. углекислый кальций, м

Kimyoviy formulasi: $\text{Ca}(\text{HCO}_3)_2$ rombik kristallardan iborat modda; tabiiy suvlarda uchraydi; suvda va spirtida eriydi. Kalsiy gidrokarbonat suvning vaqtincha qattiqligini keltirib chiqaradi.

KALSIY GIDROKSID

ing. calcium hydrate oxide

rus. гидрат окиси кальция, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{Ca}(\text{OH})_2$, geksagonal kristallardan iborat rangsiz modda, kuchli asos, CaO ga suv ta'sir ettirilganda hosil bo'ladi (bu jarayon ohakni so'ndirish deyiladi); d $2,211\text{ g/sm}^3$, 580°C gacha qizdirib suvini yo'qotib, CaO ga aylanadi.

KALSIY GIDROSULFID

ing. calcium acid sulfur

rus. кислой сернистый кальций (гидросульфид кальция), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Ca}(\text{HS})_2$, suvdagi eritmasidan $\text{Ca}(\text{HS})_2 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$ holda kristallanadi, prizmatik kristallardan iborat rangsiz modda; 20°C da parchalanadi, suvda va spirtida eriydi.

KALSIY GIDROSULFIT

ing. calcium acid sulphuric

rus. кислой сернистоокислый кальций (бисульфит или гидросульфит кальция), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Ca}(\text{HSO}_3)_2$, bu modda faqat eritma holda olinadi; kalsiy va oltingugurt kislotasi-ning kislotali tuzi. Bu suvda oson eriydigan rangsiz kristallar. E227— raqami bilan oziq-ovqat qo'shimchasi sifatida ro'yxatga olingan.

KALSIY GIPOFOSFIT

ing. calcium phosphoric acid

rus. фосформоватистоокислый кальций (гипофосфит кальция), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Ca}(\text{H}_2\text{PO}_2)_2$, monoklinik kristallardan iborat rangsiz yaltiroq kukun, suvda eriydi, spirtida erimaydi, qizdirilganda parchalanadi. Mol-yar massasi —170,05 g/mol.

KALSIY GIPOXLORIT

ing. calcium hypochlorous acid

rus. хлорноватистоокислый кальций (гипохлорит кальция), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Ca}(\text{ClO})_2$, rangsiz kristall kukun, kuchli oksidlovchi, suvda eriydi, d 2,35 g/sm³.

KALSIY IZOTOPLARI

ing. calcium isotops

rus. изотопы кальция, мн

Ca^{40} —96,96%, Ca^{42} —0,64%, Ca^{43} —0,15%, Ca^{44} —206%, Ca^{46} —0,0034%, Ca^{48} —0,19%.

KALSIY KARBID

ing. calcium carbon

rus. углеродистый кальций (карбид кальция), м
Kimyoviy formulasi: CaC_2 , rombik kristallardan iborat rangsiz qattiq modda (tozasi rangsiz), d 2,22 g/sm³, t_{suyuq} 2160°C, t_{qayn} 2300°C, kalsiy karbidning texnik turlari kulrang, sarg'ish, gunafsha tovlanadigan bo'lib, unga CaO, MgO, C, S, silikat kislota kabi moddalar aralashgan.

KALSIY KARBONAT

ing. calcium carbonate

rus. углекислый кальций (карбонат кальция), м
Kimyoviy formulasi: CaCO_3 , mayda kristallardan iborat oq kukun, d 2,74–2,83 g/sm³; 900–1000°C da ajraladi. Tabiatda ohaktosh (kalsit), bo'r, marmar, aragonit minerallari tariqasida uchraydi; qizdirilganda CaO va CO₂ga aylanadi. Suvda va etanolida erimaydi.

KALSIY KARBONIL

ing. calcium carbonil

rus. карбонил кальция, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{Ca}(\text{CO})_2$, qattiq modda. Bu tog' jinslarida kalsit va aragonit minerallari (birinchi navbatda, ohaktosh, asosan, kalsitdan tashkil topgan cho'kindi jins) sifatida keng tarqalgan.

KALSIY MOLIBDAT

ing. calcium molybdenate

rus. молибденовоокислый кальций (молибдат кальция), м

Kimyoviy formulasi: CaMoO_4 , tetragonal kristallardan iborat oq rangli modda; d 4,25 g/sm³; 4,38–4,53 g/sm³; t_{suyuq} 965°C; 1449°C suvda erimaydi, qaynoq suvda ajraladi, kislotalarda eriydi, spirtida erimaydi.

KALSIY NITRAT

ing. calcium nitric

rus. азотноокислый кальций (нитрат кальция), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$, prizmatik kristallardan iborat tiniq modda, havoda yoyiladi, d 2,504 g/sm³ (suvsiz), d 1,896 g/sm³ (tetragidrat), t_{suyuq} 561°C, 42,7°C (tetragidrat) parchalanadi. 132°C da (tetragidrat) parchalanadi, rangsiz, kubik kristallardan iborat modda, suvda yaxshi eriydi (100g suvda 20°Cda 7,88 mol).

KALSIY NITRID

ing. calcium nitrogen

rus. азотистый кальций (нитрид кальция), м

Kimyoviy formulasi: Ca_3N_2 , jigarrang kristall modda; d 2,66–2,69; 2,63 g/sm³, t_{suyuq} 1195°C; suv ta'sirida parchalanadi, spirtida erimaydi; kalsiy nernitrid ham bor, bu qizg'ish-jigarrang kristall moddadir.

KALSIY OKSALAT

ing. calcium oxalic acid

rus. щавелевоокислый кальций (оксалат кальция), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Ca}(\text{COO})_2$, kubiksimon kristallardan iborat rangsiz modda; d 2,2 g/sm³, suvda va sirka kislotada erimaydi, xlorid va nitrat kislotalarda eriydi.

KALSIY OKSID

ing. calcium oxide

rus. окись кальция (so'ndirilmagan ohak), ж

Kimyoviy formulasi: CaO , oq amorf kukun yoki mayda tiniq kubik kristallardan iborat modda; d 3.37 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 572°C, $t_{\text{qayn.}}$ 2850°C; o'tga chidamli, suvda oz eriydi (20°C da 100 g suvda 0,123 g eriydi), suvni biriktirib olib, kalsiy gidroksid hosil qiladi.

KALSIY PEREKIS

ing. calcium peroxide

rus. кальций перекись, м

Kimyoviy formulasi: CaO_2 , oq kristall kukun; kalsiyning CaO_4 peroksidi ham bor, bu modda sariq kukun, bu vodorod pereksning hosilasidir. Suvda oz eriydi, spirtida erimaydi. Qizdirilganda CaO va kislorodda parchalanadi.

KALSIY POLISULFIDLAR

ing. calcium polysulfur compounds

rus. многосернистые соединения кальция (полисульфиды кальция), ж

Kimyoviy formulasi: CaS_x , bular ko'nchilik sohalari-da qo'llaniladi. Har xil konsentratsiyadagi kalsiy polisulfidi eritmalari qishloq xo'jaligida fungitsid-akaritsid preparati, qurilish betonini o'zgartiruvchi vosita, qurilish materiallarini (gips, beton va boshqalar) singdirish uchun qulay vosita sifatida ularga suv o'tkazmaydigan xususiyatlarni berish uchun ishlatiladi.

KALSIY SIANAMID

ing. calcium cyanamide

rus. кальция цианамид, ж

Kimyoviy formulasi: CaCN_2 , oq rangli kristall modda; unga suv ta'siridan ammiak hosil bo'ladi; ammiak olishda ishlatiladi, qishloq xo'jaligida o'g'it sifatida va paxtani terishdan oldin g'o'za bargini to'kishda ham ishlatiladi.

KALSIY SILITSIDLAR

ing. calcium silicon compounds

rus. кремнистые соединения кальция (силициды кальция), ж

Kimyoviy formulasi: CaSi_2 , CaSi , Ca_3Si_4 tarkibli kalsiy silitsidlar. Qo'rg'oshin – kulrang yaltiroq kristallar. $t_{\text{suyuq.}}$ 1020; 1033°C, d 2,5; 2,46 g/sm³.

KALSIY SULFAT

ing. calcium sulphate

rus. сернокислый кальций, м

Tabiatda uchraydigan selenit ($\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$) yoki gips tiniq monoklinik kristallardan iborat va angidrit rombik kristallardan iborat CaSO_4 minerallardir. d 2,96 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 1450°C suvli va suvsiz kalsiy sulfatlarning hammasi suvda yomon eriydi, kislotalarda, NH_4Cl da eriydi.

KALSIY SULFID

ing. calcium sulphide

rus. сернистый кальций (сульфид кальция), м

Kimyoviy formulasi: CaS , oq, qiyin suyuqlanuvchi kukun yoki sarg'ish yaxlit modda; d 2.59 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 2525°C, suvda oz eriydi.

KALSIY SULFIT

ing. calcium sulphite

rus. сернистокислый кальций (сульфит кальция), м

Kimyoviy formulasi: CaSO_3 , oq rangli kristall kukun, suvda oz eriydi, $t_{\text{suyuq.}}$ 600°C, molyar og'irligi 120,17 g/mol. Konservant sifatida E226 oziq-ovqat qo'shimchasi sifatida ishlatiladi.

KALSIY TIOSULFAT

ing. calcium sulphate

rus. серноватистокислый кальций (тиосульфат кальция), м

Kimyoviy formulasi: CaS_2O_3 kristallardan iborat rangsiz modda; d (geksagidrat) 1,872 g/sm³; molyar og'irligi –152,21 g/mol suvda eriydi, spirtida erimaydi, qaynoq suvda parchalanadi.

KALSIY XLORID

ing. calcium chloride

rus. хлористый кальций (хлорид кальция), м

Kimyoviy formulasi: CaCl_2 – xlorid kislotaning kalsiyli tuzi. d 2,15 g/sm³ bo'lgan oq kristallar, erish harorati 772°C. Yuqori gigroskopik xususiyatlarga ega. Kalsiy xloridning suvli eritmalari past haroratlarda (20% -18,57°C da, 30% -48°C da) muzlaydi.

KALSIY YODAT

ing. calcium iodovate

rus. йодноватокислый кальций (йодат кальция), м
Kimyoviy formulasi: $\text{Ca}(\text{IO}_3)_2 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$, d 4,519 g/sm³; kuchli oksidlovchi tuz, kristall modda; suvda eriydi, spirtida oz eriydi, qizdirilganda parchalanadi.

KALSIY YODID

ing. calcium iodide

rus. йодистый кальций (йодид кальция), м
Kimyoviy formulasi: CaI_2 , oq rangli kristall modda; d 3.956 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 779°C, $t_{\text{qayn.}}$ 1100°C.

KALSIYA AMMIAK

ing. calcium ammonia

rus. аммиакат кальция, ж

Kalsiyning $[\text{Ca}(\text{NH}_3)_8]$ tarkibli ammiakatlari bor; ko'rinishi mis va oltinga o'xshaydi. Bu birikmalarga kompleks kationlar $[\text{Ca}(\text{NH}_3)_8]^{2+}$ ning erkin elektronlar bilan birikishidan hosil bo'lgan tuzlar deb qarash mumkin.

KALYUTRON

ing. calutron

rus. калютрон, м

Uran izotoplarini ajratib olish uchun ishlatiladigan elektromagnit asbob. Qurilmaning nomi Kaliforniya universiteti va u ilgari yaratilgan siklotron sharafiga berilgan.

KAMERA KISLOTASI

ing. interior acid

rus. камерная кислота, ж

Kamera usuli bilan H_2SO_4 olishda kameralarda hosil bo'ladigan 65%li H_2SO_4 , bunday kislotaga Pb, As aralashgan bo'ladi.

KAMFAN

ing. camfan

rus. камфан, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{10}\text{H}_{14}\text{O}_4$ qattiq modda; $t_{\text{suyuq.}}$ 201–204°C, molyar massasi – 198,22 g/mol; suvda erimaydi, qaynoq suvda, efirda eriydi, tabiatda uchramaydi, ammo bu tipdagi moddalar, masalan, kamforada ko'p uchraydi. Organik modda.

KAMFORA KISLOTA

ing. camphoric acid

rus. камфорная кислота, (камфора)

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{10}\text{H}_{16}\text{O}_4$ sxema bu modda trimetilsiklopentan – dikarbon kislotadir, qattiq modda, suvda oz eriydi, spirtida eriydi, xloroformda erimaydi. Kamfora kislotaning d 1,21 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 183–187°C.

“KANA SHAKLLI” BIRIKMALAR

ing. clamp connections

rus. клешевидные соединения, мн

Ba'zi kompleks ichidagi birikmalar halqali tuzilishda bo'lganligi uchun, ular shunday deb ataladi, bu birikmalarning ko'pi ravshan rangli va suvda qiyin eriydigan bo'lganligi uchun ular analitik kimyoda ahamiyatlidir.

KANAL NURLARI

ing. canal rays

rus. канальные лучи, мн

Katod nurlari, “elektron nurlar” deb ham ataladi – vakuum trubkasi katodidan chiqadigan elektronlar oqimi vakuum trubkasidagi porlash razryadlari.

KANIFOL

ing. rosin

rus. канифоль, ж

Ignabargli daraxtlarning smolasi, ignabargli daraxtlarning to'qimalari yaralanganda ajralib chiqadigan oleorezin, qatronli moddadan (skipidar) olinadi, qatron kislotalari (75 dan 95%), yog' kislotalari va terpenlardan tashkil topgan.

KANISSARO REAKSIYASI

ing. Canissaro reaction

rus. Каниццаро реакция, с

α – holatidagi uglerod vodorodi bo'lmagan aldegidlar (chumoli aldegid, benzoat aldegidi) ishqor ta'sirida spirt va karbon kislota tuzini hosil qilish reaksiyasi.

KAOLIN

ing. kaolin, porcelain clay, parclay

rus. каолин, м

Kimyoviy formulasi: $\text{Al}_2\text{O}_3 \cdot 2\text{SiO}_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, dala shpatlari, granitlar, slyudalarning parchalangan mahsuloti, suvli alyuminiy silikatlar guruhiga kiradi. Bu tabiiy alyumosilikatlar, tozasi tiniq, rangsiz kristallardan iborat bo'ladi. Kaolin – oq loy.

KAPRIN KISLOTA

ing. capric acid

rus. каприновая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_{10}H_{20}O_2$ yoki $CH_3-(CH_2)_8-COOH$, $t_{suyuq.}$ 31,4°C, $t_{qayn.}$ 268°C, d 0,893 g/sm³; suvda oz eriydi, spirtida, xloroformda, efirda va benzolda eriydi. Monobazik cheklovchi karboksi kislota. Kaprin kislotaning tuzlari va anionlari kapratlar yoki dekanolatlar deb ataladi.

KAPRON

ing. kapron

rus. капрон, м

Polimer formulasi: $[-HN(CH_2)_5CO-]_n$. Kaprolaktamning gidrolitik polimerizatsiyasi usuli bilan olingan poliamidning keng tarqalgan nomi. Kapron (poli-e-kaproamid, neylon-6, poliamid 6)-neftdan olingan sintetik poliamid tolasi, kaprolaktamning polimerizatsiya mahsuloti.

KAPRON-KARBOKSIL

ing. protein

rus. капрон-карбоксил, м

Sintetik tola.

KARBANION

ing. carbanion

rus. карбанион, м

Tetravalent uglerod atomida erkin elektron jufti bo'lgan juft sonli elektronlarni o'z ichiga olgan anion. Karbanionlarga uglerod atomida lokalizatsiya qilingan manfiy zaryadli anionlar va delokalizatsiyalangan manfiy zaryadli anionlar kiradi, bunda kanonik tuzilmalardan kamida bittasi uglerod atomida lokalizatsiya qilingan zaryadga ega.

KARBEN

ing. carbene

rus. карбен, м

Neytral ikki valentli uglerod atomini o'zida tutgan birikmalar sinfining vakili. Karbenlar oltita valentli elektronga ega va R_1R_2C umumiy formulasiga ega bo'lgan beqaror yuqori birikmalardir.

KARBID

ing. carbide, carburet, acetylide

rus. карбид, м

Uglerodning metallar va ba'zi metallmas elementlar bilan birikmasi. Karbonning metallar bilan hosil

qilgan birikmalari, masalan, Al_4C_3 , CaC_2 ; karbidlarni uch gruppaga bo'lish mumkin:

1. Li_2C_2 , Na_2C_2 , CaC_2 tarkibli karbidlarni asetilenning tuzlari;
2. Al_4C_3 (yoki $Al=C-Al=C-Al=C=Al$), Be_2C , TiC larni metan hosilasi;
3. NbC , Cr_2C_2 , W_2C , WC tarkibli karbidlar, bularning formulalari odatdagi valentliklariga to'g'ri kelmaydi.

KARBILAMINLAR

ing. carbilamines

rus. карбиламины, мн

Kimyoviy formulasi: $R-C=N$, karbilaminlar qo'lan-sa hidli, zaharli moddalardir. Qizdirilganda qayta guruhlanib, nitrillarga aylanadi; ishqorlar ta'sirida parchalanmaydi, kislotalarning suvdagi eritmalari ta'sirida aminlarga va chumoli kislotaga parchalanadi.

KARBIN

ing. carbine

rus. карбин, м

Oddiy modda, uglerod atomlarining sp gibridlanishiga asoslangan uglerodning allotropik shakli. Uch marta $-C\equiv C-C\equiv C-$ yoki ikki marta to'plangan $=C=C=C=C=$ bog'langan uglerod bo'laklaridan iborat. Chiziqli yoki siklik tuzilmalarni hosil qilishi mumkin. Qora mayda donador kukun (d 1,9÷2 g/sm³).

KARBINOL

ing. carbinol

rus. карбинол, м

1. To'yingan bir atomli spirtlarning eng oddiy vakili.
2. Metil spirti – karbinolning hosilalari sifatida qaraladigan alifatik spirtlarning umumiy nomi.

KARBINOL AJRATIB OLISH NOZIRI

ing. carbinol separation inspector

rus. инспектор по разделению карбинола, м

Ishchi yo'riqnomaga muvofiq o'yuvchi kaliyning benzol suspenziyasida monovinilatsetilen va aseton sintezi orqali karbinol olish texnologik jarayonini alohida operatsiyalarini o'tkazuvchi xodim.

KARBODIIMID

ing. carbodiimide

rus. карбодиимид, м

Umumiy formulasi: $RN=C=NR$. Eng keng o'rganilgan vakili 1,3 disiklogeksil karbodiimididir.

Diasidotetramin tipidagi kompleks birikmalardir, masalan: $[(\text{NH}_3)_4\text{CO}_3]\text{Cl}$.

KARBONIL

ing. carbonyl

rus. карбонил, м

Aldegidlar va kislotalarning bir qismi bo'lgan atomlar guruhi (karbonil guruhi).

KARBONIL GURUH

ing. carbonyl group

rus. карбонильная группа, ж

Karbonil guruhi organik birikmalarning $[\text{C}=\text{O}]$ funksional guruhi. Karbonil guruhi boshqa funksional guruhlarning bir qismi bo'lishi mumkin, masalan, amid yoki karboksil.

KARBONILLAR

ing. carbonyls

rus. карбонилы, мн

Metallarning karbon (II) – oksid CO bilan hosil qilgan birikmalari, masalan: $\text{Ni}(\text{CO})_4$, $\text{Ni}(\text{CO})_5$, $\text{Fe}(\text{CO})_5$. Ligand sifatida uglerod oksidi bo'lgan o'tish metallarining koordinatsion komplekslari.

KARBONILLASH

ing. carbonization

rus. карбонизация, ж

Molekula tarkibiga karbonil guruh ($-\text{C}=\text{O}$)ni kiritish. Uglerod oksidi bilan o'zaro ta'sir qilish orqali $\text{C}=\text{O}$ karbonil guruhlari kiritishning kimyoviy reaksiyasi.

KARBORUND

ing. carborund

rus. карборунд, м

Kimyoviy formulasi: SiC , ko'kimtir-qora rangli kristall modda; d 3,2 g/sm³, qattiqligi olmos qattiqligiga yaqin. O'tga chidamli; 2700°C dan yuqorida suyuqlanadi, 2200°C dan boshlab ucha boshlaydi, suyuqlangan ishqorlarda eriydi.

KARBOSIKLIK

ing. carbocyclic

rus. карбоциклический (или изоциклический), м

Molekulasida uglerodning o'zidan tuzilgan halqalar bo'lgan birikmalar, molekulari uglerod atomlaridan qurilgan sikllar bo'lgan organik birikmalar sinfi. Karbotsiklik birikmalar ikkita asosiy qatorga bo'linaadi: alitsiklik birikmalar va aromatik birikmalar.

KARBOSTIRIL

ing. carbostyryl

rus. карбостирил, м

q. oksixinolin

KARNALLIT

ing. carnallite

rus. карналлит, м

Mineral, ikkilangan tuz: brom, rubidiy va seziiy aralashmalari bilan kaliy va magniyning suvli xloridi. Empirik formulasi: $\text{KCl}\cdot\text{MgCl}_2\cdot 6\text{H}_2\text{O}$. U oq va qizg'ish donador massalarda uchraydi. Rombik ko'rinishda kristallanadi, kristallarda kam uchraydi. Yuqori gigroskopik: u suvda oson eriydi, nam havoda eritmaga o'tadi. Ko'pincha mikroagregatlar, mikro kristallari (kristallitlar) va gaz – suyuq moddalar tarkibida mavjud. Qattiqligi – 2,5, d 1,6 g/sm³. Kelib chiqishi bo'yicha xemogen. Bu kaliy tuzi, o'g'itlar, kaliy (K), brom (Br) ishlab chiqarish uchun muhim xomashyo manbayi. U strategik mahsulot – titan ishlab chiqarishda kamaytiruvchi vosita sifatida ishlatiladi.

KAROTIN

ing. carotene

rus. каротин, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{40}\text{H}_{56}$, o'simliklar bargida uchraydigan uglevodorod; qizg'ish-sariq rangli kristall modda: sabzi pigmenti; hayvon va odam organizmining o'sishi uchun zarur modda; uchta izomer bor: α , β , γ ; α – optik aktiv, β va γ optik aktiv emas; β – t_{suyuq} 183°C; α – t_{suyuq} 187°C; γ – t_{suyuq} 178°C; spirta deyarli erimaydi, xloroformda va benzolda eriydi. Suvda erimaydi, lekin organik erituvchilarda eriydi. U barcha o'simliklarning barglarida, shuningdek sabzi ildizida uchraydi. Bu A vitaminining provitaminidir.

KARVAKROL

ing. carvacrol

rus. карвакрол (1-metil-4-izopropil – 2-oksibenzol), м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{10}\text{H}_{14}\text{O}$, suvda nihoyatda oz eriydi, spirta va efirda cheksiz eriydi; bu modda efir moylari qatoridan bo'lib, o'simliklarda uchraydi.

KARVON

ing. carvon

rus. карвон, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{10}\text{H}_{14}\text{O}$, t_{suyuq} 62°C, t_{gayn} 230°C, bu modda keton bo'lib, uning d , l va dl for-

malari bor, ziramoyning eng muhim qismi d–karvondir; jingalak yalpiz moyida esa l–karvon bo'ladi; suvda erimaydi, spirtida va efirda cheksiz eriydi. Terpenoidlar oilasiga mansub tabiiy modda. Ba'zi efir moylarida juda ko'p karvon mavjud (masalan, arpabodiyon yog'ida taxminan 40%). Karvon spirtida eriydi va suvda erimaydi. Karvakrolni hosil qilib, mineral kislotalar bilan kuchli reaksiyaga kirishadi. Galogenlar va vodorod galogenlari bilan qo'sh bog'lanish orqali birikish reaksiyalariga kiradi. Vodorod sulfidi bilan reaksiya kristalli mahsulotga, sulfid va natriy gidrosulfid bilan suvda eriydigan mahsulotga olib keladi. Bu reaksiyalar karvonni efir moylari aralashmasidan ajratish uchun ishlatilishi mumkin.

KASSIOPIY

ing. cassiopeium

rus. кассиопий, м

q. lyutetsiy

KASSITERIT

ing. cassiterite

rus. касситерит, м

Kimyoviy formulasi: SnO_2 Qalay ishlab chiqarish uchun asosiy mineraldir. Nazariy jihatdan, kassiterit massasi bo'yicha 78,62% Sn ni o'z ichiga oladi. U alohida, ko'pincha yaxshi shakllangan kristallar, donalar va doimiy massiv agregatlarni hosil qiladi, ularda mineral donalari 3–4 mm va undan katta hajmni egallaydi.

KATALIZ

ing. break down, crush, destroy, break

rus. катализ, м

Reaksiya jarayonida o'z tarkibini saqlaydigan moddalar, katalizatorlar ishtirokida kimyoviy reaksiyalar tezligining o'zgarish jarayoni.

KATALIZATOR ZAHARLARI

ing. poisons, catalytic

rus. каталитические яды, мн

Ta'sir etayotgan moddalar orasida bo'lgan qo'shimchalar, ba'zan reaksiya hosilalari katalizatorga shimilib, uning yuzini qoplab oladi va faolligini kamaytiradi. Bular katalizator zaharlari deyiladi. Masalan: HCN, H_2S , Ph, As va Se larning birikmalari platina katalizatorning zaharidir.

KATALIZATOR ZAHARLANISHI

ing. catalytic poisoning

rus. каталитическое отравление, с

Reaksiyaga kirishuvchi moddalar va reaksiya natijasida hosil bo'lgan mahsulotlar katalizator yuzasiga shimiladi, agar reaksiya natijasida hosil bo'lgan mahsulotlar yoki aralashmalar katalizator yuzasiga qattiq shimilib qolsa, katalizatorlarning zaharlanishi deb ataladi.

KATALIZATORLAR

ing. catalysts

rus. катализаторы, мн

Reaksiya tezligini o'zgartirib, o'zi reaksiyada kimyoviy jihatdan o'zgarmay qoluvchi moddalar. Katalizatorlar gomogen va geterogenlarga bo'linaadi. Gomogen katalizator reaksiyaga kirishuvchi moddalar bilan bir fazada, geterogen katalizator reaksiyaga kirishuvchi moddalar joylashgan fazadan ajratilgan mustaqil fazani hosil qiladi.

KATEXINLAR

ing. catechins

rus. катехины, мн

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{15}\text{H}_{14}\text{O}_6$, kondensatsiyalangan oshlovchi moddalar sinfiga kiradi. Qutblanish tekisligini o'ngga va chapga buruvchi hamda optik aktiv bo'lmagan katexinlar bor. Ularning sis va trans formalari bo'lib, izomerlari soni oltita.

KATION (kationlar)

ing. kation, cathion

rus. катион, м

Elektr maydonida musbat elektr zaryadi manfiy zaryadlangan elektrod-katodga tomon harakatlanadi. Musbat zaryadli ionlar, ya'ni musbat zaryadli atom yoki atomlar guruhi. Ular har xil zaryad qiymatiga ega bo'lishi mumkin, masalan: Ca^{2+} – ikki zaryadli kation, Na^+ – bitta zaryadli kation.

KATIONIT

ing. cationite

rus. катионит, м

Qattiq, suvda va organik erituvchilarda deyarli erimaydigan, ijobiy ionlarini almashish qobiliyatiga ega bo'lgan tabiiy yoki sun'iy material. Diametri 0,3–1,3 mm bo'lgan qattiq, kuchli sferik donalar tekis yuzaga ega, oq va och sariqdan to'q jigarranggacha turli xil rangga ega.

KATOD

ing. cathode, catelectrode

rus. катод, м

1. O'zgarimas tok manbasining manfiy qutbiga ulangan elektrod.
2. Galvanik elementning manfiy qutbi.

KATOD NURLARI

ing. cathode rays (r-rays)

rus. катодные лучи (r-лучи), мн

Katta tezlikka ega nurlar bo'lib, manfiy elektronlardan iboratdir; radioaktiv moddalardan α va γ -nurlar qatorida chiqadigan β -nurlar – katod nurlaridir.

KATTA KALORIYA

ing. calories (big)

rus. калория (большая), ж

1000g suvning temperaturasini bir gradus (selsiy) ko'tarish uchun lozim bo'lgan issiqlik miqdori. Suvning issiqlik sig'imi turli temperaturada turlicha bo'lgani uchun 1000 g suvni 14,5°C dan 15,5°C gacha isitish uchun ketadigan issiqlik miqdori katta kaloriya deb qabul qilingan.

KATTALIK

ing. quantity, size, value

rus. величина, ж

1. Asosiy matematik tushunchalardan biri, aniqroq tushunchalarni bevosita umumlashtirish: uzunlik, maydon, hajm, massa va boshqalar.
2. Materiallar yoki moddalar, jarayonlar yoki energiyaning o'lchanadigan (va raqamli ifodalangan) miqdoriy xususiyati.

KAUCHUK

ing. rubber

rus. каучук, м

Kimyoviy formulasi: $(C_5H_8)_x$, bunda x qiymati 2500 ga yetadi, kauchukning molekulyar og'irligi 170000 ga boradi. Qattiq amorf modda. Tabiiy kauchuk tog'-sag'iz, ko'k-sag'iz, qrim-sag'iz kabi o'simliklardan olinadi.

KAUCHUK VULKANIZATSIYASI

ing. rubber vulcanization

rus. вулканизация каучука, ж

Kauchukka oltingugurt aralashtirib qizdirilsa, kauchuk rezinaga aylanadi, ya'ni elastiklik kabi yaxshi fizik-kimyoviy xossalarga ega bo'ladi. Bunday jarayon kauchuk vulkanizatsiyasi deyiladi.

KAUSTIK

ing. caustic

rus. каустик, м

Natriy gidroksid, shuningdek, o'tkir ishqor va kaustik soda sifatida ham tanilgan, NaOH formulasiga ega noorganik birikma, natriy kationlari Na^+ va OH⁻ gidroksid anionlaridan tashkil topgan oq rangli qattiq ionli birikma.

KAUSTIK SODA

ing. caustic soda

rus. каустическая сода, ж

Kimyoviy formulasi: NaOH, o'yuvchi natriy kaustik soda deb ham yuritiladi; kimyo sanoatining eng muhim mahsuloti.

q. o'yuvchi natriy

KAZIEN

ing. casein (phosphoprotein)

rus. казеин (фосфопротеин), м

Kimyoviy tarkibi: S – 53,13%, H – 7,06%, O – 22,40%, N – 15,78%, S – 0,77%, R – 0,86%, suv, spirt va efirda erimaydi. Oqsil modda, sut, suzma va qurt-da bo'ladi, fosfoprotiedlarga kiradi. Amorf hidsiz, gigroskopik kukun.

KELISHILGAN ORIENTATSIYA

ing. agreed orientation

rus. согласованная ориентация, ж

Ikki (yoki ko'p almashtirilgan) benzollardagi orientatsiya, bunda ikkala (barcha) o'rinbosuvchilar atom reaksiyalarida elektrofilning hujumini benzol halqasining bir xil holatiga yo'naltiradi.

KERAGIDAN ORTIQ

ing. excess

rus. избыток, м

Nimaiki ehtiyojdan oshib ketsa, ortiqcha hisoblana-di, ortiqcha havo, ortiqcha suyuqlik, ortiqcha zar-yad, ortiqcha neytronlar.

KERAMIKA

ing. ceramics

rus. керамика, ж

Yuqori harorat ta'sirida gillardan yoki ularning mineral qo'shimchalari bilan aralashmalaridan (ba'zan boshqa noorganik birikmalardan) tayyorlangan materiallar. Tor ma'noda "keramika" so'zi otashdan o'tgan loyni anglatadi.

KERARGERIT

ing. porcelain

rus. кераргерит, м

Kimyoviy formulasi: AgCl, mineral.

q. kumush xlorid

KERATIN

ing. keratin

rus. кератин, м

Yung, qil, tirnoq, tuyoq, *mugizlarda bo'ladigan oq-sil.* Mexanik kuchga ega bo'lgan fibrillar oqsillar oilasi.

KEROSIN

ing. kerosene, kerosine

rus. керосин, м

180° C harorat oralig'ida qaynab turgan neftni to'g'ridan-to'g'ri haydash yoki neft mahsulotlarini maydalash natijasida olingan uglevodorodlar aralashmasi.

KETOKSIMLAR

ing. ketoximes

rus. кетоксимы, мн

Ketonning karbonil guruhidagi kislorod o'rniga >N-OH guruh kirishidan hosil bo'lgan moddalar.

KETONKISLOTALAR

ing. ketonic acid

rus. кетонкислоты (кетокислоты), мн

α – ketonkislolaning eng sodda vakili nirouzum kislota $\text{CH}_3\text{-CO-COOH}$, β -keton-kislolaning eng sodda vakili atsetosirka kislota $\text{CH}_3\text{-CO-CH}_2\text{-COOH}$ dir. Keton kislotalar karboksilik kislota guruhi va keton guruhini o'z ichiga olgan organik birikmalardir.

KETONLAR

ing. ketones

rus. кетоны, мн

Tarkibidagi >C=O guruh ikki uglevodorod radikal bilan bog'langan birikmalar. Molekulalarida karbonil guruhi ikkita uglevodorod radikaliga bog'langan organik moddalar. Ketonlarning umumiy formulasi: $\text{R}_1\text{-CO-R}_2$.

KETONOALDEGIDLAR (KETOALDEGIDLAR)

ing. ketone aldehydes

rus. кетональдегиды, мн

Keton guruhi (karbonil) – "CO" va aldegid guruhi – "CHO" ni o'z ichiga olgan ikki tomonlama funksiyali organik birikmalardir.

KETO SHAKL

ing. keto form

rus. кето форма, с

Yenol tuzilishli birikmaning tautomer shakli. Molekulalarida karbonil guruhi ikkita uglevodorod radikaliga bog'langan organik moddalar. Ketonlarning umumiy formulasi: $\text{R}_1\text{-CO-R}_2$.

KETOTRIOZA

ing. ketotrioz

rus. кетотриоз, м

Keton guruhini tutgan trioza, dioksiatseton.

KETozALAR

ing. ketoses

rus. кетозы, мн

Tarkibida keton guruh bo'lgan, ochiq shaklda keto guruhini o'z ichiga olgan monosaxaridlar.

KICHIK GURUH

ing. small group

rus. малая группа, ж

Kimyoviy elementlarning davriy jadvalining bir guruhi – bir xil elektron tuzilishga ega bo'lgan yadro zaryadini oshirish tartibidagi atomlar ketma-ketligi.

KICHIK KALORIYA

ing. calorie small

rus. малая калория, ж

1g suvning temperaturasini 14,5°C dan 15,5°Cga isitish uchun ketadigan issiqlik miqdori; 1000 kichik kaloriya bir katta kaloriyaga teng.

KIYNER-VOLF REAKSIYASI

ing. Kiiner-Wolf reaction

rus. реакция Кийнера-Вольфа, ж

Aldegid yoki ketonning ishqor ishtirokidagi gidrazin bilan qaytarilib uglevodorod hosil qilish reaksiyasi.

KILIANI-FISHER USULI

ing. Kilianie-Fisher method

rus. метод Килиани-Фишера, ж

Bir necha ketma-ket reaksiyalar yordamida aldozani bitta uglerod atomi yordamida ko'p aldozaga aylantirish usuli.

KIMYO

ing. chemistry

rus. химия, ж

Tabiatshunoslik sohalaridan biri, kimyoviy elementlar va ularning birikmalarini (tarkibi, xossalari, tuzilishi), shuningdek, o'zaro o'zgarishlar (kimyoviy reaksiyalar)ni o'rganuvchi fan.

KIMYOLASHTIRISH

ing. chemistry

rus. химизация, ж

Kimyoviy texnologiya usullarini, kimyoviy xomashyo, materiallar va ulardan tayyorlangan mahsulotlarni ishlab chiqarishga joriy etish bilan tavsiflangan ilmiy-texnik taraqqiyot yo'nalishi.

KIMYOVIY BIR JINSLI TIZIM

ing. the system is chemically homogeneous

rus. химически однородная система, ж

Kimyoviy individual modda. Masalan, toza suyuqlik. Muz bilan suv aralashmasi geterogen tizim bo'lsa-da, aslida kimyoviy bir jinsli tizimdir.

KIMYOVIY BOG'NING DIPOL MOMENTI

ing. dipole moment of a chemical bond

rus. дипольный момент химической связи, м

Qarama-qarshi qutbli zaryadlar markazlari orasidagi masofaning zaryadga bo'lgan ko'paytma qiymatini belgilovchi kattalik, $\mu=qr$, bu yerda μ —Debaylarda o'lchangan bog'ning dipol momenti, q —elektrostatik birlikdagi elektron zaryadi, r —zaryadlar markazlari orasidagi masofa.

KIMYOVIY BOG'NING ENERGIYASI

ing. chemical bond energy

rus. энергия химической связи, ж

Kimyoviy bog'ni gomolitik (radikal) tarzda uzish uchun sarflangan energiya. Molekulani ikki qism (atomlar, atomlar guruhlari)ga ajratish va ularni bir-biridan cheksiz masofada olib tashlash uchun sarflanishi kerak bo'lgan ishga teng.

KIMYOVIY BOG'NING QUTUBLILIGI

ing. polarity of a chemical bond

rus. полярность химической связи, ж

Kimyoviy bog'lanishning (odatda kovalent) o'ziga xos xususiyati bo'lib, bu bog'lanishni tashkil etuvchi neytral atomlardagi elektron d — taqsimotiga nisbatan yadrolar atrofidagi bo'shliqda elektron d — taqsimotining o'zgarishini ko'rsatadi.

KIMYOVIY BOG'NING UZUNLIGI

ing. chemical compound length

rus. длина химического соединения, ж

Kovalent bog'langan ikkita yadro orasidagi o'rtacha masofa. Angestrem ($1\text{A}^0=10^{-8}$ sm) yoki nanometr ($1\text{nm}=10^{-9}$ m) larda o'lchanadi.

KIMYOVIY EKVALENT

ing. chemical equivalent

rus. химический эквивалент, м

Elementlarning 1 atom vodorod yoki 8 atom kislorod bilan birikuvchi yoki ular o'rnini oluvchi miqdori; elementning atom og'irligini valentligiga bo'lib, ekvivalentni topish mumkin: $E = \frac{A}{V}$

Bu yerda: E — ekvivalent, V — valentlik, A — atom og'irlik.

KIMYOVIY ERITMALAR TAYYORLASH NOZIRI

ing. chemical solution manager

rus. руководитель по приготовлению химического раствора, м

Kimyoviy birikmalarning ko'p komponentli eritmalarini yoki tarkibiy qismlarning aniq miqdori (dozasi)ni va qat'iy texnologik parametrlarga rioya qilishni talab qiladigan eritmalarini tayyorlashning texnologik jarayonini o'tkazuvchi xodim.

KIMYOVIY ERITMALAR TAYYORLOVCHI

ing. manufacturer of chemical solutions

rus. производитель химических растворов, м

Kimyoviy eritmalar va bo'yoqlarni tayyorlash bilan shug'ullanuvchi xodim.

KIMYOVIY FIZIKA

ing. chemical physics

rus. химическая физика, ж

q. физик химия

KIMYOVIY FORMULALAR

ing. chemical formulas

rus. химические формулы, мн

Kimyoviy elementlarning belgilari, raqamli va yordamchi belgilar yordamida birikmalarning kimyoviy tarkibi va tuzilishini ifodalash.

KIMYOVIY KATALIZATORLAR

ing. chemical catalysts

rus. катализаторы химические, мн

Kimyoviy reaksiya tezligini oshiradigan yoki kamaytiradigan, ammo reaksiya jarayoniga ta'sir etmaydigan kimyoviy modda.

KIMYOVIY KINETIKA

ing. chemical kinetics

rus. химическая кинетика, ж

Vaqt o'tishi bilan kimyoviy reaksiyalarning qonuniyatlarini, ushbu qonuniyatlarning tashqi sharoitlarga bog'liqligini, shuningdek, kimyoviy transformat-siyalar mexanizmlarini o'rganadigan fizik kimyo bo'limi. Kimyoviy reaksiya tezligini o'rganadigan fan.

KIMYOVIY MUVOZANAT

ing. chemical equilibrium

rus. химическое равновесие, с

q. teskari reaksiyalar

KIMYOVIY REAGENTLAR

ing. chem. reagents

rus. химические реагенты, мн

Kimyoviy tahlil, tadqiqot, turli laboratoriya ishlari uchun mo'ljallangan kimyoviy preparatlar.

KIMYOVIY REAKSIYANING ENERGETIK DIAGRAMMASI (PROFILI)

ing. energy diagram of a chemical reaction

rus. энергетическая диаграмма химической реакции (профиль), мж

Reaksiyaga kirishuvchi moddalar mahsulotga aylantirilganda reaksiya koordinatasi bo'ylab yagona energiya yo'lining nazariy ko'rinishi.

KIMYOVIY STATIKA

ing. chemical statics

rus. химическая статика, ж

Kimyoviy muvozanat haqidagi fan.

KIMYOVIY TENGLAMA

ing. chemical equation

rus. химическое уравнение, с

Kimyoviy reaksiyaning belgilar (simvollar) va formulalar bilan ifodalanishi. Tenglamaning chap tomoniga reaksiyaga kirishgan moddalarning, o'ng tomoniga reaksiya natijasida hosil bo'lgan moddalarning formulalari yoziladi.

KIMYOLASHTIRISH

ing. chemicalization

rus. химизация, ж

Uzoq davom etadigan ishlab chiqarish jarayoni, shuningdek, turli xil kimyoviy mahsulotlarni takomillashtirish va ularni kundalik hayotda va uy xo'jaligida qo'llash.

KINETIKA

ing. kinetics

rus. кинетика, ж

Kimyoviy reaksiyalar tezligini o'rganadigan fizik kimyo bo'limi. Kimyoviy jarayonlar haqidagi ta'limot, ularning vaqt, tezlik va mexanizmlarda rivojlanish qonunlari.

KINOVAR

ing. cinnabar

rus. киновар, м

Kimyoviy formulasi: HgS, to'q qizil rangli mineral.
q. oltingugurt simob

KIPP QURILMASI (APPARATI)

ing. Kippa device

rus. аппарат Киппа, м

Laboratoriyada H₂, CO₂, H₂S kabi gazlar olishda ishlatiladigan universal qurilma.

KIRAYOTGAN GURUH

ing. incoming group

rus. входящая группа, ж

Reagent, reaksiyaga kirishayotgan molekula yoki substrat tarkibidagi vodorod yoki boshqa guruh o'rnini olayotgan (almashtirayotgan) guruh.

KISLOROD

ing. oxygen

rus. кислород, м

Kimyoviy formulasi: O, lot. nomi oxygenium 16-guruh kimyoviy elementi (davriy jadvalning eskirgan qisqa shakliga ko'ra VI guruhning asosiy kichik guruhiga yoki VIA guruhiga kiradi), ikkinchi davr, atom raqami 8.

KISLOROD BIRLIGI

ing. oxygen unit

rus. кислородная единица, ж

Atom va molekulyar og'irliklarning birligi bo'lib, kislorod atom og'irlikining 1/16 qismiga teng. Ushbu birlik "kislorod birligi" deb nomlangan.

KISLOROD IZOTOPLARI

ing. oxygen isotops

rus. изотопы кислорода, мн

Atom yadrosida neytronlar soni har xil bo'lgan kislorod kimyoviy elementining turlari. Massa soni 11 dan 26 gacha bo'lgan 16 ta kislorod izotopi ma'lum.

KISLOTA

ing. acid, protophobe

rus. кислота, ж

Tuzlar hosil qilish uchun metall bilan almashtirish mumkin bo'lgan vodorodni o'z ichiga olgan kimyoviy birikma.

KISLOTA AMIDLARI

ing. acid amides

rus. амиды кислот, мн

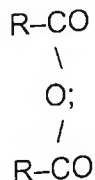
Kislotalarning gidroksil guruhi aminoguruh (NH_2) ga almashinishidan hosil bo'ladi. Umumiy formulasi: R-CO-NH_2 .

KISLOTA ANGIDRIDLARI

ing. acid anhydrides

rus. ангидриды кислот, мн

Organik kislotalarning ikki karboksil guruh gidroksillari kislorodga almashinishidan hosil bo'ladi, umumiy formulasi:

KISLOTA BROM ANGIDRIDLARI

ing. acid bromanhydrides

rus. бромангидриды кислот, мн

Kislorodli kislotalarning gidroksil guruhlari bromga almashinganda hosil bo'ladigan moddalar, bular xlorangidridlarga o'xshash bo'lib, kislota galogen angidridlari guruhiga kiradi.

KISLOTA GIDRAZIDLARI

ing. acid hydrazides

rus. гидразиды кислот, мн

Xlorangidrid yoki kislota angidridlarining gidrazinga ($\text{NH}_2\text{-NH}_2$) ta'siridan hosil bo'ladi; masalan, sirka kislota gidrazidi: $\text{CH}_3\text{CO-NH-NH}_2$.

KISLOTA QOLDIG'I

ing. acid residue

rus. кислотный остаток, м

Murakkab noorganik birikmadagi anion (lekin har doim ham emas, masalan, vodorod yoki metall oksidlari uchun to'g'ri kelmaydi) kislota qoldig'i.

KISLOTA UREIDLARI

ing. acid ureides

rus. уреиды кислот, мн

Kislota amidlari (R-CO-NH_2)ning NH_2 guruhi mochevina qoldig'i $\text{NH}_2\text{-CO-NH}$ ga almashgan deb faraz etilsa, kislota ureidlari hosil bo'ladi; umumiy formulasi: R-CO-NH-CO-NH_2 .

KISLOTAGA BARDOSHLILIK

ing. acid resistance

rus. кислотостойкость, м

Materiallarning kislotalar ta'siriga qarshilik ko'rsatish qobiliyati.

KISLOTALAR

ing. acid

rus. кислоты, мн

Suvda eritilganda dissotsilanib, vodoroddan boshqa musbat zaryadli ion bermaydigan moddalar kislotalar deb ataladi. Nordon ta'mli, indikatorlarning rangini o'zgartiradi, asoslar bilan o'zaro ta'sirlashganda tuz hosil qiladi.

KISLOTALAR AZIDLARI

ing. azides of acid

rus. азиды кислот, мн

Kislota azidlari odatda kislota gidrazidlarining sovutilgan suvli eritmalarini azot kislotasi bilan neytrallash orqali olinadi. Gidrazidlar, o'z navbatida, efirlarning gidrazin bilan o'zaro ta'siri natijasida olinadi.

KISLOTALARNI KONSENTRATSIYALASH NOZIRI

ing. acid monitor

rus. монитор концентрации кислоты, м

Yuqori bosimli avtoklavlarda to'g'ridan-to'g'ri sintez yo'li bilan konsentrlangan nitrat kislota eritmasini olishning texnologik jarayonini o'tkazuvchi xodim.

KISLOTALI AKKUMULYATORLAR

ing. acid batteries

rus. кислотные аккумуляторы, мн

Agar akkumulyatoring elektroliti kislota bo'lsa, bunda akkumulyator kislotali akkumulyator deb ataladi. Masalan, qo'rg'oshinli akkumulyator kislotali akkumulyatordir.

KISLOTALI ALBUMINAT (SINTONIN YOKI ATSIDALBUMINAT)

ing. syntonin or acidalbuminate

rus. синтонин или ацидальбуминат, м

Albuminga kislota ta'sir ettirganda hosil bo'ladi, bunda albuminning protein molekulasi parchalanmaydi; suvda erimaydi.

KISLOTALI OKSID

ing. acid oxides

rus. кислотные оксиды, мн

Suv bilan ta'sirlashib natijada kislota hosil qiluvchi oksidlar kislotali oksidlar deyiladi. Yuqori oksidlanish darajalarida metall bo'lmagan yoki o'tish metallarining tuz hosil qiluvchi oksidlari.

KISLOTALI OKSIDLAR (YOKI ANGIDRIDLAR)

ing. acid oxides

rus. окислы кислотные (или ангидриды), мн

q. ангидриды

KISLOTALIK

ing. acidity

rus. кислотность, ж

Moddalaridagi kislota darajasi. Vodород ionlarining konsentratsiyasi (H^+) kislotalikni aniqlash uchun ishlatiladigan asosiy ko'rsatkich (parametr)dir.

KISLOTANING ASOSLILIGI

ing. acid basicity

rus. основность кислоты, мн

Kislotalardagi metallga almashinishi mumkin bo'lgan vodorodlarning soni yoki bitta vodorodli metallga almashinishi mumkin bo'lgan kislotalilikni belgilovchi funksional ($-COON$, SO_3H , va b.) guruhlarining soni.

KIZERIT

ing. kizerite

rus. кизерит, м

Kimyoviy formulasi: $MgSO_4 \cdot H_2O$ mineral, sulfat sinfidagi mineral tarkibida 29% gacha MgO mavjud. Mineralning rangi oq, sarg'ish, ba'zan rangsiz va shaffofdir. Mineralogik shkala bo'yicha qattiqligi 3,5; d 2570 kg/m³. Mo'rt, suvda oson eriydi, achchiq ta'mga ega.

KIZELGUR

ing. kizelgur

rus. кизельгур, м

Bu modda tabiiy silikat kislota bo'lib, unga asosli oksidlardan qo'shilgan bo'ladi; tarkibi taxminan quyidagicha:

SiO_2 81,25 – 96,64% ;

Al_2O_3 1,5 – 3,13% ;

TiO_2 0,1 – 0,3% ;

Fe_2O_3 0,66 – 2,22% ;

MgO – 0,47% ;

Org. 1,65 – 8,43% ;

Suv 0,58 – 7,11%

KLEMMENSEN USULI BO'YICHA QAYTARISH

ing. Clemmensen return

rus. возврат по методу Клемменсена, м

Aldegid yoki ketonlarni uglevodorodlargacha xlorid kislota eritmasida ruh bilan qaytarish. Klemmensenni kamaytirish – xlorid kislotadagi ruh amalgami ta'sirida karbonil guruhini metilen (CH_2) ga kamaytirishdir.

KLEYSTER

ing. kleister

rus. клейстер, м

q. крахмал

KLYAYZEN QAYTA GURUHLANISHI

ing. Claisen's re-group

rus. Клейзин пергрупп

Allilfenilfirning termik qayta guruhlanib orto – allilfenolga aylanishi.

KLYAYZENNING MURAKKAB EFIR KONDENSATSIYASI

ing. condensation of the eterial compound of claisen

rus. конденсация эфирного соединения клайзена, ж
Ketokislota efirning hosil bo'lishi bilan boradigan karbon kislota efirning natriy etilat ta'siridagi kondensatsiya reaksiyasi.

KLAYZEN-SHMIDT REAKSIYASI

ing. Klazen-Schmidt reaction

rus. реакция Клайзена-Шмидта, ж

Aromatik aldegid bilan yenollanuvchi alifatik aldegid yoki keton o'rtasidagi krotон kondensatsiya reaksiyasi.

KNOVENAGEL REAKSIYASI

ing. Knovenachel reaction

rus. реакция Кновенагеля, ж

α , β -to'yinmagan karbon kislota hosil bo'lishi bilan boradigan aldegid yoki ketonning kuchsiz asos ishtirokidagi β -dikarbon kislota diefiri bilan boradigan reaksiyasi.

KOAGULYAT

ing. coagulation

rus. коагулянт, м

Kolloid cho'kmalar.

q. koagulyatsiya

KOAGULYATSIYA

ing. coagulation

rus. коагуляция, ж

Koagulyatsiya – kichik dispers zarrachalarning kattaroq agregatlarga birlashishi. Koagulyatsiyaga olib keladigan kimyoviy moddalar koagulyantlar deb ataladi.

KOBALT (III)-GIDROKSID

ing. cobalt(III) oxide hydrate

rus. гидрат окиси кобальта (III), м

$\text{Co}(\text{OH})_3$ to'q qo'ng'ir rangli kukun; suvda, spirtda erimaydi, konsentrlangan kislotalarda eriydi.

KOBALT

ing. cobalt

rus. кобальт, м

Kimyoviy belgisi Co, (lat. Cobaltum) davriy jadvalning VIII guruh elementi, tartib raqami 27, A – 58,94 kumushdek oq metall; $t_{\text{suyuq.}}$ 1490°C, $t_{\text{qayn.}}$ 2900°C; suyultirilgan H_2SO_4 , HCl, HNO_3 larda eriydi, suvda erimaydi,

KOBALT (II)-GIDROKSID

ing. cobalt(II) oxide hydrate

rus. закисный гидрат кобальта(II), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Co}(\text{OH})_2$ ishlab chiqarish usuliga qarab pushti yoki ko'k rangga ega, suvda erimaydi, gidratlar hosil qiladi. $\text{Co}(\text{OH})_2$ pushti rangli rombik kristallardan iborat; noorganik birikma.

KOBALT (II) OKSALAT

ing. cobalt (II) oxalate

rus. оксалат кобальта (II), м

Kimyoviy formulasi: CoC_2O_4 , och qizil rangli modda; qizdirilganda parchalanadi, suvda oz eriydi, NH_4OH da va kislotalarda eriydi, noorganik birikma.

KOBALT (II)-OKSID

ing. cobalt oxide

rus. закись кобальта, ж

Kimyoviy formulasi: CoO , kubik kristallardan iborat kulrang kukun, d 6,47 g/sm³; suvda, spirtda erimaydi, kislotalarda eriydi, noorganik birikma.

KOBALT (II)-NITRAT

ing. cobalt nitric oxide

rus. азотнокислый кобальт (нитрат кобальта), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Co}(\text{NO}_3)_2 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$, monoklinik prizma shaklidagi kristallardan iborat qizil modda, gigroskopik. $t_{\text{suyuq.}}$ 56°C, d 1,883 g/sm³, suvda yaxshi eriydi (1000 g suvda 20°C da 5,52 mol) kislotalarda va spirtda eriydi.

KOBALT (II)-RODANID

ing. cobalt rhodonite

rus. роданистый кобальт (роданид кобальта), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Co}(\text{CNS})_2 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$, gunafsha-qizil rangli kristall, noorganik birikma.

KOBALT OKSIDLARI

ing. cobalt oxide

rus. окись кобальта, м

Kimyoviy formulasi: (CoO), to'q yashil rangli kristallar, suvda erimaydi.

Kobalt (III)-oksid (Co_2O_3), to'q qo'ng'ir rangli modda; d 4,81–5,6 g/sm³; 900°C da parchalanadi, suvda erimaydi, konsentrlangan kislotalarda eriydi.

KOBALT AMMIKATLARI

ing. ammonia cobalt

rus. аммиакаты кобальта, мн

Kimyoviy formulasi: $\text{CoCl}_3 \cdot 6\text{NH}_3$ – qizg'ish-sariq rangli (luteotuz); $\text{CoCl}_3 \cdot 5\text{NH}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$ – g'ishtdek qizil; $\text{CoCl}_3 \cdot 5\text{NH}_3$ – qirmizi (qirmizi tuz). Bularning hammasi kristal modda bo'lib, suvda eruvchanliklari har xil.

KOBALT ARSEMAT

ing. cobalt arsenic acid

rus. мышьяковокислый кобальт (арсенат кобальта), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Co}_3(\text{AsSO}_4)_2 \cdot 8\text{H}_2\text{O}$ qizil-gunafsha rangli monoklinik kristallardan iborat, d 2,948 g/sm³; suvda erimaydi, kislotalarda va NH_4OH da eriydi, qizdirilganda parchalanadi.

KOBALT ATSETAT

ing. cobalt acetate

rus. уксусноокислый кобальт, м

Kimyoviy formulasi: $\text{Co}(\text{CH}_3\text{COO})_2 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$, qizg'ish-gunafsha rangli monoklinik kristallardan iborat modda; d 1,705 g/sm³; 140°C da suvsizlanadi; spirtda va kislotalarda eriydi.

KOBALT BORID

ing. cobalt boron

rus. бористый кобальт (бориды кобальта), м
Kobalt boridlari – kobalt va bordan iborat binar birikmalar, kulrang kristall moddalar. CoB , CoB_2 tarkibli boridlar ma'lum.

KOBALT BROMID

ing. cobalt bromide

rus. бромистый кобальт (бромид кобальта), м
Kimyoviy formulasi: CoBr_2 , yashil tusli modda; suvda, spirtda, efirda va kislotalarda eriydi, qizdirilganda parchalanadi; $\text{CoBr}_2 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$, qizil kristall modda; d 2,46 g/sm³, 100°Cda 4 molekula suvini, 130°C da barcha suvini yo'qotadi.

KOBALT FOSFAT

ing. cobalt phosphate

rus. фосфорноокислый кобальт, м
Kimyoviy formulasi: $\text{Co}_3(\text{PO}_4)_2 \cdot 8\text{H}_2\text{O}$, qizil rangli kukun; 200°Cda suvsizlanadi, suvda erimaydi, H_3PO_4 da eriydi; $\text{Co}_3(\text{PO}_4)_2$ – qizil kristall modda; d_{25}^{25} 2,587; suvda erimaydi, NH_4OH da va H_3PO_4 da eriydi.

KOBALT GIDRID

ing. cobalt hydrogen

rus. водородистый кобальт, м
Kobalt kukuni yuqori temperaturada vodorodni shimadi, bunda CoH , CoH_2 tarkibli gidridlar hosil bo'ladi, degan fikrlar bor.

Kobalt gidridi – CoH , kobalt metall bilan vodorodning noorganik birikmasi, kulrang kristall.

KOBALT YODID

ing. cobalt iodide

rus. иодистый кобальт (иодид кобальта), м
Kimyoviy formulasi: $\text{CoJ}_2 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$, qizg'ish jigarrang tusli, geksoqonal kristallardan iborat modda; suvda va spirtda eriydi; 135°Cda suvini yo'qotadi; $\text{CoJ}_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ – yashil rangli modda, suvda eriydi.

KOBALT IZOTOPLARI

ing. cobalt isotopes

rus. изотопы кобальта, мн

Yadroda neytronlar soni har xil bo'lgan kobalt kimyoviy elementining turlari. Massa soni 47 dan 75 gacha (protonlar soni 27, neytronlar soni 20 dan 48 gacha) va 11 yadro izomerlari bo'lgan kobalt izotoplari ma'lum. Tabiiy kobalt yagona barqaror izotop ⁵⁹Co bo'lgan monoizotop elementidir.

KOBALT KARBONAT

ing. cobalt carbon dioxide

rus. углекислый кобальт (карбонат кобальта), м
Kimyoviy formulasi: CoCO_3 , romboedrik kristallardan iborat qizil kukun; d 4,13 g/sm³; suvda oz eriydi, kislotalarda yaxshi eriydi, qizdirilganda parchalanadi;

$2\text{CoCO}_3 \cdot 3\text{Co}(\text{OH})_2 \cdot \text{H}_2\text{O}$ – qizil kristall modda, suvda erimaydi, qaynoq suvda parchalanadi, kislotalarda va $(\text{NH}_4)_2\text{CO}_3$ da eriydi.

KOBALT KARNOBIL

ing. cobalt carbonyl

rus. карнобил кобальта, м

Kimyoviy formulasi: $[\text{Co}(\text{CO})_4]_2$, qizg'ish-sariq rangli kristall modda; t_{suyuq} 51°C, d^{18} 1,73; bundan yuqori temperaturada CO ajratib, $[\text{Co}(\text{CO})_3]_4$ hosil qiladi, 60°C da Co va CO ga parchalanadi. Suvda erimaydi, qaynoq suvda ajraladi, spirtda va efirda eriydi.

KOBALT SIANID

ing. cobalt cyanide

rus. цианистый кобальт, м

Kimyoviy formulasi: $\text{Co}(\text{CN})_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, kulrang tovlanadigan jigarrang amorf modda; 280°C da kristallizatsiya suvini yo'qotadi, 300°C da ajraladi, suvda oz eriydi, NH_4OH , HCl, KCN eritmalarida eriydi.

KOBALT SULFID

ing. cobalt sulfur

rus. сернистый кобальт (сульфид кобальта), м

Kimyoviy formulasi: CoS , ignasimon kristallardan iborat jigarrang kukun, d 5,45 g/sm³, 1000°C dan yuqorida suyuqlanadi, suvda va kuchsiz kislotalarda erimaydi, spirtda, kuchli kislotalarda eriydi.

KOBALT VOLFRAMAT

ing. cobalt tungstate

rus. вольфрамвокислый кобальт, м

Kimyoviy formulasi: CoWO_4 , ikki valentli kobalt va volfram kislotasining tuzi, ko'k-yashil kristall, amalda suvda erimaydi.

KOBALT XLORID

ing. cobalt chloride

rus. хлористый кобальт, м

Kimyoviy formulasi: $\text{CoCl}_2 \cdot \text{H}_2\text{O}$, och pushti rangli kristall modda; suvsiz kobalt xlorid esa ochko'k kristall modda, uning d 3,356, qizdirilganda sublimatlanadi (1049°C da uchadi) $\text{CoCl}_2 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$ – monoklinik kristallardan iborat qizil modda; d_{25}^{25} 1,924 g/sm^3 , t_{suyuq} $86,75^\circ\text{C}$; suvda eriydi (1000 g suvda 20°C da 3,95 mol); CoCl_3 – yoqutdek qizil kristall modda, d 2,94 g/sm^3 , qizdirilganda uchadi, suvda eriydi.

KOBALT(II)-SULFAT

ing. cobalt sulphate

rus. сернокислый кобальт (сульфат кобальта), м

Kimyoviy formulasi: $\text{CoSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$, pushti kristal kukun, monoklinik va rombik tizimda kristallanadi; d 1,948 g/sm^3 , t_{suyuq} $96,8^\circ\text{C}$ 420°C da suvsizlanadi. Suvda eriydi (1000 g suvda 20°C da 2,33 mol) suvsiz kobalt (II)-sulfat qizil ranglidir; suvsiz d_{25}^{25} 3,71, $\text{CoSO}_4 \cdot \text{H}_2\text{O}$ – qizil kukun, d_{25}^{25} 3,08, qizdirilganda parchalanadi, qaynoq suvda eriydi.

KOBALT(III)-SULFAT

ing. cobalt sulfate oxide

rus. сернокислый окисный, кобальт м

Kimyoviy formulasi: $\text{Co}_2(\text{SO}_4)_3 \cdot 18\text{H}_2\text{O}$, ko'kimtir-yashil kristall kukun, $\text{Co}_2(\text{SO}_4)_3$ – ko'k kristall kukun; bular suvda parchalanadi, H_2SO_4 da eriydi.

KOBALTATLAR

ing. cobaltates

rus. кобальтаты, мн

Bular ikki valentli kobalt tuzlariga konsentrlangan ishqorlar ta'siridan olinadi. Masalan: $\text{Na}_2[\text{Co}(\text{OH})_4]$ va $\text{Na}_2[\text{Co}(\text{OH})_6]$. Kimyoviy elementlar davriy jadvalining VIII guruhining kimyoviy elementlari (VIII guruhning yon kichik guruhining elementlari). Guruhga kobalt Co, rodiy Rh va iridiy Ir kiradi.

KOBALTINITRATOPENTAAMIN XLORID

ing. nitratopentamine – cobalt chloride

rus. нитратопентаамин – кобальтихлорид, м

Azidopentaamin tipidagi tuz, buning kompleks ionida besh neytral molekula va bir kislota qoldig'i bilan bog'langan metall ion bor; bu tipning umumiy for-

mulasi: $[\text{MeA}_5\text{X}] \text{U}_{n-1}$; bu formulada n – metall nomi valentligi; X va U – bir valentli kislota qoldiqlari; A – suv yoki ammiak tipidagi molekula; misol: $[\text{CO}(\text{NH}_3)_5 \text{NO}_3] \text{Cl}_2$.

KODEIN

ing. codeine

rus. кодеин, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{18}\text{H}_{21}\text{NO}_3$ morfin gruppasiga kiruvchi alkaloid; morfinning monometil efiri, kristall modda; t_{suyuq} 155°C ; tibbiyotda yo'tal dorisi sifatida qo'llaniladi.

KODEINON

ing. codeinone

rus. кодеинон, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{17}\text{H}_{21}\text{O}_4\text{N}$, alkaloid, kristalik modda; t_{suyuq} 98°C ; meditsinada kuchli antiseptik modda sifatida ishlatiladi.

KOEFFITSIENT

ing. coefficient

rus. коэффициент, м

Ma'lum darajada noma'lum bo'lgan omilni yoki o'zgaruvchan qiymatdagi doimiy omilni bildiruvchi atama.

KOFEIN

ing. caffeine

rus. кофеин, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_8\text{H}_{10}\text{O}_2\text{N}_4$, alkaloid, rangsiz kristall modda; t_{suyuq} 235°C (suzsizi); 178°C da sublimatlanadi; bir molekula kristallizatsiya suvi bor; suvda 2%, 100 g qaynoq suvda 45,6 g, xloroformda taxminan 12,5% eriydi, spirtida eriydi; choy, kofe va kakaoda uchraydi.

KO'K NIL

ing. indigo

rus. индиго, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{16}\text{H}_{10}\text{N}_2\text{O}_2$ chiroyli ko'k rangli bo'yoq, sintetik indigo ko'k qizg'ish kukun. d 1,35 g/sm^3 , t_{suyuq} $390-392^\circ\text{C}$; suvda, spirtida, efirda, suyultirilgan kislota va asoslarda erimaydi. Qaynab turgan anilinda, ftal angidridda, fenolda, xloroform va introbenezolda eriydi.

KOKS GAZI

ing. coke gas

rus. коксовый газ, м

Ko'mirning kokslanishidan (quruq haydalishidan) olinadigan gaz; tarkibi: 55% H₂, 25% CH₄, 2% uglevodorodlar, 4–6% CO, 2% CO₂ va 10–12% N₂.

KOKS

ing. chemical coke

rus. кокс, м

Toshko'mirni havosiz bo'shliqda qizdirish natijasida olingan qattiq mahsulot. Yonilg'i sifatida, metallurgiyada qaytaruvchi sifatida va kimyo sanoatida xomashyo sifatida qo'llaniladi.

1. Har xil yoqilg'ilar kislorodsiz yuqori haroratgacha qizdirilganda hosil bo'lgan qattiq qoldiq.
2. Yuqori quvvatli sun'iy qattiq yoqilg'i.

KOKS KIMYOSI

ing. coke chemistry

rus. коксохимия, ж

Kimyo va kimyoviy texnologiya sohasining tabiiy yoqilg'ilarni kokslash yo'li bilan koks va boshqa qimmatbaho mahsulotlarga aylantirish tarmog'i.

KOKULIDIN

ing. coculidin

rus. кокулидин, м

C₁₈H₂₃NO₂ yoki C₁₆H₁₇(=N–)(OCH₃)OH, alkaloid.

KOKULIN

ing. kokulin

rus. кокулин, м

Kimyoviy formulasi: C₁₇H₂₁NO₂ yoki C₁₆H₁₇(=N–)(OCH₃)OH, alkaloid.

KOLAMIN

ing. colamin

rus. коламин, м

Kimyoviy formulasi: C₂H₇NO yoki NH₂–CH₂–CH₂OH, aminospirtlarning biri; rangsiz moysimon modda.

KOLBA

ing. flask

rus. колба, ж

Laboratoriya amaliyotida ishlatiladigan, odatda tor bo'yinli, turli shakldagi shisha idish.

KOLBE SHMITT REAKSIYASI

ing. Kolbe Schmitt reaction

rus. реакция Кольбе Шмитт, м

Yuqori temperatura va bosim ostida natriy fenolat bilan karbonat angidridning o'zaro ta'siri natijasida gidroksikislotalar olish reaksiyasi.

KOLCHEDANLAR

ing. pyrite

rus. колчеданы, мн

Temir, qalay, mis, nikelni o'z ichiga olgan sulfidlar va arsenidlar guruhidagi minerallar. Asosan polisulfidli materiallardan (ma'danlardan) iborat rudalarning umumiy nomi.

KOLCHEDANNI YANCHUVCHI

ing. colchidan destroyer

rus. колчеданский разрушитель, м

Kolchedanni pirit maydalagichda maydalovchi xodim.

KOLEMANIT

ing. colemanite

rus. колеманит, м

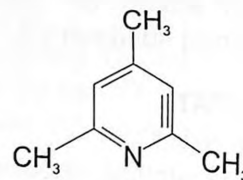
Kimyoviy modda: Ca₂B₆O₁₁·5H₂O, boratlar sinfiga mansub mineral.

KOLLIDIN

ing. collidine

rus. коллидин, м

Piridinning trimetil hosilalari.

KOLLIDINLAR

ing. collidins

rus. коллидины, мн

Kimyoviy formulasi: C₈H₁₁N, piridinning gomologlari (metil-etil piridinlar): α-kollidin CH₃–C₅H₃N–C₂H₅; d 0,935 g/sm³, t_{qayn.} 177–178°C/759 mm, suvda nihoyatda oz eriydi, spirt, efir va benzolda eriydi; β-kollidin CH₃–C₅H₃N–C₂H₅; d 0,966 g/sm³, t_{qayn.} 196°C/735 mm; suvda erimaydi, spirt va efirda eriydi; γ-kollidin (CH₃)₃–C₅H₂N; d 0,917 g/sm³, t_{qayn.} 171–172°C; suvda nihoyatda oz eriydi, spirt va efirda eriydi.

KOLLODIY

ing. collodion

rus. коллодий, м

Kollodiy (yunon. "kollodes" – yopishqoq, –1:7 nisbatda etanol va dietil efir aralashmasidagi kolloksi-ning 4% eritmasi, yelimsimon suyuqlik.

KOLLOID

ing. colloid

rus. коллоид, м

Boshqa komponentda tarqalgan dispers tizim komponenti.

KOLLOID ERITMALAR

ing. colloid solutions

rus. коллоидные растворы, мн

Haqiqiy eritmalar va murakkab dispersli suspenziya tizimlari o'rtasida oraliq dispers tizimlar.

KOLLOID HIMOYASI

ing. colloid protection

rus. коллоидная защита, ж

Liofob kolloidga ba'zi liofil kolloidni qo'shish orqali uni elektrolitlar ta'siridan koagullanishga qarshilik qiladigan holat va barqaror kolloid holati aylantirish hodisasi.

KOLLOID KIMYO

ing. colloid chemistry

rus. коллоидная химия, ж

Fizik-kimyoning bir qismi bo'lib, moddalarning kolloid holatini o'rganadi.

KOLLOID MEMBRANALAR

ing. colloid membranes

rus. коллоидные мембраны, мн

Kolloid eritmalaridagi kolloid zarrachalar odatdagi filtr qog'oz teshikchalaridan o'tolmay, tutilib qoladi. Ana shu filtrlar kolloid membranalar deyiladi.

KOLLOID OLTIN

ing. gold colloid

rus. коллоидное золото, с

Mayda dispersli kolloidda oltin – qizg'ish rangli, yirikroq dispersli kolloid oltin – gunafsha rangli bo'ladi. Demineralizatsiya qilingan suvda oltin nanopartikullarning suspenziyasi.

KOLLOID ZARRACHA

ing. colloid particle

rus. коллоидная частица, ж

Kolloid eritma dispers fazasining zarrachalari. Organik kolloid zarralar gidrofil, noorganik zarralar esa gidrofobdir.

KOLLOIDLAR

ing. colloids

rus. коллоиды, мн

Kolloid holatda turuvchi moddalar. Kolloid zarrachalarning o'lchamlari 10–7 dan 10–5 sm gacha o'zgarib turadi, erkin dispersli kolloid tizimlarda (tutun, zoli) zarralar cho'kmaydi.

KOLLOIDLAR ESKIRISHI

ing. colloidal aging

rus. старение коллоидов, с

Kolloid tizimlar xususiyatlarining o'z-o'zidan sekin o'zgarishi. Kolloidlarning qarishi, masalan, dispers faza zarralarining kengayishi (koagulyatsiya), cho'kma, muzlash, qayta kristallanish va boshqalarda namoyon bo'ladi.

KOLORIMETRIYA

ing. colorimetry

rus. колориметрия, ж

Eritma rangining intensivligi bo'yicha moddalar kontsentratsiyasini aniqlashga asoslangan tahlil usuli.

KOLOSHNIK GAZLARI

ing. blast-furnace gases

rus. колошниковые газы, мн

Qora metallurgiyada domnalarning tepasidan (koloshnik qismidan) chiqadigan CO₂, CO va N₂ gazlar aralashmasi; T – 400-500°C.

KOLUMBIT

ing. columbite

rus. колумбит, м

Kimyoviy formulasi: Fe(NbO₃)₂, oksid va gidroksid sinfidagi mineral, temir va marganes niobati, tantalit-kolumbit seriyasining kimyoviy formulasi.

KOMPETENSIYA

ing. competence

rus. компетентность, ж

Xodimning kasbiy faoliyatda bilimlar, ko'nikmalar, mahorat va tajribani qo'llash qobiliyati va rasmiylashtirilgan talablar.

KOMPLEKS

ing. complexing agent

rus. комплексо образователь

Hosil qiluvchi, kompleks birikmalarning molekulasidagi musbat zaryadli markaziy ion markaziy kompleks hosil qiluvchi deb ataladi.

KOMPLEKS BIRIKMALAR

ing. complex connections

rus. комплексные соединения, мн

Ularning molekularida bir musbat ion kompleks hosil qiluvchi bo'lib, markazda turadi, uning atrofida manfiy ionlar yoki neytral molekular joylashadi, bu kompleks birikmalarning ichki koordinatsion sohasi deb ataladi.

KOMPLEKS TUZLAR

ing. complex salts

rus. комплексные соли, мн

Ular murakkablashtiruvchi, neytral molekular yoki ligandlar deb ataladigan ionlarning ma'lum bir ionga qo'shilishi natijasida hosil bo'lgan birikmalardir.

KOMPLEKSNING SIRTQI VA ICHKI SOHALARI

ing. external and internal sphere of the complex

rus. внешняя и внутренняя сфера комплекса, ж

Kompleks birikmadagi kompleks hosil qiluvchining atrofida atomlar, atom guruhlar molekular va ionlarning joylanishi turlicha bo'ladi. Ba'zilar kompleks hosil qiluvchi bilan bevosita birikib, ichki kompleks sohasini tashkil etadi, ba'zilar ancha uzoqda turadi va kompleksning sirtqi sohasini tashkil etadi.

KOMPONENT

ing. component, builder,

rus. компонент, м

1. Termodinamik tizimni tashkil etuvchi kimyoviy jihatdan individual modda.

2. Aralashmaning tarkibiy qismi.

Tizimning mustaqil tarkibiy qismlari; masalan, tuz va suvdan iborat tizimda tuz ham, suv ham komponent hisoblanadi.

KOMPRESSOR

ing. compressor

rus. компрессор, м

Gazsimon moddalarni bir joydan boshqa bir joyga yetkazadigan qurilma.

KON GAZI

ing. fired gas

rus. рудничный газ, м

Metan. Tarkibi bo'yicha eng oddiy uglevodorod, normal sharoitda ta'amsiz, hidsiz va rangsiz gazdir. Suvda ozgina eriydi, havodan deyarli ikki baravar yengil.

KONDENSATSIYA

ing. condensation

rus. конденсация, ж

1. Moddaning gazsimon (bug') holatidan uning sovuvi yoki siqilishi natijasida suyuq yoki qattiq holatga o'tishi.

2. Ikki organik birikma suv, vodorod xlorid yoki ammiak molekulasini chiqarishi bilan bitta birikma hosil qiladigan reaksiya.

KONDENSATSIYA NOZIRI

ing. condensation inspector

rus. инспектор по конденсации, м

Yuqori malakali kondensatsiya mutaxassisi rahbarligida kondensatsiyaning oddiy texnologik jarayonini o'tkazuvchi xodim.

KONDENSIRLANGAN AROMATIK UGLEVODORODLAR

ing. condensed aromatic hydrocarbons

rus. конденсированные ароматические углеводороды, мн

Ikkita umumiy uglerod atomlari bilan bog'langan ikki yoki undan ortiq benzol halqalarini o'z ichiga olgan uglevodorodlar.

KONFIGURASIYA

ing. configuration

rus. конфигурация, ж

Molekulaning to'liq fazoviy modeli molekulaning xiral qismi (yoki qismlari) atrofida atomlar yoki guruhlarining joylashishi.

KONFIGURATSIYANING ALMASHINISHI

ing. configuration switching

rus. переключение конфигурации, мн

Molekula konfiguratsiyasining teskarisiga almashinishi.

KONFIGURATSIYANING SAQLANISHI

ing. save configuration

rus. сохранение конфигурации, с

Xiral markazdagi almashinish reaksiyasida asimmetrik uglerod atomi konfiguratsiyasi o'zgarmasligi.

KONFORMATSIYA

ing. conformation

rus. конформация, ж

Bir yoki bir nechta bog'ning bitta sigma bog'lanishlari atrofida aylanish natijasida ma'lum bir konfiguratsiya molekulasidagi atomlarning fazoviy joylashuvi.

KONFORMER

ing. conformer

rus. конформер, м

Boshqa konformerlar bilan muvozanatda bo'lgan haqiqiy molekula. Konformatsiya molekula shakllaridan birining ramziy ko'rinishi bo'lib, u boshqa konformatsiyalardan faqat bog'ning atrofida aylanish burchagi bilan farq qiladi.

KONGO QOG'UZ

ing. paper Congo

rus. бумага Конго, ж

Kislotalar ta'sirida ko'karadi, ishqorlar ta'sirida qizaradi; uning ko'k tusi pH=6 da qizaradi. Tayyorlanishi: 400 g suvda 3 g kongo-rot eritiladi, bu eritma bilan filtr qog'oz ho'llanadi, so'ngra quritilib, kesiladi.

KONFORMATSIYA

ing. agreement

rus. согласие, с

Molekula bir qismining ikkinchi qismiga nisbatan oddiy C—C bog' atrofida aylanishidan hosil bo'lgan tuzilishi, dinamik izomerlari.

KONSENTRATSION ZANJIRLAR

ing. concentration sepi

rus. концентрационные сепи, мн

Galvanik elementlari bo'lib, ular konsentratsiya va elektrod potentsiali o'rtasidagi bog'lanish orqali tuzilgan.

KONSENTRATSIYA

ing. concentration

rus. концентрация, ж

Hajm birligida yoki og'irlik birligidagi modda miqdori. Masalan, massa konsentratsiyasi, molyar konsentratsiya, raqamli konsentratsiya.

KONSENTRLANGAN XLORID KISLOTASI

ing. hydrochloric acid concentrated

rus. концентрированная соляная кислота, ж

Konsentrlangan xlorid kislotasi 37% HCl ni o'z ichiga oladi va d 1,19 g/sm³ ni tashkil qiladi. U o'tkir hidga ega va gazsimon vodorod xlorid chiqishi tufayli havoda "tutun" hosil qiladi.

KONSTANTA

ing. constant

rus. константа, ж

Matematik, fizikaviy va kimyoviy tadqiqotlarda doimiy kattalik.

KONSTANTAN

ing. constantan

rus. константан, м

59% Kimyobiy tarkibi: Cu; 40% Ni; 1% Mn dan iborat Nikel (39–41%) va marganes (1–2%) qo'shili-shi orqali misga asoslangan termostabil qotishma (taxminan 59%).

KONSTITUTSION SUV

ing. constitutional water

rus. конституционная вода, ж

Mineralni qizdirish va parchalash vaqtida chiqarilgan suv. Har bir mineralda konstitutsiyaviy suvning chiqishi ma'lum bir harorat oralig'ida sodir bo'ladi.

KONSTRUKSIYA

ing. design

rus. конструкция, ж

Biror qurilma, mexanizm va boshqa qismlarning tuzilishi, joylashish tartibi, tarkibi.

KONTAKT

ing. contact

rus. контакт, м

Biror narsaning bog'lanish yuzasi; o'zaro ta'sir.

KONTAKT METODI

ing. contact method

rus. контактный метод, м

Ba'zi moddalarni katalizator yordamida olish; masalan, sulfat kislotasi ishlab chiqarishda platina katalizatori ishtirokida SO₂ va O₂ dan SO₃ olinadi.

KONVEKSIYA

ing. convection

rus. конвекция, ж

Muhit (gaz, suyuqlik) makroskopik qismining siljishi; massa, issiqlik va boshqa fizik miqdorlarning ko'chishiga sabab bo'ladi.

KONVEYER TASMALARI

ing. conveyor belts

rus. конвейерные ленты, мн

Bu konveyerning tortish va yuk ko'taruvchi tanasi. Konveyer lentasi ikki yoki undan ortiq baraban

(rulon)dan iborat cheksiz pastadirli konveyer tizimlarining turlaridan biri.

KOORDINATIV BOG'LANISH

ing. coordinative communication

rus. координативная связь, ж

q. donor-akseptor bog'lanish

KOORDINATSION NAZARIYA

ing. theory coordination

rus. координационная теория, ж

1893-yilda A.Verner tomonidan taklif qilingan murakkab birikmalar nazariyasi. Har qanday murakkab birikmaning molekulasidagi muvofiqlashtirish nazariyasiga ko'ra odatda, musbat zaryadlangan ionlardan biri markaziy o'rinni egallaydi va murakkablashtiruvchi deb ataladi.

KOORDINATSION SIG'IM

ing. coordination capacity

rus. координационная ёмкость, ж

Tizim (kompleks)dagi markaziy atom atrofida koordinatlangan o'rinbosarlarining (molekula yoki ionlarning) qancha koordinatsion joy egallaganligini ko'rsatuvchi son.

KOORDINATSION SOHA

ing. coordinating sphere

rus. координационная сфера, ж

Koordinatsion kimyoda koordinatsion sohaga atomlar yoki ionlar kiradi, ularning atrofida molekullar, anionlar yoki ligandlar qatori mavjud.

KOORDINATSION SON

ing. coordination number

rus. координационное число, с

Koordinatsion son tushunchasi murakkab birikmalar kimyosining rivojlanishi bilan paydo bo'ldi. Bu murakkablashtiruvchi vositaning birinchi koordinatsion (ichki) sohasini tashkil etuvchi ligandlar (atomlar, molekulalar, ionlar) sonini anglatadi.

KO'P ATOMLI SPIRT

ing. polyatic alcohol

rus. многоатомный спирт, м

Turli uglerod atomlarida to'rtta, beshta, oltita va h.k. gidroksilguruhlarga tutgan spirt.

KORD

ing. fabric, nylon, steel

rus. тканевой, нейлоновый, стальной, м

Rezina va ip, simlarni birtirilishidan hosil bo'lgan mahsulot.

KORPUS

ing. frame

rus. корпус, м

Biror bino yoki uskunaning alohida katta qismi. Mashina, mexanizm, asboblarning boshqa detallar bog'lanadigan (montaj qilinadigan) asosiy qismi.

KORROZIYA

ing. corrosion, rusting, rust formation

rus. коррозия, ж

Metall yuzasining o'z-o'zidan yemirilishi, uning yuzasida kimyoviy yoki elektrokimyoviy jarayonlar yoki tashqi muhit bilan o'zaro ta'sir natijasida paydo bo'ladi.

KORROZIYA INGIBITORLARI

ing. corrosion inhibitors

rus. ингибиторы коррозии, мн

Korroziya ingibitori yoki korroziyaga qarshi vosita kimyoviy birikma bo'lib, u suyuqlik yoki gazga qo'shilganda materialning, odatda, suyuqlik bilan ta'sirlashadigan metall yoki qotishmaning korroziya tezligini pasaytiradi.

KO'RSATGICH

ing. index

rus. показатель, м

Ko'p hollarda obyekt, jarayon yoki uning natijasi, tushunchasi yoki ularning xususiyatlarining umumiy xarakteristikasi odatda son ko'rinishda ifodalanadi.

KORUND

ing. corundum

rus. корунд, м

Al_2O_3 nihoyatda qattiq mineral, bu qattqlik shkalasida olmosdan keyin turadi; qizil rangli tiniq kristallari – yoqut, ko'k rang – safir; ko'kimtir-gunafsha rangli korund sharq ametisti deb ham ataladi.

KOVALENT BOG'

ing. covalent compound

rus. ковалентное соединение, с

Bir juft valentlik (atomning tashqi qobig'ida joylashgan) elektron bulutlarining bir-biriga yopishishi (sotsiialashuvi) natijasida hosil bo'lgan kimyoviy bog'lanish. Aloqani ta'minlovchi elektron bulutlar umumiy elektron juftlik deb ataladi.

KOVALENT BOG'LANISH

ing. covalent bond

rus. ковалентная связь, ж

q. atom bog'lanish

KOVALENTLIK

ing. covalency

rus. ковалентность, ж

Atom hosil qilishi mumkin bo'lgan kovalent bog'lanishlar soni.

KOVAR

ing. kovar

rus. ковар, м

Tarkibida 58,8% Fe, 29% Ni, 17% Co, 0,2% Mn bo'lgan qotishma.

KOVOLYUM

ing. kovolum

rus. коволюм, м

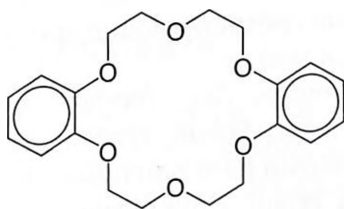
Molekulaning tebranishi uchun lozim bo'lgan qo'shimcha hajm. Xalqaro birliklar tizimida (SI) m³/kg bilan o'lchanadi. Ilgari dm³/KgF bilan o'lchangan.

KORONA (TOJ) EFIRI

ing. corona – air

rus. корона – воздух, ж

Bir nechta kislorod atomini o'z ichiga olgan makrohalqali birikma, masalan, dibenzo-18-kraun-6

KRAXMAL

ing. starch, amyton

rus. крахмал, м

Gidrolizlanganda glyukoza hosil qiluvchi dukkakli o'simliklarda uchraydigan polisaxaridlarning aralashmasi.

KRAXMAL

ing. starch

rus. крахмал, м

Kimyoviy formulasi: (C₆H₁₀O₅)_x, o'simliklarda uglerod assimilyatsiyasi natijasida hosil bo'ladigan uglevoddir, u o'simliklar hujayrasida mikroskopik donlar holida yig'iladi; ta'msiz, hidsiz oq modda; gigroskopik; sovuq suvda, spirtida va efirda erimaydi; yanchilgan kraxmal suvga solinib, 65°C gacha qizdirilganda bo'kadi va kraxmal kleysteriga aylanadi.

KREATIN

ing. creatine

rus. креатин, м

Kimyoviy formulasi: C₄H₉O₂N₃, aminokislota; umurtqali hayvonlar to'qimalarida uchraydi; t_{suyuq} 295°C, suvda oz eriydi, spirtida, efirda erimaydi. Umurtqali hayvonlar tanasida uchraydigan azot o'z ichiga olgan karbosilik kislota.

KREKING

ing. cracking

rus. крекинг, м

Neft mahsulotlarini maxsus qurilmalarda 450–550°C haroratda, ko'p hollarda – yuqori bosim va katalizator yordamida parchalanishi. Kreking vaqtida og'ir past qiymatli mahsulotlar (mazut, quyosh moyi va boshqalar) qimmatroq mahsulotlarga (benzin va boshqalar) parchalanadi.

KREMNEZYOM

ing. silica, silice, silicon dioxide

rus. кремнезем, м

Kimyoviy formulasi: SiO₂, kremniy oksidining barcha kristalli modifikatsiyalari uchun umumiy atama.

KREMNIY

ing. silicon, silicium

rus. кремний, м

Kimyoviy formulasi: Si. D.I.Mendeleyev davriy jadvalining uchinchi davri IV guruhining kimyoviy elementi, tartib raqami 14, A–28,06; qo'ng'ir amorf kukun yoki kulrang kristall modda; amorf kremniyning d 2,0 g/sm³, t_{qayn} 2600°C; suvda erimaydi, HF va KOH da eriydi.

KREMNIY (IV)-OKSIDI

ing. silica

rus. диоксидкремния, м

Kimyoviy formulasi: SiO_2 , ko'pincha tabiatda kvars va turli xil tirik birikmalarda uchraydi.

KREMNIY BROMID

ing. silicon bromide

rus. бромистый кремний (бромид кремния или тетраброммоиосилан), м

Kimyoviy formulasi: SiBr_4 , rangsiz suyuqlik, havoda tutaydi, d 2,82 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 5°C, $t_{\text{qayn.}}$ 153°C. Sariqdan jigarranggacha bo'lgan modda.

KREMNIY FTORID

ing. silicon chloride

rus. кремний фторид, м

Kimyoviy formulasi: SiF_4 , rangsiz gaz, havoda tutaydi; $t_{\text{suyuq.}}$ -86,8°C, $t_{\text{qayn.}}$ -65°C; sovuq suvda parchalanadi.

KREMNIY IZOTOPLARI

ing. silicon isotopes

rus. изотопы кремния, мн

Si^{28} —89,6%, Si^{29} —6,2 %, Si^{30} —4,2%. Kremniy izotoplari — yadroda turli xil neytron tarkibiga ega bo'lgan kremniy elementining atomlari (va yadrolari) turlari. Tabiiy kremniy atom konsentratsiyasi 92,205—92,241 bo'lgan uchta barqaror izotop ^{28}Si , ^{29}Si , ^{30}Si dan iborat.

KREMNIY NITRID

ing. silicon nitrogen

rus. азотистый кремний, м

Kimyoviy formulasi: Si_3N_4 , yengil kukun; $t_{\text{qayn.}}$ 1900°C.

KREMNIY OKSIDLARI

ing. silicon oxides

rus. кремния окислы, мн

Kremniy angidridi, kvars, monoksidi. 1713—1728°C erish nuqtasi bo'lgan rangsiz kristallar, uchuvchan emas, suvda deyarli erimaydi, yuqori qattqlik va kuchga ega. Kremniy dioksidi deyarli barcha yer jinslarining, xususan, diatomli yerning asosiy tarkibiy qismidir.

KREMNIY OKSISULFID

ing. silicon sulfuroxide

rus. сероокись кремния (окиссульфид кремния), ж
Kimyoviy formulasi: SiOS , sariq rangli kristall modda.

KREMNIY OKSIXLORID

ing. silicon lerooxide

rus. оксихлорид кремния, ж

Kimyoviy formulasi: Si_2OCl_6 , $\text{Si}_4\text{O}_4\text{Cl}_8$; beqaror moddalar.

KREMNIY RODANID

ing. silicon rodanist

rus. роданистый кремний (роданид кремния), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Si}(\text{SCN})_4$, rangsiz kristal modda; $t_{\text{suyuq.}}$ 144°C, 314°C.

KREMNIY TETRAMID

ing. silicon tetramid

rus. тетраמיד кремния, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{Si}(\text{NH}_2)_4$, SiCl_4 ga — NH_3 ta'sir ettirib olinadi; $\text{Si}(\text{NH}_2)_4$ dan Si ning azotli boshqa hosilalarini ham olish mumkin.

KREMNIY VOLFRAMAT KISLOTA

ing. silicon tungstate acid

rus. кислота вольфрамата кремний, м

Kimyoviy formulasi: $\text{H}_8(\text{Si}(\text{W}_2\text{O}_7) \cdot 22\text{H}_2\text{O}$, och sarg'ish kristalik modda; suvda, spirtida eriydi; alkaloidlar uchun reaktivdir.

KREMNIY XLORID

ing. silicon chloride

rus. кремний хлорид, м

Kimyoviy formulasi: Si_2Cl_4 , rangsiz suyuqlik, havoda tutaydi; $t_{\text{suyuq.}}$ -70°C, $t_{\text{qayn.}}$ 57,57°C, d 1,5241 g/sm³, sovuq suvda parchalanadi.

KREMNIY YODID

ing. silicon iodide

rus. иодистый кремний (иодид кремния или тетраиодмоносилан), м

Kimyoviy formulasi: SiI_4 , rangsiz, qattiq modda; SiI_2 qizg'ish sariq kukun, qizdirilganda parchalanadi, sovuq suvda ham parchalanadi, xloroformda va benzolda eriydi. Kremniyning $\text{Si}(\text{CH}_3)_4$, $(\text{C}_2\text{H}_5)_3\text{Si} - \text{Si}(\text{C}_2\text{H}_5)_3$ tarkibli organik birikmalari bor; ammo kremniy atomlari uglerod atomlari hosil qilgani kabi juda uzun zanjirlar, halqalar hosil qila olmaydi.

KREMNIYLI ORGANIK BIRIKMALAR

ing. silicone compounds

rus. компаунды кремний органические, мн

Boshlang'ich holatida past molekulyar og'irlikdagi organosilikon kauchuklari asosida olingan kompozitsiyalardir. Ular yuqori elektr izolyatsion xususiyatlarga va yuqori issiqlik qarshiligiga va harorat barqarorligiga ega.

KREMNIYLI ORGANIK GERMETIKLAR

ing. silicone sealants

rus. кремний органические герметики, мн
Organosilikon germetik pastaga o'xshash bir komponentli materiallar bo'lib, ular qurilish maydonchalariga foydalanishga tayyor holda yetkazib beriladi.

KREMNIY XLOROFORM

ing. silicon chloroform

rus. хлороформ кремния, м

Kimyoviy formulasi: SiHCl_3 , rangsiz, harakatchan suyuqlik; $t_{\text{suyuq.}} 134^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} -32^\circ\text{C}$.

KRIOGIDRAT

ing. cryohydrate

rus. криогидрат, м

Moddalar aralashmasi bo'lib, uning qotish nuqtasi ayrim tarkibiy qismlarning qotish nuqtasidan va shu tarkibiy qismlardan yasaladigan barcha aralashmalar qotish nuqtasidan pastda turadi.

KRIOLIT

ing. cryolite

rus. криолит, м

$\text{Na}_3[\text{AlF}_6]$, mineral; $t_{\text{suyuq.}} 1011^\circ\text{C}$; Monoklinik singoniyada kristallanadi; kubsimon kristallar va qo'sh plitalar kam uchraydi. Odatda shisha porlashi bilan rangsiz, oq yoki kulrang kristalli klasterlarni hosil qiladi, ko'pincha kvars, siderit, pirit, galenit, xalkopirit, kolumbit, kassiteritni o'z ichiga oladi.

KRIOSKOPIK KONSTANTA

ing. cryoscopic constant

rus. криоскопическая константа, ж

1000 g erituvchi bilan 1 mol erigan moddadan hosil qilingan eritma qotish haroratining pasayishi har bir erituvchi uchun o'zgarmas miqdordir. Masalan, 1000 g suvda 1 grammolekula modda eriganda uning qotish temperaturasi $1,86^\circ\text{C}$ pasayadi; bu suvning krioskopik konstantasidir.

KRIPTON

ing. krypton

rus. криптон, м

Kimyoviy formulasi: Kr. D.I.Mendeleyev davriy jadvalining to'rtinchi davri VIII guruhining kimyoviy elementi, tartib raqami 36, A – 83,7, rangsiz inert gaz; $t_{\text{suyuq.}} 157^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 152,9^\circ\text{C}$; kripton kimyoviy jihatdan inertdir.

KRIPTON IZOTOPLARI

ing. isotopes of krypton

rus. изотопы криптона, мн

Yadroda turli xil neytron tarkibiga ega bo'lgan kripton kimyoviy element atomlarining navlari. Hozirgi vaqtda kriptonning 31 izotopi va uning ba'zi nuklidlarining yana 10 ta qo'zg'algan izomer holati ma'lum.

KRISTALL

ing. crystal, crystal glass, flint glass

rus. хрусталь, м

Yuqori sindirish ko'rsatkichiga ega tarkibida qo'rg'oshin oksidi saqlagan shisha.

KRISTALL MODDALAR

ing. crystal substances

rus. кристаллические вещества, мн

Muayyan shaklga va muayyan suyuqlanish temperaturasiga ega bo'lgan qattiq moddalar.

q. kristall

KRISTAL PANJALAR

ing. crystal lattices

rus. кристаллические решетки, мн

Modda molekulasi ionli bo'lsa, uning kristallarida ionlar ma'lum tartibda joylashadi va kristallari ionli panjara hosil qiladi. Masalan, natriy xlorid kristallari ionli panjaraga egadir.

KRISTALIK QALAY (IV)-SULFID

ing. gold leaf

rus. сусальное золото, с

Kimyoviy formulasi: SnS_2 , ba'zi bo'yoqlar tarkibiga kiradi. Odatda dekorativ maqsadlarda ishlatiladigan eng nozik (taxminan 100 nm) oltin varaqlar. Ular sirtga yopishtirilib, buyum butunlay oltindan qilingan degan taassurot qoldiradi.

q. kulrang qalay

KRISTALL SODA

ing. crystal soda

rus. сода кристаллическая, ж

Masalan: $\text{Na}_2\text{CO}_3 \cdot 10\text{H}_2\text{O}$, $\text{Na}_2\text{CO}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$.
q. natriy karbonat

KRISTALL

ing. crystal

rus. кристалл, м

Molekulalar, atomlar yoki ionlardan tashkil topgan va fazoda muntazam ravishda joylashtirilgan va oddiy ko'pburchakning tabiiy shakliga ega bo'lgan qattiq jism.

KRISTALLANISH

ing. crystallization

rus. кристаллизация, ж

Atomlar yoki molekularning qattiq jismga aylanish jarayoni. Kristallar hosil bo'lishining ba'zi usullari eritmadan cho'kish, muzlash yoki kamdan-kam hollarda to'g'ridan-to'g'ri gazdan hosil bo'lishidir.

KRISTALLAR

ing. crystals

rus. кристаллы, мн

Ko'pgina qattiq moddalarning ayrim bo'lakchalari muayyan bir shaklga ega bo'ladi. Bu bo'lakchalar kristallar deyiladi, moddaning o'zi esa kristall modda deyiladi. Masalan, osh tuzi kristal modda bo'lib, kristallari kub shaklidir.

KRISTALLGIDRAT

ing. crystal hydrate

rus. кристаллогидрат, м

Tarkibida suv bo'lgan kristalik moddalar, masalan, $\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$, $\text{Na}_2\text{SO}_4 \cdot 10\text{H}_2\text{O}$, suv molekulari bu moddalarning kristall tuzilishida ishtirok etadi.

KRISTALLGIDRATLARNING SUVSIZLANISHI

ing. weathering of crystalline hydrates

rus. выветривание кристаллогидратов, с

Kristallgidratlar tarkibida bo'lgan kristallizatsiya suvning havoda sekin-asta bug'lanishi natijasida kristallgidratlar suvsizlanadi. Bu jarayon kristallgidratlarning suvsizlanishi deyiladi.

KRISTALLITLAR

ing. crystals

rus. кристаллиты, мн

Moddaning shishasimon holatdagi mikrokristalik tuzilishi kristallitlar deb ataladi. Bunday shishasimon moddalar yalpisiga mayda kristallardan iborat

bo'lmaydi, ichki qismlari kristalik panjarali bo'lib, sirtga yaqinlashgan sari bularning shakllari deformatsiyalanib, ya'ni buzilib boradi va shuning uchun, kristallitlar orasida amorf qatlamlar joylashadi.

KRISTALLIZATSIYA

ing. crystallization, crystallizing

rus. кристаллизация, ж

Elektroliz jarayonida va kimyoviy reaksiyalarda bug'lardan, eritmalardan, suyuqlanmalardan, qattiq holatdagi moddadan (amorf yoki boshqa kristalli) kristallarning hosil bo'lishi.

KRISTALLIZATSIYA SUVI

ing. water of crystallization

rus. кристаллизационная вода, ж

Kristallar tuzilishida ishtirok etuvchi suv. Tarkibida suv bo'ladigan kristalik birikmalar kristallgidratlar deyiladi.

KRISTALLOGIDRAT

ing. crystalline hydrate, crystalhydrate

rus. кристаллогидрат, м

Suv molekulari moddaning kristall tuzilishidagi ionlar bilan bog'langan kristall.

KRISTALLOGRAFIYA

ing. crystallography

rus. кристаллография, ж

Kristallar, ularning tuzilishi, paydo bo'lishi va xususiyatlari haqidagi fan. Bu mineralogiya, qattiq jismlar fizikasi va kimyo bilan chambarchas bog'liq.

KRISTALLOIDLAR

ing. crystaloids

rus. кристаллоиды, мн

Moddalar sharoitga qarab, ba'zan kolloid eritma, ba'zan esa chin eritma hosil qiladi, shuning uchun moddalarning kolloid va kristalloid holati.

KRISTALLOSOLVAT

ing. crystalsolvate

rus. кристаллосольват, м

Erigan modda va erituvchi zarralari orasidagi o'zaro ta'sirning qattiq mahsuloti. Kimyoviy birikma, natriy karbonat va vodorod peroksidning kristallosolvati $\text{Na}_2\text{CO}_3 \cdot 1,5\text{H}_2\text{O}_2$.

KRISTALLOKIMYO

ing. crystal chemistry

rus. кристаллохимия, ж

Kristallardagi molekularlar, atomlar, ionlarning kimyoviy aloqasi va fazoviy joylashishini, shuningdek, kristallarning fizik va kimyoviy xususiyatlarining ularning tuzilishiga bog'liqligini o'rganuvchi fan.

KRISTOBALIT

ing. cristobalite

rus. кристобалит, м

q. silikat angidrid

KRITIK TEMPERATURA

ing. critical temperature

rus. критическая температура, ж

Suyuqlik bilan uning bug'i o'rtasidagi chegara va farq yo'qoladigan holatga xos temperatura.

q. kritik harorat

KRIZOLLAR

ing. crysols

rus. кризолы, мн

Faqat past temperaturalarda mavjud bo'la oladigan kolloid eritmalar, etanol, dietil efir, benzol, xloroform, atsetonda yaxshi eriydi; suvda, ishqor eritmalarida (tuzlar-krezolatlar hosil bo'lishi bilan) eriydi.

KROTON ALDEGID

ing. eng. crotonaldehyde

rus. кротоновый альдегид, м

Kimyoviy formulasi: C_4H_6O yoki $CH_3-CH=CH-CHO$; $t_{qayn.}$ 102°C, $t_{suyuq.}$ 69°C, d 0,853 g/sm³, suvda eriydi, spirtda va efirda oson eriydi. Organik sintezda butanol, kroton kislota, sorbin kislota, xinoldin olishda ishlatiladi.

KROTON KISLOTA

ing. crotonic acid

rus. кротоновая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_4H_6O_2$ yoki $CH_3-CH=CH-COOH$; α va β formalari bor: α -formasi $t_{suyuq.}$ 72°C, $t_{qayn.}$ 189°C; suvda va qaynoq ligroinda eriydi, β -formasi (sis formasi) – $m d_4^{15}$ 1,031, $t_{suyuq.}$ 15,5°C, $t_{qayn.}$ 170–171°C; suvda va spirtda oson eriydi.

KSANTIN

ing. xanthine

rus. ксантин, м

$C_5H_4O_2N_4$ (2,6–dioksimpurin) rangsiz kristall, qizdirilganda parchalanadi, suvda va spirtda oz eriydi; bu modda qahva tarkibida mavjud.

KSANTOGEN KISLOTALAR

ing. xanthogenic acids

rus. ксантогеновые кислоты, мн

Umumiy formulasi: $R-O-CS-CH_3$, ditiokarbon kislotaning nordon efirlari. Ksantogen kislotalarning tuzlari va efirlarining trivial nomi. IUPAC ushbu birikmalar uchun ditiokarbon nomini tavsiya qiladi.

KSANTOGENERATSIIYA NOZIRI

ing. surveillance of xanthogeneration

rus. надзор ксантогенерации, м

Yuqori malakali ksantogeneratsiya noziri rahbarligida ishqoriy selluloza va alkogolyatlarni ksantogenlash texnologik jarayonini olib boruvchi xodim.

KSANTOPROTEIN REAKSIYA

ing. xanthoprotein reaction

rus. ксантопротеиновая реакция, ж

Oqsillarni aniqlash qo'llaniladigan reaksiya; bunda oqsillarga nitrat kislota ta'sir ettirilganda sariq rangga bo'yaladi va bu rang oqsil tarkibidagi aromatik aminokislotalarning nitrolanishi hisobiga sodir bo'ladi.

KSELAN

ing. xylan

rus. ксилан, м

Polisaxarid gidrolizlanganda ksiloza (nentoza) hosil bo'ladi; kimyoviy formulasi: $(C_5H_8O_5)_x$.

KSENON

ing. xenon

rus. ксенон, м

Kimyoviy belgisi Xe D.I. Mendeleev davriy jadvalning VIII guruh elementi, tartib raqami 54, A – 131,3 suyuq havodan olinadi; $t_{suyuq.}$ 112°C, $t_{qayn.}$ 108,1°C, d 4,53 g/sm³; rangsiz inert gaz.

KSENON IZOTOPLARI

ing. xenon isotops

rus. изотопы ксенона, мн

Yadroda turli xil neytronlarga ega bo'lgan ksenon kimyoviy elementining navlari. Massa soni 108 dan 147 gacha bo'lgan ksenon izotoplari (protonlar soni 54, neytronlar soni 54 dan 93 gacha) va 10 dan ortiq yadro izomerlari ma'lum.

KSEROGEL

ing. xerogel

rus. ксерогель, м

Suvda bo'kib yoki peptezlanib, liogel yoki zol hosil qiluvchi moddalar; masalan: jelatina, yelim.

KSILIDINLAR

ing. xylydines

rus. ксилидины, мн

Ksilollar yadrosida aminogruppa bo'lgan birikmalar, rangsiz, qattiq yoki suyuq moddalardir, etanol va dietil efir bilan aralashtiriladi va suvda oz eriydi.

KSILIT

ing. xylitol

rus. ксилит, м

Kimyoviy formulasi: $C_5H_{12}O_6$, arabitning stereoizomeri, besh atomli spirt; suvda, spirtida, glikollarda, sirka kislotasida va piridinda eriydigan shirin ta'mli, rangsiz gigroskopik kristallar.

KSIOLOIT

ing. xylolite

rus. ксилолит, м

Magniy oksid MgO dan tayyorlanadigan binokorlik materiallari, yengil betonning bir turi, magniy xlorid eritmasi bilan yopilgan qipiq va magneziiy bog'lovchisining qotib qolgan aralashmasi.

KSIOLOLLAR

ing. xylenes

rus. ксилолы, мн

Kimyoviy formulasi: C_8H_{10} , dimetilbenzol: o-ksilol – $t_{suyuq.} 25^\circ C$, $t_{qayn.} 144,15^\circ C$, 0,8968; m-ksilol – $t_{suyuq.} 47,4^\circ C$, $t_{qayn.} 139,3^\circ C$, $d_4^{15} 0,8684 g/sm^3$; p-ksilol – $t_{suyuq.} 13-14^\circ C$, $t_{qayn.} 138^\circ C$, $d_4^{28} 0,8541 g/sm^3$, suvda erimaydi, spirtida va efirda eriydi.

KSILON KISLOTA

ing. xyloic acid

rus. ксилоновая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_5H_{10}O_6$ yoki $CH_2OH-(CHOH)-COOH$; d-ksilon kislotaning suvdagi qiyomsimon eritmasi ma'lum. Bu ksilonaning yarim atsetaldegid guruhining oksidlanishi natijasida olinadigan shakar kislotasi. Epimer C-2 likson kislotasi sifatida tanilgan.

KSIOLOZA

ing. xylose

rus. ксилоза, ж

Polisaxaridlarning tarkibiy qismi bo'lgan va o'simlik xomashyosida mavjud bo'lgan monosaxarid.

KUCH

ing. force, power, strength

rus. сила, ж

Jismga ta'siri tezlik yoki harakat yo'nalishining o'zgarishi yoki ishlab chiqarilgan bosim yoki uning konfiguratsiyasining o'zgarishi bilan aniqlanadigan fizik kattalik.

KUCHLI TA'SIR ETUVCHI ALKALOIDLAR VA KRISTALL GLIKOZIDLAR OLIISH NOZIRI

ing. extension of highly active alkaloids and crystalline glycosides

rus. продление сильно активных алкалоидов и кристаллических гликозидов, с

Kuchli alkaloidlar va yuqori malakali kristall glikozidlarni olish noziri rahbarligida o'simlik materiallaridan kuchli alkaloidlar va kristall glikozidlarni olish jarayonining individual operatsiyalarini bajaruvchi xodim.

KUKUN

ing. powder, dust

rus. порошок, м

Yupqa maydalangan qattiq, dispers material.

KUKUN

ing. powder

rus. порошок, м

Qattiq moddalarni maydalash yoki qattiq fazani eritmalardan yoki gaz fazasidan ajratish natijasida hosil bo'lgan bo'sh material. Kukunlarga 10^{-4} – 10^{-1} mm hajmdagi zarrachalar kiradi.

KUL

ing. ash

rus. зола, ж

Yoqilg'i yoki moddaning yonishi natijasida hosil bo'lgan qattiq noorganik qoldiq.

KULON

ing. pendant

rus. кулон, м

Elektr miqdorining birligi bo'lib, uning elektron zaryadi $6,25 \cdot 10^{18}$ ga teng. Eng yuqori (absolyut) elektromagnit tizimda bir kulon 0,1 elektr miqdoriga, eng yuqori elektrostatik tizimda esa $3 \cdot 10^9$ elektr miqdoriga teng.

KULRANG CHO'YAN

ing. cast iron gray

rus. чугу́н серый, м

Tarkibida 2–3,5% chamasida Si bo'ladi, yaxshi quyiladi, ammo mo'rt. Kulrang quyma temir yuqori quyish xususiyatlari bilan ajralib turadi, shuning uchun quyma uchun asosiy material bo'lib xizmat qiladi.

KUMARIN

ing. coumarin

rus. кумарин (бензо-а-пирон), м

Kimyoviy formulasi: $C_9H_6O_2$, rangsiz kristalik modda; $t_{suyuq.}$ 70°C; $t_{qayn.}$ 291°C, suvda oz eriydi, spirt-da va efirda yaxshi eriydi; kumarin hosilasi xushbo'y osimliklarda uchraydi.

KUMARIN KISLOTA

ing. coumaric acid

rus. кумариновая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_9H_8O_3$, to'yinmagan ortooksidlovchi kislolaning sis-stereoizomeri, erkin holda olinmagan, lekin tuzlari ma'lum. Oksiasosli kislota, dolchin kislotasining organik gidroksil hosilasi. Kumarin kislolaning uchta izomeri mavjud: o–Kumarin kislota, m–Kumarin kislota va p–Kumarin kislota.

KUMARON

ing. cumaron

rus. кумарон, м

Kimyoviy formulasi: C_8H_6O , suyuqlik; $t_{suyuq.}$ 18–5°C, $t_{qayn.}$ 174°C, suvda erimaydi, benzolda, spirt-da, efirda va atsetonda eriydi; toshko'mir smolasida uchraydi.

KUMOL

ing. kumol

rus. кумол (изопропилбензол), м

Kimyoviy formulasi: C_9H_{12} bo'lgan moddaning bir izomeri, $t_{suyuq.}$ 96,9°C, $t_{qayn.}$ 152,7°C, d_4^{20} 0,862 g/sm³; suvda erimaydi, spirt-da va efirda eriydi.

KUMUSH

ing. silver

rus. серебро, с

Kimyoviy formulasi: Ag, davriy jadvalning I guruh elementi, tartib raqami 47, A–107,88, yaltiroq oq metall, yaxshi bolg'alanadi; d 10,53 g/sm³, $t_{suyuq.}$ 960°C, $t_{qayn.}$ 1950°C; kukun holda qora rangli, $d \sim 10,5$; kristallari kubik sistemali; HNO_3 , qaynoq H_2SO_4 , KCN va NaCN eritmalarida eriydi.

KUMUSH ARSEMIT

ing. silver arsenous

rus. мышьяковисто кислое серебро (арсенит серебра), с

Kimyoviy formulasi: Ag_3AsO_3 , mayda sariq kukun, zaharli; $t_{suyuq.}$ 150°C parchalanadi – suv va spirt-da erimaydi, HNO_3 , NH_4OH va sirka kislotada eriydi.

KUMUSH ARSEMAT

ing. silver arsenate

rus. мышьяково кислое серебро (арсенат серебра), с

Kimyoviy formulasi: Ag_3AsO_4 , to'q qizil kristalik modda, qizdirilganda parchalanadi, suvda erimaydi.

KUMUSH ATSETAT

ing. silver acetic acid

rus. серебро уксусно кислое (ацетат серебра), с

Kimyoviy formulasi: $AgCH_3COO$, oq kristalik kukun, d^{15} 3,259 g/sm³; qaynoq suvda eriydi; tibbiyot-da qo'llaniladi.

KUMUSH ATSETILENID

(YOKI KUMUSH KARBID)

ing. silver acetylene

rus. ацетиленистое серебро (ацетиленид серебра или карбид серебра), с

Kimyoviy tuzilishi: $Ag-C \equiv C-Ag$

Rangsiz kristall modda. Kuchli portlovchi modda.

KUMUSH AZID

ing. silver azide

rus. азид серебра, м

Kimyoviy formulasi: AgN_3 , prizmatik kristallardan iborat oq modda; kuchli portlaydi, hatto nam holda ham portlab ketadi; suvda erimaydi, KCN ning suvdagi eritmasida, suyultirilgan HNO_3 da eriydi.

KUMUSH BILAN QOPLASH

ing. silver

rus. серебрение, с

Korroziyadan himoya qilish, elektr o'tkazuvchanligini oshirish va pardozi berish maqsadida mahsulotlar yuzasiga kumush qatlamini qo'llash.

KUMUSH BROMAT

ing. silver bromate

rus. бромновато кислое серебро (бромат серебра), с

Kimyoviy formulasi: AgBrO_3 , tetraedrik kristallardan iborat oq modda, NH_4OH da eriydi, suvda oz eriydi.

KUMUSH BROMID

ing. silver bromide

rus. бромистое серебро (бромид серебра), с
Kimyoviy formulasi: AgBr , kubik kristallardan iborat och sariq modda; $t_{\text{suyuuq.}}$ 434°C; 700°C chamasida parchalanadi, suvda va NH_4OH da oz eriydi, KBr , KCN larda yaxshi eriydi.

KUMUSH DIFTORID

ing. silver difluoride

rus. двухфтористое серебро (дифторид серебра), с
Kimyoviy formulasi: AgF_2 , to'q jigarrang modda, $t_{\text{suyuuq.}}$ 690°C, suvda parchalanadi.

KUMUSH DIXROMAT

ing. silver bichromate

rus. двухромов кислое серебро (бихромат серебра), с
Kimyoviy formulasi: $\text{Ag}_2\text{Cr}_2\text{O}_7$, to'q qizil kristall kukun, suvda oz eriydi, NH_4OH va HNO_3 da eriydi.

KUMUSH FOSFAT

ing. silver phosphate

rus. фосфорно кислое серебро (фосфат серебра), с
Kimyoviy formulasi: Ag_3PO_4 , kubik kristallardan iborat sariq kukun; $t_{\text{suyuuq.}}$ 849°C; suvda juda oz eriydi, kislotalarda, NH_4OH va KCN eritmasida eriydi.

KUMUSH FTORID

ing. silver fluoride

rus. фтористое серебро (фторид серебра), с
Kimyoviy formulasi: $\text{AgF}\cdot\text{H}_2\text{O}$, sariq yoki jigarrang kristalik modda, gigroskopik; suvsiz AgF ning d 5,852 g/sm^3 ; suvda eriydi.

KUMUSH GIDRID

ing. silver hydrogen

rus. водородистое серебро (гидрид серебра), с
Kimyoviy formulasi: AgH , qo'ng'ir modda, suvda parchalanadi.

KUMUSH YODAT

ing. silver iodoate

rus. иодиовато кислое серебро (иодат серебра), с
Kimyoviy formulasi: AgJO_3 , rombik kristallardan iborat oq rangli kukun, H_2SO_4 ta'sirida parchalana-

di; d 5,5 g/sm^3 ; 200°C dan yuqoriroqda parchalanadi; suvda oz eriydi.

KUMUSH IZOTOPLARI

ing. silver isotopes

rus. изотопы серебра, мн

Kimyoviy formulasi: Ag^{107} – 52,5%, Ag^{109} – 47,5%. Yadroda turli xil neytron tarkibiga ega bo'lgan kumush kimyoviy element atomlarining (va yadrolarining) navlari. Tabiiy kumush ikkita barqaror izotopning aralashmasidir (^{107}Ag va ^{109}Ag).

KUMUSH KARPID

ing. silver carbon

rus. углеродистое серебро (карбид серебра), с
Kimyoviy formulasi: Ag_2C_2 yoki $\text{Ag}-\text{C}=\text{C}-\text{Ag}$, oq modda, suvda oz eriydi, quruq turganda portlab ketadi.

KUMUSH KARBONAT

ing. silver carbonate

rus. серебро углекислое (карбонат серебра), с
Kimyoviy formulasi: Ag_2CO_3 , och sariq kristall kukun; $t_{\text{suyuuq.}}$ 218°C (parchalanadi) – suv va spirtda oz eriydi, NH_4OH , HNO_3 , KCN larda eriydi.

KUMUSH MOLIBDAT

ing. silver molybdenate

rus. молибденонокислое серебро (молибдат серебра), с
Kimyoviy formulasi: Ag_2MoO_4 , och sariq modda; $t_{\text{suyuuq.}}$ 483°C; suvda erimaydi, NH_3 ning qaynoq eritmasida oz eriydi.

KUMUSH NITRAT

ing. silver nitrate

rus. азотнокислое серебро (нитрат серебра), с
Kimyoviy formulasi: AgNO_3 , rombik kristallardan iborat rangsiz modda; $t_{\text{suyuuq.}}$ 212°C, $t_{\text{qayn.}}$ 444°C (parchalanadi) – 100 g suvda 20°C da 215 g eriydi, qaynoq spirtda ham eriydi, efirda oz eriydi.

KUMUSH NITRIT

ing. silver nitrite

rus. азотистокислое серебро (нитрит серебра), с
Kimyoviy formulasi: AgNO_2 , ignasimon kristallardan iborat sarg'ish-oq modda; 140°C da parchalanadi, suvda oz eriydi, issiq suvda eriydi, spirtda ham eriydi.

KUMUSH OKSALAT

ing. silver oxalate

rus. щавелевокислородное серебро (оксалат серебра), с
Kimyoviy formulasi: $\text{Ag}_2\text{C}_2\text{O}_4$, oq kristalik modda, suvda erimaydi; 140°C da portlaydi.

KUMUSH OKSID

ing. silver oxide

rus. окись серебра, ж

Kimyoviy formulasi: Ag_2O , to'q qo'ng'ir kukun; 300°C gacha qizdirilganda parchalanadi, suvda oz eriydi, NH_4OH , KCN , HNO_3 larda eriydi.

KUMUSH PERIYODAT

ing. silver iodide

rus. иоднокислородное серебро (периодат серебра), с
Kimyoviy formulasi: Ag_5JO_6 – qora qattiq modda, $\text{Ag}_2\text{H}_3\text{JO}_6$ – sariq qattiq modda.

KUMUSH PERMANGANAT

ing. silver permanganate

rus. марганцово кислородное серебро (перманганат-серебра), с

Kimyoviy formulasi: AgMnO_4 , monoklinik kristallardan iborat gunafsha rangli kukun, suvda eriydi.

KUMUSH QOPLASH

ing. silvering

rus. серебрение, с

Ko'zgu (aks ettiruvchi) effekt berish uchun boshqa qattiq materialning, odatda shishaning yuzasiga yupqa kumush plyonka qo'llash jarayoni.

KUMUSH QUM

ing. silver sand

rus. серебрянный песок, с

Suvda oz miqdorda kumush ionlari bo'lsa, bu suv bakteriyalarni o'ldirish xossasiga ega bo'ladi. Kumushli qum zarrachalari ustiga kumush yuritilgan qumdir.

KUMUSH RODANID

ing. silver thiocyanate

rus. роданистое серебро (роданид серебра), с

Kimyoviy formulasi: AgCN , oq rangli kukun; t_{suyuq} 320°C da parchalanadi, nihoyatda zaharli, qizdirilganda parchalanadi, suvda erimaydi. NH_4OH , suyultirilgan qaynoq HNO_3 , KCN , $\text{Na}_2\text{S}_2\text{O}_3$ eritmalari-da eriydi.

KUMUSH SIANID

ing. silver cyanide

rus. цианистое серебро (цианидсеребра), с
Kimyoviy formulasi: AgCN , oq kukun; t_{suyuq} 320°C (parchalanadi), nihoyatda zaharli, qizdirilganda parchalanadi, suvda erimaydi, NH_4OH , suyultirilgan qaynoq HNO_3 , KCN , $\text{Na}_2\text{S}_2\text{O}_3$ eritmalarida eriydi.

KUMUSH SUBFTORID

ing. subfluorine silver

rus. субфтористое серебро (субфторид серебра), с
Kimyoviy formulasi: Ag_2F , yashilroq tovlanadigan to'q jigarrang, geksagonal kristallardan iborat modda, 90°C dan yuqoriroqda parchalanadi, suvda ham parchalanadi.

KUMUSH SULFAT

ing. silver sulfate

rus. сернокислородное серебро (сульфат серебра), с
Kimyoviy formulasi: Ag_2SO_4 , rombik kristallardan iborat rangsiz kukun, d 5,45, t_{qayn} 1085°C parchalanadi, t_{suyuq} 652°C ; havoda qorayadi, suvda oz eriydi.

KUMUSH SULFID

ing. sulphurous silver

rus. сернистое серебро (сульфид серебра), с
Kimyoviy formulasi: Ag_2S , kubik kristallardan iborat qora kukun, t_{suyuq} 825°C (bundan yuqorida parchalanadi), konsentrlangan H_2SO_4 va HNO_3 da eriydi, suvda erimaydi.

KUMUSH SULFIT

ing. silver sulphate

rus. сернистокислородное серебро (сульфит серебра), с
Kimyoviy formulasi: Ag_2SO_3 , oq kristalik modda, 100°C da ajraladi, suvda oz eriydi, yorug'likda qizaradi, keyin qorayadi, ya'ni ajraladi.

KUMUSH TIOSULFAT

ing. silver sulfite

rus. серноватистокислородное серебро (тиосульфат серебра), с
Kimyoviy formulasi: $\text{Ag}_2\text{S}_2\text{O}_3$, oq kukun, qizdirilganda parchalanadi, suvda oz eriydi.

KUMUSH XLORID

ing. horn silver

rus. роговое серебро, с
Kimyoviy formulasi: AgCl . AgCl tarkibidagi mineral (75,3% kumush va 24,7% xlor). Kristallar, asosan

kichik, to'g'ri tizimga tegishli va kub shaklida, kulrang, ko'kimtir va yashil rangga ega, ammiakda eriydi.

KUMUSH XLORID

ing. silver chloride

rus. серебро хлористое (хлорид серебра), с

Kimyoviy formulasi: AgCl , kubik kristallardan iborat oq kukun, yorug'da ajralib, qorayadi; d 5,561 g/sm^3 , $t_{\text{suyuq.}}$ 457° C; suvda erimaydi, NH_4OH , konsentrlangan H_2SO_4 , $\text{Na}_2\text{S}_2\text{O}_3$, NaBr eritmalarida eriydi.

KUMUSH XROMAT

ing. silver chromate

rus. хромовокислое серебро (хромат серебра), с Kimyoviy formulasi: Ag_2CrO_4 , qizg'ish-jigarrang kristalik kukun, d 5,625 g/sm^3 ; suvda oz eriydi, kislotalarda, NH_4OH , KCN va ishqoriy metall xromatlarining eritmalarida eriydi.

KUMUSH YODID

ing. silver iodide

rus. иодистое серебро (иодид серебра), с

AgI , geksagonal kristallardan iborat sariq modda, d 5,675 g/sm^3 , $t_{\text{suyuq.}}$ 552° C (parchalanadi), suvda, NH_4OH da erimaydi, KJ , KCN , NaCl eritmalarida eriydi.

KUMUSHLASH

ing. silvering, silver plating

rus. серебрение, с

Agressiv muhitda korroziyadan himoya qilish, elektr o'tkazuvchanligini oshirish va dekorativ maqsadlarda mahsulot yuzasiga kumush qatlamni qoplash.

KUPFEROP

ing. kupferop

rus. купфероп, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_9\text{O}_2\text{N}_3$, introzo-fenilgidrosilaminning ammoniyli tuzi; yaltiroq, oq yupqa kristallardan iborat modda; $t_{\text{suyuq.}}$ 163–164° C; suvda oz eriydi, efrida erimaydi.

KUPOROS MOYI

ing. oil of vitriol

rus. купоросное масло, с

q. sulfat kislota

KUPOROSLAR

ing. vitriol

rus. купоросы, мн

Ikki valentli metallarning tarkibida kristallizatsiya suvi bo'ladigan sulfatlari; masalan: $\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$, $\text{FeSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$.

KUPRATLAR

ing. cuprates

rus. купраты, мн

Kimyoviy formulasi: $\text{Me}[\text{Cu}(\text{OH})]$, beqaror kompleks birikmalar; bular Cu_2O_3 ning ishqorlarga ta'siri natijasida hosil bo'ladi. Murakkab mis birikmalari oilasining umumiy nomi, nomi kimyoviy elementning lotincha nomidan kelib chiqqan: mis (Cu).

KUPRITLAR

ing. cuprites

rus. куприты, мн

$\text{Cu}(\text{OH})_2$ ning ortiq miqdordagi ishqorlar bilan reaksiyaga kirishib, hosil qilgan, ko'k, beqaror birikmalari, masalan: NaHCuO_2 , Na_2CuO_2 .

KUPROKSLI TO'G'RILAGICH ELEMENTLARIGA KISLOTA BILAN ISHLOV BERUVCHI

ing. acid treatment of cuproks rectifier elements

rus. кислотная обработка элементов купроксового выпрямителя, ж

Mis oksidi qatlami olinmaguncha qurilmalarni eritmalariga qo'l bilan botirish orqali kuproksik elementlarga kimyoviy ishlov beruvchi xodim.

KUPRUM

ing. kuprum

rus. купрум, м

Misning lotincha nomi

q. mis

KUYDIRILGAN GIPS

ing. calcined gypsum

rus. обожженный гипс, м

q. alabaster, kalsiy sulfat

KUYDIRILGAN MAGNEZIYA

ing. burnt magnesia

rus. магнезия жженная, ж

Toza magniy oksid MgO .

q. magniy oksidi

KUYDIRILGAN OHAK

ing. burned lime

rus. известь жженная, ж

q. kalsiy oksidi

KUZATILADIGAN OPTIK BURILISH

ing. observed optical deviation

rus. наблюдаемое оптическое отклонение, с
Polyarimetrd a o'lganadigan va graduslarda ifodalangan optik burilishini ko'rsatuvchi ifoda.

KVANT

ing. quantum

rus. квант, м

Yagona harakatda atom va boshqa kvant tizimni chiqarish yoki yutish qobiliyatiga ega bo'lgan elektromagnit nurlanish miqdori.

KVANT NAZARIYA

ing. quantum theory

rus. квантовая теория, ж

1900-yillarda kashf etilgan; bu nazariyaga muvofiq, nurlanuvchi energiya uzluksiz tarqalib turmaydi, balki eng kichik ta'sir kvanti h ga karrali bo'lgan ma'lum hissalar bilan tarqaladi (nurlanadi).

KVANT SONLAR

ing. quantum numbers

rus. квантовые числа, мн

Atomning tuzilish nazariyasiga muvofiq, bosh kvant sonlar atom yadrosi atrofidagi elektron orbitalarini ko'rsatadi. Yonaki kvant sonlar elektron orbita ellipsining holatini va eksentritetini belgilaydi.

KVARS

ing. quartz

rus. кварц, м

SiO_2 yer qobig'idagi eng keng tarqalgan tiniq, rangsiz kristalik mineral, amorf holda ham uchraydi, tog' xrustali, ametist, qum-kristalik kvars minerallardan biri, florid kislota va ishqor eritmalarida eriydi.

KVARS SHISHA

ing. quartz glass

rus. кварцевое стекло, с

Kvarsni suyuqlantirish yo'li bilan olinadi, 1500°C larda suyuqlanadi; kengayish koeffitsiyenti nihoyatda kichik, qizdirib, birdan sovitilganda sinmaydi, zarbga chidamli.

KVASSLAR

ing. alum, alumen

rus. квасцы, мн

Bir va uch valentli metallarning qo'sh sulfat tuzlarining kristallgidratlari.

KVERSIT

ing. kversit

rus. кверсит, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_{12}\text{O}_5$, besh atomli spirt, xurmo va dub yog'ochliklarida bo'ladi; qutblanish tekisligini o'ngga va chapga buruvchi izomerlari bor. d-shakli prizmatik kristallaridan iborat, suvda va spirtida eriydi; efirda erimaydi.

KO'K LAKMUSLI QOG'OZ

ing. paper little blue

rus. лакмусовая синяя бумага, ж

Tekshiriladigan eritmaning muhiti ishqoriydan kislotaliga o'tganda qog'oz rangi binafsha rangdan qizil rangga o'zgaradi; tayyorlanishi: 6 ost. q. suvga 1 ost. q. lakmus solinadi va chayqatib turib eritiladi, filtrlanadi, suyuqlik ikki qismga bo'linib, biri ozgina qizarguncha unga H_3PO_4 (yoki H_2SO_4) qo'shiladi, songra filtratning ikkala qismi birga qo'shiladi, hosil bo'lgan eritma bilan filtr qog'oz ho'llanadi, so'ngra quritiladi.

KO'MIR BERGINIZATSIYASI

ing. coal berginization

rus. угля бергинизация, ж

Tosh ko'mirga vodorod biriktirib, suyuq uglevododlar tayyorlash usuli. Bu usul 200 atm va $450\text{--}500^\circ\text{C}$ da olib boriladi.

KO'MIR

ing. coal

rus. уголь, м

1. O'simlik manbalaridan hosil bo'lgan qattiq yoqilg'i.
2. Ko'p miqdorda uglerod saqlagan tabiiy yoki sun'iy mahsulot.

KO'NCHILIK

ing. tanning, tannage

rus. дубление, с

Teri va mo'ynani qayta ishlash jarayoni, bunda taninlar bilan kimyoviy bog'lanishlar hosil bo'lishi natijasida qayta ishlangan materialning tuzilishi va sifati yaxshilanadi.

KO'P ATOMLI SPIRTLAR

ing. polyhydric alcohols

rus. многоатомные спирты, мн

OH guruhlari ko'p bo'lgan spirtlar, faqat bularning har bir uglerod atomi oldidagi gidroksil guruh birdan ortiq bo'lmaydi; masalan: $\text{CH}_2\text{OH} - \text{CH}_2\text{OH}$, $\text{CH}_2\text{OH} - \text{CHOH} - \text{CH}_2\text{OH}$ va boshqalar.

KO'P KOMPONENTLI TIZIMLAR

ing. multicomponent systems

rus. многокомпонентные системы, мн

q. komponentlar

KO'P NEGIZLI KISLOTALAR

ing. polybase acids

rus. многоосновные кислоты, мн

Metall bilan o'rin almasha oladigan bir necha vodorodi bo'lgan kislotalar. Vodorod kationini berishga qodir kimyoviy birikmalar yoki kovalent bog'lanish hosil qilish uchun elektron juftligini qabul qila oladigan birikmalar.

KO'P QAVATLI KOMPLEKSLAR

ing. complexes multilayer

rus. многослойные комплексы, мн

Bu kompleks birikmalar faqat eritmalarda bo'lishi mumkin. Bularning markaziy atomlariga koordinatsion bog'langan molekula va ionlarning sonlari odatdagi kompleks birikmalarnikidan ortiq bo'ladi.

KO'P YADROLI KOMPLEKSLAR

ing. complexes multicore

rus. многоядерные комплексы, мн

Bularda bir necha ichki koordinatsion sohalar bo'lib, markaziy atomlari o'zaro ma'lum atom yoki atomlar guruhlarini orqali bog'langan.

KO'PIK HOSIL BO'LISHIDA ISHTIROK ETADIGAN MODDA

ing. foaming agent

rus. пенообразователь, м

Ko'pikli moddalar barqaror ko'pik hosil bo'lishida ishtirok etadigan moddalar. Tabiiy va sun'iy ko'pikli moddalar mavjud.

KO'RINISH

ing. phenomenon

rus. явление, с

Predmetning tashqi xususiyatlari va munosabatlarini aks ettirish.

IFODALASH

ing. expression

rus. выражение, с

Har qanday matematik, kimyoviy munosabatlarni ifodalovchi formula.

KO'RSATKICH

ing. indicator, index

rus. показатель, м

Berilgan son yoki ifodaning ko'tarilish darajasini ko'rsatuvchi raqam yoki harf.

KO'CHISH SONI

ing. transfer number

rus. число переноса, с

Elektrolit eritmasidagi ionlarning vaqt birligida elektr miqdori birligi yordami bilan bir elektroddan ikkinchi elektroddga ko'chirilgan miqdori, ko'chish soni ion elektr o'tkazuvchanligining kation va anion elektr o'tkazuvchanliklari yig'indisiga bo'lgan nisbatiga teng.

L- ARABINOZA

ing. l-arabinose

rus. л-арабиноза, ж

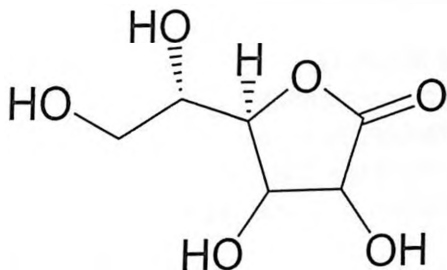
Aldopentozalarning vakili, 2,3,4,5-tetragidroksi pentanal, L-Arabopiranoza. Aldegid va ko'p atomli spirt namoyon qiladi. L-Arabinoza olcha yelimini, lavalgini kislota eritmalari bilan qaynatib olinadi, 160°C da suyuqlanadigan qattiq modda.

L- ASKORBIN KISLOTA

ing. C-vitamin

rus. L-аскорбиновая кислота, ж

L-askorbin kislotasining kimyoviy formulasi: $C_6H_8O_6$, kristall modda. Biologik faol (biokimyoviy jarayonlarda ishtirok etishga qodir), u tabiiy ravishda ko'plab meva va sabzavotlarda mavjud bo'lgan S vitamini deb ham ataladi. C vitamini birinchi marta sof shaklda 1928-yilda venger-amerikalik kimyogari Albert Szent-Dyordji tomonidan ajratilgan va 1932-yilda inson oziq-ovqatida aynan askorbin kislotaning yo'qligi singa kasalligini keltirib chiqarishini isbotlagan. Limon, apelsin, qora smorodina, karam, qizil qalampir tarkibidan ajratib olinadi.

LABORATORIYA

ing. laboratory

rus. лаборатория, ж

Ilmiy tadqiqotlar, o'quv tajribalari va nazorat testlari uchun jhozlangan xona.

LAK

ing. laboratory

rus. лак, м

Himoya va dekorativ qoplamalar yoki turli materiallarni elektr izolyatsion singdirish uchun ishlatiladigan organik erituvchilardagi tabiiy yoki sintetik plyonka hosil qiluvchi moddalarning eritmalari.

LAKMUS

ing. litmus

rus. лакмус, м

Bir necha bo'yoq moddalar aralashmasi, tuzilishi hali aniq emas; indikator, ya'ni H^+ va OH^- konsentratsiyalariga qarab, o'z rangini o'zgartiruvchi modda. Lakmus laboratoriyalarda indikator sifatida ko'p ishlatiladi.

LAKTATLAR

ing. lactates

rus. лактаты, мн

d va *l*-sut kislotalarning tuzlari, surma laktati chitlarga gul bosishda, kalsiy, magniy laktatlari esa meditsinada ishlatiladi.

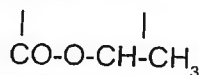
LAKTID (DIKETODIMETILDIOKSAN)

ing. lactide (diketodimethyldioxane)

rus. лактид (дикетодиметилдиоксан), м

$C_6H_8O_4$ yoki

$CH_3-CH-O-CO$

sut kislotaning siklik angidridi; $d_{4}^{10} 0,862$, t_{suyuq} 124,5°C, t_{qayn} 255°C; suvda, spirda va efirda nihoyatda oz eriydi, qaynoq suvda ajraladi.

LAKTON

ing. lactone

rus. лактон, м

γ -gidroksikislotalarning gidroksil va karboksil guruhlarini hisobiga, ichki halqasimon murakkab efir hosil qilishi natijasida hosil bo'lgan va 204°C da qaynaydigan suyuqlik.

LAKTONLAR

ing. lactones

rus. лактоны, мн

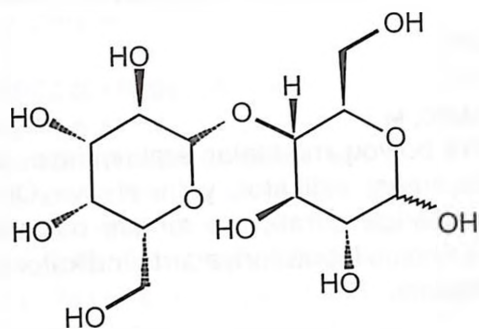
Bular oksikislotalardan suv ajralib chiqqanda hosil bo'ladigan halqali ichki angidridlardir.

LAKTOZA

ing. lactose

rus. лактоза, ж

Kimyoviy formulasi: $C_{12}H_{22}O_{11} \cdot H_2O$, sut shakari, sutda bo'ladi, disaxarid, tuzilishi:

d^{20} 1,525, t_{suyuq} 202°C (suvsiziniki) – suvda eriydi, spirtda va efirda erimaydi.

L-AMINOETANDIKARBON KISLOTA

ing. l-aminoethanedicarboxylic acid

rus. l-аминоэтандикарбоновая кислота, ж

1,2-aminoqahrabo kislota yoki asparagin kislota $C_4H_6NO_4$, ikki negizli monoaminokislota dir, oqsillar-ning gidrolizlanishi natijasida hosil bo'ladi. O'simlik va hayvon organizmlarida uchraydi.

LANTAN GIDROKSID

ing. lanthanum oxide hydrate

rus. гидроксид лантана, ж

Kimyoviy formulasi: $La(OH)_3$, noorganik birikma, oq kristallar yoki suvda erimaydigan amorf modda, biroz sezilarli asoslik xossalari bor. Proteomika va nanotexnologiyada reaktiv sifatida ishlatiladi.

LANTAN IZOTOPLARI

ing. isotopes of lanthanum

rus. изотопы лантана, мн

Yadroda neytronlar soni har xil bo'lgan lantan kimyoviy elementining izotoplari. Massa soni 117dan 155gacha va 12 yadro izomerlari bo'lgan lantan izotoplari ma'lum. Tabiiy lantan ikkita izotop aralashmasidan iborat: ^{139}La va ^{138}La .

LANTAN KARBID

ing. lanthanum carbonaceous (lanthanum carbide)

rus. лантан углеродистый (карбид лантана), м

LaC_2 sariq kristall modda, d^{20} 5,02 g/sm³, suv ta'sirida ajralib, turli uglevodorodlar hosil qiladi; H_2SO_4 da eriydi, konsentrlangan HNO_3 da erimaydi.

LANTAN KARBONAT

ing. lanthanum carbonate (lanthanum carbonate)

rus. лантан углекислый (карбонат лантана), м

Kimyoviy formulasi: $La_2(CO_3)_3 \cdot 3H_2O$, oq kristalik kukun; d 2,6–2,7 g/sm³; suvda erimaydi, kislotalarda eriydi, tarkibida 8 va 10 molekula suv bo'lgan kristallgidratlari ham bor.

LANTAN NITRAT

ing. lanthanum nitrate (lanthanum nitrate)

rus. лантан азотнокислый (нитрат лантана), м

Kimyoviy formulasi: $La(NO_3)_3 \cdot 6H_2O$, rangsiz, triklinik kristallardan iborat gigroskopik modda; t_{suyuq} 40°C, t_{qayn} 126°C (ajraladi), suvda va spirtda eriydi.

LANTAN OKSID

ing. lanthanum oxide

rus. лантана окись, ж

Kimyoviy formulasi: La_2O_3 qiyin suyuqlanadigan, amorf yoki rombik kristallardan iborat oq rangli modda; d 6,51 g/sm³, t_{suyuq} 2315°C, t_{qayn} 4200°C, suvda oz eriydi, ammo suvni o'ziga oson biriktirib, $La(OH)_3$ hosil qiladi; kislotalarda, spirtda va NH_4Cl da eriydi.

LANTAN SULFAT

ing. lanthanum sulfate

rus. лантан сернокислый (сульфат лантана), м

Kimyoviy formulasi: $La_2(SO_4)_3 \cdot 9H_2O$, geksagonal kristallardan iborat modda; d 2,821 g/sm³, suvda oz, spirtda yaxshi eriydi.

LANTAN XLORID

ing. lanthanum chloride

rus. лантан хлористый (хлорид лантана), м

Kimyoviy formulasi: $LaCl_3 \cdot 7H_2O$, oq gigroskopik, triklinik kristallardan iborat modda; suvsiz $LaCl_3$ ning d^{18} 3,947 g/sm³, t_{suyuq} 872°C; suvda va spirtda eriydi.

LANTANIDLAR

ing. lanthanides

rus. лантаниды, лантаноиды, мн

Lantanoidlar (lanthan va yunoncha eidos – ko'rinish), lantanidlar – Mendeleyev davriy sistemasining IV davrida lantandan so'ng joylashgan va xossalari ga ko'ra unga o'xshaydigan kimyoviy elementlar guruhi. Tartib raqamlari 58 dan 71 gacha bo'lgan 14 element: seriy (Se), prazeodim (Rg), neodim (Nd), prometiy (Rt), samariy (Sm), yevropiy (Yey), gadolinii (Gd), terbiy (Tb), disproziy (Dy), golmiy (No), erbiy (Yeg), tuliy (Tt), itterbiy (Yb), lyutetsiy (i) dan iborat. Bu guruh elementlari lantan, ittriy, skandiylar bilan birgalikda nodirer elementlari deb

ataladi. Lantanoidlar seriy va ittriy guruhchalariga bo'linadi. Lantanoidlarning bir necha tabiiy va sun'iy izotoplari mavjud. Lantanoidlarning sirtqi ikki elektron qobiqlari bir xil tuzilganligi tufayli ularning fizik-kimyoviy xossalari, spektrlari o'xshash. Lantanoidlar – kumushdek oq, ba'zilari, mas, prazeodim, neodim sarg'ish metallar. Seriy guruhchasi elementlarining suyuqlanish temperaturasi ittriy guruhchasi elementlariga qaraganda ancha past. Barcha Lantanoidlar va lantanda paramagnit, ba'zilarida ferromagnit xossalari bor. Ular juda toza metall va yumshoq bo'lgani uchun ishlovi oson. Ko'pgina Lantanoidlar uch, ba'zilari to'rt va ikki valentli, lantanoidlar va lantan kimyoviy jihatdan juda faol. Ular ancha turg'un oksidlar, galogenidlar, sulfidlar hosil qiladi, vodorod, uglerod, uglevodorodlar, uglerod (II) va (IV)oksid, azot, fosfor va boshqa elementlar bilan reaksiyaga kirishadi. Lantanoidlar suvni parchalaydi, xlorid, sulfat, nitrat kislotalarda oson eriydi. Ftorid va fosfat kislotalar ta'siriga chidamli. Lantan, seriy, prazeodim, neodim quruq va nam havoda uy temperaturasidayoq tez korroziyaga uchraydi. Qolgan metallar kam oksidlanadi, yaltiroqligini uzoq vaqt saqlaydi.

LOPARIT

ing. loparite

rus. лопарит, м

Tarkibida 11% Nb_2O_5 bo'ladigan murakkab tarkibli, qora yoki kulrang-qora rangdagi murakkab oksidlarning kichik sinfidagi mineral. Kimyoviy formulasi: $(Na, Ce, Ca, Sr, Th)(Ti, Nb, Fe)O_3$.

LATUN

ing. brass

rus. латун, м

Latun (jez), 60% mis, 40% ruxdan iborat qotishma. Latunning yana birqancha turlari bor, ularda mis va ruxdan boshqa metallar ham bo'ladi. Latunning erish nuqtasi uning tarkibiga qarab 880–950°C ga yetadi.

LATUN SIMI

ing. brass wire

rus. латунная проволока, ж

Diametri 0,1 dan 12 millimetrgacha bo'lgan doimiy kesimli metall mahsulot. Latun simini ishlab chiqarish cho'zish, presslash yoki prokatlash asosida amalga oshiriladi. U kuch va mexanik shikastlanishga chidamliligi bilan ajralib turadi.

LAURIN KISLOTA

ing. lauric acid

rus. лауриновая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_{11}H_{23}COOH$ yoki $CH_3-(CH_2)_{10}-COOH$, ignasimon kristallardan iborat modda; d 0,869 g/sm³, t_{suyuq} 44°C, t_{qayn} 225°C/100mm; suvdagi erimaydi, benzolda, spirtida va efirda eriydi.

LAVLAGI SHAKARI

ing. beet sugar

rus. свекловичный сахар, м

q. saxaroza

LAZURIT

ing. lapis lazuli

rus. лазурит, м

q. lazurit toshi

LAZURIT TOSHI

ing. lapis lazuli

rus. лазуревый камень, м

Kimyoviy formulasi: $-Na_6Ca_2(AlSiO_4)_6(SO_4, S, CO_3)_2$, shuningdek, ko'k rangli tosh, lapis lazuri yoki Buxoro toshi deb ataladi. Ko'kdan zangori-kulrang yoki yashil-kulrangacha bo'lgan shaffof bo'lmagan mineral.

LEGIRLASH (qotishma)

ing. alloying, doping

rus. легирование, с

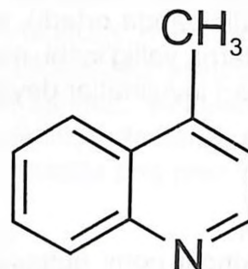
Metall qotishmalar tarkibiga oz miqdorda maxsus qo'shimchalarni kiritish orqali materiallarning funksional xususiyatlarini yaxshilash. Negirlovchi elementlar xrom, nikel, molibden bo'lishi mumkin.

LEPIDIN

ing. lepidin (4-methylquinoline)

rus. лепидин (4-метилхинолин), м

Kimyoviy formulasi: $C_{10}H_9N$, tuzilishi:

suyuq modda; $t_{\text{qayn.}} 261 - 3^{\circ}\text{C}$ $d_{\frac{0}{0}} 1,0095$; spirtida va efirda eriydi, suvda nihoyatda oz eriydi; toshko'mir smolasida bo'ladi. Bir qator xinolinlarning geterosiklik birikmasi.

LE-SHATELYE PRINSIPI

ing. le Chatelier's principle

rus. принцип Ле-Шателье, м

Muvozanatda bo'lgan tizimga tashqi ta'sir bo'lsa, ya'ni temperatura, bosim yoki konsentratsiya o'zgar-tirilsa, muvozanat shu tashqi ta'sirga qarshilik qila-digan tomonga siljiydi. Bu siljish tizim qarshiligi tashqi ta'sirga teng bo'lguncha davom etadi.

LETSITINLAR

ing. lecithins

rus. лецитины, мн

Fosfolipidlar (65-75%) triglitseridlar va oz miq-dordagi boshqa moddalar aralashmasi bo'lgan yog'ga o'xshash moddalar guruhining umumiy nomi, glitserin, fosfat kislota, yuqori alifatik kislota va xinolinning murakkab efirlari, o'simliklarda va hayvonlarda ko'p bo'ladi.

LEVULIN ALDEGID

ing. levulinic aldehyde

rus. левулиновый альдегид, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_5\text{H}_8\text{O}_2$ yoki $\text{CH}_3\text{-CO-CH}_2\text{-CH}_2\text{-CHO}$, suyuqlik, 1,018; -21°C dan pastda suyuqlanadi, $t_{\text{qayn.}} 187^{\circ}\text{C}$; ketoaldegidlar vakili, suvda va spirtida cheksiz eriydi, efirda ham eriydi.

LEVULIN KISLOTASI

ing. levulin acid

rus. левулиновая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{-C}_5\text{H}_6\text{O}_3$ yoki $\text{CH}_3\text{-CO-CH}_2\text{-CH}_2\text{-CHO}$, 4-oksopentan kislota yoki γ -ketovalerian kislotalasi. Levulin kislotalasi oq kristall qattiq moddadir, suvda, etanol va efirlarda eriydi (eruvchanligi qizdirilganda ortadi), bug'lari terining va shilliq pardalarni yallig'lashi mumkin. Levulin kislotalasining tuzlari levulinatlar deyiladi.

LEVULOZA

ing. levulosa

rus. левулоза, ж

Fruktozaning ikkinchi nomi qutblangan nur tekis-ligini chapga (93° ga) burganligi uchun shun-

day nom berilgan. Eritmada va polisaxarid inulin tarkibida halqasimon fruktofuranosa shaklida bo'la-digan muhim oziq-ovqat mahsuloti.

LEYKO ASOSLAR

ing. leuco bases

rus. лейко основания, мн

Rozalin va a'zo bo'yoqlarga o'xshash ba'zi bo'yoq-lar qaytarilganda rangsiz birikmalarga aylanadi, bular leykobirikmalar yoki leykoasoslar deyiladi va muvofiq oksidlovchilar ta'siridan yana o'sha bo'yoqlarga aylanadi.

LEYKO BIRIKMALAR

ing. leuco compounds

rus. лейко соединения, мн

q. leyko asoslar

LEYSIN

ing. leucine

rus. лейцин, м

α - aminoizokapron kislota, aminoizobutil sirka kislota $\text{C}_6\text{H}_{13}\text{O}_2\text{N}$ yoki $(\text{CH}_3)_2\text{CH-CH}_2\text{-CH}(\text{NH}_2)\text{-COOH}$:

d- leysin – kristall modda; $t_{\text{suyuq.}} 293^{\circ}\text{C}$;

l- leysin – kristall modda; $t_{\text{suyuq.}} 293\text{-}5^{\circ}\text{C}$;

dl- leysin – kristall modda; $t_{\text{suyuq.}} 293\text{-}5^{\circ}\text{C}$

LIDDIT (MELINIT)

ing. lyddite

rus. лиддит, м (мелинит)

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_2(\text{NO}_2)_3\text{OH}$, 2,4,6-trinit-rofenol (pikrin kislota), fenolning nitro hosilasi. Molekulyar og'irligi – 229,11. Oddiy sharoitlarda sariq rangli kristalli modda. Pikrin kislota va uning tuzlari – pikratlar – portlovchi moddalar sifatida, shuningdek, kaliy va natriyni aniqlash uchun analitik kimyoda qo'llaniladi.

LIGNIN

ing. lignin

rus. лигнин, м

O'simlik hujayralarining yog'ochli devorlarini tavsif-lovchi modda. Qon tomiri, o'simliklar hujayralarida va ba'zi suv o'tlarida mavjud bo'lgan murakkab po-limer birikma. Yog'ochning mo'rtligi unda shu mod-daning bo'lishidan kelib chiqadi.

LIGROIN

ing. naphtha

rus. лигроин, м

Neft fraksiyasi haydalganda 120°–135°C da olinadigan mahsulot (fraksiya), benzindan og'ir, kerosindan yengil, d 0,73 g/sm³. Suyuq uglevododrodlarning yonuvchan aralashmasi benzinga qaraganda og'irroq shaffof sarg'ish suyuqlik.

LIMON KISLOTA

ing. lemon acid

rus. лимонная кислота (цитрат кислота), ж

Kimyoviy formulasi: C₆H₈O₇ yoki

HOOC–CH₂–C(OH)(COOH)–CH₂–COOH, uch negizli monooksid kislota, yirik rombik kristallardan iborat rangsiz modda; bir molekula kristallizatsiya

suvi bor; 130°C da suvsizlanadi, 153°C da

suyuqlanib ajraladi, $\frac{\sin \alpha}{\sin r} = n$, suvda eriydi.

(100 gr suvda 207,7 gr eriydi), spirtida va efirda ham eriydi. Krijovnik, malina, maxorka, lavlagi, uzum, limon, paxta bargi tarkibida uchraydi. Uch asosli kislota bo'lganligi uchun, uch qator tuzlar, efirlar, gidroksil guruh bo'yicha oddiy va murakkab efirlar hosil qiladi. Glyukozani limon kislotali bijg'ish usuli bilan olinadi.

LIMONEN

ing. limonene

rus. лимонен, м

Kimyoviy formulasi: C₁₀H₁₆, apelsin moyi, zira moyi va boshqa efir moylarda bo'ladigan uglevodod, d , l va optik aktiv emas limonenlar bor.

LINOLEN KISLOTA

ing. linolenic acid

rus. линоленовая кислота, ж

C₁₈H₃₀O₂; $d = 0,914$, $t_{\text{qayn.}} = 230\text{--}2^\circ\text{C}/17$ mm spirtida

va efirda eriydi; zig'ir moyida bo'ladi, molekulasida uchta qo'shbog' bor. Linolen kislota-suvda erimaydigan, ammo ko'plab organik erituvchilarda yaxshi eriydigan och sariq yog'li suyuqlik.

LIOFOB VA LIOFIL KOLLOIDLAR

ing. lyophobic and lyophilic colloids

rus. лиофобные или оphilные коллоиды, мн

Liofil va liofobkolloidlar (yun. luo – eritaman, phileo – yaxshi ko'raman, phobos – qo'rquv) – dispersion muhiti suyuqlikdan iborat bo'lgan dispers sistema-

lar. Dispers faza zarrachalari bilan dispersion muhit zarrachalari orasidagi bog'lanishga qarab, Liofil va liofobkolloidlar farq qilinadi. Agar dispersion muhit suv bo'lsa, "lioofil" va "liofof" terminlari o'rnida "gidrofil" va "gidrofof" so'zlari ishlatiladi. Liofil kolloidlarga molekulyar massalari juda katta bo'lgan yuqori molekulyar moddalar hamda oqsil, jelatina, pepsin kabi birikmalarning eritmaları misol bo'la oladi. Liofob kolloidlarda dispers faza dispersion muhit bilan kuchsiz bog'langanligi sababli ularning zarrachalari alohida molekulalardan iborat bo'lmay, bir qancha molekulalar agregatini tashkil qiladi.

LIPAZALAR

ing. lipases

rus. липазы, мн

Bular odam va hayvon ichaklarida va ba'zi o'simliklarda (masalan, kanakunjutda) bo'ladigan fermentlardir; yog'larni gidrolizlaydi. Ko'pgina lipazalar lipid substratidagi (A₁, A₂ yoki A₃) glitserol skeletining o'ziga xos qismiga ta'sir qiladi.

LIPIDLAR

ing. lipids

rus. липиды, мн

Bioorganik moddalarning tarkibiy jihatdan xilmaxil guruhi bo'lib, umumiy xususiyati – qutbsiz erituvchilarda eruvchan. Ko'pgina lipidlar oziq-ovqat mahsulotlari bo'lib, sanoat va tibbiyotda qo'llaniladi.

LIPOIDLAR

ing. lipoids

rus. липоиды, мн

q. fosfatidlar

LITIY

ing. lithium

rus. литий, м

Kimyoviy element, kimyoviy formulasi Li, davriy jadvalning I guruh elementi, tartib raqami 3, A–6,940, kumushday oq, ishqoriy metall, $d^{20} = 0,534$ g/sm³, $t_{\text{suyuq.}} = 186^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} = 1336^\circ\text{C}$, kerosinda saqlanadi, suv bilan reaksiyaga kirishib, vodorod chiqaradi. Oddiy modda sifatida litiy juda yengil (barcha metallar orasida xona haroratida eng past zichlikka ega).

LITIY ARSEMAT

ing. lithium arsenate

rus. литий мышьяково кислый (арсенатлития), м

Kimyoviy formulasi: Li_3AsO_4 , rombik kristallardan iborat birikma, litiy va mishyak kislotasi tuzi, rangsiz modda, d 3,07 g/sm³. Suvda oz eriydi, tibbiyotda ishlatiladi.

LITIY ATSETAT

ing. lithium acetate

rus. уксуснокислый литий (ацетат лития), м
Kimyoviy formulasi: CH_3COOLi , oq kristallardan iborat modda, litiy va sirka kislotasi tuzi $\text{LiCH}_3\text{COO} \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ kristallogidrat hosil qiladi. $t_{\text{suyuq.}}$ 70°C, bundan yuqori harortada parlanadi, suvda eriydi va spirtida oz eriydi, farmatsevtika sanoatida ishlatiladi. Litiy atsetatning suvli eritmalari gidroliz tufayli kuchsiz ishqoriy muhitga ega.

LITIY BROMID

ing. lithium bromide

rus. литий бромистый (бромид лития), м
Kimyoviy formulasi: LiBr , kubsimon kristallardan iborat rangsiz modda, d_4^{25} 3,464 g/sm³; $t_{\text{suyuq.}}$ 547°C, $t_{\text{qayn.}}$ 1265°C kristallogidrat: $\text{LiBr}_2 \cdot \text{H}_2\text{O}$, $t_{\text{suyuq.}}$ 44°C, suvda, spirtida va efirda eriydi, fotografiyada va tibbiyotda ishlatiladi. Litiy karbonat va bromid kislotasini aralashtirish orqali olinadi.

LITIY DIXROMAT (YOKI LITIY BIXROMAT)

ing. lithium dichromate

rus. литий двухромово кислый (дихромат или бихромат лития), м
Kimyoviy formulasi: $\text{Li}_2\text{Cr}_2\text{O}_7 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, sarg'ish-qizil kristall, gigroskopik; $t_{\text{suyuq.}}$ 130°C; suvda eriydi.

LITIY FTORID

ing. lithium fluoride

rus. фтористый литий (фторид лития), м
 LiF , kubsimon kristallardan iborat oq modda; $d^{21.5}$ 2,295 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 870°C, $t_{\text{qayn.}}$ 1670°C, suvda oz eriydi, HF da eriydi.

LITIY GIDRID

ing. lithium hydride

rus. гидрид лития, м
Kimyoviy formulasi: LiH , rangsiz kristall modda, suyuqlantirilgan litiyga vodorod ta'siridan litiygidrid olinadi, litiy-alyuminiygidrid LiAlH_4 tayyorlashda ishlatiladi.

LITIY GIDROKSID

ing. lithiumhydroxide

rus. гидроксид лития, ж

Kimyoviy formulasi: LiOH , prizmatik kristallardan iborat oq rangli modda, $t_{\text{suyuq.}}$ 450°C, $t_{\text{qayn.}}$ 925°C chamasi, d 1,43 g/sm³, qizdirilganda parchalanadi, suvda eriydi. Bu kuchli asos, ammo ishqoriy metallarning gidroksidlari orasida zaif asosdir.

LITIY GIDROTARTRAT (YOKI LITIY BITARTRAT)

ing. lithium hydrotartrate

rus. литий виннокислый (гидротартрат лития), м
Kimyoviy formulasi: $\text{LiHC}_4\text{H}_4\text{O}_6 \cdot \text{H}_2\text{O}$, oq kristall modda, suvda eriydi, tibbiyotda ishlatiladi.

LITIY YODID

ing. lithium iodide

rus. иодистый литий (иодид лития), м
 LiI , kubsimon kristallardan iborat, oq, gigroskopik modda; $t_{\text{suyuq.}}$ 446°C, $t_{\text{qayn.}}$ 1190°C, d_4^{25} 4,06 g/sm³; $\text{LiI} \cdot 3\text{H}_2\text{O}$ ning d 3,5 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 73°C, bular suvda va spirtida eriydi; fotografiyada va tibbiyotda ishlatiladi. Bu litiy va yodning kimyoviy birikmasidir.

LITIY IZOTOPLARI

ing. lithium isotopes

rus. изотопы лития, ж

Litiy elementi atomlarining (va yadrolarining) turlari, yadroda turli xil neytronlar soniga ega. Hozirgi vaqtda litiyning 9 ta izotopi va uning ba'zi nuklidlarining yana 2 ta g'alayonlangan izomer holati ma'lum. Tabiatda ikkita barqaror izotopi mavjud ^{64}Li (7,5%) va ^{74}Li (92,5%).

LITIY KARBID

ing. lithium carbide

rus. литий углеродистый (карбид лития), м
Kimyoviy formulasi: Li_2C_2 , rangsiz kristall modda, d^{18} 1,65 g/sm³, suv ta'sirida portlab ketadi. Litiy karbid ko'pincha dilitiy atsetilid sifatida tanilgan, litiy va uglerodning kimyoviy birikmasi.

LITIY KARBONAT

ing. lithium carbonate

rus. литий углекислый (карбонат лития), м
Kimyoviy formulasi: Li_2CO_3 , ipakdek tovlanadigan, monoklinik kristallardan iborat oq kukun; $t_{\text{suyuq.}}$ 735°C, d 2,111 g/sm³; qizdirilganda Li_2O va CO_2 ga ajraladi; suvda oz eriydi, spirtida erimaydi, kislotalarda eriydi, tibbiyotda va litiyning boshqa tuzlarini tayyorlashda, pirotexnikada, shisha va plastmassa olishda, elektr izolyatsion chinni, ishlab chiqarishda, shuningdek, qora metallurgiyada (po-

latni desulfurizatsiya qilish), qishloq xo'jaligida o'g'it va ozuqa qo'shimchasi sifatida ishlatiladi.

LITIY METABORAT

ing. lithium metaborate

rus. литий метаборнокислый (метаборат лития), м
LiBO₂ triklinik kristallardan iborat oq kukun; t_{suyuq} 843°C; suvda eriydi.

LITIY NITRAT

ing. lithium nitrate

rus. литий азотнокислый (нитратлития), м
Kimyoviy formulasi: LiNO₃, trigonal kristallardan iborat rangsiz gigroskopik modda, d 2,38 g/sm³. t_{suyuq} 261°C, suvda eriydi.

LITIY NITRIT

ing. lithium nitrite

rus. литий азотистокислый (нитрит лития), м
Kimyoviy formulasi: LiNO₂ · 2H₂O, ignasimon kristallardan iborat rangsiz modda; d^0 1,615 g/sm³; suvda va absolyut spirtda yaxshi eriydi.

LITIY NITRID

ing. lithium nitride

rus. литий азотистый (нитрид лития), м
Li₃N qaytgan nurlarda yashil tusda, o'tkinchi nurlarda yoqut tusda porlaydi; t_{suyuq} 845°C; suvda ishqor hosil qiladi: $\text{Li}_3\text{N} + 3\text{H}_2\text{O} = 3\text{LiOH} + \text{NH}_3$.

LITIY OKSID

ing. lithium oxide

rus. окись лития, ж

Kimyoviy formulasi: Li₂O, kimyoviy formulasiga ega bo'lgan binar noorganik oq qattiq modda. 1700°C dan yuqorida suyuqlanadi; d_4^{25} 2,013 g/sm³; 2,013; suvda eriydi. Asosli oksidlar sinfiga kiradi.

LITIY OKSIDLARI

ing. lithium oxides

rus. лития окислы, мн

q. litiy oksidi, litiy peroksidi

LITIY ORTOFOSFAT

ing. lithium orthophosphate

rus. литий фосфорнокислый (ортофосфат лития), м

Li₃PO₄, oq kristallik kukun; $d^{17.5}$ 2,537 g/sm³, t_{suyuq} 837°C; suvda oz eriydi, kislotalarda va NH₄OH

da eriydi. Kimyoviy formulasi: Li₃PO₄ · 12H₂O oq kristall modda, d 1,645 g/sm³, t_{suyuq} 100°C; suvda nihoyatda oz eriydi.

LITIY PEROKSID

ing. lithium peroxide

rus. перекись лития, ж

Kimyoviy formulasi: Li₂O₂, noorganik birikma. Oq gigroskopik qattiq modda. Litiy peroksid vodorod peroksid va litiy gidroksidni etanolda reaksiyaga kiritish orqali olinadi.

LITIY SILITSID

ing. lithium silicide

rus. литий кремнистый (силицид лития), м

Kimyoviy formulasi: Li₂Si₂, kristall modda, to'q ko'k rangli metall, tovlanib turadi, d 1,12 g/sm³. 560°C da parchalanadi, suv va kislota ta'sirida ajraladi.

LITIY SULFAT

ing. lithium sulfate

rus. литийсернокислый (сульфат лития)

Kimyoviy formulasi: Li₂SO₄, d 2,06 g/sm³. t_{suyuq} 860°C, rangsiz kristall modda, suvda eriydi, suvdagi eritmasidan Li₂SO₄ · H₂O holda kristallanadi, tibbiyotda va pirotexnikada ishlatiladi hamda piezoelektrik (dielektrik) xossaga ega bo'lib, ultratovush nuqsonlarini aniqlashda ultratovush qabul qiluvchilarni tayyorlash uchun ishlatiladi.

LITIY SULFID

ing. lithium sulfide

rus. литий сернистый (сульфид лития), м

Kimyoviy formulasi: Li₂S, och sariq kubsimon kristallardan iborat modda; d 1,66 g/sm³; suvda va spirtda yaxshi eriydi, havo kislorodi ta'sirida oksidlanib, tiosulfatga aylanadi. Litiy sulfidni ishlab chiqarishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muam-molardan biri, uning oksidlanishining qulayligi.

LITIY TETRABORAT

ing. lithium borate

rus. литий борнокислый (тетробарат лития), м

Kimyoviy formulasi: Li₂B₄O₇, suvda yaxshi erib, kristallogidrat Li₂B₄O₇ · 5H₂O hosil qiladi, oq rangli, kristall, spirtda erimaydi.

LITIY XLORID

ing. lithium chloride

rus. литий хлористый (хлорид лития), м

Kimyoviy formulasi: LiCl, kubsimon kristallardan iborat, gigroskopik oq rangli modda; $t_{\text{suyuq.}} 614^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 1360^{\circ}\text{C}$, $d_{\frac{25}{4}} 2,068$.

suvda, spirtda va efirda eriydi; tibbiyotda, fotografiyada va pirotexnikada ishlatiladi.

LITIY XROMAT

ing. lithium xromate

rus. литий хромовокислый (хромат лития), м
Kimyoviy formulasi: Li_2CrO_4 , rombik kristallardan iborat sariq kukun, gigroskopik, suvda eriydi, kristallogidрати – $\text{Li}_2\text{CrO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, 150°C da krisatallizatsiya suvini yo'qotadi.

LITIY-ALYUMINIY GIDRID

ing. lithium aluminum hydride

rus. литий-алюминий гидрид (алюмогидрид лития), м

Kimyoviy formulasi: LiAlH_4 , oq rangli qattiq modda, litiy gidrid va alyuminiyni aralashtirish orqali olinadi, havoda barqaror bo'ladi, $125-130^{\circ}\text{C}$ da Al, H_2 va LiHga ajrala boshlaydi, efirda eriydi (25°C da 25-30% li eritma hosil qiladi) – suv bilan oson reaksiyaga kirishadi, organik kimyoda so'ngi vaqtlarda qaytaruvchi sifatida ko'p ishlatila boshlandi.

LITOPON

ing. lithopone

rus. литопон, м

ZnS bilan BaSO_4 aralashmasi, oq kukun, qo'rg'oshinli oq bo'yoq o'rniga ishlatiladi, zaharli emas, H_2S ta'sir etganda qoraymaydi; ZnSO_4 bilan BaS dan olinadi: $\text{ZnSO}_4 + \text{BaS} = \text{BaSO}_4 + \text{ZnS}$

LITR

ing. litre

rus. литр

1000 ml yoki 1 dm^3 ga teng hajm birligi.

di-LIZIN

ing. lysine-dl

rus. лизин-dl, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_{14}\text{O}_2\text{N}_2$ yoki $\text{CH}_2(\text{NH}_2)-\text{CH}_2-\text{CH}_2-\text{CH}_2-\text{CH}(\text{NH}_2)-\text{COOH}$, bu modda diaminokapron kislotadir, suvda yaxshi eriydi, efirda erimaydi.

LAK

ing. lacquer

rus. лак, м

Laklar qatlam hosil qiluvchi moddalarning (smola yoki polimerlar) organik erituvchilar yoki suvdagi eritmalari bo'lgan katta miqdordagi materiallar guruhi. Quritilgandan so'ng ular qattiq shaffof (rangsiz yoki rangli) plyonka hosil qiladi.

L-SORBOZA

ing. l-sorboza

rus. l-сорбоза, ж

Monosaxarid, shirin modda, $t_{\text{suyuq.}} 165^{\circ}\text{C}$, optik aktiv. L-sorboza – qattiq, suvda yaxshi eriydi, etil spirtida yomon eriydi, efirda erimaydi. Kristall shaklida L-sorboza piranoz tuzilishga ega. Havoda L-sorboza aerazol shaklida bo'lib, kam toksik moddalarga tegishli.

LUKAS REAKTIVI

ing. lucas reagent

rus. реактив лукаса, м

"Lukas reaktivi" – konsentrlangan xlorid kislotadagi suvsiz rux xlorid eritmasi. Ushbu eritma past molekulyar og'irlikdagi spirtlarni tasniflash uchun ishlatiladi.

LUTIDINLAR

ing. lutidins

rus. лутидины, мн

q. dimetilpiridinlar

LYUIS KISLOTASI VA ASOSI

ing. Lewis theory

rus. Теории кислот и оснований Льюиса, с

1923-yilda u kislotasos reaksiyalarining elektroni juft nazariyasini yaratdi. Ushbu kislotalar va asoslar nazariyasida "Lyuis kislotasi" elektron juft akseptor, "Lyuis asosi" esa elektron juft donordir. Bu yil u kimyoviy bog'lanish nazariyalari bo'yicha monografiyasini ham nashr etdi.

J.Villard Gibbsning ishiga asoslanib, kimyoviy reaksiyalar ishtirok etuvchi moddalarning erkin energiyasi bilan aniqlangan muvozanatga o'tishi ma'lum bo'ldi. Lyuis 25 yil davomida turli moddalarning erkin energiyalarini aniqlashga sarfladi. 1923-yilda u Merle Randall bilan birgalikda zamonaviy kimyoviy termodinamikani rasmiylashtirishga yordam bergan ushbu tadqiqot natijalarini nashr etdi.

LYUMINAL

ing. luminal

rus. люминал, м

q. etilfenilbarbitur kislotasi

LYUMINISSENSIYA

ing. luminescence

rus. люминисценция, ж

Ba'zi moddalarning past temperaturada, ya'ni qizdirishdan boshqa turli tashqi ta'sirlarda shu'lalanishi, masalan, yorug'lik ta'siridan shu'lalanish – fotolyuminissensiya, elektr zaryadi ta'siridan shu'lalanish – elektrolyuminissensiya (bu, ayniqsa, gazlarda ko'p uchraydi), kimyoviy ta'sirdan shu'lalanish – xemiolyuminissensiya, kristallanish ta'siridan shu'lalanish – kristallyuminissensiya deb ataladi.

LYUTETSIY IZOTOPLARI

ing. isotopes of lutetium

rus. изотопы лютеция, мн

Yadroda neytronlar soni har xil bo'lgan lutetsiy kimyoviy elementining turlari. Massa soni 149 dan 184 gacha (protonlar soni 71, neytronlar soni 78 dan 113 gacha) va 18 yadro izomerlari bo'lgan lutetsiy izotoplari ma'lum. Tabiiy lutetsiy ikkita izotop aralashmasidan iborat. ^{175}Lu –97,5%, ^{176}Lu –2,5%.

LYUTETSIY

ing. lutetium

rus. лютеций, м

Kimyoviy belgisi: Lu, davriy jadvalning 71-raqamli elementi bo'lib, lantanoidlar qatoriga kiradi, 1906-yilda nemis olimi Auer va fransuz olimi Urben tomonidan bir vaqtda topilgan; Auer kassiopiy, deb atagan (Cp), Urben lyutetsiy (Lu) deb atagan. Hozir bu element lyutetsiy, deb ataladi.

LYUIZIT

ing. lewisite

rus. люизит, м

$\text{ClCH}=\text{CHAsCl}_2$ tarkibli mineral. B-xlorvinildixlorarsin, bis-xlorarsin va mishyak (III) xlorid izomerlari aralashmasi. To'q jigarrang zaharli suyuqlik, geran hidiga o'xshash o'tkir, bezovta qiluvchi hidga ega, jangovar zaharli modda, amerikalik kimyogar Uinford Li Lyuis sharafiga nomlangan. Harbiylar tomonidan "o'lim shudringi" deb nomlanadi.

MA'DAN*ing.* mineral*rus.* минерал, м

Kimyoviy tarkibi va fizik xususiyatlari bo'yicha taxminan bir xil bo'lgan, yer yuzasida yoki chuqurligidagi fizik va kimyoviy jarayonlar natijasida hosil bo'lgan hamda geologik jarayonlarning tabiiy mahsuloti bo'lgan va kimyoviy birikma yoki kimyoviy element bo'lgan tog' jinslari, rudalar, meteoritlarning tarkibi va tuzilishidagi bir xil bo'lgan qismi.

MAGNALIY*ing.* magnalium*rus.* магнилий, м

Al bilan 3–30% Mg qotishmasi. Magniy bilan alyuminiy qotishmalari yuqori korroziyaga chidamliligi, yaxshi payvandlash qobiliyati, yuqori egiluvchanligi bilan ajralib turadi. Magnaliy ishlov berish oson, yaxshi sayqallangan. Magnaliy quyma va deformatsiyalanadigan turlarga bo'linadi: quyma (4-13% Mg) shaklli to'qimalarni ishlab chiqarish uchun ishlatiladi, deformatsiyalanadigan (1–7% Mg) — qoplama materiallar, sim va boshqa mahsulotlarni ishlab chiqarish uchun ishlatiladi.

MAGNETIT*ing.* magnetite*rus.* магнетит, м

Fe_3O_4 tarkibli mineral; magnitli temirtosh deb ham ataladi. Oksidlar sinfidan keng tarqalgan qora mineral, tabiiy temir oksidi (II,III). Magnetit gematit bilan bir qatorda muhim temir rudasi hisoblanadi. Insoniyatga ma'lum bo'lgan birinchi magnitli material.

MAGNEZIAL ARALASHMA*ing.* magnesian mixture*rus.* магнизальная смесь, ж

$MgCl_2 \cdot 6H_2O$ bilan NH_4Cl ning ammiakdagi eritmasi; PO_4 va AsO_4 ionlarning sifat va miqdoriy analizida ishlatiladi.

MAGNEZIT*ing.* magnesite*rus.* магнезит, м

$MgCO_3$ tarkibli mineral. Birinchi marta kashf etilgan Magnesiya (Thessaly, Gretsiya) mintaqasi

nomi; qadim zamonlardan beri ma'lum bo'lgan. Shuningdek, magnezit 1-10% aralashmalar bilan MgO magniy oksididan tashkil topgan o'tga chidamli materialdir.

MAGNIT TEMIRTOSH*ing.* magnetite, lodestone*rus.* магнитный железняк, м*g.* magnetit**MAGNIY***ing.* magnesium*rus.* магниЙ, м

Kimyoviy element, kimyoviy belgisi – Mg, davriy jadvalning II guruh elementi, tartib raqami 12, atom massasi – 24,32, oq metall, havoda sekin oksidlanib, oksid pardasi bilan qoplanadi; $d^{20} 1,74 \text{ g/sm}^3$; $t_{\text{suyuq}} 651^\circ$ $t_{\text{qayn.}} 1110^\circ\text{C}$; magniy ko'p yorug'lik tarqatib, ravshan yonadi; alangasida ultrabinafsha nurlar ko'p; sovuq suvda erimaydi, kislotalarda va ammoniy tuzlarida eriydi; magniyning ko'pgina qotishmalari texnikada ishlatiladi, o'zi kimyo laboratoriyalarida, fotografiyada ishlatiladi.

MAGNIY AMMIAKATLARI*ing.* magnesium ammonia*rus.* аммиакаты магния, мн

Masalan: $MgCl_2 \cdot 6NH_3$; suvda darhol parchalanadi.

MAGNIY ARSEMAT*ing.* magnesium arsenate*rus.* магниЙ мышьяковокислый (арсенат магния), м

Kimyoviy formulasi. $Mg_3(AsO_4)_2$, magniy va arsenat kislota tuzi rangsiz kristall modda, suvda oz eriydi.

MAGNIY ATSETAT*ing.* magnesium acetate*rus.* магниЙ уксуснокислый (ацетат магния), м

Kimyoviy formulasi: $Mg(CH_3COO)_2$ yoki $Mg(CH_3COO)_2 \cdot 4H_2O$, rangsiz kristall modda, undan sirka kislota hidi kelib turadi, suvda eriydi.

MAGNIY BORAT*ing.* magnesium borate*rus.* магниЙ борнокислый (борат магния), м

Kimyoviy formulasi: $Mg(BO_2)_2$, magniy va metoborat kislata tuzi, rangsiz kristall modda, suvda erimaydi.

$Mg(BO_2)_2 \cdot nH_2O$ tarkibli kristallgidratlarni hosil qiladi, bunda $n=3$ va 8 .

MAGNIY BROMAT

ing. magnesium bromate

rus. магний бромат, магний бромноватокислый, м
Kimyoviy formulasi: $Mg(BrO_3)_2$, magniy va bromid kislota tuzi, rangsiz kristall, suvda eriydi, $Mg(BrO_3)_2 \cdot 6H_2O$ tarkibli kristalgidratlar hosil qiladi.

MAGNIY BROMID

ing. magnesium bromide

rus. магний бромистый (бромид магния), м
Kimyoviy formulasi: $MgBr_2$, rangsiz, geksagonal kristallardan iborat gigroskopik modda, $165^\circ C$ da parchalanadi, suvda, spirtida HBr da eriydi, efirmda oz eriydi. $MgBr_2 \cdot 6H_2O$ kristallogidrat hosil qiladi, d $3,72 \text{ g/sm}^3$, t_{suyuq} $700^\circ C$.

MAGNIY FOSFAT

ing. magnesium phosphate

rus. магний фосфорнокислый (фосфат магния), м
Kimyoviy formulasi: $Mg_3(PO_4)_2 \cdot 8H_2O$, monoklinik va prizmatik kristallardan iborat rangsiz modda; d $2,41 \text{ g/sm}^3$, $120^\circ C$ da 5 molekula suvini yo'qotadi, $400^\circ C$ da hamma suvini yo'qotadi; suvda erimaydi, kislotalarda eriydi.

MAGNIY FTORID

ing. magnesium fluoride

rus. магний фтористый (фторид магния), м
Kimyoviy formulasi: MgF_2 , tetragonal kristallardan iborat rangsiz modda; t_{suyuq} $1396^\circ C$, t_{qayn} $2239^\circ C$, d $2,472 \text{ g/sm}^3$, suvda va spirtida erimaydi, nitrat kislotalarda eriydi.

MAGNIY GIDROKSID

ing. magnesium oxide hydrate

rus. магния гидрат окиси, ж
Kimyoviy formulasi: $Mg(OH)_2$, o'rta kuchli asos, oq modda, 100 g suvda $18^\circ C$ da $0,0009 \text{ g}$, $100^\circ C$ da $0,004$ eriydi, kislotalarda va ammoniy tuzlarida yaxshi eriydi.

MAGNIY GIDROPEROKSID

ing. magnesium peroxide hydrate

rus. магния гидрат перекиси
Magniy gidroperoksid $MgO_2 \cdot xH_2O$.

MAGNIY YODID

ing. magnesium iodide

rus. магний иодистый (иодид магния), ж
Kimyoviy formulasi: MgJ_2 , oq kristallardan iborat gigroskopik modda; d $4,25 \text{ g/sm}^3$, qizdirilganda ajraladi; suvda, spirtida va efirmda eriydi.

MAGNIY IZOTOPLARI

ing. isotopes of magnesium

rus. изотопы магния, мн
 ^{24}Mg — $77,4\%$, ^{25}Mg — $11,5\%$, ^{26}Mg — $11,1\%$. Yadroda turli xil neytron tarkibiga ega bo'lgan magniy kimyoviy elementi atomlarining (va yadrolarining) turlari.

MAGNIY KARBONAT

ing. magnesium carbonate

rus. магний углекислый (карбонат магния), м
Kimyoviy formulasi: $MgCO_3$, romboedrik kristallardan iborat oq modda, normal (o'rta) tuz; d $3,037 \text{ g/sm}^3$, $350^\circ C$ da ajraladi, suvda oz eriydi, kislotalarda, CO_2 eritmasida eriydi; magniy tuzlariga $KHCO_3$ yoki $NaHCO_3$ ta'siridan hosil bo'ladi.

MAGNIY NITRID

ing. magnesium nitride

rus. магний азотистый (нитрид магния), м
Kimyoviy formulasi: Mg_3N_2 , yashilroq-kulrang kukun, qaynoq suv ta'sirida $Mg(OH)_2$ va NH_3 ga ajraladi; kislotalarda eriydi, spirtida erimaydi.

MAGNIY OKSID

ing. magnesium oxide

rus. магния окись, ж
Kimyoviy formulasi: MgO , kub shaklidagi kristallardan iborat, qiyin suyuqlanuvchi oq rangli modda; d $3,5 \text{ g/sm}^3$, t_{suyuq} $2800^\circ C$; t_{qayn} $3600^\circ C$, suyuq MgO qotganda kub shaklida kristallanadi; deyarli suvda erimaydi, kislotalarda erib, tuzlar hosil qiladi; o'tga chidamli buyumlar va ksilolit, fibrolit kabi binokorlik materiallari tayyorlashda ishlatiladi; toza MgO tibbiyotda ham ishlatiladi va kuydirilgan magneziya deb ataladi.

MAGNIY OKSIDLARI

ing. magnesium oxides

rus. магния окислы, мн
q. kuydirilgan magniy, magniy oksidi, magniy peroksid.

MAGNIY PERXLORAT

ing. magnesium perchlorate

rus. магний хлорнокислый (перхлорат магния), м

Kimyoviy formulasi: $Mg(ClO_4)_2$, oq gigroskopik modda, suvsiz magniy perxlorat "angidron" deb ataladi va ko'pgina suyuqliklarni hamda gazlarni quritishda ishlatiladi; 200–250°C gacha qizdirib, undan yana foydalanish mumkin, suvda va spirtda eriydi.

MAGNIY SILIKAT

ing. magnesium silicate

rus. магни́й кремневокислый (силикат магния), мн
Kimyoviy formulasi: $3MgSiO_3 \cdot 5H_2O$, oq mayin kukun, suvda va spirtda erimaydi, tibbiyotda, rezina va shisha sanoatida ishlatiladi.

MAGNIY SILITSID

ing. magnesium silicide

rus. магни́й кремнистый (силицид магния), м
Kimyoviy formulasi: Mg_2Si , kubsimon kristallardan iborat ko'k modda, d 2 g/sm³, t_{suyuq} 1102°C; qizdirilganda barqaror bo'ladi, ammo suv va HCl ta'sirida oson ajraladi.

MAGNIY SULFAT

ing. magnesium sulphate

rus. магни́й сернокислый (сульфат магния), м
Kimyoviy formulasi: $MgSO_4$ rangsiz kristall modda, tarkibida 1,2,3,4,5,6,7,12,24 molekula kristallizatsiya suvi bo'lgan kristall gidratlari ham suvda yaxshi eriydi; $MgSO_4$ ning d 2,65 g/sm³, 1624°C da, $MgSO_4 \cdot 7H_2O$ ning d 1,6784 g/sm³; 150°Cda 6 molekula suvini yo'qotadi; tabiatda uchraydi va tibbiyotda ishlatiladi.

MAGNIY SULFID

ing. magnesium sulphide

rus. магни́й сернистый (сульфид магния), м
Kimyoviy formulasi: MgS , kubsimon kristallardan iborat pushti modda, d 2,80 g/sm³, qizdirilganda parchalanadi, suvda ham parchalanadi, kislotalarda eriydi.

MAGNIY SULFIT

ing. magnesium sulphite

rus. магни́й сернистокислый (сульфит магния), м
Kimyoviy formulasi: $MgSO_3 \cdot 6H_2O$, romboedrik kristallardan iborat oq kukun, d 1,725 g/sm³, 200°C da kristallizatsiya suvini yo'qotadi; suvda oz eriydi, spirtda erimaydi; tibbiyotda ishlatiladi.

MAGNIY TIOSULFAT

ing. magnesium sulfate

rus. магни́й серноватистоки́слый (тиосульфат магния), м

Kimyoviy formulasi: $MgS_2O_3 \cdot 6H_2O$, rangsiz, prizmatik va rombik kristallardan iborat modda, d^{24} 1,818 g/sm³, 170°C da 3 molekula suvini yo'qotadi; suvda va spirtda eriydi; tibbiyotda ishlatiladi; bu modda, ba'zan magniy giposulfit deb ham ataladi.

MAGNIY VOLFRAMAT

ing. magnesium tungsten

rus. магни́й вольфрамовокислый (вольфрамат магния), м

Kimyoviy formulasi: $MgWO_4$, oq kristall modda, suvda va spirtda erimaydi, kislotalarda eriydi; rentgenoskopiyada ishlatiladi.

MAGNIY XLORAT

ing. magnesium chlorate

rus. магни́й хлорноватокислый (хлорат магния), м
Kimyoviy formulasi: $Mg(ClO_3)_2$, $Mg(ClO_3)_2 \cdot nH_2O$ tarkibli kristall gidratlarini hosil qiladi, bunda $n=2,4$ va 6. $Mg(ClO_3)_2 \cdot 6H_2O$, nihoyatda gigroskopik oq kukun; d 1,80 g/sm³, t_{suyuq} 40°C; 120°C da ajraladi; suvda va spirtda eriydi.

MAGNIY XLORID

ing. magnesium chloride

rus. магни́й хлористый (хлорид магния)

Kimyoviy formulasi: $MgCl_2 \cdot 6H_2O$, rangsiz monoklinik prizma shaklidagi gigroskopik kristall modda; d 1,56 g/sm³, 1 l suvda 20°Cda 5,76 mol eriydi; isitilganda oz eriydigan asosiy tuzlari hosil bo'ladi; suvsiz $MgCl_2$ ning t_{suyuq} 712°C, t_{qayn} 1412°C, d 2,177 g/sm³, to'qimachilik sanoatida, sorel sementi, ksilolit tayyorlashda va tibbiyotda ishlatiladi.

MAHSULOT

ing. product

rus. продукт, м

Kimyoviy reaksiyalar natijasida hosil bo'lgan moddalardir. Kimyoviy reaksiya paytida reaktivlar yuqori energiyali o'tish holatidan o'tgandan so'ng mahsulotga aylanadi.

MAKSIMAL VALENTLIK

ing. valence maximum

rus. максимальная валентность ж

Elementning maksimal valentligi uning tashqi qobig'idagi elektronlar soni bilan belgilanadi. Xuddi shu raqam elementning guruh raqamiga teng, masalan, azotning maksimal valentligi V, xlorniki VII dir.

MALON KISLOTA

ing. malone acid

rus. малоновая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{HOOC}-\text{CH}_2-\text{COOH}$ ikki asosli karbon kislota, d 1,631 g/sm³, t_{suyuq} 135,6°C. Suvda, spirtida va efirda eriydi.

MALTOZA

ing. malt sugar, maltobiose, maltose

rus. мальтоза, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{12}\text{H}_{22}\text{O}_{11}$. O'simlik dunyosida keng tarqalgan ikki glukoza molekulasining qoldiqlaridan tashkil topgan disaxarid. t_{suyuq} 160–165°C, d^{17} 1,540 g/sm³. Suvda yaxshi eriydi, spirtida oz eriydi, efirda erimaydi.

MANFIY KATALIZ

ing. negative catalysis

rus. отрицательный катализ, м

Sirtidan kiritilgan biror modda ta'siridan reaksiya tezligining kamayish hodisasi; reaksiya tezligini kamaytiruvchi bunday modda anti katalizator yoki indibitor deyiladi. Bu holat manfiy kataliz deyiladi.

MANFIY KOLLOIDLAR

ing. negative colloids

rus. коллоиды отрицательные, мн

Bularning zarrachalari atrofdagi muhitdan manfiy ionlarni (ionlarni) shimib, o'zlari ham manfiy zaryadli bo'ladi, shuning uchun ular manfiy kolloidlar deyiladi.

q. kolloid eritmalar

MANGANAT ANGIDRID

ing. manganese anhydride

rus. марганцовистый ангидрид, м

q. MnO_3 , marganes angidridlari

MANGANAT KISLOTA

ing. permanganous acid

rus. марганцовистая кислота, ж

H_2MnO_4 , nihoyatda beqaror, hosil bo'lgani zamon parchalanib ketadi, kuchli oksidlovchi; tuzlari yashil rangli bo'ladi.

MANNAN

ing. mannan

rus. маннан, м

Elementlar zvenosi, mannozadan tashkil topgan polisaxarid.

MANNOZA

ing. mannose

rus. манноза, ж

Glyukozaning fazoviy izomeri, mannan polisaxaridining tarkibiy qismi, geksoza. d_4^{20} 1,539 g/sm³, t_{suyuq} 132°C. Suvda eriydi, spirtida oz eriydi, efirda erimaydi.

MARGANES

ing. manganese

rus. марганец, м

Kimyoviy element, kimyoviy belgisi – Mn. D.I.Mendeleyev davriy jadvalining to'rtinchi davri VII guruh elementi, tartib raqami 25, atom massasi – 54,93. Oq, qattiq va mo'rt metall, d 20 7,2 g/sm³, t_{suyuq} 1250°C, t_{qayn} 1900°C. Marganes yer yuzida eng ko'p tarqalgan 14-elementdan biri, temirdan keyin esa yer qobig'ida joylashgan ikkinchi og'ir metallidir. Suyultirilgan kislotalarda eriydi, texnikada katta ahamiyati bor, metallurgiya sanoatida ishlatiladi, qotishmalarni qattiq va mustahkam qiladi.

MARGANES RODANID

ing. manganese thiocyanate

rus. марганец роданистый (роданид марганца), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Mn}(\text{CNS})_2$, suvsiz tuzi sariq rangli; $\text{Mn}(\text{CNS})_2 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$ — ravshan yashil rangli; eritmada pushti tusga kiradi, suvda eriydi; $\text{Mn}(\text{CNS})_2 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$ — rangsiz gigroskopik modda, 160°C da 3 molekula suvini yo'qotadi; suvda eriydi.

MARGANES (II)-OKSID

ing. manganese oxide

rus. закись марганца, ж

Kimyoviy formulasi: MnO , kubsimon kristallardan iborat yashil kukun; t_{suyuq} 1650°C, d 5,45 g/sm³, suvda erimaydi, kislotalarda va NH_4Cl da eriydi.

MARGANES (III)-OKSID

ing. manganese oxide

rus. окись марганца, ж

Kimyoviy formulasi: Mn_2O_3 , kubsimon kristallardan iborat qo'ng'ir rangli modda; piroluzit MnO_2 ning 800°C gacha qizdirilishidan hosil bo'ladi; 4,50, t_{suyuq}

700–940°C; kuchsiz asoslik xossalari bor, xlorid kislotada eriydi, suvda erimaydi.

MARGANES ANGIDRIDLARI

ing. manganese anhydride

rus. марганцевый ангидрид, м

MnO_3 – manganat angidrid, Mn_2O_7 – permanganat angidrid; MnO_3 – qizil gigroskopik modda, qizdirilganda parchalanadi, suvda ham parchalanadi, Mn_2O_7 – to'q yashil moysimon suyuqlik, d 2,4 g/sm³, – 20°C dan past haroratda suyuqlanib, 50°C dan yuqori haroratda portlab parchalanadi; kuchli oksidlovchi, efir va spirt kabi moddalarni alangalatib yuboradi.

MARGANES ATSETAT

ing. manganese acetate

rus. марганец уксуснокислый (ацетат марганца), м
Kimyoviy formulasi: $Mn(CH_3COO)_2$, kristallgidrati $Mn(CH_3COO)_2 \cdot 4H_2O$, monoklinik kristallardan iborat pushti rangli modda; d 1,6 g/sm³, suvda va spirtida eriydi; to'qimachilik sanoatida ishlatiladi.

MARGANES BROMID

ing. manganese bromide

rus. марганец бромистый (бромид марганца), м
Kimyoviy formulasi: $MnBr_2 \cdot 4H_2O$, pushti, monoklinik kristallardan iborat gigroskopik modda; t_{suyuq} , 64,3°C (ajraladi), suvda va spirtida yaxshi eriydi; $MnBr_2$ och qizil gigroskopik modda; d_4^{25} 4,39 g/sm³, qizdirilganda parchalanadi, suvda yaxshi eriydi.

MARGANES FTORID

ing. manganese fluoride

rus. марганец фтористый (фторид марганца), м
Kimyoviy formulasi MnF_2 , prizmatik kristallardan iborat pushti modda; d 3,98 g/sm³, t_{suyuq} 856°C, suvda deyarli erimaydi, kislotalarda eriydi, spirtida va efirda erimaydi. MnF_3 – qizil rangli kristall modda; d 3,54 qizdirilganda parchalanadi, suvda ajraladi, kislotalarda eriydi.

MARGANES GIDROARSENAT

ing. manganese hydroarsenate

rus. марганец кислый мышьяковокислый (гидроарсенат марганца), м
Kimyoviy formulasi: $MnHASO_4 \cdot H_2O$, pushtiroq oq kukun, gigroskopik; suvda erimaydi, qaynoq suvda ajraladi, kislotalarda eriydi, 140°C da kristallizatsiya suvini yo'qotadi.

MARGANES GIDROFOSFAT

ing. manganese hydrophosphate

rus. марганец фосфорнокислый

двузамещенный (гидрофосфат марганца), м
Marganes gidrofosfat – $MnHPO_4 \cdot 3H_2O$, rombik kristallardan iborat pushti rangli kukunsimon modda, suvda oz eriydi, kislotalarda yaxshi eriydi.

MARGANES GIDROKSIDLARI

ing. manganese hydroxides

rus. марганца гидраты окислов, ж

Kimyoviy formulasi: $Mn(OH)_2$ – geksagonal kristallardan iborat modda; d 3,258 g/sm³, qizdirilganda ajraladi; suvda eriydi, asoslik xossalari bor, kislotalarda eriydi; $Mn_2O_3 \cdot H_2O$ – rombik kristallardan iborat jigarrang modda; d 4,2–4,4, suvda erimaydi, qaynoq H_2SO_4 da eriydi.

MARGANES GIDROKSIXROMAT

ing. manganese hydroxochromate

rus. марганец хромовокислый основной

(хромат марганца основной), м

Kimyoviy formulasi: $2MnO \cdot CrO_3 \cdot 2H_2O$, jigarrang kukun, suvda oz eriydi.

MARGANES YODID

ing. manganese iodide

rus. марганец иодистый (иодид марганца), м

Kimyoviy formulasi: MnJ_2 , pushti yoki jigarrang kristall modda; d 5,01 g/sm³; 80°C da parchalanadi, suvda yaxshi eriydi; $MnJ_2 \cdot 4H_2O$ – och qizil, monoklinik kristallardan iborat modda, qizdirilganda parchalanadi; suvda va spirtida yaxshi eriydi.

MARGANES IZOTOPLARI

ing. isotopes of manganese

rus. изотопы марганца, мн

Tabiiy izotopi Mn^{55} – 100%. Yadroda turli xil neytronlarga ega bo'lgan marganes kimyoviy elementining turlari. Massa soni 44 dan 69 gacha (protonlar soni 25, neytronlar soni 19 dan 44 gacha) va 7 yadro izomerlari bo'lgan marganes izotoplari ma'lum.

MARGANES KARBID

ing. manganese carbide

rus. марганец углеродистый (карбид марганца), м

Kimyoviy formulasi: Mn_3C , tetragonal kristallardan iborat modda; d^{17} 6,89 g/sm³, suv ta'sirida metan va vodorod hosil qiladi; konsentrlangan H_2SO_4 va HNO_3 larda erimaydi.

MARGANES KARBONAT

ing. manganese carbonate

rus. марганец углекислый (карбонат марганца), м
Kimyoviy formulasi: $MnCO_3$, ramboedrik kristallardan iborat pushti modda, d 3,125 g/sm³, 300°C ajraladi, tabiatda uchraydi va marganes toshi deyiladi; deyarli suvda erimaydi, suyultirilgan kislotalarda eriydi.

MARGANES NITRAT

ing. manganese nitrate

rus. марганец азотнокислый (нитрат марганца), м
Kimyoviy formulasi: $Mn(NO_3)_2$ och qizil, monoklinik kristallardan iborat gigroskopik modda; 25°C da eritmasidan $Mn(NO_3)_2 \cdot 6H_2O$ holida, 25°C dan yuqorida esa $Mn(NO_3)_2 \cdot 3H_2O$ holida tushadi; qizdirilganda MnO_2 va NO_2 ga parchalanadi; $Mn(NO_3)_2 \cdot 6H_2O$, d^{21} 1,82, t_{suyuq} . 26°C, t_{qayn} . 129°C; suvda va spirtida eriydi.

MARGANES OKSIDLARI

ing. manganese oxides

rus. окислы марганца, ж

q. marganes, marganes dioksidi, marganes oksidi, marganes oksidi anhidridlari

MARGANES ORTOFOSFAT

ing. manganese orthophosphate

rus. марганец фосфорнокислый (ортофосфат марганца), м

Kimyoviy formulasi: $Mn_3(PO_4)_2 \cdot 7H_2O$, qizil amorf kukun; suvda erimaydi, mineral kislotalarda eriydi. $Mn_3(PO_4)_2 \cdot 7H_2O$ dan tashqari 1,2,3 molekula suv saqlaydigan kristallgidratlari mavjud.

MARGANES PIROFOSFAT

ing. manganese pyrophosphate

rus. марганец пиррофосфорнокислый (пиррофосфат марганца), м

Kimyoviy formulasi: $Mn_2P_2O_7$, kristall gidratlari $Mn_2P_2O_7 \cdot 2H_2O$, rangsiz amorf kukun, suvda erimaydi, K va Na pirofosfatlar eritmasida eriydi.

MARGANES QO'SHOKSID

ing. manganese dioxide

rus. двуокись марганца, ж

Kimyoviy formulasi: MnO_2 , qora kristall modda; u romb va kvadrat shakllarida kristallanadi; d 5,026 g/sm³, 535°C da bir atom kislorodini yo'qotadi; suvda va HNO_3 da erimaydi, HCl da eriydi, tabiatda,

asosan, marganesning shu birikmasi uchraydi va piroluzit deb ataladi.

MARGANES SILIKAT

ing. manganese silicate

rus. марганец кремневокислый (силикат марганца), м

Kimyoviy formulasi: $MnSiO_3$, qizil, triklinik kristallardan iborat yoki qizg'ish-sariq kukun; d 3,72 g/sm³, t_{suyuq} . 1323°C; suvda va HCl da erimaydi; shisha va sopol idishlarni bo'yashda ishlatiladi.

MARGANES SILITSID

ing. manganese silicide

rus. марганец кремнистый (силицид марганца), м
Marganesning Mn_2Si , $MnSi$, Mn_3Si , $MnSi_2$ tarkibli silitsidlari bor; ishqorlar ta'siridan oson ajraladi.

MARGANES SULFAT

ing. manganese sulfate

rus. марганец сернокислый (сульфат марганца), м
 $MnSO_4 \cdot 5H_2O$ va $MnSO_4 \cdot 4H_2O$, bu kristall-gidratlar pushti rangli bo'ladi, suvsizi deyarli rangsiz; $MnSO_4 \cdot 7H_2O$ kristallgidratli marganes kuporosi deb ham nomlanadi. $MnSO_4 \cdot 4H_2O$ ning d 2,107 g/sm³, $MnSO_4$ ning d 3,28 g/sm³, t_{suyuq} . 700°C, suvda eriydi; bo'yoqchilikda, qishloq xo'jaligi va fotografiyada ishlatiladi.

MARGANES SULFID

ing. manganese sulphide

rus. марганец сернистый (сульфид марганца), м
Kimyoviy formulasi: $MnS \cdot xH_2O$, bug'doyrang, amorf modda, suvsiz marganes sulfid esa yashil rangli kubsimon kristallardan iborat moddadir. d 3,994 g/sm³, t_{suyuq} . 1620° C parchalanadi, suvda deyarli erimaydi.

MARGANES XLORID

ing. manganese chloride

rus. марганец хлористый (хлорид марганца), м
Kimyoviy formulasi: $MnCl_2 \cdot 4H_2O$, monoklinik kristallardan iborat pushti modda; d 2,01, suvda eriydi (1 suvda 8°C da 550 g $MnCl_2$, 10°C da esa 621,6 g), buning t_{suyuq} . 58°C, 160°C da bir molekula suvini, 200°C da 4 molekula suvini yo'qotadi; $MnCl_2$ - pushti, kubsimon kristallardan iborat gigroskopik modda; d_4^{25} 2,977 g/sm³, t_{suyuq} . 650°C, t_{qayn} . 1190°C; suvda va spirtida eriydi, efrida erimaydi.

MARGANESLI BRONZA

ing. manganese bronze

rus. марганцевая бронза, ж

95 % chamasi Cu va 5 % chamasi Mn dan iborat qotishma. Marganes bronzalari yuqori mexanik xususiyatlari bilan ajralib turadi. Korroziyaga chidamli va qulay quyish qobiliyatiga ega qotishma. Ushbu qotishmalar issiq va sovuq holatda bosim bilan mukammal ishlov beriladi, bu esa 80% gacha sovuq prokat paytida deformatsiyaga imkon beradi.

MARGANESLI PO'LAT

ing. manganese steel

rus. марганцевая сталь, ж

Tarkibida 83–87% Fe, 12-15% Mn, 1-2% C bo'ladi. Bu qotishma mustahkam po'lat, undan mashina qismlari tayyorlanadi. Marganes po'lati, shuningdek Mangalloy yoki Hadfild po'lati deb ataladi.

MARGARIN

ing. margarine

rus. маргарин, м

Margarin – suyuq yog'-moylarni (o'simlik va ba'zi hayvon yog'-moylarini) gidrogenlab qattiq yog'larga aylantirib unga sut va boshqa qo'shimchalar qo'shish bilan hosil qilingan qattiq yog'dir.

MARGIMUSH (KUCHALA)

ing. arsenal anhydride

rus. кучала, мн

q. arsenat angidrid

MARKAZIT

ing. marcasite

rus. марказит, м

Mineral, temir sulfid. Kimyoviy formulasi: FeS_2 , oz miqdordagi mishyak, surma, kobalt, talliy, vismut, mis aralashmalari kam uchraydi. Tabiiy markazit kulrang metall ko'rinishida bo'ladi, toza markazit oq bo'ladi.

MARKOVNIKOV QOIDASI

ing. markovnikov's rule

rus. правило марковникова, с

Alkenlar va alkinlarning birikish reaksiyalarida gologenid kislotaning umuman vadorodli moddalar vadorodi ko'p gidrogenlangan uglerod atomiga birikadi. $\text{CH}_2=\text{CH}-\text{CH}_3+\text{HI}\rightarrow\text{CH}_3-\text{CHI}-\text{CH}_3$

MARMAR

ing. marble

rus. мрамор, м

Kristall tuzilishga ega bo'lgan, tarkibi asosan kalsiy karbonatdan iborat bo'lgan tog' jinsi. Boshqa metall karbonatlari aralashishi natijasida marmarning rangi oq (magnit, rux, qo'rg'oshin karbonatlari), yashil (nikel karbonati) qizil (kobalt karbonati), ko'k (mis karbonati), sariq (temir (II)-karbonati) va h.k. bo'ladi. Qurilish materiali sifatida keng ishlatiladi.

MARSH PROBASI

ing. march test

rus. проба, марша ж

Mishyakni topishda qo'llaniladigan bir usul bo'lib, vodorod arsenid qizdirilganda elementlarga ajralishiga asoslanadi; bunda tekshirilayotgan moddaga rux va xlorid kislotaga ta'sir etiladi va chiqayotgan gazlar o'tadigan nayning bir joyi isitiladi, tekshirilayotgan moddada As bo'lsa, AsH_3 holda chiqadi va nayda As va H_2 ga ajraladi; As nay devoriga o'tirib, ko'zgu hosil qiladi; bunda ishlatiladigan HCl va Zn da As bo'lmasligi lozim.

MASHINA

ing. machine

rus. машина, ж

Energiya, materiallar yoki informatsiyani o'zgartirish maqsadida mexanik harakat bajaruvchi qurilma. Kimyoviy texnologiyada – odatda material (yoki ishlov beriladigan narsa)ning shakli, xossasi, holati, vaziyatini o'zgartiradigan qurilma.

MASSA DEFEKTI

ing. mass defect

rus. дефект массы, м

So'nggi aniqlanishga qaraganda, neytron massasi = 1,00893, proton massasi = 1,00757. Agar geliy yadrosini tashkil qiladigan neytron va protonlar og'irligi hisoblansa, $2n + 2p = 2 \cdot 1,0089 + 2 \cdot 1,0076 = 4,033$ bo'ladi, haqiqatda esa geliy yadro massasi 4,003, ya'ni 0,03 ta kam. Boshqa element yadro massalarini hisoblaganda ham shunday kamlik ko'rinadi, bu massa defekti deyiladi.

MASSA SPEKTRLARI

ing. mass spectra

rus. спектры массы (или массовые спектры), мн

q. mass-spektrograf

MASSIKOT

ing. massicot

rus. массикот, м

Qo'rg'oshin (II)-oksidning sariq shakl o'zgarishi texnikada massikot deyiladi; ikkinchi shakl o'zgarishi sarg'ish-qizil bo'lib, glyot deb ataladi.

q. qo'rg'oshin oksidi

MASS-SPEKTOGRAF

ing. mass spectrograph

rus. масс-спектрограф, м

Ayrim zarralarning massalarini va elementlarning izotoplarini aniqlaydigan va ajratadigan asbob, tekshiriladigan moddadan kanal nurlar hosil qilib (kanal nurlarining zarrachalari musbat zaryadli bo'ladi), mass-spektograf asbobida elektr va magnit maydonlaridan o'tkazilsa, to'g'ri yo'nalishlarini o'zgartiradi, nurdagi zarrachalarning, ya'ni ionlarning zaryadi qancha katta, massasi esa qancha kichik bo'lsa, maydonlar ta'sirida to'g'ri yo'ldan burilish ham shuncha katta bo'ladi. Maydonlardan o'tgan nur fotoplastinkaga ta'sir ettiriladi. Agar zarrachalarning hammasi teng massali va teng zaryadli bo'lsa, plastinkada bitta ravshan qora chiziq hosil bo'ladi. Bu chiziq tizimi massa spektrlari deyiladi. Maydonlar kuchi ma'lum bo'lsa, har bir zarracha (ion) zaryadining shu zarracha (ion) massasiga nisbati $\frac{e}{m}$ ni va bundan foydalanib, massasini hisoblab topish mumkin. Ko'pgina elementlarning bir necha izotoplardan iborat bo'lishi shunday aniqlanadi.

MATBAA QOTISHMASI

ing. typographic alloy

rus. типографский сплав, м

70 – 90% qo'rg'oshin, 15 – 25% surma va ozroq qalay metallaridan iborat qotishma; matbaa harflari shu qotishmadan quyiladi. Quyma stereotiplar va to'plam elementlarini (shriftlar, bo'sh joy materiallari, o'lchagichlar va boshqalar) ishlab chiqarish uchun ishlatiladigan rangli metall qotishmalari.

MATERIAL

ing. material

rus. материал, м

Turli mahsulotlar ishlab chiqarish uchun mo'ljallangan dastlabki predmet, xomashyo.

MATERIYA

ing. matter

rus. материя, ж

Dunyodagi hamma narsalar materiyadan iborat; materiya bizning ongimizdan tashqarida mavjud

bo'lib, doimo harakat qiladi, harakatsiz materiya bo'lmaydi, materiyasiz harakat ham bo'lishi mumkin emas.

MAYDALAB (FRAKSIYALAB) HAYDASH

ing. fractional distillation

rus. дробная (фракционная перегонка), ж

Turli tarkibga ega bo'lgan mahsulotlarni olishga mo'ljallangan suyuqliklarni ajratish usuli. Aralashma qizdirilganda qaynash temperaturalari har xil bo'lgan aralashmaning tarkibiy qismlari birin-ketin ucha boshlaydi. Shundan foydalanib, ular bir-biridan ajratib olinadi. Bu jarayon maydalab haydash deyiladi.

MAYDALASH

ing. grinding

rus. измельчение, с

Bu qattiq jism zarrachalarining hajmini mexanik ta'sir orqali kerakli hajmgacha kamaytirish jarayoni.

DONADORLASH

ing. granulation

rus. гранулирование, с

Kerakli xossalarga ega bo'lgan ma'lum o'lcham va shakldagi qattiq zarrachalar (granularlar) hosil bo'lishi. Zarracha (granula)larning o'lchami mahsulotning turiga, uni keyingi qayta ishlash yoki qo'llash usuliga bog'liq (mm): o'g'itlar 1–4, termoplastiklar 2-5, reaktoplastiklar 0,2-1,0, kauchuk va kauchuk birikmalari 15–25 va undan ko'p, dorivor vositalar 3–25.

MAZUT

ing. fuel oil

rus. мазут, м

Neftning benzin, kerosin, solyar moyi fraksiyalari haydab olingandan so'ng qolgan qora rangli og'ir neft yoqilg'isi. Undan surkov moylari va kreking jarayoni asosida benzin olinadi.

M-DINITROBENZOL

ing. m-dinitrobenzene

rus. м-динитробензол, м

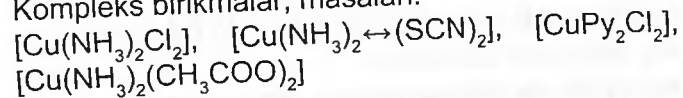
Kimyoviy formulasi: $(C_6H_4(NO_2)_2)$ molyar massasi – 168,11 g/mol bo'lgan organik birikma; nitroguruhlarining joylashishiga qarab orto, meta va para izomerlariga ega, rangsiz kristall, portlovchi, modda. $t_{\text{suyuq.}} 91^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayin.}} 302,8^\circ\text{C}$.

MIS DIATSIDODIAMINLAR

ing. copper diacidodiamines

rus. диацидодиамини, меди. мн

Kompleks birikmalar; masalan:

MEDINAL

ing. medinal

rus. мединал, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_8\text{H}_{11}\text{O}_3\text{N}_2\text{Na}$, dietilbarbitur kislolaning natriyli tuzi; suvda eriydi, spirtida oz eriydi, efirda erimaydi; tibbiyotda ishlatiladi.

MEGABAR

ing. megabar

rus. мегабар, м

1 sm^2 yuzaga ega bo'lgan havo bosimi, 0,987 atmosferaga teng, bu, bosim birligi deb ataladi.

MELAMIN PLYONKALARI

ing. melamine films

rus. меламиновые пленки, мн

Melamin plyonkasi dekorativ xususiyatlarning keng doirasi, mustahkamligi va egiluvchanligi bilan ajralib turadigan noyob pardoqlash materialidir.

MELASSA

ing. molasses

rus. меласса, ж

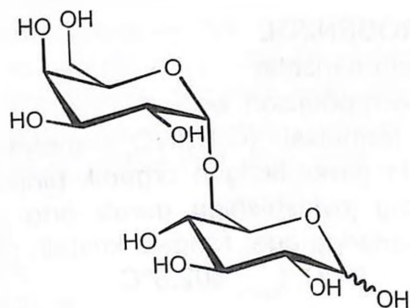
Lavlagi sharbatidan shakar kristallangandan so'ng qolgan qoldiq, bu, odatda, patoka yoki shinni deyiladi.

MELIBIOZA

ing. melibiosa

rus. мелибиоза, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{12}\text{H}_{22}\text{O}_{11}$ organik birikma, D-galaktoza va D-glyukoza qoldiqlari o'rtasida α glikozid bog'lari yordamida hosil bo'lgan disaxarid.

MELINIT

ing. melinite

rus. мелинит, м

q. pikrin kislota

MELLIT KISLOTA

ing. mellitic acid

rus. меллитовая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6(\text{COOH})_6$, benzolgeksakarbon kislota; t_{suyuq} 286-288°C; suvda, spirtida va efirda oson eriydi. Mellit kislota yog'och va ko'mir, grafit va geksametilbenzolning oksidlanishi (masalan, nitrat kislota) orqali olinishi mumkin. Grafit bilan reaksiya uning kristallarida fizik usul bilan kashf etilgan benzol yadrolarini tasdiqlaydi.

MELLITEN

ing. melliten

rus. меллитен, м

q. geksametilbenzol

MENDELEYEV SONI

ing. Mendeleev number

rus. число Менделеева, с

q. yadro zaryadi

MENDELEYEV-KLAPEYRON TENGLAMASI

ing. Mendeleev's equation

rus. уравнение Менделеева, с

$PV = RT$ yoki $PV = nRT$ yoki $PV = \frac{m}{M} RT$, $PVM = TmR$ bu ideal gaz holatining tenglamasi bo'lib, moddalarning gaz holati haqidagi fanning asosiy tenglamasidir. Gazlar ustida olib boriladigan ilmiy va amaliy ishlarning hisobida bu tenglama keng ravishda qo'llaniladi. Uni 1874-yilda D.I. Mendeleev topgan.

MENDELEYEV ZAMAZKASI

ing. Mendeleev putty

rus. Менделеевская замазка, ж

100 og'.q. kanifol 25 og'.q. mum bilan suyuqlantirilgandan so'ng uni aralashtirib turib, 40 og'.q. qizdirilgan Zig'ir yog'i mumiya (tabiiy temir oksid) va 0,1-1 og'.q. olifa yoki kanakunjut moyi qo'shiladi; bu Mendeleev zamazkasidir. Mendeleev zamazkasi laboratoriyalarda ishlatiladi.

MENDELEYEVNING DAVRIY QONUNI

ing. periodic law of Mendeleev

rus. периодический закон Менделеева, м

Elementlarning xossalari, elementlar birikmalarining shakli va xossalari, uning atom og'irligiga davriy ravishda bog'liqdir. Bu qonunni D.I.Mendeleyev 1868-yilda kashf etgan, u vaqtda atomning murakkab tuzilganligi ham ma'lum emas edi.

MENDIPID

ing. mendipid

rus. мендипид, м

$PbCl_2 \cdot 2PbO$ tarkibli mineral.

MENTAN

ing. mentan

rus. ментан, м

Kimyoviy formulasi: $C_{10}H_{20}$, tabiatda ushramaydi, lekin sintetik yo'l bilan simolni gidrogenlash orqali olinadi. t_{suyuq} 170°C

MENTOL (P-MENTANOL YOKI 3-METIL-6-IZO-PROPILSIKLOGEKSANOL)

ing. menthol

rus. ментол (п-ментанол-3 или 3-метил-6-изопропилциклогексанол), м

Kimyoviy formulasi: $C_{10}H_{18}O$, to'yingan spirt, yalpiz moyida bo'ladi. Yalpiz hidi va achchiq ta'mga ega rangsiz kristallar; organik erituvchilarda yaxshi, suvda yomon eriydi, terini juda sovitadi.

MENTON

ing. menton

rus. ментон, м

Gerpenlarga tegishli ikkita izomerga ega modda. Ikkala izomeri ham yalpiz hidli va achchiq ta'mga ega rangsiz yopishqoq suyuqliklar, organik erituvchilarda eriydi, suvda yaxshi erimaydi. Yalpizga o'xshash ba'zi o'simlik efir moylarining tarkibiga kiradi, sintetik usul bilan ham olinadi.

MERGELLAR

ing. marls.

rus. мергели, мн

Tarkibida $CaCO_3$ va $MgCO_3$ bo'lgan kimyoviy jins. Aralash loy-karbonat tarkibidagi cho'kindi toshga o'xshash tog' jinsi: 50–75% karbonat, 25–50% erimaydigan qoldiq. Tog' jinlarini hosil qiluvchi karbonat minerallarining tarkibiga qarab mergellar ohak va dolomitlarga bo'linadi.

MERKAPTANLAR (TIOSPIRTLAR)

ing. mercaptans

rus. меркаптаны (тиоспирты), мн

Umumiy formulasi: $C_n H_{2n+1} SH$, spirtlardagi $-OH$ guruh o'rnida $-SH$ bo'lgan birikmalar; ular oson uchuvchan moddalar bo'lib, qaynash temperaturasi ularga muvofiq spirtlarnikidan past, chunki ularda oddiy efirlardagidek assotsiatsiya darajasi kichik; ularning hidi nihoyatda qo'lansa, kuchsiz kislotalikning xossalari bor; suvda erimaydi, ammo ishqorlarda erib, merkaptidlar hosil qiladi.

MERKAPTIDLAR

ing. mercaptides

rus. меркаптиды, мн

Umumiy formulasi $C_n H_{2n+1} SMe$, bu yerda Me – bir valentli metall, merkaptanlardagi SH guruh vodorodining metallarga almashinishidan hosil bo'lgan tuzlarni merkaptidlar deb qarash mumkin; bular alkogolyatlar analogidir.

MERKURETIL

ing. mercuretyl

rus. меркурэтил, м

Kimyoviy formulasi: $Hg(C_2H_5)_2$, suyuqlik d 2,444 g/sm³, t_{qayn} 159°C.

MERKURFENIL

ing. mercurphenyl

rus. меркурфенил, м

Kimyoviy formulasi: $Hg(C_6H_5)_2$, qattiq modda, t_{suyuq} 120°C.

MERKURIAMMONIY

ing. mercury ammonium

rus. ртутиаммоний, м

NH_2Hg bir valentli radikal; bu – ammoniyning ikki vodorodi ikki valentli simobning bir atomiga almashinishidan hosil bo'lgan radikal deb qaraladi.

MERKURIY

ing. mercury

rus. ртуть, м

Simobning qadimgi nomi.

MERKURMETIL

ing. mercurmethyl

rus. ртутиметил, м

Kimyoviy formulasi: $Hg(CH_3)_2$, rangsiz og'ir suyuqlik, o'ziga xos hidi bor, zaharli.

MERKUROAMMONIY

ing. mercurioammonium

rus. меркуроаммоний, м

Kimyoviy formulasi: NH_2Hg_2 , bir valentli radikal, bu – ammoniyning ikki vodorodi bir valentli simobning ikki atomiga almashinishidan hosil bo'lgan radikal deb qaraladi, dimerkuroammoniy deb ham ataladi.

METAARSENATLAR

ing. metaarsenates

rus. метаарсенаты, мн

Metaarsenat kislota HAsO_3 ning tuzlari. NaAsO_3 Noorganik birikma, ishqoriy metall natriy va metaarsenat kislotalari tuzi, suvda eriydigan rangsiz kristallar.

METABISULFIT

ing. metabisulphite

rus. метабисульфит, м

Kimyoviy formulasi: $\text{K}_2\text{S}_2\text{O}_5$, kaliy pirosulfit; d 2,34 g/sm^3 , 190°C da parchalanadi to'qimachilik sanoatida matolarni bo'yashda va fotografiyada ishlatiladi va "metabisulfit" deb yuritiladi.

METABORAT KISLOTA

ing. metaboric acid

rus. метаборная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: HBO_2 , rangsiz kristall modda. $100\text{--}140^\circ\text{C}$ orasida borat kislotalardan suvni juda sekin ajratib olganda hosil bo'ladi; 140°C da metaborat kislota tetraborat kislotalarga aylanadi.

METAFOSFAT KISLOTA

ing. metaphosphoric acid

rus. метафосфорная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: HPO_3 , shishasimon modda; $t_{\text{suyuq.}}$ 40°C , d 2,2–2,5 g/sm^3 ; suvda parchalanadi, spirtida eriydi.

METAKARBONAT KISLOTA

ing. metacarbonic acid

rus. метаугольная кислота, ж

q. karbonat kislota

Kimyoviy formulasi: H_2CO_3 , odatda, karbonat kislota deb yuritiladi. U beqaror, faqat eritmalarda mavjud bo'ladigan kuchsiz kislotaldir. Yuqori bosim ostida CO_2 gazini suvda yuttirish bilan hosil qilinadi. Ortokarbonat kislota H_4CO_4 ning o'zi ham, tuzlari ham ma'lum emas.

METAKRIL KISLOTA

ing. methacrylic acid

rus. метакриловая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_4\text{H}_6\text{O}_2$ yoki $\text{CH}_2=\text{C}(\text{CH}_3)\text{COOH}$, d_4^{20} 1,015 g/sm^3 , $t_{\text{suyuq.}}$ 16°C , $t_{\text{qayn.}}$ $160^\circ\text{C}\text{--}161^\circ\text{C}$; qaynoq suvda eriydi, spirtida va efirda cheksiz eriydi, Texnik kislotalarning o'ziga xos o'tkir hidiga ega suyuqlik, sof shaklida rangsiz, aralashmalar sabab jigarrangga ega. U suv va organik erituvchilar bilan yaxshi aralashadi, polimerlari plastik massa sanoatida ishlatiladi.

METALDEGID

ing. metaldehyde

rus. метальдегид, м

Kimyoviy formulasi: $(\text{C}_2\text{H}_4\text{O})_4$, sirka aldegidning polimerlanish mahsuloti; bu birikma atsetaldegidning to'rt molekulasidan iborat deb faraz etiladi; $t_{\text{suyuq.}}$ $246,2^\circ\text{C}$; ignasimon kristallardan iborat modda, xloroformda, spirtida, benzolda eriydi, efirda nihoyatda oz eriydi. Sirka aldegidi -10°C dan past haroratlarda suyultirilgan sulfat kislota (1:1) ishtirokida polimerlanadi, metaldegid hosil bo'ladi, xona haroratida paraldegid hosil bo'ladi.

METALEPSIYA

ing. metalepsy

rus. металеПСия, ж

Organik birikmalar radikallari vodorodlarining galo-genlarga almashinishi.

METALL

ing. metal

rus. металл, м

Oddiy sharoitlarda yuqori elektr va issiqlik o'tkazuvchanligiga, plastiklikka, egiluvchanlikka, elektromagnit to'lqinlarni yaxshi qaytarish qobiliyatiga (yaltiroqlik va shaffoflik) ega bo'lgan va kimyoviy reaksiyalarda musbat ionlar hosil qiluvchi oddiy moddalar.

METALL AMIDLAR

ing. metal amides

rus. амиды металлов, мн

Metall amidlari.

q. amidlar

METALL KARBONILLARI

ing. metal carbonyls

rus. карбонилы металлов, мн

Ba'zi metallarning uglerod (II)-oksid bilan hosil qilgan birikmalari; masalan: $\text{Fe}(\text{CO})_5$, $\text{Ni}(\text{CO})_4$ va shu kabilar.

q. karbonillar

METALL ZAKI

ing. scale

rus. окалина, ж

Qattiq mahsulot, asosan, oksidlardan iborat va oksidlovchi muhitda qizdirilganda metall buyumlar yuzasida hosil bo'ladi. Havoda metallarni qizdirganda kislorodning bevosita ta'siri natijasida hosil bo'lgan oksidlar aralashmasi. Bu atama barcha metallar oksidlari uchun emas, faqat temir va mis oksidlarga nisbatan qo'llaniladi.

METALLAR KORROZIYASI

ing. corrosion of metals

rus. коррозия металлов, ж

Metallarning havo, suv, kislotalar kabi moddalar ta'siridan yemirilishi; masalan, temirning zanglashi – temir korroziyasi. Atrof-muhit bilan kimyoviy, elektrokimyoviy yoki fizik-kimyoviy o'zaro ta'sir natijasida metallar va qotishmalarning o'z-o'zidan yo'q qilinishi.

METALLAR PASSIVLIGI

ing. passivity of metals

rus. пассивность металлов, ж

Ba'zi metallarning oksidlanishidan hosil bo'lgan metall oksid shu metall sirtini yupqa parda bilan qoplab oladi va uni korroziyadan saqlaydi, kislotalarga chidamli qiladi. Metallarning bu xossasi passivlik deyiladi.

METALLMAS

ing. non-metal

rus. неметалл, м

Metallmas – metalloid, davriy jadvalning yuqori o'ng burchagini egallagan metall xossalariga ega bo'lmagan kimyoviy elementlar. Metallmaslar elementlar davriy sistemasida bor (B) elementidan astat (At) elementigacha to'g'ri chiziq o'tkazilsa, chiziqning yuqorisida joylashgan asosiy gruppacha elementlaridir.

METALLODETEKTOR

ing. metal detector

rus. металл детектор, м

Metall detektor (metall detektor, minalar detektori) – elektr o'tkazuvchanligi tufayli neytral yoki kuchsiz o'tkazuvchan muhitda metall buyumlarni aniqlashga imkon beradigan elektron qurilma.

METALLOGRAFIYA

ing. metallography

rus. металлография, ж

Fizik-kimyó analizining bir qismi bo'lib, uning vazifasi metall qotishmalarning tuzilishi va xossalari tekshirish asosida ularning kimyoviy tabiatini aniqlashdir.

METALLOORGANIK BIRIKMALAR

ing. organometallic compounds

rus. металлоорганические соединения, мн

Molekulasida metall atomi uglerod atomi bilan bevosita bog'langan moddalar, masalan: $\text{H}_3\text{C}-\text{Zn}-\text{CH}_3$.

METALLOTERMIYA

ing. metallothemy

rus. металлотермия, ж

Metallarni ularning birikmalaridan (oksidlar, galogenidlar va b.) faolroq metallar (Al, Mg) bilan qaytarilishiga asoslangan jarayon.

METALLOTROP O'ZGARISH

ing. metallotropic change

rus. металлотропное изменение, с

Molekula tarkibida metall tutgan guruhning ko'chishi bilan sodir bo'ladigan o'zgarish (izomerlanish tautomeriya).

METALLURGIYA

ing. metallurgy

rus. металлургия, ж

Materialshunoslik va muhandislik sohasi bo'lib, u qotishmalar deb nomlanuvchi metall elementlar, ularning intermetall birikmalari va aralashmalarining fizik va kimyoviy holatlarini o'rganadi. Metallurgiya metallar haqidagi fan va texnologiyani, metallar ishlab chiqarishda qo'llash usullarini hamda iste'molchilar va ishlab chiqaruvchilar uchun mahsulotlarda qo'llaniladigan metall komponentlarini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

METAMERIYA

ing. metamerism

rus. метамерия, ж

Radikallarning gomologiyasiga asoslangan izomeriya, masalan, $C_4H_{10}O$ empirik formulasiga $C_2H_5-O-C_2H_5$ va $CH_3-O-C_3H_7$ singari har xil radikalni ikkita modda to'g'ri keladi. Bu termin hozir ishlatilmaydi.

METAN

ing. methane

rus. метан, м

Kimyoviy formulasi: CH_4 , botqoq gazi, CH_4 , ba'zan, kon gazi yoki botqoqlik gazi deb ham ataladi; yerdan chiqadigan gazlarning tarkibiga kiradi; rangsiz, hidsiz, yonuvchi gaz, alangasi oz yorug'lik beradi; t_{suyuq} , $-184^\circ C$, t_{qayn} , $-161, 50^\circ C$; suvda oz eriydigan gaz.

METANAL

ing. methanal

rus. метанал, м

q. formaldegid

METANOL

ing. methanol

rus. метанол, м

q. metil spirt

META-ORIENTANT

ing. meta-orientator

rus. мета-ориентант, ж

Meta-orientant-benzol yadrosida mavjud bo'lgan elektronaakseptor o'rinbosarning keyingi kiritilayotgan elektrofil guruhni meta-holatga yo'naltirishi bu o'rinbosarning meta-orientant (yo'naltiruvchi) ekanini bildiradi.

METAPLYUMBIT KISLOTA

ing. metalead acid

rus. метасвинцовая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: H_2PbO_3 , kuchsiz kislota.

METASILIKAT KISLOTA

ing. metasilicic acid

rus. метакремневая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: H_2SiO_3 .

q. kremniy kislotalasi

METASTABIL (YARIM TURG'UN) HOLAT

ing. metastable stste

rus. метастабильное (полуустойчивое) состояние, с

Tashqi ta'sirlar natijasida o'z barqarorligini tez yo'qotuvchi holat; masalan, maxsus sharoitda suvning haroratini $-72^\circ C$ gacha pasaytirish va uni suyuq holda saqlash mumkin; suvning $-0^\circ C$ dan pastdagi suyuq holati metastabil holati deyiladi; u o'zina silkitishdanoq qotib qoladi.

METASTABIL BIRIKMALAR

ing. metastable compounds

rus. метастабильные соединения, мн

Bular energiyani yutish bilan hosil bo'lgan moddalar, ya'ni endotermik birikmalardir; ular qancha ko'p energiya yutgan bo'lsa, yemirilishga intilishi ham shuncha yaxshi bo'ladi.

METASTANNAT KISLOTA (B-STANNAT KISLOTA)

ing. metatinnic acid

rus. метаоловянная кислота (β-оловянная кислота), ж

q. qalay kislotalari

METASTIBIAT

ing. metaantimony acid

rus. метасурьмяная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $HSbO_3$, oq kukun, beqaror kislota, tuzlari ma'lum; d 6,6 g/sm³, suvda oz eriydi, kislotada va ishqorlarda eriydi.

METASTIBIT KISLOTA

ing. metaantimonous acid

rus. метасурьмянистая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $HSbO_2$, ortostibit kislota H_3SbO_3 dan bir molekula suv ajralib chiqishi natijasida hosil bo'ladi; kuchsiz kislota, tuzlari ma'lum.

METASTIROL

ing. metastyrol

rus. метастирол, м

Stirol polimeri; molekulasining katta-kichikligi hali aniqlanmagan.

METAVOLFRAMAT KISLOTA

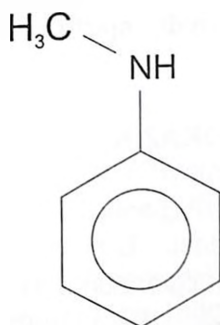
ing. metatungstic acid

rus. метавольфрамовая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $H_2W_4O_{13} \cdot 9H_2O$; d 3,93 g/sm³, suvda eriydi (100 ml suvda $0^\circ C$ da 41,46 g, $22^\circ C$ da 88,57 g, $43,5^\circ C$ da 111,87 g).

METILANILIN

ing. methylaniline
rus. метиланилин, м
 C_7H_9N , tuzilishi:

$t_{qayn.}$ 195,5°C, $t_{suyuq.}$ -57°C, 0,9993; suvda deyarli erimaydi, spirtida va efirda eriydi.

METIL

ing. methyl
rus. метил, м
 CH_3 — erkin radikal, gaz, beqaror faqat sekundning mingdan ulushi qadar vaqtigina mavjud bo'la oladi. Metanning bir valentli radikali.

METIL BROMID

ing. methyl bromide
rus. метил бромистый (метил бромид), м
Kimyoviy formulasi: CH_3Br , rangsiz gaz, $t_{suyuq.}$ -93°C, $t_{qayn.}$ 4,5°C/758 mm, d 1,732 g/sm³; suvda nihoyatda oz eriydi, spirtida, xloroformda va efirda eriydi, qishloq xo'jaligi zararkunandalariga qarshi kurashda, insektofungitsid sifatida ishlatiladi.

METIL FTORID

ing. methyl fluoride
rus. метил фтористый (метил фторид), м
Kimyoviy formulasi: CH_3F , gaz; $t_{suyuq.}$ -141,8°C, $t_{qayn.}$ -78,2°C; suvda, spirtida va efirda eriydi.

METIL YODID

ing. methyl iodide
rus. метил иодистый (метил иодид), м
Kimyoviy formulasi: CH_3I , suyuqlik; $t_{suyuq.}$ -64,45°C, $t_{qayn.}$ 42,5°C, d_0^{20} 2,3346 g/sm³, suvda oz eriydi, spirtida va efirda yaxshi eriydi; turli sintezlarda ishlatiladi.

METIL SELLYULOZA

ing. methyl cellulose
rus. метилцеллюлоза, ж
Sellyulozaning oddiy metil efiri.

METIL SPIRT (YOG'UCH SPIRT, METANOL, KARBINOL)

ing. methyl alcohol
rus. метиловый спирт (древесный спирт, метанол, карбинол), м
Kimyoviy formulasi: CH_3OH , to'yingan spirtlar qatorining birinchi a'zosi, rangsiz suyuqlik; $t_{suyuq.}$ 97,5°C, $t_{qayn.}$ 64,7°C; zaharli; texnikada erituvchi sifatida va formaldegid hosil qilishda ishlatiladi; suv bilan har qanday nisbatda aralashadi; yog'ochning quruq haydalişidan hosil bo'ladi, shuning uchun u ko'pincha yog'och spirti deb ham yuritiladi.

METIL XLORID

ing. methyl chloride
rus. метил хлористый (метил хлорид), м
Kimyoviy formulasi: CH_3Cl , rangsiz gaz, $t_{suyuq.}$ -97,8°C, $t_{qayn.}$ -24,9°C, d^{25} 0,9591 g/sm³, suvda, spirtida va efirda eriydi.

METILAMIN

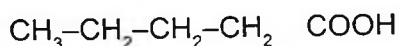
ing. methylamine
rus. метиламин, м
Kimyoviy formulasi: CH_3-NH_2 , gaz, hidi ammiak hidiga o'xshaydi; $t_{suyuq.}$ -92,5°C, $t_{qayn.}$ -7,55°C/719 mm, suvda, spirtida va efirda eriydi; o'simliklarda bo'ladi; ko'pincha, alkaloidlarning va oqsil moddalarning parchalanishidan hosil bo'ladi.

METILBUTADIYEN

ing. methyl butadiene
rus. метилбутадиен, м
Kimyoviy formulasi: C_5H_8 (2-metilbutadiyen-1,3), bu birikma izopren deb ataladi (*q. Izopren*); 1-metilbutadiyen-1,3 (pentadiyen-1,3) yoki piperilen $CH_3-CH=CH-CH=CH_2$, suyuqlik; $t_{qayn.}$ 42°C, d_4^{20} 0,6830 g/sm³, 2-metilbutadiyen-2,3 (demetilalen), $CH_2=C=C(CH_3)_2$; $t_{suyuq.}$ -120°C, $t_{qayn.}$ 40-40,5°C, d 0,6833 g/sm³.

METIL BUTILMALON KISLOTA

ing. methyl butylmalonic acid
rus. метил бутилмалоновая кислота, м
 $C_8H_{14}O_4$ yoki

C

Ignasimon kristallardan iborat modda; $t_{\text{suyuq.}}$ 99–101°C.

METILDIXLORARSIN

ing. methyldichlorosine

rus. метилдихлорарсин, м

Kimyoviy formulasi: $\text{CH}_3\text{-AsCl}_2$, rangsiz suyuqlik, zaharli, bug'lari aksirtiradi.

METILEN

ing. methylene

rus. метилен, м

Kimyoviy formulasi: CH_2 , erkin radikal, nihoyatda beqaror, mingdan bir sekunddayoq o'zgarib ketadi. Eng oddiy karbon, rangsiz gaz, Metilen XX asrning 30-yillarida bashorat qilinganiga qaramay, uning mavjudligi faqat 1959-yilda spektral tadqiqot usullari bilan isbotlangan.

METILEN BROMID

ing. methylene bromide

rus. метилен бромистый (метилен бромид), м

Kimyoviy formulasi CH_2Br_2 ; $t_{\text{qayn.}}$ 96,95°C, $t_{\text{suyuq.}}$ -52,7°C, d_4^{15} 2,80986 g/sm³; suvda oz eriydi, spirtda va efirda cheksiz eriydi.

METILEN YODID

ing. methylene iodide

rus. метилен иодистый (метилен иодид), м

Kimyoviy formulasi: CH_2I_2 , og'ir suyuqlik; $t_{\text{suyuq.}}$ 6°C, $t_{\text{qayn.}}$ 181°C (ajraladi), d_{15}^{15} 3,3326 g/sm³; suvda oz eriydi, spirtda va efirda cheksiz eriydi, tog' jinslari tekshirilganda minerallarni solishtirma og'irliklariga qarab ajratish uchun ishlatiladi.

METILEN XLORID

ing. methylene chloride

rus. метилен хлористый (метилен хлорид), м

Kimyoviy formulasi $\text{CH}_2\text{-Cl}_2$; $t_{\text{qayn.}}$ 39,95°C, $t_{\text{suyuq.}}$ -96,8°C, d_4^{15} 1,3348 g/sm³; suvda oz eriydi, spirtda va efirda cheksiz eriydi, erituvchi modda sifatida ishlatiladi.

METILETILKETON (BUTANON)

ing. methyl ethyl ketone

rus. метилэтилкетон (бутанон), м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_4\text{H}_8\text{O}$ yoki $\text{CH}_3\text{-CH}_2\text{-CO-CH}_3$, $t_{\text{suyuq.}}$ -86,35°C (-85,9), $t_{\text{qayn.}}$ 79,6°C, d_4^{20} 0,8054 g/sm³; suvda eriydi, spirtda va efirda cheksiz eriydi.

METILFENIL GIDRAZIN

ing. methyl phenylhydrazine

rus. метилфенилгидразин, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_7\text{H}_{10}\text{N}_2$, ikki shakli bor: simmetrik metilfenilgidrazin $\text{C}_6\text{H}_5\text{-NH-NH-CH}_3$, moysimon, $t_{\text{qatq.}}$ 200-1°C/331mm, d_{15}^{15} 1,04 g/sm³; simmetrik emas metilfenil gidrazin $\text{C}_6\text{H}_5\text{-N(CH}_3\text{)-NH}_2$, $t_{\text{suyuq.}}$ 131°C/35 mm, $d_4^{11,6}$ 1,058 g/sm³, spirt, efir, xloroform va benzol bilan har qanday nisbatda aralashadi.

METILFENILKETON (ASETOFENON)

ing. methylphenylketone

rus. метилфенилкетон (ацетофенон), м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_8\text{H}_8\text{O}$ yoki $\text{CH}_3\text{-CO-C}_6\text{H}_5$, yupqa kristallardan iborat, $t_{\text{suyuq.}}$ 20,5°C, $t_{\text{qayn.}}$ 202°C, d_4^{20} 1,026 g/sm³, spirtda, efirda, benzolda va xloroformda eriydi, suvda erimaydi; tibbiyotda behush qilish uchun, ya'ni narkoz sifatida ishlatiladi.

METILFENOLLAR

ing. cresols

rus. крезолы, мн

q. krezollar

METILZARG'ALDOG'I

ing. methyl violet

rus. метилфиолетовый, м

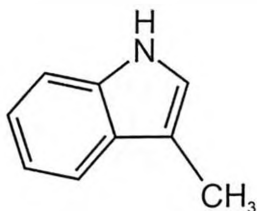
Bu birikma pentametiltrozanilin bilan geksametiltrozanilin aralashmasidir; tarkibida, asosan, pentametiltrozanilin bo'ladi; organik asosning xloridi; Zn^{2+} va Sb^{2+} larni topishda analitik kimyoda ishlatiladi.

METILINDOL

ing. methylindole

rus. метилиндол, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_9\text{H}_9\text{N}$, 1, 2, 3, 4, 5, 7-metilindollar bor; masalan, β - yoki 3-metilindol (yoki skatol):

Nihoyatda qo'lansa hidli modda; $t_{\text{suyuuq.}} 95^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 265^{\circ}\text{C}$, 7-metilindol; $t_{\text{suyuuq.}} 85^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 266^{\circ}\text{C}$; 5-metilindol; $t_{\text{suyuuq.}} 60^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 267^{\circ}\text{C}$; 4-metilindol; $t_{\text{suyuuq.}} 5^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 267^{\circ}\text{C}$; 1-yoki n-metilindol; $t_{\text{qayn.}} 240-241^{\circ}\text{C}$, 2-metilindol; $t_{\text{suyuuq.}} 61^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 271-272^{\circ}\text{C}$. Bularning hammasi suvda oz eriydi, spirtda va efirda eriydi.

METILIZOPROPILBENZOL (YOKI SIMOL)

ing. methylisopropylbenzene

rus. метилизопропилбензол (или цимол), м
Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{10}\text{H}_{14}$ yoki $\text{C}_3\text{H}_7-\text{C}_6\text{H}_4-\text{CH}_3$; uchta izomeri bor: p-izomer-1,4, $t_{\text{suyuuq.}} -73,5^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 177,3^{\circ}\text{C}$, $d_4^{20} 0,8570 \text{ g/sm}^3$, o-izomer-1,2, $t_{\text{qayn.}} 175^{\circ}\text{C}$, $d_4^{20} 0,876 \text{ g/sm}^3$; m-izomer-1,3, $t_{\text{qayn.}} 176^{\circ}\text{C}$, $d_4^{20} 0,8606 \text{ g/sm}^3$; bularning hammasi suvda erimaydi, spirtda va efirda eriydi.

METILIZOPROPILFENOLLAR

ing. methylisopropylphenols

rus. метилизопропилфенолы, мн

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{10}\text{H}_{14}\text{O}$; 1-metil-4-izopropil-2-oksibenzol (*q. karvakrol*), 1-metil-4-izopropil-3-oksibenzol (*q. Timol*).

q. izopropil krezollar

METILIZOPROPILKETON

ing. methylisopropylketone

rus. метилизопропилкетон, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_4\text{H}_{10}\text{O}$ yoki $(\text{CH}_3)_2\text{CH}-\text{CO}-\text{CH}_3$; $t_{\text{suyuuq.}} -92^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 92,4^{\circ}\text{C}$, $d_4^{18} 0,803 \text{ g/sm}^3$, suvda nihoyatda oz eriydi, spirtda va efirda cheksiz eriydi.

METILIZOSIANID (METILKARBILAMIN)

ing. methyl isocyanide

rus. метилизоцианид (метилкарбиламин), м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_2\text{H}_3\text{N}$ yoki CH_3-NC , suyuqlik, hidi atsetonitrilning hidiga o'xshaydi; $t_{\text{suyuuq.}} -45^{\circ}\text{C}$,

$t_{\text{qayn.}} 59,6^{\circ}\text{C}$, $d_4^{20} 0,7557 \text{ g/sm}^3$.

METILKARBILAMIN

ing. methylcarbylamine

rus. метилкарбиламин, м

q. metilizotsianid

METILLASH

ing. methylation

rus. метилирование, с

Vodorod, metall yoki galogen atomlari o'nida metilning (metil guruhi) organik birikmaga kirishiga olib keladigan kimyoviy reaksiya. Alkillashning alohida holati. Metillash natijasida uglerod zanjiri har bir molekulada bir atomgacha kengayadi.

METILORANJ (GELIANTIN YOKI TROPEOLIN D)

ing. methyl orange

rus. метилоранж (гелиантин или тропеолин д), м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{14}\text{H}_{14}\text{O}_3\text{N}_3\text{SNa}$ yoki $\text{NaO}-\text{O}_2\text{S}-\text{C}_6\text{H}_4-\text{N}=\text{N}-\text{C}_6\text{H}_4-\text{N}(\text{CH}_3)_2$, bu modda benzol-azodimetil-anilin sulfokislotaning natriy tuzidir, qizg'ish-sariq kristall modda, sovuq suvda oz eriydi, issiq suvda yaxshi eriydi, spirtda erimaydi; indikator va bo'yoq sifatida ishlatiladi.

METILROT

ing. methylrot

rus. метиловый красный (метилрот), м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{15}\text{H}_{15}\text{O}_2\text{N}_3$ yoki $(\text{CH}_3)_2\text{N}=\text{C}_6\text{H}_4-\text{N}=\text{N}-\text{C}_6\text{H}_4-\text{COOH}$, bu birikma indimetilaminoazobenzolning o-karbon kislotasidir, diazobirikmalar qatoriga kiradigan bo'yoq modda; yaltiroq, gunafsha rangli kristall modda; $t_{\text{suyuuq.}} 181-182^{\circ}\text{C}$; suvda oz eriydi, spirtda, toluolda va muz sirka kislotada eriydi; toluoldan yupqa kristallar holida muz sirka kislotadan esa ignasimon kristallar holida tushadi; indikator.

METILSELLYOZA

ing. methylcellulose

rus. метилцеллюлоза, ж

Sellyuloza va metanolning efiri, oq amorf kukundir. $[\text{C}_6\text{H}_7\text{O}_2(\text{OH})_3-x(\text{OCH}_3)_x]_n$ formulasiga ega. Oddiy qiymatlar $x = 1,4-2$. Sovuq (50°C gacha) suvda, ba'zi organik kislotalar, spirtlar va efirlarda eriydi. Aksariyat organik erituvchilarda erimaydi.

METILURATSIL

ing. methyluracil

rus. метилуратцил, м

q. timin

METILNAFTAMINLAR

ing. methylnaphthamines

rus. метилнафтамины, мн

Kimyoviy formulasi $C_{11}H_{11}N$: 1-metil-2-naftilamin

Ignasimon kristallardan iborat modda; $t_{suyuuq.}$ $51^{\circ}C$ ($49-50^{\circ}C$) – benzolda, spirtida, efirda, xloroformda eriydi: 3-metil-2-naftilamin, kristall modda; $t_{suyuuq.}$

$135-135,5^{\circ}C$; 4-metil-2-naftilamin, kristall modda; $t_{suyuuq.}$

$68^{\circ}C$; 5-metil-2-naftilamin, kristall modda; $t_{suyuuq.}$

$63,4^{\circ}C$; 6-metil-2-naftilamin, yupqa kristallardan iborat modda; $t_{suyuuq.}$

$129-30^{\circ}C$; 7-metil-2-naftilamin, sarg'ish-jigarrang kristall modda; $t_{suyuuq.}$

$105^{\circ}C$; 8-metil-2-naftilamin, ignasimon kristallardan iborat modda, $t_{suyuuq.}$

$85-6^{\circ}C$.

METRSHOK

ing. metrshock

rus. метршток, м

Yog'och yoki metall. Omborga quyilgan suyuqlik chuqurligini o'lchash uchun tayoq. Yog'och metrshok odatda sakkiz qirrali shaklga ega bo'lib, ularning kesmasi 3 sm. Santimetrda bo'linmalar ularga ko'ndalang oq chiziqlar va raqamlar bilan qo'llaniladi, uzunligi 3,5 m gacha metall. Metrshok ko'ndalang kesimi 7x35 mm bo'lgan uzunligi 25 mm plastinka shaklida yoki ichi naysimon naychalar butun qilib yasaladi.

MEVA ESSENSIYALARI

ing. fruit essence

rus. фруктовые эссенции, мн

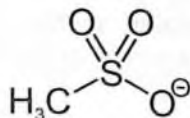
Ba'zi murakkab efirlar xushbo'y bo'lib, ularning hidi meva hidiga o'xshaydi, bular konditer fabrikalarida ishlatiladi va meva essensiyasi deyiladi; masalan, sirka kislotasining izoamil efiridan nok hidi keladi; izovalerial kislotasining izoamil efiridan esa olma hidi keladi.

MEZILATLAR

ing. mesityleni

rus. мезилаты, мн

Mezilatlarda – metansulfon kislotaning efirlari

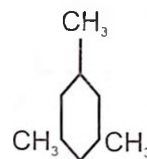

MEZITELIN

ing. mesitylene

rus. мезитилен, м

C_9H_{12} tarkibli uglevodorodning 8 izomeridan biri, tuzilishi:

suyuqlik, d^{14}_0 0,865 g/sm³, $t_{suyuuq.}$ $52,7^{\circ}C$, $t_{qayn.}$ $164,6^{\circ}C$, suvda erimaydi, spirtida va efirda eriydi.

MEZO SHAKL

ing. meso form

rus. мезоформа, ж

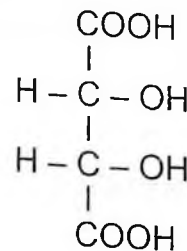
Mezo forma simmetriya elementi bo'lgan ikkita xiral markazli axial molekulaning modifikatsiyasi. Rasematdan farq qiladigan birikma optik jihatdan faol emas, chunki u molekulaning turli markazlarining qarama-qarshi aylanishining ichki kompensatsiyasini o'z ichiga oladi; ikki yoki undan ortiq diral markazlari bo'lgan birikmalarda sodir bo'ladi.

MEZO VINO KISLOTASI

ing. mesotartaric acid

rus. мезо винная кислота, ж

Tekis qutblangan nur tekisligini burmaydigan, molekulasi simmetriya o'qiga ega bo'lgan vino kislotasining izomeri.

MEZOKSALILMOCHEVINA

ing. mesoxalylurea

rus. мезоксалилмочевина, ж

q. alloksan

MEZOKSALUR KISLOTA (YOKI ALLOKSAN KISLOTA)

ing. mesoxaluric acid

rus. мезоксалуровая кислота, ж

q. alloksan kislota

ALLOKSAN KISLOTA

ing. allxanic acid

rus. аллоксановая кислота.

Kimyoviy formulasi: $C_4H_4O_6N_2$, bu kislotaning tuzlari ma'lum, o'zi esa erkin holda CO_2 va karbamidga ajralib ketadi.

MEZOMER ASOS

ing. mesomeric base

rus. мезомерное основание, с

Brensted kislotasidan proton chiqib ketishi natijasida hosil bo'ladigan anion yoki neytral molekula.

MEZOMER EFFEKT

ing. mesomeric effect

rus. мезомерный эффект, м

Kimyoviy bog'ning elektron zichligini π -bog'lar bo'ylab siljishi. Kimyoviy rezonans nazariyasi bilan izohlanadi.

Mezomer effektning, paydo bo'lishi molekulaning π -tizimi profilining o'zgarishi bilan bog'liq. Dastlabki π -tizim o'rnini bosuvchining π -tizimi yoki π -orbitali bilan ustma-ust tushadi, natijada elektron d – qayta taqsimlanadi.

MEZOMER KISLOTA

ing. mesomeric acid

rus. мезомерная кислота, ж

Brenetid asosiga protonning birikishi natijasida hosil bo'ladigan kation yoki neytral molekula.

MEZONLAR (MEZOTRONLAR YOKI VARITRONLAR)

ing. mesons

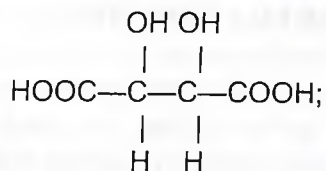
rus. мезоны (мезотроны или варитроны), мн
1936-yilda kosmik nurlarda kashf etilgan zarrachalar, ular kosmik nurlar ta'sirida yer atmosferasida hosil bo'ladi; massasi vodorod massasidan 10 marta kichik, elektron massasidan taxminan 200 marta katta; mezonlar, neytrino zarrachalarining uymasiga elektron yoki pozitronning birikishidan hosil bo'lgan.

MEZOTARTRAT KISLOTA (MEZOVINO KISLOTA)

ing. mesotartaric acid

rus. мезовинная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_4H_6O_6$ yoki

vino kislotaning bir izomeri, optik aktiv emas; $t_{\text{suyuq.}} 140^\circ\text{C}$, $d 1,666$ (*q.* *Vino kislot.*). Uch molekula suv bilan kristallanadi, suvda eriydi (odatdagi sharoitda 100 suvda 125 g eriydi).

MEZOTRON

ing. mesotron

rus. мезотрон, м

q. mezonlar

M-FENILENDIAMIN

ing. m-phenylenediamine

rus. м-фенилендиамин, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_8N_2$, benzol hosilasi, 1,3-fenilendiamindir, $t_{\text{suyuq.}} 63^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 284^\circ\text{C}$, $d_{15}^{15} 1,139$ g/sm³, spirta oson eriydi, efrida ham eriydi.

MIKROGORELKA

ing. micro burner

rus. микрогорелка, ж

Mikro va yarim mikroanalizlarda ishlatiladigan kichik gorelka.

MIKROGRAMM

ing. microgram

rus. микрограмм, м

μg yoki μ , grammning milliondan bir qismi.

MIKROKRISTALL ANALIZ

ing. microcrystalline analysis

rus. микрокристаллический анализ, м

Bu usulda reaksiya mikroskop shishasi ustida olib boriladi, hosil bo'lgan modda kristallarining shakli, mikroskop orqali tekshiriladi va kristallning shakliga qarab, qidirilayotgan elementning (ionning) boyoqligi aniqlanadi; bu metod mikroanalizda ko'p foydalaniladi; birinchi marta 1744-yilda M.B.Lomonosov mikrokrystall analiz bilan shug'ullangan.

MIKRON

ing. micron

rus. микрон, м

Mikron μ () - $1\mu=0,001\text{mm}=10^{-4}$ sm.

MIKROSKOPIK METALLOGRAFIYA

ing. microscopic metallography

rus. микроскопическая металлография, ж
Metallografiyada qo'llaniladigan bir usul bo'lib, bunda metall qotishmalarining tuzilishi mikroskop yordami bilan tekshiriladi; bu usulni 1831-yilda rus muhandisi P. P. Anosov birinchi bo'lib ixtiro etgan.

MIKROTAHLIL

ing. microanalysis

rus. микроанализ, м

Analitik kimyoda qo'llaniladigan bir usul, bunda, tekshiriladigan moddadan bir necha milligramm yoki ml ning o'ndan bir qismicha eritma olinadi, ya'ni makroanalizga qaraganda 100 marta oz olinadi, juda sezgir reaksiyalardan foydalaniladi va bu reaksiyalar mikrokristalloskopik yoki tomchilama usul bilan bajariladi.

MILLIMIKRON

ing. millimicron

rus. миллимикрон, м

мμ, 1мμ=0,001, μ=10⁻⁷см. Bu eng ko'p ishlatiladigan kichik uzunlik o'lchov birliklaridan biridir. Nanometr, shuningdek, yarimo'tkazgich ishlab chiqarish texnologiyasini tavsiflashda eng ko'p ishlatiladi.

MINERAL

ing. mineral

rus. минерал, м

Tarkibi va tuzilishi jihatidan bir jinsli, geologik jarayonlarning tabiiy mahsuli bo'lib, kimyoviy birikma bo'lgan jinslar, rudalar, meteoritlarning bir qismi. Mineral har qanday agregatsiya holatida bo'lishi mumkin, aksariyat minerallar esa qattiqdir. Minerallar amorf va kristall tuzilishga ega, amorf holatda bo'lgan minerallarga metamikt minerallar kiradi.

MINERAL BULOQLAR

ing. mineral springs

rus. минеральные источники, мн

Bunday buloqlarning suvlarida qattiq va gaz holdagi moddalar erigan bo'ladi; bularning ko'pi shifobaxshdir. Tarkibida erigan tuzlar mikroelementlari, shuningdek, ba'zi biologik faol tarkibiy qismlarni o'z ichiga olgan suv.

MINERAL MODDALAR (ANORGANIK MODDALAR)

ing. mineral

rus. минеральные вещества (вещества неорганические), мн

Minerallar guruhiga makroelementlar (kalsiy, fosfor, kaliy, magniy, natriy, oltingugurt, xlor) va mikroelementlar (temir, rux, brom, yod, kobalt, marganes, mis, molibden, selen, fluor, xrom) kiradi. Tirikmas tabiatda bo'ladigan tuproq, qum, karbonat anhidrid kabi past molekulyar og'irlikdagi moddalar, tana-ning normal ishlashini ta'minlaydigan tuzlar, ularning yo'qligi o'limga olib kelishi mumkin va yetishmovchilik turli kasalliklarga olib keladi.

MINERAL MOY

ing. mineral oil

rus. минеральное масло, с

Surkov moyi neftdan olinadi. Bu neftdan olinadigan rangsiz va hidsiz mahsulot. Mineral moy ko'plab sohalarda qo'llaniladi: kosmetologiyada, avtomobilsozlik sohasida u mashina va texnik moy sifatida ishlatiladi.

MINERAL XAMELEON

ing. mineral chameleon

rus. минеральный хамелеон, м

q. kaliy permanganat

MINORA USULI

ing. tower method

rus. башенный способ, м

Bu usulda SO₂ ni suv ishtrokida NO₂ bilan oksidlab, H₂SO₄ olinadi. Bu jarayonda azot oksidlari katalizatorlik rolini bajaradi, ya'ni NO₂ o'zining bir atom kislorodini SO₂ ga berib, o'zi NO ga aylanadi, so'ngra havodan bir atom kislorod birlashtirib olib, NO₂ ga aylanadi va yana SO₂ bilan reaksiyaga kirishadi. Bunda SO₂ bir necha minoralarda oksidlantiriladi (kamera usulida reaksiya qo'rg'oshin kameralar ichida olib boriladi). Minora usulida qo'rg'oshin sarf bo'lmaydi.

MIQDOR

ing. quantity

rus. количество, с

O'lchangan qiymatning raqamli o'lchami. Obyektlar yoki ularning qismlari, shuningdek, xususiyatlari, aloqalari o'rtasidagi tashqi, rasmiy munosabatlarni ifodalovchi kategoriya: ularning kattaligi, soni, ma'lum bir xususiyatning namoyon bo'lish darajasi.

MIQDORIY ANALIZ

ing. quantitative analysis

rus. количественный анализ, м

Tekshirilayotgan moddada ayrim elementlar yoki ayrim birikmalarning miqdorini aniqlash; miqdoriy tahlil ikkiga, ya'ni hajmiy va tortma tahlilga bo'linadi.

MIRABILIT

ing. mirabilite

rus. мирабилит, м

Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_2\text{SO}_4 \cdot 10\text{H}_2\text{O}$ tarkibli mineral, matolarni bo'yashda, tibbiyotda surgu sifatida va shisha ishlab chiqarishda ishlatiladi; mirabilitning laboratoriyada NaCl va H_2SO_4 dan olinishini shifokor va kimyogar Glauber topganligi uchun u Glauber tuzi deb ataladi.

MIRSEN

ing. myrsene

rus. мирцен, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{10}\text{H}_{16}$ alifatik terpen. Mirsen-parfyumeriya sanoatida ishlatiladigan muhim oraliq mahsulot. U yoqimli hidga ega, ammo kamdan-kam hollarda to'g'ridan-to'g'ri ishlatiladi.

MIS

ing. copper

rus. медь, ж

Kimyoviy formulasi: Cu , davriy jadvalning I guruh elementi, tartib raqami 29, atom massasi – 63,54; qizil rangli metall, issiqlik va elektr o'tkazuvchanligi katta; $d^{208,92} \text{ g/sm}^3$, $t_{\text{suyuq.}} 1083^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 2310^\circ\text{C}$; havoda oksidlanib, qorayadi, nam havoda gidrosikarbonat hosil bo'lgani uchun ko'karadi; kislotalarda va ammiakda erib, tuzlar hosil qiladi; elektrotexnikada elektr simlari tayyorlash uchun, metallurgiyada turli qotishmalar tayyorlash uchun va katalizator sifatida ishlatiladi; mis birikmalari qishloq xo'jaligi zararkunandalariga qarshi kurashda, mineral bo'yoqlar sanoatida va boshqa maqsadlarda ishlatiladi.

MIS (I)-GIDROKSID

ing. copper oxide hydrate, copper (I) hydroxide

rus. меди гидрат закиси, мн

Kimyoviy formulasi: CuOH , sariq modda; $d 3,4 \text{ g/sm}^3$, 360°C da bir molekula suvini yo'qotadi; suvda erimaydi, kislotalarda va NH_4OH da eriydi.

MIS (I)-YODID (MIS MONOYODID)

ing. copper (I) iodide

rus. иодистая (I) медь (медь одиоидистая или моноиодид меди), ж

Kimyoviy formulasi: CuI , kubsimon kristallardan iborat oq rangli modda; $t_{\text{suyuq.}} 605^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 1320^\circ\text{C}$, $d 5,653/15^\circ\text{C}$, suvda deyarli erimaydi, NH_4J va NaJ eritmalarida eriydi.

MIS (I)-OKSID

ing. copper (I) oxide

rus. закись меди, ж

Kimyoviy formulasi: Cu_2O , qirmizi rangli mayda kubsimon kristallardan iborat; $d 5,75\text{--}6,09 \text{ g/sm}^3$, $t_{\text{suyuq.}} 1235^\circ\text{C}$, 1800°C da parchalanadi; havoda qizdirilganda tez oksidlanadi; suvda erimaydi, kislota va ishqorlarda eriydi.

MIS (I)-RODANID

ing. copper thiocyanate (I)

rus. медь (I) роданистая, ж

Kimyoviy formulasi: CuCNS , oq kukun; $d 2,846 \text{ g/sm}^3$, $t_{\text{suyuq.}} 1084^\circ\text{C}$ (ajraladi) – suvda oz eriydi, NH_4OH da va efirda eriydi.

MIS (I)-SULFID

ing. copper, (I) sulfide

rus. медь полусернистая, ж

Kimyoviy formulasi: Cu_2S , qora kukun; $d 5,52\text{--}5,82 \text{ g/sm}^3$; suvda erimaydi, nitrat kislotada eriydi; tabiatda rombik kristallar shaklida uchraydi, suvda va etanolda erimaydi.

MIS (I)-XLORID

ing. copper monochloride

rus. медь однохлористая (полухлористая медь или монохлорид меди), ж

Kimyoviy formulasi: CuCl , oq yoki och yashil kukun, $t_{\text{qayn.}} 1366^\circ\text{C}$, $t_{\text{suyuq.}} 422^\circ\text{C}$, $d 3,53 \text{ g/sm}^3$, suvda oz eriydi, HCl da NH_4OH da va spirtida eriydi.

MIS (II) ATSETAT ARSENI (PARIJ YASHILI)

ing. copper arsenic acetate

rus. медь уксуно-мышьяковистокислая (парижская зелень), ж

Kimyoviy formulasi: $\text{Cu}(\text{C}_2\text{H}_3\text{O}_2)_2 \cdot (\text{CuO} \cdot \text{As}_2\text{O}_3)_3$, yashil modda, sovuq suvda erimaydi, kislotalarda va NH_4OH da eriydi, qishloq xo'jaligi zararku-

nandalariga qarshi kiurashda ishlatiladi; bo'yoq sifatida ham ishlatiladi; ba'zan shvaynfurt yashili deb ham ataladi.

MIS (II)-ATSETILENID

ing. acetylene copper

rus. ацетиленистая медь (ацетиленид меди закисной), ж

Kimyoviy formulasi: Cu_2C_2 , suvda yomon eriydi, kuchli portlovchi modda. Mis va uglerodning binar noorganik birikmasi, qizil-jigarrang, ba'zan qora kristallar. Quruq shaklda kristallar urilganda yoki qizdirilganda portlaydi. Portlash paytida kislorod yo'qligida gazsimon moddalar hosil bo'lmaydi.

MIS (II)-BROMID

ing. bromine copper

rus. медь бромная (двубромистая медь, дибромид меди), ж

Kimyoviy formulasi: $CuBr_2 \cdot 2H_2O$, jigarrang-yashil, $CuBr_2$ esa qora monoklinik kristallardan iborat; gigroskopik; $t_{suyuuq.}$ 498°C; suvda va spirtida eriydi;

MIS (II)-FTORID (MIS DIFTORID)

ing. copper (II) fluoride

rus. медь (II) фтористая (двухфтористая медь или дифторид меди), ж

Kimyoviy formulasi: $CuF_2 \cdot 2H_2O$, ko'k, monoklinik kristallardan iborat modda; d 2,9 g/sm³, suvda oz eriydi, spirtida va kislotalarda eriydi.

MIS (II)-GIDROKSID

ing. copper oxide hydrate

rus. гидрат окиси меди, м

Kimyoviy formulasi: $Cu(OH)_2$, ko'k iviq, sariq modda; d 3,368 g/sm³, qizdirilganda ajraladi; suvda erimaydi, kislotalarda va NH_4OH da eriydi. Kristall formasini ham olish mumkin.

MIS (II)-YODID (MIS DIYODID)

ing. copper (II) iodide

rus. медь (II) иодистая (дииодид меди или медь иодная), ж

Kimyoviy formulasi: CuJ_2 , hali olinmagan.

MIS (II)-KARBONAT

ing. copper carbonate

rus. медь углекислая (карбонат меди), ж

Kimyoviy formulasi: $CuCO_3$, bu tuz olinmagan, odatda gidroksikarbonatlar hosil bo'ladi; $CuCO_3 \cdot$

$Cu(OH)_2$ —to'q yashil monoklinik kristallardan iborat modda, d 3,7–4 g/sm³, suvda erimaydi, kislotalarda eriydi, tabiatda malaxit nomli mineral holda uchraydi, misning azurit deb ataladigan minerali ham bor: $2CuCO_3 \cdot Cu(OH)_2$ (ko'k)

MIS (II)-NITRAT

ing. copper nitrate

rus. медь азотнокислая (нитрат меди), ж

Kimyoviy formulasi: $Cu(NO_3)_2$, oq modda; uning $Cu(NO_3)_2 \cdot 6H_2O$, $Cu(NO_3)_2 \cdot 9H_2O$, $Cu(NO_3)_2 \cdot 3H_2O$ tarkibli kristallgidratlari bor; bu kristallgidratlar ko'k rangli; $Cu(NO_3)_2$ suvda yaxshi eriydi (1 suvda 30°C da 8,15 mol) - $Cu(NO_3)_2 \cdot 3H_2O$ ning d 2,047 g/sm³, $t_{suyuuq.}$ 114,5°C; $Cu(NO_3)_2 \cdot 6H_2O$ ning d 2,047 g/sm³, $t_{suyuuq.}$ 26,4°C; bular suvda va spirtida eriydi.

MIS (II)-OKSID

ing. copper oxide

rus. окись меди, ж

Kimyoviy formulasi: CuO , qora yoki to'q qo'ng'ir kukun, ba'zan donalar holda ham bo'ladi, d 6,32 g/sm³, 1026°C da ajraladi; suvda erimaydi; kislotalarda erib, tuzlar hosil qiladi; shisha va chinnilarni yashil, ko'k tusga bo'yashda va laboratoriyalarda analiz ishlarida qo'llaniladi.

MIS (II)-SULFID

ing. copper (II) sulfide

rus. медь (II) сернистая (сульфид меди окисной), ж

Kimyoviy formulasi: CuS , qora, geksagonal yoki monoklinik kristallardan iborat kukun, 4,6; suvda erimaydi, nitrat kislotalarda eriydi; tabiatda uchraydi.

MIS (II)-XLORID (MIS DIXLORID)

ing. copper (II) chloride

rus. медь (II) хлористая (двуххлористая медь, дихлорид меди или медь хлорная), ж

Kimyoviy formulasi: $CuCl_2 \cdot 2H_2O$, havorang, rombik kristallardan iborat modda; d^{22} , 2,39 g/sm³; 110°C da suvini yo'qotadi; $CuCl_2$ —to'q jigarrang, d 3,054 g/sm³, $t_{suyuuq.}$ 498°C; suvda eriydi, (1000 suvda 20°C da 5,58 mol eriydi), spirtida ham eriydi.

MIS (III)-OKSID

ing. trivalent copper oxide

rus. окись трехвалентной меди, мн

Kimyoviy formulasi: Cu_2O_3 , qizil kukun, kuchli oksidlovchi, 100°C da kislorod ajrata boshlaydi, 400°C da CuO ga aylanadi.

MIS AMMIKATLARI

ing. copper ammonia

rus. меди аммикаты, мн

Suvsiz CuSO_4 ga quruq NH_3 ta'siridan mis pentaammiakat $\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{NH}_3$ hosil bo'ladi, bu och gunafsha kukun. Namli havoda bu tuz NH_3 molekularini suv molekulariga birma-bir almashtirib, $\text{CuSO}_4 \cdot 4\text{NH}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$, $\text{CuSO}_4 \cdot 2\text{NH}_3 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$ hosil qiladi. $\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$ ga NH_3 ta'siridan yoki mis sulfatning suvdagi eritmasini NH_3 bilan to'yintirish orqali $\text{CuSO}_4 \cdot 4\text{NH}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$ olinadi, bu ignasimon rombik kristallardan iborat to'q zangori tiniq kompleks tuz, uni $\text{Cu}[(\text{NH}_3)_4\text{H}_2\text{O}]\text{SO}_4$ holda ham yo'zish mumkin. Suvda eriydi, spirtida erimaydi.

MIS ATSETAT

ing. copper acetate

rus. медь уксуснокислая (ацетат меди), ж

Kimyoviy formulasi: $\text{Cu}(\text{C}_2\text{H}_3\text{O}_2)_2 \cdot \text{H}_2\text{O}$, ko'kimtir-yashil, monoklinik kristallardan iborat kukun; d 1,9 g/sm^3 ; spirtida eriydi, t_{suyuq} 115°C ; 240°C da parchalanadi, suvda eriydi; tibbiyotda, to'qimachilik sanoatida va qishloq xo'jaligida ishlatiladi.

MIS DIXROMAT

ing. copper dichromate

rus. медь двуххромовокислая (бихромат меди), ж
Kimyoviy formulasi: $\text{CuCr}_2\text{O}_7 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, qo'ng'ir rangli triklinik kristallardan iborat gigroskopik modda; d 18 2,286 g/sm^3 , 100°C da kristallizatsiya suvini yo'qotadi; suvda, spirtida, kislotalarda va NH_4OH da eriydi.

MIS FOSFAT

ing. copper phosphate

rus. медь фосфорнокислая (фосфат меди), ж

Kimyoviy formulasi: $\text{Cu}_3(\text{PO}_4)_2 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$, och ko'k rombik kristallardan iborat, suvda erimaydi, kislotalarda va ammoniy xloridda eriydi.

MIS FOSFID

ing. copper phosphide

rus. медь фосфористая (фосфид меди), ж

Kimyoviy formulasi: Cu_3P_2 , qora kukun, d 6,67 g/sm^3 , Cu_6P_2 ham bor, u to'q kulrang modda, d 6,4–6,8 g/sm^3 , bular suvda va kislotalarda erimaydi.

MIS GIDRID

ing. copper hydride

rus. медь водородистая (гидрид меди), ж

Kimyoviy formulasi: CuH_2 , Cu_2H_2 va shu kabilar qizg'ish jigarrang kukun, qizdirilganda vodorod ajratib chiqaradi.

MIS GIDROARSENIT

ing. copper hydroarsenite

rus. медь кислая мышьяковистокислая (гидроарсенит меди), ж

Kimyoviy formulasi: CuHAsO_3 , och yashil kukun, suvda erimaydi, kislotalarda eriydi, qizdirilganda ajraladi.

MIS GIDROKSIXROMAT

ing. copper chromate basic, copper hydroxychromate

rus. медь хромовокислая основная (хромат меди основной), ж

Kimyoviy formulasi: $\text{CuCrO}_4 \cdot 2\text{CuO} \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, sarg'ish-jigarrang kukun, 260°C da kristallizatsiya suvini yo'qotadi, suvda erimaydi, nitrat kislotalarda va NH_4OH da eriydi.

MIS IZOTOPLARI

ing. copper isotopes

rus. изотопы меди, мн

Yadroda turli xil neytronlarga ega bo'lgan mis kimyoviy elementining turlari. Massa soni 52 dan 80 gacha (protonlar soni 29, neytronlar soni 23 dan 51 gacha) va 7 yadro izomerlari bo'lgan mis izotoplari ma'lum. Tabiiy mis ikkita barqaror izotopning aralashmasidir: ^{63}Cu – 70,13%, ^{65}Cu – 29,87%.

MIS KARBID

ing. copper carbide

rus. меди углеродистая (карбид меди), мн

Kimyoviy formulasi: Cu_2C_2 , jigarrang-qizil rangli, quruq holda nihoyatda portlovchi modda; mis asetilenid CuC_2 ham olingan.

MIS KOLCHEDANI

ing. copper pyrite

rus. медный колчедан, м

$\text{Cu}_2\text{S} \cdot \text{Fe}_2\text{S}_3$ tarkibli mineral. (yunon tilidan. χαλκός "mis + pirit"), eskirgan sin.: mis pirit tarkibida CuFeS_2 formulasi bo'lgan mis va temir qo'sh sulfid bo'lgan mineral tetragonal sinaoniyada kristallana-

di. Katta kristallar kamdan-kam uchraydi va buzilgan tetraedr ko'rinishga ega. d 4,1-4,3 g/sm³.

MIS KREMNEFTORID

ing. copper fluorosilicon

rus. меди кремнефтористая (силикофторид меди), мн

Kimyoviy formulasi: $\text{CuF}_2 \cdot \text{SiF}_4 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$, ko'k kristall modda, gigroskopik; d 2,182 g/sm³, suvda eriydi, spirtda oz eriydi.

MIS KUPOROSI (TO'TIYOSI)

ing. blue vitriol

rus. медный купорос, м

q. mis sulfat ($\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$)

MIS NITRID

ing. copper nitride

rus. медь азотистая (нитрид меди), ж

Kimyoviy formulasi: Cu_3N Mis metall va azotning noorganik birikmasi, quyuq yashil kristallar, suv bilan reaksiyaga kirishadi, havoda barqaror bo'ladi, 300°C da parchalanadi.

MIS OKSIDLARI

ing. copper oxides

rus. меди окислы, мн

q. mis oksidlari

MIS SIANID

ing. copper cyanide

rus. медь цианистая (цианид меди), ж

Kimyoviy formulasi: $\text{Cu}(\text{CN})_2$, sarg'ish-yashil kukun, suvda erimaydi, kislotalada va ishqorlarda eriydi; $\text{Cu}_2(\text{CN})_2$ – oq, monoklinik kristallardan iborat modda; d 2,9 g/sm³, t_{suyuq} 474,5°C; suvda erimaydi.

MIS SULFAT (MIS KUPOROSI, TO'TIYOSI)

ing. copper sulfate

rus. медь сернокислая (сульфат меди), ж

Kimyoviy formulasi: $\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$, yirik ko'k, tiniq triklinik kristallardan iborat modda; d 2,284, o'ziga xos mazasi bor, havoda ozroq suvsizlanadi; 100°C dan yuqorida suvsizlana boshlaydi, bunda $\text{CuSO}_4 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$, so'ngra $\text{CuSO}_4 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$, $\text{CuSO}_4 \cdot \text{H}_2\text{O}$ ga aylanadi va 250°C da tamoman suvsizlanadi, 653°C da CuO da SO_3 ga ajrala boshlaydi; 1 suvda 20°C da 1,30 eriydi, spirtda oz eriydi; suvsiz CuSO_4 ning t_{suyuq} 200°C, d 3,606 g/sm³.

MIS TETRAMINLARI

ing. copper tetramines

rus. меди тетрамины, мн

Tetraminlar deb ataluvchi kompleks birikmalar qatoriga kiradi, masalan:

$[\text{CuPy}_4]\text{X}_2$, $[\text{CuEn}_2]\text{X}_2$, $[\text{Cu}(\text{NH}_3)_2(\text{H}_2\text{O})_2]\text{X}_2$, $[\text{Cu}(\text{NH}_3)_4]\text{SO}_4$

Py – piridin, En – etilendiamin.

MIS VOLFRAMAT

ing. copper tungstate

rus. медь вольфрамвокислая (вольфрамат меди), ж

Kimyoviy formulasi: CuWO_4 , sariq-jigarang kristallar, kristallgidrati $\text{CuWO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, och yashil kukun, suvda va spirtda erimaydi, ammoniy gidroksidda eriydi, sirka kislotalada oz eriydi.

MIS XLORAT

ing. copper chlorate

rus. медь хлорноватокислая (хлорат меди), ж

Kimyoviy formulasi $\text{Cu}(\text{ClO}_3)_2$ kristallgidrat. $\text{Cu}(\text{ClO}_3)_2 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$, ko'kimtir-yashil, kubsimon kristallardan iborat modda, t_{suyuq} 65°C, 100°C da ajraladi; suvda va etanolda eriydi.

MIS YALTIROG'I

ing. copper shine

rus. медный блеск, м

Cu_2S tarkibli mineral.

MIS YASHILI

ing. copper grun

rus. медная зелень, ж

Mis gidroksiasetatdan iborat yashil bo'yoq, tarkibi taxminan $\text{Cu}(\text{C}_2\text{H}_3\text{O}_2)_2 \cdot \text{Cu}(\text{OH})_2 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$ yoki $\text{Cu}(\text{OH})_2 \cdot (\text{C}_2\text{H}_3\text{O}_2)_2 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$.

MISHYAK

rus. arsenic

ing. мышьяк, м

Kimyoviy formulasi: As, davriy jadvalning V guruh elementi, tartib raqami 33, atom massasi – 74,91; bir necha shakl o'zgarishi bor: α -mishyak, kulrang, romboedrik kristallardan iborat modda; d 2,0 g/sm³, t_{suyuq} 814°C/36 at; β -mishyak, qora amorf modda; d^{20} 4,7 g/sm³, γ -mishyak, bu odatdagi mishyakdir, kubsimon kristallardan iborat modda; d^{20} 2 g/sm³, 358°C da ajraladi; suvda erimaydi, nitrat kislotalada eriydi.

MISHYAK (III)-BROMID (MISHYAK TRIBROMID)

ing. arsenic three bromide (arsenic tribromide)

rus. мышьяк трехбромистый (трибромид мышьяка), м

Kimyoviy formulasi: $(AsBr_3)$, sarg'ish-oq kristall modda; d_4^{45} 3,54 g/sm³, t_{suyuq} 32,8°C, t_{qayn} 221°C; suvda parchalanadi, HCl, HBr, CS₂ larda eriydi; tibbiyotda va analitik kimyoda ishlatiladi.

MISHYAK (III)-YODID (MISHYAK TRIYODID)

ing. arsenic triiodide

rus. мышьяк трииодистый (трийодид мышьяка), м

Kimyoviy formulasi: AsJ_3 , qizg'ish, sariq, geksagonal kristallardan iborat modda; d_4^{15} 4,39 g/sm³, t_{suyuq} 146°C, t_{qayn} 403°C suvda, spirtida, efirda va karbon sulfidida eriydi.

MISHYAK (III)-OKSID

ing. arsenic trioxide

rus. мышьяк трехокись, м

q. arsenit ангидрид

MISHYAK (III)-SULFID (MISHYAK TRISULFID)

ing. arsenic trisulfide

rus. мышьяк трехсернистый (трисульфид мышьяка), м

Kimyoviy formulasi: As_2S_3 , sariq modda; d 3,43 g/sm³, t_{suyuq} 300°C, t_{qayn} 707°C; suvda deyarli erimaydi, ishqorlarda eriydi.

MISHYAK (III)-XLORID (MISHYAK TRIXLORID)

ing. arsenic trichloride

rus. мышьяк треххлористый (трихлорид мышьяка), м

Kimyoviy formulasi: $AsCl_3$, rangsiz, moysimon modda; d_4^0 2,205 g/sm³, t_{suyuq} -18°C, t_{qayn} 130,2°C; suvda parchalanadi, HCl, HBr, PCl₃ larda eriydi.

MISHYAK (V)-OKSID

ing. arsenic pentoxide

rus. мышьяка пятиокись, ж

q. arsenat ангидрид

MISHYAK (V)-SULFID (MISHYAK PENTASULFID)

ing. arsenic pentasulfide

rus. мышьяк пятисернистый (пентасульфид мышьяка), м

Kimyoviy formulasi: As_2S_5 , sariq modda, havosiz joyda qizdirilganda 500°C da As_2S_3 va S ga ajraladi; ishqorda va nitrat kislotada eriydi, suvda erimaydi.

MISHYAK BROMID

ing. arsenic bromide

rus. мышьяк бромистый (бромид мышьяка), м

q. mishyak (III)-bromid

MISHYAK YODID

ing. arsenic iodide

rus. мышьяк иодистый (иодит мышьяка), м

q. mishyak (III)-yodid

MISHYAK IZOTOPLARI

ing. isotopes of arsenic

rus. изотопы мышьяка, мн

⁷⁵As – 100%. Atom yadrosida neytronlar soni har xil bo'lgan mishyak kimyoviy elementining turlari. Massa soni 60 dan 92 gacha va 10 ta yadro izomerlari bo'lgan mishyak izotoplari ma'lum.

MISHYAK KO'ZGUSI

ing. arsenic mirror

rus. мышьяковистое зеркало, с

q. marsh probasi

MISHYAK KOLCHEDANI

ing. arsenic pyrite

rus. мышьяковистый колчедан, м

Kimyoviy formulasi: $FeAsS$, mishyak rudasi. Sinonimlar: mishyak pirit, mishyak-oltingugurtli temir, mispikel, talgeymit.

MISHYAK OKSIDLARI

ing. arsenic oxides

rus. мышьяка окислы, мн

q. mishyak (III)-oksid, mishyak (V)-oksid

MISHYAK SULFID

ing. arsenic sulfide

rus. мышьяк сернистый (сульфид мышьяка), м

q. mishyak (V) sulfid, mishyak (III) sulfid

MISHYAK TI OBIRIKMALARI

ing. arsenic thio compounds

rus. мышьяка тиосоединения, ж

Tioarsenit kislota H_3AsS_3 va tioarsenat kislota H_3AsS_4 tuzlari; bular suvda eriydi; konsentrlangan

kislotalar ta'sirida H_2S va mishyak sulfidlarga ajraladi.

MISHYAK XLORID

ing. arsenic chloride

rus. мышьяк хлористый (хлорид мышьяка), м

q. mishyak (III)-xlorid

MISNI RAFINLASH (MISNI TOZALASH)

ing. copper refining

rus. рафинирование меди, с

Rudalardan mis olinganda unda Cu, Fe, Pb, As, Au kabi qo'shimchalar bo'ladi; misni shu qo'shimchalardan turli usullar bilan (masalan, elektroliz usuli bilan) tozalash misni rafinlash deyiladi.

MISNING QORA RUDASI

ing. copper black ore

rus. медная черная руда, ж

Tabiatda uchraydigan CuO . U kamdan-kam holarda aniq hosil bo'lgan kristallar (tenorit deb ataladi) shaklida, odatda zich jigarrang-qora massalar (melakonit deb ataladi) va boshqa mis rudalari (rang-barang mis rudasi, pirit va boshqalar) shaklida uchraydi.

MITSELLA

ing. micelle, micell(a)

rus. мицелла, ж

Adsorbsiyalangan ionlar va erituvchi molekullarning barqarorlashtiruvchi qobig'i bilan o'ralgan, ma'lum muhitda erimaydigan juda kichik yadrodan iborat kolloid sistemalardagi zarralar.

MITSELLALAR

ing. micelles

rus. мицеллы, мн

Ba'zi bir kolloid eritmadagi zarrachalar eritmadan manfiy ionlarni adsorblab, manfiy kolloid zarrachalar hosil qiladi, ba'zi kolloid eritma zarrachalari esa musbat ionlarni adsorbilab, musbat kolloid hosil qiladi. Elektr zaryadli shunday kolloid zarrachalar ustiga teskari ishorali zaryadga ega ionlar yopishadi, bunday zarra granulla deyiladi. Teskari granula atrofida tartibsiz holda bo'lib, zarracha elektr muvozanatda bo'lgan kollad zarrachalar shu ionlar bilan birgalikda mishella deb ataladi.

MIXAEL REAKSIYASI

ing. michael reaction

rus. реакция михаэля, ж

Nukleofilning (masalan, natriy malon efirning) α, β – to'yinmagan sistemaga (masalan, α, β – to'yinmagan karbonil birikmasiga) mezomer tarzda birikish reaksiyasi.

MO'RTLIK

ing. fragility

rus. хрупкость, ж

Materialning sezilarli qoldiq deformatsiyalari hosil bo'lmasdan buzilish xususiyati. Bu plastiklikka qarama-qarshidir. Bunday xususiyatga ega bo'lgan materiallar mo'rt deyiladi.

MOCHEVINA (KARBAMID)

ing. urea

rus. мочеви́на (карбамид), ж

Kimyoviy formulasi: $NH_2-CO-NH_2$ yoki

$NH_2-C(OH)=NH$, karbonat kisloata diamidi odam va sutemizuvchi hayvonlar siydigida bo'ladi, ignasimon prizmalar shaklida kristallanadi; $t_{\text{suuq.}}$ 133°C.

MODDA

ing. substance

rus. вещество, с

Ma'lum tarkibiga ega bo'lgan kimyoviy materiya. U organik, noorganik, amorf, kristall, portlovchi, aromatik, gazsimon, xushbo'y, uchuvchan, amfoter, yuqori molekulyar, rangli, zaharli, shirin, radioaktiv, tabiiy, sun'iy, sintetik va h.k. bo'lishi mumkin.

MODDALAR MASSASINING SAQLANISH QONUNI

ing. law of conservation of mass of substances

rus. закон сохранения массы веществ, м

Reaksiyaga kiruvchi moddalar massasi reaksiya natijasida hosil bo'ladigan moddalar massasiga hamma vaqt teng. Klassik mexanika va kimyo nuqtayi nazaridan yopiq fizik tizimning umumiy massasi ushbu tizim tarkibiy qismlarining massalari yig'indisiga teng bo'lib qoladi.

MODDALARNI TEKSHIRISHNING OPTIK USULLARI

ing. optical methods for the study of substances

rus. оптические методы исследования веществ, мн
Polyarimetriya, refraktometriya va kolorimetriya degan optik usullar bor.

MODDANING AGREGAT HOLATI

ing. aggregate state of substance

rus. агрегатное состояние вещества, с

Moddalar qattiq, suyuq va gaz holatda bo'la oladi. Bular moddalarning agregat holatlari deyiladi. Harorat va bosimning tegishli kombinatsiyasiga bog'liq bo'lgan moddalarning fizik holati. Agregat holatining o'zgarishi erkin energiya, entropiya, zichlik va boshqa fizik miqdorlarning keskin o'zgarishi bilan birga bo'lishi mumkin.

MODIFIKATSIYA (SHAKL O'ZGARISH)

ing. modification.

rus. модификация (видоизменение), ж

q. allotropiya

MOL

ing. mol

rus. моль, м

Modda miqdorining birligi. Grammolekulaning qisqa nomi.

q. grammolekula

MOLEKULA

ing. molecule

rus. молекула, ж

Moddaning barcha xossalariga ega bo'lib, mustaqil mavjud bo'la oladigan kichik ikki yoki undan ortiq kovalent bog'lanishlar bilan bog'langan atomlardan hosil bo'lgan elektr neytral zarracha.

MOLEKULA POLYARIZATSIYASI (QUTBLANISHI)

ing. polarization of molecules

rus. поляризация молекул, ж

Elektr maydoni ta'sirida bo'lgan polyarmas molekullardagi yadro va elektronlarga elektr maydoni ta'sir etganidan molekulaning maydon zaryadiga o'xshash zaryadlarga ega zarralari itariladi, teskari zaryadli zarralari maydonga tortiladi, natijada molekulada dipollik paydo bo'ladi.

MOLEKULALAR POLYARLIGI

ing. polarity of molecules

rus. полярность молекул, ж

q. geteropolyar aloqa

MOLEKULAR ASSOTSIATSIYASI

ing. association of molecules

rus. ассоциация молекула, ж

Ba'zi moddalarning molekullari o'zaro birikib, mu-rakkab agregatlar hosil qilish qobiliyatiga ega. Bu hodisa molekullar assotsiatsiyasi deb ataladi. Masalan: $xH_2O-(H_2O)_x$; $xHF-(HF)_x$. Moddalarning tem-

peraturasiga qarab, assotsiatsiyalangan molekullar soni o'zgarib turadi.

MOLEKULAR ERITMALAR (CHIN ERITMALAR)

ing. molecular solutions

rus. молекулярные растворы, мн

q. chin eritmalar

MOLEKULAR OG'IRLIK

ing. molecular weight

rus. молекулярный вес, м

Moddalarning molekular og'irliklari xalqaro kislorod birligi bilan ifodalanadi, ya'ni molekular og'irlik modda molekulasi massasi kislorod molekulasi

massasining $\frac{1}{16}$ qismidan necha marta og'ir ekanini ko'rsatadi.

MOLEKULAR OG'IRLIKNI ANIQLASHNING EBULLIOSKOPIK USULI

ing. ebullioscopic method for determining molecular weight

rus. эбуллиоскопический метод определения молекулярного веса, м

Qaynash temperaturasining ko'tarilishi orqali molekular og'irlikni aniqlash va eritmalarini sof erituvchiga nisbatan qaynash haroratining ko'tarilishini o'lchashga asoslangan tadqiqot usuli. Eritma moddaning molekular og'irligini, erituvchining faolligini, dissotsilanish darajasini aniqlash uchun ishlatiladi.

MOLEKULAR OG'IRLIKNI ANIQLASHNING KRIOSKOPIK USULI

ing. cryoscopic method for determining molecular weight

rus. криоскопический метод определения молекулярного веса, м

Eritmalar qotish temperaturasining pasayishi orqali molekular og'irliklarni aniqlash usuli.

MOLEKULAR ORBITAL

ing. molecular orbital

rus. молекулярная орбиталь, ж

Molekuladagi bitta elektronning to'lqin harakatini tavsiflovchi matematik funktsiya.

MOLIBDAT KISLOTA

ing. molybdic acid

rus. молибденовая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $H_2M_2O_4$. Oq kukun; d 3,1123 g/sm^3 ; qizdirilganda ($115^\circ C$ da) suv ajratib chiqarib, MoO_3 ga aylanadi; suvda oz eriydi. Rangsiz kristallar, kristallogidratlarni hosil qiladi.

MOLIBDATLAR

ing. molybdates

rus. молибдаты, мн

Molibdat kislota H_2MoO_4 tuzlari; normal molibdatlar: $Me_2O \cdot MoO_3 \cdot nH_2O$ (Me —bir valentli metall); — dimolibdatlar: $Me_2O \cdot 2MoO_3 \cdot nH_2O$; paramolibdatlar: $3Me_2O \cdot 7MoO_3 \cdot nH_2O$; $5Me_2O \cdot 12MoO_3 \cdot nH_2O$.

MOLIBDEN

ing. molybdenum

rus. молибден, м

Kimyoviy formulasi: Mo; davriy jadvalning VI guruh elementi, tartib raqami 42, atom massasi — 95, kulrang metall; d 10,2 g/sm^3 , t_{suyuq} 2625°C, t_{qayn} 3700°C, ba'zi po'latlar tarkibiga kiradi, kislotalarda eriydi.

MOLIBDEN (II)-SULFID (MOLIBDEN DISULFID)

ing. molybdenum disulfide

rus. молибден двосернистый (дисульфид молибдена, м

Kimyoviy formulasi; MoS_2 , geksagonal kristallardan iborat yaltiroq qora kukun; d^{14} 4,8 g/sm^3 , t_{suyuq} 1185°C, suvda eriydi, H_2SO_4 da va zar suvida eriydi.

MOLIBDEN (II)-XLORID (MOLIBDEN DIXLORID)

ing. molybdenum dichloride

rus. молибден двухлористый (дихлорид молибдена), м

$MoCl_2$, sariq amorf modda; d $\frac{25}{4}$ 3,714, suvda

erimaydi; spirtida, konsentrlangan HCl da eriydi; qizdirilganda uchadi.

MOLIBDEN (III)-SULFID (MOLIBDEN TRISULFID)

ing. molybdenum trisulfid

rus. молибден трехсернистый (трисульфид молибдена), м

Kimyoviy formulasi; MoS_3 , to'q jigarrang modda, sovuq suvda oz eriydi, qaynoq suvda yaxshi eriydi; MoS , Mo_2S_3 , MoS_2 lar ham bor.

MOLIBDEN (III)-XLORID (MOLIBDEN TRIXLORID)

ing. molybdenum trichloride

rus. молибден трехлористый (трихлорид молибдена), м

Kimyoviy formulasi: $MoCl_3$, to'q qizil kukun, qizdirilganda uchadi; d $\frac{25}{4}$ 3,578 g/sm^3 , suvda erimaydi, qaynoq suvda ajraladi, HNO_3 da va H_2SO_4 da eriydi, spirtida va efirda oz eriydi.

MOLIBDEN (IV)-XLORID (MOLIBDEN TETRA-XLORID)

ing. molybdenum tetrachloride

rus. молибден четырехлористый (тетрахлорид молибдена), м

$MoCl_4$, jigarrang rangli kristall gigroskopik modda; t_{suyuq} 194°C, t_{qayn} 268°C; suvda eriydi, qaynoq suvda ajraladi, HNO_3 da va H_2SO_4 da eriydi.

MOLIBDEN (V)-XLORID (MOLIBDEN PENTAXLORID)

ing. molybdenum pentachloride

rus. молибден пятихлористый (пентахлорид молибдена), м

Kimyoviy formulasi: $MoCl_5$, metall kabi yaltiroq, to'q yashil kristall modda (bug'lari to'q qizil rangli);

t_{suyuq} 194°C, t_{qayn} 268°C, d $\frac{25}{4}$ 2,928 g/sm^3 ; suv bilan

reaksiyaga kirishadi, kislotalarda eriydi.

MOLIBDEN (VI)-FTORID (MOLIBDEN GEKSAFTORID)

ing. molybdenum hexafluoride

rus. молибден шестифтористый (гексафторид молибдена), м

Kimyoviy formulasi: MoF_6 , rangsiz kristall modda; t_{suyuq} 18°C, t_{qayn} 35°C; suvda oz eriydi va ajraladi.

MOLIBDEN FTORID

ing. molybdenum fluoride

rus. молибден фтористый (фторид молибдена), м
q. молибден (VI)-ftorid.

MOLIBDEN IZOTOPLARI

ing. isotopes of molybdenum

rus. изотопы молибдена, мн

Yadroda turli xil neytron tarkibiga ega bo'lgan molibden kimyoviy element atomlarining turlari. Tabiiy molibden yetti izotopdan iborat: ^{92}Mo - 14,9%, ^{94}Mo - 9,4%, ^{95}Mo - 16,1%, ^{96}Mo - 16,6%, ^{97}Mo - 9,65%, ^{98}Mo - 24,1%, ^{100}Mo - 9,25%.

MOLIBDEN KARBID

ing. molybdenum carbide

rus. молибден углеродистый (карбид молибдена), м

Kimyoviy formulasi: MoC, kulrang kukun; d^{20} 8,48 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 2570°C; Mo₂C ham ma'lum, $t_{\text{suyuq.}}$ 2695°C; suvda erimaydi, kislotalarda eriydi.

MOLIBDEN KARBONIL

ing. molybdenum carbonyl

rus. карбонил молибдена, м

Kimyoviy formulasi: Mo(CO)_{5,6}, uchuvchan kristallardan iborat oq modda.

MOLIBDEN OKSIDLARI

ing. molybdenum oxides

rus. окислы молибдена, мн

Kimyoviy formulasi: MoO₃, och sarg'ish rombik kristallardan iborat modda; d 4,4 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 795°C, $t_{\text{qayn.}}$ 1155°C, kislotalik xarakteri bor; Mo₂O₃, MoO₂ oksidlari ham bor; Mo₂O₃ – to'q kulrang kukun, kislotalarda oz eriydi, suvda, ishqorlarda erimaydi; MoO₂ – qo'ng'ir kukun yoki qizg'ish-gunafsha rang kristall modda, d 4,5–6,4 g/sm³, suv va ishqorlarda erimaydi; bu oksidlarning hammasi bir-biriga oson aylanishi va o'zaro birikib, murakkabroq oksidlar hosil qilishi mumkin, bular kimyo sanoatida katalizator sifatida ishlatiladi.

MOLIBDEN SULFID

ing. molybdenum sulfide

rus. молибден сернистый (сульфид молибдена), м

q. molibden(II)-sulfid, molibden(III)-sulfid.

MOLIBDEN SUYUQLIGI

ing. molybdenum liquid

rus. молибденовая жидкость, ж

Bu reaktiv (NH₄)₂MoO₄ dan, konsentrlangan HNO₃ (1,2) va suvdan tayyorlanadi; fosfat kislotani aniqlash uchun ishlatiladi; buni tayyorlash usuli analitik kimyo qo'llanmalarida ko'rsatilgan.

MOLIBDEN XLORID

ing. molybdenum chloride

rus. молибден хлористый (хлорид молибдена), м

q. molibden (II)-xlorid, molibden (V)-xlorid, molibden (III)-xlorid, molibden (IV)-xlorid.

MOLIBDEN YALTIROG'I

ing. molybdenite

rus. молибденовый блеск, м

Molibden yaltirog'i.

q. molibdenit

MOLIBDEN ZANGORI

ing. molybdenum blue

rus. молибденовая синь, ж

Molibdat kislotaning kislotali muhitda rux bilan qaytarilishidan hosil bo'ladi; bu modda turli molibden oksidlarining aralashmasi bo'lib, tarkibi taxminan: Mo₂O₅·3MoO₃·6H₂O; bo'yoq sifatida ishlatiladi.

MOLIBDENIL

ing. molybdenyl

rus. молибденил, м

q. Molibden (II)-xlorid, molibden (V)-xlorid, molibden (III)-xlorid, molibden (IV)-xlorid.

Kimyoviy formulasi: MoO₂, ikki valentli radikal, birikmalar tarkibida kation sifatida bo'ladi: MoO₂SO₄, MoO₂Cl₂.

MOLIBDENLI PO'LAT

ing. molybdenum steel

rus. молибденовая сталь, ж

Elastik, mustahkam po'lat; miltiq, tun stvollari, zirh (bronya) plitalar yasash uchun ishlatiladi.

MOLYAL ERITMA

ing. molar solution

rus. моляльный раствор, с

1000 g eritmada erigan moddaning mol miqdori. Eritma konsentratsiyasining bu ifodasi molyar eritma, normal eritma, foiz eritma, titr kabi ifodalarga nisbatan kam ishlatiladi.

MOLYALLIK

ing. molality

rus. моляльность, ж

1000 g erituvchida erigan moddaning miqdori (mollar soni). U kg uchun mol bilan o'lchanadi, "molyalite" dagi ifoda ham keng tarqalgan.

MOLYAR ERITMALAR

ing. molar solutions

rus. молярные растворы, мн

Konsentratsiyalari 1 l eritmada erigan moddaning grammolekulalari soni bilan ifodalanadigan eritmalar; 1 l eritmada 1 grammolekula erigan modda bo'lsa, 1 molyar eritma, 2 grammolekula bo'lsa, 2 molyar eritma deyiladi.

MOLYARIZATSIYA

ing. molarization
rus. моляризация, ж
q. elektrolitik dissotsiatsiya

MOLYARLIK

ing. molarity
rus. молярность
Bu 1 l yoki 1000 ml erituvchiga to'g'ri keladigan eritmadagi erigan moddaning mollari sonining o'lchovidir. Kimyoda tez-tez ishlatiladigan molyarlik birligi mol/l ni tashkil qiladi.

MONATSIT

ing. monazite
rus. монацит, м
Kimyoviy formulasi: $[EPO_4 \cdot Th_3(PO_4)_4]$, mineral, bundagi E—lantanidlardir; texnologiyada ahamiyati bor; monatsit qumida uchraydi.
q. monasit qumi

MONATSIT QUMI

ing. monazite sand
rus. монацитовый песок, м
Lantanid fosfat sinfiga mansub mineral – asosan seriy (Se), lantan (La), neodimiy (Nd), praseodimiy (Pr), tulia (Tm), gadoliniy (Gd), samarium (Sm)), shuningdek, skandiy (Sc), ittriy (Y), lantanoidlar bilan birga noyob tuproq elementlari va aktinoidlarning aralashmalari – torium (Th), uran (U) dan iborat. Umumiy kimyoviy formulasi $M(III)PO_4$. Torium va uran miqdori tufayli u kuchsiz radioaktivdir.

MONELMETALL

ing. Monel metall
rus. Монель-металл, ж
68% Ni, 28% Cu, 2,5% Fe, 1,5% Mn dan iborat qotishma; kimyoviy reaksiyalarga bardosh beradi, shuning uchun kimyo zavodlarining apparaturasini tayyorlashda ishlatiladi. Qotishma xalqaro nikel kompaniyasining bosh metallurgi Devid Braun tomonidan yaratilgan va kompaniya prezidenti Embrose Monel (Ambrose Monell) nomi bilan atalgan. 1906-yilda patentlangan (AQSh Patent 811,239).

MONM

ing. monm
rus. МОНМ, м
q. monosaxarid.

MONOAMINO KISLOTALAR

ing. monoamic acids
rus. моноаминовые кислоты, мн
Tarkibida bitta aminoguruh saqlagan kislotalar.

MONOKLINIK YOKI PRIZMATIK OLTINGUGURT

ing. sulfur monoclinic or prismatic
rus. сера моноклиническая или призматическая, ж
95,5°C dan yuqorida oltingugurtning shu shakli barqarordir, d 1,96 g/sm³, t_{suuq} 119,25°C. Monoklinik oltingugurt eritilgan oltingugurt ehtiyotkorlik bilan sovutilganda hosil bo'ladi.

MONOKS

ing. monox
rus. монокс, м
SiO ba'zan shunday deb ataladi; ba'zi bo'yoqlar va izolyatsiya materiallarini tayyorlashda ishlatiladi; ishqalanganda manfiy elektr bilan zaryadlanib qoladi. Texnik nomi ostida SiO ba'zi bo'yoqlarni ishlab chiqarish uchun, elektr izolyatsion material sifatida, shuningdek, havoni filtrlash uchun ishlatiladi.

MONOMER

ing. monomer
rus. мономер, м
Polimerlanish reaksiyasida polimer hosil qiluvchi past molekulyar modda, shuningdek polimerlar tarkibida takrorlanuvchi birliklar (struktura birliklari). Kichik miqdordagi monomerlardan hosil bo'lgan va o'z navbatida polimerlanishga qodir bo'lgan past molekulyar og'irlikdagi polimerlar oligomerlar deb ataladi.

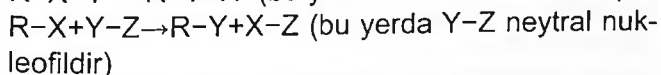
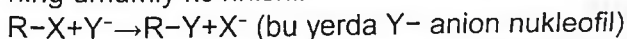
MONOMOLEKULAR ELIMINIRLANISH (TORTIB OLINISH)

ing. monomolecular elimination
rus. мономолекулярное элиминирование (вытягивание), с
Reaksiya tezligini belgilovchi bosqichda bitta molekula ishtirok etadigan elimirlanish (tortib olinish) reaksiyasi. Haydab chiqaraman, yo'q qilish yoki bo'linish reaksiyasi organik birikma molekulasidan atomlar yoki atom guruhlarini boshqasi bilan almashirmasdan ajratish jarayonidir. Organik birikmalarning turli sinflari vakillari boshlang'ich material sifatida xizmat qilishi mumkin.

MONOMOLEKULAR NUKLEOFIL ALMASHINISH

ing. monomolecular nucleophilic substitution
rus. мономолекулярное нуклеофильное замещение, с

O'rin almashish reaksiyalari bo'lib, bunda hujum nukleofil, ya'ni taqsimlanmagan elektron juftini olib yuruvchi reagent tomonidan amalga oshiriladi. Nukleofil almashinish reaksiyalarida chiqib ketuvchi guruh nukleofug deyiladi. Barcha nukleofillar Lyuis asosidir. Nukleofil almashinish reaksiyalarining umumiy ko'rinishi:

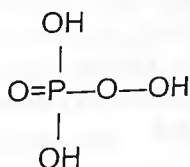

MONOPERFOSFAT KISLOTA

ing. monoperphosphoric acid

rus. мононадфосфорная кислота, ж

Beqaror, kuchli oksidlovchi modda; tuzilishi:

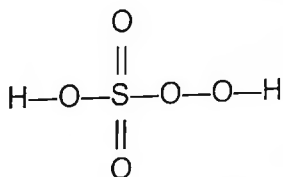

MONOPERSULFAT KISLOTA

ing. monopersulphuric acid

rus. мононадсерная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: H_2SO_5 , rangsiz, yirik kristallardan iborat gigroskopik modda; bir negizli, kuchli oksidlovchi;

MONOSAXARID

ing. monosaccharide

rus. моносахарид, м

Gidrolizga uchramaydigan, aldegidospirtlari yoki keton spirtlari bo'lgan eng oddiy uglevodlar guruhi.

MONOXLORSIRKA KISLOTA

ing. monosachloroacetic acid

rus. монохлоруксусная кислота, ж

$\text{CH}_2\text{Cl}-\text{COOH}$, kristall modda; $t_{\text{suyuq.}}$ 63°C , $t_{\text{qayn.}}$ $185-187^\circ\text{C}$.

MONOZA

ing. monosa

rus. моноза, ж

Monosaxarid.

MONOZALAR (MONOSAXARIDLAR)

ing. monoses

rus. монозы (моносахариды), мн

Organik birikmalar, uglevodlarning asosiy guruhlaridan biri; shakarning eng oddiy shakli. Monosaxaridlar odatda rangsiz, suvda eriydigan, shaffof qattiq moddalardir.

MOR TUZI

ing. mora salt

rus. соль мора, ж

q. temir (II)ammoniy sulfat kislota.

MORFIN

ing. morphine

rus. морфин (или морфий), м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{17}\text{H}_{19}\text{NO}_3$, Afyunning asosiy alkaloidi, uning tarkibida afyun miqdori o'rtacha 10% ni tashkil qiladi, bu boshqa alkaloidlarga qaraganda ancha yuqori. Nihoyatda zaharli, $t_{\text{suyuq.}}$ 254°C , tibbiyotda og'riq sezdirmaydigan va uxlatuvchi vosita sifatida ishlatiladi.

MORFIY

ing. morphine

rus. морфий, м

q. morfin

MORFOTROPIYA

ing. morphotropy

rus. морфотропия, ж

Kristall kimyosida, kimyoviy tarkibi o'zgarishi bilan kristallarning tuzilishi va xususiyatlarining o'zgarishidir. Bu bir xil turdagi kimyoviy birikmalar qatorida atom yoki ion radiuslarining muntazam o'zgarishi bilan bog'liq. Ushbu atama 1870-yilda nemis mineralogi P.G.Grot tomonidan kiritilgan. U kimyoviy tarkibiy qismlarini muntazam almashinishi ta'siri ostida minerallar guruhlaridagi kristall shakllarning o'zgarishiga e'tibor qaratdi.

MORIN

ing. maureen

rus. морин, м

Morin (3, 5, 7, 2, 4- pentaoksiflavon, Murus tinctura deb ataladigan sariq daraxt pigmenti), tarkibi: $\text{C}_{15}\text{H}_{10}\text{O}_7 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$. Bu modda alyuminiy tuzlarining neytral yoki sirka kislotali eritmalarida chiroyli yashil flyuoressensiya hosil qiladi, shuning uchun, Al ni topishda ishlatiladi. Alyuminiy bilan hosil qilgan birikmasining tarkibi: $\text{Al}(\text{C}_{15}\text{H}_9\text{O}_7)_3$; morin kversetinning izomeri.

MOY (YOG')

ing. oil

rus. масло, с

Glitserinning yuqori molekulyar toyinmagan karbon kislotalari (olein, linol, linolen, va b.) bilan hosil qilgan, oddiy sharoitda suyuq bo'lgan, to'yingan murakkab efir.

MOY CHIDAMLILIK

ing. oil resistance

rus. маслостойкость, ж

Polimer materiallarning moyga chidamliligi, materiallarning suyuq yoqilg'i va moylarning ta'siriga bardosh berish qobiliyatidir. Yoqilg'i yoki moy tarkibidagi uglevodorodlar bilan aloqa qilganda, ko'pchilik polimerlar shishadi, bu ularning mustahkamligini, cho'zilishi va egiluvchanligini pasaytiradi.

MOYLAR

ing. oil

rus. масло, с

q. moy.

MOYLAR GIDROGENIZATSIYASI

ing. hydrogenation of fats

rus. гидрогенизация жиров, ж

Suyuq moylar, aksari, to'yinmagan kislota glitseridlaridan iborat; qattiq yog'lar esa to'yingan kislotalarning glitseridlaridir. Suyuq moylarga avtoklavlarda vodorod yuborib, katalizator ishtirokida qizdirilsa, to'yinmagan kislotalar to'yinadi va to'yingan kislota glitseridlari hosil bo'ladi. Shu usul bilan qattiq yog'lar olinadi.

MOZLI QONUNI

ing. Mosely's law

rus. Закон Мозли, м

Mozli elementlarning spektrlari bilan atom soni orasida bir qonuniyat borligini topdi, bu qonun quyidagicha ta'riflanadi. Rentgen spektrlaridagi xarakterli chiziq'larga muvofiq keladigan tebranishlar chastotalarining kvadrat ildizlari elementlarning atom raqamlari bilan to'g'ri chizikli bog'lanishdadir.

MUHIT

ing. medium, environment, atmosphere, condition

rus. среда, ж

Atrof-muhit, qandaydir kimyoviy jarayon sodir bo'ladigan tabiiy sharoitlar to'plami. Muayyan hududning tabiiy sharoitlarini va uning ekologik holatini tavsiflovchi umumlashirilgan tushuncha.

MUHITNING DIELEKTRIK KONSTANTASI

ing. dielectric constant of the environment

rus. диэлектрическая постоянная среды, ж

Induktiv qobiliyat, ayni muhitda ikki xil elektr zaryadining o'zaro tortilishi bo'shliqda tortilishidan necha marta ekanini ko'rsatuvchi son.

MUM

ing. wax

rus. воск, м

Yuqori molekulyar kislotalarning bir atomli (kamdan-kam hollardagina ikki atomli) yuqori molekulyar alifatik spirtlar bilan hosil qilgan murakkab efirlardir. Tarkibi jihatidan yog'larga o'xshab ketadi. Mumlarda murakkab efirlardan tashqari, erkin kislotalar, spirtlar, uglevodorodlar ham bo'lishi mumkin. Mumlar suvda erimaydi, lekin organik qutbsiz erituvchilarda eriydi. Har xil turdagi tabiiy mumlar o'simliklar va hayvonlar tomonidan ishlab chiqariladi va neft tarkibida mavjud.

MUMIYA

ing. mummy

rus. мумия, ж

Mumiya so'zi birinchi marta Yevropa tillarida (Vizantiya, yunon va lotin tillarida) taxminan 1000 yilcha oldin paydo bo'lgan. Bu forscha mum so'zidan kelib chiqqan. VII asrda arab shifokori Ibn Betar "Apolloniya mamlakatidan" kelib chiqqan "mumiya moddasi" haqida yozgan. Tabiiy Fe₂O₃ ning bir xili, bo'yoq tayyorlashda ishlatiladi.

MUMLAR

ing. waxes

rus. воск

q. mum

MURAKKAB EFIRLAR

ing. esters

rus. сложные эфиры, мн

Tarkibida murakkab efir gruppasini -C(O)-O-R saqlagan organik moddalar. Bunda bir uglevodorod radikali kislota karboksilidagi vodorod o'rini oladi, masalan, etil atseton C₂H₅-O-COCH₃.
q. Oddiy efirlar

MURAKKAB MODDA EKVIVALENTI

ing. the equivalent of a complex substance

rus. эквивалент сложного вещества, м

Murakkab moddaning 1 ekvivalent vodorod yoki 1 ekvivalent boshqa element bilan reaksiyaga

kirishuvchi yoki o'rnini oluvchi miqdori. Masalan: $E_{H_{2SO_4}}=M/2$; $E_{NaOH}=M/1$; $E_{AlCl_3}=M/3$.

MURAKKAB MODDALAR

ing. complex substances

rus. сложные вещества, мн

Bular bir necha elementdan tuzilgan moddalar-dir, masalan: shakar, suv, osh tuzi, sulfat kislota va hokazo. Ikki yoki undan ortiq elementlarning kimyoviy bog'langan atomlaridan tashkil topgan murakkab modda (geteronuklear molekular). Ba'zi oddiy moddalar, agar ularning molekulari kovalent bog'lanish bilan bog'langan atomlardan (azot, kislorod, yod, brom, xlor, fluor) iborat bo'lsa, kimyoviy birikmalar sifatida ham ko'rib chiqilishi mumkin. Inert (nodir) gazlar va atomar vodorodni kimyoviy birikmalar deb hisoblash mumkin emas.

MUSBAT NURLAR

ing. positive rays

rus. положительные лучи, мн

q. kanal nurlari

MUSBAT VA MANFIY VALENTLIK

ing. positive and negative valency

rus. положительная и отрицательная валентность, ж

Ba'zi elementlar reaksiyaga kirishganda elektronlarini yo'qotadi, ba'zilari esa elektronlar qo'shib oladi; kimyoviy birikma hosil qilishda elektron yo'qotuvchi element musbat valentli element deyiladi, elektron qabul qiluvchi elementlar esa manfiy valentli elementlar deyiladi. Yo'qotilgan yoki qabul qilingan elektronlar soni elementning valentlik sonini ko'rsatadi; natriy musbat bir valentli, kislorod manfiy ikki valentlidir va hokazo.

MUSBAT KOLLOIDLAR

ing. positive colloids

rus. положительные коллоиды, мн

Bularning zarrachalari atrofdagi muhitdan musbat ionlarni (katronlarni) shimib, o'zlari ham musbat zaryadli bo'ladi. Shuning uchun ular musbat kolloidlar deyiladi.

q. kolloid eritmalar

MUSKARIN

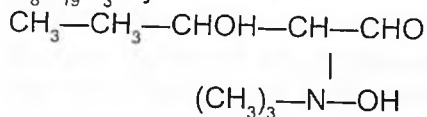
ing. muscarine

rus. мускарин, м

Qo'ziqorinlarda mavjud bo'lgan alkaloid. Nomi lotincha qizil amanita nomidan kelib chiqqan. Agariklarda muskarin miqdori 0,02% dan oshmaydi. Muskarin ham sintetik usulda ishlab chiqariladi.

Xona haroratida muskarin xlorid rangsiz kristallar bo'lib, suvda yaxshi eriydi. Erish nuqtasi 179-180°C (xlorid).

$C_8H_{19}O_3N$ yoki

Pashsha o'ldirish uchun ishlatiladigan kuchli zaharli modda.

MUSKOVIT

ing. muscovite

rus. мусковит, м

Alyumosilikat, tarkibi: $E_2O \cdot 2H_2O \cdot 3Al_2O_3 \cdot 6SiO_2$; bunda E—K va Na.

q. alyumosilikatlar

MUSTAHKAMLIK

ing. strength

rus. прочность, ж

Qattiq jismlarning tashqi kuchlar ta'sirida strukturasi buzilishi va shakli o'zgarishiga qarshilik ko'rsatish xususiyati.

MUTAROTATSIYA

ing. mutarotation

rus. мутаротация, ж

Tarkibida yarimatsetal uglerod atomi borligi va ochiq uglerod zanjirli holatdan yopiq uglerod halqali shakilga o'tish imkoniyatning mavjudligi tufayli monosaxarid optik faolligining o'zgarishi.

ABSOLYUT KONFIGURATSIYA

Assimetrik uglerod atomidagi atomlar yoki atomlar guruhlarining haqiqiy fazoviy joylashuvini aks ettiradi. Xiral molekularning mutlaq konfiguratsiyasi birinchi marta (+)-tartar kislota tuzining rentgen nurlanishini o'rganishda aniqlangan (J.M. Biivo, 1951).

MUTLAQ QAYNASH TEMPERATURASI

ing. absolute boiling point

rus. температура кипения абсолютная, ж

Bu shunday temperaturaki, bundan yuqorida suyuqlik har qanday yuqori bosimda ham suyuq holda

tura olmaydi. Bu, shu suyuqlik uchun mumkin bo'lgan eng yuqori qaynash temperaturasidir. Buni D.I.Mendeleyev absolyut qaynash nuqtasi deb atagan.

KIMYOVIY MUVOZANAT

ing. equilibrium, balance

rus. химическое равновесие, с

Bir yoki bir nechta kimyoviy reaksiyalar teskari tarzda davom etadigan va ularning har biri uchun to'g'ri va teskari jarayonlarning tezligi teng bo'lgan tizimning holati.

MUVOZANAT KONSTANTASI

ing. equilibrium constant

rus. константа равновесия, ж

Qaytar reaksiya natijasida hosil bo'lgan moddalar konsentratsiyasi ko'paytmasining reaksiya uchun olingan moddalar konsentratsiyalari ko'paytmasiga nisbati o'zgarmas miqdor bo'lib, muvozanat konstantasi deyiladi va K harfi bilan belgilanadi (konsentratsiyalar moddalarining stexiometrik sonlar darajasida olinishi lozim).

MUZ

ing. ice

rus. лёд, ж

Qattiq holatdagi, ya'ni temperaturasi 0°Cdan past bo'lgan suv; d 0,92. Keng ma'noda, muz – bu metall

bo'lmagan moddaning qattiq holati bo'lib, u standart harorat va bosimda suyuq yoki gaz holatida bo'ladi. Masalan, ammiak muzi yoki metan muzi.

MUZ SIRKA KISLOTA

ing. glacial acetic acid

rus. ледяная уксусная кислота, ж

Suvsiz sirka kislotasi, tqot. 16°C. Bu organik birikma, karbon kislotalar sinfiga mansub bir atomli kislotasi. Muzli sirka kislotasining sinonimlari (CH₃COOH yoki C₂H₄O₂) — etan kislotasi, sirka kislotasi.

MUZLASH

ing. freezing

rus. замерзание, с

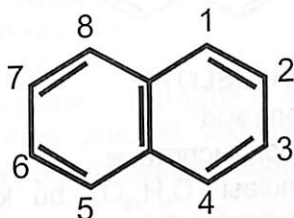
Bu faza o'zgarishi bo'lib, unda suyuqlik harorati muzlash nuqtasidan pastga tushganda qattiq holatga aylanadi.

MO'RILI SHKAF

ing. pull out drobe

rus. вытяжной шкаф, м

Laboratoriyada yoki ishlab chiqarishda zaharli va zararli gazlarni tortib, tashqariga chiqarib turadigan germetik shkaf. Shkafning oldingi qismida ko'tarilib ochiladigan eshigi bo'ladi va shkaf ichiga joylashgan ventilyator yordami bilan uy havosi shu eshik orqali shkafga tortiladi va tashqariga haydab turiladi.

NAFTALIN*ing.* naphthalene*rus.* нафталин, мKimyoviy formulasi: $C_{10}H_8$, tuzilishi:

yaltiroq, uchuvchan, oq kristall modda, o'tkir hidi bor; $t_{\text{suyuq.}} 80,2^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 218^{\circ}\text{C}$, $d^{19} 1,517$, $d_4^{100} 0,9625 \text{ g/sm}^3$; toshko'mir smolasidan olinadi (uning $180^{\circ}\text{--}300^{\circ}\text{C}$ li fraksiyasidan kristallanadi) – antiseptik, kuya dorisi sifatida ham ishlatiladi; suvda oz eriydi, spirtda, efirda, CCl_4 da, CS_2 da va benzolda eriydi, naftalin kimyo sanoati uchun xomashyo bo'lib, u, juda ko'p mahsulotlar – bo'yoq, dorilar, moylar va shu kabilarni sintez qilishda ishlatiladi.

NAFTALIN PECHLARI TERMISTI*ing.* naphthaline furnace thermist*rus.* термист нафталиновых печей, м

Naftalin pechlarida selen elementlarini ikkilamchi issiqlik bilan ishlov berish jarayonini o'tkazish. Selen elementlarini pechning konveyer lentasiga yotqizish va ularni olib tashlash. Keyingi operatsiya uchun selen elementlarini yotqizish.

NAFTALIN VA FENOLLARNI ERITUVCHI*ing.* solvents naphthalene and phenols*rus.* растворители нафталин и фенолы, мн

Fenol, formalin, sulfitli selluloza stilajli bardalarni jonli bug'da qizdirish bilan eritishning texnologik jarayonini o'tkazish. Temiryo'l sistemalaridan fenollar, sulfat kislota, oleum, formalin, baliq yog'i, sulfit selluloza stulini markazdan qochma nasoslar orqali kimyoviy xomashyo ombori rezervuarlariga quyish.

NAFTENLAR*ing.* naphthenes*rus.* нафтены, мн

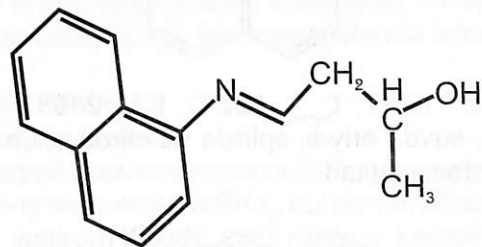
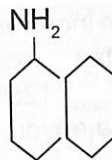
Neft tarkibida uchraydigan besh va olti a'zoli halqasimon uglevodorodlar. Siklopentan, siklogeksan va ularning gomologlari. Neft tarkibidan ajratib yoki sintetik usulda olinadi. Erituvchi yoki reaktiv sifatida ishlatiladi.

NAFTILAMIN SULFON KISLOTALAR*ing.* naphthylaminesulfonic acids*rus.* нафтиламинсульфоновые кислоты, мн $\text{NH}_2\text{-C}_{10}\text{H}_6\text{SO}_3\text{H}$, masalan: α -naftilaminsulfon-1,2-kislota; α -naftilaminsulfon-8,2-kislota; β -naftilaminsulfon-2,1-kislota; β -naftilaminsulfon-7,1-kislota va shu kabilar.

Masalan:

 α -naftilamin-2,4-disulfon kislota:

Masalan:

 α -naftilamin-2,4-disulfon kislota:**NAFTILAMINLAR***ing.* naphthylamines*rus.* нафтиламины, мн $C_{10}H_7NH_2$, tuzilishi:

α -naftilamin (1-aminonaftalin) – ignasimon kristallardan iborat qo'lansa hidli modda; $t_{\text{suyuq.}} 50^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 300,8^{\circ}\text{C}$ (760 mm), $d_{25}^{25} 1,1229 \text{ g/sm}^3$; suvda oz

eriydi, spirtda va efirda oson eriydi; β -naftilamin – sadaf singari, yupqa kristallardan iborat hidsiz modda; $t_{\text{suyuq.}} 113^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 304^{\circ}\text{C}$, 1,0614, suvda, spirtda va efirda eriydi;

NAFTION KISLOTA (AMINONAF TALINSULFON-4-KISLOTA)

ing. naphthionic acid

rus. нафтионовая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_{10}H_9O_2NS$, qizdirilganda parchalanadi, suvda oz eriydi; bundan qizil kongo, benzopurpurin va shu kabi moddalar tayyorlanadi.

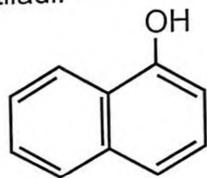
NAFTOLLAR

ing. naphthols

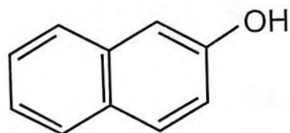
rus. нафтолы, мн

Kimyoviy formulasi: $C_{10}H_7OH$, bular kimyoviy xossalari jihatidan fenollar guruhiga muvofiq moddalardir.

α -naftol: 1,0954, t_{suyuq} 94°C, t_{qayn} 280°C, ignasimon kristallardan iborat yaltiroq oq modda; fenolnikiga o'xshash hidi bor, uchuvchan; suvda va spirtida eriydi; bu moddalarning ikkalasi ham bo'yoq ishlab chiqarishda ishlatiladi.

β -naftol: 1,217, t_{suyuq} 122°C, t_{qayn} 286°C, kristall modda, suvda eriydi, spirtida va efirda oson eriydi, tibbiyotda ishlatiladi.

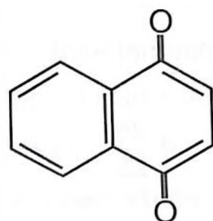

NAFTOXINON

ing. naphthoquinone

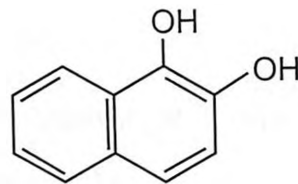
rus. нафтохинон, м

Kimyoviy formulasi: $C_{10}H_6O_2$: α -naftoxinon yoki 1,4-naftoxinon ignasimon kristallardan iborat uchuvchan sariq modda, o'tkir hidi bor, t_{suyuq} 125°C, suvda oz eriydi, qaynoq spirtida va efirda eriydi.

β -naftoxinon yoki 1,2-naftoxinon ignasimon kristallardan iborat qizil modda, hidsiz, uchmaydi, t_{suyuq}

115-20°C; suvda, H_2SO_4 da, efirda va benzolda eriydi.

N-AMILMALON KISLOTA

ing. n-amylmalone acid

rus. n-амилмалон кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_5H_{14}O_4$, bu kislota prizma shaklidagi kristallardan iborat moddadir. t_{suyuq} 82°C; suvda va spirtida eriydi.

NAMLIK

ing. moisture

rus. влага, ж

Suyuqlikning, ayniqsa suvning ko'pincha oz miqdorida mavjud. Kichik miqdordagi suvni, masalan, havoda (namlik), oziq-ovqat va ba'zi tijorat mahsulotlarida topish mumkin. Namlik havoda: suv bug'ining miqdorini ham anglatadi.

NARKOTIN

ing. narcotine

rus. наркотин, м

Kimyoviy formulasi – $C_{22}H_{23}NO_7$, siyuqlik. U birinchi marta 1817 yilda fransuz kimyogari Jan Per Robiket tomonidan olingan va tavsiflangan. Erish nuqtasi 176°C. Suvda erimaydi, lekin spirt, benzol, dietil efir va xloroformda oson eriydi, uchinchi darajali kuchsiz asosdir. Molyar massasi – 74,12 g/mol, t_{qayn} 34,65°C, d 0,714 g/sm³.

NASOS

ing. pump

rus. насос, м

Suyuqlik, gazsimon modda hamda oquvchan va sochiluvchan moddalarni bir joydan boshqa bir joyga yetkazadigan qurilma. Drayv dvigatelining mexanik energiyasini suyuqlik oqimining energiyasiga aylantiradigan gidravlik mashina, u barcha turdagi suyuqliklar, suyuqlikning qattiq va kolloid moddalar bilan mexanik aralashmasini yoki suyultirilgan gazlarni harakatga keltirish va bosim hosil qilishga xizmat qiladi.

NATRIY

ing. sodium, natrium

rus. натрий, м

D.I.Mendeleyev davriy sistemasining uchinchi davr I guruh kimyoviy elementi, belgisi – Na, ishqoriy metallarga tegishli.

NATRIY ALKOGOLYAT

ing. sodium alcoholate

rus. алкоголят натрия

Kimyoviy formulasi: $C(n)H(2n+1)ONa$, bu moddalar spirtlardagi gidroksil vodorodi natriyga almashinganda hosil bo'ladigan moddalardir.

NATRIY AMALGAMASI

ing. sodium amalgam

rus. натрия амальгама, ж

Natriyning simob bilan hosil qilgan qotishmasi, 1% gachaligi – suyuq, 1–2 $\frac{1}{2}$ % ligi – quyuq, 2 $\frac{1}{2}$ % dan ortiqligi – qattiq bo'ladi.

NATRIY AMID

ing. sodium amide

rus. натрия амид, м

Kimyoviy formulasi: $NaNH_2$, ammiakdagi bir atom vodorodning Na ga almashinishidan hosil bo'ladigan mahsulot; yashil kukun, t_{suyuq} 210°C, t_{qayn} 400°C; **kuchli qaytaruvchi; organik sintezlarda ishlatiladi, suv ta'siridan ammiak va ishqorga ajraladi:** $NaNH_2 + H_2O = NaOH + NH_3$. Yuqori temperaturada uchadi, 400°C da elementlarga parchalanadi.

NATRIY ATSETAT

ing. sodium acetate

rus. натрий уксуснокислый (ацетат натрия), м

Kimyoviy formulasi: $CH_3COONa \cdot 3H_2O$, monoklinik kristallardan iborat rangsiz tiniq modda; d 1,4 g/sm³, t_{suyuq} 58°C, t_{qayn} 123°C, suvda yaxshi eriydi (1000 g suvda 20°C da 5,60 mol), spirtda ham yaxshi eriydi, 75°C da kristallizatsiya suvida suyuqlanadi, 120°C da butunlay suvini yo'qotib, 319°C da suyuqlanadi. CH_3COONa –monoklinik kristallardan iborat oq modda; d 1,528 g/sm³, t_{suyuq} 324°C; suvda va spirtda eriydi.

NATRIY AZID

ing. sodium azide

rus. натрия азид, м

Kimyoviy formulasi: NaN_3 geksagonal kristallardan iborat oq modda; d 1,846 g/sm³, 300°C da metall va azotga ajrala boshlaydi, bu jarayon 280°C da davom etishi mumkin; suvda eriydi, spirtda oz eriydi.

NATRIY BISULFAT (NATRIY GIDROSULFIT)

ing. sodium acid sulfite

rus. натрий кислый сернистокислый (бисульфит натрия), м

Kimyoviy formulasi: $NaHSO_3$, mayda kristallardan iborat rangsiz modda; 1,48, qizdirilganda suv chiqarib, natriy pirosulfit $Na_2S_2O_5$ ga aylanadi; $2NaHSO_3 = Na_2S_2O_5 + H_2O$; suvda eriydi, spirtda erimaydi; to'qimachilik sanoatida, tibbiyotda ishlatiladi.

NATRIY BIXROMAT

ing. sodium bichromate

rus. натрий двухромовокислый (бихромат натрия), м

Kimyoviy formulasi: $Na_2Cr_2O_7$ qizg'ish-sariq kukun; d 2,5, t_{suyuq} 320°C, 400°C da kislorod chiqarib ajraladi; suvda eriydi; to'qimachilik sanoatida, ko'nchilikda, pirotexnikada, kimyo laboratoriyalarida ishlatiladi.

NATRIY BROMAT

ing. sodium bromate

rus. натрий бромноватокислый (бромат натрия), м

Kimyoviy formulasi: $NaBrO_3$, kubsimon kristallardan iborat yaltiroq modda yoki rangsiz kristall kukun; t_{suyuq} 381°C, $d^{17,5}$ 3,339 g/sm³; suvda yaxshi eriydi (1000 g suvda 0°C da 1,82 mol, 60°C da 4,14 mol).

NATRIY DIGIDROANTIMONAT

ing. sodium acid pyroantimonate

rus. натрий кислый пиросурьмянокислый (дигидроантимонат натрия), м

Kimyoviy formulasi: NaH_2SbO_4 , rangsiz kristall modda, suvda oz eriydi.

NATRIY DIGIDROFOSFAT

ing. sodium phosphate monosubstance

rus. натрий фосфорнокислый однозамещенный (дигидрофосфат натрия), м

Kimyoviy formulasi: $NaH_2PO_4 \cdot H_2O$, rombik kristallardan iborat rangsiz modda; d 2,04 g/sm³, eritmadan 0°C va 40°C orasida ikki molekula kristallizatsiya suvi bor holda, 40,8°C da monogidrat holda olinadi, 100°C da suvsizlanadi; 200°C gacha qizdirilganda $Na_2H_2P_2O_7$ ga aylanib, 244°C da $NaPO_3$ ga o'tadi, 1000g suvda 20°C da 7,07 mol $NaH_2PO_4 \cdot H_2O$ eriydi.

NATRIY FERROSIANID

ing. sodium ferricyanide

rus. натрий железосинеродистый

(ферроцианид натрия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_4[\text{Fe}(\text{CN})_6] \cdot 10\text{H}_2\text{O}$, sariq kristall modda; d 1,458 g/sm³, suvda eriydi, spirtida erimaydi; fotografiyada ishlatiladi, bu $[\text{Fe}(\text{CN})_6]^{4-}$ formulaning koordinatsion birikmasining natriy tuzi.

NATRIY FOSFAT

ing. sodium phosphate trisubstituted

rus. натрий фосфорнокислый трехзамещенный (фосфат натрия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_3\text{PO}_4 \cdot 12\text{H}_2\text{O}$, prizma shaklidagi kristallardan iborat modda, d 1,618–1,645 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 73,4°C, havoda kristallizatsiya suvini yo'qotadi; $\text{Na}_3\text{PO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$ ham bor; Na_3PO_4 oq kukun, $d^{17.5}$ 2,537 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 1340°C, 1000 g suvda 20°C da 0,68 mol eriydi; shakarni tozalashda va fotografiyada ishlatiladi.

NATRIY FOSFOMOLIBDAT

ing. sodium phosphate molybdate

rus. натрий фосфорномолибденовокислый (фосфомолибдат натрия), м

Kimyoviy formulasi: $3\text{Na}_2\text{O} \cdot \text{P}_2\text{O}_5 \cdot 24\text{MnO}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$, oq kukun, suvda yaxshi eriydi.

NATRIY FOSFOVOLFRAMAT

ing. sodium phosphotungstic acid

rus. натрий фосфорновольфрамвокислый (фосфовольфрамат натрия), м

Kimyoviy formulasi: $(\text{Na}_2\text{H}_5[\text{P}(\text{W}_2\text{O}_7)_6])$, oq mayda kristallardan iborat modda; havoda kristallizatsiya suvini yo'qotadi, suvda yaxshi eriydi.

NATRIY FTORID

ing. sodium fluoride

rus. натрий фтористый (фторид натрия), м

Kimyoviy formulasi: NaF, kubsimon kristallardan iborat rangsiz modda; d 2,77 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 993°C, $t_{\text{qayn.}}$ 1693°C, 1000 g suvda 15°C da 1 mol eriydi, spirtida oz eriydi; antiseptik.

NATRIY GIDRID

ing. sodium hydrogen

rus. натрий водородистый (гидрид натрия), м

Kimyoviy formulasi: NaH, ignasimon kristallardan iborat rangsiz yaltiroq modda; d 0,92 g/sm³, kuchli qaytaruvchi, 400–450°C larda Na va H ga ajraladi, suv bilan o'zaro shiddatli ta'sir etadi.

NATRIY GIDROARSENIT

ing. sodium arsenic disubstituted

rus. натрий мышьяксивостокистый

Kimyoviy formulasi: Na_2HAsO_3 , oq kukun; d 1,87 g/sm³, suvda eriydi, antiseptik, qishloq xo'jaligi zararkunandalariga qarshi kurashda ishlatiladi.

NATRIY GIDROFOSFAT

ing. sodium phosphate

rus. натрий фосфорнокислый (гидрофосфат натрия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_2\text{HPO}_4 \cdot 12\text{H}_2\text{O}$, rangsiz, tiniq, monoklinik kristallardan iborat modda; d 1,53 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 34,6°C, 100°C da kristallizatsiya suvini yo'qotib, 25°C da natriy pirofosfatga aylanadi, 1000 g suvda 20°C da 0,55 mol eriydi; bu tuzning 7 va 2 molekula suvli kristallgidratlari ham bor, bular ham suvda eriydi, qog'oz, to'qimachilik sanoatlarida ishlatiladi.

NATRIY GIDROKARBONAT (NATRIY BIKARBONAT)

ing. sodium acid carbonate

rus. натрий кислый углекислый (гидрокарбонат или бикарбонат натрия), м

Natriy gidrokarbonat (NaHCO_3 , monoklinik kristallardan iborat rangsiz modda, suvsiz kristallar hosil qiladi; d 2,20 g/sm³, 100 g suvda 25°C da 1,22 mol eriydi, spirtida erimaydi. 350–400°C da CO_2 va H_2O yo'qotib, Na_2CO_3 ga aylanadi.

NATRIY GIDROKSID

ing. sodium hydroxide

rus. гидроксид натрия

Kimyoviy formulasi: NaOH, natriy gidroksid (o'yuvchi natriy, kaustik soda), rangsiz kristall modda, $t_{\text{suyuq.}}$ 323°C, $t_{\text{qayn.}}$ 1403°C, d 2,02 g/sm³. Suvda yaxshi eriydi, erish vaqtida issiqlik ajratib chiqaradi. Gigroskopik, suvdagi eritmasi kuchli ishqor. Suvsiz NaOH 65,8°C dan yuqorida kristallanadi. Havodagi namni tortadi, shu sababdan yoyilib ketadi va natriy karbonatga aylanadi. N.g. natriy metali va natriy gidritni eritadi.

Osh tuzining suvdagi eritmasi (namakob)ni elektroliz qilib hosil qilinadi. Sun'iy ipak, sovun va boshqa kimyoviy moddalar ishlab chiqarishda, to'qimachilik va boshqa sanoat tarmoqlarida ishlatiladi. Ko'pgina organik birikmalar, charm va qog'ozlarni yemiradi. Teriga tegsa kuydiradi.

q. o'yuvchi natriy

NATRIY GIDROKSID YOKI KAUSTIK SODA

ing. sodium acid sulfate

rus. натрий кислый серноокислый

(гидросульфат или бисульфат натрия), м

Kimyoviy formulasi: NaHSO_4 , triklinik kristallardan iborat tiniq yoki oq modda, havoda xiralanadi; d 2,74 g/sm³, t_{suyuq.} 300°C (315°C) – $\text{NaHSO}_4 \cdot \text{H}_2\text{O}$ yirik kristallardan iborat rangsiz modda; suvda eriydi.

NATRIY GIDROTARTRAT

ing. sodium acid tartrate

rus. натрий кислый виннокислый (гидротартрат натрия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{NaHC}_4\text{H}_4\text{O}_6 \cdot \text{H}_2\text{O}$, oq kristall kukun, suvda yaxshi eriydi, analitik kimyoda ishlatiladi. Spirtida oz eriydi.

NATRIY GIPOFOSFIT

ing. sodium phosphate

rus. натрий фосфорноватистоокислый (гипофосфит натрия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{NaH}_2\text{PO}_2 \cdot \text{H}_2\text{O}$, rangsiz, monoklinik kristallardan iborat modda; 200°C da kristallizatsiya suvini yo'qotadi, suvda, spirtida yaxshi eriydi; kuchli qaytaruvchi, bir negizli gipofosfit kislotaning tuzi; tibbiyotda ishlatiladi.

NATRIY GIPOSULFIT

ing. sodium hydrosulfide

rus. натрий гидросернисто кислый (гидросульфит натрия), м

Natriy giposulfit ($\text{Na}_2\text{S}_2\text{O}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, prizmatik kristallardan iborat rangsiz (sarg'ish) kukun, qizdirilganda H_2O , SO_2 va S ga ajraladi; suvsiz $\text{Na}_2\text{S}_2\text{O}_4$ oq kukun, suvda eriydi, kislotasi erkin holda olinmagan; to'qimachilik sanoatida qaytaruvchi sifatida ishlatiladi.

NATRIY GIPOKLORIT

ing. sodium hypochlorous acid

rus. натрий хлорноватистоокислый (гипохлорит натрия), м

Kimyoviy formulasi: NaClO , osh tuzi eritmasidan xlor o'tkazilganda eritmada hosil bo'ladi, kuchli oksidlovchi; to'qimachilik va qog'oz sanoatlarida oqlagich sifatida ishlatiladi va labarrak suv deb ataladi; $\text{NaClO} \cdot 5\text{H}_2\text{O}$ va $\text{NaClO} \cdot \text{H}_2\text{O}$ lar ham bor; $\text{NaClO} \cdot \text{H}_2\text{O}$ -70°C da portlab ajraladi.

NATRIY YODID

ing. sodium iodide

rus. натрий иодистый (иодит натрия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{NaI} \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, monoklinik kristallardan iborat modda; d 2,45 g/sm³, 40°C dan yuqorida kub shaklidagi, suvsiz kristallar hosil qiladi; d 3,7 g/sm³, t_{suyuq.} 653°C, t_{qayn.} 1300°C, uni qorong'ida saqlash lozim; suvda yaxshi eriydi.

NATRIY IZOTOPLARI

ing. sodium isotons

rus. изотопы натрия, мн

Na^{23} –100%. Natriy kimyoviy elementi atomlarining (va yadrolarining) turlari, yadroda turli xil neytron tarkibiga ega. Massa soni 17 dan 39 gacha va yadroda neytronlar soni 6 dan 28 gacha bo'lgan 23 ta natriy izotopi ma'lum. Uchta izomerik holat ham ma'lum. Sun'iy izotoplar orasida eng uzoq umr ko'rgan Na^{22} (yarim umr 2,6 yil) va Na^{24} (yarim umr 15 soat). Boshqa izotoplarning yashash davri bir daqiqadan kam. Na^{22} yarim yemirilish davri 2,6027 bo'lgan pozitron parchalanishidan o'tadi, u pozitron manbayi sifatida va ilmiy tadqiqotlarda qo'llaniladi. Na^{24} , b-parchalanish kanalining yarim yashash davri 15 soatni tashkil qiladi, tibbiyotda leykemiyaning ayrim shakllarini tashxislash va davolash uchun ishlatiladi.

NATRIY KARBONAT (SODA)

ing. sodium carbonate

rus. натрий углекислый (сода, карбонат натрия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_2\text{CO}_3 \cdot 10\text{H}_2\text{O}$, monoklinik kristallardan iborat rangsiz tiniq modda; d 1,46 g/sm³; havoda suvining bir qismini yo'qotib, $\text{Na}_2\text{CO}_3 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$ ga aylanadi, 35,37°C da kristallizatsiya suvida erib, $\text{Na}_2\text{CO}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$ hosil qiladi; suvda eriydi (1000 g suvda 20°C da 2,09 mol), spirtida erimaydi; $\text{Na}_2\text{CO}_3 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$. – rombik kristallardan iborat modda; d 1,51 g/sm³, 35,1°C da parchalanadi.

NATRIY KOBALTINITRIT

ing. sodium cobalt nitrite

rus. натрий кобальтиазотистоокислый (кобальтинитрит натрия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_3[\text{Co}(\text{NO}_2)_6] \cdot \frac{1}{2}\text{H}_2\text{O}$, mayda sariq kukun, suvda eriydi, spirtida, efirida erimaydi.

NATRIY MANGANAT

ing. sodium permanganate

rus. натрий маргансовистоокислый (манганат натрия), м

Kimyoviy formulasi: Na_2MnO_4 yoki $\text{Na}_2\text{MnO}_4 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$, $\text{Na}_2\text{MnO}_4 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$, $\text{Na}_2\text{MnO}_4 \cdot 10\text{H}_2\text{O}$; yashil kristall modda, sovuq suvda eriydi, issiq suvda parchalanadi.

NATRIY METABORAT

ing. sodium metabisulphite

rus. натрий метабисульфит, м

Kimyoviy formulasi: $\text{NaBO}_2 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$, oq modda; t_{suyuq} 57°C; suvda eriydi.

q. natriy pirosulfit

NATRIY METAFOSFAT

ing. sodium meta phosphate

rus. натрий метафосфорнокислый (метафосфат натрия), м

Kimyoviy formulasi: NaPO_3 , oq yoki tiniq shishasimon kukun; t_{suyuq} 610°C (616°C), 2,48; suvda eriydi.

NATRIY METAVANADAT

ing. sodium metavanadate

rus. натрий метаванадиевокислый (метаванадат натрия), м

NaVO_3 , mayda kristallardan iborat oq yoki sarg'ish modda, t_{suyuq} 630°C.

NATRIY MOLIBDAT

ing. sodium molybdenum acid

rus. натрий молибденсокислый (молибдат натрия), м

$\text{Na}_2\text{MoO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, kristall modda; d 3,28 g/sm³, suvda eriydi; analitik kimyoda va tibbiyotda ishlatiladi.

NATRIY NITROPRUSSIDE

ing. sodium hydroxide

rus. нитропруссид натрия

Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_2[\text{Fe}(\text{CN})_5\text{NO}]$, natriy nitroprussid noorganik birikma, qizil kristall modda, odatda dihidrat $\text{Na}_2[\text{Fe}(\text{CN})_5\text{NO}] \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ shaklida uchraydi, suvda va spirtida eriydi.

NATRIY OKSALAT

ing. sodium oxalate

rus. натрий щавелевокислый (оксалат натрия), м
Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_2\text{C}_2\text{O}_4$, rangsiz kristall modda; d 2,27 g/sm³, suvda oz eriydi (1000 g suvda 15°C da 0,237 mol), spirtida erimaydi; $\text{Na}_2\text{C}_2\text{O}_4 \cdot \text{H}_2\text{O}$ ham bor, suvda eriydi.

NATRIY ORTOVANADAT

ing. sodium orthovanadate

rus. натрий ортованадиевокислый (ортованадат натрия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_3\text{VO}_4 \cdot 16\text{H}_2\text{O}$, ignasimon kristallardan iborat rangsiz modda; t_{suyuq} 866°C, suvda eriydi, spirtida erimaydi, tibbiyotda va fotografiyada ishlatiladi.

NATRIY PERBORAT

ing. sodium persulphate

rus. натрий надборноокислый (перборат натрия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{NaBO}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$, $\text{NaBO}_3 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$, oq kristall modda, qizdirilganda 40°C atrofida ajraladi, suvda, ishqorlarda eriydi, oksidlovchi va antiseptik.

NATRIY PERMANGANAT

ing. sodium permanganate

rus. натрий маргансоокислый (перманганат натрия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{NaMnO}_4 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$, qizg'ish-ko'k kukun; d 2,46 g/sm³, qizdirilganda (170°C da) ajraladi, suvda eriydi, oksidlovchi.

NATRIY PEROKSID

ing. sodium peroxide

rus. натрия перекис (пероксид натрия), м

Kimyoviy formulasi: Na_2O_2 , oq, ba'zan sarg'ish kukun, tayoqcha shaklida yoki donalar holda presslangan bo'ladi; 2,805, t_{suyuq} 460°C, suvda eriydi, spirtida erimaydi; suvda eriganda qisman ajraladi; natriy peroksid protivogazlar uchun, suvosti kemalarida kislorod olish uchun ishlatiladi, $\text{Na}_2\text{O}_2 \cdot 8\text{H}_2\text{O}_2$ tarkibli birikmasi bor, bu – geksagonal kristallardan iborat rangsiz modda, 30°C da ajraladi, suvda ham ajraladi.

NATRIY PERSULFAT

ing. sodium persulphate

rus. натрий надсерноокислый (персульфат натрия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_2\text{S}_2\text{O}_8$, oq kristall kukun, suvda eriydi.

NATRIY PERXLORAT

ing. sodium perchlorate

rus. натрий хлорноокислый (перхлорат натрия), м

Kimyoviy formulasi: NaClO_4 , rombik kristallardan iborat gigroskopik, rangsiz modda, t_{suyuq} 482°C

(bundan yuqorida ajraladi) – suvda va spirtda eriydi.

NATRIY PIROFOSFAT

ing. sodium pyrophosphate

rus. натрий пиродифосфорнокислый

(пиродифосфат натрия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_4\text{P}_2\text{O}_7$, oq modda, $t_{\text{suyuq.}}$ 988°C (970°C), 2,45; $\text{Na}_4\text{P}_2\text{O}_7 \cdot 10\text{H}_2\text{O}$ – monoklinik kristallardan iborat yaltiroq oq modda; d 1,82; suvda eriydi, spirta erimaydi.

NATRIY PIROSULFAT

ing. sodium pyrosulfate

rus. натрий пиродифосфорнокислый (пиродифосфат

натрия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_2\text{S}_2\text{O}_7$, natriy gidrosulfat NaHSO_4 ning qizdirilishidan olinadi.

NATRIY PIROSULFIT

ing. sodium pyrosulfide

rus. натрий пиродифосфорнокислый (пиродифосфит

натрия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_2\text{S}_2\text{O}_5$, oq kukun; suvda eriydi, spirta erimaydi, 7 va 6 molekula suvli kristallgidratlari bor, bu tuz ba'zan metabisulfat deb ham yuritiladi.

NATRIY PLYUMBAT

ing. sodium slate

rus. натрий свинцовоокислый (плюмбат натрия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_2\text{PbO}_3 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$, sarg'ish gigroskopik modda, suv ta'sirida ajraladi.

NATRIY POLISULFID

ing. sodium polysulfur

rus. натрий многодифосфорнокислый (полисульфид

натрия), м

Kimyoviy formulasi: Na_2S_x ; 1 dan 5 gacha bo'lgan polisulfidlar tekshirilgan; $\text{Na}_2\text{S}_6 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$ – qizg'ish-sariq kristall modda; suvda eriydi.

NATRIY SELENAT

ing. sodium selenate

rus. натрий селеновоокислый (селенат натрия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_2\text{SeO}_4 \cdot 10\text{H}_2\text{O}$, monoklinik kristallardan iborat oq modda; d 1,61 g/sm³, suvda eriydi; Na_2SeO_4 – rombik kristallardan iborat oq modda, d 3,098°C.

NATRIY SELENIT

ing. sodium selenite

rus. натрий селенистоокислый (селенит натрия), м

Kimyoviy formulasi: Na_2SeO_3 , oq kristall modda, suvda eriydi, spirta erimaydi; shisha ishlab chiqarishda va bakteriologiyada ishlatiladi.

NATRIY SIANID

ing. sodium cyanide

rus. натрий цианистый (цианид натрия), м

Kimyoviy formulasi: NaCN , kubik kristallardan iborat rangsiz modda, $t_{\text{suyuq.}}$ 564°C, $t_{\text{qayn.}}$ 1496°C; suvda yaxshi eriydi, $2\text{NaCN} \cdot \text{H}_2\text{O}$ va $\text{NaCN} \cdot \text{H}_2\text{O}$ tarkibli kristallgidratlari bor; havodagi CO_2 ta'siridan HCN chiqaradi va sekin-asta karbonatga aylanadi; oltin ajratib olishda, metallarni kumushlash va oltinlashda ishlatiladi.

NATRIY SILIKAT

ing. sodium silicate

rus. натрий кремнеокислый (силикат натрия), м

Kimyoviy formulasi: Na_2SiO_3 , shishasimon amorf modda; d 2,4 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 1088°C; suvda eriydi, spirta erimaydi; eruvchan shisha deb ham ataladi; 9, 6, 4 molekula suvli kristallgidratlari bor; $\text{Na}_2\text{SiO}_3 \cdot 9\text{H}_2\text{O}$ ning $t_{\text{suyuq.}}$ 48°C.

NATRIY STANNAT

ing. sodium tinate

rus. натрий оловяноокислый (станнат натрия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_2\text{SnO}_3 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$, geksagonal kristallardan iborat oq kukun, suvda eriydi, spirta erimaydi, to'qimachilik sanoatida ishlatiladi.

NATRIY STANNIT

ing. sodium stannate

rus. натрий оловянистоокислый (станнит

натрия), м

Kimyoviy formulasi: Na_2SnO_2 , oq modda, kuchli qaytaruvchi.

NATRIY SULFAT

ing. sodium sulfate

rus. натрий серноокислый (сульфат натрия), м

Kimyoviy formulasi: Na_2SO_4 , kristallgidrati: $\text{Na}_2\text{SO}_4 \cdot 10\text{H}_2\text{O}$, yirik monoklinik kristallardan iborat rangsiz modda, achchiqroq; $t_{\text{suyuq.}}$ 32,4°C (ajraladi), d 1,484 g/sm³, suvda eriydi (1000 g suvda 20°C da 3,11 mol), to'yingan eritmasi bug'latilganda

32,48°C dan yuqorida Na_2SO_4 , 32,48°C dan pastda $\text{Na}_2\text{SO}_4 \cdot 10\text{H}_2\text{O}$ tushadi; $\text{Na}_2\text{SO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$ ham bor, bu – tetragonal kristallardan iborat modda; Na_2SO_4 – oq kukun, $t_{\text{suyuq.}}$ 884°C, $t_{\text{qayn.}}$ 1430°C, d 2,671 g/sm³, sharoitga qarab, rombik, monoklinik, geksagonal tizimlarda kristallanadi; rombik formasi 100°C da monoklinik shakliga o'tadi, bu esa 500°C da geksagonal shakliga o'tadi; natriy sulfat sanoatda (shisha ishlab chiqarishda), tibbiyotda (surgi sifatida) ishlatiladi.

NATRIY SULFID

ing. sodium sulfide

rus. натрий сернистый (сульфид натрия), м
 Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_2\text{S} \cdot 9\text{H}_2\text{O}$, yirik tiniq, rangsiz, ba'zan qizg'ish prizmalardan iborat; 1,83 (1,856), $t_{\text{suyuq.}}$ 978°C; 1000 g suvda 20°C da 2,34 mol Na_2S eriydi; $\text{Na}_2\text{S} \cdot 5\text{H}_2\text{O}$ ham bor; analitik kimyoda, fotografiyada, qog'oz sanoatida, flotatsiya presslarida va oltin gidrometallurgiyasida ishlatiladi. Natriy sulfid kislorodsiz tuzdir.

NATRIY SULFIT

ing. sodium sulphate

rus. натрий сернистокислый (сульфит натрия), м
 Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_2\text{SO}_3 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$, yirik prizmatik kristallardan iborat rangsiz modda; d 1,56 g/sm³, suvda yaxshi eriydi (1000 g suvda 20°C da 2,08 mol) – suvsiz Na_2SO_3 – geksagonal kristallardan iborat tiniq modda, kristallgidratiga qaraganda yaxshiroq saqlanadi, 2,6331, $t_{\text{suyuq.}}$ 150°C (undan yuqorida ajraladi) – tibbiyotda, fotografiyada, to'qimachilik sanoatida va kimyo laboratoriyalarida ishlatiladi.

NATRIY SULFOANTIMONAT

ing. sodium thioantimonate

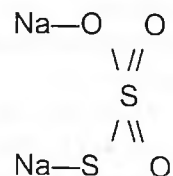
rus. натрий тиосурьмянокислый (сульфоантимонат натрия), м
 Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_3\text{SbS}_4 \cdot 9\text{H}_2\text{O}$, tetraedrik kristallardan iborat rangsiz yoki sarg'ish modda; d 1,8039 g/sm³, suvda eriydi, spirta erimaydi.

NATRIY TIOSULFAT (NATRIY GIPOSULFIT)

ing. sodium sulfate

rus. натрий серноватистокислый (гипосульфит натрия или тиосульфат натрия), м
 Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_2\text{S}_2\text{O}_3 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$, monoklinik prizma shaklidagi yirik kristallardan iborat tiniq modda; d 1,085 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 48°C (ajraladi) – u 100°C da suvsizlanadi, giposulfit degan nom noto'g'ri

berilgan; suvda eriydi (1000 g suvda 20°C da 4,43 mol), spirta deyarli erimaydi, fotografiyada ishlatiladi; $\text{Na}_2\text{S}_2\text{O}_3$ – monoklinik kristallardan iborat modda; d 1,667 g/sm³, suvda yaxshi eriydi; tuzilishi:

bunda bir atom oltingugurt-2 valentli, ikkinchi atomi +6 valentlidir, shuning uchun kuchli qaytaruvchi xossasiga ega.

NATRIY TIOSULFAT (NATRIY GIPOSULFIT)

ing. sodium thiosulphate

rus. натрий тиосернокислый (гипосульфит натрия), м

q. natriy tiosulfat

NATRIY URANAT

ing. sodium uranate

rus. натрий урановокислый (уранат натрия), м
 Kimyoviy formulasi: Na_2UO_4 , sariq modda, suvda erimaydi, suyultirilgan kislotalarda va ishqoriy metall karbonatlarida eriydi, sarg'ish-yashil flyuresilanuvchi modda; shisha ishlab chiqarishda ishlatiladi.

NATRIY VOLFRAMAT

ing. sodium tungsten

rus. натрий вольфрамовокислый (вольфрамат натрия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_2\text{WO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, sadafdek yaltiroq, yupqa rombik kristallardan iborat modda; d 3,25 g/sm³, suvsizining d 4,2 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 698°C, 1000 g suvda 20°C da 2,49 mol Na_2WO_4 eriydi.

NATRIY XLORAT

ing. sodium chlorate

rus. натрий хлорноватокислый (хлорат натрия), м
 Kimyoviy formulasi: NaClO_3 , kubsimon kristallardan iborat rangsiz modda, d^{15} 2,5 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 248°C, suvda yaxshi eriydi (1000 g suvda 20°C da 9,2 mol), spirta ham eriydi.

NATRIY XLORID (OSH TUZI)

ing. sodium chloride

rus. натрий хлористый (хлорид натрия или поваренная соль), м

Kimyoviy formulasi: NaCl, yirik kubsimon kristallardan iborat tiniq modda yoki mayda kubsimon kristallardan iborat oq rangli modda; d 2,17 g/sm³, t_{suyuq} 800,4°C, t_{qayn} 1413°C; suvda eriydi (1000 g suvda 20°C da 6,13 mol), spirta erimaydi; -10°C da NaCl·2H₂O holda kristallanadi.

NATRON OHAK

ing. soda lime

rus. Натронная (натровая) известь

Natron ohak (Sodali ohak) – o'yuvchi natriy NaOH va so'ndirilgan ohak Ca(OH)₂ aralashmasi, oq rangli massa. U suvni (havodan namlikni) va karbonat angidridni (CO₂) o'zlashtiradi, karbonatlar aralashmasiga aylanadi: natriy Na₂CO₃ va kaltsiy (kaltsit) CaCO₃.

NAYLON

ing. nylon

rus. нейлон, м

A'lo sifatli pishiq sintetik matolar tayyorlashda ishlatiladigan modda. Uning olinishi amin bilan kislotaning suv ajratib kondensiyalanish reaksiyasiga asoslangan; tarkibida – CO(CH₂)₄CO – NH(CH₂)₆NH – guruh takrorlanadi. Naylon tabiiy ipakka qaraganda pishiqroq.

NAZARIYA

ing. theory

rus. теория, ж

Muayyan bilim, fan yoki uning bo'limiga oid g'oyalar tizimi, ma'lum vaqt davomida ushbu bilim sohasi, fan yoki uning bo'limining predmetini tashkil etuvchi hodisalarni qoniqarli tarzda tushuntiradi.

N-BENZOXINON

ing. benzohinon

rus. бензохинон, м

q. xinon

N-DEKAN

ing. n-decan

rus. n-декан, м

Kimyoviy formulasi: C₁₀H₂₂ yoki CH₃-(CH₂)₈-CH₃, d^{20} 0,730 g/sm³, t_{suyuq} 30°C, t_{qayn} 174°C, suyuq modda, to'yingan alifatik qator a'zosi; suvda erimaydi, spirt-da va efirda eriydi. Uglerod skeletining chiziqli tuzilishi bilan alkan sinfining organik birikmasi.

N- DIPROSILSINK

ing. n-dipropylzinc

rus. n-дипропилцинк, м

Kimyoviy formulasi: Zn(C₃H₇)₂, t_{qayn} 148-150°C, rangsiz suyuqlik, havoda o'z-o'zidan yonib ketadi.

N-DODEKAN

ing. n-decane

rus. n-додекан, м

Digeksil C₁₂H₂₆ yoki CH₃(CH₂)₁₀CH₃ to'yingan uglevodorod, suyuqlik. Alkanlar sinfidagi organik moddalar. Sp³ gibridlanishiga ega. Valentlik burchagi 109°28'. Boshqa yuqori alkanlarning xususiyatlariga o'xshash. Dodekan uchun izomerlar soni 355 tani tashkil qiladi. U organik erituvchi sifatida ishlatiladi.

NEFELIN

ing. nepheline

rus. нефелин, м

Kimyoviy formulasi: E₈Al₆Si₉O₂₄ yoki 4E₂O·4Al₂O₃·9SiO₂, bundagi E kaliy yoki natriydir, bu alyumosilikatning texnik ahamiyati katta.

q. alyumosilikatlar

NEFELOMETRIYA

ing. nephelometry

rus. нефелометрия, ж

Moddalarni analiz qilishda qo'llaniladigan bir usul; bu usul eritmalardagi muallaq zarrachalarning, ya'ni dispers muhitning o'ziga tushgan yorug'likni aks ettirishiga asoslangan; tekshirilayotgan moddada aks etgan yorug'lik standart bir eritmadan aks etgan yorug'lik bilan solishtiriladi.

NEFRIT

ing. nephritis

rus. нефелометрия, ж

Moddalarni analiz qilishda qo'llaniladigan bir usul; bu usul eritmalardagi muallaq zarrachalarning, ya'ni dispers muhitning o'ziga tushgan yorug'likni aks ettirishiga asoslangan; tekshirilayotgan moddada aks etgan yorug'lik standart bir eritmadan aks etgan yorug'lik bilan solishtiriladi.

NEFRIT

ing. nephritis

rus. нефрит, м

Kimyoviy formulasi: Ca₂E₅H₂Si₈O₂₄ yoki 2CaO·5EO·H₂O·8SiO₂ bunda E=Mg va Fe (bular o'zgaruvchi miqdorda bo'ladi), rangi och yashildan to'q yashilga qadar o'zgarishi mumkin. Tosh davrida bundan mehnat qurollari yasalgan, Xitoyda nefritdan bezak buyumlari va idishlar qilinar edi.

NEFT

ing. oil

rus. нефть, ж

Jigarrang yoki qora moysimon suyuqlik; d 0,75–0,95 g/sm³, suvda erimaydi; uning tarkibida 83–87% uglerod, 11–14% vodorod va ozgina azot, kislorod, oltingugurt, fosfor bor; u, asosan, uglevodorodlar aralashmasidir; Kavkaz nefti halqali uglevodorodlardan iborat; 1 kg neft 1100 kkal issiqlik beradi, neftni haydash va krekingsh orqali, texnikada katta ahamiyatga ega bo'lgan mahsulotlar (petrolein efir, benzin, ligroin, kerosin, surkov moylari, vazelin, parafin va boshqalar) olinadi.

NEFT EFIRI (PETROLEIN EFIR)

ing. petroleum ether

rus. нефтяной эфир, м

Neftning oson uchuvchan uglevodorodlarining aralashmasi; $t_{\text{qayn.}}$ 80°C gacha.

NEFT GAZI

ing. petroleum gas

rus. нефтяной газ, м

Odatda, yer ostidagi neft ustida gaz to'plangan bo'ladi, bunday neft gazlari, asosan, gazsimon uglevodorodlar aralashmasidir; neft gazi yaxshi yoqilg'i va ko'pgina moddalar olish uchun xomashyodir. Neft gazida bug' shaklida rezervuar neftining boshqa tarkibiy qismlari – normal va izopentan, shuningdek C₆–C₁₀ ning beshta shartli tarkibiy qismlari bo'lishi mumkin. Neft gazidagi neft bug'larining tarkibi nafaqat rezervuar neftining tarkibi, balki termobarik degradatsiya sharoitlarining funksiyasidir. Uglevod bo'lmagan tarkibiy qismlardan neft gazida doimo suv bug'lari mavjud. Gaz va gaz kondensati konlaridan olinadigan neft gazi va tabiiy gaz o'rtasidagi farqni ajratish kerak. Ushbu gazlarning tarkibiy qismi deyarli bir xil, ammo yengil va og'ir uglevodorod tarkibiy qismlarining miqdoriy nisbati boshqacha. Tabiiy gazda CH₄ miqdori 99% ga, neft gazida esa 25–30% dan oshmaydi. Tabiiy gaz tarkibidagi uglevod bo'lmagan tarkibiy qismlarning tarkibi ahamiyatsiz, neft tarkibidagi tarkibiy qismlar esa 30% ga yetadi.

NEFT KIMYOSI

ing. petroleum chemistry

rus. нефтехимия, ж

Neftning tarkibi, uning qayta ishlash usullari, neftdan olinadigan mahsulotlarning xossalari o'rganuvchi

kimyo fanining bo'limi. Neftdan olinadigan mahsulotlar – benzin, petrolein efiri, kerosin, solyar moyi, gazolin, asfalt kabilarning tarkibi, sifati va ishlatilish sohalarini belgilaydi.

NEFT MAHSULOTLARI

ing. oil products

rus. нефтепродукты, мн

Neft va neft-gazlaridan olingan turli sinfdagi gazsimon, suyuq va qattiq uglevodorodlar aralashmasi. Uglevodorod aralashmalari, shuningdek, neft va neft gazlaridan olinadigan individual kimyoviy birikmalar.

NEFT PARAFINI

ing. petroleum paraffin

rus. нефтяной парафин, м

Bu to'yingan qattiq uglevodorodlardir. Rangsiz, hidsiz, ta'amsiz modda. Qo'lda yog'dek o'ynaydi, suvda, spirtida erimaydi, ko'pgina organik erituvchilarda va mineral moylarda yaxshi eriydi. Parafin asosan, deparafinizatsiya usulida ketonlar bilan toluol aralashmasidan, moyli neft distilyatlarini moysizlantirish va tozalash yo'li bilan olinadi.

NEFTNI KREKINGLASH

ing. oil cracking

rus. крекирование нефти, с

Yuqori temperatura, yuqori bosim, katalizatorlar (masalan, AlCl₃) ta'siri ostida murakkab uglevodorod molekularni soddaroq uglevodorodlarga ajratish.

NEODIM

ing. neodymium

rus. неодим, м

Bu elementning kashf etilish tarixi bilan bog'liq bo'lgan yunoncha "yangi" va "egizak" so'zlarining birlashishi. Nd, davriy tizimning III guruh elementi, tartib raqami 60, A–144,27, d^{20} 6,9563 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 840°C; lantanidlar oilasidan; metallmaslar bilan yaxshi birikadi; Nd³⁺ pushti; tuzlari pushti, qizil va gunafsha, suvda eriydi. Neodimiyning oddiy moddasi oltin rangga ega kumush-oq rangdagi yumshoq noyob tuproqli metallidir.

NEODIM IZOTOPLARI

ing. isotopes of neodymium

rus. изотопы неодима, мн

Yadroda neytronlar soni har xil bo'lgan neodimiy kimyoviy elementining turlari. Massa soni 124 dan 161 gacha (protonlar soni 60, neytronlar soni 64 dan 101 gacha) va o'ndan ortiq yadro izomerlari

bo'lgan neodimiy izotoplari ma'lum. Tabiiy neodimiy-
bu yetti izotopning aralashmasidir.

NEON

ing. neon

rus. неон, м

Kimyoviy formulasi: Ne, davriy jadvalning 0 guruh elementi, tartib raqami 10, A-20,183; rangsiz, inert gaz; suyuq neonning $d^{245,9}$ 1,204 g/sm³, t_{suyuq} 248,67°C, t_{qayn} 245,9°C; neon to'ldirilgan lampalar qizil yorug' beradi; "neon" so'zi grekcha bo'lib, "yangi" demakdir. Neon elektrotexnikada ishlatiladi. Neon kimyoviy inertlik jihatidan geliydan keyin ikkinchi o'rinda turadi.

NEON IZOTOPLARI

ing. isotopes of neon

rus. изотопы неона, мн

Bular 1898-yilda topilgan. Yadroda turli xil neytron tarkibiga ega bo'lgan neon kimyoviy element atomlarining (va yadrolarining) turlari. Neonning uchta barqaror nuklidi mavjud: Ne²⁰-90,0%, Ne²¹-0,27%, Ne²²-9,73%. Hamma joyda yengil Ne²⁰ ustunlik qiladi. Ko'pgina alfa faol minerallarda og'ir Ne²¹ va Ne²² ning nisbiy miqdori ularning havodagi tarkibidan o'nlab va yuzlab marta ko'pdir.

NEPTUNIY

ing. neptunium

rus. нептуний, м

Np, transuran qatorining birinchi elementi (aktinid-larning birinchisi), 1940-yilda sun'iy yo'l bilan tayyorlangan, atom raqami 93 bo'lishi lozim; uran planetasidan keyin turadigan birinchi planeta - neptuniy nomi bilan atalgan; xossalari urannikiga o'xshaydi.

NEPTUNIY IZOTOPLARI

ing. isotopes of neptunium

rus. изотопы нептуния, мн

Np²³¹, Np²³⁴, Np²³⁵, Np²³⁶, Np²³⁷, Np²³⁸, Np²³⁹. Neptuniy kimyoviy elementi atomlarining (va yadrolarining) turlari, yadroda turli xil neytron tarkibiga ega. 1940-yil 8-iyun kuni tajribalar paytida amerikalik fizik Edvin Mattison tomonidan Makmillan Filipp Abelson bilan birgalikda kashf etilgan. Neptuniyning barqaror izotoplari yo'q. Eng uzoq yashagan izotop 237 ga teng. Yarim yemirish davri 2,14 mln.

NERAL

ing. neral

rus. нерал, м

q. sitral

NESSLER REAKTIVI

ing. nessler's reagent

rus. реактив несслера, м

Kompleks tuz K₂[HgJ₄] ning KOH yoki NaOH ishtirok etgan eritmasi; buning ammoniy ionlariga ta'siridan quyidagi reaksiya boradi: 2K₂[HgJ₄]+NH₄OH+3KO H=Hg₂O·NH₂J+7KJ+3H₂O; bo'lib, qizg'ish-qo'ng'ir cho'kmadir. Nessler reaktivi analitik kimyoda NH ionini topishda ishlatiladi.

N-EYKOZAN

ing. n-eicozane

rus. n-эйкозан, м

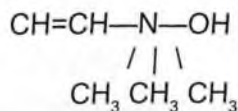
C₂₀H₄₂, $d^{86,7}$ 0,778 g/sm³, t_{suyuq} 37°C, t_{qayn} 205°C/15; C_nH_{2n+2} qatorining uglevodorodi, suvda erimaydi, efrida cheksiz eriydi. 20 ta uglerod atomini o'z ichiga olgan ko'p to'yinmagan yog'li kislotalarning oksidlangan hosilalari (shuning uchun ularning nomi "eicosa", qadimgi yunoncha "yigirma" degan ma'noni anglatadi)-digomo - γ-linolen (eikosatrienova, C₂₀:3), araxidonova (eikosatetraenova, C₂₀:4), timnodonova (eikosapentaenova, C₂₀:5). Ko'p to'yinmagan yog' kislotalarining oziq-ovqat manbalari o'simlik moylari, baliq yog'i va Omega-3 yog' kislotasi preparatlaridir. Eykosanoidlar mushak to'qimalarining o'sishi, tirnash xususiyati va kiritilgan toksinlar va patogenlarga immunitet reaksiyalari kabi ko'plab jarayonlarda ishtirok etadi. Ba'zi eykosanoidlar neyrotransmitterlar va gormonlardir.

NEYRIN

ing. nerin

rus. нейрин, м

Bu viniltrimetilammoniy gidroksididir:

oqsillarning chirishidan hosil bo'ladi, murda zaharida uchraydi, kuchli zahar, suyuq modda, suvda yaxshi eriydigan asos.

NEYTRALLANISH

ing. neutralization

rus. нейтрализация, ж

Kislota va asos xossasiga ega bo'lgan birikmalarning o'zaro tasvirlanishi natijasida kislotali xossaning ham, asosli xossaning ham yo'qolishi – neytrallanish. Bunday neytrallanish kimyoda neytrallanish reaksiyasi deb ataladi.

NEYTRALLANISH ISSIQLIGI

ing. heat of neutralization

rus. теплота нейтрализации, ж

Kislotalar bilan asoslar orasidagi reaksiya vaqtida chiqadigan issiqlik. Agar kuchli kislota bilan kuchli asos neytrallansa, hosil bo'ladigan suvning bir gramm molekulasiga taxminan 13,8 kkal issiqlik to'g'ri keladi.

NEYTRALLASH

ing. neutralization

rus. нейтрализация, ж

Kislota xossalriga ega bo'lgan modda bilan asos xossalriga ega bo'lgan moddalar o'rtasidagi kimyoviy reaksiya natijasida ikkala birikmaning xarakterli xususiyatlarini yo'qotishiga olib keladigan jarayon.

NEYTRALLASH METODI

ing. neutralization method

rus. метод нейтрализации, ж

Hajmiy usulda titrlari ma'lum kislota eritmalari yordami bilan ishqorlarning miqdorini aniqlash (va aksincha). Kimyoda neytrallash – bu kislota va asos bir-biri bilan miqdoriy reaksiyaga kirishadigan kimyoviy reaksiya.

NEYTRETTO

ing. neutretto

rus. нейтретто, с

q. mezonlar

NEYTRINO

ing. neutrino

rus. нейтрино, с

Zaryadsiz yengil zarrachalar, massasi yaxshi aniqlanmagan, har holda elektron massasidan kichik; energiyaning saqlanish qonunini radioaktiv β -yemirilishga tatbiq etish uchun, neytrino deb atalgan zaryadsiz kichik zarrachalar bor, deb faraz

qilingan edi, hozir bunday zarrachalarning borligini isbotlaydigan bir qancha dalillar bor; neytrinolarning massasi kichik va zaryadsiz bo'lganidan moddalar bilan deyarli o'zaro ta'sir etmaydi, shuning uchun ularni olish qiyin.

NEYTRON

ing. neutron

rus. нейтрон, м

Elektr zaryadiga ega bo'lmagan og'ir elementar zarracha. Massasi deyarli proton massasiga teng bo'lgan, nuklidlar tarkibiga kiruvchi elektr neytral zarracha. Neytron fermion bo'lib, barionlar guruhiga kiradi. Neytronlar va protonlar atom yadrolarining ikkita asosiy tarkibiy qismidir; proton va neytronlarning umumiy nomi nuklonlardir.

N-GEKSAN (DIPROPIL)

rus. n-гексан (дипропил), м

Kimyoviy formulasi: C_6H_{14} , metan gomologik qatorining a'zosi, rangsiz suyuq modda, t_{suyuq} - $94,03^{\circ}C$, t_{qayn} $68,90^{\circ}C$, 0,658; suvda erimaydi, spirtida eriydi, eifirda cheksiz eriydi. N-geksan to'g'ridan-to'g'ri distillash benzinida sezilarli miqdorda mavjud. Uning ko'p miqdordagi izomerlari katalitik yorilish benzinida va alkillangan benzinda mavjud.

NIKEL

ing. nickel

rus. никель, м

D.I.Mendeleyev davriy sistemasining to'rtinchi davri VIII guruh kimyoviy elementi, belgisi – Ni.

NIKEL (II)-GIDROKSID

ing. nickel (II)-hydroxide

rus. никель (II)-гидроксид, м

Kimyoviy formulasi: $Ni(OH)_2 \cdot \frac{1}{2} H_2O$, yashil modda, d 4,36 g/sm³; kislotalarda, NH_4OH va spirtida eriydi; suvda va ishqorlarda erimaydi.

NIKEL (II)-OKSID

ing. nickel(II) oxide

rus. никель (II) оксид, м

Kimyoviy formulasi: NiO, to'q yashil kukun; d 7,45 g/sm³, qizdirilganda ajraladi, suvda erimaydi, NH_4OH da va kislotalarda eriydi; shisha ishlab chiqarishda shishani kulrangli qilishda va suyuq moylardan qattiq moy tayyorlashda katalizator sifatida ishlatiladi.

NIKEL (III)-GIDROKSID

ing. nickel (III)-hydroxide

rus. никель (III)-гидроксид, м

Kimyoviy formulasi: $Ni(OH)_3$, qora modda, qizdirilganda ajraladi, suvda erimaydi, kislotalarda va NH_4OH da eriydi.

NIKEL (III)-OKSID

ing. nickel(III) oxide

rus. оксид никеля(III), м

Kimyoviy formulasi: Ni_2O_3 , to'q kulrang kukun; d 4,84 g/sm³, suvda erimaydi, 600°C da NiO ga qadar qaytariladi, kislotalarda, NH_4OH da eriydi.

NIKEL ARSENAT

ing. nickel arsenate

rus. никель мышьяковокислый (арсенат никеля), м

Kimyoviy formulasi: $Ni_3(AsO_4)_2$, sarg'ish-yashil kukun; 4,982; suvda erimaydi, kislotalarda eriydi.

NIKEL ATSETAT

ing. nickel acetate

rus. никель уксуснокислый (ацетат никеля), м

Kimyoviy formulasi: $Ni(CH_3COO)_2 \cdot 4H_2O$ – monoklinik kristallardan iborat yashil modda; d 1,744 g/sm³, qizdirilganda ajraladi; suvda va spirtida eriydi; $Ni(CH_3COO)_2$ – prizmatik kristallardan iborat yashil modda; d 1,798; qizdirilganda ajraladi; suvda eriydi, spirtida erimaydi. To'qimachilik sanoatida ishlatiladi.

NIKEL BROMID

ing. nickel bromide

rus. никель бромистый (бромид никеля), м

Kimyoviy formulasi: $NiBr_2$, to'q jigarrang modda; d 4,64 g/sm³, qizdirilganda parchalanadi; suvda, spirtida eriydi; $NiBr_2 \cdot 3H_2O$, $NiBr_2 \cdot 6H_2O$ tarkibli kristallgidratlari bor. Ular yashil rangli, suvda, spirtida eriydi, 200°C da suvsizlanadi; tibbiyotda ishlatiladi.

NIKEL DIANIDODIAMINLARI

ing. nickel dianidodiamines

rus. никеля дианидодиамины, мн

$[MeA_2X_2]^{n-2}$ tipdagi kompleks birikmalar, misollar:

$[Ni(NH_3)_2Cl_2]$; $[NiPy_2(CH_3COO)_2]$; $[Ni(P_3P)_2X_2]$;

$[Ni(E_3As_2X_2)]$;

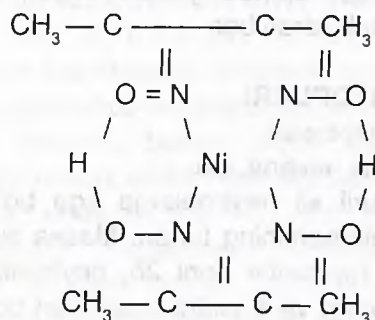
bulardagi E_3As yoki $As(C_2H_5)_3$ – trietilarsin, Py – piridin, P_3P – tripropilfosfin; X – galogenlar.

NIKEL DIOKSIMINLAR

ing. nickel dioximines

rus. никеля диоксимины, мн

Kimyoviy formulasi: $[MeAD_2H_2X]$ tipdagi kompleks birikmalar; A – ammiak tipdagi neytral molekula; X – bir valentli kislota qoldig'i; D_2H_2 – ikki atom vodorodi chiqarib tashlangan ikki molekula dioksim, misol:

nikel dioksiminlar ichkompleks moddalardir, qizil rangli.

q. reaktiv Chugayeva.

NIKEL FOSFAT

ing. nickel phosphate

rus. никель фосфорнокислый (фосфат никеля), м

Kimyoviy formulasi: $Ni_3(PO_4)_2 \cdot 7H_2O$, och yashil kukun, kislotalarda, NH_4OH da eriydi, suvda erimaydi. Noorganik birikma, Ni^{32} formulasi bilan nikel metall tuzi va fosfor kislotasi, sariq kristallar, suvda erimaydi, kristallgidratlar – yashil kristallar hosil qiladi.

NIKEL FTORID

ing. nickel fluoride

rus. никель фтористый (фторид никеля), м

Kimyoviy formulasi: NiF_2 , tetragonal kristallardan iborat yashil modda; d 4,63 g/sm³, suvda eriydi, kislotalarda erimaydi.

NIKEL GEKSAMIN

ing. nickel hexamine

rus. гексамин никеля, м

Tarkibida $[Ni(NH_3)_6]^{2+}$ ioni bo'lgan kompleks birikmalar; masalan: $[Ni(NH_3)_6]Br_2$, bu gunafsha kristall modda.

NIKEL GIDRID

ing. hydrogen nickel

rus. никель водородистый (гидрид никеля), м

Kimyoviy formulasi: NiH_2 , NiH_4 tarkibli gidridlari ham bor. Nikel va vodorod metallining NiH_2 formulasi bilan binar noorganik birikmasi, qora kristallar, suv bilan reaksiyaga kirishadi.

NIKEL YODID

ing. nickel iodide

rus. никель иодистый (иодид никеля), м

Kimyoviy formulasi: NiI_2 , gigroskopik qora modda; 5,834; suvda, spirtida yaxshi eriydi; $NiI_2 \cdot 6H_2O$ tarkibli kristallgidrati bor.

NIKEL IZOTOPLARI

ing. nickel isotopes

rus. изотопы никеля, мн

Yadroda turli xil neytronlarga ega bo'lgan nikel kimyoviy elementining turlari. Massa soni 48 dan 80 gacha (protonlar soni 28, neytronlar soni 20 dan 52 gacha) va 8 yadro izomerlari bo'lgan nikel izotoplari ma'lum. Tabiiy nikel beshta barqaror izotopning aralashmasidir.

NIKEL KARBONAT

ing. nickel carbonate

rus. никель углекислый (карбонат никеля), м

Kimyoviy formulasi: $NiCO_3 \cdot 6H_2O$, och yashil kristall modda, berk idishda $140^\circ C$ da $NiCO_3$ ga aylanadi; bu ko'kimtir-yashil, rombik kristallardan iborat modda; qizdirilganda ajraladi, sovuq suvda erimaydi, kislotalarda eriydi; $2NiCO_3 \cdot 3Ni(OH)_2 \cdot 4H_2O$ – och yashil modda, qizdirilganda ajraladi, sovuq suvda erimaydi, qaynoq suvda ajraladi, kislotalarda eriydi.

NIKEL KARBONIL

ing. nickel carbonyl

rus. карбонил никеля, м

Masalan, nikel tetrakarbonil $Ni(CO)_4$, rangsiz suyuqlik; d^{17} 1,31 g/sm³, t_{suyuq} $-25^\circ C$, t_{qayn} $43^\circ C$, suvda erimaydi, konsentratsiyalangan H_2SO_4 ta'siridan alangan ketadi; havo bilan aralashmasi portlaydigan modda ($60^\circ C$ da portlaydi), xuddi CO kabi zaharli.

NIKEL NITRAT

ing. nickel nitrate

rus. никель азотнокислый (нитрат никеля), м

Kimyoviy formulasi: $Ni(NO_3)_2 \cdot 6H_2O$, zumraddek yashil, monoklinik kristallardan iborat modda; d 2,065 g/sm³; t_{suyuq} $57^\circ C$, t_{qayn} $136,7^\circ C$, suvda va spirtida eriydi.

NIKEL NITRID

ing. nickel nitrogenous

rus. никель азотистый (нитрид никеля), м

Kimyoviy formulasi: Ni_3N , to'q kulrang kukun, nam va havo ta'siriga chidaydi.

NIKEL NITROZO BIRIKMALARI

ing. nickel nitroso compounds

rus. нитрозо соединения никеля, мн

Masalan, $Ni(NO)_2$, ko'k kukun, undan bodom hidi keladi, suvda erimaydi, xloroformda eriydi.

NIKEL OKSALAT

ing. nickel oxalate

rus. никель щавелевокислый (оксалат никеля), м

Kimyoviy formulasi: NiC_2O_4 , kristall modda; d 2,235 g/sm³; suvda oz eriydi.

NIKEL QO'SH OKSID

ing. nickel dioxide

rus. никеля двуокись, ж

Kimyoviy formulasi: NiO_2 , qora amorf kukun, yashil shakl o'zgarishi ham ma'lum; NH_4OH da eriganda azot chiqadi, HCl da eriganda xlor chiqadi; nikelning yuqori oksidi ham bor, uning tarkibi ma'lum emas, ammo Fe_3O_4 ga o'xshash, Ni_3O_4 bo'lsa kerak deb faraz qilinadi.

NIKEL RODANID

ing. nickel cyanide

rus. никель роданистый (роданид никеля), м

Kimyoviy formulasi: $Ni(SCN)_2 \cdot 1/2 H_2O$, sarg'ish-jigarrang kristall modda; suvda yomon eriydi.

NIKEL SIANID

rus. никель цианистый (цианид никеля), м

Kimyoviy formulasi: $Ni(CN)_2 \cdot 4H_2O$, yashil kukun; CN'lar bilan birikib, kompleks anion $[Ni(CN)_4]$ hosil qiladi, bu kompleks anion tusi sariq; CN'lar ko'p bo'lsa, $[Ni(CN)_6]$ ga aylanadi, bu esa qizil modda; $200^\circ C$ da kristallizatsiya suvini yo'qotadi; $Ni(CN)_2 \cdot 4H_2O$ – suvda va kislotalarda erimaydi, NH_4OH da eriydi.

NIKEL SULFAT

ing. nickel sulfate

rus. никель сернокислый (сульфат никеля), м

Kimyoviy formulasi: $NiSO_4 \cdot 7H_2O$, zumrad rangli, rombik prizma shaklidagi kristallardan iborat tuz; d 1,948 g/sm³; $31,5^\circ C$ da 1 molekula suvini, $103^\circ C$ da 6 molekula suvini yo'qotadi, suvda va spirtida eriydi; $NiSO_4 \cdot 6H_2O$, $NiSO_4 \cdot 4H_2O$ lar ham bor; $NiSO_4$ – och

sariq kubsimon kristallardan iborat gigroskopik modda; 3,68, suvda eriydi, spirtda erimaydi.

NIKEL SULFID

ing. nickel sulfide

rus. никель сернистый (сульфид никеля), м
Kimyoviy formulasi: NiS, qora yoki sariq, geksagonal kristallardan iborat modda; d 5,3–5,65 g/sm³, t_{suyuq} 797°C; suvda va kuchsiz kislotalarda erimaydi, HNO₃ va zar suvida eriydi; Ni₃S₄–to'q kulrang, kubsimon kristallardan iborat modda; d 4,7 g/sm³; suvda erimaydi, HNO₃ da eriydi; Ni₂S–sariq kristall modda; d 5,52 g/sm³; suvda erimaydi, HNO₃ da eriydi.

NIKEL TETRAMINLARI

ing. nickel tetramines

rus. никеля тетрамини, мн

Kimyoviy formulasi: [MeA₄] turdagi kompleks ionlari bo'lgan birikmalar, Me – markaziy atom; A – ammiak yoki suv tipidagi molekula, koordinatsiya sig'imi 1 ga teng; misollar: [NiEn₂]X₂; [NiPn₂]X₂; [Ni(NH₃)₄]X₂; bu yerda Pn – propilen, En – etilendiamin, X – galogenlar.

NIKEL XLORID

ing. nickel chloride

rus. никель хлористый (хлорид никеля), м

Kimyoviy formulasi: NiCl₂, sariq kukun; d 3,56 g/sm³, t_{qayn.} 943°C; suvda, spirta va NH₄OH da eriydi, kristallgidrati NiCl₂·6H₂O monoklinik kristallardan iborat yashil modda, suvda eriydi (1000 g suvda 20°C da 4,6 mol), spirta ham eriydi.

NIKEL-AMMONIY SULFAT

ing. nickel ammonium sulfate

rus. никель-аммоний сернокислый (сульфат никеля и аммония), м

Kimyoviy formulasi: NiSO₄·(NH₄)₂·SO₄·6H₂O, ko'kimtir-yashil, monoklinik prizma shaklidagi kristallardan iborat modda, suvda eriydi; qo'sh tuz.

NIKELLASH

ing. nickel plating, nickelizing

rus. никелирование, с

Mahsulotni korroziyadan himoya qilish va dekorativ maqsadlarda mahsulot yuzasiga nikel qatlamini qo'llashning elektrokimyoviy jarayoni.

NIKELLI PO'LATLAR

ing. nickel steels

rus. никелевые стали, мн

"Invar" issiqdan kengayish koeffitsiyenti kichik bo'lgani uchun nozik asboblari tayyorlashda ishlatiladi, unda – 36% Ni, 0,5% Mn, 0,5% C bor; "platinit" kengayish koeffitsiyenti shishanikidek, elektr lampalari tayyorlashda ishlatiladi; unda 46% Ni, 0,15% C bor; "nixrom", buning elektr qarshiligi katta bo'lganligi uchun, elektr bilan isiydigan asboblarga ishlatiladi, unda 67,5% Ni, 16% Fe, 15% Cr, 1,5% Mn bor; "monelmetall", kimyoviy ta'sirlarga chidamli bo'lgani uchun kimyo zavodlarining apparaturalarini tayyorlashda ishlatiladi, unda 68% Ni, 28% Fe, 1,5% Mn bor.

NIKOTIN

ing. nicotine

rus. никотин, м

Kimyoviy formulasi: C₁₀H₁₄N₂, bu modda 1-metil-2-β-piridililirrolididir, – nikotin, moysimon suyuq modda; t_{suyuq} -10°C chamasi, t_{qayn.} 247°C, d 1,0097 g/sm³; qo'lansa hidli, kuchli zahar, tamaki bargida – nikotin tuzi bor;

– nikotin – suyuq modda, t_{qayn.} 245,5 – 246,5°C/729, d 1,071 g/sm³; – nikotin – suyuq modda, t_{qayn.} 242,3, d 1,0082 g/sm³; nikotin tamakining turli xillaridan olinadi, insektitsid, kuchli zaharli alkaloid; nikotin ustida sovet olimlaridan A. Shmuk ko'p ilmiy ishlar qilgan.

NIKOTIN KISLOTA

ing. nicotinic acid (β-pyridinecarboxylic acid

rus. никотиновая кислота (β-пиридинкарбоновая кислота), ж

Kimyoviy formulasi: C₆H₅O₂N, t_{suyuq} 235,2°C, qaynoq suvda va qaynoq spirta eriydi; piridin asoslaridan nikotin, anabazin.

Alkaloidlarini oksidlab nikotin kislota olinadi; tibbiyotda nikotin kislota, uning amidi va boshqa hosilalari (masalan, vitamin P-P) ko'p ishlatiladi.

NIOBAT ANGIDRID

ing. niobium anhydride

rus. ниобия ангидрид, ж

Kimyoviy formulasi: Nb₂O₅, kristall modda, kuchli kislotalik xossalari bor; d 4,6 g/sm³, t_{suyuq} 1520°C; suvda erimaydi, H₂SO₄ da va HF da eriydi.

NIOBAT KISLOTA

ing. niobic acid

rus. ниобиевая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $3\text{Nb}_2\text{O}_5 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$, oq amorf modda; d 4,3 g/sm³; qizdirilganda ajraladi, suvda erimaydi, H_2SO_4 da, HJ da va ishqorlarda eriydi. Noorganik birikma, HNO_3 formulasi bilan bir negizli kislorodli kislota. Tuzlar niobatlar deb ataladi. Niobiy kislotaga rangsiz kubik sinxoniya kristallarini hosil qiladi, fazoviy guruh Im_3 , hujayra parametrlari $a = 0,7645$ nm (hujayra parametrlari haqida ma'lumotlar mavjud $a = 0,3822$ nm. $\text{NO}_3 \cdot 2/3\text{H}_2\text{O}$ tarkibidagi kristalli gidrat hosil qiladi. Niobiy kislotaga etilening etanolga gidratlanishi, metanolning dimetil efiriga suvsizlanishi uchun katalizator sifatida yuqori faollikni namoyish etadi.

NIOBATLAR

ing. niobates

rus. ниобаты, мн

Niobat kislota tuzlari; masalan: $\text{NaNbO}_3 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$, rangsiz modda, suvda oz eriydi.

NIوبي

ing. niobium

rus. ниобий, м

Kimyoviy formulasi: Nb, davriy jadvalning V guruh elementi, tartib raqami 41, A – 9291; och kulrang metall; d^{20} 8,5 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 2500°C, $t_{\text{qayn.}}$ 3700°C; suvda erimaydi, qaynoq H_2SO_4 da eriydi, HNO_3 da va HCl da oz eriydi; 1801-yilda topilgan; oz tekshirilgan; po'lat tayyorlashda ishlatiladi.

NIوبي (IV)-OKSID

ing. niobium dioxide

rus. ниобия двуокись, ж

Kimyoviy formulasi: NbO_2 , ko'kimtir-qora moda, suvda va HNO_3 da erimaydi, H_2SO_4 da eriydi.

NIوبي BROMID

ing. niobium bromide

rus. ниобий бромистый (бромид ниобия), м

Kimyoviy formulasi: NbBr_5 , to'q qizil modda; $t_{\text{suyuq.}}$ 270°C, $t_{\text{qayn.}}$ 270°C; suvda ajraladi, spirtida eriydi.

NIوبي FTORID

ing. niobium fluoride

rus. ниобий фтористый (фторид ниобия), м

Kimyoviy formulasi: NbF_5 , monoklinik kristallardan iborat rangsiz modda; 3,29, $t_{\text{suyuq.}}$ 76°C, $t_{\text{qayn.}}$ 229°C; suvda ajraladi, HNO_3 da eriydi.

NIوبي IZOTOPLARI

ing. isotopes of niobium

rus. изотопы ниобия, мн

Nb^{93} –100%. Niobium kimyoviy elementi atomlarining (va yadrolarining) turlari, yadroda turli xil neytron tarkibiga ega. Tabiiy niobiy bitta barqaror izotop – Nb^{93} dan iborat. Yashash davri eng uzoq bo'lgan radioizotop Nb^{92} bo'lib, uning yarim yashash davri 34,7 mln.

NIوبي KARBID

ing. niobium carbonaceous

rus. машина, ж

Energiya, materiallar yoki informatsiyani o'zgartirish maqsadida mexanik harakat bajaruvchi qurilma. Kimyoviy texnologiyada – odatda material (yoki ishlov beriladigan narsa)ning shakli, xossasi, holati, vaziyatini o'zgartiradigan qurilma.

MASSA DEFEKTI

ing. mass defect

rus. ниобий углеродистый (карбид ниобия), м

Kimyoviy formulasi: NbC; $t_{\text{suyuq.}}$ 3500°C; issiqqa va turli kimyoviy ta'sirlarga chidaydi.

NIوبي NITRID

ing. niobium nitrogenous

rus. ниобий азотистый (нитрид ниобия), м

Kimyoviy formulasi: NbN, qiyin suyuqlanuvchi qora modda; d 8,4 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 2050°C (ajraladi) – suv ta'siriga chidaydi; HF+ HNO_3 da eriydi, HNO_3 da erimaydi.

NIوبي OKSIDLARI

ing. niobium oxides

rus. ниобия окислы, мн

q. niobiy anhidrid, niobiy (II) oksidiga

NIوبي XLORID

ing. niobium chloride

rus. ниобий хлористый (хлорид ниобия), м

Kimyoviy formulasi: NbCl_5 , ignasimon kristallardan iborat sariq modda; d 2,75 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 194°C, $t_{\text{qayn.}}$ 241°C; suvda ajraladi, HCl da va CCl da eriydi.

NISBAT

ing. proportion, relation, ratio

rus. соотношение, с

Tizim tarkibini ifodalash shakli: berilgan komponentning massalari, hajmlari yoki miqdorlarining boshqa komponentga yoki tizimning qolgan qismina nisbati.

NISBIY KONFIGURATSIYA

ing. relative configuration

rus. относительная конфигурация, ж

Har xil assimetrik atomlardagi o'rinbosarlarning bir-biriga nisbatan o'zaro joylashishi. Odatda u moddaning asosiy nomiga prefikslar qo'shish bilan belgilanadi (*sis-* va *trans-*, *treo-* va *eritro-*, *mezo-*, *allo-* va boshqalar). Mutlaq konfiguratsiya – molekulaning har bir assimetrik atomidagi o'rinbosarlarning fazodagi haqiqiy joylashuvi; ko'pincha D yoki L harflari bilan belgilanadi.

NISBIY KONFIGURATSIYA

ing. relative configuration

rus. относительная конфигурация, ж

Optik faol birikma konfiguratsiyasini glitserin aldegidi D-va L-, konfiguratsiyasi optik izomerlariga taqqoslash asosida aniqlangan konfiguratsiya.

NITON

ing. nathan

rus. НИТОН, м

q. hadon

Inert gaz radon Rd; ba'zan niton Nt, ba'zan emanatsiya Em deyiladi. Hozir, ko'pincha, radon deb yuritiladi.

NITRAMID

ing. nitramid

rus. нитрамид, м

Aminoguruh (NH_2) vodorodining nitroguruh (NH_2) ga almashinishidan hosil bo'lgan organik birikmalar; umumiy formulasi: $\text{R}-\text{NH}-\text{NO}_2$, masalan: NH_2-NO_2 nitramin; $\text{C}_2\text{H}_5\text{OCONH}-\text{NO}_2$ nitrouretan. Ammiakning bir vodorodini NO_2 ga almashinishidan nitramid (yoki nitramin) NH_2-NO_2 olinadi (bu anorganik birikmadir).

NITRAT

ing. nitrates, azotate

rus. нитраты, мн

Nitrat kislota HNO_3 tuzlari.

NITRAT ANGIDRID

ing. nitric anhydride

rus. азотный ангидрид, м

Kimyoviy formulasi: N_2O_5 (azot (V)-oksid), rangsiz, havoda nam shimib suyuqlanuvchi, rombik kristallardan iborat modda, kristallari uchuvchan, $t_{\text{suyuq.}}$ 29-30°C, $t_{\text{qayn.}}$ 45-50°C, d 1,63 g/sm³; beqaror modda bo'lib, bug'langanda va yoriqlik ta'sirida

qisman ajraladi; ba'zan, turgan joyida o'z-o'zidan portlab ham ketadi, kuchli oksidlovchi; ko'pgina organik moddalar bilan reaksiyaga aktiv kirishadi, suv bilan birikib, nitrat kislota hosil qiladi.

NITRAT KISLOTA

ing. nitric acid

rus. азотная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: HNO_3 . Toza nitrat kislota rangsiz suyuq moddadir, d 1,50 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 42°C, $t_{\text{qayn.}}$ 86°C. Nitrat kislota doim ajralib turadi, bunda, hosil bo'lgan NO_2 dan sariq tusga bo'yaladi, suv bilan istalgan nisbatda aralashadi, buning natijasida issiq chiqadi, oksidlash xossasiga ega; amalda, solishtirma og'irligi 1,40 bo'lgan 65% li, kontsentrangan kislota ishlatiladi. Mineral o'g'itlar portlovchi moddalar, organik bo'yoqlar, plastmasalar, sellyuoidlar, laklar va hokazolar ishlab chiqarishda ishlatiladi.

NITRAT KISLOTA AMIDI

ing. nitric acid amide

rus. амид азотной кислоты, м

Kimyoviy formulasi: $\text{NH}_2\cdot\text{NO}_2$ (Nitramid), oq yassi kristallardan iborat, $t_{\text{suyuq.}}$ 75°C, suvda, spirtida, efrida oson eriydi; eritmasi kislotalik xossalariga ega.

NITRAT KISLOTANING KRISTALLGIDRATLARI

ing. nitric acid crystal hydrates

rus. кристаллогидраты азотной кислоты, мн

Kimyoviy formulasi: $\text{HNO}_3\cdot\text{H}_2\text{O}$, $t_{\text{suyuq.}}$ -38°C, $\text{HNO}_3\cdot 3\text{H}_2\text{O}$, $t_{\text{suyuq.}}$ -18°C. Bularni kompleks birikmalar deyish mumkin, bunda $[\text{N}(\text{OH}_2)_x]^o$ ionlari bor.

NITRATLAR

ing. nitrates

rus. нитраты, мн

Bir zaryadli NO_3^- anionini o'z ichiga olgan nitrat kislota tuzlari. NO_3^- ionining volumetrik modeli. Eskirgan ism – "selitra" – hozirgi kunda asosan mineralogiyada, minerallar uchun nom sifatida, shuningdek, qishloq xo'jaligida o'g'itlar uchun ishlatiladi.

NITRATLASH

ing. nitration, nitriding, nitridation

rus. нитрование, с

Turli nitratlovchi moddalar ta'sirida nitrogruppani organik birikmalar molekulariga kiritilishi.

NITRIDLAR

ing. nitrides

rus. нитриды, мн

Azotning boshqa elementlar bilan, asosan, metallar bilan birikmalari.

NITRIDLAR

ing. nitrides

rus. нитриды, мн

Ammiak vodorodlarining metallga almashinishidan hosil bo'lgan moddalar. Kamroq elektronegativ elementlarga ega bo'lgan azot birikmalari, masalan, metallar (AlN, TiN, Na₃N, Ca₃N₂, Zn₃N₂ va boshqalar) va bir qator metall bo'lmaganlar (NH₃, BN, Si₃N₄). Azotning metallar bilan birikmalari ko'pincha olovga chidamli va yuqori haroratlarda chidamli moddalardir, masalan, elbor. Nitridli qoplamalar mahsulotlarga qattqlik, korroziyaga chidamlilik beradi; energiya, kosmik texnologiyalarda qo'llaniladi.

NITRIFIKATSIYA

ing. nitrification

rus. нитрификация, ж

Oqsil moddalar chiriganda hosil bo'lgan NH₃ va ammoniy tuzlarining tuproqda nitratlarga aylanish jarayoni; bu jarayon ikki xil mikroorganizmlar ta'sirida boradi:

1) nitrozobakteriyalar ammiakni nitrit kislotaga qadar oksidlaydi: $2\text{NH}_3 + 3\text{O}_2 = 2\text{HNO}_2 + 2\text{H}_2\text{O} + 172 \text{ kkal}$;
2) nitrobakteriyalar nitrit kislotani nitrat kislotaga qadar oksidlaydi. $2\text{HNO}_2 + \text{O}_2 = 2\text{HNO}_3 + 26 \text{ kkal}$, bu bakteriyalar o'z hayoti uchun kerak bo'ladigan energiyani shu jarayonlardan oladi.

NITRIL

ing. nitrile

rus. нитрил, м

Nitril-alkil sianid, kislotani nitrili.

R - C≡N

NITRIL FTORID

ing. nitrile fluoride

rus. нитрил фтористый (нитрил фторид), м

Kimyoviy formulasi: NO₂F, rangsiz gaz; t_{qayn.} -63,5°C, t_{suyuq.} -139°C, 2,24; suvda, spirtida va efitrda ajraladi.

NITRIL PERXLORAT

ing. nitrile perchlorate

rus. нитрил хлорнокислый (нитрил перхлорат), м

Kimyoviy formulasi: NO₂ClO₄, qattiq modda, suv ta'sirida HNO₃ va HClO₄ ga ajraladi.

NITRIL XLORID

ing. nitrile chloride

rus. нитрил хлористый (нитрил хлорид), м

Kimyoviy formulasi: NO₂Cl, rangsiz gaz; suyuq holda d 1,32 g/sm³; t -30°C suyuqlanadi, t_{qayn.} 5°C, suvda ajraladi.

NITRILLAR

ing. nitriles

rus. нитрилы, мн

Kimyoviy formulasi: C_nH_{2n+1}CN, bularni sianid kislotani efirlari deb qarash mumkin; nitrillarga xos reaksiyalar: 1) suvga qo'shib isitilganda, suvni biriktirib olib, kislotani amidlari hosil qiladi; 2) kislotani va ishqorlarga qo'shib isitilganda sovunlanib, tegishli kislotaga o'tadi; 3) atomar vodorod ta'siridan aminlar hosil qiladi.

NITRIT ANGIDRID [AZOT III-OKSID]

ing. nitrogen anhydride (nitrogen trioxide)

rus. азотистый ангидрид (трехокись азота), м

Kimyoviy formulasi: N₂O₃, odatdagi sharoitda beqaror: NO₃, +10 kkal NO+NO₂; t_{suyuq.} 102°C, t_{qayn.} 3,5°C; qizg'ish-qo'ng'ir rangli gaz, suyuq holda ko'k rangli.

NITRIT KISLOTA

ing. nitrous acid

rus. азотистая кислота, ж

Uning suvdagi eritmasigina ma'lum. Beqaror modda, doim ajralib, NO va NO₂ chiqarib turadi va havoni kislotani bilan oksidlanishdan HNO₃ hosil qiladi. Kislotalik xossasi – kuchsiz, sirka kislotadan biroz kuchli. Oksidlash xossasi bor, o'zi NO gacha qaytariladi. Kuchli oksidlovchilar ta'sirida esa oksidlanib, HNO₃ ga aylanadi.

NITRITLAR

ing. nitrites

rus. нитриты, м

Nitritlar – nitrit kislotasining tuzlari – Na-O-N=O (natriy nitrit) va efirlari CH₃-O-NO (metil nitrit), C₂H₅-O-NO (etilnitrit). Bu birikmalar nitrit kislotani va uning tuzlaridan olinadi. Nitritlar kislotali muhitda fenollar va aromatik birikmalar va aminlarni nitrozalashda ishlatiladi.

NITROALKANLAR

ing. nitroalkane

rus. нитроалканы, мн

To'yingan uglevodorodlar nitrobirikmasi; bularda vodorod o'rnida nitroguruh NO₂ bo'ladi. Nitroalkanlarning nomlari tegishli uglevodorod nomidan "nitro-" prefiksi bilan va modda molekulasidagi nitroguruhlar sonini hisobga olgan holda hosil bo'ladi.

NITROANILLAR

ing. nitroanilines

rus. нитроанилины, мн

Kimyoviy formulasi: $C_6H_6O_2N_2$ yoki $C_6H_4NH_2(NO_2)$:

o – nitroanilin, t_{suyuq} 71,5°C, d 1,442 g/sm³;

m – nitroanilin, t_{suyuq} 114°C, d 1,430 g/sm³;

p – nitroanilin, t_{suyuq} 148°C, d 1,424 g/sm³.

Bular ignasimon kristallardan iborat sariq moddalardir; suvda oz eriydi, spirtda va efirda eriydi, azobo'yoqlar ishlab chiqarishda ahamiyati bor.

NITROBENZALDEGIDLAR

ing. nitrobenzaldehyde

rus. нитробензалдегиды, мн

Kimyoviy formulasi: $C_7H_5O_3N$ yoki

$NO_2-C_6H_4-CHO$:

o – nitrobenzaldegid (1,2)—ignasimon kristallardan iborat sariq modda; t_{suyuq} 40,9°C, t_{qayn} 153°C/23 mm;

m – nitrobenzaldegid (1,3) – ignasimon kristallardan iborat modda (suvdan), t_{suyuq} 58°C,

t_{qayn} 164°C/23 mm; p – nitrobenzaldegid (1,4) – prizmatik kristallardan iborat modda (suvdan) – t_{suyuq} 106°C; bularning hammasi suvda oz eriydi, spirtda oson eriydi.

NITROBENZOL

ing. nitrobenzene

rus. нитробензол, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_5NO_2$, deyarli rangsiz suyuqlik; d 1,229 g/sm³, d 1,2125 g/sm³, t_{qayn} 211°C; suvda oz eriydi, spirtda yaxshi eriydi, efirda cheksiz eriydi; undan achchiq bodom hidi keladi; parfumeriyada va anilin bo'yoqlar tayyorlashda ishlatiladi.

NITRO BIRIKMA

ing. nitrocompound, nitro compound

rus. нитро соединение, с

Molekulasida uglerod atomlari bilan bog'langan bir yoki bir nechta nitroguruhlarni saqlaydigan organik birikma.

NITROBIRIKMALAR

ing. nitro compounds

rus. нитро соединения, ж

NO_2 guruhi uglerod atomi bilan bevosita birikkan organik moddalar.

NITROFENOLLAR

ing. nitrophenols

rus. нитрофенолы, мн

Kimyoviy formulasi: $C_6H_5O_3N$, fenollarning nitrolanish hosilalari: o-nitrofenol, sariq, ignasimon yoki

prizmatik kristallardan iborat modda; t_{suyuq} 44,9°C, t_{qayn} 216°C, 1,2942; m-nitrofenol, kristall modda; t_{suyuq} 97°C (95,1°C), t_{qayn} 194°C/70 mm, d 1,2797 g/sm³; n-nitrofenol, α -formasi prizmatik kristallardan iborat rangsiz modda, metastabil; β -formasi prizmatik kristallardan iborat sariq modda; bularning hammasi suvda oz eriydi, spirtda va efirda oson eriydi.

NITROFOSKA

ing. nitrophoska

rus. нитрофоска, ж

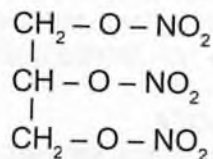
Nitrofoska (lot. Nitrogenium-azot, fosfor va kaliy) – murakkab mineral azot-fosfor-kaliyli o'g'it. 35–52% N, P_2O_5 va K_2O ni turli nisbatlarda o'z ichiga oladi, granulalarda mavjud. Eng keng tarqalgan nitrofoska ammiak va kaliy xlorid qo'shilishi bilan azot va fosfor kislotalari aralashmasi bilan apatit yoki fosforitning parchalanishi paytida yagona texnologik jarayonda olingan cho'kma, ammofos va ammiakli selitradan iborat.

NITROGLITSERIN

ing. nitroglycerin

rus. нитроглицерин, м

Glitserin trinitrati, glitserinning nitrat kislotasi bilan uchala gidroksil guruh hisobiga hosil qilgan murakkab efiri. Kuchli portlovchi birikma, kislorodga boy bo'lgan oksidlovchi. Tibbiyotda yurak xastaligiga qarshi dori sifatida ishlatiladi.

NITROGRUPPA

ing. nitrogroup

rus. нитрогруппа, ж

NO_2 – funksional guruh (lot. Nitrogenium-azot, fosfor va kaliy) – murakkab mineral azot-fosfor-kaliyli o'g'it. 35–52% N, P_2O_5 va K_2O ni turli nisbatlarda o'z ichiga oladi, granulalarda mavjud.

NITROKLETCHATKA

ing. guncotton

rus. нитроклетчатка, ж

q. nitrosellyulozaga

NITROLASH

ing. nitration

rus. нитрование, с

Bu organik birikmalar molekulariga nitroguruh – NO₂ ni kiritish reaksiyasi. Nitrolash reaksiyasi elektrofil, nukleofil yoki radikal mexanizmga ko'ra borishi mumkin, bu reaksiyalarda faol turlar mos ravishda NO²⁻ nitroniy kationi, NO²⁻nitrit ioni yoki NO₂ – radikalidir. Jarayon C, N, O atomlarida vodorod atomini almashtirish yoki bir nechta bog'lanishga nitro guruhini qo'shishdan iborat.

NITROMETAN

ing. nitromethane

rus. нитрометан, м

Kimyoviy formulasi: CH₃—NO₂; t_{suyuq.} -28,5°C, t_{qayn.} 101-101,5°C, d 1,1382 g/sm³; suvda, spirtda, efirda va ishqorlarda eriydi; turli sintezlarda ishlatiladi.

NITRONAFTALINLAR

ing. nitronaphthalenes

rus. нитронафталины, мн

Kimyoviy formulasi: C₁₀H₇O₂N – sariq modda; t_{suyuq.} 60,5°C, t_{qayn.} 304°C, d₄ 1,331 g/sm³; suvda erimaydi, spirtda, CS₂ da, efirda va xloroformda eriydi; sariq modda; t_{suyuq.} 79°C, t_{qayn.} 165°C/15 mm; d₄ 1,331 g/sm³; suvda erimaydi, spirtda va efirda eriydi.

NITROPARAFINLAR

ing. nitroparaffins

rus. нитропарафины, мн

Nitroparafinlar alifatik uglevodorodlardagi vodorod atomlarining nitro guruhlariga almashinishidan hosil bo'lgan mahsulotlar; birlamchi, ikkilamchi, uchlamchi nitroparafinlar bo'ladi, tarkibidagi NO₂ soniga qarab, ular mono-, di-, trinitro hosilalar deyiladi.

NITROSELLYULOZA

ing. nitrocellulose, trinitrocellulose, cellulose nitrate, soluble cotton

rus. нитроцеллюлоза, ж

Sellyuloza va nitrat kislotaning murakkab efiri.

NITROSELLYULOZALAR

ing. nitrocellulose

rus. нитроклетчатки, мн

Sellyulozaga sulfat va nitrat kislotada aralashmasi ta'sir ettirilganda uning murakkab nitrat efilari hosil bo'ladi; to'liq efiri C₆H₇O₅(NO₃)₃ nitrosellyuloza yoki piroksilin deb ataladi; bular portlovchi, olovga o'ch moddalardir.

NITRO-SHAKL

ing. nitro-form

rus. нитро-форма, м

Nitro-shakl – birlamchi va ikkilamchi nitroalkanlarning tautomer nitro birikma shakli.

NITROTOLUOLLAR

ing. nitrotoluenes

rus. нитротолуолы, мн

Kimyoviy formulasi: C₇H₇O₂N yoki C₆H₄(CH₃)NO₂; o – nitrotoluol; ikki shakli bor: α- nitrotoluol – ignasimon kristallardan iborat modda; t_{suyuq.} -9,55°C; β-nitrotoluol – kristall modda; t_{suyuq.} -3,85°C, stabil (barqaror) – t_{qayn.} 222,3°C, 1,1622; m-nitrotoluol; t_{suyuq.} 16°C, t_{qayn.} 227,5°C/736 mm, 1,1571; p-nitrotoluol – kristall modda; t_{suyuq.} 54,4°C, t_{qayn.} 237,7°C, 1,1038; bularning hammasi deyarli suvda erimaydi, spirtda, benzolda va efirda eriydi; turli sintezlarda ishlatiladi.

NITROTSellyULOZA

ing. nitrocellulose

rus. нитроцеллюлоза, ж

Oq rangdagi tolali bo'shashgan massa, tashqi ko'rinishi sellulozaga o'xshaydi. Eng muhim xususiyatlardan biri bu gidroksil guruhlarini nitroguruhlar bilan almashtirish darajasi. Amalda, ko'pincha almashtirish darajasini to'g'ridan-to'g'ri belgilash emas, balki azotning miqdori massa bo'yicha foiz sifatida ifodalanadi.

NITROZA

ing. nitrose

rus. нитроза, ж

Nitroza organik kimyoda funksional guruhga tegishli bo'lib, u organik fragmentga birlashtirilgan NO guruhiga ega. Turli xil nitroza guruhlarni C – nitroza birikmalari (masalan, nitrozaalkanlar; R-N=O), s – nitroza birikmalari (nitrozatiollar; RS-N = O), N – nitroza birikmalari (masalan, nitrozaaminlar, R₁N(-R₂)-N=O) va O – nitroza birikmalari (alkil nitritlar; RO-Nu003d O). Nitrosulfat kislotaning sulfat kislotadagi eritmasi, kamera usuli bilan sulfat kislotada olishda Glover minorasida hosil bo'ladi.

NITROZALASH

ing. nitrosation

rus. нитрозирование, с

Bu organik birikmalar molekulariga nitrozo guruhi -NO ni kiritish reaksiyasi. Nitrozlanish reaksiyasi elektrofil yoki radikal mexanizmlar bilan borishi mumkin va bu holda faol turlar mos ravishda nitrosonium kationi NO⁺ va radikal NO – bo'ladi. Nitrozalanish reaksiyasi uglerod, azot yoki kislorod atomlarida nitrozoguruh vodorod atomini (to'g'ridan-

to'g'ri nitrozlanish) yoki organik moddaning boshqa funksional guruhlarini almashtirganda ham, nitrozoguruhning ko'p bog'lanishga qo'shilish mexanizmi orqali ham boradi.

NITROZILSULFAT KISLOTA

ing. nitrosylsulfuric acid

rus. нитрозилсерная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: NOHSO_4 , rangsiz kristall modda; kamera usuli bilan sulfat kislota olishda, ba'zan kamera devorlarida kristallanadi, shuning uchun "kamera kristallari" deb ham ataladi.

NITROZOAMINLAR

ing. nitrosamines

rus. нитрозоамины, мн

Ikkilamchi aminlarga nitrat kislota ta'siridan olinadi, neytral moddalar, o'ziga xos hidi bor; umumiy formulasi $\text{R}_2\text{N}-\text{NO}$. Nitrozoaminlar sariq rangli suyuq yoki qattiq moddalardir, individual shaklda ular unchalik chidamli emas. Suvda va ko'plab organik erituvchilarda yaxshi eriydi.

NITROZOBENZOL

ing. nitrosobenzene

rus. нитрозобензол, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_5\text{NO}$, tiniq, rangsiz kristall modda; t_{suyuq} 68°C , suyuqlanganda zumrad rangli bo'ladi, eritmalari ham shunday rangli bo'ladi. Bu organik nitrozo birikmalarining prototiplaridan biridir. Uning funksional guruhiga xos bo'lgan narsa, uning och sariq dimeri bilan muvozanatda mavjud bo'lgan quyuc yashil navdir.

NIXROM

ing. nichrome

rus. нихром, м

q. nikel po'lat

NIZOM

ing. location, position, condition, state

rus. положение, с

1. Muayyan masalaga oid qoidalar, qonunlar majmui.
2. Obyektning boshqa jismlarga nisbatan fazodagi o'rni.

NIZOM

ing. regulation

rus. регламент, м

Davlat, jamiyat hayotining hokimiyat organlari tomonidan o'rnatilgan tartibi.

N-KAPRIL KISLOTA

ing. n-caprylic acid

rus. n-каприловая кислота, ж

$\text{C}_8\text{H}_{16}\text{O}_2$ yoki $\text{CH}_3-(\text{CH}_2)_6-\text{COOH}$, t_{suyuq} $16,2^\circ\text{C}$, t_{qayn} $237,5^\circ\text{C}$, d_4^{20} $0,910 \text{ g/sm}^3$, suvda oz eriydi, spirtda, efirda va xloroformda eriydi. Karboksilik kislota, yoqimsiz hidli rangsiz yog'li suyuqlik.

N-KAPRON KISLOTA

ing. n-caproic acid

rus. n-капроновая кислота, ж

Kapron kislota $\text{C}_6\text{H}_{12}\text{O}_2$ yoki $\text{CH}_3-(\text{CH}_2)_4-\text{COOH}$, t_{suyuq} $-1,5^\circ\text{C}$, t_{qayn} 205°C , d $0,945 \text{ g/sm}^3$; suvda oz eriydi, spirtda va efirda eriydi. Standart sharoitlarda kapron kislotasi, rangsiz, yoqimsiz hidli suyuqlik bo'lgan monobazik karboksilik kislotadir. Kapron kislotasining tuzlari va anionlariga kapronatlar deyiladi.

N-MOY KISLOTA

ing. n-nonyl alcohol

rus. n-масляная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_9\text{H}_{18}\text{O}_2$ yoki

$\text{CH}_3-\text{CH}_2-\text{CH}_2-\text{COOH}$; d^{24} $0,9587 \text{ g/sm}^3$, t_{suyuq} $-4,7^\circ\text{C}$, t_{qayn} $163^\circ\text{C}/757 \text{ mm}$; suv, spirt va efirda cheksiz eriydi.

q. izomoy kislota

N-NONIL SPIRT

ing. n-nonyl alcohol

rus. n-нониловый спирт, м

$\text{C}_9\text{H}_{19}\text{OH}$; t_{qot} -5°C , t_{qayn} 215°C , d $0,8279 \text{ g/sm}^3$; suvda erimaydi, spirtda va efirda cheksiz eriydi.

NOBENZOID AROMATIK BIRIKMALAR

ing. non-benzenoid aromatic compounds

rus. небензоидные ароматические соединения, мн

Tarkibida benzol halqasi bo'lmagan aromatik birikmalar. Bularning barchasi benzol yadrolarini o'z ichiga olmaydigan, ammo Huckel qoidasini qondiradigan karbotsiklik birikmalardir.

NOELEKTROLITLAR

ing. non-electrolytes

rus. неэлектролиты, мн

Suvdagi eritmasi elektr tokini o'tkazmaydigan moddalar. Noelektrolitlar eritmada qutbsiz yoki past qutbli molekullar shaklida bo'ladi. Elektrolit bo'lmaganlarga kovalent qutbsiz (zaif qutbli) bog'langan moddalar kiradi.

NOK ESSENSIYASI (YOKI SIRKA BUTILEFIRI YOKI BUTILATSETAT)

ing. pear essence (or acetic n-butyl ether or butyl acetate)

rus. грушевая эссенция (или уксусно-н-бутиловый эфир или бутилацетат), ж

Kimyoviy formulasi: $\text{CH}_3\text{COOC}_4\text{H}_9$, sun'iy yo'l bilan olinadi, xushbo'y suvlar, konfetlar, sovunlar ishlab chiqarishda va sellyuloid uchun erituvchi sifatida ishlatiladi; t_{suyuq} $-73,5^\circ\text{C}$, t_{qayn} $126,1^\circ\text{C}$ $12^\circ\text{C}/757 \text{ mm}$, d $0,8762 \text{ g/sm}^3$.

N-OKTIL SPIRT

ing. n-octyl alcohol

rus. n-октиловый спирт, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_8\text{H}_{17}\text{OH}$ yoki

$\text{CH}_3-(\text{CH}_2)_6\text{CH}_2\text{OH}$; t_{suyuq} $-16,7^\circ\text{C}$, t_{qayn} $194,5^\circ\text{C}$, d $0,827 \text{ g/sm}^3$; suvda oz eriydi, spirtida, efirda va xloroformda cheksiz eriydi. Organik moddalar yog'li spirtlar sinfiga kiradi. Sitrus efir moylarida (greyfurt yog'i, apelsin yog'i) mavjud. Spirtida, neft efirida, suvda yomon eriydi. Hidi kuchli yog'li sitrusdir.

NOM

ing. name, title

rus. название, с

Nomlash, biror narsaning nomi.

NOMENKLATURA

ing. nomenclature

rus. номенклатура, ж

Moddalar tarkibini aniq belgilashni ta'minlashi kerak bo'lgan kimyoviy elementlar va birikmalarning ratsional nomlash tizimi.

NOMETALL

ing. non-metal

rus. неметалл, м

Metallarga xos xususiyatlarga ega bo'lmagan oddiy jismlarni hosil qiluvchi kimyoviy elementlar: metall yorqinligi, egiluvchanligi va boshqalar. Metallardan farqli o'laroq, metall bo'lmaganlar juda kam, jami 22 element mavjud.

NONADEKAN

ing. nonadecan

rus. нонадекан, м

$\text{C}_{19}\text{H}_{40}$; t_{suyuq} 32°C , t_{qayn} 330°C , d $0,7774 \text{ g/sm}^3$; suvda erimaydi, spirtida oz eriydi, efirda eriydi. Oddiy sharoitlarda u oq kristalli qattiq moddadir. Bu neftning bir qismidir. U kerosin va neft jeli uchun qo'shimcha sifatida ishlatiladi. Nonadekanning mumkin bo'lgan

strukturaviy izomerlari soni 148284 ni tashkil qiladi, ulardan biri pristan.

NONAN

ing. nonyl hydride

rus. нонан, м

Kimyoviy formulasi: C_9H_{20} yoki $\text{H}_3(\text{CH}_2)_7\text{CH}_3$, to'qqizta uglerod atomini o'z ichiga olgan to'yingan uglerod. t_{qot} -51°C , t_{qayn} 150°C , d $0,7177 \text{ g/sm}^3$, suvda erimaydi, absolyut spirtida va efirda eriydi.

NONANDIKARBON KISLOTA

ing. nonane dicarboxylic acid

rus. нонан дикарбоновая кислота, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{11}\text{H}_{20}\text{O}_4$ yoki

$\text{COOH}(\text{CH}_2)_9\text{COOH}$; t_{suyuq} $124^\circ\text{C}(110^\circ\text{C})$.

NONILENLAR

ing. nonilen

rus. нонилены, мн

Kimyoviy formulasi: C_9H_{18} ; 1-nonilen

$\text{CH}_3-(\text{CH}_2)_6-\text{CH}=\text{CH}_2$,

t_{qayn} 14°C ;

2-nonilen

$\text{CH}_3-(\text{CH}_2)_5-\text{CH}=\text{CH}-\text{CH}_3$, suyuq modda;

t_{qayn} $14^\circ\text{C}(147^\circ\text{C})$, $0,7540$; suvda erimaydi.

NORDON KATALIZATOR

ing. acid catalyst

rus. кислый катализатор, м

Sistemaning pH muhitini kislotali muhitda bo'lishini ta'minlovchi katalizator.

NORDON TUZLAR (YOKI GIDROTUZLAR)

ing. acid salts (or hydrosalts)

rus. соли кислые (или гидросоли), мн

Suvdagi eritmasi musbat zaryadli metall ioni va tarkibida yana dissotsilanib ajralishi mumkin bo'lgan (metallga almashinish qobiliyatiga ega bo'lgan) vodorod manfiy zaryadli ion (anion) hosil qiluvchi elektrolitdir.

NORMAL (O'RTA) TUZLAR

ing. salts normal (medium)

rus. соли нормальные (средние), мн

Tarkibida metallga almashinuvchi vodorodi bo'lmagan tuzlar; masalan: Na_2SO_4 , K_2CO_3 , Na_3PO_4 , CH_3COONa .

NORMAL ERITMALAR

ing. solutions are normal

rus. растворы нормальные, мн

Bunday eritmalarning konsentratsiyasi (bir litr eritmadagi erigan modda miqdori) grammekivalent hisobida ifodalangan bo'ladi. Oddiy eritma deyiladi, uning 1 litrida 1 mol erigan moddaning ekvivalenti mavjud.

NORMAL QAYNASH NUQTASI

ing. normal boiling point

rus. нормальная точка кипения, ж

Atmosfera bosimida (760 mm da) suyuqlik bilan bug'ning muvozanat temperaturasi, bu nuqtada suyuqlik qaynay boshlaydi, bu nuqta, ko'pincha, qaynash nuqtasi deb ataladi, agar suyuqlik boshqa bosimda qaynatilsa, bosimni albatta ko'rsatish lozim.

NORMAL VODOROD ELEKTROD

ing. hydrogen normal electrode

rus. водородный нормальный электрод, м

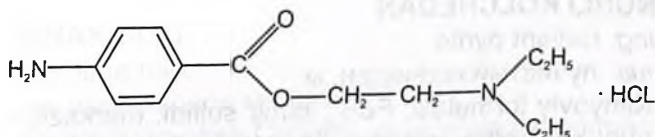
Turli metall elektrodning potensialini bir-biriga solishtirmoq uchun standart elektrod sifatida vodorod normal elektrod ishlatiladi. Bu usti g'ovak platina bilan qoplangan va sulfat kislotaning normal eritmasiga botirilgan platina plastinkadir.

NORMALLIK

ing. normality

rus. нормальность, ж

Normaga muvofiqlik, eritilgan moddaning ekvivalent massalari sonini ko'rsatadigan eritma, konsentratsiyasini ifodalash usuli.

NOVOKAIN (P-AMINOBEZOILDIETILAMINOETANOL XLORID)

ing. novocaine (p-aminobenzoylethylaminoethanol hydrochloric

rus. новокаин (п-аминобензоилдиэтиламиноэтанол хлористоводородный), м

$t_{\text{suyuq.}}$ 153-156°C; ignasimon kristallardan iborat, anesteziyalovchi (teri o'ldiruvchi) modda, suvda va spirtida yaxshi eriydi; novokainning etokain, prokain, alokain, skuroin, planokain degan nomlari ham bor.

NOVSHADIL

ing. sal ammoniac, ammonium chloride, ammoniac

rus. нашатырь, м

q. ammoniy xlorid NH_4Cl

NOVSHADIL

ing. ammoniac

rus. нашатырь, м

Ammoniy gidroksidning suvli eritmasi (suvdagi ammiakning 10% konsentratsiyasi), o'tkir hidli rangsiz shaffof suyuqlik. Dori sifatida va maishiy ehtiyojlar uchun ishlatiladi.

N-PROPIIL SPIRT

1-PRAPANOL

ing. n-propyl alcohol

rus. n-пропиловый спирт, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_3\text{H}_7(\text{OH})$, $t_{\text{suyuq.}}$ -127°C, $t_{\text{qayn.}}$ 97,4°C, suvga aralashadi, spirtida va efirda eriydi.

N-PROPIILAMIN

ing. n-propylamine

rus. n-пропиламин, м

$\text{C}_3\text{H}_9\text{N}$ yoki $\text{CH}_3-\text{CH}_2-\text{CH}_2-\text{NH}_2$ aminlar sinfiga kiradi, $t_{\text{suyuq.}}$ -83°C, $t_{\text{qayn.}}$ 47,8°C, d 0,718 g/sm³.

N-RUX PROPIL (RUX DIPROPIL)

ing. n-zinc propyl

rus. n-цинк пропил, м

Kimyoviy formulasi: $\text{Zn}(\text{C}_3\text{H}_7)_2$, suyuqlik, havoda alanganadi; $t_{\text{qayn.}}$ 158-160°C, d 1,072 g/sm³; suv va spirtida ajraladi.

NUKLEIN KISLOTALAR

ing. nucleic acids

rus. нуклеиновые кислоты, мн

Polinukleotidlar-nukleotidlar qoldig'idan hosil bo'lgan yuqori molekular organik birikmalar. Nuklein kislotalar tarkibiga qanday uglevod - dezoksiriboza yoki riboza kirishiga qarab dezoksiribonuklein kislotasi (DNK) va ribonuklein kislotasi (RNK)larga bo'linadi.

NUKLEINLAR

ing. nucleins

rus. нуклеины, мн

Nukleoproteinlar, oqsillarning nuklein kislotasi bilan birikmalari, ko'p fosfori o'z ichiga oladi. Nukleinlar har qanday o'simlik va hayvon hujayrasi yadrolarining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, ular xamirturush va spermatozoidlarning tarkibiga kiradi. Nukleinlarga tegishli: sut kazein, deb ataladi. tuxum sarig'i paranuklein, urug'lik fitoglobulini va boshqalar.

NUKLEOFIL

ing. nucleophile

rus. нуклеофил, м

Donor-akseptor mexanizmi orqali reaksiya sherigi (elektrofil) bilan kimyoviy bog'lanishni hosil qiluvchi reaktiv, yangi bog'lanish hosil qiluvchi elektron juftligini ta'minlaydi. Nukleofillar elektronlarni berganligi sababli, ular ta'rifi bo'yicha Lyuis asoslari hisoblanadi.

NUKLEOFIL BIRIKISH

ing. nucleophilic addition

rus. нуклеофильное присоединение, с

Qo'sh yoki uch bog' tutgan birikmalarga manfiy yoki qisman manfiy zarrachaning birikishi bilan sodir bo'ladigan reaksiya, (eng. nucleophilic addition reaction) – dastlabki bosqichda hujum nukleofil tomonidan amalga oshiriladigan qo'shilish reaksiyalari-manfiy zaryadlangan yoki erkin elektron jufti bo'lgan zarracha.

NUKLEOPROTEIDLAR

ing. nucleoproteins

rus. нуклеопротеиды, мн

Nukleoproteidlar – oqsillar bilan nuklein kislotalarining komplekslari. Nukleoproteinlar turli qisqa muddatli oraliq komplekslardan farqli o'laroq, "oqsil – nuklein kislotasi" (nuklein kislotalari bilan nuklein kislotalar komplekslari)dan farqli o'laroq, nuklein kislotalarning oqsillar bilan barqaror komplekslarini o'z ichiga oladi.

NUKLON

ing. nucleon

rus. нуклон, м

Proton va neytronning umumiy nomi – atom yadrolarini tashkil etuvchi barcha zarralar.

NUR

ing. light

rus. луч, м

Energiyaning to'liqin yoki zarracha ko'rinishida fazo yoki moddiy muhit orqali o'tishidir. Ushbu konsepsiya quyidagilarni o'z ichiga oladi:

elektromagnit nurlanish – radioto'liqinlar, mikroto'liqinlar, infraqizil nurlanish, ko'rinadigan yorug'lik, ultrabinafsha nurlanish, rentgen nurlari va gamma nurlanish; zarracha nurlanishi – alfa nurlanishi (α), beta nurlanishi (β), neytron va neytrino nurlanishi, akustik nurlanish – ultratovush, tovush va seysmik to'liqinlar.

NUR ABSORBSIYASI

ing. light absorption

rus. абсорбция света, ж

Nurlarning moddalarga yutilishi.

NUR CHIQARISH SPEKTRI

ing. emission spectrum

rus. спектр испускания, м

Shu'lalanib turgan moddadan chiqqan nurlarning turli to'liqin uzunlikdagi nurlarga ajralishi.

NUR YUTILISH SPEKTRI

ing. absorption spectrum

rus. спектр поглощения, м

Nur jism orqali o'tganda bir qismi jismda yutilib, energiyaning boshqa turlariga aylanadi, bir qismi jismdan o'tib, turli to'liqin uzunlikdagi nurlarga ajraladi. Spektrda esa yutilgan nurlar o'rnida qora chiziqlar yoki qora yo'llar ko'rinadi. Bularning soni, eni, joylanishi nur chiqarib turgan moddaning va nurning tabiatiga xosdir.

NURLANISH

ing. radiation

rus. излучение, с

Elektromagnit to'liqinlar yoki harakatlanuvchi subatomik zarralar, ayniqsa, ionlanishni keltirib chiqaradigan yuqori energiyali zarralar ko'rinishidagi energiya emissiyasidir. Nurlanishni energiyaning kosmosda harakat qilish usuli sifatida ham aniqlash mumkin. Nurlanish to'liqinlar yoki zarralar orqali sodir bo'lishi mumkin.

NURLI KOLCHEDAN

ing. radiant pyrite

rus. лучистый колчедан, м

Kimyoviy formulasi: FeS_2 , temir sulfidi, markazit – nurli kolchedan minerali. Oz miqdordagi mishyak, surma, kobalt, talliy, vismut, mis aralashmalari kam uchraydi. O'rta asr alkimyogarlari markazit iborasini pirit va umuman oltingugurt birikmalariga nisbatan qo'llashgan. Fransiyada XVIII–XIX asrlarda arzon bezak sifatida sotilgan, tabiiy temir sulfidlarni XIX asrda farqlashni o'rganishgan.

NYUMAN PROEKSIYASI

ing. Newman projection

rus. проекция Ньюмана, ж

Alkan stereokimyosida uglerod-uglerod bog'lanishining kimyoviy konformatsiyasini tasavvur qilish usuli. Melvin Spenser Nyuman tomonidan 1952-yilda taklif qilingan. Kuzatuvchiga yaqinroq joylashgan uglerod atomi eng yaqin deb nomlanadi va nuqta sifatida ifodalanadi.

ODDIY EFIRLAR

ing. ethers

rus. простые эфиры, мн

Umumiy formulasi: $R-O-R$;

R – uglevodorod radikali, kislorodning ikki alkil radikal bilan birikmasi oddiy efirdir, oddiy efirlar suvning ikki atom vodorodi ikki radikalga almashgan hosilasi: metil efir CH_3-O-CH_3 , etil efir $C_2H_5-O-C_2H_5$, metil etil efir $CH_3-O-C_2H_5$, radikallari ikki xil bo'lganlari aralash efir deyiladi, $CH_3-O-C_2H_5$ aralash efirdir.

ODDIY MODDALAR

ing. simple substances

rus. простые вещества, мн

Kimyoviy usullar bilan hech qanday boshqa moddalarga ajralmaydigan, ya'ni faqat bir elementdan tuzilgan moddalar oddiy moddalar: temir, azot, xlor va boshqalar.

OHAK

ing. lime

rus. известь, ж

Qurilish materiali. Ohaktosh bo'r va boshqa karbonatli jinslarni 900°C dan 1100°C gacha temperaturada kuydirib, ishlov berib olinadi. Kuydirilgan ohak – CaO va so'ndirilgan ohak $\text{Ca}(\text{OH})_2$ dir.

OHAK SUTI

ing. lime milk

rus. известковое молоко, с

So'ndirilgan ohak $\text{Ca}(\text{OH})_2$ ning to'yingan eritmasi, unda $\text{Ca}(\text{OH})_2$ ning qattiq zarrachalari ham suzib yuradi.

OHAKLI SUV

ing. lime water

rus. вода известковая, ж

$\text{Ca}(\text{OH})_2$ ning to'yingan eritmasi: 1 l suvda 20°C da 1,56 g $\text{Ca}(\text{OH})_2$ eriydi, ohakli suv ishqoriy reaksiyaga ega.

OHAKTOSH

ing. lime stone, limestone

rus. известняк, м

Asosan kalsit mineralidan iborat bo'lgan cho'kindi tog' jinsi. Asosan turli o'lchamdagi kalsit kristallari ko'rinishidagi kalsiy karbonat (CaCO_3) dan tashkil

topgan biogen, kamroq xemogen bor cho'kindi, dengiz hayvonlarining qobiqlari va ularning parchalaridan tashkil topgan ohaktosh qobiq jinsi bo'lgan kalsiy karbonat suvda sekin eriydi, karbonat anhidrid va oksidga (CaO) ajraladi.

OKALINA

ing. scale

rus. окалина, ж

Metallar havoda qizdirilganda kislorodning bevosita ta'sirida hosil bo'lgan oksidlar aralashmasidir. Odatda bu atama temir va mis oksidlariga nisbatan qo'llaniladi. Temir okalina Fe_3O_4 , FeO va Fe_2O_3 oksidlarining aralashmasi bo'lib, bir-biridan osongina ajralib turadigan ikki qatlamdan iborat. Mo'rt, qora-kulrang massa bo'lgan mis okalinasi, mis oksidlaridan iborat: Cu_2O (taxminan 75%) va CuO (25%). Okalinada 75% gacha metall bor va metallurgiya sanoatida qimmatli xomashyo hisoblanadi.

OKSALAT KISLOTA

ing. shavelic acid

rus. шавелевая кислота, ж

$(\text{COOH})_2$ – rangsiz, monoklinik prizma shaklidagi kristallardan iborat ikki negizli organik kislota, 30°C da suvini yo'qota boshlaydi, 100°C da batamom suvsizlanadi, 100 g suvda 20°C da 5,73 g eriydi, spirtida ham eriydi, ehtiyotkorlik bilan 150°C gacha qizdirib, haydash mumkin, oksalat kislota shavelda, siydikda, tuzlari esa ko'pgina o'simliklarda uchraydi.

OKSALATLAR

ing. oxalates

rus. оксалаты, мн

Oksalat kislota $\text{H}_2\text{C}_2\text{O}_4$ ning tuzlari yoki efirlari.

OKSALATOTETRAMINLAR

ing. oxalatotetramines

rus. оксалатотетраминны, мн

Kompleks tuzlar bo'lib, ionlarida oksalat ionlari bor; koordinatsiya sig'imi – 2, $[\text{Me}_4\text{C}_2\text{O}_4]\text{X}_{n-2}$ yoki $[\text{MeEn}_2\text{C}_2\text{O}_4]\text{X}_{n-2}$, bu yerda A – ammiak yoki suv, En – etilendiamin, Me – metall, n – metallning valentligi.

OKSALIL MOCHEVINA (PARABAN KISLOTA)

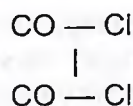
ing. oxalyl urea (parabanic acid)

rus. оксалил мочеви́на (парабановая кислота), м
Kimyoviy formulasi: $C_3H_2O_3N_2$, $t_{suyuq.}$ 243°C ajraladi, suvda oz eriydi, spirtda eriydi, efirda erimaydi, geterosiklik birikma, ignasimon prizmatik kristallardan iborat modda.

OKSALIL XLORID

ing. oxalyl chloride (oxalyl chloride)

rus. оксалил хлористый (оксалил хлорид), м
Oksalat kislotaning to'liq xloridi:

rangsiz suyuqlik, o'yuvchi, $t_{suyuq.}$ -12°C, $t_{qayn.}$ 64°C, d 1,4884 g/sm³, ignasimon kristallardan iborat modda.

OKSALUR KISLOTA (MONOOKSALIL MOCHEVINA)

ing. oxaluric acid (monoaxalyl urea)

rus. оксалуровая кислота (монооксалил мочеви́на), ж

Kimyoviy formulasi: $C_3H_4O_4N_2$ yoki $NH_2-CO-NH-CO-COOH$ - kristall modda, qizdirilganda parchalanadi, spirtda, efirda va suvda oz eriydi.

OKSAMID

ing. oxamide

rus. оксамид, м

Kimyoviy formulasi: $C_2H_4O_2N_2$ yoki $NH_2-CO-CO-NH_2$ - oksalat kislotaning to'liq amidi, oq kristall kukun: d 1,667g/sm³, $t_{suyuq.}$ 417-9°Cda parchalanadi, suvda oz eriydi, spirtda va efirda erimaydi.

OKSAMIN KISLOTA

ing. oxamic acid

rus. оксамино́вая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_2H_3O_3N$ yoki $HO-CO-CO-NH_2$, oksalat kislotaning chala amidi, kristall modda, $t_{suyuq.}$ 210°Cda ajraladi, suvda oz eriydi, spirt va efirda erimaydi.

OKSANILID (SIMMETRIK DIFENILOKSAMID)

ing. oxanilide (symmetrical diphenyloxamide)

rus. оксанили́д (симметричный дифенилоксамид), м

Kimyoviy formulasi: $C_{14}H_{12}O_2N_2$ yoki $C_6H_5-NH-CO-CO-NH-C_6H_5$, oksamidning amid guruhlaridagi vodorodlarning aromatik radikalarga almashinishidan hosil bo'lgan mahsulotlar, $t_{suyuq.}$ 254°C (252 — 3°C), $t_{qayn.}$ 360°C

OKSANTRANOL

ing. oxandronol

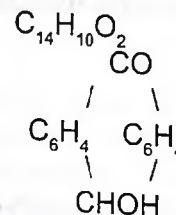
rus. оксантранол, м

Birinchi marta Searle Laboratoriesda Rachel Pappo tomonidan sintez qilingan anabolik steroid, hozirda Pfizer Inc. deb nomlanadi. 1964-yilda Anavar savdo belgisi ostida AQShda chiqarilgan. Bu digidrotosteronning hosilasi bo'lib, unda ikkinchi uglerod atomi kislorod atomi bilan almashtiriladi va 17-pozitsiyada metillashda hosil bo'ladi.

OKSANTRON

ing. oxantrone

rus. оксантрон, м

antragidroxinonning tautomeri, rangsiz, $t_{suyuq.}$ 167°Cda ajraladi, spirtda eriydi, eritmalarda flyuorsilanmaydi.

OKSIAZOBENZOL

ing. oxyazobenzene

rus. оксиазобензол, м

$C_{12}H_{10}ON_2$ yoki $C_6H_5-N=N-C_6H_4OH$, azobo'yoqlar sinfiga kiradigan aminoazobirikmadir: o-oksiazobenzol - qizg'ish-sariq, ignasimon kristallardan iborat modda (etil efirdan) - $t_{suyuq.}$ 83°C; m-oksiazobenzol - prizmatik kristallardan iborat sariq modda (benzoldan) - $t_{suyuq.}$ 114-17°C; p-oksiazobenzol - qizg'ish-sariq, prizmatik kristallardan iborat modda (etil spirtidan) - $t_{suyuq.}$ 152°C. $t_{qayn.}$ 220-30°C da ozgina ajraladi, bularning hammasi suvda oz eriydi, spirtda va efirda ham eriydi.

OKSIAZO BIRIKMALAR

ing. hydroxyazo compounds

rus. оксиазосоединения, мн

Tarkibida gidroksil (-OH) va azoguruh (-N-) bo'ladi-gan bo'yoqlar, oksiazobenzol.

OKSIBARBITUR KISLOTA

ing. hydroxybarbituric acid

rus. оксибарбитуровая кислота, ж

2,4,6-trigidroksipirimidin – reidlar sinfiga tegishli birikma, rangsiz kristall t_{suyuq} 245°C (parchalanish bilan davom etadi), issiq suvda eriydi, sovuq suvda va etanolda yaxshi erimaydi, Alkil yoki aril o'rnini bosuvchi moddalarning tuzlarini o'z ichiga olgan barbiturik kislota hosilalari barbituratlar ham deb ataladi.

OKSIBENZOY KISLOTA

ing. hydroxybenzoic acid

rus. оксибензойная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_7H_6O_3$ yoki

$HO-C_6H_4-COOH$:

o-oksibenzoy kislota, bu salitsil kislota.

m-oksibenzoy kislota, ignasimon kristallardan iborat modda, d 1,473 g/sm³, t_{suyuq} 200,8°C.

n-oksibenzoy kislota, prizmatik kristallardan iborat modda, d 1,473 g/sm³, t_{suyuq} 213-14°C, bular suvda oz, spirtida va efirda yaxshi eriydi.

OKSID

ing. oxide

rus. окисел, м

Elementning kislorodli birikmasi, ZnO.

OKSIDAZALAR

ing. oxidases

rus. оксидазы, мн

Tirik hujayralarda oksidlanish-qaytarilish jarayonini katalizlovchi fermentlar.

OKSIDLANISH

ing. oxidization, oxidation, de-electronation, oxydation

rus. окисление, с

1. Har qanday moddaning kislorod bilan birikish reaksiyasi.

2. Atomlar yoki ionlardan elektronlar olishga olib keladigan kimyoviy reaksiya.

Metall buyumlar yuzasida ularni korroziyadan himoya qilish uchun, shuningdek, dekorativ maqsadlarda oksidlar plyonkasini yaratish usuli va jarayoni.

OKSIDLANISH VA QAYTARILISH REAKSIYASI

ing. oxidation and reduction reaction

rus. реакция окисления и восстановления, ж

Reaksiyada elektron yo'qotuvchi atomlar yoki ionlar oksidlanishi qaytaruvchi deyiladi, elektron qabul qiluvchilar esa qaytariladi, ular oksidlovchi doimo bu ikki reaksiya birga chiqarilgan elektronlar soni qabul qilingan elektronlar soniga teng, oksidlangan atom yoki ionlarning musbat valentliklari ortadi yoki manfiy valentliklari kamayadi, qaytarilgan atom yoki ionlarning musbat valentliklari kamayadi yoki manfiy valentliklari ortadi.

OKSIDLAR

ing. oxides

rus. оксиды, мн

Elementlarning kislorod bilan hosil qilgan kimyoviy birikmalar sinfi: Na_2O , K_2O , Fe_2O_3

OKSIDLASH

ing. oxidation

rus. оксидирование, с

Metall buyumlar yuzasida ularni zanglashdan himoya qilish uchun, shuningdek, dekorativ maqsadlarda oksidlar qatlamini yaratish usuli va jarayoni.

OKSIDLOVCHI

ing. oxidizer, oxidizing agent, oxidant, oxidizing *rus.* substance, oxidizing agent, deelectronating agent

rus. окислитель, м

Elektronni qabul qiladigan neytral atom, molekula yoki ion.

OKSIFENILSIRKA KISLOTA

ing. hydroxyphenylacetic acid

rus. оксифенилуксусная кислота, ж

Bodom kislotasi $C_8H_8O_3=C_6H_5CH(OH)COOH$ – uchta izomerik modifikatsiyasi ma'lum, bodom kislota (bug'lari) achchiq bodom yog'ini xlorid kislotasi bilan qizdirilganda hosil bo'lgan.

OKSIGEMOglobin

ing. oxyhemoglobin

rus. оксигемоглобин, м

Qon gemoglobinining kislorod bilan birikmasi; oksigemoglobin kislorodi oson ajraladi, hayvonlarning nafas olish jarayoni shunga asoslangan.

OKSIGENIT

ing. oxygenite

rus. оксигенит, м

Bertolle tuzi $KClO_3$ – marganes peroksidi MnO_2 va ko'mir kukuni aralashmasi oksigenit yoqilganda kislorod ajralib chiqadi.

OKSIGIDROXINON (1,2,4-TRIOKSIBENZOL)

ing. oxyhydroquinone (1,2,4-trioxybenzene)

rus. оксигидрохинон (1,2,4-триоксибензол), м
Organik birikma, kimyoviy formulasi, $C_6H_6O_3$ bo'lgan uch atomli fenol, rangsiz, kristallari havoda qorayadi, organik sintezda qaytaruvchi sifatida ishlatiladi, sanoatda bo'yoq ishlab chiqarishda, fotografiyada oraliq mahsulot sifatida ishlatiladi.

OKSIKISLOTALAR

ing. hydroxy acids

rus. оксикислоты, мн

Ham gidroksil, ham karboksil guruhlarga ega organik birikmalar, kislotalarning karboksil guruhlari soniga qarab, ularning negizligi va gidroksillarining atomlikligi belgilanadi; atomlikligini aniqlashda topishda karboksil guruhlarning gidroksillari ham hisoblanadi.

OKSIKROTON EFIR

ing. oxycrotonic ether

rus. оксикротоновый эфир, м

Kimyoviy formulasi: $CH_3-C(OH)=CH-COOC_2H_5$, astetosirka efirning tautomeri.

OKSILIKVIT

ing. oxyliquite

rus. оксиликвит, м

Portlovchi modda, dinamitdan biroz kuchsiz, ammo arzon va xavfsizroq, yonuvchi moddalarga suyuq havo shimdirish yo'li bilan tayyorlanadi, konlarni portlatishda ishlatiladi.

OKSILIT

ing. oxylite

rus. оксилит, м

Natriy peroksidning texnik nomi, kislorod olishda ishlatiladi.

OKSIMETILEN

ing. oxymethylene

rus. оксиметилен, м

Shaklldegid – alifatik aldegidlar sinfiga kiruvchi organik birikma, standart sharoitlarda shaklldegid o'tkir yoqimsiz hidga ega rangsiz gazning xususiyatini: beruvchi, ifloslantiruvchi va kanserogen, zaharli.

OKSIMLAR

ing. oximes

rus. оксимы, мн

Aldegid va ketonlar kislorodi gidroksilamin qoldig'iga almashinganda suvni ajratib olinadigan mahsulot.

OKSIMOY KISLOTA

ing. hydroxybutyric acid

rus. оксимасляная кислота, ж

$C_4H_8O_3$ ning bir necha shakllari bor: β -shakli $CH_3-CHOH-CH_2-COOH$, t_{suyuq} 46–48°C, suvda, spirtda va efirda eriydi, benzolda erimaydi, β (dl) – shakli, t_{qayn} 130°C; α (dl)-shakli, d 1,125 g/sm³, t_{suyuq} 43–44°C, suvda, spirtda va efirda eriydi, γ -shakli -17°C dan pastda suyuqlanadi, normal sharoit sekin ajraladi.

OKSINITRIL

ing. oxynitrile

rus. оксинитрил, м

Aldegid va ketonlarga sianid kislota birikkanda hosil bo'ladigan moddalar.

OKSIPIRIDINLAR

ing. hydroxypyridines

rus. оксипиридины, мн

Kimyoviy formulasi: $C_5H_4(OH)N$, α , β , γ shakllari bor, rangsiz kristall moddalar.

OKSISIRKA KISLOTA

ing. hydroxyacetic acid

rus. оксиуксусная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $HOOC-CH_2-OH$ eng oddiy gidroksi kislota, kuygan shakar hidiga o'xshash rangsiz kristall, glikol kislota tuzlari uzum, qandlavlagi, shakarqamishda uchraydi, suvda, spirtda, dietil efirda yaxshi eriydi.

OKSITIOTUZ

ing. oxythioso

rus. окситиосо́ль, ж

Kislorodning bir qismi oltingugurtga almashgan tuz $(NH_4)_3AsO_3S$.

OKSITOLUOLLAR (KREZOLLAR)

ing. oxytoluenes (cresols)

rus. окситолуо́лы (крезо́лы), мн

C_7H_8O yoki $CH_3-C_6H_4OH$ toshko'mir smolasida uchraydi, ularni aminobirikmalardan yoki sulfo-kislotalardan olish mumkin. O-krezol yoki metilfenol rangsiz kristall modda; t_{suyuq} 30°C, t_{qayn} 191–2°C,

d 1,048g/sm³; m-krezol (m-metilfenol), $t_{\text{suyuq.}}$ 11–12°C, $t_{\text{qayn.}}$ 202°C, d 1,034g/sm³, p-krezol (p-metilfenol), rangsiz kristall modda, $t_{\text{suyuq.}}$ 34°C, $t_{\text{qayn.}}$ 202,5°C, d 1,025g/sm³, bularning hammasi suvda eriydi, spirtida va efirda cheksiz eriydi.

OKSITSIAN

ing. oxytlan

rus. окисициан, м

(CNO) oq kristall modda, $t_{\text{suyuq.}}$ -12,5°C dan 11,5°C gacha.

OKSIXINOLIN

ing. oxyquinoline

rus. оксихинолин, м

Kimyoviy formulasi: C₉H₇ON: 8-oksixinolin (oksin), kristallardan iborat yaltiroq oq kukun: $t_{\text{suyuq.}}$ 75–76°C, $t_{\text{qayn.}}$ 266,6°C; suvda, efirda oz eriydi, spirtida, benzolda va suyultirilgan ishqorlarda yaxshi eriydi, analitik kimyoda magniyini topishda ishlatiladi, magniy tuzlarining ammiakli eritmalariga ta'siridan yashimtir-sariq kristallik (C₉H₆NO)₂Mg hosil bo'ladi.

OKSO-GURUH

ing. oxo group

rus. оксо-группа, с, м

Ko'p yadroli ba'zi kompleks birikmalardagi bir necha muvofiqshlashtirish sohalarning markaziy atomlari o'zaro – O - ko'prik bilan bog'langan bo'ladi, bu ko'prik okso-guruh deb ataladi.

OKSONIY

ing. oxony

rus. оксоний, м

OH₈' ion vodorod ionining gidratidir, kislotalar disotsiyalanganda hosil bo'ladigan vodorod ionini – n' (ya'ni proton) suvdagi eritmalarda suv bilan darhol birikib, OH₃' – gidroksoniy hosil qiladi: H⁺+H₂O = OH₂⁺+184 kkal, bu ion oksoniy deb ataladi, oksoniy ionini yana gidratlanishi mumkin.

OKSONIY BIRIKMALARI

ing. oxonium compounds

rus. оксониевые соединения, мн

Oksidlar organik birikmalardan – spirtlar, efirlar, aldegidlar, ketonlar kabi kislorodli birikmalar tuzlar va kislotalar bilan birikish qobiliyatiga ega: (CH₃)₂O+HCl=(CH₃)₂O·HCl hosil bo'lgan birikmalar oksoniy birikmalar bo'lib, ularni oksoniy ionidagi vodorodlar

alkillarga almashgan kompleks hosilalardir. (R₂O) n-MX, bunda R₂O – kislorodli birikma, MX da esa M – musbat zaryadli radikal bo'lib, yo metall yoki vodoroddir, X – manfiy zaryadli kislota qoldig'i yoki gideoksildir. Bir molekula MX ga birikkan R₂O soni birdan ortiq bo'lishi mumkin.

OKSO-SIKLO TAUTOMERIYA

ing. oxo-cycle tautomeria

rus. оксо-цикл таутомерия, с

Halqa-zanjir tautomeriya, monosaxaridlarning ochiq va yopiq zanjirli bo'la olish qobiliyatini ko'rsatuvchi tautomeriya.

OKTAAMINLAR

ing. octamines

rus. октаамины, мн

Kompleks ionlarida 8 molekula ammiak bo'ladigan tuzlardir: [Co(NH₃)₈]X₂.

OKTADEKAN

ing. octadecan

rus. октадекан, м

Kimyoviy formulasi: C₁₈H₃₈, $t_{\text{suyuq.}}$ 28°C, $t_{\text{qayn.}}$ 315–7°C, d 0,775g/sm³ suvda erimaydi, spirtida oz eriydi, efirda va atsetonda eriydi.

OKTADESIL SPIRT

ing. octadecyl alcohol

rus. октадециловый спирт, м

Kimyoviy formulasi: C₁₈H₃₇OH yoki CH₃–(CH₂)₁₆–CH₂OH, $t_{\text{suyuq.}}$ 59°C, $t_{\text{qayn.}}$ 210°C, d 0,8124 g/sm³ suvda erimaydi, spirtida va efirda eriydi.

OKTADESILEN

ing. octadecylene

rus. октадецилен, м

Kimyoviy formulasi: C₁₈H₃₆ yoki CH₃–(CH₂)–CH=CH₂, $t_{\text{suyuq.}}$ 18°C, $t_{\text{qayn.}}$ 179°C, d 0,791 g/sm³.

OKTAN

ing. octane

rus. октан, м

Alkanlar sinfining organik birikmasi: C₈H₁₈, benzin hidiga o'xshash shirin o'ziga xos hidli rangsiz suyuqlik. Oktan soni 17–19, vodorod ishtirokida alyuminiy-molibden yoki alyuminiy-xrom katalizatori

orqali o'tkazilganda, oktan aromatik aralashmaga aylanib, katalitik reforming jarayonlaridagi asosiy-laridan bo'ladi.

OKTAN SONI

ing. octane number

rus. октановое число, с

Ichki yonuv dvigatellarida ishlatiladigan benzin-larning yonilg'ilik sifatini belgilash uchun xizmat qi-ladi, yonilg'ining detonatsiyaga qanchalik moyilligini ko'rsatadi. Ichki yonuv dvigatellarining ishi yonilg'i bug'i bilan havo aralashmasining davriy portlash energiyasiga asoslanib, gazlar aralashmasi por-shenda ma'lum darajada qisilgandan so'ng elektr uchquni bilan yondiriladi.

OKTAS

ing. oktats

rus. октац, м

Kimyoviy formulasi: S_8N_{18} sakkiz uglerod atomini o'zida saqlaydigan to'yingan uglevodorod.

OKTETLAR

ing. octets

rus. октеты, мн

Atomlarning elektron qavatidagi elektron soni 8 va 18 bo'lsa, bunday tuzilish mustahkam konfiguratsiya (tuzilish) deyiladi, atomlar reaksiyasida elektronlarni yo'qotish yoki qabul qilish orqali mustahkam bo'lishga intiladi, 8 elektronli elektron qavat oktet deb ataladi.

OLEIN KISLOTA

ing. oleic acid

rus. олеиновая кислота, ж

Heptadekan-8-karbon kislota: $C_{18}H_{34}O_2$ yoki $CH_3-(CH_2)_7-CH=CH-(CH_2)_7-COOH$; barqaror (stabil) shaklining t_{suyuq} $16^\circ C$, t_{qayn} $285,5-6^\circ C$; beqaror (labil) shaklining t_{qot} $11,8^\circ-12,2^\circ C$ ($13,2^\circ C$), t_{suyuq} $12^\circ C$; suvda nihoyatda oz eriydi.

OLEINLAR

ing. oleins

rus. олеины, мн

Glitserin bilan olein kislolaning murakkab efilari.

OLEUM

ing. oleum

rus. олеум, м

Ortiqcha oltingugurt angidridini o'zida saqlovchi sulfat kislota, ochiq zanjirli va bitta qo'sh uglerod-uglerodli bog'li to'yinmagan uglevodorodlarning gomologik qatori, alkenlarning eskirgan nomi.

OLIB TASHLASH

ing. cleavage

rus. отщепление, с

Ajratish organik kimyoda reaksiyalarning bir turi bo'lib, reaksiyalar bilan nisbatan katta molekuladan kichikroq molekulyar og'irlikdagi molekular hosil bo'ladi, bir xil reaksiyalar parchalanish natijasida ikki yoki undan ortiq turli xil moddalar hosil bo'lganda, molekuladan atomlarni olib tashlash ishlari amalga oshiriladi.

EKSTRAKSIYA

ing. extraction

rus. экстрагирование, с

Eritma yoki quruq aralashmadan dastlabki aralashma bilan amalda aralashmaydigan erituvchi yordamida moddani ajratib olishdir.

OLIFA

ing. drying oil, varnish, boiled oil

rus. олифа, ж

O'simlik moylari, yog'lar va boshqa organik moddalarni qayta ishlash natijasida olingan suyuq plyonka hosil qiluvchi modda.

OLIFENLAR

ing. olefines

rus. олефины, мн

1. Ochiq zanjirli va bitta qo'sh uglerod-uglerod bog'li to'yinmagan uglevodorodlarning gomologik qatori.

2. Alkenlarning trivial nomi.

OLIGOSAXARID

ing. oligosaccharides

rus. олигосахариды, мн

2 dan 10 gacha monosaxarid qoldiqlarini o'z ichiga olgan uglevodlar, bir xil monosaxarid qoldiqlaridan oligosaxarid va gomooligosaxaridlardir, turli monosaxaridlardan tashkil topganlari esa geteroooligosaxaridlar bo'lib, kristalli qattiq moddalar yoki kristallanmaydigan siroplar oq yoki rangsiz, suvda yaxshi eriydi, quyi spirtlarda kam eriydi va dimetilshaklmid, shaklmid va dimetil sulfoksiddan tashqari boshqa keng tarqalgan erituvchilarda

amalda erimaydi, ular yuqori haroratlarda quyi oligosaxaridlar sirka kislotasi va piridinda eriydi, ba'zilar suvda eriydi, ularning eruvchanligi molekulyar og'irlikning oshishi bilan tez kamayadi.

OLIGOSAXARIDLAR

ing. oligosaccharide

rus. олигосахарид, мн

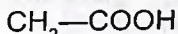
Kam miqdordagi (2 dan 10 gacha) monosaxarid molekularining qoldiqlaridan tuzilgan va uglevod bo'lmagan komponentlarni o'z ichiga olmaydigan polisaxarid.

OLMA KISLOTA

ing. monoxysucinic acid or butanoldi acid

rus. монооксиянтарная кислота или бутанолди кислота, ж

Olma kislotasi: $C_4H_6O_5$ yoki

|

Optik faol, *l*-olma kislotasi ravocho, vino, dumbil olma va uzumlarda bo'ladi, ignasimon kristallardan iborat modda, *dl*-olma kislotani uzum kislotadan olish mumkin, kristall modda, suvda oz eriydi; ratsemag (*dl*) ning t_{suyuq} 128,9°C.

OLMOS

ing. diamond

rus. алмаз, м

Uglerodning allotropik shakl o'zgarishi bo'lgan oddiy eng qattiq moddadir. Ammo olmos mo'rt bo'ladi, nurlarni kuchli darajada sindiradi, kimyoviy jihatdan nihoyatda inert, elektr tokini o'tkazmaydi, issiqlikni yomon o'tkazadi, rangsiz va tiniq olmos tabiatda kam uchraydi. Ko'pincha, olmosga alyuminiy, kalsiy, kremiy, magniy aralashganligi uchun u turli ranglarda bo'ladi, d 3,4701 g/sm³ dan 3,5585 gacha.

OLOV-1

ing. the fire-1

rus. огонь-1, м

Yonayotgan yuqori haroratli gaz, alanga.

OLOV-2

ing. the fire-2

rus. огонь-2, м

Ko'rinadigan diapazonda radiatsiya va issiqlik energiyasini chiqarish bilan birga keladigan kuchli

oksidlanish jarayonining asosiy bosqichi bo'lib, u ta'sir qiladigan boshqa yonuvchan materiallar orqali o'z-o'zidan tarqalish xususiyatiga ega, uning ichki harorati yoqilg'i vazifasini bajaradigan moddaga va oksidlovchining bosimiga, rangi esa yonayotgan moddaga va uning tozaligiga bog'liq.

OLOVBARDOSHLILIK

ing. refractoriness

rus. огнеупорность, ж

Materiallarning erimasdan yuqori haroratga bardosh berish xususiyati.

OLOVGA CHIDAMLILIK

ing. fire resistance

rus. огнестойкость, ж

Narsaning yong'inga chidamlilik xususiyati.

YONG'INGA XAVFLI

ing. flammability

rus. огнеопасность, ж

Fizik-kimyoviy xususiyatlari va yong'in sharoitida xatti-harakatlari bilan tavsiflangan, yonuvchan muhitni shakllantirish qobiliyatini tavsiflovchi xususiyatlar to'plami, yonishning oqibatida uning tezligi va oqim sharoitlariga qarab, yong'in yoki portlash bo'lishi mumkin.

OLTIN

ing. gold

rus. золото, с

Au davriy sistemaning I guruh elementi, tartib raqami 79, A - 197,2, tabiatda erkin holda uchraydi: kub shaklidagi kristallardan iborat yaltiroq sariq metall, d 19,3g/sm³, t_{suyuq} 1063°C, t_{qayn} 2600°C; kislotalarda erimaydi, faqat zar suvida va KCN da eriydi.

OLTIN (III)-YODID

ing. gold trichiodide (gold iodide)

rus. золото трехиодистое (иодид золота), с

AuI₃ - rombik kristallardan iborat yashil modda, suvda erimaydi, qaynoq suvda ajraladi, yodidlarda eriydi.

OLTIN (III)-BROMID

ing. gold bromide

rus. золото (III)-бромид, с

Oltin (I)-bromidi (oltin monobromid) - oltinning AuBr tarkibidagi bromli binar noorganik kimyoviy

birikmasi, limon sariq yoki sarg'ish kulrang (kristall tuzilishiga qarab) kristallar, termik jihatdan beqaror, suvda ozgina eriydi, gidrogel kislotalar va gidroksidi metall galogenidlarining konsentrlangan suvli eritmalarida eriydi.

OLTIN (III)-FTORID

ing. gold trifluoride

rus. золото трехфтористое (трифторид золота), с AuF_3 moddasi $300-400^\circ C$ larda oltin va ftordan hosil bo'ladi, ammo beqaror bo'lganligidan hali toza holda olingan emas.

OLTIN (III)-NITRAT

ing. gold nitric (gold nitrate)

rus. золото азотнокислое (нитрат золота), с Konsentrlangan HNO_3 da eritma holda bo'ladi, sekin bug'latilsa, $H[Au(NO_2)_4] \cdot 3H_2O$ tarkibli kompleks kristallgidrat hosil bo'ladigan oltin (III)-nitrat kislota bo'lib, uning tuzlari ham ma'lumdir.

OLTIN (III)-XLORID

ing. gold chlorite (gold chloride)

rus. золото хлоритое (хлорид золота), с Oltinning xlor bilan noorganik binar birikmasi bo'lib, uning quyidagi shakllari ma'lum: oltin (I)-xlorid, $AuCl$ – sariq kristall; oltin (II)-xlorid dimer, $(AuCl_2)_2$, qizil kristallar, oltin (III)-xloridning dimeri, $(AuCl_3)_2$ – yorqin yoqut-qizil kristallar; oltin (I,III) xlorid, Au_4Cl_8 – qora kristallar.

OLTIN (III)-XLORID

ing. gold chlorine (trichloride gold, gold chloride)

rus. золото хлорное (треххлористое золото, хлорид золота), с $AuCl_3$ – qizg'ish, jigarrang kristall modda, d $3,9g/sm^3$; $254^\circ C$ da suyuqlanib ajrala boshlaydi, suvda, spirtida va efirda eriydi.

OLTIN (III)-OKSID

ing. gold oxide

rus. золота окись, мн

Au_2O_3 – to'q jigarrang kukun, suvda erimaydi, HCl da eriydi.

OLTIN IZOTOPLARI

ing. gold isotops

rus. золота изотопы, мн

Yadroda turli xil miqdordagi neytronlarga ega bo'lgan oltin kimyoviy elementining turlari, uning

massa raqamlari 169 dan 206 gacha (protonlar soni 79, neytronlar soni 90 dan 127 gacha) va 40 ta yadro izomeri bo'lgan 37 ta oltin izotopi ma'lum, yagona barqaror izotopi ^{197}Au .

^{195}Au oltinning eng uzoq umr ko'radigan radiofaol izotopi bo'lib, yarim yemirilish davri 186 kun. $Au^{107} - 100\%$

OLTIN KISLOTA

ing. golden acid

rus. золотая кислота, ж

$Au(OH)_3$ – qizg'ish qo'ng'ir modda, amfoter gidroksid, kislotalik xossasi asoslik xossasidan ortiqroq, shu bois gidroksid kuchsiz kislota bo'lib, oltin kislota (aurat kislota), oltin(III)-oksid digidrat ("oltin kislota"), $Au_2O_3 \cdot 2H_2O$ – oltin(III) – oksidining hosilasi bo'lgan noorganik murakkab oltin birikmasi, ilgari oltin(III) – gidroksidi yoki oltin(III) – gidroksid deb noto'g'ri nomlangan, unga shartli $Au(OH)_3$ formulasi berilgan.

OLTIN SIANID KISLOTA

ing. aurocyanianic acid

rus. золотоцианисговородная кислота, ж

$H[Au(CN)_4] \cdot 3H_2O$ dan $H[Au(CN)_2]$ tarkibli kislota tuzlari ham olingan.

OLTIN TETRATSIDO BIRIKMALAR

ing. gold tetracido compounds

rus. золототетрацидо соединения, с

$Me[AuCl_4]$, $Me[AuBr_4]$, $Me[Au(CN)_4]$, $Me[Au(CN)_2Br_2]$

OLTIN (I)-XLORID

ing. gold odiochloride (myochloride of gold)

rus. золото одиохлористое (моиохлорид золота), с

$AuCl$ – sariq kristall modda, d $7,4g/sm^3$, suvda, spirtida ajraladi, HCl va HBr da eriydi.

OLTIN (III)-BROMID

ing. tribromide gold (gold bromide)

rus. золото трехбромистое (бромид золота), с

$AuBr_3$ – jigarrang modda, $160^\circ C$ da suyuqlanib ajrala boshlaydi, suv va efirda eriydi.

OLTIN (III)-SELENAT

ing. gold selenocycloe (gold selenate)

rus. золото селенокислое (селенат золота), с

$Au_2(SeO_4)_3$ – mayda kristallardan iborat sariq modda.

OLTIN (III)-SULFAT

ing. gold sulphate (gold sulfate)

rus. золото серноокислое (сульфат золота), с $Au_2(SO_4)_3 \cdot H_2O$ – qizil kristall modda, suvda HCl da va H_2SO_4 da eriydi, qaynoq suvda ajraladi.

OLTIN(I)-SULFID

ing. gold sulfide (gold sulfide)

rus. золото сернистое (сульфид золота), с Oltin(I) – sulfid - binar noorganik birikma, oltin metall tuzi va vodorod sulfidi kislotasi, Au_2S standart sharoitlarda u qattiq jigarrang-qora moddadir, suvda kam eriydi, ammo sulfidlar, polisulfidlar va gidroksidi metall sianidlarda va shoh arog'ida yaxshi eriydi.

OLTIN (III)-SULFID

ing. gold three-sulphide (gold trisulfide)

rus. золото трехсернистое (трисульфид золота), с Au_2S_3 – to'q qo'ngir kukun; d 8,754g/sm³ suvda va kislotalarda erimaydi, oltinning Au_2S_2 tarkibida qoramtir-jigarrang sulfidi ham bor.

OLTINGUGURT

ing. sulfur

rus. сера, ж

S – davriy sistemaning VI guruh elementi, tartib raqami 16, A – 32,06 – qattiq, mo'rt sariq modda, oktaedrik (rombik) oltingugurt barqarordir, d 2,075g/sm³, t_{suyuq} 112,8°C, t_{qayn} – 444,5°C, elektr o'tkazmaydi, suvda deyarli erimaydi, uglerod-sulfidda, benzolda va toluolda eriydi, 95,5°C dan yuqorida prizmatik (monoklinik) oltingugurt barqarordir, d 1,93g/sm³, t_{suyuq} 119,25°C.

OLTINGUGURT (II)-FTORID (OLTINGUGURT DIFTORID)

ing. sulfur difluoride (sulfur difluoride)

rus. сера двуфтористая (дифторид серы), ж SF_2 – rangsiz gaz.

OLTINGUGURT (II)-XLORID (OLTINGUGURT DIXLORID)

ing. sulfur dichloride (sulfur dichloride)

rus. сера двухлористая (дихлорид серы), ж SCl_2 – harakatchan qizg'ish-qo'ng'ir suyuq modda, d 1,622 g/sm³, t_{suyuq} -88°C, t_{qayn} 59°C, 64°C da ajraladi, yorug'da ajralib, xlor chiqaradi, shuning uchun qorong'ida saqlanishi lozim, suvda ham ajraladi.

OLTINGUGURT (IV)-OKSIDI

ing. sulfur dioxide

rus. сера диоксид, ж

O'tkir hidli, rangsiz, zaharli, suvda eriydi va turg'un bo'lmagan oltingugurt kislotasini hosil qiladi, etanol va sulfat kislotada eriydi, vulqon gazlarining asosiy tarkibiy qismi.

OLTINGUGURT (IV)-FTORID (OLTINGUGURT TETRAFTORID)

ing. sulfur tetrafluoride (sulfur tetrafluoride)

rus. сера четырехфтористая (тетрафторид серы), ж

Rangsiz, korroziv gaz, suv yoki namlik ta'sirida xavfli, organoflorin birikmalarini tayyorlash uchun zarur reagent hisoblanadi.

OLTINGUGURT (IV)-XLORID (OLTINGUGURT TETRAXLORID)

ing. sulfur tetrachloride (sulfur tetrachloride)

rus. сера четыреххлористая (тетрахлорид серы), ж Kimyoviy formulasi: SCl_4 – rangsiz yoki och sariq kristallanishi -35°C, 31°C dan yuqori – quyuq jigarrang suyuqlik, -15°C dan yuqori haroratlarda parchalanadi.

OLTINGUGURT (VI)-FTORID (OLTINGUGURT GEKSAFTORID)

ing. sulfur hexafluoride (sulfur hexafluoride)

rus. сера шестифтористая (гексафторид серы), ж Og'ir gaz(havodan 5 marta og'ir), SF_6 – rangsiz gaz, kimyoviy inert modda, d 1,91g/sm³ (suyuq SF_6 niki), t_{suyuq} -56°C, kohning suvdagi eritmasida eriydi.

OLTINGUGURT BROMID

ing. sulfur bromide (sulfur bromide)

rus. сера бромистая (бромид серы), ж Zaharli gaz, suvda gidrolizlanib, brom vodorod, oltingugurt dioksidi va elementar oltingugurt hosil qiladi, uni SBr_2 va SCl_2 ni HBr bilan reaksiyaga kiritish orqali olish mumkin.

OLTINGUGURT MONOBROMID

ing. sulfur monobromide (sulfur monobromide)

rus. сера однобромистая (монобромид серы), ж S_2Br_2 – qizil suyuq modda, suv ta'sirida ajraladi, d 2,6g/sm³, t_{suyuq} -40°C, t_{qayn} 54°C, uglerod sulfidda eriydi.

OLTINGUGURT MONOFTORID

ing. sulfur monofluoride (sulfur monofluoride)
rus. сера однофтористая (монофторид серы), ж
 S_2F_2 – rangsiz gaz.

OLTINGUGURT MONOXLORID

ing. sulfur monochloride (sulfur monochloride)
rus. сера однохлористая (монохлорид серы), ж
 S_2Cl_2 – sarg'ish-qizil moysimon suyuqlik, d 1,7994g/
 sm^3 , $t_{suyuq.}$ 80°C, $t_{qayn.}$ 138°C, spirtida, benzolda va
efirda eriydi, suv ta'sirida ajraladi.

OLTINGUGURT PENTAFTORID

ing. sulfur pentafluoride (sulfur pentafluoride)
rus. сера пятифтористая (пентафторид серы), ж
 S_2F_{10} – rangsiz suyuq modda.

OLTINGUGURTLI BELILA (OLTINGUGURTLI OQ BO'YOQ, LITOPON)

ing. white sulfur / litopon
rus. белила сернистые/литопон, мн
Rux sulfid ZnS bilan bariy sulfat $BaSO_4$ aralashmasi,
kuchsiz kislotalar va ishqorlar ta'siriga chidamli,
ammo yorug'lik, havo, nam ta'siriga chidamsiz
modda.

OLTINGUGURTLI BULOQLAR

ing. sulfur springs
rus. серные источники, мн
Ba'zi buloq suvlaridan H_2S chiqadi va bu suvlarda
eriydi, bunday suvlardan ko'pgina kasalliklarni
davolashda foydalaniladi.

OLTUNGUGURT NITRID

ing. nitrous sulfur (sulfur nitride)
rus. сера азотистая (нитрид серы), ж
Oltungugurt nitridni elektr zaryadi yordamida azot
va oltungugurtdan yoki oltungugurt bug'larini azot
bilan reaksiyaga kirishishdan olingan eritmasidan
oltungugurt sariq kristallar hosil qilinadi.

OMIL

ing. factor
rus. фактор, м
Bir hodisa yoki o'zgarishning yuzaga kelish sababi.

O-OKSIDOLCHIN KISLOTA

ing. o-hydroxycinnamic acid
rus. o-оксикоричная кислота, ж

Orto-kumar kislota, 2-kumar kislota yoki orto-gidroksikumar kislota empirik formulasi $C_9H_8O_3$ bo'lgan kumar kislota fitokimyoviy hosilasi, qo'sh bog'lanish tufayli u ikkita sis/trans (Z/E) izomeri sifatida yuzaga keladi, trans shakli ustunlik qilganligi bois ortokumar kislota 217°C da parchalanadigan kukun shaklida bo'lib, suvda yomon eriydi.

O-OKSIFENILMETANAL

ing. o-hydroxyphenylmethanal
rus. o-оксифенилметанал, м
Salitsil aldegid (orto-gidroksibenzaldegid, 2-gidrok-sibenzaldegid) o- HOC_6H_4CHO – o'tkir va fenol (guashli) hidli va yonish xususiyatiga ega rangsiz suyuqlik, 3-gidroksibenzaldegid va 4-gidroksibenzaldegid bilan birgalikda eng oddiy aromatik gidroksialdegidlardir, ortokrezol sulfonik kislota aril efirlarini, sulfat kislota eritmasida marganes dioksidi yordamida salitsil aldegidning tegishli efirlariga oksidlash orqali olinadi.

OPAL

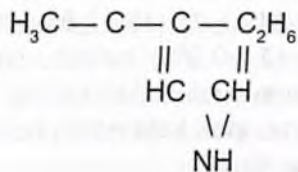
ing. opal
rus. опал, м
Opal (qimmatbaho tosh) – tarkibida suv saqlaydigan kolloid kremniy oksidlaridan iborat mineral. Opal madanoid, amorf kremnezyom $SiO_2 \cdot nH_2O$ (kremniy dioksidi gidrati) bo'lib, zargarlik buyumlarida keng qo'llaniladi.
 SiO_2 ning tabiatda uchraydigan gidrati, tarkibi: $xSiO_2 \cdot yH_2O$; $x > y$.

OPALUBKA

ing. formwork
rus. опалубка, ж
Element va detallar majmui – yog'och, metall yoki boshqa materiallarning yordamchi tuzilishi bo'lib, beton, temir-beton, tuproq aralashmasi, ma'lum parametrlarning boshqa ohaklaridan monolitik tuzilmalarni berish uchun xizmat qiladi.

OPSOPIRROL (4-METIL-3-ETILPIRROL)

ing. opsopyrrole (4-methyl-3-ethylpyrrole)
rus. опсопиррол (4-метил-3-этилпиррол), м
 $C_7H_{11}N$ -tuzilishi:

moysimon sariq modda; d 0,9059 g/sm³.

OPTIK ANTIPOD

ing. antipod optical

rus. антипод оптический, м

Enantiomerlar optik antipodlarning juftlari—boshqa barcha fizikaviy va kimyoviy xususiyatlarning identifikatsiyasida yorug'likning qutblanish tekisligining belgisi va bir xil o'lchamdagi aylanishlari bilan tavsiflangan moddalardir. Ularning paydo bo'lishining zarur va yetarli sababi molekulaning simmetriyaning quyidagi nuqta guruhlaridan biriga mansubligi: C_n, D_n, T, O yoki I (xiralik).

q. optik izomeriya

OPTIK FAOL MODDALAR

ing. substances that are optically active

rus. вещества оптически активные, мн

Optik faollik moddaning kristall panjarasiga yoki modda molekulasining tuzilishiga xos xususiyat bo'lib, ularning bu xususiyatlari kristall panjaralariga xosdir, uglerodning bunday atomlari asimmetrik atomlar hisoblanadi, molekulada asimmetrik uglerod atomlari bo'lsa, bunday molekula optik faol bo'ladi.

OPTIK FAOLLIK

ing. optical activity

rus. оптическая активность, ж

Muhitning (kristallar, eritmalar, moddaning bug'lari) u orqali o'tadigan optik nurlanish (yorug'lik) qutblanish tekisligining aylanishiga olib kelish qobiliyati.

OPTIK FAOLMAS MODDALAR

ing. substances that are optically inactive

rus. вещества оптически неактивные, мн

Molekulani hech qanday aylanish va harakat bilan asl nusxaga joylashtirilmasa, molekula optik jihatdan faol bo'ladi, bunday qoplama amalga oshirilsa, u holda molekula optik jihatdan faol bo'lmaydi.

OPTIK IZOMERIYA

ing. optical isomeria or mirror

rus. оптическая или зеркальная изомерия, ж

Moddalarning ikki izomer shakli bo'lib, biri ikkinchisining ko'zgudagi aksi kabi bo'lsa, ular optik izomerlar hisoblanadi, ularning qutblangan nur tekisligini teng burchaklarda, ya'ni biri o'ngga, ikkinchisi chapga burishi izomerlari optik izomerlar yoki optik antipodlar yoki antipodlar deyiladi.

OQ CHO'YAN

ing. white cast iron

rus. чугу́н белый, м

Cho'yanning butun uglerodi sement holda bo'lib, undan po'lat va temir tayyorlanadi, oq quyma cho'yan oyna yuqori darajada mustahkam kristallanish bilan ajralib turadi, sezilarli darajada porlaydi, suyuq holda eriydi hamda po'latga aylanishi qiyin bo'lgan kristallana olmaydigan metall ham oq cho'yan deb ataladi.

OQ FOSFOR

ing. phosphorus white

rus. фосфор белый, м

P₄ — qattiq rangsiz kristall modda, d 1,82 g/sm³, $t_{\text{suyug.}}$ 44°, $t_{\text{qayn.}}$ 280°C, biroz sarg'ish va mumsimon bo'lib, havoda oson alanganadi, suv ostida saqlanadi, zaharli, qorong'ida shu'lalanadi, spirt va efirda oz eriydi.

OQ MAGNEZIYA

ing. magnesia white

rus. магнезия белая, ж

Magniy gidroksikarbonat, kauchuk, qog'oz va parfyumeriya sanoatida hamda tibbiyotda ishlatiladi.

OQ NIL

ing. indigo white

rus. индиго белое, с

Ko'k nilning qaytarilishidan hosil bo'lgan oq kristall kukun, suvda erimaydi, ishqorlarda va spirtida eriydi, yorug'lik va havo ta'siridan oksidlanib, ko'k nilga aylanadi.

OQ RANGDA CHO'G'LANISH

ing. white heat

rus. белое каление, с

Yuqori haroratda qizdirilayotgan suyuq yoki qattiq moddaning haroratining modda yorug'lanish darajalanish jarayoni, harorat 500°C bilan 1000°C orasida bo'lsa, modda qizil, 1000°–1300° da sariq, 1000°–1500° da oq rangda cho'g'lanadi.

OQ TUNUKA

ing. white tin

rus. жель белая, ж

Sirtiga qalay yuritilgan temir tunuka: qalay–qalinligi 0,10–0,36 mm bo'lgan qalay qoplangan yoki boshqa qoplamalar (GOST R 52204-2004 bo'yicha), qalay yoki rux, xromdan yasalgan qatlamlar maxsus himoya qoplamalari hisoblanadi, qalay bo'lmasa material qora deyiladi.

OQARTIRGICH OHAK (XLORLI OHAK)

ing. white lime (chloric lime)

rus. белильная известь (хлорная известь), ж

Xlorid kislota bilan gipoxlorit kislotaning aralash turi bo'lib, oq kukun, kuchli oksidlovchi, matolarni oqartirish, dezenfeksiya qilishda ishlatiladi.

OQARTIRILGAN DOKA

ing. bleached gauze

rus. марля отбеленная, ж

Juda kam uchraydigan shaffof va ayni paytda yengil paxta to'qimachilik matosi, gazlamasi shaffof va yengil, doka.

OQIM

ing. flow

rus. поток, м

Suyuqlik yoki gaz massalarining ma'lum bir yo'nalishda doimiy harakatlanishi.

OQSILLAR

ing. proteins

rus. белки (протеины), м, мн

Aminokislotalardan bir-biri bilan peptid bog'i bilan bog'langan va organizmlarning tuzilishi va hayotida asosiy rol o'ynaydigan tabiiy yuqori molekulyar organik birikmalar sinfi.

OQSILLAR (PROTEINLAR)

ing. proteins/proteins

rus. белки/протеины, мн

Yuqori molekulyar nihoyatda murakkab tarkibli organik moddalardir, tarkibi: C (50-55%), H (6,5-

7,5%), O (20-24%), N (15-17,6%), S (0,3-2,4%), ba'zilarida P (0,4-0,9%) bo'ladi, oqsillar qonda, sutda, hujayra suyuqliklarida kolloid holda bo'ladi, teri, yung, shox, ipak kabi qattiq holdagi kolloidlar ham oqsillarga kiradi.

ORALIQ

ing. space

rus. пространство, с

Oraliq – vaqtdagi hodisalar orasidagi masofa.

ORALIQ BIRIKMA

ing. intermediate connection

rus. промежуточное соединение, с

Kimyoviy reaksiya davomida hosil bo'ladigan, reaksiyaga kirishish qobiliyati yuqori bo'lgan zarrachalar (erkin radikallar, karbokationlar, karbanionlar).

ORBITA

ing. orbit

rus. орбита, ж

1. Doira, qamrov, taqsimot.

2. Yadro atrofida elektron harakatlanadigan xayoliy aylana (hozirda orbital atamasi ishlatiladi).

ORBITAL

ing. orbital

rus. орбиталь, ж

Atom, molekula yoki boshqa kvant tizimidagi bir elektronning holatini tavsiflovchi to'lqin funksiyasi, kvant "Oh" atamasi har qanday funksiya uchun ishlatiladi, bir elektronning x, y, z o'zgaruvchilariga bog'liq.

ORGANIK (KARBON) KISLOTALAR

ing. organic acids (carboxylic)

rus. кислоты органические (карбоновые), мн

Tarkibida C, =O, OH guruh bo'lgan organik birikmalarining kislota xususiyatlarini ko'rsatadigan organik moddalar: COOH bo'lgan karbon kislotalar, sulfo guruhi-SO₃H bo'lgan sulfo kislotalar va boshqalar bo'lib, shuningdek, sirka, limon, sut, chumoli, benzoy, oksalat va olma kislotalari ham kiradi.

ORGANIK BIRIKMALARNING SUVDA YOKI ISHQORLARDA PARCHALANISHI

ing. saponification

rus. омыление, с

Murakkab efirming gidrolizlanishi natijasida spirt va kislota yoki uning tuzi hosil bo'ladi. Sovunlanish–

murakkab efirlarning spirt va kislota hosil qilib gidrolizlanishi, ko'pincha nitrillar, amidlar va boshqa kislotalarning gidrolizi, sanoatda yog'lar va o'simlik moylarini sovunlash orqali glitserin, yog'li karboksilik kislotalar va ularning tuzlari olinadi.

ORGANIK MODDALAR

ing. substances organic

rus. вещества органические, мн

Organik moddalar – boshqa kimyoviy elementlarning atomlari bilan bog'langan uglerod atomlarini o'z ichiga olgan deyarli barcha kimyoviy birikmalarni birlashtirgan kimyoviy moddalar sinfi.

ORTIQCHA

ing. excess

rus. избыток, м

Talab qilingan ehtiyojdan oshib ketish, ortiqcha havo, ortiqcha suyuqlik, zaryadlar, neytronlar va h.k.

ORTIQCHA MIQDOR

ing. excess, surplus

rus. избыток, м

Biror nimani ehtiyojdan ko'p bo'lishi.

ORTO-IZOMER

ing. ortho isomer

rus. орто изомер, с

Arenlar molekulasida radikallarni almashtirish IUPAC organik kimyo nomenklaturasining bir qismi va aromatik uglevodoroddagi vodoroddan boshqa o'rinbosarlarning bir-biriga nisbatan o'rnini aniqlash belgilaydi.

ORTO-PARA - ORIENTAT

ing. ortho-para-orientation

rus. орто- пара- ориентация, ж

Kimyoviy birikmalar turlarini va ularning izomerlarini belgilash uchun prefikslardir (lokantlar), Orto-, para- va meta- prefikslari organik kimyoda benzol halqasidagi ikkita bir xil yoki bir-biriga nisbatan har xil o'rinbosarlarning o'rnini belgilash uchun ishlatiladi.

ORTOALYUMINIY

ing. ortho-aluminate

rus. ортоалюминат, м

Orto-alyuminiy kislotasining tuzi.

ORTOARSENAT

ing. ortho-arsenate

rus. ортоарсенат, м

Orto-arsenat kislota H_3AsO_4 tuzi.

ORTOARSENAT KISLOTA

ing. orthoarsenic acid

rus. ортомышьяковая кислота, ж

H_3AsO_4 , $Mr=141,94$ g/mol, $d 2,5$ g/sm³ t_{suyuq} 35,5°C, mishyak kislotasi (ortoarsen kislotasi) o'rtacha kuchli uch asosli kislota bo'lib, suvda oson eriydi, eritmalaridan kristallanadi, zaharli hisoblanadi.

ORTOBORAT

ing. orthoborate

rus. ортоборат, м

Orto-borat kislota tuzi. Bor kislotasi kimyoviy formulasi- H_3BO_3 yoki $B(OH)_3$ – kuchsiz kimyoviy noorganik kislota, hidsiz pallasimon ko'rinishidagi rangsiz kristalli modda, triklin kristall panjarasiga ega, kislota molekulari vodorod aloqalari bilan tekis holatlarda molekulararo bog'lanishlar bilan bog'langan. Formulasi $[BO_3]^{3-}$ bo'lgan anion (manfiy ion) yoki shu anionni o'z ichiga olgan tuz, natriy ortoborat $(Na^+)_3[BO_3]^{3-}$ oksoanionlari yoki boratlardan biri bo'lib, organik kimyoda $B(O^-)_3$ trivalent funksional guruhi yoki uni o'z ichiga olgan har qanday birikma uchun ham qo'llaniladi.

ORTOFOSFAT

ing. orthophosphate

rus. ортофосфат, м

Orto-fosfat kislotasi H_3PO_4 tuzi. Ortofosfat kislota qoldig'i bilan metall ionlarining ta'siri natijasida hosil bo'lgan tuzlar, Na_3PO_4 natriy fosfat.

ORTOFOSFAT KISLOTA

ing. orthophosphoric acid

rus. ортофосфорная кислота, ж

Ortofosfat kislotasi, kimyoviy formulasi: H_3PO_4 , fosforning eng yuqori oksidlanish darajasiga (+5) mos keladigan o'rta quvvatli noorganik kislota, u qattiq, rangsiz gigroskopik kristallardir.

ORTOFOSFIT KISLOTA

ing. orthophosphorous acid

rus. ортофосфористая кислота, ж

Fosfit kislotasi H_3PO_3 , $H_2(HPO_3)$ suvli eritmalarda o'rtacha kuchli uch asosli kislota, terini va shilliq

pardalarni juda kuchli kuydiradi, qattiq ko'rinishda bo'ladi.

ORTO-IZOMER

ing. ortho-isomer

rus. орто-изомер, с

Benzol yadrosida bir-biri bilan 1- va 2-holatda bo'lgan ikkita o'rinbosarli benzol.

ORTOLELLURAT KISLOTA

ing. orthotelluric acid

rus. ортотеллуровая кислота, ж

Suvda eriydigan rangsiz kristall, konsentrlangan nitrat kislotada erimaydi elementar tellurning suv hammomida qizdirilganda vodorod peroksidning 30% eritmasi bilan o'zaro ta'siri natijasida olinadi.

ORTO-PARA- ORIENTANT

ing. ortho-para-orientator

rus. орто-пара-ориентатор, с

Benzol yadrosida bo'lgan, yadroga keyingi kiritilayotgan elektrofil guruhni orto- va para- holatga yo'naltiruvchi guruh.

ORTOPLYUMBAT KISLOTA

ing. ortholead acid

rus. ортосвинцовая кислота, ж

H_4PbO_4 erkin holda uchramaydi, lekin tuzlari barqaror.

OSH TUZI

ing. salt

rus. поваренная соль, ж

Osh tuzi – natriy xlorid, NaCl tosh tuzi, "osh tuzi" yoki oddiygina "tuz" nomlari ham qo'llaniladi, rangsiz kristallari bo'lgan oziq-ovqat mahsuloti.

OSHLOVCHI MODDALAR

ing. tannins

rus. дубильные вещества, мн

O'simliklar dunyosida ko'p uchraydi, suvda oson eriydi, Fe tuzlari ta'siridan qora yoki yashil tusga kiradi, oqsillarni cho'ktiradi, terilarni oshlaydi, oshlovchi moddalardan kukunlarining tuzilishi kimyoviy jihatdan hali aniqlangan emas.

OSMAT

ing. osmic acid

rus. осмиевая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: H_2OsO_4 – qora modda, 100°C da suvini yo'qotib, OsO_2 ga ajraladi, kuchsiz kislota.

OSMATLAR

ing. osmats

rus. осматы, мн

Osmat kislota – H_2OsO_4 ning tuzlari.

OSMIAT

ing. osmiatic acid

rus. осмиатовая кислота, ж

Tuzlari: kaliy osmiat $K(NO_8O_3)$.

OSMIY

ing. osmium

rus. осмий, м

Os – davriy sistemaning VIII guruh elementi, tartib raqami 76, A - 190,2 - ko'kimtir-kulrang metall, 22,5g/sm³, $t_{suyuq.}$ 2700°C, $t_{qayn.}$ 5500°C, kislotalarda va zar suvida erimaydi, osmiy bilan iridiy qotishmasi nihoyatda qattiq bo'lgani uchun soat mexanizmini va avtoruchka perosi uchlarini tayyorlashda ishlatiladi.

OSMIY ANGIDRID

ing. osmium anhydride (osmium tetroxide)

rus. осмиевый ангидрид (четырёхокись осмия), м

Osmiy (VIII)-oksid (OsO_4) – monoklinik kristallardan iborat sarg'ish modda, 4,906 g/sm³, $t_{suyuq.}$ 39,5°C, $t_{qayn.}$ 130°C, bug'i zaharli, suvda, spirtda va efirda eriydi, tibbiyot va fotografiyada ishlatiladi.

OSMIY IZOTOPLARI

ing. osmium isotopes

rus. осмия изотопы, мн

Yadroda turli xil neytronlarga ega bo'lgan osmiy elementining turlari, ulardan beshta tabiiysi barqaror:

^{187}Os (izotoplarning tarqalishi 1,96%)

^{188}Os (izotoplarning tarqalishi 13,24%)

^{189}Os (izotoplarning tarqalishi 16,15%)

^{190}Os (izotoplarning tarqalishi 26,26%)

^{192}Os (izotoplarning tarqalishi 40,78%)

Yana ikkita izotop juda katta yarim umr, koinotning yoshidan kattaroq:

^{184}Os (izotoplarning tarqalishi 0,02%), yarim yemirish davri 3,0·10¹³-yil.

^{186}Os (izotoplarning tarqalishi 1,59%), yarim yemirish davri 2,0·10¹⁵-yil.

OSMIY OKSIDLARI

ing. osmium oxides

rus. осмия окислы, мн

1) Osmiy angidrid yoki osmiy (VIII)-oksid OsO_4 ;

2) osmiy (IV)-oksid OsO_2 – qora modda, kristallari sarg'ish-jigarrang, $d\ 7,91\text{g/sm}^3$, 650°C da ajraladi, suvda va suyultirilgan kislotalarda erimaydi;

3) OsO – to'q kulrang kukun, suvda va kislotalarda erimaydi;

4) Os_2O_3 – to'q qo'ng'ir kukun, qizdirilganda ajraladi, suvda va kislotalarda erimaydi.

OSMIY XLORID

ing. osmium chloride

rus. осмий хлористый, м

Bir necha xil bo'ladi: osmiy dixlorid OsCl_2 – kubsimon kristallardan iborat qo'ng'ir modda, $M_r=261,14\text{ g/mol}$, $560\text{--}600^\circ\text{C}$ da parchalanadi, suvda erimaydi, spirtida, kislotalarda va ishqorda eriydi, osmiy tetraoksid OsCl_4 – sarg'ish-qizil (yoki qora), ignasimon kristallardan iborat modda, uchuvchan, suvda ajraladi, HCl da eriydi.

OSMOMETR

ing. osmometer

rus. осмометр, м

Osmatik bosimni o'lchash asbobi yoki osmatik faol moddalarning konsentratsiyasini o'lchash asbobi, biofizik va biokimyoviy tadqiqotlarda qo'llaniladi.

OSMOS

ing. osmosis

rus. осмос, м

Konsentratsiyalari turli bo'lgan ikki eritma orasida yoki toza erituvchi bilan eritma orasida, erituvchi molekularining yarim o'tkazgich parda orqali bo'ladigan diffuziyasi.

OSMOTIK BOSIM

ing. osmotic pressure

rus. осмотическое давление, с

Erituvchidan yarim o'tkazgich parda bilan ajratilgan eritmaning o'z konsentratsiyasini kamaytirishga intilishi, osmos hodisasini vujudga keltiruvchi bosim bo'lib, osmos hodisasini to'xtatish uchun tashqaridan ta'sir etiladigan bosimga teng.

OSMOTIK BOSIM QONUNLARI

ing. laws of osmotic pressure

rus. законы осмотического давления, мн

1. Osmotik bosim erigan modda konsentratsiyasiga to'g'ri proporsionaldir.
2. Osmotik bosim eritmaning absolyut haroratiga to'g'ri proporsionaldir.

3. Eritmaning osmotik bosimi shu erigan modda miqdorining eritma harorati va hajmiga mos bo'lgan gaz holati bosimiga tengdir.

OTASHTOSH

ing. hell stone

rus. адский камень, м

Kumush nitrat uzoq vaqtdan beri tibbiyotda yaralarni katerizatsiya qilish va sterilizatsiya qilish uchun ishlatilgan, kamdan-kam hollarda oshqozon kasalliklari uchun og'iz orqali qabul qilingan, u kino fotografiyasining reagenti sifatida ham ishlatilgan.

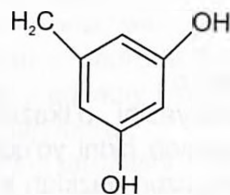
q. kumush nitrat

ORSIN (3,5-DIOKSITOLUOL YOKI 5-METIL-REZORSIN)

ing. orcin (3,5-dioxitoluene or 5-methylresorcinol)

rus. орцин (3,5-диокситолуол или 5-метилрезорцин), м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_7\text{H}_8\text{O}_2$, (3,5-dihidroksitoluol), organik birikma. Suvsiz shaklda rangsiz ignalar $\text{C}_7\text{H}_8\text{O}_2 \cdot \text{H}_2\text{O}$ formulasi bilan monoksidat hosil qiladi, bu havoda ta'sirida qizil rangga aylanadigan rangsiz kristallar shakliga ega. Ular mikroskopiya va tibbiyotda shakarni aniqlash uchun ishlatiladi. Suvsiz orsin oq barglar yoki ignalar ko'rinishiga ega. Uning molyar massasi – $124,14\text{ g/mol}$. $107\text{--}108^\circ\text{C}$ da eriydi, $287\text{--}290^\circ\text{C}$ da qaynaydi. Suvda, efirda va spirtida juda yaxshi eriydi, benzolda juda eriydi, neft efirida va naftada juda yomon eriydi. $t_{\text{suyuq}}\ 108\text{--}109^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn}}\ 287\text{--}290^\circ\text{C}$, $d\ 1,289\text{ g/sm}^3$.

OZOKERIT (TOG' MUMI)

ing. ozokerite (mountain wax)

rus. озокерит (горный воск), м

Qattiq parafinlar aralashmasidan iborat ma'dan, tozalangan ozokerit serezindir. Ozokerit (tog' mumi) – neft guruhidan tabiiy uglevodorod. Boshqa manbalarga ko'ra – neft bitum guruhidan bo'lib, u molekulyar og'irlikdagi qattiq to'yingan uglevodorodlarning aralashmasi (odatda 85-87% uglerod, 13-14% vodorod va 2% kislorod, azot, oltingugurtdan iborat) asal mumiga o'xshaydi, kerosin hidiga ega.

OZON

ing. ozone

rus. озон, м

O₃ kislorodning allotropik shakl o'zgarishi, o'tkir hidli gaz, $t_{\text{suyuq.}} -251^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} -112^{\circ}\text{C}$ suyuq ozon to'q ko'k rangli, qattiq ozon to'q gunafsha modda, odatdagi haroratda barqaror, isitilganda ajralib (portlab), kislorodga aylanadi, kuchli oksidlovchi suvni, havoni dezinfektsiyalash uchun ishlatiladi.

OZONATOR

ing. ozonator

rus. озонатор, м

Ozonator – ozon ishlab chiqaruvchi qurilma (O₃) Molekulada uchta kislorod atomini o'z ichiga olgan kislorodning allotropik modifikatsiyasi, ozon sintezi uchun boshlang'ich modda molekulyar kislorod (O₂) bo'lib, jarayonning o'zi $3\text{O}_2 \rightarrow 2\text{O}_3$ tenglama bilan tavsiflanadi.

OZONIT TUZLAR

ing. ozone salts

rus. озонитовые соли, мн

Ishqoriy metallar gidroksidlarining kislorod bilan hosil qilgan birikmalari, ozonidlarning tarkibi taxminan: [-C(OH)-C(OH)-], ishqorlar ustiga ozon yuborish natijasida hosil bo'ladi, qizg'ish-sariq rangli, yangi tayyorlangan ozonit tuzlar suvda eritilganda kislorod chiqaradi, eskirganda oqaradi, suv ta'sir ettirilsa, vodorod peroksid chiqaradi.

OZONLASH

ing. ozonation

rus. озонирование, с

Oksidlanish reaksiyasini o'tkazish va zararsizlantirish hamda yomon hidni yo'qotish uchun ozon bilan ishlov berish, ozon gazidan kuchli oksidlovchi sifatida foydalanishga asoslangan bo'lib, ozonator atmosfera havosidagi kisloroddan ozon hosil qiladi, bunda havodan namlikni olib tashlash maqsadga muvofiqdir, aks holda sovitish paytida kondensatsiya natijasida azot kislotasi 65 darajagacha bo'lgan haroratda ozon ishlab chiqarganda fazaga o'tishi, cho'kishi yoki boshlang'ich moddalar kabi xavf tug'dirmasligi mumkin.

OG'IR METALLAR

ing. heavy metals

rus. металлы тяжелые, мн

Metallar solishtirma og'irligi jihatidan ikki guruhga bo'linadi: yengil metallar va og'ir metallar, solishtirma og'irligi 5 dan ortiq bo'lganlari og'ir metallar deyiladi

OG'IR SHPAT

ing. heavy spar

rus. тяжелый шпат, м

Og'ir shpat – bariy sulfatdir. Bariy sulfat, ma'dani keng tarqalgan, qog'oz va tolalarni oqartiruvchi, linoleyum, plyonka, rezina ishlab chiqarishda to'ldiruvchi sifatida ishlatiladi.

OG'IR SUV

ing. heavy water

rus. тяжелая вода, ж

Kimyoviy formulasi: D₂O yoki ²H₂O. Og'ir suvni 1932-yilda G. Yuri va E. Osborn kashf etgan. Tarkibida N₂O molekulari bilan birga oz miqdorda D₂O molekulari ham bo'lgan oddiy suv elektroliz qilinganda, asosan, N₂O molekulari parchalanadi. Amerikalik olimlar G.Lyuis, R. Makronald va F. Speddinglar 1933-yilda deyarli 100% D₂O molekularidan tashkil topgan sof og'ir suv ajratib olganlar. 165 t suvni elektroliz qilib, 1 kg ga yaqin D₂O olish mumkin: 1 t suvni elektrolizlash uchun 5–6 ming kVt-soat elektr energiyasi sarflanadi. Og'ir suv ko'pgina xossalari jihatdan oddiy suvdan farq qiladi: zichligi, mol. m., qaynash va qotish temperaturasi oddiy suvnikidan yuqori. $\text{Mr}(\text{D}_2\text{O})=20$, $t_{\text{qot.}} 3,82^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 101,42^{\circ}\text{C}$, $d 1,1056 \text{ g/sm}^3$, $11,60^{\circ}\text{C}$ da eng yuqori zichlikka ega bo'ladi. Og'ir suv yadro reaktorlarida neytronlar tezligini susaytirishda qo'llanadi. U o'simlik va hayvonlar uchun zararli. Og'ir suvda moddalar odatdagi suvdagiga qaraganda oz eriydi.

OG'IRLIK

ing. weight, gravity, load

rus. вес, м

Yer tortishish kuchi maydonida tinch turgan jismning uning erkin tushishiga to'sqinlik qiladigan gorizantal tayanch (yoki osma) ga ta'sir kuchi.

PALLADIY*ing.* palladium*rus.* палладий, м

Pd – davriy sistemaning VIII guruh elementi, tartib raqami 46, A–106,7, kumushga o'xshash oq metall, d 12,0 g/sm³, t_{suyuq} 1555°C, t_{qayn} 4000°C, vodorodni o'ziga nihoyatda ko'p yutadi, qaynoq sulfat kislotada va zar suvida eriydi, katalizator sifatida ko'p ishlatiladi, zargarlikda ham ishlatiladi.

PALLADIY (II)-YODID*ing.* palladium iodide (palladium iodide)*rus.* палладий иодистый (иодид палладия), м

PdI₂ – to'q qizil kristall, t_{suyuq} 350°C (ajraladi) – suvda erimaydi, palladiy (II)-yodid noorganik birikma, PdI₂ formulasi bilan palladiy metall tuzi va gidrogen kislotasi, quyuc qizil kristallar. Yod bug'larini palladiy bilan ta'siri natijasida olinadi.

PALLADIY (II)-OKSID*ing.* palladium oxide*rus.* палладия окись, ж

PdO – qora modda, d 8,31g/sm³, 750°C(875°C) da ajraladi, suvda erimaydi, qaynoq kislotalarda ozroq eriydi, PdO₂ – qora modda, 200°C da bir atom kislorodini ajratib chiqaradi, suvda erimaydi, kislotalarda oz eriydi.

PALLADIY (II)-SIANID*ing.* palladium cyanide (palladium cyanide)*rus.* палладий цианистый (цианид палладия), м

Pd(CN)₂ – sarg'ish-oq modda, qizdirilganda eriydi, suvda va suyultirilgan kislotalarda erimaydi, HCN da, KCN eritmasida va NH₄OH da eriydi. Palladiy (II) – sianid noorganik birikma, Pd(CN)₂ formulasi bilan palladiy metall tuzi va sianid kislotasi, sarg'ish kristallar. Molyar massa – 158,4 g/mol.

PALLADIY (II) – SULFID*ing.* palladium sulfide (palladium sulfide)*rus.* палладий сернистый (сульфид палладия), м

PdS – qoramtir-jigarrang modda, t_{suyuq} 950°C (ajraladi), (NH₄)₂S da va HCl da erimaydi, zar suvida eriydi, PdS₂ – qo'ng'ir modda, qizdirilganda ajraladi, suvda erimaydi, HNO₃ da va zar suvida eriydi, Pd₂S – kulrang modda, d 7,3 g/sm³, 800°C da ajraladi, zar suvida oz eriydi.

PALLADIY AMMIAKATLARI*ing.* palladium ammoniates*rus.* палладия аммиакаты, мн

[Pd(NH₃)₄X₂] va [Pd(NH₃)₂X₂] tipidagi kompleks birikmalar.

PALLADIY DIASIDODIAMMINLAR*ing.* palladium diacidodiammines*rus.* палладия диацидодиамины, мн

Umumiy formulasi [PdA₂X₂]ⁿ⁻² bo'lgan kompleks birikmalar: Masalan: [Pd(NH₃)₂Cl₂], [Pd(NH₃)₂Br₂], [Pd(NH₃)₂C₂O₄] va hokazo.

PALLADIY GIDROKSIDLARI*ing.* palladium hydroxide*rus.* гидроксиды палладия, мн

Palladiy (II) – gidroksid Pd(OH)₂ – qo'ng'ir modda, sekin-asta suvni yo'qotib qorayadi. Pd⁺² tuzlariga ishqor ta'sir etganda cho'kadi. Suvda, kislotalarda, NH₄Cl da erimaydi, faqat yangi cho'ktirilgani konsentrlangan NaOH da va kislotalarda eriydi. Palladiyning ikki valentli tuzlarini issiq suv bilan gidrolizlanishi natijasida olinadi. Pd(OH)₄ – to'q qizil modda, kuchli oksidlovchi, 200°C gacha qizdirilganda PdO ga ajraladi.

PALLADIY IZOTOPLARI*ing.* palladium isotopes*rus.* палладия изотопы, мн

Palladiy izotoplari – yadroda turli xil neyronlarga ega bo'lgan tabiiy palladiy kimyoviy elementi 6 ta barqaror izotopdan iborat:

¹⁰²Pd (izotoplarning tarqalishi 1,02%)¹⁰⁴Pd (izotoplarning tarqalishi 11,14%)¹⁰⁵Pd (izotoplarning tarqalishi 22,33%)¹⁰⁶Pd (izotoplarning tarqalishi 27,33%)¹⁰⁸Pd (izotoplarning tarqalishi 26,46%)¹¹⁰Pd (izotoplarning tarqalishi 11,72%)

Palladiyning eng uzoq umr ko'rgan radioizotopi

¹⁰⁷Pd bo'lib, yarim yemirilish davri 6,5 mln yil. Pd¹⁰²-0,8%, Pd¹⁰⁴-9,3%, Pd¹⁰⁵-22,6%, Pd¹⁰⁶-27,2%,Pd¹⁰⁸-26,2%, Pd¹¹⁰-13,5%.**PALLADIY KARBONIL XLORID***ing.* palladium carbonyl chloride (palladium carbonyl chloride)

rus. палладий карбонил хлористый (карбонил хлорид палладия), м
Kimyoviy formulasi: $\text{PdCl}_2 \cdot \text{CO}$ – sarg'ish-jigarrang modda.

PALLADIY TETRAMINLAR

ing. palladium tetramines

rus. палладия тетраминаы, мн

Kompleks birikmalar: $[\text{Pd}(\text{NH}_3)_4\text{X}_2]$, $[\text{PdEn}_2]\text{X}_2$, $[\text{PdPy}_4]\text{X}_4$, bunda *En* – etilendiamin.

PALLADIY XLORID

ing. palladium chloride

rus. хлорид палладия, м

Kimyoviy formulasi: PdCl_2 – qizg'ish-qo'ng'ir, kub-simon kristallardan iborat modda, $t_{\text{suyuq.}}$ 678°C, suvda yaxshi eriydi; $\text{PdCl}_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ – qizg'ish-qo'ng'ir, prizmatik kristallardan iborat modda, $t_{\text{suyuq.}}$ 501°C, CO ni topishda ishlatiladi (CO palladiy xloridni Pd ga qadar qaytaradi) – suvda, HCl da, spirtida va atsetonda eriydi.

PALMITIN KISLOTA

ing. palmitic acid

rus. пальмитиновая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{16}\text{H}_{32}\text{O}_2$ yoki $\text{CH}_3(\text{CH}_2)_{14}\text{COOH}$, $t_{\text{suyuq.}}$ 63°C, $t_{\text{qayn.}}$ 390°C, d 0,8527 g/sm³.

Palmitin kislota kuchsiz kimyoviy organik kislota bo'lib, yuqori chegara karbon kislota, standart sharoitlarda palmitin kislota rangsiz kristalli moddadir, eng keng tarqalgan yog' kislotasi. Palmitin kislota tuzlari va efirlari palmitadlardir, suvda erimaydi, absolyut spirtida, efirda va xloroformda eriydi.

P-AMINOBENZOL

ing. p-aminobenzene

rus. п-аминобензол, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{12}\text{H}_{11}\text{N}_3$, spirtidagi eritmasidan ignasimon qizg'ish-sariq kristallar holida cho'kadi, $t_{\text{suyuq.}}$ 126°C ilgari sariq bo'yoq sifatida ishlatilar edi, hozirgi vaqtda murakkab azobo'yoqlar tayyorlashda sulfolanishidan hosil bo'ladigan mahsulotlar yunglarni bo'yashda ishlatiladi.

PANDERMIT

ing. pandermit

rus. пандермит, м

$\text{Ca}_2\text{B}_6\text{O}_{11} \cdot 3\text{H}_2\text{O}$ – tarkibli ma'dan, poliborat kislota tuzi.

PANJARA

ing. lattice

rus. решетка, ж

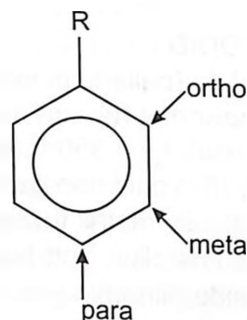
Kristall tuzilishini tahlil qilish uchun kiritilgan yordamchi geometrik tasvirdir.

PARA-IZOMER

ing. para isomer

rus. пара-изомер, ж

Para almashtirishda o'rinbosarlar qarama-qarshi uchlarini egallaydi (diagrammadagi *R* va *para*-ga mos keladigan 1 va 4 pozitsiyalari).

PARAFIN

ing. paraffin

rus. парафин, м

1. Asosan neftdan olinadigan, normal va izostrukturali qattiq to'yingan yuqori molekulyar va uglevodorodlardan tashkil topgan moddalar aralashmasi.
2. Alkanning eskirgan nomi, amorf parafin, oq parafin, sariq parafin, suyuq parafin, tibbiy parafin, yumshoq parafin, neft parafini, oksidlangan parafin.

PARALLEL BOSIM QONUNI

ing. law of partial pressure

rus. закон парциального давления, м

Gazlar aralashmasidagi biror gazning bosimi shu aralashma hajmini bu gazning o'zi ishg'ol etganda ega bo'ladigan bosimiga teng bo'lgan gaz aralashmasining bir qismi bo'lgan gazning bosimi, gaz aralashmasining umumiy bosimi uning tarkibiy qismlarining qisman bosimi yig'indisidir.

PARAMAGNITIZM

ing. paramagnetism

rus. парамагнетизм, м

Magnitlanishning bir shakli bo'lib, unda ba'zi materiallar tashqi magnit maydon tomonidan kuchsiz tortilib ichki induksiya qilingan magnit maydonlarni hosil qiladi, diamagnit materiallar esa magnit may-

donlar tomonidan qaytariladi va qo'llaniladigan magnit maydonning teskari yo'nalishi bo'yicha induksiya qilingan magnit maydonlarni hosil qiladi.

PARAMETR

ing. parameter

rus. параметр, м

O'lchamlar qiymatlari to'plam elementlarini bir-biri bilan farqlash uchun xizmat qiladigan miqdor bo'lib, ular boshqa miqdorlarga nisbatan juda sekin o'zgarib turadi, o'lchash mumkin bo'lgan obyektning parametrini o'lchash natijasiga qarab parametrning soni yoki kattaligi aniqlanadi.

PARASIAN

ing. paracian

rus. парациан, м

Sian (CN)₂ – oksalat kislotasi dinitrili, o'tkir yoqimsiz hidli rangsiz o'ta toksik va yonuvchan gaz: Erish harorati t_{suyuq} 27,8°C; qaynash harorati t_{qayn} 21,15°C, suvda cheklangan darajada eriydi, spirtlarda, dietil efir, sirka kislotasida yaxshiroq eriydi.

PARAXOR

ing. paracho

rus. паракор, м

[p] har bir kimyoviy birikma uchun xos bo'lib, birikma molekulyar og'irligi M ning $C =$ ga ko'paytmasiga teng: $[p]=MC=$ (Baginskiy-Maklevod formulasi), y – suyuqlikning sirt tarangligi, D – suyuqlik zichligi, – o'zgarimas haroratdagi bug' zichligi.

PARCHALANISH

ing. decomposition, attack, decay, destruction, disintegration, breakdown

rus. разложение, с

1. Murakkab kimyoviy birikmadan oddiyroq birikmalar hosil bo'ladigan kimyoviy jarayon.
2. Tarkibiy qismlarga, elementlarga ajratish.

PARSIAL BOSIM

ing. partial pressure

rus. парциальное давление, с

Gazlar aralashmasidagi ayrim bir gaz hissasiga to'g'ri keladigan bosimi, u bir xil haroratda aralashmaning hajmiga teng hajmini egallagan bo'lsa, uning qisman tarkibiy bosimi yig'indisidir, suyuqlikda erigan gazning qisman bosimi bir xil haroratda suyuqlik bilan muvozanat holatida gaz hosil bo'lish bosqichida hosil bo'ladigan gazning qisman bosimidir, ular eriydi, tarqaladi va ularning qisman

bosimiga mos ravishda reaksiyaga kirishadi va gaz aralashmasidagi konsentratsiyaga bog'liq emas.

PASSIVATSIYA

ing. passivating, passivation

rus. пассивирование, с

Metall yuzasining passiv holatga o'tishi, bunda korroziya keskin sekinlashadi.

PASSIVLASHISH

ing. passivation

rus. пассивирование, с

Metall sirtning passiv holatga o'tishi, metall passivlanishi-zanglashni oldini oluvchi birikmalarning yupqa sirt qatlamlarini hosil qilish bilan bog'liq bo'lgan metall yuzasining faol bo'lmagan, passiv holatga o'tishi.

PASSIVLIK

ing. passivity

rus. пассивность, ж

Metallarning passivligi, metall termodinamik refool bo'lgan sharoitda metallarning zanglashga chidamliligi oshishi, metallning muhit komponentlari bilan o'zaro ta'sirida himoya sirt birikmalarining shakllanishi uning passiv holatga o'tishi deyiladi.

PAST BOSIMLI POLIETILEN

ing. low pressure polyethylene (hdpe)+10% uv

rus. полиэтилен низкого давления (пэнд)+10 %, м

Past bosimda etilen polimerizatsiyasi reaksiyasi natijasida hosil bo'lgan yuqori zichlikdagi polimer, standart sharoitlarda u qattiq, nisbatan shaffof moddadir, u ham texnik, ham maishiy va maqsadli buyumlarni ishlab chiqarish uchun xomashyo sifatida ishlatiladi.

PAST MOLEKULAR SILIKONLI KAUCHUK

ing. low molecular weight silicone rubber

rus. низкомолекулярный силиконовый каучук, м

Past molekulyar og'irlikdagi polimetil siloksan suyuqligi bo'lib, faol kremniy oksidi bilan stabillashadi va sovuq davolash katalizatorlari bilan davolanadi, sintetik past molekulyar og'irlikdagi fenilmetilsiloksan kauchuk SKTN-F, yuqori dielektrik xususiyatlarga ega bo'lgan va yuqori namlik sharoitida minus -70 dan yuqori -250°C gacha bo'lgan haroratda ishlaydigan monolitik plomba, o'ralgan va shimgichli birikmalar ishlab chiqarish uchun mo'ljallangan (nisbiy namlik 98% 40°C da).

PAXTA MOMIG'I

ing. cotton wool

rus. вата, ж

Paxta momig'ining o'ziga xos xususiyati uning dispers fazasining tuzilishi bo'lib, u bir-biri bilan o'ralgan yetarlicha ko'psonli individual elastik tolalardan iborat, tolalarining o'zaro bog'lanishi rasman geometrik m.b. faqat bitta tolani o'rab turgan va boshqa tolalarni o'z ichiga olmaydigan qavariq sirtini qurishning mumkin emasligi sifatida aniqlanadi, ustun tola yo'nalishining yo'qligi har qanday o'q yo'nalishining teng ehtimoli sifatida ifodalanadi, agar tolalarning yo'nalishlaridan biri bo'lsa, unda bunday paxta momig'i namat deb ataladi.

PAYRAKS

ing. pyrax

rus. пайракс, м

Mexanik ta'sirlarga va temperatura o'zgarishlariga chidamli shisha, undan turli idishlar tayyorlanadi, tarkibi: SiO_2 —80,4%, Na_2O —4,9%, K_2O —0,2%, CaO —0,3%, MgO —0,1%, Al_2O_3 —2%, Fe_2O_3 —0,2%, B_2O_3 —11,7%, As_2O_5 —0,7%.

PECH

ing. furnace, oven, burner, stove, kiln, incinerator

rus. печь, ж

Yoqilg'i yonishi yoki elektr energiyasini konvertatsiya qilish natijasida issiqlik ajralib chiqadigan, material yoki mahsulotlarni termik ishlov berish yoki isitish uchun ishlatiladigan qurilma.

PEK

ing. pec

rus. пэк, м

Toshko'mir, torf, yog'och, neft qatronlarini haydash, Pek(Goll.pek-qatron)dan ko'mir, torf, yog'och smolasini, neft qatronini (pirolizdan keyin) distillashdan qolgan qoldiq. Ta'sir paytida u konkav sinishi bilan bo'linadi, doimiy yuk ostida u egiluvchanlikni namoyon qiladi, qattiq massa qora rangga ega. Ko'mir qatroni tarkibida yuqori molekulyar aromatik uglevodorodlar ustunlik qiladi, yuqori fenollar va organik asoslar mavjud.

PENOPROPILEN DONADORLARI

ing. foam granules

rus. пенопропиленовые гранулы, мн

Penopropilen donadorlari — ko'pikli materiallar.

Issiqlik izolyatsiyasi va boshqa mahsulotlar uchun keng qo'llaniladi, ular yaxshi issiqlik izolyatsiyasi ko'rsatkichlariga ega, ular ko'p funksiyali, tomlar va devorlarni izolyatsiyalashda ishlatiladi.

PENTAGIDROPIRAN

ing. pentahydropyran

rus. пентагидропиран, м

To'liq gidrogenlangan piran, bitta kislorod va beshta metilen guruhlarini saqlovchi olti a'zoli halqasimon birikma.

PENTAN

ing. amyl hydride, pentane, ethyl-methyl ethane

rus. пентан, м

Beshta uglerod atomini o'z ichiga olgan atsiklik to'yingan uglevodorod. C_5H_{12} .

PENTANAL

ing. pentanal

rus. пентаналь, м

Beshta uglerod atomini o'z ichiga olgan aldegid.

PENTOZA

ing. pentose

rus. пентоза, ж

Pentozalar-5 uglerodli monosaxaridlar sinfining umumiy kimyoviy nomi. Monosaxaridlar guruhidan organik birikmalar, unda uglerod skeleti beshta atomdan iborat.

PEPTIDLAR

ing. peptides

rus. пептиды, м, мн

Peptid bog'lari bilan bog'langan aminokislota qoldiqlaridan tuzilgan tabiiy va sintetik moddalar.

PEPTIZASIYA

ing. peptization

rus. пептизация, ж

Suyuq muhit yoki maxsus moddalar — peptizatorlar ta'sirida dispers tizimlarning koagulyatsiyasi paytida paydo bo'lgan agregatlarning birlamchi zarrachalarga bo'linishini anglatadi. U kolloid eritmalarni olish usullaridan biri bo'lib, loy va boshqa moddalarning yuqori dispersli suspenziyalarini olish uchun muhandislikda qo'llaniladi.

PEREETIRIFIKATSIYA

ing. reetirification

rus. переэтирфикация, ж

Bir murakkab efirdan unga yangi spirt yoki yangi karbon kislota ta'sir ettirib yangi murakkab efir olish reaksiyasi.

PEREMICHKA

ing. peremichka
rus. перемичка, ж
Gidrotexnikada suv bosishdan saqlaydigan to'siq.

PERFOSFAT KISLOTALAR

ing. perphosphoric acids
rus. надфосфорные кислоты, мн
Kimyoviy formulasi: $H_4P_2O_8$, H_3PO_5 – beqaror, yaxshi tekshirilmagan, tuzlari ham shunday xossalarga ega.

PERGAMENT

ing. parchment
rus. пергамент, м
Bu hayvonlarning, asosan qo'y, buzoq va echkilarning maxsus tayyorlangan, ishlov berilmagan terisiga yozilgan yozuv materiali, ikki ming yildan ko'proq vaqt davomida yozish vositasi sifatida ishlatilgan.

PERGAMENT QOG'OZ

ing. parchment paper
rus. бумага пергаментная, ж
Pergament qog'ozi yoki o'simlik pergamenti selluloza asosidagi kompozitsion bo'lib, unga yopishqoqlik, yog'ga chidamlilik va namlikka chidamlilik kabi qo'shimcha xususiyatlarni berish uchun qayta ishlangan. Odatda pishirishda bir marta ishlatiladigan yopishmaydigan, yog'ga chidamli sirt sifatida ishlatiladi. Uni mum bilan qoplangan qog'oz bilan aralashtirib yubormaslik kerak. Ba'zi pergament qog'oz markalari silikon qoplamaga ega, bu qog'ozni yanada yopishmaydigan va issiqlikka chidamli qiladi. Silikon bilan qoplangan pergament qog'ozi bir necha marta qayta ishlatilishi mumkin. Pishirish va pishirishda foydalanishdan tashqari, pergament qog'ozi boshqa maqsadlarda ham ishlatilishi mumkin, masalan, hunarmandchilik va sovg'alarni o'rash. Uning yopishmaydigan yuzasi bilan ishlashni osonlashtiradi va uning chidamliligi uni bir nechta loyihalar uchun ishlatishni anglatadi.

PERNIOBAT KISLOTA

ing. perniobissic acid
rus. перниобатовая кислота, ж
Kimyoviy formulasi: $HNbO_4$ – limondek sariq kristall modda, barqaror.

PERIKLAZA

ing. periclase powder
rus. периклазовый порошок, м
Periklaza ma'dan, magniy oksidi, kub sistemasida kristallanadi, kubik, ko'pincha oktaedral, ohaktoshlar va dolomitlarning metamorfizmi jarayonida hosil bo'ladi, Ob-havo jarayonlari ta'sirida u brusit, gidromagnezitga aylanadi.

PERYODAT KISLOTA

ing. periodic acid
rus. йодная кислота, ж
Kimyoviy formulasi: HJO_4 – rangsiz kristall modda, havoda yoyilib ketadi, ikki molekula kristallizatsiya suvli $HJO_4 \cdot 2H_2O$ bo'ladi, $140^\circ C$ da ajraladi, bu kislota suvga ta'siridan $(HJO_4)_x \cdot (H_2O)$ hosil bo'ladi, x va y lar qiymati, sharoitga qarab, har xil bo'ladi.

PERKARBONAT KISLOTALAR

ing. carbon peracid
rus. углерода надкислоты, мн
Kimyoviy formulasi: $H_2C_2O_6$ – reaksiyadan chiqayotganda darhol ajralib ketadi, erkin holda olinmagan, Na, K perkarbonatlar – rangsiz kristall modda, suvda eriganda gidrolizlanib, karbonat va vodorod peroksid hosil qiladi.

PERKARBONATLAR

ing. percarbonates (percarbonate salts)
rus. перкарбонаты (надуглекислые соли), мн
Perkarbonat kislota H_2CO_3 , H_2CO_5 ning tuzlari, rangsiz, kristall, nihoyatda gigroskopik moddalar, quruq holda barqaror bo'ladi, qizdirilganda CO_2 va O_2 ajralib, karbonatga aylanadi.

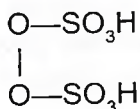
PERKIN REAKSIYASI

ing. perkin reaction
rus. реакция перкина, ж
 α, β – to'yinmagan kislota hosil bo'lishidan aromatik aldegidning kuchsiz asos ishtirokidagi alifatik karbon kislotaning angidridi bilan reaksiyasi. α, β -to'yinmagan kislota hosil bo'lishidan aromatik aldegidning kuchsiz asos ishtirokidagi alifatik karbon kislotaning angidridi bilan reaksiyasi. Ushbu reaksiya Uilyam Perkin tomonidan 1868-yilda ishlab chiqilgan.

PERKISLOTALAR

ing. peracids
rus. надкислоты, мн

Vodorod peroksidning vodorodlari kislota qoldiq- lariga almashinishidan hosil bo'ladigan mahsulot- lar, ya'ni tarkibida peroksid zanjirlari bo'lgan kislota- lardir:

persulfat kislota

PERLIT

ing. perlite

rus. перлит, м

Perlit, ferrit bilan sementit aralashmasi, bu austenitning evtektoid yemirilishidan hosil bo'ladi.

PERMANGANAT

ing. permanganate

rus. перманганат, м

Kaliy permanganat kaliy permanganat, permanganat kislota ning kaliy tuzi – KMnO_4 quyuq binafsha, deyarli qora kristallar, suvda eriganida yorqin fuksiya rangli eritma hosil qiladi.

PERMANGANAT KISLOTALAR

ing. germany peracids

rus. германия надкислоты, мн

Bu kislotalar olinmagan, ammo tuzlari – permanganatlar, $\text{Na}_2\text{GeO}_5 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$, $\text{Na}_2\text{GeO}_7 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$, $\text{K}_2\text{GeO}_7 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$ olingan, bu tuzlar faqat 0°C dan pastda barqaror bo'ladi.

PERMANGANATLAR

ing. permanganates

rus. перманганаты, мн

Permanganat kislota HMnO_4 ning tuzlari.

PERMOLIBDAT KISLOTALAR

ing. molybdenum peracid

rus. молибдена надкислоты, мн

Hosilalarining umumiy formulalari: M_2MoO , bunda 5 dan 8 gacha bo'lishi mumkin, kislota radikalida peroksid guruh $-\text{O}-\text{O}-1$ dan 4 gacha bo'ladi.

PERMUTITLAR

ing. permutites

rus. пермутиты, мн

Qattiq suvni yumshatuvchi, ya'ni suvdagi Mg^{2+} va Ca^{2+} ionlarni Na^+ yoki K^+ ionlarga almashtiruvchi moddalar, ko'pincha, natriy alyumosilikati ishlatiladi. Permutitlar kimyoviy tarkibi va xususiyatlari jiha-

tidan tabiiy zeolitlarga yaqin bo'lgan sun'iy alyuminosilikatlar, umumiy formulasi:

$\text{Na}_2\text{O} \cdot \text{Al}_2\text{O}_3 \cdot n\text{SiO}_2 \cdot m\text{H}_2\text{O}$, bu yerda n 1 dan 10 gacha, m 1 dan 2 gacha.

PERNITRAT KISLOTA

ing. nanitric acid

rus. надазотная кислота, ж

HNO_4 deb taxmin qilinadi, portlovchi, tuzlari ma'lum emas.

PEROKSID

ing. peroxides

rus. пероксиды, мн

Kislorod atomlari bir-biriga bog'langan murakkab kimyoviy birikmalar bo'lib, buning natijasida umumiy O_2^{-2} anionidagi kislorod molekulasi -1 oksidlanish darajasiga ega, ular kislorodni osongina chiqaradi, noorganik moddalar uchun "peroksid" atamasidan foydalanish tavsiya etiladi, organik moddalar uchun "peroksid" atamasi bugungi kunda rus tilida tez-tez ishlatiladi.

PEROKSID BIRIKMA

ing. peroxide compound

rus. пероксидное соединение, с

Tarkibida $-\text{O}-\text{O}-$ bog'larini saqlagan birikma, vodorod peroksidining hosilasi.

PEROKSIDLAR

ing. peroxide

rus. перекись, ж

Tarkibida o'zaro bog'langan ikki kislorod atomidan iborat guruhi $-\text{O}-\text{O}-$ bo'lgan murakkab moddalar, peroksidlar va peroksid birikmalarining eng oddiyi vodorod peroksid $\text{H}-\text{O}-\text{O}-\text{H}$, d ishqoriy metallarning va kalsiy, stronsiy, bariyning peroksidlarida kislorod ionlari mavjud, sanoatda natriy peroksid natriyni havo kislorodi bilan oksidlab olinadi.

PEROKSO-GURUH

ing. peroxy group

rus. пероксо-группа, с

$-\text{O}-\text{O}-$ ko'pyadroli ba'zi kompleks birikmalardagi bir necha muvofiqashtirish sohalarning markaziy atomlari o'zaro $-\text{O}-\text{O}-$ ko'prik bilan bog'lovchi ko'prik perokso-guruh deb ataladi.

PERRENAT KISLOTA

ing. rhenic acid

rus. рениевая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: HReO_4 – erkin holda olinmagan, eritmada ma'lum, 160°C da eritma bug'lanib, Re_2O_7 hosil qiladi, reniy kislotalari – noorganik birikma, HReO_4 formulasi bilan kislorodli kislota, faqat suvli eritmalarda mavjud bo'lib, perrenat tuzlarini hosil qiladi.

PERRENATLAR

ing. perrhenates

rus. перренаты, мн

Perrenat kislota HReO_4 ning tuzlari.

PERRUTENATLAR

ing. perruthenates

rus. перрутены, мн

Rutenat kislota HRuO_4 ning tuzlari.

PERSULFAT KISLOTA

ing. supersodium acid

rus. надсерия кислота, ж

$\text{H}_2\text{S}_2\text{O}_8$ – rangsiz, gigroskopik, kristall modda; $t_{\text{suyuq.}}$ 65° (ajraladi), suvda ajraladi.

PERSULFATLAR

ing. persulfates

rus. персульфаты, мн

Persulfat kislota – $\text{H}_2\text{S}_2\text{O}_8$ ning tuzlari, perokso-sulfatlar (persulfatlar) – noorganik birikmalar, perokso-sulfat kislotalarining tuzlari, IUPAC nomenklaturasiga ko'ra, peroksid guruhini o'z ichiga olgan kislotalar -O-O- peroksid kislotalari deb ataladi, tuzlarning nomlari murakkab birikmalar nomenklaturasi prinsipiga asoslanadi, $\text{K}_2\text{S}_2\text{O}_7$ – kaliy hepta-oksodisulfat.

PERTANTALAT KISLOTA

ing. pertantalic acid

rus. надтанталовая кислота, ж

HTaO_4 barqaror.

PERTELLURAT KISLOTA

ing. pertelluric acid

rus. надтеллуровая кислота, ж

Tellurat kislota eritmasi bug'latila boshlaganda H_6TeO_7 kristalgidrat holatiga tushadi.

PERVANADAT KISLOTA

ing. pervanadic acid

rus. надванадиевая кислота, ж

HVO_4 vanadatlar eritmasiga H_2O_2 ta'siridan hosil bo'ladi.

PERVOLFRAMAT KISLOTA

ing. pertungstic acid

rus. надвольфрамовая кислота, ж

H_2WO_x , bunda 5 dan 8 gacha bo'lishi mumkin: kislota radikalida 1 dan 4 gacha peroksid guruh (-O-O-), H_2O_2 ning volframatlarga ta'siridan per-volframatlari hosil bo'ladi, bu tuzlar isitilganda portlaydi, uy haroratida havoda sekin-asta ajralib, O_2 chiqaradi, suvda eritilganda tezroq ajraladi.

PERXLORAT

ing. perchlorate

rus. перхлорат, м

Perxlorat kislotalari – HClO_4 ning tuzi, kaliy perxlorat – KClO_4 , yoki efiri: etil perxlorat – $\text{C}_2\text{H}_5\text{OClO}_3$, xlorning eng yuqori oksidlanish darajasidagi (+7) birikmasi, oksidlovchi. 1,2-dillarini S-S bog'ini uzish bilan oksidlashda ishlatiladi.

PERXLORAT ANGIDRID

ing. chloric anhydride

rus. хлорный ангидрид, м

Kimyoviy formulasi: Cl_2O_7 – rangsiz suyuqlik, $t_{\text{suyuq.}}$ $-91,5^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}}$ 83°C , urilganda kuchli portlaydi, suvda ajraladi, benzolda eriydi.

PERXLORAT KISLOTA

ing. perchloric acid

rus. хлорная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: HClO_4 – rangsiz suyuqlik, $t_{\text{suyuq.}}$ -112°C , d $1,768\text{ g/sm}^3$, 92°C da portlaydi, ammo 56 mm bosimda 39°C da haydalishi mumkin, eng kuchli kislotalardan hisoblanadi, oksidlovchi, suvda eriydi, $\text{HClO}_4 \cdot \text{H}_2\text{O}$ ignasimon kristallardan iborat modda, d $1,88\text{ g/sm}^3$, $t_{\text{suyuq.}}$ 50°C , qizdirilganda ajraladi, suvda eriydi.

PERXROMAT KISLOTALAR

ing. perchromic acids

rus. надхромовые кислоты, мн

$\text{H}_2\text{Cr}_2\text{O}_{12}$ va H_3CrO_8 larning tuzlari ko'k-sariq rangli H_3CrO_3 – kristall modda, -30°C dan pastda barqaror.

PESTITSIDLAR

ing. pesticides

rus. пестициды, мн

Mikroorganizmlar, o'simliklar va hayvonlarga qarshi kurashish uchun mo'ljallangan dorilar guruhining

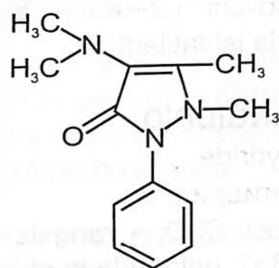
umumiy nomi. O'simliklarning zararkunandalari va patogenlarini, shuningdek, turli parazitlarni, begona o'tlarni, don va don mahsulotlari zararkunandalarini, yog'och, paxta mahsulotlari, jun, teri, ektoparazitlar uy hayvonlari, odam va hayvonlarning xavfli kasalliklarini tashuvchilarni yo'q qilishda ishlatiladi, kimyoviy tarkibi bo'yicha: noorganik va organik bo'ladi, pestitsidlarni tegishli organlar tomonidan qo'llanilishiga ruxsat berilishi kerak.

PIGMENTLAR

ing. pigments, colouring, agentes

rus. пигменты, м, мн

Plastmassa, kauchuk, qog'oz va boshqalarni bo'yash uchun ishlatiladigan turli rangdagi nozik kukunlar.

PIRAMIDON

ing. pyramidon

rus. пирамидон, м

4-dimetilaminoantipirin, amidopirin, og'riq qoldiruvchi ta'sirga ega, aminofenazon dori vositasi, piramidon, amidopirin va aminofenazon nomlari bilan ataladigan kuchli va uzoq muddat ta'sir qiluvchi dori.

PIROFOR KOBALT

ing. pyrophoric cobalt

rus. кобальт пирофорный, м

CoC_2H_4 ning ehtiyotlik bilan qizdirilishidan yoki kobalt oksidlarning vodorod bilan qaytarilishidan kobalt kukuni hosil bo'ladi, hosil bo'lgan kukun katta yuzaga ega bo'lganligi uchun o'z-o'zidan alangalanib, oksidlanishi pirofor kobalt deb ataladi. Kolloid kobalt oltin jigarrang rangga ega bo'lib, kobalt tuzlarining piridin eritmalariga suv qo'shilganda hosil bo'ladi.

PIROFOR NIKEL

ing. pyrophoric nickel

rus. никель пирофорный, м

NiC_2O_4 ni ehtiyotlik bilan qizdirish orqali ajratib olinadi: $\text{NiC}_2\text{O}_4 = \text{Ni} + 2\text{CO}_2$; u nikelning mayda kukuni, havoda alangalanadi.

PIROFOR TEMIR

ing. pyrophoric iron

rus. железо пирофорное, с

$\text{HOO}(\text{HO})\text{-Fe-O-O-Fe}(\text{OH})\text{OOH}$ – qizil kukun, faqat past haroratlardagina barqaror, ular nozik parchalangan shaklda havoda yonishi mumkin bo'lgan metallar, pirofor holatida Fe, Co, Ni, Cr, Mn, Ti, V va boshqa metallar olinadi, ular ishqalanish yoki yengil zarba bilan uchqunlanadigan qotishmalar deb ham ataladi, ularning asosi seriyning boshqa noyob tuproq elementlari bilan qotishmasidir.

PIROFORLIK

ing. pyrophoricity

rus. пирофорность, ж

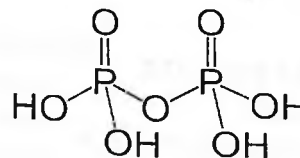
Piroforik moddalar havoda kamida 54°C (129°F) haroratda (gazlar uchun) yoki havo bilan qilgandan keyin 5 minut ichida (suyuqlik va qattiq moddalar uchun) o'z-o'zidan yonib ketsa, litiy organik birikmalari va trietilborat hosil bo'ladi, ular ko'pincha suv bilan reaksiyaga kirishadi va suv yoki nam havo bilan aloqa qilganda yonishi mumkin, D sinfidagi yong'inga qarshi vositalar pirofor materiallari bilan bog'liq yong'inlarda foydalanish uchun mo'ljallangan.

PIROFOSFAT

ing. pyrophosphate

rus. пирофосфат, м

Pirofosfat kislotasining tuzi (to'g'rirog'i, difosfat kislota) $\text{H}_4\text{P}_2\text{O}_7$.

PIROFOSFAT KISLOTA

ing. pyrophosphoric acid

rus. пирофосфорная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{H}_4\text{P}_2\text{O}_7$ – ortofosfat kislota $250\text{-}260^\circ\text{C}$ gacha qizdirilganda hosil bo'ladi: $2\text{H}_3\text{PO}_4 = \text{H}_4\text{P}_2\text{O}_7 + \text{H}_2\text{O}$ shishasimon, ammo yumshoq

modda, t_{suyuq} 61°C, sovuq suvda oson eriydi, qaynoq suvda ajralib, ortofosfat kislota hosil qiladi, spirtida va efirda nihoyatda yaxshi eriydi, profosfat kislotalasi, shuningdek difosfat kislotalasi deb ham ataladi: $H_4P_2O_7$ – noorganik birikma, rangsiz va hidsiz, suvda, dietil efirda va etil spirtida eriydi.

PIROLIZ

ing. pyrolysis

rus. пиролиз, м

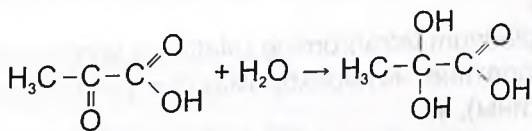
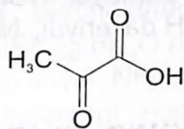
Murakkab organik moddalarning yuqori harorat ta'sirida oddiyroq moddalarga parchalanish usuli va jarayoni.

PIROUZUM KISLOTA

ing. pyruvic acid

rus. пирузовая кислота, ж

2-oksopropion kislota, α -keto propion kislota, $CH_3COCOON$ – o'tkir hidli, rangsiz suyuqlik. t_{suyuq} 13,6°C, t_{qayn} 165°C. Pirouzum kislota, u vino yoki uzum kislotalarini qizdirib olinadi, ketonlarga va karbon kislotalarga xos reaksiyaga kirishib birikmalar hosil qiladi, sulfat kislotalari bilan qizdirilganda, sirka aldegidi va karbonat angidridga parchalanadi:

Vodorod peroksid ta'sirida oksidlanib, sirka kislotalarga aylanadi. Uglevodlar, oksidlar, lipidlar hosil bo'lishida muqim bog'lovchi, oraliq mahsulot hisoblanadi. Dorivor moddalar masalan, sinxofen (atrofan) ishlab chiqarishda qo'llaniladi.

PIRROLKALIY

ing. pyrrolepotassium

rus. пирролкалий, м

Kimyoviy formulasi: C_4H_4NK , Pirrolkaliy – oq kristalli massa, uni saqlash paytida havo namligidan ehtiyotkorlik bilan himoya qilish kerak, chunki u tezda kaliy gidroksid va pirrolga parchalanadi.

PIRROL

ing. pyrrole

rus. пиррол, м

Kimyoviy formulasi: C_4H_5N tuzilishi, rangsiz suyuqlik, havoda qorayadi, hidi xloroform hidiga o'xshaydi, t_{qayn} 130–131°C, d 0,969g/sm³, suvda oz eriydi, spirtida, efirda yaxshi eriydi, qon, xlorofil va turli alkaloidlar tarkibiga kiradi, suyak yog'ida (suyaklarni quruq distillash orqali olinadi), shuningdek, ko'mir qatronida mavjud.

PIRROLIDIN

ing. pyrrolidine

rus. пирролидин, м

Kimyoviy formulasi: C_4H_9N , rangsiz suyuqlik: t_{qayn} 88,5 -89°C, d 0,8520 g/sm³; suv, spirt, efir va xloroformda cheksiz eriydi, kuchli asos, tamaki bargida uchraydi.

PISTA KO'MIR

ing. charcoal

rus. уголь древесный, м

Yog'ochni havosiz joyda kuydirib, pista ko'mir olinadi, metallurgiya sanoatida, temirchilikda ishlatiladi, pista ko'mir – bu havosiz muhitda yog'och pirolizida hosil bo'lgan mikroparali yuqori uglerodli mahsulot, ko'mir 1100°C dan yuqori haroratda yonadi, tayyor ko'mir, asosan, ugleroddan iborat.

PLASTIFIKATSIYA

ing. plasticization

rus. пластификация, ж

Polimerlarni plastifikatsiya qilish – bu ularga past uchuvchan past molekulyar moddalarni kiritish, ularning plastikligini va elastikligini oshiradi, mo'rtlik, shisha o'tish va suyuqlik haroratini pasaytiradi, nafaqat mexanik, balki polimerning dielektrik xususiyatlari va elektr o'tkazuvchanligiga ham ta'sir qiladi, bu plastifi qatorlarni tanlashda hisobga olinadi. Polimerlarning plastifikatsiyasi – ularga egiluvchanligi yoki elastikligini oshiradigan, uchuvchan bo'lmagan past molekulyar og'irlikdagi moddalarni kiritish, ular mo'rtlik, steklovaniya va suyuqlanish haroratini pasaytiradi, makromolekulalar orasidagi o'zaro ta'sir intensivligining pasayishi va ularning segmentlarining harakatchanligini yengillashtirish tufayli suyuqlik chegaralarini yoki majburiy yuqori elastiklikni hosil qiladi.

PLASTIFIKATOR

ing. plasticizer, plasticizing agent

rus. пластификатор, м

Polimerlarga plastiklik beruvchi va ularning yuqori elastiklik holatini kengaytiruvchi organik birikma.

PLASTIK OLTINGUGURT

ing. sulfur plastic

rus. сера пластическая, ж

Oltinugurt qaynaguncha suyuqlantirilib, keyin sovuq suvga birdan qo'yilsa, amorf oltinugurt hosil bo'ladi, bu rezina kabi elastik bo'lgani uchun, plastik oltinugurt deb ataladi, u asta-sekin kristall oltinugurtga aylanadi.

PLASTIKLAR

ing. plastics

rus. пластики, мн

Mahsulotlarni qoliplash jarayonida yopishqoq yoki yuqori elastik holatda bo'lgan va foydalanishda shishasimon yoki kristall holatda bo'lgan polimerni tarkibida saqlovchi materiallar, plastmassalar yoki plastiklar sintetik yoki tabiiy makromolekulali birikmalar asosidagi organik materiallar, plastmassadan savdo buyumlari ishlab chiqarish uchun tabiiy materiallardan foydalanilgan, zamonaviy ishlab chiqarishda plastmassaning eng keng tarqalgan turi polivinilxlorid (PVX) hisoblanadi.

PLASTIKLASH

ing. plasticization

rus. пластификация, ж

Polimerlarga past molekulyar og'irlikdagi moddalarni kiritish orqali ularning xususiyatlarini o'zgartirish.

PLASTIKLIK

ing. plasticity, ductility

rus. пластичность, ж

Mexanik yuklar ta'sirida qattiq jismlarning o'lchamlari va shaklini qaytarib bo'lmaydigan darajada o'zgartirish xususiyati.

PLASTMASSA

ing. plastic

rus. пластмасса, ж

Sintetik yoki tabiiy yuqori molekulyar birikmalarga (polimerlarga) asoslangan materiallardir. Sintetik polimerlarga asoslangan plastmassalar juda keng qo'llanilgan, plastmassalar nomi bu materiallar issiqlik va bosim ta'sirida sovitish yoki qattiqlashgandan

keyin ma'lum bir shaklni shakllantirish va saqlab turish qobiliyatini anglatadi.

PLATINA

ing. platinum

rus. платина, ж

D.I.Mendeleyev davriy jadvalining oltinchi davri VIII guruh kimyoviy elementi, belgisi Pt, nodir metallarga tegishli.

PLATINA (II)-SULFID

ing. platinum sulfide

rus. сульфид платины, мн

PtS – tetragonal kristallardan iborat qora modda, Mr=227,15 g/mol, d 8,847 g/sm³, qizdirilganda ajraladi, suvda, kislotalarda erimaydi, zar suvida va (NH₄)₂S ning suvdagi eritmasida eriydi, platina (III)-sulfid Pt₂S₃ – kulrang modda; d 5,52 g/sm³.

PLATINA (II)-XLORID (PLATINA DIXLORID)

ing. platinum dichloride (platinum dichloride)

rus. платина двухлористая (дихлорид платины), ж

Kimyoviy formulasi: PtCl₂ – jigarrang va yashil rangli: Mr=265.99 g/mol d 6,05g/sm³, t_{suyuq} 581°C da ajraladi, suvda erimaydi, HCl da erib, H₂[PtCl₄] hosil qiladi, NH₄OH da eriydi, NH₃ da, spirta va efirda oz eriydi.

PLATINA (IV)-BROMID (PLATINA TETRABROMID)

ing. platinum tetrabromide (platinum tetrabromide)

rus. платина четырехбромистая (тетрабромид платины), ж

Kimyoviy formulasi: PtBr₄ – to'q jigarrang modda, Mr=514,73 g/mol, d – 5,69g/sm³, 180°C da parchalanadi, suvda oz eriydi, HBr da va spirta eriydi, HBr da eriganda qip-qizil modda – H₂[PtBr₆]·9H₂O hosil qiladi.

PLATINA (IV)-FTORID (PLATINA TETRAFTORID)

ing. platinum tetrafluoride (platinum tetrafluoride)

rus. платина четырехфтористая (тетрафторид платины), ж

PtF₄, Mr=271,07g/mol, d 7,07g/sm³, t_{suyuq} 300°C, sarg'ish-jigarrang kristall gigroskopik modda, qizdirilganda parchalanadi, suv ta'sirida gidrolizlanadi.

PLATINA (IV)-GIDROKSID

ing. platinum dioxide hydrate

rus. платины гидрат двуокиси, мн

Kimyoviy formulasi: $\text{Pt}(\text{OH})_4$, $M_r=263,11$ g/mol – qizg'ish-qo'ng'ir, ignasimon kristallardan iborat modda, 110°C da 0,5 molekula suvini yo'qotadi, qaynoq suvda ozgina eriydi, zar suvida konsentrlangan HCl da va suyuqlangan ishqorlarda eriydi.

PLATINA (IV)-IODID (PLATINA TETRAIODID)

ing. platinum tetraiodide (platinum tetraiodide)

rus. платина четырехиодистая (тетраиодид платины), ж

PtI_4 – to'q qo'ng'ir amorf modda: $M_r=448,89$ g/mol, d 6,064g/sm³; 325 – 370°C da parchalanadi, suvda erimaydi, KJ eritmasida, NH_3 da, ishqorlarda va HJ da eriydi, HJ da eriganda qizg'ish-qora kristall modda – $\text{H}_2[\text{PtI}_6]\cdot 9\text{H}_2\text{O}$ hosil bo'ladi.

PLATINA (IV)-XLORID (PLATINA TETRAXLORID)

ing. platinum chloride (platinum tetrachloride or platinum tetrachloride)

rus. платина хлорная (платина четыреххлористая или тетрахлорид платины), ж

Kimyoviy formulasi: PtCl_4 – qizg'ish-jigarrang kristall modda: HCl da erib, $M_r=336,89$ g/mol, d 4,303 g/sm³, 370°C da parchalanadi, jigarrang-qizil kristall modda – $\text{H}_2[\text{PtCl}_6]\cdot 6\text{H}_2\text{O}$ hosil qiladi, suvda, spirtida va atsetonda eriydi, NH_3 da oz eriydi, efirda erimaydi, metall holatdagi platinani xlor bilan reaksiyasi natijasida hosil bo'ladi.

PLATINA AMMIKATLAR

ing. platinum ammonia

rus. платина аммиакаты, мн

$\text{PtCl}_4\cdot 6\text{NH}_3$, $\text{PtCl}_4\cdot 5\text{NH}_3$, $\text{PtCl}_4\cdot 3\text{NH}_3$, $\text{PtCl}_2\cdot 2\text{NH}_3$, $\text{PtCl}_2\cdot 3\text{NH}_3$, $\text{PtCl}_2\cdot 4\text{NH}_3$ kompleks ko'rinishda yozilishi: $\text{PtCl}_4\cdot 6\text{NH}_3$ uchun $[\text{Pt}(\text{NH}_3)_6]\text{Cl}_4$ dir va hokazo; to'rt valentli platina ammiakatlari nihoyatda barqaror.

PLATINA IZOTOPLARI

ing. platinum isotopes

rus. платины изотопы, мн

Yadroda turli xil miqdordagi neytronlarga ega bo'lgan platina kimyoviy elementining turlari: atom massalari 166 dan 204 gacha (protonlar soni 78, neytronlar soni 88 dan 126 gacha) va 18 yadro izomeri bo'lgan platinaning izotoplari, tabiiy platina oltita izotop aralashmasidan iborat. Ulardan besh-tasi barqaror:

^{192}Pt (izotopning ko'pligi 0,782%)

^{194}Pt (izotop ko'pligi 32,967%)

^{195}Pt (izotop ko'pligi 33,832%)

^{196}Pt (izotop ko'pligi 25,242%)

^{198}Pt (izotop ko'pligi 7,163%).

Boshqa bir izotop beqaror, ammo koinot yoshiga mos keladigan katta yarim parchalanish davriga ega:

^{190}Pt (izotop ko'pligi 0,014%), yarim yemirilish davri $4,83\cdot 10^{11}$ yil.

PLATINA OKSIDLARI

ing. platinum oxides

rus. платины окислы, мн

Kimyoviy formulasi: PtO – qora modda, qizdirilsa, Pt va O_2 ga ajraladi, yaxshi tekshirilmagan, Pt_2O_3 ham olingan, PtO_2 – ko'kimtir-qora kukun, $10,2$, suvda va kislotalarda erimaydi, zar suvida eriydi, PtO_3 – beqaror ajralib, bir atom kislorod chiqaradi.

PLATINA TETRATSIDO BIRIKMALAR

ing. platinum tetracido compounds

rus. платины тетрацидо-соединения, мн

Kompleks birikmalar bo'lib, kompleks ionlarining umumiy formulasi $[\text{MeX}_4]^{n-4}$, bu birikmalar ko'pincha, ikki valentli metallardan hosil bo'ladi, formulalari: $\text{K}_2[\text{MeX}_4]$, misollar: $\text{K}_2[\text{Pt}(\text{CN})_4]$, $\text{K}_2[\text{PtCl}_4]$, $\text{K}_2[\text{Pt}(\text{NO}_2)_4]$, $\text{K}_2[\text{Pt}(\text{NO}_2)_2\text{Cl}_2]$, $\text{K}_2[\text{PtNO}_2\text{Cl}_3]$, $\text{K}_6[\text{Pt}(\text{S}_2\text{O}_3)_2]$, $\text{K}_2[\text{PtCl}_3\text{OH}]$ va hokazo.

PLATINA TISHQORI (PLATINA KUKUNI)

ing. platinum black

rus. платиновая чернь, ж

$\text{H}_2[\text{PtCl}_6]$ ning qaytarilishidan hosil bo'ladi, katalizator sifatida ishlatiladi.

PLATINIT

ing. platinum

rus. платинит, м

Tarkibida 0,15% C, 46% Ni bo'lgan po'lat, elektr lampalar ishlab chiqarishda ishlatiladi, chunki kengayish koeffitsiyenti shishaniki kabi holatda bo'ladi, quyidagi elementlardan tashkil topgan qotishma: Ni (42...46%); C (0,15%), qolganlari Fe, qotishma Ni (46%) keramika bilan bog'lash uchun ishlatiladi, undan bimetalik simlar va lentalar ishlab chiqariladi (tashqi tomoni mis), ular platinit deb ham ataladi.

PLAVIK KISLOTA (FTORID KISLOTA)

ing. hydrofluoric acid

rus. плавиковая кислота, ж

HF Mr=20,0063g/mol, d 1,258 g/sm³, t_{suyuq.} -70°C, t_{qayn.} 85,8°C, fluorid kislota vodorod fluoridining (HF) suvdagi eritmasi, sanoatda 40% (ko'pincha), 50% va 72% eritmalar shaklida ishlab chiqariladi, plavik kislota nomi fluor shpatidan kelib chiqqan bo'lib, undan vodorod fluorid olinadi, barcha suvda eriydigan fluoridlar juda zaharli, eng katta talab fluorid kislotaga bo'lib, u alyuminiy ishlab chiqarish sanoatida ishlatiladi.

PLAVIK SHPAT

ing. fluorspar

rus. плавик шпат, м

Kimyoviy formulasi: CaF₂ – kalsiy fluorid ma'dani.

PLAZMA

ing. plasma

rus. плазма, ж

Musbat va manfiy zaryadlarining d amaliy jihatdan bir xil bo'lgan ionlangan gaz, masalan: past haroratli plazma, yuqori haroratli plazma, ion plazma va h.k.

PLEOXROIZM

ing. pleochroism

rus. плеохроизм, м

Anizotrop kristallarning, shu jumladan ikki sinuvchan ma'danlarning turli yo'nalishlarda ko'rilganda, ular orqali o'tadigan yorug'likdagi turli xil ranglarni aniqlash qobiliyati. Anizotrop kristallarda ko'rinadigan yorug'likning turli to'lqin uzunliklarini yutilish darajasi, yorug'lik nurining yo'nalishiga ham bog'liqdir.

PLUTONIL

ing. plutonil

rus. плутонил, м

Kimyoviy formulasi: PuO²⁺ – ikki valentli radikal.

PLUTONIY

ing. plutonium

rus. плутоний, м

Pu transuran qatorining elementi, atom raqami 94, kimyoviy xossalari urannikiga o'xshaydi, nihoyatda kuchli radiofaol izotonlari ko'p: Pu²³⁸ – yarim yemirilish davri 92 yil, eng muhim izotoni Pu²³⁹dir, α-radiofaol, yarim yemirilish davri 24000 yil (Np²³⁹ ning β-o'zgarishidan hosil bo'ladi va o'zi U²³⁵ ga aylanadi):

nihoyatda kuchli α-radiofaol, 1 mg Pu²³⁹ da bir minutda 140·10⁵ α-yemirilish bo'ladi, ya'ni uning radiofaolligi urannikidan 2·10⁵ marta ortiq.

PLUTONIY IZOTOPLARI

ing. plutonium isotopes

rus. плутония изотопы, мн

Yadrodagı neytronlarning har xil tarkibga ega bo'lgan plutoniy kimyoviy elementining atom turlari mavjud, uning barqaror izotoplari yo'q, tabiatda plutoniy-244 izotoplari topilgan, eng uzoq umr ko'radigan izotop ²⁴⁴Pu, yarim yemirilish davri 80 million yil, plutoniy izotoplaridan hozirgi vaqtda uning massa raqamlari 228-247 bo'lgan 20 ta nuklidlari mavjudligi ma'lum, ulardan faqat 4 tasi qo'llaniladi.

PLYONKA

ing. film, pellicle, foil

rus. пленка, ж

1. Yupqa shaffof sintetik qatron moddasi.
2. Qattiq sirtida unga maxsus moddalar so'rilishi natijasida hosil bo'lgan yupqa zich qatlam.

PLYUMBATLAR

ing. plumbats

rus. плюмбаты, мн

Plyumbat kislota H₂PbO₃ ning tuzlari.

PLYUMBIT

ing. plumbite

rus. плюмбит, м

Plumbit PbO₂ oksianion 2 yoki gidratlangan shakllar yoki ushbu anionni o'z ichiga olgan har qanday tuz, tuzlarda qo'rg'oshin +2 oksidlanish darajasida bo'ladi, plumbit ioni zaif qaytaruvchi vositadir, u yaxlit ishlaganda plumbat ioniga oksidlanadi.

PLYUMBITLAR

ing. plumbites

rus. плюмбиты, мн

Plyumbit kislota H₂PbO₃ ning tuzlari.

PLYUMBUM

ing. plumbum

rus. плюмбум, м

Qo'rg'oshin 14-guruh elementi (eskirgan tasnifiga ko'ra – IV guruhning asosiy kichik guruhi), D.I.Mendeleyev davriy jadvalining oltinchi davri, atom raqami 82 va shuning uchun, protonlarning sonini o'z ichiga olgan oddiy qo'rg'oshin moddasi

ko'kimgir metall egiluvchan, nisbatan eruvchan og'ir metall, uning birikmalari zaharli, organik qo'rg'oshin birikmalari esa noorganiklarga qaraganda xavfliroqdir.

POBEDIT

ing. will win

rus. победит, м

Tarkibida 80–85% W, 7–13% Co, 5–7% C bo'ladigan nihoyatda qattiq qotishma, metall qirquvchi asboblarning tig'i ba'zan pobeditdan ishlanadi.

PODSHO AROG'I

ing. chlorazotic acid, chloronitric acid, nitromuriatic acid, nitrohydrochloric acid, aqua regia

rus. царская водка, ж

Bir hajm konsentrlangan azot kislotasi va uch hajm konsentrlangan xlorid kislotalari aralashmasi.

POLIETILEN

ing. polyethylene

rus. полиэтилен, м

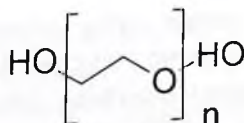
Organik birikma va uzun molekularlarga ega ...–CH₂–CH₂–CH₂–CH₂–..., bu yerda "–" uglerod atomlari orasidagi kovalent bog'lanishni bildiradi, oq rangli massa, kimyoviy chidamli, dielektrik, zarbaga sezgir emas, qizdirilganda (80–120°C) yumshaydi, yopishishi juda past. Yuqori haroratlarda (80°C) siklogeksan va uglerod tetraxloridida eriydi, yuqori bosim ostida uni 180°C gacha qizdirilgan suvda eritish mumkin, qayta ishlash uchun u 2 dan 5 mm gacha bo'lgan granulalar shaklida bo'ladi, polietilen neytron nurlanishidan himoya qilish uchun ishlatiladi.

POLIETILENGLIKOL

ing. polyethylene glycol

rus. полиэтиленгликоль, м

Etilenglikolning polimerlanish mahsuloti. Polietilenglikol makrogol – etilen glikolning polimeri, etilen oksidining halqali polimerizatsiyasi natijasida olingan suvda eriydigan ion bo'lmagan polimer, uning o'rtacha molekulyar og'irligiga qarab, yopishqoq suyuqlik, gelga o'xshash yoki qattiq modda, strukturaviy formulasi quyidagicha: HO–(CH₂–CH₂–O)_n–H

POLIGALIT

ing. polyhalite

rus. полигалит, м

K₂SO₄·MgSO₄·2CaSO₄·2H₂O tarkibli ma'dan, kaliy, kalsiy va magniyning suvli sulfatidir, empirik formulasi: K₂Ca₂Mg[SO₄]₄·2H₂O, d 2,77 g/sm³.

POLIGALOGENIDLAR

ing. polyhalides

rus. полигалогениды, мн

Kompleks birikmalar formulasi: Me[G(G₂)₄], bunda kompleks hosil qiluvchi element galogendir, u yana bir necha (14) atom galogen bilan birikib, ichki sferani tashkil etadi, bu kompleks ion – aniondir, ular nihoyatda beqaror bo'ladi va xlordan yodga qarab ortib boradi.

POLIGETEROSIKLIK BIRIKMALAR

ing. polyheterocyclic compounds

rus. полигетероциклические соединения, мн

Geterosiklik birikmalar (geterotsikllar) – bu kamida ikki xil element atomlarini o'z ichiga olgan organik birikmalar, ularni halqada getero o'rinbosarlar (geteroatomlar) bo'lgan karbosiklik birikmalar deb hisoblash mumkin, bu birikmalarning chegaralangan holatlari siklda uglerod atomlarini o'z ichiga olmaydi.

POLIKONDENSATLANISH

ing. polycondensation

rus. поликонденсация, ж

Ko'p funksiyali birikmalardan polimerlarni sintez qilish jarayoni, odatda past molekulyar og'irlikdagi qo'shimcha mahsulotlar (suv, spirtlar va boshqalar) ajralib chiqishi bilan birga keladi.

POLIMER

ing. polymers

rus. полимеры, мн

Kimyoviy bog'lar orqali uzun makromolekulalar bilan bog'langan "monomer birliklardan" dan iborat moddalar, polimerlar noorganik va organik, amorf va kristall moddalar bo'lishi, qoida tariqasida, polimerlar molekulyar og'irligi bir necha mingdan bir necha milliongacha bo'lgan moddalardan iborat bo'lishi mumkin.

POLIMERIZATSIYA

ing. polymerization

rus. полимеризация, ж

Moddaning bir necha molekulari o'zaro birikib, bir katta molekula hosil qilish jarayoni, bunda modda tarkibi o'zgarmaydi, fizik va kimyoviy xossalari o'zgaradi, polimerlangan molekular og'irligi moddaning oddiy molekulari og'irligidan ikki, uch va hokazo marta ortiq bo'ladi.

POLIMERLANISH

ing. polymerization

rus. полимеризация, ж

Past molekulyar moddaning molekularini o'sib borayotgan polimer molekulasidagi faol markazlarga qayta-qayta qo'shish orqali yuqori molekulyar modda (polimer) hosil bo'lish jarayoni, polimerning elementar tarkibi taxminan bir xil bo'ladi.

POLIMETALL RUDALAR

ing. polymetallic ores

rus. полиметаллические руды, мн

Polimetall (poli... va metallardan) tarkibida bir qancha kimyoviy elementlar bo'lgan murakkab rudalar bo'lib, ular orasida qo'rg'oshin va rux muhim o'rin tutadi, hamda polimetall rudalarga mis, oltin, kumush, kadmiy, ba'zan vismut, qalay, indiy va galiy, polimetall rudalar hosil qiluvchi asosiy ma'danlarga galen, sfalerit, kamroq darajada pirit, xalkopirit, arsenopirit va kassiteritlar kiradi.

POLIMORFIZM

ing. polymorphism

rus. полиморфизм, м

Kristallarning polimorfizmi moddaning turli kristalli tuzilmalarda mavjud bo'lish qobiliyati, polimorf modifikatsiyalar har xil toifadagi moddalar uchun xosdir, oddiy moddalar uchun polimorfizm allotropiya deb ataladi, lekin polimorfizm tushunchasi kristall bo'lmagan allotropik shakllarga (masalan, gazsimon O₂ va O₃) taalluqli emas, qatlamli tuzilishga ega birikmalarga xos bo'lgan polimorfizmning alohida holati – politipizm.

POLINITRO BIRIKMALAR

ing. polynitro compounds

rus. полинитро соединения, ж

Molekulasida birdan ortiq nitroguruh bo'lgan organik birikmalar, sariq kristall moddalar, portlovchi, nitrobirikmalar bir yoki bir nechta nitroguruh – NO₂ bo'lgan organik birikmalardir, O-nitro birikmalar va N-nitro birikmalar alohida sinflarga bo'linadi - nitroefirlar (organik nitratlar) va nitraminlar.

POLIOL

ing. polyols

rus. полиолы, мн

Tarkibida bir nechta gidroksil guruhini o'z ichiga olgan ko'p atomli spirallar sinifining organik birikmasi. Ikki, uch va to'rtta gidroksil guruhlarini o'z ichiga olgan poliollar mos ravishda diollar, triollar va tetraollar.

POLIOLEFINLAR

ing. polyolefins

rus. полиолефины, мн

Past molekulyar moddalardan olefinlardan (monomerlar) olingan yuqori molekulyar birikmalar (polimerlar) sinfidir, ular neft yoki tabiiy gazdan katalizator ishtirokida bir xil gomopolimerlanish yoki har xil sopolimerlanish monomerlarni polimerlash orqali olinadi, turli plyonkalar va tolalar sanoat ishlab chiqarishda keng qo'llaniladi.

POLIOZALAR

ing. polysos

rus. полиозы, мн

Bular polisaxaridlardir, gidrolizlanganda molekulari bir necha monosaxarid molekulariga ajraladi, ularning yuqori molekulyar mahsulotlari bo'lib, ba'zida glikozid bog'lari bilan bog'langan o'nlab va yuzminglab monosaxarid qoldiqlarini o'z ichiga oladi, bir turdagi yoki turli monosaxaridlar qoldiqlaridan, chiziqli va shoxlanganligiga qarab gomo- va geteropolisaxaridlarga bo'linadi, ular monosaxarid qoldiqlari orasidagi bog'lanish turi bilan ham ajralib turadi, gialuron kislotasi biriktiruvchi to'qimalarning shakllanishi va normal ishlashi uchun muhim bo'lgan geteropolisaxaridlarga bog'liq bo'lishi ham mumkin.

POLYPEPTIDLAR

ing. polypeptides

rus. полипептиды, мн

Bular karboksillarning gidroksillari va aminoguruhning vodorod atomlari hisobiga suv chiqarishi natijasida bir qancha aminokislota molekularining bog'lanishidan tuzilgan birikmalardir: NH₂—CH₂—CO—NH—CH₂—CO—NH—CH₂—CO—NH—CH₂—CO

Ular ikki yoki undan ortiq aminokislotalar qoldiqlaridan peptid (amid) bog'lari -C(O)NH – bilan zanjirda bog'langan moddalar oilasi, ular ketma-ketligi taxminan 10-20 aminokislota qoldig'idan

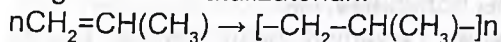
qisqaroq bo'lgan peptidlar oligopeptidlaridir, molekulada aminokislota bo'lmagan qismlarga, uglevod qoldiqlariga ega bo'lishi mumkin, proteinlar molekulyar og'irligi 5000, 6000 yoki 10000 daltondan ortiq bo'lgan taxminan 50 ta aminokislota qoldig'ini o'z ichiga olgan polipeptidlar deb ataladi.

POLIPROPILEN

ing. polypropylene

rus. полипропилен, м

Polipropilen propilenni metall kompleks katalizatorlari ishtirokida polimerizatsiya qilish orqali olinadi, Ziegler-Natta katalizatorlari:

polipropilenni olish parametrlari past bosimli polietilen olinadigan parametrlarga yaqin, o'ziga xos katalizatorga qarab, har qanday turdagi polimer yoki ularning aralashmalarini olish mumkin, ular oq kukun yoki massa d 0,4–0,5 g/sm³ bo'lgan granulalar shaklida ishlab chiqariladi, ular stabilashtirilgan, bo'yalgan va bo'yalmagan holda ishlab chiqariladi.

POLISAXARID

ing. polysaccharide, polyose, holoside

polysaccharose

rus. полисахарид, м

Monosaxarid qoldiqlaridan tashkil topgan uglevodlar sinfiga taalluqli yuqori molekulyar birikma.

POLISIKLIK AROMATIK UGLEVODORODLAR

ing. polycyclic aromatic hydrocarbons

rus. полициклические ароматические углеводороды, мн

Bir nechta aromatik halqalardan tashkil topgan organik birikmalar sinfidir. Ikki aromatik halqali va antratsen va fenantrenning uch halqali birikmalariga ega bo'lgan, zaryadsiz, qutbsiz, rangsizdir. Ko'mir va neft konlaridan topiladi, organik moddalar yondirilganda, motorlar, kuydiruvchilarda yoki biomassa o'rmon yong'inlarida hosil bo'ladi, hayotning dastlabki shakllari uchun zarur bo'lgan materiallarning abiotik sintezi uchun mumkin bo'lgan boshlang'ich materiallardir. Ular qutbsiz va lipofildir, kattalari odatda suvda erimaydi, lekin ba'zi kichikroqlari eriydi.

POLISIKLIK TERPENLAR

ing. polycyclic terpenes

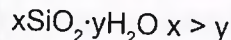
rus. полициклические терпены, мн

Tarkibida bir necha halqalar bo'lgan terpenlar.

POLISILIKAT KISLOTALAR

ing. polysilicic acids.

rus. поликремневые кислоты, мн

POLISTIROL

ing. polystyrene

rus. полистирол, м

Chiziqli tuzilishga ega stirolning yuqori molekulyar uglerod zanjirli polimeri.

Polistirol stirol polimerizatsiyasi mahsuloti, chiziqli tuzilishga ega termoplastik polimer, ulardan keng turdagi mahsulotlar bir martali ishlatiladigan idishlar, qadoqlash, bolalar o'yinchoqlari hamda qurilish sanoatida qoplama va dekorativ materiallar ishlab chiqariladi.

POLISULFIDLAR

ing. polysulfides

rus. полисульфиды, мн

Me_2Sn umumiy formulali polisulfid birikmalari, ammoniy polisulfidi $(\text{NH}_4)_2\text{Sn}$, bu birikmalarning tuzilishida $-\text{S}-\text{S}(n)-\text{S}-$ atomlarining (dimer/polimer) zanjirlari mavjud, ko'psonli vodorod polisulfidlarning umumiy formulasi H_2Sn , bu yerda n 2 dan 23 gacha o'zgaradi, sariq yog'li suyuqliklar, oltingugurt miqdori ortishi bilan rang sariqdan qizil ranggacha o'zgaradi.

POLISULFIDLAR

ing. polysulfides (thiokol)

rus. полисульфиды (тиокол), мн

Polisulfidlar Me_2S_n umumiy formulasining ko'p donali birikmalaridir, ammoniy polisulfid $-(\text{NH}_4)_2\text{S}_n-$ birikmalarning tuzilishida atomlarning (dimer/polimer) zanjirlari mavjud $-\text{S}-\text{S}(n)-\text{S}$

POLITEN

ing. polythene

rus. полиэтилен, м

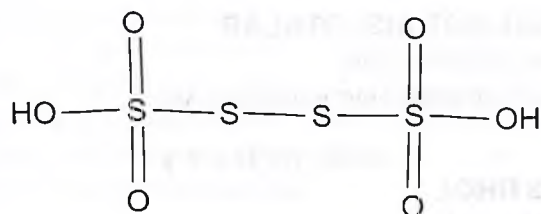
q. polietilenga

POLITERPENLAR

ing. polyterpenes

rus. политерпены, мн

O'simliklarda uchraydigan uglevodorodlar ($\text{C}_{10}\text{H}_{16}$) – molekulari polimerlangan bo'ladi, shu bois (C_5H_8) x , ya'ni izoprenning polimeri deb tasavvur etiladi, izopren – yarim terpen (gemiterpen), $\text{C}_{15}\text{H}_{24}$ – bir yarim terpen (seskviterpen), $\text{C}_{20}\text{H}_{32}$ – diterpen deyiladi; tabiiy kauchuk politerpendir.

Kimyoviy tuzilishi: $H_2O_6S_4$

POLITION KISLOTALAR

ing. polythionic acids

rus. политионовые кислоты, мн

Kimyoviy formulasi: $H_2S_nO_6$ ning tuzilishi:

Polition kislotalar umumiy formulasi $H_2S_nO_6$ bo'lgan oltingugurt birikmalari bo'lib, bu yerda $n \geq 2$ ning tuzilari politionlar deyiladi, barcha politionat anionlar terminal SO_3H guruhlariga biriktirilgan oltingugurt atomlarining zanjirlarini o'z ichiga oladi, ularning nomi oltingugurt atomlari zanjiridagi atomlar soniga qarab belgilanadi:

$H_2S_2O_6$ – dition kislotasi

$H_2S_3O_6$ – trition kislotasi

$H_2S_4O_6$ – tetracion kislotasi

$H_2S_5O_6$ – pentacion kislotasi va boshqalar.

POLIVINIL SPIRT

ing. polyvinyl alcohol

rus. поливиниловый спирт, м

$(CH_2 = CHOH)_n$ – hidsiz, mazasiz sariq kukun bo'lib, yuqori molekulyar to'yinmagan ko'p atomli ikkilamchi spirtidir, plastmassalar tayyorlashda ishlatiladi.

POLIVINILXLRID

ing. polyvinyl chloride

rus. поливинилхлорид, м

Amorf tuzilishdagi uglerod zanjiri chiziqli bo'lgan rangsiz, shaffof plastmassa, vinilxloridning termoplastik polimeridir. Vinil, vestolit, xostalit, vinnol, korvik, sikron, jeon, nippeon, sumilit, lukovil, helvik, norvik kabi nomlari mavjud. Havoda yonmaydi, kislotalarga, ishqorlarga, tuz eritmalariga, yog'larga, spirtlarga chidamli, yaxshi dielektrik xususiyatlarga ega, simlar va kabellarni elektr izolyatsiyasi, sanoat va qurilish mollari ishlab chiqarishda foydalaniladi.

POLIXLORVINIL

ing. vinyl polymer

rus. полихлорвинил, м

q. polixlorvinilga

POLONIY

ing. polonium

rus. полоний, м

Po – davriy sistemaning VI guruh elementi, atom raqami 84, A–208,9824g/mol, d 9,196g/sm³, uranning radiofaol qatoriga kiradi, tartib raqami 84, xalkogenlar guruhiga kiradi, oddiy sharoitlarda bu kumush-oq rangdagi yumshoq radiofaol metall (yarim metall)

POLYAR MOLEKULALAR

ing. polymeric

rus. молекулы полярные, мн

Barcha musbat zaryadlari bilan barcha manfiy zaryadlarining elektr og'irlik markazlari bir nuqtaga to'g'ri kelmaydigan molekular, bularda musbat va manfiy zaryadlarning elektr markazlari oraligi qancha uzoq bo'lsa, molekulaning polyarligi shuncha ko'p bo'ladi.

POLYARIMETR

ing. polarimeter

rus. поляриметр, м

Qutblanish tekisligini optik faol moddalar qanday burchakka burishini o'lchaydigan asbob, shaffof muhitlar, eritmalar va suyuqliklarning optik faolligi natijasida yuzaga keladigan qutblanish tekisligining burilish burchagini o'lchash uchun mo'ljallangan qurilma, keng ma'noda polyarimetr qisman qutblangan nurlanishning qutblanish parametrlarini o'lchaydigan asbobdir.

POLYARIMETRIYA

ing. polarimetry

rus. поляриметрия, ж

Moddalarni tekshirishda qo'llaniladigan optik usullarning biri, tabiiy yorug'lik nuri o'z yo'nalishiga perpendikulyar barcha tekisliklarda tebranadi, ba'zi moddalarning kristall panjalari faqat muayyan bir yo'nalishdagi nurlarnigina o'tkaza oladi, optik faol moddalar qutblanish tekisligini o'ngga yoki chapga buradi, bu moddalarning qutblanish tekisligini burish burchagini o'lchash orqali moddalarning konsentratsiyasini, tozaligini va tabiatini aniqlash usuli polyarimetriya deb ataladi.

POLYARIZATOR

ing. polarizer

rus. поляризатор, м

Oddiy nurni polyarlangan (qutblangan) nurga, ya'ni to'liqlari bir tekislikda tebranuvchi nurga aylantiruvchi asbob.

POLYARIZATSIYA

ing. polarization, electric displacement, polarization potential, polarization voltage

rus. поляризация, ж

Tashqi elektr maydon ta'sirida atomlar, molekulalar yoki ionlarning elektron qobig'i va yadrolarining bir-biriga nisbatan siljishi.

POLYARMAS MOLEKULALAR

ing. polymeric molecules

rus. молекулы полимерные, мн

Barcha musbat zaryadlari bilan barcha manfiy zaryadlarining elektr og'irlik markazlari bir nuqtaga to'g'ri keladigan, ya'ni elektr zaryadlari bir tekis tarqalgan molekulalar.

POLYAROGRAFIYA

ing. polarography

rus. полярография, ж

Polarografiya – kimyoviy jarayonlarning kinetikasini sifat va miqdoriy tahlil qilish uchun elektrokimyoviy usul.

Polarografiya bir qator ionlarni (kadmiy, rux, qo'rg'oshin va boshqalar), ba'zi organik moddalarni miqdoriy aniqlash uchun ishlatiladi.

PORFIRINLAR

ing. porphyrins

rus. порфирины, мн

Qonning qizil moddasi, barglarning yashil moddasi – eng faol biologik moddalar, ular kislorod molekulasiga o'xshash kichik molekulalarni o'zlariga bog'lab oladi va hujayralarning eng asosiy kimyoviy funksiyalarini, ya'ni fermentatsiya, fotosintez, nafas olish jarayonlarini idora etadi, bularga purin komplekslari va adenozintrifosfat kiradi.

RUDA

ing. breed

rus. порода, ж

Ko'proq yoki kamroq doimiy tarkibga ega bo'lgan va yer qobig'ining tarkibiy qismi bo'lgan ma'dan.

KUKUN

ing. powder

rus. порошок, м

Maydalangan qattiq jism, dispersion sochiluvchan material.

POROX

ing. low explosive, powder, blasting powder

rus. порох, м

Portlatish, snaryad va patronlar ishlab chiqarish uchun ishlatiladigan portlovchi modda.

PORTLAND SEMENTI (SILIKAT SEMENT)

ing. portland sementi (silicate cement)

rus. цемент портландский (силикатный цемент), м

O'rtacha tarkibi: CaO–62%, SiO₂–22%, Al₂O₃–7,5%, Fe₂O₃–2,5%, MgO–2,5%, SO₃–1,5%, portland sement klinkeri, gips va qo'shimchalarni birgalikda maydalash natijasida olinadigan gidravlik bog'lovchi bo'lib, unda kalsiy silikatlari (70–80%) ustunlik qiladi. Qo'shimchalari bilan olingan sun'iy tosh (beton). Qo'shimchalari bilan olingan toshga rangi o'xshaydi, portland sementining asosi silikatdir.

PORTLASH

ing. explosion

rus. взрыв, м

Nihoyatda qisqa vaqt ichida boradigan reaksiya bo'lib, buning natijasida gazsimon moddalar hosil bo'ladi va juda ko'p issiqlik chiqadi, odatda, bunday reaksiyalar tarmoqli zanjirli reaksiyalar ham deyiladi.

POTASH

ing. potash

rus. поташ, м

Kaliy karbonat K₂CO₃ – kaliy va karbonat kislotasining o'rtacha tuzi, oq kristall modda, Mr=138,205g/mol, d 2,44g/sm³, t_{suyug.} 891°C, 1200°C parchalanadi, suvda yaxshi eriydi, III xavf sinfiga tegishli, u qadimdan ma'lum bo'lgan tuzlardan biridir. Turli xil aralashmalar bilan ifloslanganligi uchun maydalangan kaliy karbonatning sof oq rangiga ega emas, o'simlik kulidan suvli ekstraksiya orqali kerakli darajada tozalangan holda olingan.

POTENSIAL

ing. potential

rus. потенциал, м

Berilgan nuqtada kuch maydonini tavsiflovchi fizik kattalik.

POVELLIT

ing. powellite

rus. повеллит, м

Kalsiy molibdati noorganik birikma, CaMoO_4 formulali kalsiy va molibdat kislotasining metall tuzi, rangsiz kristallar, suvda erimaydigan, kristalgidratlar hosil qiladi, $\text{Mr}=200,02\text{g/mol}$, $d\ 4,53\text{g/sm}^3$, $t_{\text{suyuq}}\ 965^\circ\text{C}$, ferromolibdenni eritishda ishlatiladi.

POZITRON

ing. positron

rus. позитрон, м

Bu zarrachaning massasi – $9,109 \cdot 10^{-28}\text{g}$, ya'ni elektron massasiga teng, zaryadi +1 bo'lib, $1,602 \cdot 10^{-19}$ kulondir; nihoyatda beqaror (havoda sekundning milliondan bir ulushicha tura oladi).

PRAZEODIM

ing. praseodymium

rus. празеодим, м

Pr – lantanoidlar oilasining a'zosi, tartib raqami 59, A – $140,92\text{g/mol}$, geksagonal kristallardan iborat rangsiz metall, $t_{\text{suyuq}}\ 940^\circ\text{C}$, $d\ 6,5\text{g/sm}^3$.

PRAZEODIM (III)-OKSID

ing. praseodymium oxide

rus. празеодима окись, ж

Pr_2O_3 – sarg'ish-yashil kukun $d\ 6,82\text{g/sm}^3$, suvda deyarli erimaydi, qiyin suyuqlanadi, PrO_4 – qora modda, $d\ 5,978\text{g/sm}^3$, CS_2 da eriydi, prazeodim (III) oksidi Pr_2O_3 formulali prazeodim metall va kislrorodning binar noorganik birikmasi, sovuq suvda erimaydigan sariq-yashil kristallar, issiq suv bilan reaksiyaga kirishadi, maxsus shisha komponenti sifatida qo'llaniladi.

PRAZEODIM GIDROKSID

ing. praseodymium oxide hydrate

rus. празеодима гидрат окиси, ж

$\text{Pr}(\text{OH})_3$ – yashil kristall, amorf modda, suvda erimaydi, asoslik xossalariga ega, $\text{Mr}=191,93\text{g/mol}$, $d\ 3,7-4,6\text{g/sm}^3$, 220°C da parchalanadi.

PRAZEODIM IZOTOPLARI

ing. praseodymium isotopes

rus. празеодима изотопы, мн

Prazeodimiyning izotoplari yadrodagi neytronlarning har xil tarkibiga ega bo'lgan prazeodim kimyoviy elementi atomlarining turlari, prazeodimning yagona barqaror izotopi ^{141}Pr , prazeodimning eng uzoq umr ko'radigan radioizotopi ^{143}Pr bo'lib, yarim yemirilish davri 13,57 kun.

PREPARAT

ing. a drug

rus. препарат, м

Davolash yoki boshqa maqsadlar uchun laboratoriya yoki fabrika ishlab chiqarish mahsuloti. Dori kasalliklarning oldini olish, diagnostika qilish va davolash uchun qo'llaniladigan dozalash shaklidagi sintetik yoki tabiiy kelib chiqadigan moddalar yoki moddalar aralashmasi.

PRETSIPITAT

ing. sediment

rus. осадок, м

Kimyoviy reaksiya natijasida eritmada qattiq faza hosil bo'lishi, $\text{CaHPO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ tarkibiga ega bo'lgan, konsentrlangan fosforli o'g'it sifatida P_2O_5 ning yuqori konsentratsiyasi, barcha turdagi tuproqlarda va barcha ekinlar uchun yaxshi samaradorlik, tuproqning kislotaliligini pasaytiradi.

PRESS QOLIP SHAKLLARI

ing. press forms

rus. пресс формы, мн

Qolip quyish mashinalarida hosil bo'lgan bosim ta'sirida metallar, plastmassa, kauchuk va boshqa materiallardan turli xil konfiguratsiyadagi mahsulotlarni olish uchun yasalgan murakkab qurilma.

PRETSIPITAT

ing. precipitate

rus. преципитат, мн

Kalsiy fosfat o'rnini bosmagan (kalsiy fosfat/ortofosfat/gidroortofosfat) kalsiy va ortofosfat kislotasining (H_3PO_4) kislotali tuzi bo'lib, kristalgidrat hosil qiladi, tashqi ko'rinishiga ko'ra, u kristallardan tashkil topgan oq chang (donali) massadir, hech qanday hid va ta'mga ega emas, kislotalarda (xlorid, ortofosfat, nitrat) yaxshi eriydi; suvda erishi kuchsiz (20°C da $0,02\text{g/100 ml}$), sirka kislotada ham yomon eriydi va metilkarbinolda umuman erimaydi.

PRETSIPITATLAR

ing. precipitates

rus. преципитаты, мн

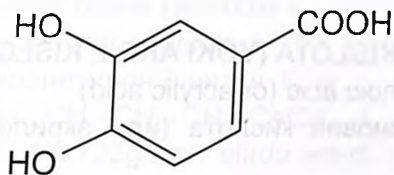
Suyuqlanadigan oq pretsipitat $[\text{Hg}(\text{NH}_3)_2]\text{Cl}_2$ – oq kristall cho'kma, suyuqlanmaydigan oq pretsipitat NH_2HgCl – oq cho'kma, ikkalasi ham tibbiyotda ishlatiladi, bulardan boshqa, pretsipitat deb ataladigan o'g'it tarkibi: $\text{Ca HPO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$.

PROKATEX ALDEGID (3,4-DIGIDROKSIBENZ-ALDEGID)

ing. protocatechaldehyde (3,4-dihydroxybenzaldehyde)

rus. протокатеховый альдегид (3,4-дигидроксисбензальдегид), м

Kimyoviy formulasi: $C_7H_6O_3$ yoki $C_6H_3(CHO)(OH)_2$
– ignasimon kristallardan iborat modda, t_{suyuq} 153–154°C.

PROKATEX KISLOTA (3,4-DIGIDROKSIBENZOY KISLOTA)

ing. protocatechin acid (3,4-dihydroxybenzoic acid)

rus. протокатехиновая кислота (3,4-дигидроксисбензойная кислота), ж

Kimyoviy formulasi: $C_7H_6O_4$, $Mr=154,12$ g/mol, d 1,54g/sm³, t_{suyuq} 221°C tuzilishi: ignasimon kristallardan iborat modda, tarkibida bir molekula suv bor, t_{suyuq} 199°C, etil spirtida eriydi, benzolda erimaydi, organik birikma, fenol kislotasi, oltita izomerdan biri, digidrosibenzoy kislotasi, pirokatexin kislotasi polifenollar deb ataladigan eng oddiy vakillaridan biri bo'lib, antioksidant xususiyatlarga ega.

PROLIN

ing. proline

rus. пролин, м

Prolin geterosiklik aminokislotasi bo'lib, unda azot atomi birlamchi emas, ikkilamchi aminning bir qismi, ikkita optik izomer shaklda, L va D, shuningdek ekvivalent shaklda mavjud.

PROMETIY

ing. promethium

rus. прометий, м

Prometiy qisqa muddatli radiofaol element sifatida tabiatda yo'q bo'lib ketadigan darajada kam miqdorda (hisob-kitoblarga ko'ra, uning yer qobig'idagi miqdori bir necha yuz grammni tashkil qiladi) topiladi.

PROPAN

ing. propane

rus. пропан, м

C_3H_8 yoki $CH_3-CH_2-CH_3$ – to'yingan uglevodorod, t_{qayn} -42,2°C, d 0,536g/sm³, (suyuq propan), t_{suyuq} -187,1°C, suvda, spirtida va efirda eriydi, propan C_3H_8 alkanlar sinfiga mansub organik moddadir, tabiiy gaz tarkibidagi neft mahsulotlarini krekinglash jarayonida bog'langan neft gazini ajratish paytida hosil bo'lgan yog' tabiiy gazni turli xil kimyoviy reaksiyalarning yon mahsuloti, sof propan hidsiz gaz.

PROPANDIKARBON KISLOTA

ing. propanedicarboxylic acid

rus. пропандикарбоновая кислота, ж

$CH_2(COOH)_2$ – malon kislotasi $Mr=104,0606$ g/mol, d 1,619g/sm³, t_{suyuq} 135,6°C, ikki asosli to'yingan karbon kislotasi, karbon kislotalarga xos bo'lgan barcha kimyoviy xususiyatlarga ega, uning tuzlari va efirlari malonatlar deb ataladi, ko'plab o'simliklarda uchraydi: shakar, lavlagi sharbatida kalsiy malonat shaklida mavjud, suvda va etanolda, piridin va dietil efirda yaxshi eriydi, benzolda erimaydi.

PROPANDIOL

ing. propanediol

rus. пропандиол, м

Propilen glikol – yengil xarakterli hidli, shirin ta'mli, gigroskopik xususiyatlarga ega, ikki atomli spirt (glikol) bilan rangsiz yopishqoq suyuqlik, $Mr=76,09$ g/mol, d 1,0363g/sm³, t_{suyuq} -60°C, t_{qayn} 187,4°C. 1,2-propilen glikol shaffof, yopishqoq suyuqlik, d etilen glikol va glitserinnikidan past, ammo etanolnikidan yuqori, uning yopishqoqligi etilen glikol va bir atomli spirtlarga qaraganda yuqori, asosan, issiqlik yutuvchi moddalar sifatida ishlatiladi.

PROPANOL

ing. propanol

rus. пропанол, м

Organik bir atomli spirt, fermentatsiya mahsuloti sifatida sivush yog'ining tarkibiy qismidir, 1-propanol – izopropil spirtining izomeri mavjud, spirt hidli rangsiz suyuqlik, suv bilan aralashadi va u bilan azeotrop aralashma hosil qiladi, etanol, dietil efir, atseton, benzol va boshqa organik erituvchilarda eriydi. Tabiiy va sintetik qatronlar, poliakrilonitril uchun erituvchi sifatida ishlatiladi, past zichlikdagi polietilen, karbometoksisellyuloza olishda, metall

yog'sizlantirishda, sellyuloza atsetat plyonkalari uchun jelatinlovchi va plastiklashtiruvchi va alkil-lashtiruvchi vosita uchun ishlatiladi.

PROPANTRIOL

ing. propantriol

rus. пропантриол, м

Glitserin organik birikma, uch atomli spirtlarning eng oddiy vakili $-C_3H_5(OH)_3$, shirin ta'mga ega, yopishqoq shaffof suyuqlik, toksik bo'lmagan, eng oddiy ikki atomli spirt, $Mr=92,09g/mol$, $d 1,261 g/sm^3$, $t_{suyuq.} 17,9^\circ C$, $t_{qayn.} 290^\circ C$, asosiy qismi yog'lar-ning sovunlanishi jarayonida qo'shimcha mahsulot sifatida olinadi, uni ishlab chiqarishning ko'pgina sintetik usullari boshlang'ich mahsulot sifatida propilendan foydalanishga asoslangan, uning foydalanish sohasi xilma-xil: oziq-ovqat sanoati, tamaki sanoati, elektron sigaretlar, tibbiyot sanoati, yuvish va kosmetika ishlab chiqarish, qishloq xo'jaligi, to'qimachilik, qog'oz va charm sanoati, plastmassa, bo'yoq va lak sanoati.

PROPARGIL KISLOTA

ing. propargylic acid

rus. пропаргиловая кислота, ж

Propiol kislotasi $HC\equiv CCOOH$ formulasiga ega organik birikma, rangsiz suyuqlik bo'lib, silliq kristallarini hosil qilish uchun kristallanadi, qaynash nuqtasi yaqinida parchalanadi, suvda eriydi va sirka kislotasini eslatuvchi hidga ega, sanoatda propargil spirtini qo'rg'oshin elektrodida oksidlash natijasida olingan, uni atsetilendikarboksiklik kislotaning dekarboksillanishi orqali ham olish mumkin, elektrolitlar sifatida propiol kislotasi tuzlari ishlatiladi.

PROPARGIL SPIRT

ing. propargyl alcohol

rus. пропаргиловый спирт, м

Kimyoviy formulasi: C_3H_4O yoki $CH=C-CH_2-OH$, suyuqlik, $Mr=56,1 g/mol$, $d 0,9485 g/sm^3$, $t_{suyuq.} -48^\circ C$, $t_{qayn.} 114-115^\circ C$, suvda eriydi, propion spirt yoki propinol deb ham ataladi, yengil geran hidli rangsiz suyuqlik, ko'p organik erituvchilar va suvda eriydi, alifatik uglevodorodlarda erimaydi, allil spirtini olish uchun metall yuzalarni elektrolizlangan qoplamalar uchun tuzlangan, zanglash ingibitori sifatida, poliamidlar, sellyuloza atsetatlar va boshqa polimerlarga erituvchi sifatida ishlatiladi.

PROPEN

ing. propene

rus. пропиен, м

Propilen to'yinmagan uglevodorodlar – alkenlar sinfiga mansub organik birikma, rangsiz gaz bo'lib, yengil yoqimsiz hidga ega, $Mr=42,081g/mol$, $d 1,81g/sm^3$, $t_{suyuq.} -187,65^\circ C$, $t_{qayn.} -47,7^\circ C$, sanoatda uglevodorodlarni katalitik krekingshda qo'shimcha mahsulot sifatida hosil bo'ladi.

PROPEN KISLOTA (YOKI AKRIL KISLOTA)

ing. propenoic acid (or acrylic acid)

rus. пропеновая кислота (или акриловая кислота), ж

O'tkir hidli rangsiz suyuqlik, suvda va organik erituvchilarda eriydi, $CH_2=CH-COOH$ bir asosli to'yinmagan karbon kislotalarning eng oddiy vakili. $Mr=72,06 g/mol$, $d 1,051g/sm^3$, $t_{suyuq.} 13^\circ C$, $t_{qayn.} 141^\circ C$, uning hosilalari bo'yoq va laklar uchun akril emulsiyalarida, mato va terini singdirishda, poliakrilonitril tolalari va akrilat kauchuklari uchun xomashyo sifatida, qurilish aralashmalari va yopishtiruvchi moddalar hamda superabsorbentlarni ishlab chiqarishda ishlatiladi, polimerlar ishlab chiqarishda akril va metakril kislotalarning efirlari, asosan, metil efirlari metilakrilat va metilmetakrilat keng qo'llaniladi.

PROPIL

ing. propil

rus. пропил, м

C_3H_7 – bivalentli radikal.

PROPIL BROMID

ing. propyl bromide (bromopropyl or propyl bromide)

rus. пропил бромистый (бромпропил или пропил бромид), м

Kimyoviy formulasi: C_3H_7Br ; $t_{suyuq.} -109,9^\circ C$, $t_{qayn.} 71^\circ C$, $d 1,387g/sm^3$, spirtda va efirda cheksiz eriydi, suvda oz eriydi.

PROPIL YODID

ing. iodopropyl or propyl iodide

rus. иодпропил или пропил иодид, м

Kimyoviy formulasi: C_3H_7I , $t_{suyuq.} -98,8^\circ C$, $t_{qayn.} 102,5^\circ C$, $d 1,486g/sm^3$, suvda oz eriydi, spirtda va efirda cheksiz eriydi.

PROPIL XLORID (1-XLORPROPAN)

ing. propyl chloride (1-chloropropane or propyl chloride)

rus. пропилен хлористый (1-хлорпропан или пропилен хлорид), м

Kimyoviy formulasi: C_3H_7Cl , $t_{suyuq.} -122,8^\circ$, $t_{qayn.} 46,5^\circ$, $d 0,890g/sm^3$, suvda oz eriydi, spirtida va efirda cheksiz eriydi.

PROPILATSETILEN (PENTIN-1)

ing. propylacetylene (pentin-1)

rus. пропилацетилен (пентин-1), м

C_5H_8 yoki $CH_3-CH_2-CH_2-C=CH$, $t_{suyuq.} -95^\circ C$, $t_{qayn.} 48^\circ C$, $d 0,722g/sm^3$, efirda eriydi, suvda erimaydi.

PROPILBENZOL

ing. propylbenzene

rus. пропиленбензол, м

C_9H_{12} yoki $C_6H_5C_3H_7$; $Mr=120,2g/mol$, $t_{suyuq.} -99,3^\circ C$, $t_{qayn.} 159,45^\circ C$, $d 0,862g/sm^3$, NH_3 da va suvda erimaydi, SO_2 da eriydi, propilbenzol, n-propilbenzol (C_9H_{12}) aromatik uglevodorodlar sinfining organik kimyoviy birikmasi, oddiy sharoitlarda rangsiz suyuqlik, kumolning izomeri, propilbenzolni Fridel-Krafts, benzolni propanning birlamchi galogen hosilasi bilan reaksiyasi natijasida olish mumkin, lekin unumdorligi past (30% – 36%).

PROPILEN

ing. propylene, propene

rus. пропилен, м

Uchta uglerod atomini o'z ichiga olgan bitta qo'sh-bog' saqlagan to'yinmagan uglevodorod C_3H_6 .

PROPILEN (PROPEN)

ing. propylene (propene)

rus. пропилен (пропен), м

C_3H_6 yoki $CH_2=CH-CH_3$ – rangsiz gaz, $t_{suyuq.} -185,2^\circ C$, $t_{qayn.} -47,3^\circ C$, 7 - 8 atmosferada suyuqlikka aylanadi, suvda, spirtida va sirka kislotada eriydi.

PROPAN XLORID (YOKI 1,2-DIXLORPROPAN)

ing. propylene chloride (propylene chloride)

rus. пропан хлористый (пропан хлорид), м

$C_3H_6Cl_2$ yoki $CH_3-CHCl-CH_2Cl$; $t_{suyuq.} -100^\circ C$ chamasi, $t_{qayn.} 97-8^\circ C$, $d 1,1656 g/sm^3$, suvda oz eriydi, spirtida va efirda eriydi.

PROPIN

ing. propyne, allylene, propine

rus. пропин, м

Uchta uglerod atomini o'z ichiga olgan bitta uch-bog' saqlagan to'yinmagan uglevodorod C_3H_4 .

PROPIOL ALDEGID (PROPARGIL ALDEGID)

ing. propiolaldehyde (propargylaldehyde)

rus. пропиоловый альдегид (пропаргиловый альдегид), м

C_3H_2O yoki $CH=C-CHO$, moysimon modda.

PROPIOL KISLOTA

ing. propiolic acid

rus. пропиоловая кислота, ж

$C_3H_2O_2$ yoki $CH=C-COOH$; $C_nH_{2n-4}O_2$, gamologik qatorning eng sodda vakili, suyuq modda, $t_{suyuq.} 9^\circ C$, $t_{qayn.} 144^\circ C$, suvda, spirtida va efirda eriydi, monogidratining $t_{suyuq.} 0,3^\circ C$; $3C_2H_2O_2 \cdot H_2O$ – kristall modda, $t_{suyuq.} =10^\circ C$, $=1,1380$.

PROPION ALDEGID

ing. propionaldehyde

rus. пропионовый альдегид, м

C_3H_6O yoki CH_3-CH_2-CHO , $Mr=58,1g/mol$, $d 0,81g/sm^3$, $t_{suyuq.} -81^\circ C$, $t_{qayn.} 48,8^\circ C$, suvda yaxshi eriydi, propanal (propion aldegid, propionaldegid) propion kislotaning aldegidi, atsetonning izomeridir, hidli rangsiz suyuqlik, organik erituvchilar bilan aralashadi, suv bilan azeotrop aralashma hosil qiladi, organik sintezda xomashyo sifatida ishlatiladi.

PROPION KISLOTA

ing. propionic acid

rus. пропионовая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_3H_6O_2$ yoki CH_3-CH_2-COOH , $t_{suyuq.} -22^\circ C$, $t_{qayn.} 141,3^\circ C$, $d 0,9987g/sm^3$, $Mr=74 g/mol$, rangsiz suyuqlik, suvda, spirtida va efirda cheksiz eriydi, $C_3H_6O_2$ yoki C_2H_5COOH to'yingan karbon kislotalar sinfiga mansub kuchsiz kimyoviy organik kislotasi, standart sharoitda propion kislotasi rangsiz, o'tkir hidli suyuqlik, suv va organik erituvchilar bilan aralashadi.

PROTAKTINIY

ing. protactinium

rus. протактиний, м

Protaktiniy – davriy tizimning yettinchi davrining 3-gruh kimyoviy elementi, kimyoviy belgisi – Pa,

atom raqami 91, A–231, ochiq kulrangdagi zich radiofaol metall, havoda oksidlanmaydi.

PROTAMINLAR

ing. protamines

rus. протамины, мн

Oqsil moddalarning tarkibida oltingugurt bo'lmaydi, ular ko'pchilik hayvonlar guruhlarida spermatozoidlari yadrolarida past molekulyar og'irlikdagi asosiy oqsillar bo'lib, yetuk baliq spermasida asosiy oqsilning ulushini tashkil qiladi, spermatozoidlarning yadrolarida xromatinni tashkil qilish, undagi gistonlarni almashtirish uchun xizmat qiladi, gistonlar ishtirokidagi xromatindan farqli o'laroq, protaminlar ishtirokidagi xromatin faol emas.

PROTEAZALAR

ing. proteases

rus. протеазы, мн

Proteazlar, proteinazalar, proteolitik fermentlar gidrolazalar sinfiga mansub fermentlar bo'lib, oqsillardagi aminokislotalar orasidagi peptid bog'lanishini –CO–NH–ni uzadilar. Ular ikki guruhga bo'linadi: ekzoproteazalar – organizm tomonidan tashqi muhitga chiqariladi; endoproteazalar hujayralar ichida joylashgan.

PROTEIDLAR

ing. proteins

rus. протеиды, мн

Proteidlar, murakkab oqsillar; oddiy oqsildan iborat – oqsil va oqsil bo'lmagan tabiatning tarkibiy qismi, protez guruhi deb ataladi. Protez guruhining xususiyatiga ko'ra proteidlar glikoproteidlar, lipoproteidlar, nukleoproteidlar, xromoproteidlar va fosfoproteidlarga bo'linadi.

PROTEINLAR

ing. proteins

rus. протеины, мн

Oddiy oqsillar, faqat peptid bog'i bilan bog'langan α -aminokislotalardan hosil bo'lgan oqsillar, suv va tuz eritmalarida eruvchanligi bo'yicha proteinlarga tegishli oqsillarning 7 guruhi mavjud: albuminlar, globulinlar, glutelinlar, gistonlar, prolaminlar, protaminlar, skleroproteinlar.

PROTIUM

ing. protium

rus. протий, м

Massa soni 1 ga teng bo'lgan vodorodning barqaror izotopi.

PROTIY

ing. protium

rus. протий, м

H¹ – vodorod izotopi, H¹:H²=5000:1, bu nom kam ishlatiladi, protium vodorodning eng yengil izotopi bo'lib, H¹ belgisi bilan belgilanadi, protiy yadrosi bitta protondan iborat, protiy koinotdagi vodorod atomlarining umumiy sonining 99,9885 ± 0,0070% ni tashkil qiladi va barcha kimyoviy elementlarning izotoplari orasida tabiatda eng keng tarqalgan nukliddir.

PROTON

ing. proton

rus. протон, м

Vodorod atomining yadrosi, bir musbat zaryadga ega zarracha, massasi – 1,6724.10⁻²⁴ g, atom og'irligi 2,00758.

PROTON NAZARIYASI

ing. proton theory

rus. теория протонная, ж

Kislotalar o'zlaridan protonlar ajratib chiqaruvchi, asoslar esa o'zlariga protonlar biriktirib oluvchi moddalar, kislota va asoslar orasidagi munosabat tubandagicha: kislota – H. asos, ya'ni kislotalardan proton ajraganda qolgan qoldiq o'ziga proton biriktirish qobiliyatiga ega, ya'ni u asosdir.

PROTOTROP TAUTOMERIYA

ing. prototropic tautomeria

rus. прототропная таутомерия, ж

Proton ko'chishi bilan sodir bo'ladigan tautomeriya.

PROTOTROP TAUTOMERIYA

ing. prototropic tautomerism

rus. прототропная таутомерия, ж

Tautomerlar moddaning bir xil namunasida birga mavjud bo'lib, doimo bir-biriga aylanadi. Eng keng tarqalgani prototrop tautometriya bo'lib, u tautomerlarning proton almashinuvi bilan o'zaro konversiyasidan iborat.

PROXIRAL ATOM

ing. prochiral atom

rus. прохиральный атом, м

Molekuladagi atomning ma'lum bir reaksiya natijasida xiralilik markaziga aylanishi, proxiral atom

bo'lib, uning ikkita bir xil atomidan biri axial o'rnini bosuvchi bilan almashtirilganda xiral bo'ladi, o'zgartirilayotgan atom enantiotop deb ataladi.

PRUJINA

ing. spring

rus. пружина, ж

O'ralgan silindrik detallar, mexanik energiyani saqlaydigan va beradigan yoki yutadigan mashinalar va turli mexanizmlarning elastik elementi.

PSEVDOKISLOTALAR

ing. pseudoacids

rus. псевдокислоты, мн

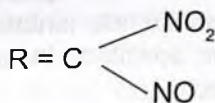
Bularning kislotalik xossalari yo'q, ammo muvofiq sharoitda darhol atsishaklga o'tib, tuz hosil qilish qobiliyatini ko'rsatadi.

PSEVDONITROLLAR

ing. pseudonitrols

rus. псевдонитролы, мн

Umumiy formulasi:

PUFLOVCHI VOSITA

ing. blowing agent

rus. вспенивающий агент, м

Polimerlar, plastmassalar va metallar kabi qattiqlashuv yoki faza o'zgarishiga duchor bo'lgan turli xil materiallarda ko'piklanish jarayonida chuqurchalar tuzilishini yaratishga qodir bo'lgan modda, ular puflangan material suyuqlik bosqichida bo'lganda qo'llaniladi, matritsada uyali struktura zichlikni pasaytiradi, issiqlik va ovoz izolyatsiyasini oshiradi, ayni paytda asl polimerning nisbiy qattiqligini oshiradi.

PULT

ing. remote control

rus. дистанционное управление, с

Masofadan boshqarish pulti qurilmani masofadan turib boshqarish elektron qurilmasi bo'lib, pultlari obyektни masofadan boshqarish pultining bir qismi sifatida ishlatiladi, ikkalasi ham mobil va mobil obyektlardagi qurilmalar va mexanizmlar, ishlab

chiqarish jarayonlarini, aloqa tizimlarini, yuqori xavfli uskunalarni boshqarishni o'z ichiga olgan kichik qudidir, maishiy elektron uskunalarni masofadan boshqarish uchun keng qo'llaniladi.

PURIN

ing. purine

rus. пурин, м

Kimyoviy formulasi: $C_5H_4N_4$ – qattiq modda, $M_r=120,1121$ g/mol, $t_{suyuq.}$ 214-17°C, suvda, spirtida, efirda va toluolda eriydi, purin eng oddiy imidazo [4,5-d] pirimidindir, oddiy sharoitlarda – rangsiz kristallar, suvda, issiq etanol va benzolda oson eriydi, dietil efir, atseton va xloroformda yomon eriydi.

PURIN KOMPLEKSLAR

ing. purine complexes

rus. пуриновые комплексы, мн

Bular organizm hujayralaridagi butun energetik o'zgarishlarni, eng muhim jarayon moddaning hazm bo'lish jarayonini idora etadi, purin birikmalari adenin, guanin va gipoksantin kabi purinning geterosiklik azotli asosining hosilalari bilan ifodalanadi, ular organizmdagi nuklein kislotalar va oqsillarni yangilanishining maqbul darajasini, energiya almashinuvining doimiyiligini ta'minlaydi.

PUTRESSIN

ing. putrescine (tetramethylenediamine, 1,4-diaminobutane)

rus. путресцин (тетраметилендиамин, 1, 4-диаминобутан), м

$C_4H_{12}N_2$ yoki $H_2N-(CH_2)_4-NH_2$ moddasi go'sht va boshqa organik moddalarning chirishidan hosil bo'ladi, fiziologik faol, ya'ni qon bosimini kamaytiradi, $t_{suyuq.}$ 27-28°C, $t_{qayn.}$ 159°C, d 0,877g/sm³, suvda eriydi, sanoat miqyosida putressin vodorod siyanidining akrilonitril bilan reaksiyasida hosil bo'lgan suksinonitrilni gidrogenlash orqali olinadi, poliamid-4,6 ishlab chiqarish uchun xomashyo sifatida ishlatiladi.

P-AZOKSIFENETOL

ing. p-azoxyfenetol – p-azoxyfenetol

rus. п-азоксифенетол – п-азоксифенетол, м

Kimyoviy formulasi: $C_{16}H_{18}O_3N_2$ – 134°C da suyuqlanib, loyqa suyuqlik hosil qiladi, bunda kristallar ko'rinmaydi, lekin tekshirilganda kristallar xossalari ko'rsatadi, shuning uchun suyuq kristallar

deyiladi. 165°C da esa tamom tiniq suyuq modda-ga aylanadi.

PO'KAK KISLOTA

ing. subic acid

rus. пробковая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_8H_{14}O_4$ yoki $HOOC-(CH_2)_6-COOH$, ignasimon kristallardan iborat modda; $Mr=174,20$ g/mol, t_{suyuq} 144°C, t_{qayn} 279°C, d 1,272g/sm³; suvda va efirda oz eriydi, spirtida eriydi, xloroformda erimaydi, o'simlik moyini nitrat kislotasida oksidlab po'kak kislotaga olinadi.

PO'LAT

ing. steel

rus. сталь, ж

Tarkibida 0,3 dan 2% gacha uglerod eritgan temir qattiq po'lat bo'lib, tarkibida 0,3% dan oz uglerod bo'lsa, yumshoq po'lat yoki to'g'ridan-to'g'ri temir deyiladi, unda toblanish qobiliyati bor, u ana shu xususiyati bilan temirdan farq qiladi, unga boshqa metallarni qo'shish orqali turli nav va sifatli po'latlar olinadi, elastik xossalari juda yuqori bo'lgan po'latlar mashina va asbobsozlikda keng qo'llaniladi.

PO'LATNI AZOTLASH

ing. nitroging of steel

rus. азотиropание стали, с

Po'lat ammiakda 500-600°C gacha uzoq vaqt qizdirilsa, uning sirti 0,2-0,4 mm qalinlikkacha azotga to'yinish jarayoni po'latni azotlash deyiladi, bunday po'lat juda mahkam, chunki uning yuzasida temir nitrid qavati hosil bo'ladi.

PO'LATNI QORAYTIRISH (ZOKLASH)

ing. bluing

rus. воронение, с

Mazkur jarayonda temir qora oksidli qoplama bilan zangdan qisman himoyalangan bo'ladi, po'latni qoraytirish temir bilan oksidlovchi kimyoviy reaksiya natijasida yuzaga keladigan qoplamaning elektrokimyoviy konversiyasini o'z ichiga oladi, uning yuzasida temirning qalinligi 1-10 mikron bo'lgan qora oksidi magnetit (Fe_3O_4) hosil bo'ladi, uning rangi bu qatlamning qalinligiga bog'liq bo'ladi.

PO'LATNING TOBLANISHI

ing. steel hardening

rus. закалка стали, ж

Uglerodli po'latning tarkibi 1000°C larda austenitdan iborat bo'ladi, u birdan sovitilganda hosil bo'ladigan martensit – nihoyat qattiq moddadir aralar, narmalar tayyorlashda ishlatiladigan po'lat, ular qizdirilib, birdan sovitiladi, bu po'latni toblash deyiladi, qattiq qizdirilgan po'lat sekin sovitilsa, tobini yo'qotadi va austenit perlit bilan ferrit yoki perlit bilan sementit aralashmasiga aylanadi.

QAHRABO*ing.* amber*rus.* янтарь, м

Kimyoviy formulasi: $C_{10}H_{16}O+(H_2S)$, mineraloid, toshga aylangan daraxt qatroni, och sariq rangdan jigarranggacha, qizil, deyarli rangsiz, sutrang-oq, yashil ranglari aniqlangan.

QAHRABO ANGIDRID*ing.* succinic anhydride*rus.* янтарный ангидрид, м

Malein ангидridning katalitik gidrogenizatsiyasi natijasida hosil bo'lgan organik birikma bo'lib, qog'oz va karton ishlab chiqarishda massani o'lchash va unga gidrofoblik berish uchun qo'shimcha sifatida, shuningdek, epoksi qatronlar va kimyoviy moddalarni sintez qilish uchun qattiqlashtiruvchi sifatida ishlatiladi.

QAHRABO KISLOTASI*ing.* succinic acid

rus. янтарная кислота (бутандиовая кислота), ж
Kimyoviy formulasi: $C_4H_6O_4$, molyar massasi – 118,09 g/mol, t_{suyuq} 183°C, hidsiz, rangsiz kristal modda, qahrabo kislotasining tuzlari va efirlari "suksinat"lar deb ataladi.

QALAMPIRMUNCHOQ MOYI*ing.* clove oil*rus.* гвоздичное масло, ср

Efir moyi, tarkibiga evgenol (70% dan ortiq), evgenol atsetat (13% gacha), kariofillen, β -mirsen, α - va β -pinenlar, ilangen, γ -selinen, β -elemen, geptanol, nonanol, benzyl spirit, xavikol, benzaldegid, vanillin, furfurool va furfurool spirti, metilbenzoat va boshqalar kiradi. Qalampirmunchoq moyining 3 xil turi mavjud.

QALAY*ing.* tin*rus.* олово, ср

Kimyoviy belgisi: Sn, molyar massasi – 118,710 g/mol, d 7,31 g/sm³, t_{suyuq} 230,9°C, t_{qayn} 2620°C, plastik, oson eruvchan, kumushsimon-oq rangli yaltiroq metall. To'rta allotropik modifikatsiyasi ma'lum: α -, β -, γ - va δ -qalay.

QALAY (II)-BROMID (QALAY DIBROMID)*ing.* tin bromide*rus.* бромистое олово, ср

Kimyoviy formulasi: $SnBr_2$, molyar massasi – 278,51 g/mol, d 5,12 (5,177) g/sm³, t_{suyuq} 215,5°C (232°C), t_{qayn} 620°C (636°C), sariq rangli kristall modda, suvda yaxshi eriydi.

QALAY (II)-YODID (QALAY DIYODID)*ing.* tin iodide*rus.* иодистое олово, ср

Kimyoviy formulasi: SnI_2 , molyar massasi – 372,5 g/mol, d 5,19 (5,28) g/sm³, t_{suyuq} 320°C, t_{qayn} 712°C (717°C, 720°C), qizil rangli kristall modda, suvda oz eriydi. Qaytaruvchi.

QALAY (II)-SULFID*ing.* tin sulphurous (tin sulfide)*rus.* сернистое олово (сульфид олово), ср

Kimyoviy formulasi: SnS , molyar massasi – 151 g/mol, d 5,08 g/sm³, t_{suyuq} 882°C, t_{qayn} 1230°C, to'q jigarrangli kukunsimon modda, suvda, ammoniy sulfidda erimaydi. Ammoniy polisulfidda, konsentrlangan xlorid kislotasida eriydi. Fotodiod va fotorezistorlarda yarim o'tkazgich sifatida ishlatish mumkin.

QALAY (II)-XLORID*ing.* tin chloride*rus.* хлористое олово (дихлорид олова), ср

Kimyoviy formulasi: $SnCl_2$, molyar massasi – 189,6 g/mol, d 3,95 g/sm³, t_{suyuq} 247°C, t_{qayn} 623°C, normal sharoitda rangsiz kukun. Ochiq havoda sekinlik bilan oksidlanadi. Suvda yaxshi eriydi, eritma yordamida cho'kmaga tushadi. Kuchli qaytaruvchi, kuchsiz oksidlovchi.

QALAY (IV)-BROMID*ing.* tin bromide*rus.* тетрабромид олова (бромистое олово), ж

Kimyoviy formulasi: $SnBr_4$, molyar massasi – 438,33 g/mol, d 3,34 (3,35) g/sm³, t_{suyuq} 30–33°C (31°C), t_{qayn} 202°C (206°C), rangsiz (oq) gigroskopik kristallar.

QALAY (IV)-GIDRID (QALAY TETRAGIDRID)

ing. tin hydrogen (stannane)

rus. гидрид олова (станнан), м

Kimyoviy formulasi: SnH_4 , molyar massasi – 122,742 g/mol, d 0,0054 g/l, $t_{\text{suyuq.}}$ -146°C , $t_{\text{qayn.}}$ $-51,8^\circ\text{C}$, rangsiz, o'ta zaharli gaz. Bir valentli radikali – SnH_3 "stannil" deb ataladi.

QALAY (IV)-YODID (QALAY TETRAYODID)

ing. tin iodide

rus. иодидное олово, ср

Kimyoviy formulasi: SnI_4 , molyar massasi – 626,31 g/mol, d 4,5 (4,696) g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ $143,5^\circ\text{C}$ ($144,5^\circ\text{C}$, 145°C), $t_{\text{qayn.}}$ 341°C (346°C , $364,5^\circ\text{C}$), normal sharoitda sariq rangli kristall modda, suvda parchalanadi. Tashqi xususiyatlariga ko'ra uni dixromatlar bilan adashtirish mumkin.

QALAY (IV)-SULFAT

ing. tin sulfate

rus. сульфат олова, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{Sn}(\text{SO}_4)_2$, molyar massasi – 310,83 g/mol, d 4,5 g/sm³, rangsiz gigroskopik kristall modda, suvda erib kristalgidrat hosil qiladi. Suyultirilgan sulfat kislotada yaxshi eriydi.

QALAY (IV)-SULFID

ing. tin sulfide

rus. сульфид олова, ж

Kimyoviy formulasi: SnS_2 , molyar massasi – 182,83 g/mol, d 4,5 g/sm³, $t_{\text{parch.}}$ 600°C , tillorang-sariq rangli kristall modda, oltinni namoyon qiluvchi kraska sifatida va yarimo'tkazgich sifatida qo'llaniladi. Tabiatda noyob mineral – berndtit ko'rinishida uchraydi.

QALAY (IV)-XLORID (QALAY TETRAXLORID)

ing. tin tetrachloride

rus. тетрахлорид олова, ж

Kimyoviy formulasi: SnCl_4 , molyar massasi – 260,5 g/mol, d 2,226 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ -33°C , $t_{\text{qayn.}}$ $114,15^\circ\text{C}$, og'ir rangsiz (ba'zan sariq) suyuqlik. Ochiq havoda tutaydi.

QALAY GIDROLORID

ing. tin hydrochloride

rus. гидрохлорид олова, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{H}[\text{SnCl}_3]$, kompleks birikma.

QALAY SULFOTUZLARI (QALAY TIOTUZLARI)

ing. tin sulfosalts (tin tiosalts)

rus. сульфосоли олова (тиосоли олова), ж
(NH_4)₂ SnS_3 kislotaning tuzlari.

QALAY TOSHI (KASSITERIT)

ing. tin stone

rus. оловянный камень (касситерит), м

SnO_2 tarkibga ega mineral. Qalay ajratib olish uchun asosiy xomashyo. Nazariy jihatdan kassiterit massasi bo'yicha 78,62% Sn saqlaydi. Mineral donalarining kattaligi 3-4 mm ni tashkil qiladi.

QALAYLASH

ing. tinning

rus. лудение, ср

Korroziyadan himoya qilish uchun asosan metallardan tayyorlangan mahsulotlar va yarimtayyor mahsulotlar yuzasiga yupqa qalay qatlamini qoplash.

QALDIROQ GAZ

ing. oxyhydrogen

rus. гремучий газ, м

Vodorodning kislorod yoki havo bilan aralashmasi portlash xususiyatiga ega, ikki hajm vodorod va bir hajm kislorod aralashmasi yoqilganda kuchli portlab, suv hosil qiladi, alangasining harorati 3000°C ga yetadi.

QALDIROQ IVIQ

ing. explosive jelly

rus. гремучий студень, м

Kuchli portlovchi bo'lganligi sababli ishlatish xavfli, shu sababli, nitroglitserinda 7% li kolloid paxta eritib, qalldiroq iviq tayyorlanadi. Natijada, rangsiz yoki quyuq sariq rangli shaffof jelega o'xshash massa hosil bo'lib, zarba yoki ishqalanishdan so'ng portlaydi. Ular turli ta'sirga yuqori sezuvchandir.

QALDIROQ KISLOTA (FULMIN KISLOTASI)

ing. fulminic acid

rus. гексахлорид вольфрама, м

Sian va izotsian kislotasi izomeri. Oson uchuvchan, beqaror modda, nihoyatda tez polimerlanadi, suvda oz eriydi, sirka kislotada va efirda yaxshi eriydi, hidi sianid kislotaga o'xshaydi, nihoyatda zaharli.

QALDIROQ SIMOB (SIMOB FALMINATI)

ing. mercury (II) fulminate

rus. гремучая ртуть (фульминат ртути), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Hg}(\text{CNO})_2$, molyar massasi – 284,63 g/mol, d 4,39 g/sm³, $t_{\text{port.}}$ 180°C, $t_{\text{suyuq.}}$ 130–150°C, suvda oz eriydi, NH_4OH va spirtda yaxshi eriydi, qaldiraq kislotaning simobli tuz, qo'zg'atilsa portlaydi. Shu sababli, detonator sifatida qo'llaniladi. Portlovchi simob suyultirilgan nitrat kislotada simob nitratning etanol bilan o'zaro ta'siri natijasida olinadi, detonator va yondiruvchi kapsulalari keng qo'llaniladi.

QANDLAR

ing. sahara

rus. сахара, ж

Quyi molekullari uglevodlarning umumiy nomi – monosaxaridlar va oligosaxaridlardir.

QATRON

ing. tar

rus. деготь, м

Yog'ochning quruq haydash (piroliz) natijasida olinadigan suyuq mahsulot. Tarkibiga benzol, ksilol, krezol, toluol, gvayakol, fenol, smolalar va boshqa moddalar kiradi. Spirt va ishqorlarda eriydi. Suvda yomon eriydi.

QATTIQ ERITMALAR

ing. solid solutions

rus. твердые растворы, мн

Turli element atomlarining umumiy kristall panjarada o'zgaruvchan tarkibga ega fazadir. Ular tartibsiz (atomlarning tartibsiz joylashuvi), qisman yoki to'liq tartibga ega bo'lishi mumkin. Buyurtma eksperimental ravishda asosan roentgen strukturaviy tahlil orqali aniqlanadi.

QATTIQ SUV

ing. hard water

rus. жесткая вода, ж

Suvning fizik-kimyoviy xususiyatlarining majmui bo'lib, tarkibida ishqoriy yer metallarining erigan tuzlariga bog'langan. Ya'ni, tabiiy suvda $\text{Ca}(\text{HCO}_3)_2$, CaSO_4 , CaCl_2 , MgSO_4 va $\text{Mg}(\text{HCO}_3)_2$ tuzlari erigan bo'lsa, bunday suvlar qattiq suv deyiladi.

QATTIQ VODOROD FOSFID

ing. phosphoric hydrogen solid

rus. твердый фосфид водорода, м

Kimyoviy formulasi: P_{12}H_6 , molyar massasi – 378 g/mol, d 1,83 g/sm³, $t_{\text{yonish.}}$ 200°C, suvda erimaydi, P_2H_4 da eriydi.

QAYISHQOQLIK

ing. elasticity

rus. эластичность, м

Material yoki mahsulotning nisbatan kichik ta'sir qiluvchi kuch bilan sezilarli elastik shaklga o'tish qobiliyati; elastik tarangli, cho'zish va shu bilan birga qisqarish qobiliyati, elastik moslashuvchanlik, taranglik, qattqlik, yengillik, silliqlik, yumshoqlik kabi ko'rsatkichlarga ega bo'ladi.

QAYNASH

ing. boiling

rus. кипение, ср

Suyuqlikning erkin yuzasida ham, ichida ham sodir bo'ladigan kuchli bug'lanish jarayoni. Bunday holda, suyuqlik hajmida fazalarni ajratish chegaralari paydo bo'ladi, ya'ni idishning devorlarida havo va to'yingan bug'ni o'z ichiga olgan pufakchalar paydo bo'ladi. Qaynatish, bug'lanish kabi, bug'lanish usullaridan biridir. Bug'lanishdan farqli o'laroq, qaynatish faqat ma'lum bir harorat va bosimda sodir bo'lishi mumkin.

QAYT QILDIRUVCHI TOSH (KALIY ANTIMONIL-TARTRAT)

ing. antimony potassium tartrate

rus. рвотный камень (антимонилтарtrat калия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{SbOKC}_4\text{H}_4\text{O}_6 \cdot 1,5\text{H}_2\text{O}$, molyar massasi – 333,94 g/mol, d 2,6–2,7 g/sm³, 348°C da qizdirilganda suvsizlanadi, surma (III)-oksidining kaliy gidrotartarning suvli eritmasiga ta'siri natijasida olinadi, tibbiyotda, veterinariya tibbiyotida qusish, qaytarish, analitik kimyoda fosfatlarni aniqlash uchun qo'llaniladi.

QAYTA ISHLASH (TOZALASH)

ing. refining

rus. рафинирование, ср

Biror moddani yoki narsani keraksiz aralashmalardan tozalash.

QAYTA TIKLANMOQ

ing. reduction, deoxidation, desoxydation

rus. восстановление, ср

1. Oksidlanish darajasining pasayishiga olib keladigan atom, molekula yoki ionga elektron qo'shish jarayoni;
2. Har qanday moddadan kislorodni olib tashlash yoki vodorodni qo'shish.

QAYTAR REAKSIYA

ing. reversible reaction

rus. обратимые реакции, мн

Bir vaqtning o'zida ikki qarama-qarshi yo'nalishda boradigan kimyoviy reaksiyalar.

Masalan: $3\text{H}_2 + \text{N}_2 = 2\text{NH}_3$

QAYTAR VA QAYTMAS KOLLOIDLAR

ing. reversible and irreversible colloids

rus. обратимые и необратимые коллоиды, мн

Ba'zi kolloid eritmalarning cho'kmalari erituvchi bilan to'g'ridan-to'g'ri zol hosil qila olishi qaytar kolloid, liofil kolloidlar qaytar kolloidlar, ba'zi kolloid eritmalarining cho'kmalari erituvchi bilan to'g'ridan-to'g'ri kolloid eritma hosil qila olmaydi, ya'ni avvalgi holiga qaytmaydi, liofob kolloidlar qaytmas kolloidlardir.

QAYTARILISH ORQALI AMINLASH

ing. return insurance

rus. страхование возврата

Karbonil birikma bilan ammiak aralashmasining gidrogenlash yo'li bilan amin olish.

QAYTARILMAYDIGAN UGLEVODOD (QAND)

ing. unreduced carbohydrate (sugar)

rus. невозстановленные углеводы (сахар), мн

Yarim atsetal (halqalanish hosil bo'lgan) gidrosil guruhi efir hosil qilib reaksiyaga kirishgan uglevod (qand).

QAYTARUVCHANLIK

ing. reversibility

rus. обратимость

Oraliq holatlarning bir xil ketma-ketligi orqali teskari tartibda dastlabki holatga qaytish qobiliyati.

QAYTARUVCHI

ing. reducer, reducing agent, reductant

rus. восстановитель

Oksidlanish-qaytarilish reaksiyasi vaqtida elektronlarni beruvchi va shu bilan uning oksidlanish darajasini oshiradigan reagent.

QAYTMAS REAKSIYALAR

ing. irreversible reactions

rus. необратимые реакции, мн

Reaksiya mahsulotlarida cho'kma, gaz va dis-sotsiyanmagan moddalar mavjud bo'ladi.

QIRMIZI TUZ

ing. purpureo salt

rus. розовая соль, м

Kimyoviy formulasi: $\text{CoCl}_3 \cdot 5\text{NH}_3$ yoki $[\text{Co}(\text{NH}_3)_5]\text{Cl}_3$, molyar massasi – 250,44 g/mol, d 1,783 g/sm³, qirmizi rangli kristall modda, suvda oz eriydi.

QIYIN ERUVCHANLIK

ing. infusibility

rus. тугоплавкость, м

Qattiq kristall jismning (moddaning) erish qobiliyati. Erish nuqtasida modda ham suyuq, ham qattiq holatda bo'lishi mumkin. Qo'shimcha harorat qo'shganda, modda suyuq holatga o'tadi va ko'rib chiqilayotgan tizimdagi barcha moddalar erimaguncha harorat o'zgaraydi.

QIZDIRISH

ing. calcination

rus. прокаливание, ср

Qattiq moddadan uchuvchan moddalarni yo'qotish yoki uning parchalanishiga olib kelishi uchun yuqori haroratgacha qizdirish.

QIZIL FOSFOR

ing. red phosphorus

rus. красный фосфор, м

Kimyoviy formulasi: P₄, fosforning allotropik shakli, d 2,20 g/sm³, t_{suyuq} 725°C, qizil amorf kukun havoda sekin oksidlanadi, qorong'uda shu'lalanmaydi, zaharli emas, bug'i sovitilganda oq fosforga aylanadi, absolyut spirtida eriydi.

QIZIL KONGO

ing. Congo red

rus. Конго красный ((динатриевая соль 4,4'-бис-1-амино-4-сульфо-2-нафтилазо) бифенила), м

Kimyoviy formulasi: C₃₂H₂₂N₆Na₂O₆S₂, molyar massasi – 696,665 g/mol, t_{suyuq} >360°C, azo-bo'yoq, kislotasosli indikator, qizil-jigarrang kristall modda, sovuq suvda yomon eriydi, is-siq suvda va etanolda qizil rangli suyuqlik hosil qilib, yaxshi eriydi.

QIZIL LAKMUS QOG'OZI

ing. red litmuss paper

rus. красная лакмусовая бумага, ж

Ishqor ta'sirida ko'karadi, tayyorlanishi: 6 osh. qoshiq suvga 1 oshqoshiq lakmus solinadi va chayqatib eritiladi, filtrlanadi, qizarguncha bir necha tomchi H_3PO_4 (yoki H_2SO_4) tomiziladi, bu eritma bilan filtr qog'oz ho'llanadi, so'ngra quritiladi, uni kislota va ishqor bug'lari yo'q joyda saqlash lozim, uning qizil rangi pH=6 ni ko'rsatadi.

QIZIL MIS RUDASI

ing. cuprite

rus. красная медная руда, ж

Kimyoviy formulasi: Cu_2O , molyar massasi – 143,09 g/mol, d 6,1 g/sm³, jigarrang-qizil rangli, pushti-qizil rangli, qora rangli kristallari mavjud. Tabiatda kuprit minerali ko'rinishida tarqalgan.

QIZIL QON TUZI

ing. red blood salt

rus. красный кровавой соль (гексацианоферрат (III) калия), м

Kimyoviy formulasi: $K_3[Fe(CN)_6]$, molyar massasi – 329,25 g/mol, d 1,845 g/sm³, to'q qizil (och sabzi rang) rangli kristall modda.

QIZIL TEMIRTOSH (GEMATIT)

ing. red iron ore

rus. красный железняк (гематит), м

Asosiy qismini Fe_2O_3 tashkil etadigan mineral, molyar massasi – 159,69 g/mol, d 4,9-5,3 g/sm³, t_{suyuq} 1565°C, qizil rangdan temir rang-qora rang-gacha bo'ladi.

QIZIL TIOINDIGO (QIZIL NIL)

ing. red thioindigo

rus. красный тиоиндиго, м

Kimyoviy formulasi: $C_{16}H_8S_2O_2$, $t_{suyuq} > 280^\circ C$, spirtida va suvda erimaydi, H_2SO_4 da eriydi, bo'yoq modda, to'q sariq rangli bug' hosil bo'lishi bilan sublimatlangan jigarrang kristallarning ko'rinishiga ega, sanoatda matolarni bosib chiqarish uchun ishlatiladi.

QOG'OZ

ing. paper

rus. бумага, ж

Vodorod bog'lanish bilan birlashgan selluloza tolalaridan iborat yupqa material. Yog'och, paxta yoki qog'ozni qayta ishlash yo'li bilan olinadi.

QOLDIQ

ing. remainder, residue, residuum, residual

rus. остаток, м

Biror narsaning foydalanilmagan, sarflanmagan qismi.

QOPLAMA

ing. coating

rus. покрытие, ср

Obyektning yuzasiga qoplanadigan qoplama, uning maqsadi dekorativ, funksional yoki ikkalasi birgalikda ham bo'lishi mumkin. Ular suyuqlik, gaz yoki qattiq moddalar bo'lib, chang qoplamasi sifatida qo'llanilishi mumkin.

QORA FOSFOR

ing. black phosphorus

rus. черный фосфор, м

Rombik kristallardan iborat modda, elektr tokini yaxshi o'tkazadi, d 2,7 g/sm³, t_{qayn} 490°C, qizil fosfor bir necha yuz atmosfera bosimi ostida 350°Cda qizdirilsa, qora fosfor olinadi.

QORA METALLAR

ing. black metals

rus. чёрные металлы, мн

Ularga asosan, temir va uning marganesli, ba'zan xrom, vanadiy qotishmalari kiradi. Iqtisodiyotda metallarning umumiy hajmining 90%dan ortig'ini tashkil qiladi, ularning asosiy qismini turli po'latlar tashkil etadi.

QORA POROX

ing. black gunpowder

rus. черный порох, м

Kimyoviy tarkibi: 68% KNO_3 (kaliy selitrasi), 15% S (oltingugurt) va 17% C (ko'mir) aralashmasidan iborat, porox portlatilganda quyidagi reaksiya sodir bo'ladi: $2KNO_3 + 3C + S = K_2S + N_2 + 3CO_2 + 169\text{kkal}$, qisman CO, K_2CO_3 , K_2SO_4 , K_2S_2 lar ham hosil bo'ladi.

QOTISH

ing. alloy

rus. сплав, м

Ma'lum bir vaqt mobaynida sovitish natijasida yoki tabiiy sharoitda sovishi va qotishi.

QOTISHMA

ing. alloy

rus. сплав, м

Ikki yoki undan ortiq metallning suyuqlanib, erishidan hosil bo'lgan sistema, tarkibida metallar ko'pincha o'zaro birikib, kimyoviy birikma hosil qiladi, so'ngra bu birikma ortib qolgan metallda eriydi, o'zaro kimyoviy birikma hosil qilmasdan, faqat aralash bir jinsli sistema hosil qilsa, qattiq eritma deyiladi.

QOVUSHQOQLIK

ing. viscosity, viscosity

rus. вязкость, м

Suyuqlik, gaz va qattiq moddalarning tashqi kuchlar ta'sirida ularning oqimiga qarshilik ko'rsatish xususiyati.

QUM

ing. sand

rus. песок, м

Bo'sh cho'kindi jinslar, tosh donalaridan tashkil topgan sun'iy materiallardan iborat tabiiy qum.

QURISH

ing. drying

rus. сушка, ж

Qattiq, suyuq va gazsimon moddalardan namlikni olib tashlash.

QURITGICH

ing. dryer

rus. сушилка, ж

Materiallarni quritish qurilmalari, masalan, vakuumli quritgich, havo quritgichi va b.

QURITUVCHILAR

ing. desiccants

rus. осушители, мн

Gigroskopik moddalar bo'lib, ularga CaCl_2 , H_2SO_4 , P_2O_5 lar kiradi.

QURUM

ing. soot

rus. сажа, ж

Amorf uglerod, nazoratsiz sharoitda uglevododlarning to'liq bo'lmagan yonishi yoki termik

parchalanish mahsuloti. Asosan, shinalar va kauchuk sanoatida qo'llaniladi

QURUQ MUZ

ing. dry ice

rus. сухой лёд, м

Kimyoviy formulasi: CO_2 , suyuq yoki gazsimon uglerod dioksiddan olinadigan past haroratli mahsulot, d 1,561 g/sm³, t_{subl} -78,5°C, tashqi ko'rinishi muzga o'xshaydi (shu sababli "quruq muz" deb nom olgan).

QURUQ YOQILG'I

ing. dry fuel

rus. сухое горючее, ср

Shuningdek, "quruq spirt" nomi bilan ham ma'lum. Quruq yoqilg'i spirtli ichimliklarga taalluqli emas, u oz miqdorda kerosin bilan siqilgan urotropindan iborat.

QUTBLANISH

ing. polarization

rus. поляризация, ж

Kovalent bog'ning molekular orbitallarini bog'laydigan elektron zichligining assimetriyasi, kovalent bog'ni hosil qiluvchi atomlar har xil bo'lsa (C-F, O-H) yoki turli o'rinbosarlarni ($\text{H}_3\text{C-CN}$, $\text{H}_3\text{C}_2\text{-CF}_3$) olib yursa, elektron zichligi ko'proq elektronegativ atom tomon siljiydi. Bunday bog'lanishlar qutblangan bog'lanish, elektronlarning manfiy zaryadining og'irlik markazi va yadrolarning musbat zaryadi o'rtasidagi nomuvofiqlik tufayli doimiy elektr dipol momentiga ega bo'lgan kimyoviy bog'lanish qutbli bog'lanishdir.

QO'NG'IR KO'MIR

ing. brown coal

rus. бурый уголь, м

Toshko'mirning bir navi, qo'ng'ir rangli, tarkibida 60-70% uglerod mavjud, issiqlik berish qobiliyati 6500 ga teng.

QO'NG'IR TEMIRTOSH

ing. brown iron

rus. бурый железняк, м

Temirning tabiatda uchraydigan rudalaridan biri: $2\text{Fe}_2\text{O}_3 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$ kimyoviy formulaga ega, jigarrang temir rudasi.

KOBALT

ing. cobalt

rus. кобальт, м

Kimyoviy belgisi: Co, molyar massasi – 58,93 g/mol, d 8,9 g/sm³, t_{suyuq.} 1495°C, t_{qayn.} 2870°C, kumushrang oq rangli metall.

QO'RG'OSHIN

ing. tungsten (VI)-chloride

rus. свинец, м

Kimyoviy belgisi: Pb, molyar massasi – 207,2 g/mol, d 11,34 g/sm³, t_{suyuq.} 327,46°C, t_{qayn.} 1749°C, ko'kimtir, yaltiroq oq rangli metall.

QO'RG'OSHIN (II)-BROMID

ing. lead dibromide

rus. двубромистый свинец, м

Kimyoviy formulasi: PbBr₂, molyar massasi – 367,01 g/mol, d 6,67 g/sm³, t_{suyuq.} 373°C, t_{qayn.} 893°C, shaffof kristall modda, suvda oz eriydi va kristalgidrat hosil qiladi.

QO'RG'OSHIN (III)-FORMIAT

ing. lead formic acid

rus. муравьинокислая кислота (формиат свинца II), ж

Kimyoviy formulasi: Pb(HCOO)₂, molyar massasi – 297,23 g/mol, d 4,63 g/sm³, t_{parch.} 190°C, rangsiz kristall modda, suvda erib, kristalgidrat hosil qiladi.

QO'RG'OSHIN (II)-FTORID

ing. lead difluoride

rus. дифтористый свинец, м

Kimyoviy formulasi: PbF₂, molyar massasi – 245,2 g/mol, d α – 8,37 (8,445) g/sm³; β – 7,68 (7,750) g/sm³, t_{suyuq.} 822°C (824°C), t_{qayn.} 1292°C (1293°C), shaffof kristall modda, suvda yomon eriydi.

QO'RG'OSHIN (II)-GIDROKSID

ing. lead oxide hydrate

rus. гидрат окиси свинца

Kimyoviy formulasi: Pb(OH)₂, molyar massasi – 241,21 g/mol, d 7,41 g/sm³, t_{suyuq.} 145°C, oq amorf modda yoki shaffof kristall, suvda yomon eriydi.

QO'RG'OSHIN (II)-YODID

ing. lead diiodide

rus. двуиодистый свинец, м

Kimyoviy formulasi: PbI₂, molyar massasi – 461 g/mol, d 6,16 g/sm³, t_{suyuq.} 412°C, t_{qayn.} 872°C, diamagnit sariq rangli kristall modda, issiq suvda yaxshi eriydi, sovuq suvda oz eriydi.

QO'RG'OSHIN (II)-OKSALAT

ing. lead (II) oxalate

rus. оксалат свинца, м

Kimyoviy formulasi: PbC₂O₄, molyar massasi – 295,22 g/mol, d 5,28 g/sm³, t_{parch.} 300°C, rangsiz kristall, suvda eriydi va kristalgidrat hosil qiladi.

QO'RG'OSHIN (II)-OKSID

ing. lead (II) oxide

rus. оксид свинца, м

Kimyoviy formulasi: Pb₃O₄, molyar massasi – 685,6 g/mol, d 8,92 (9,1) g/sm³, t_{suyuq.} 830°C, t_{parch.} 550°C, qizil rangli kukunsimon modda, suvda nihoyatda oz eriydi.

QO'RG'OSHIN (II)-RODANID

ing. lead rhodanide

rus. роданид свинца (тиоцианат свинца), м

Kimyoviy formulasi: Pb(SCN)₂, molyar massasi – 323,36 g/mol, d 3,82 (4,082; 4,1) g/sm³, t_{parch.} 190°C, oq rangli kristall modda, suvda erimaydi.

QO'RG'OSHIN (II)-SIANID

ing. lead cyanide

rus. цианид свинца (II), м

Kimyoviy formulasi: Pb(CN)₂, molyar massasi – 259,23 g/mol, och sariq rangli kristall modda, suvda oz eriydi. Barcha sianlarga o'xshab juda zaharli modda.

QO'RG'OSHIN (II)-SULFAT

ing. lead (II) sulfate

rus. сульфат свинца (II), м

Kimyoviy formulasi: PbSO₄, molyar massasi – 303,26 g/mol, d 6,29 g/sm³, t_{suyuq.} 1170°C, oq rangli kukunsimon modda, suvda oz eriydi. Tabiatda anglezit minerali ko'rinishida tarqalgan. Pigmentlar ko'rinishida qo'llaniladi.

QO'RG'OSHIN (II)-SULFID (QO'RG'OSHIN YALTIROG'I, GALENIT)

ing. lead sulfide

rus. свинцовая руда (галенит), м

Sulfidlar sinfiga mansub mineral, tarkibida asosan PbS va boshqa moddalar mavjud, d 7,4-7,6

g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 1114°C, $t_{\text{qayn.}}$ 1281°C, to'q qo'ng'ir rangli kristall modda, suvda erimaydi, qaynoq nitrat kislotada eriydi.

QO'RG'OSHIN (II)-XLORID

ing. lead dichloride

rus. дихлорид свинца, м

Kimyoviy formulasi: PbCl_2 , molyar massasi – 278,11 g/mol, d 5,85 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 498°C (501°C), $t_{\text{qayn.}}$ 950°C (953°C, 954°C), shaffof kristall modda, suvda oz eriydi. Tabiatda kamyob minerali, radiaktivlikka ega – kottunit ko'rinishida ham uchraydi.

QO'RG'OSHIN (II)-XROMAT

ing. lead chromate

rus. дихромат свинца, м

Kimyoviy formulasi: PbCrO_4 , molyar massasi – 323,20 g/mol, d 6,12 (6,3) g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 844°C, zaharli, sariq rangli kristall modda, suvda erimaydi, kislotalarda eriydi. Bo'yoq sifatida ishlatiladi.

QO'RG'OSHIN (II)-GIDROKSID

ing. lead dioxide hydrate

rus. гидроксид свинца (II), м

Kimyoviy formulasi: Pb(OH)_2 , molyar massasi – 241,21 g/mol, d 7,41 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 145°C, oq rangli amorf modda yoki shaffof kristall, suvda yomon eriydi.

QO'RG'OSHIN (IV)-SULFID

ing. lead (IV) sulfide

rus. сульфид свинца (IV), м

Kimyoviy formulasi: PbS_2 , molyar massasi – 271,33 g/mol, d 6,4 g/sm³, qizil-jigarrang modda.

QO'RG'OSHIN (IV)-XLORID

ing. lead (IV) chloride

rus. хлорид свинца (IV), м

Kimyoviy formulasi: PbCl_4 , molyar massasi – 349,01 g/mol, d 3,18 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ -7°C, $t_{\text{qayn.}}$ 105°C (portl.), sariq rangli moysimon suyuqlik, suv bilan ta'sirlashadi.

QO'RG'OSHIN ALKIL BIRIKMALARI

ing. lead alkyl compounds

rus. алкильные соединения свинца, мн

PbR_4 va Pb_2R_6 tipidagi alkil birikmalari mavjud: $\text{Pb(C}_2\text{H}_5)_4$ va $\text{Pb(CH}_3)_3$, qo'rg'oshin organik birik-

malar antidetonatorlar, katalizatorlar sifatida qo'llaniladi.

QO'RG'OSHIN ANTIMONAT

ing. lead antimonate

rus. антимонат свинца, м

Kimyoviy formulasi: $\text{Pb}_3(\text{SbO}_4)_2$, molyar massasi – 993,12 g/mol, d 6,58 g/sm³, sabzirang sariq rangli kristall modda, suvda erimaydi.

QO'RG'OSHIN ORTOARSENAT

ing. lead arsenate

rus. ортоарсенат свинца, м

Kimyoviy formulasi: $\text{Pb}_3(\text{AsO}_4)_2$, molyar massasi – 899,44 g/mol, d 7,30 (7,8) g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 1042°C, $t_{\text{qayn.}}$ 1042°C, rangsiz kristall modda, suvda erimaydi.

QO'RG'OSHIN ARSENIT (QO'RG'OSHIN METAARSENIT)

ing. lead arsenite

rus. арсенит свинца (метаарсенит свинца (II)), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Pb(AsO}_2)_2$, molyar massasi – 421,04 g/mol, d 5,85 g/sm³, rangsiz (oq) kristall modda, suvda erimaydi.

QO'RG'OSHIN ATSETAT

ing. lead acetate

rus. ацетат свинца, м

Uning quyidagi ko'rinishlari mavjud:

1) Kimyoviy formulasi: $\text{Pb(CH}_3\text{COO)}_2$, molyar massasi – 325,28 g/mol (trigidrat), d 3,25 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 280°C, oddiy sharoitda shaffof kristall modda, trigidrat shirin ta'mga ega, biroq qo'rg'oshinning boshqa birikmalari kabi toksik xususiyatga ega.

2) Kimyoviy formulasi: $\text{Pb(C}_2\text{H}_3\text{O}_2)_4$, suv bilan gidrolizlanadi, organik kimyoda selektiv oksidlovchidir.

QO'RG'OSHIN AZID

ing. lead azide

rus. азид свинца, м

Kimyoviy formulasi: $\text{Pb(N}_3)_2$, molyar massasi – 291,25 g/mol, d 3,52 g/sm³, $t_{\text{parch.}}$ 240-250°C, oddiy sharoitda portlovchi xossaga ega kristall modda. Ikkita asosiy ko'rinishga: α - (d 4,71) va β -forma (d 4,93) ga ega.

QO'RG'OSHIN DIXROMAT

ing. lead dichromate

rus. дихромат свинца, м

Kimyoviy formulasi: $PbCr_2O_7$, molyar massasi – 423,19 g/mol, d 4,74 g/sm³, qizil rangli kristall modda, suv ta'sirida parchalanadi.

QO'RG'OSHIN BORAT

ing. lead borate

rus. борат свинца, м

Kimyoviy formulasi: $Pb(BO_2)_2 \cdot H_2O$, molyar massasi – 292 g/mol, d 5,598 g/sm³, oq rangli kristall kukun, suvda erimaydi. Nitrat kislotada eriydi. Galvanoplastikada, ko'zoynak ishlab chiqarishda ishlatiladi.

QO'RG'OSHIN BROMAT

ing. lead bromate

rus. бромат свинца, м

Kimyoviy formulasi: $Pb(BrO_3)_2$, molyar massasi – 463 g/mol, d 5,53 g/sm³, t_{suyuq} 1166°C, rangsiz kristall modda, suvda oz eriydi va kristalgidrat hosil qiladi.

QO'RG'OSHIN (II)-FOSFIT

ing. lead fosfite

rus. фосфит свинца (II), м

Kimyoviy formulasi: $PbPHO_3$, molyar massasi – 287,18 g/mol, oq rangli kristall kukun, suvda erimaydi, nitrat kislotada eriydi.

QO'RG'OSHIN GIDRID (PLYUMBAN)

ing. lead hydrogen

rus. гидрид свинца (плюмбан), м

Kimyoviy formulasi: PbH_4 , molyar massasi – 211,23 g/mol, t_{qayn} -13°C, rangsiz, zaharli, og'ir gaz.

QO'RG'OSHIN GIDROKARBONAT

ing. lead hydrocarbonate

rus. гидрокарбонат свинца, м

Kimyoviy formulasi: $2PbCO_3 \cdot Pb(OH)_2$, molyar massasi – 775,6 g/mol, d 6,14 g/sm³, t_{parch} 400°C, geksogonal kristallardan iborat oq rangli kukunsimon modda, suvda erimaydi, kislotada eriydi. Ilgari oq pigment sifatida qo'llanilgan.

QO'RG'OSHIN GIPOFOSFIT

ing. lead hypophosphite

rus. гипофосфит свинца, м

Kimyoviy formulasi: $Pb(PH_2O_2)_2$, molyar massasi – 337,18 g/mol, d 4,032 g/sm³, rangsiz kristall modda, suvda oz eriydi.

QO'RG'OSHIN IMID

ing. lead imide

rus. имид свинца, м

Kimyoviy formulasi: $PbNH$, d 4,032 g/sm³, qizg'ish-sariq rangli beqaror modda, nihoyatda portlovchi, hatto suvga tegsa ham portlab ketadi.

QO'RG'OSHIN IZOTOPLARI

ing. lead isotopes

rus. изотопы свинца, м

Qo'rg'oshinning massa soni 178 dan 220 gacha (protonlar soni 82, neytronlar soni 96 dan 138 gacha) va 48 yadro izomeri bo'lgan izotoplari ma'lum. Ya'ni 4 ta barqaror izotopi mavjud.

QO'RG'OSHIN KARBONAT

ing. lead carbonate

rus. карбонат свинца, м

Kimyoviy formulasi: $PbCO_3$, molyar massasi – 267,21 g/mol, d 6,55 g/sm³, t_{parch} 315°C, rangsiz kristall modda, suvda erimaydi, kislotalarda eriydi. Bo'yoq ishlab chiqarishda ishlatiladi, tabiatda serussit minerali ko'rinishida uchraydi.

QO'RG'OSHIN MOLIBDAT

ing. lead molybdate

rus. молибдат свинца, м

Kimyoviy formulasi: $PbMoO_4$, molyar massasi – 367,13 g/mol, d 6,03-7,01 (6,83) g/sm³, t_{suyuq} 1060°C (1060–1070°C), sariq rangli kristall modda, suvda va spirtida erimaydi.

QO'RG'OSHIN NITRAT

ing. lead nitrate

rus. нитрат свинца, м

Kimyoviy formulasi: $Pb(NO_3)_2$, molyar massasi – 331,2 g/mol, d 4,53 g/sm³, t_{suyuq} 270°C, rangsiz kristal modda, suvda va spirtida yaxshi eriydi. Tibbiyotda va litografiyada ishlatiladi.

QO'RG'OSHIN OKSIDLARI

ing. lead oxides

rus. оксиды свинца, мн

Qo'rg'oshinning kislorod bilan quyidagi bog'lantirishlari mavjud:

1) Pb_2O – qo'rg'oshin (I)-oksidi (qora rangli kristall modda);

- 2) Pb_3O_4 – qo'rg'oshin (II)-ortoplyumbat;
 - 3) PbO – qo'rg'oshin (II) oksidi;
 - 4) Pb_2O_3 – qo'rg'oshin (III)-metaplyumbat;
 - 5) PbO_2 – qo'rg'oshin (IV)-oksid.
- Shuningdek, nostixiometrik oksidlari ham mavjud bo'lib, ular Pb_3O_4 va PbO_2 oralig'ida yotadi.

QO'RG'OSHIN QO'SHOKSID

ing. lead dioxides

rus. двуокись свинца, м

Kimyoviy formulasi: PbO_2 , molyar massasi – 239,1988 g/mol, d 9,38 g/sm³, t_{suyuq} 290°C, to'q jigarrang og'ir kukunsimon modda. Qo'rg'oshin-ning yuqori oksidi hisoblanadi. O'ziga xos hidga ega. Yuqori konsentratsiyada zaharli modda.

QO'RG'OSHIN SELENAT

ing. lead selenate

rus. селенат свинца, м

Kimyoviy formulasi: $PbSeO_4$, molyar massasi – 350,16 g/mol, d 6,37 g/sm³, rangsiz (oq) kristal modda, suvda erimaydi. Konsentrlangan kislotalarda eriydi. Tabiatda kerstenit ma'dani ko'rishida uchraydi.

QO'RG'OSHIN SILIKAT

ing. lead silicate

rus. метасиликат свинца, м

Kimyoviy formulasi: $PbSiO_3$, molyar massasi – 283,28 g/mol, d 6,49 g/sm³, t_{suyuq} 761°C (764°C, 766°C), rangsiz kristall modda, suvda erimaydi. Toksik xususiyatga ega. Elektr kabellarining qobig'ini ishlab chiqarish uchun ishlatiladigan plastmassalarning stabilizatori sifatida ishlatiladi, chinni va boshqa keramikalarda eriydigan bo'yoqlarning asosidir.

QO'RG'OSHIN SILIKOFTORID

ing. lead silicofluoride

rus. силикофторид свинца, м

Kimyoviy formulasi: $PbSiF_6 \cdot H_2O$, rangsiz kristall modda, suvda eriydi.

QO'RG'OSHIN SIRKASI

ing. lead vinegar

rus. уксуснокислый свинец, м

Kimyoviy formulasi: $Pb(OH)_2 \cdot Pb(CH_3COO)_2$.

QO'RG'OSHIN TIOSULFAT

ing. lead thiosulphate

rus. тиосульфат свинца, м

Kimyoviy formulasi: $PbSO_3S$, molyar massasi – 319,33 g/mol, d 5,18 g/sm³, t_{parch} 250°C, rangsiz kristall modda, suvda erimaydi.

QO'RG'OSHIN VANADAT

ing. lead vanadate

rus. ванадат свинца, м

Kimyoviy formulasi: $Pb(VO_3)_2$, molyar massasi – 405,08 g/mol, d 5,8 g/sm³, t_{qayn} 1166°C, sariq rangli kristall modda, suvda erimaydi. Organik sintezda katalizator va pigment sifatida ishlatiladi.

QO'RG'OSHIN VOLFRAMAT

ing. lead tungstane

rus. вольфрамат свинца (штольцит), м

Kimyoviy formulasi: $PbWO_4$, d 7,9-8,1 g/sm³, kulrang, ba'zan yashil yoki qizil ranglarda uchraydi. Bogemiya, Chili, Massachusetsda uchraydi.

QO'RG'OSHIN YALTIROG'I (GALENIT)

ing. galena

rus. свинцовый блеск (галенит), м

Asosan PbS va qo'shimcha Ag , Cd , Se lardan iborat sulfidlar sinfiga mansub kulrang mineral.

QO'RG'OSHINLI AKKUMULYATORLAR

ing. lead accumulator

rus. свинцовые аккумуляторы, мн

Qo'rg'oshindan yasalgan ikki tur plastinkadan iborat bo'lib, ularning to'rlariga suvga qorilgan qo'rg'oshin (II)-oksid to'ldiriladi.

QO'RG'OSHINLI BELILA (QO'RG'OSHINLI OQ BO'YOQ)

ing. white lead

rus. свинцовая белила, ж

Bu modda qo'rg'oshin gidroksikarbonatdir, tarkibi taxminan $2PbCO_3 \cdot Pb(OH)_2$ shaklida ifodalash mumkin. Oq amorf kukun, suvda oz, sirka kislotada yaxshi eriydi.

QO'RG'OSHINLI QOG'OZ

ing. paper lead

rus. свинцовая бумага, ж

Bu qog'ozdan juda oz miqdordagi vodorod sulfidni olish mumkin, chunki H_2S ta'siridan qog'oz qorayadi. Tayyorlanishi: filtr qog'oz qo'rg'oshin atsetatning 10%li eritmasi bilan namlanadi, so'ng- ra quritiladi va H_2S yo'q joyda saqlanadi.

QO'RG'OSHINLI SHISHA

ing. lead glass

rus. свинцовое стекло, ср

Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_2\text{O} \cdot \text{PbO} \cdot \text{SiO}_2$, nurni kuchli sindiradi. Undan qimmatbaho, chiroyli har xil idishlar tayyorlanadi, kamida 24% qo'rg'oshin oksidi (PbO) bo'lgan maxsus shisha turi, qo'rg'oshin oksidi qo'shilishi shishaning sinishi va undagi yorug'likning tarqalishini oshiradi, bariy oksidi qo'shilishi, asosan, faqat sinish ko'rsatkichini oshiradi, uning qo'shilishi shishaning plastiklik xususiyatlarini va shunga mos ravishda uni qayta ishlash imkonini oshiradi.

QO'SH ELEKTRIK QAVAT

ing. double electrical layer

rus. двойной электрический слой, м

Faollik qatorida vodoroddan oldin, ya'ni chapda turgan barcha metallar suvga yoki eritmaga botirilganda, suvning polyar molekulari ta'sirida, suvga musbat zaryadlangan ionlarni yubora boshlaydi. O'zi esa manfiy zaryadlanadi, bu zaryad eritma-

ga yuborilgan metall ionlarni o'ziga tortadi, ular uzoqqa keta olmaydi va metall yuziga yaqin joylashib, qo'sh elektrik qavat hosil qiladi.

QO'SHALOQ SUPERFOSFAT

ing. double superphosphate

rus. двойной суперфосфат, м

Konsentrlangan fosforli o'g'itlar. Asosiy fosfor saqlagan birikma – kalsiy digidroortofosfati $\text{Ca}(\text{H}_2\text{PO}_4)_2 \cdot \text{H}_2\text{O}$. Odatda, kalsiy va magniyning boshqa fosfatlarini ham o'zida saqlaydi.

QO'SHALOQ TUZLAR

ing. salts double

rus. двойные соли, мн

Bular ikki turdagi kationlar va bitta anionni o'z ichiga olgan tuzlardir. Ko'pgina qo'sh tuzlar kristallanish suvini ham o'z ichiga oladi. Ba'zi birikmalar, masalan, magniy ammoniy fosfat (struvit minerali) suvda erimaydi va shunga mos ravishda ajralib chiqmaydi.

RADIATSIYA*ing.* radiation*rus.* радиация, ж

To'g'ri chiziq bo'ylab tarqaladigan va u orqali o'tadigan har qanday materialning ionlanishiga olib keladigan energiya shakli, nurlanishi, tez va moslashuvchan o'zgarishlar yoki ilgari ochib bo'lmaydigan ekologik makon tufayli turlarning taksonomik xilmaxilligi yoki morfologik farqlarining ommaviy o'sishi.

RADIATSIYA KIMYOSI*ing.* radiation chemistry*rus.* радиационная химия, ж

Radiatsiya reaksiyalarining bo'lishiga sababchi nurlar radiofaol yemirilishlarda chiqadigan nurlar, elektronlar, proton, deytion, α -zarracha ishqoriy metall ionlari kabi musbat zaryadli ionlar, neytronlar va rentgen nurlari ham γ -nurlar kabi ko'p energiyali kvantlardir, yorug'lik ta'sirida boradigan reaksiyalar radiatsiya kimyosiga taalluqli emas, ularni fotokimyo tekshiradi.

RADIKAL*ing.* radical, residue*rus.* радикал, м

Kimyoviy reaksiyalar paytida odatda bir birikmadan ikkinchisiga o'zgarimasdan o'tadigan (molekula yoki ionning bir qismi) atomlar guruhi.

RADIKALLAR*ing.* radicals*rus.* радикалы, мн

Atomlardan iborat guruhlar bo'lib, kimyoviy birikmalarda buzilmay, bir butun bo'lib yuradi va bo'sh valentlikka ega, gidroksil guruh OH, kislota qoldiqlari: SO_4^{2-} , NO_3^- , ammoniy guruh NH_4^+ va shu kabilar bunga misol bo'la oladi.

RADIOAKTIVLIK*ing.* radioactivity*rus.* радиоактивность, ж

Bir kimyoviy elementning beqaror izotoplarini elementar zarrachalar yoki yadrolarning emissiyasi bilan birga boshqa elementning izotopiga o'z-o'zidan aylanishi.

RADIOFAOL ELEMENTLARI*ing.* radioactive elements*rus.* радиоактивные элементы

Barcha izotoplari radiofaol bo'lgan kimyoviy element. Amalda bu atama ko'pincha tabiiy aralashmasida kamida bitta radiaktiv izotop mavjud bo'lgan har qanday elementga nisbatan qo'llaniladi. Bugungi kunda sintez qilingan barcha sun'iy elementlar radiofaoldir, chunki ularning barcha izotoplari radiofaoldir.

RADIOFAOL QATORLAR*ing.* radioactive ranks*rus.* радиоактивные ряды, мн

Bir radiofaol element yemirilib, ikkinchi elementga aylanadi, agar u ham radiofaol bo'lsa, yemirilib, yana boshqa elementga aylanadi va hokazo qator oxirida radiofaol emas element turadi, radiofaol elementlar uch qatorga bo'linadi: uran qatori, aktiniy qatori va toriy qatori. Bularning hammasining oxirida qo'rg'oshin turadi.

RADIOFAOLLIK*ing.* radioactivity*rus.* радиоактивность, ж

Radiy, aktiniy va boshqa bir necha elementlarning atomlari o'z-o'zidan yemirilib, α , β , γ -nurlar chiqarib, boshqa elementlarga aylanib turish hodisasi radiofaollik, elementlari radiofaol elementlar deb ataladi.

RADIOFOSFOR*ing.* radiophosphorus*rus.* радиофосфор, м

P^{32} , β -nurlar chiqaradi, yarimyemirilish davri 14,3 kun.

RADIOKIMYO*ing.* radiochemistry*rus.* радиохимия, ж

Kimyoning bir bo'limi bo'lib, radioaktiv moddalarni tekshiradi. Uni fan sifatida belgilovchi prinsipi radiofaol izotoplarining sifat o'zgarishlarining yadroning miqdoriy tarkibidagi o'zgarishlarga bog'liqligidir. Uni fan sifatida belgilovchi prinsipi radiofaol izotoplarning sifat o'zgarishlarining yadroning miqdoriy tarkibidagi o'zgarishlarga bog'liqligidir.

RADIONATRIY

ing. radiosodium

rus. радионатрий, м

Kimyoviy formulasi: Na^{24} β -nurlar chiqaradi, yarim-yemirilish davri – 14,8 soat.

RADIOOLTINGUGURT

ing. radiosulfur

rus. радиосера, ж

Kimyoviy formulasi: S^{35} β -nurlar chiqaradi, yarim yemirilish davri – 88 kun.

RADIOUGLEROD

ing. radiocarbon

rus. радиоуглерод, м

Kimyoviy formulasi: C^{11} – pozitron e chiqaradi, yarim yemirilish davri – 21 minut.

RADIOVISMUT

ing. radiobismuth

rus. радиовисмут, м

Kimyoviy formulasi: Bi^{210} β -nurlar chiqaradi, yarim yemirilish davri – 5 kun.

RADIUS

ing. radius

rus. радиус, м

Doira nuqtasini markaz bilan bog'lovchi kesma, uning qiymati kristallar kimyosida: ionlar, atomlar hajmini bildirish uchun qabul qilingan tuchuncha. Aylananing markazini aylanada yotgan har qanday nuqta bilan bog'laydigan segment, shuningdek, ushbu segmentning uzunligi radius diametrining yarmiga teng.

RADIY

ing. radium

rus. радий, м

Kimyoviy element, kimyoviy belgisi: Ra. Davriy jadvalning II guruh elementi, tartib raqami – 88, atom massasi A_2 – 226,05. Kumushsimon oq metall, ishqoriy elementlarning eng kuchlisi, t_{suyuq} 960°C, $t_{\text{qayn.}}$ 1140°C, kislotalarda eriydi, radiofaol, radiofaollik xususiyatidan uning 0,00000001 grammni bilish mumkin, nurlari suvni, ammiakni, vodorod xloridni parchalaydi. 1 g Ra 1 soatda 137 kkal issiqlik miqdorida energiya beradi, kuchli, organizm to'qimalarini yemiradi, bakteriyalarni o'ldiradi, tibbiyotda rak va boshqa kasalliklarni davolashda ishlatiladi.

RADIY BROMID

ing. radium bromide

rus. бромид радия, ж

Kimyoviy formulasi; RaBr_2 . Monoklinik kristallardan iborat oq modda, molekulyar massasi 385,81, d 5,79 g/sm³, t_{suyuq} 728°C, 900°C da uchadi, suvda va spirtda eriydi. Noorganik birikma, radiy metali va bromid kislota tuzi, suvda eriydigan rangsiz kristall modda, kristallo gidratni hosil qiladi.

RADIY KARBONAT

ing. radium carbonate (radium carbonate)

rus. радий углекислый (карбонат радия), м

Kimyoviy formulasi: RaCO_3 , oq amorf kukun, suvda erimaydi, tibbiyotda ishlatiladi. Molyar massasi – 286 g/mol, t_{suyuq} $\geq 1500^\circ\text{C}$.

RADIY NITRAT

ing. radium nitrate (radium nitrate)

rus. радий азотнокислый (нитрат радия), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Ra}(\text{NO}_3)_2$, rangsiz kristall modda, suvda eriydi, radiofaollik xossasi bor.

RADIY SULFAT

ing. radium sulfate (radium sulfate)

rus. радий сернокислый (сульфат радия), м

RASO_4 – rangsiz kristall modda, suvda erimaydi, radiofaollik xossasi bor. Molyar massasi – 322 g/mol.

RADIY XLORID

ing. radium chloride (radium chloride)

rus. радий хлористый (хлорид радия), м

Kimyoviy formulasi: RaCl_2 , monoklinik kristallardan iborat rangsiz modda, suvda va spirtda eriydi, molyar massasi – 296,91 g/mol, d 4,91 g/sm³, t_{suyuq} 1000°C.

RADIATSIYA

ing. radiation

rus. радиация, ж

Radiatsiya – Ionlashtiruvchi nurlanish turlarining to'plami, ya'ni mikrozarachalar va ionlashtiruvchi moddaga qodir bo'lgan fizik maydonlar.

RADON

ing. radon

rus. радон, м

Kimyoviy formulasi: Rn, davriy jadvalning VIII guruh elementi, tartib raqami 86, atom massasi –

222, radiofaol, inert gaz, suyuq radonning d 4,4g/sm³, $t_{\text{suyuq.}} -71^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} - 61,8^{\circ}\text{C}$, suvda eriydi, radiyning radiofaol yemirilishidan hosil bo'ladi.

RAFFINOZA

ing. raffinose

rus. раффиноза, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{18}\text{H}_{32}\text{O}_{16}$, kristall modda, d 1,465 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}} 87^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{suyuq.}} 118-119^{\circ}\text{C}$. Suvda eriydi, spirtida oz eriydi, lavlagi shakarining chiqindi qiyomida bo'ladi, chigitda 2,5% raffinoza bor, u geksatriozadir. Raffinoza trisaxarid bo'lib, unda glyukoza, galaktoza va fruktoza o'rtasida monosaxarid ko'prik vazifasini bajaradi.

RAFINATSIYA

ing. refining

rus. рафинация, ж

Rafinatsiya – qayta ishlash, oziq-ovqat mahsulotlarini aralashmalardan tozalash. Rafinatsiyaning gidratatsiya, kislota bilan ishlash, ishqorlar bilan neytrallashtirish, dezodoratsiya va boshqa usullari bor. Nodir metallarni tozalashda rafinatsiyaning affinaj usulidan foydalaniladi.

RAMZ

ing. symbol

rus. символ, м

1. Kimyoviy elementning belgisi (qisqartirilgan harf belgilari).
2. Biror miqdorni, matematik amalni yoki asbobning bir qismini ifodalash uchun ishlatiladigan harf yoki belgi.

RANGDOR METALLAR

ing. non-ferrous metals

rus. металлы цветные, мн

Temir va uning qotishmalari po'lat va cho'yandan boshqa metallarning hammasi rangdor metallar deyiladi, rangli metallurgiya-rangli metall rudalarini qazib olish, boyitish va rangli metallar va ularning qotishmalarini eritishni o'z ichiga olgan metallurgiya sohasi jismoniy xususiyatlari va maqsadi bo'yicha rangli metallarni shartli ravishda og'ir (mis, qo'rg'oshin, rux, qalay, nikel) va yengil (alyuminiy, titan, magniy) ga bo'lish mumkin.

RAQAM

ing. room

rus. номер, м

Atomdagi elektronlarning umumiy sonini va yadroda protonlar sonini ko'rsatadi, berilgan kimyoviy element atomi yadrosining zaryadini aniqlaydi, davr – bir qatorda joylashgan kimyoviy elementlar, davr atomdagi energiya darajalari sonini belgilaydi.

RASEMIK SHAKL (ARALASHMA)

ing. rasemic form (mix)

rus. расемическая форма (смесь), ж

Bir xil miqdordagi ikkala enantiomerdan tashkil topgan namuna.

RATSEMIK

ing. racemic

rus. рацемическое, с

Bir moddaning o'ngga va chapga buruvchi ikki shaklining teng miqdorlaridagi hamda ratsemit ikki enantiomerning ekvimolyar aralashmasidir, ular optik faollikka ega emas, shuningdek, individual enantiomerlardan xossalari bilan farqlanadi, tabiiy tartar kislota ratsemitdir – bu izomerlarning aralashmasi.

RATSEMIZATSIYA

ing. racemization

rus. рацемизация, ж

Bu jarayonda bir modda optik faol shakldan optik faol emas shaklga o'tadi va ratsemit hosil bo'ladi.

RAUL QONUNLARI

ing. raoul laws

rus. законы рауля, мн

Raul qonunlari – eritma ustida erituvchining to'yingan bug' bosimi bilan eritmaning tarkibi orasidagi bog'lanishni ifodalovchi qonunlar.

1. Elektrolitmaslarning suyuq eritmalarida o'zgarmas haroratda to'yingan bug' bosimining pasayishi erigan modda konsentratsiyasiga proporsionaldir.
2. Eritmaning qotish haroratining pasayishi (yoki qaynash haroratining ko'tarilishi) erigan modda konsentratsiyasiga proporsionaldir.
3. Turli moddalarning ekvimolekulyar miqdorlari teng miqdordagi erituvchida eriganda eritmalarining qotish haroratlarini teng graduslarga pasaytiradi va qaynash haroratlarini teng graduslarga ko'taradi. Elektrolitmaslar eritmasida bug' bosimining nisbiy pasayishi erigan moddaning molyar qismiga tengdir.

REAGENT

ing. reagent

rus. реагент, м

Kimyoviy atama. Reaktiv bilan bir xil ya'ni kimyoviy reaksiyada ishtirok etadigan boshlamg'ich material. Reaksiya sodir bo'lishini tekshirish uchun qo'shilgan modda yoki birikma.

REAGENTLAR

ing. reagents

rus. реагенты, мн

Kimyoviy reagentlar – kimyoviy reaksiyalarni amalga oshirish uchun ishlatiladigan moddalar.

REAKSIYA

ing. reaction

rus. реакция, ж

Kimyoviy tarkibi yoki tuzilishi bo'yicha asl nusxadan farq qiladigan bir moddaning boshqa moddaga kimyoviy o'zgarishi

REAKSIYA IZOTERMASI

ing. reaction isotherm

rus. изотерма реакции, ж

O'zgarimas haroratda ta'sir etuvchi moddalar konsentratsiyalari orasidagi bog'lanishni ifodalaydigan chiziq, reaksiya izotermasining tenglamasi ta'sir etuvchi massalar qonunidagi muvozanat konstantasi matematik ifodasining xuddi o'zidir.

REAKSIYA IZOXORASI

ing. isochore reactions

rus. изохора реакции, ж

O'zgarimas hajmda reaksiya muvozanat konstantasining haroratga bog'liqligini ifodalaydigan chiziq, izoxora umuman o'zgarimas hajm chizig'i.

REAKSIYA MEKANIZMI

ing. reaction mechanism

rus. механизм реакции, м

Bu refaollarni mahsulotga aylantirish jarayonining batafsil tavsifi, oraliq moddalar, o'tish holatlari va mahsulotlarning tarkibi, tuzilishi, geometriyasi, energiyasi va boshqa xususiyatlarining to'liq tavsifi, mahsulotlardan refaollarga o'tish bilan birga keladigan zarrachalardagi elektronlarning harakati bilan bog'liq belgilarni o'z ichiga oladi.

REAKSIYA MOLEKULARLIGI

ing. molecularity of the reaction

rus. молекулярность реакции, ж

Reaksiyaga kirishayotgan moddalarning faol kompleks hosil qilishda ishtirok etuvchi zarrachalar soni.

REAKSIYA TARTIBI

ing. reaction order

rus. порядок реакции, м

Kinetik tenglamadagi reaksiyaga kirishuvchi moddalar konsentratsiyalari ko'rsatkichlari yig'indisiga teng sonidir, reaksiya tartibi 0 dan 3 gacha bo'lgan qiymatlarni, kasr qiymatlarini olishi mumkin.

REAKSIYA TEZLIGI

ing. speed reaction

rus. скорость реакции, ж

Reaksiya tezligi ta'sir etuvchi moddalar konsentratsiyasining vaqt birligida o'zgarishi bilan belgilanadi, uning tezligi v , odatda, grammolekulalar bilan ifodalanadi.

REAKSIYANING ISSIQLIK EFFEKTI

ing. thermal effect of the reaction

rus. тепловой эффект реакции, м

Kimyoviy reaksiyalarda chiqadigan yoki yutiladigan energiya issiqlik energiyasi tarzida bo'lishi reaksiyaning issiqlik effekti deyiladi.

REAKTIV

ing. reagent, chemical agent,

rus. chemical reagent реактив, м

1. Kimyoviy tahlil, tadqiqot yoki boshqa laboratoriya ishlari uchun mo'ljallangan kimyoviy preparatlar.
2. Muayyan kimyoviy reaksiya sodir bo'lishiga olib keladigan modda.

REAKTOR

ing. reagent

rus. реактор, м

Kimyoviy reaksiyalar o'tkaziladigan apparatlar (qurilmalar), sanoatda kolonna, kamera, avtoklav va boshqa nomlar bilan ataladi.

REALGAR

ing. realgar

rus. реальгар, м

AsS tarkibli ma'dan, qizg'ish-sariq rangli, d 3,4-3,6 g/sm³, qattiqligi 1,5-2. Tarkibi, ba'zan, As₄S₄ shaklida ham yoziladi, kristall tuzilishi murakkab, alohida As₄S₄ molekulalaridan tuzilgan, oltingugurt ionlari kvadrat, mishyak esa tetraedr hosil qiladi. Kvadrat

va tetraedrning markazlari bir-biriga to'g'ri keladi, monoklinik sinxoniyada kristallanib, prizmatik kristallarni hosil qiladi, rangi olovli qizildan to'q sariq, qattiq donador massalar, qo'shimchalar yoki chang tuproqli birikmalar shaklida uchraydi.

REDUKTAZALAR

ing. reductases

rus. редуктазы, мн

Qaytarilish jarayonini vujudga keltiruvchi fermentlar.

REFAOL

ing. reagent

rus. реактив, м

Kimyoviy tahlil, kimyoviy sintez, turli tadqiqot haqida kimyoviy ishlab chiqarish uchun ishlatiladigan kimyoviy birikma. Refaollar noorganik, organik, biokimyoviy va boshqa turda bo'ladi, ular refaol deb ataladi, ikkinchisi esa substrat yoki reaksiyaga kirishayotgan modda deb ataladi.

REFRAKTOMETR

ing. refractometer

rus. рефрактометр, м

Refraktometr yorug'likning sinish indeksini o'lchaydigan asbob.

REFRAKTOMETRIYA

ing. refractometry

rus. рефрактометрия, ж

Moddalarni tekshirishda qo'llaniladigan antik usullarning biri, yorug'lik nuri bir muhitdan ikkinchi muhitga o'tganda o'z yo'nalishini o'zgartiradi, ya'ni sinadi, sinish yorug'likning turli muhitga turli tezlik bilan o'tishidan kelib chiqadi, bir muhitdan ikkinchi muhitga o'tganda uning rangi va sinish burchaklari sinusining nisbati shu ikki muhit uchun o'zgarmas

$$\text{miqdordir: } = \frac{\sin \alpha}{\sin r} = n$$

n – sinish ko'rsatkichi;

α – nurning tushish burchagi;

r – nurning sinish burchagi.

REGEOSELEKTIV REAKSIYA

ing. regioselective reaction

rus. регеоселективная реакция, ж

Aloqalarni uzish va hosil qilishning bir usuli boshqa mumkin bo'lgan usullardan ustun bo'lgan hodisa, regiosektivlik darajasiga qarab, reaksiyalar

qisman yoki to'liq regiosektiv bo'lishi, bir nechta strukturaviy izomerik mahsulotlar hosil bo'lgan holatlarga tegishli. Mazkur hodisa molekulaning turli guruhlarini o'rtasidagi bog'lanish qobiliyatining har xilligi sababli raqobat bilan bog'liq.

REGLAMENT

ing. regulations

rus. регламент, м

Texnologiya jarayonini ta'riflash.

REKTIFIKATSIYA¹

ing. rectification

rus. ректификация, ж

Suyuqlikning qayta-qayta bug'lanishi va bug'laning kondensatsiyasi bilan suyuqlik aralashmalarini qaynash haroratlari bilan farq qiluvchi amalda sof tarkibiy qismlarga ajratish. U sanoatda keng qo'llaniladi, fusel moylari va aldegid fraksiyalarini ajratish bilan etanol ishlab chiqarishda, benzin, kerosin va boshqa fraksiyalarni neftdan ajratish uchun, havo komponentlarini (kislorod, azot, inert gazlar) ishlab chiqishda qo'llaniladi.

REKTIFIKATSIYA²

ing. rectification, fractionation, fractional distillation

rus. ректификация, м

Suyuqlikning takroriy bug'lanishi va bug'larning kondensatsiyasiga asoslangan suyuqliklar aralashmalarini ajratish.

RENAT KISLOTA

ing. rhenous acid

rus. ренистая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: H_2ReO_4 – beqaror modda.

RENATLAR

ing. renata

rus. ренаты, мн

H_2ReO_4 ning tuzlari, beqaror moddalar.

RENITLAR

ing. renity

rus. рениты, мн

Renit kisloata H_2ReO_3 ning tuzlari: K_2ReO_3 , Na_2ReO_3 .

RENIY

ing. rhenium

rus. рений, м

Kimyoviy element, kimyoviy belgisi – Re. Davriy jadvalning VII guruh elementi, tartib raqami 75, atom massasi – 186,3, d 20,9 g/sm³, t_{suyuq.} 3186°C, t_{qayn.} 5596°C chamasida. H₂SO₄, HNO₃ da eriydi, HF da va HCl da erimaydi.

RENIY (I)-BROMID (RENIY MONOBROMID)

ing. rhenium monobromide (rhenium monobromide)
rus. рений однобромистый (монобромид рения), м
Kimyoviy formulasi: ReBr, yashimtir-qora kristall modda.

RENIY (III)-XLORID (RENIY TRIXLORID)

ing. rhenium trichloride (rhenium trichloride)
rus. рений треххлористый (трихлорид рения), м
Kimyoviy formulasi: ReCl₃, to'q qizil, yaltiroq kristall modda, suvda eriydi.

RENIY (IV)-FTORID (RENIY GEKSAFTORID)

ing. rhenium hexafluoride (rhenium hexafluoride)
rus. рений четырехфтористый (гексафторид рения), м
Kimyoviy formulasi: ReF₆ – och sariq modda, t_{suyuq.} 26°C, t_{qayn.} 48°C.

RENIY (VI)-FTORID (RENIY TETRAFTORID)

ing. rhenium tetrafluoride (rhenium tetrafluoride)
rus. рений шестифтористый (тетрафторид рения), м
Kimyoviy formulasi: ReF₆, och sariq modda, t_{suyuq.} 18,5°C, t_{qayn.} 33,7°C.

RENIY (IV)-FTORID (RENIY TETRAFTORID)

ing. rhenium tetrafluoride (rhenium tetrafluoride)
rus. рений четырехфтористый (дисульфид рения), м
Kimyoviy formulasi: tetraftorid ReF, to'q yashil modda, t_{suyuq.} 125°C, suv ta'sirida parchalanadi.

RENIY (IV)-SULFID (RENIY DISULFID)

ing. rhenium disulfide (rhenium disulfide)
rus. рений четырехсернистый (дисульфид рения), м
Kimyoviy formulasi: ReS₂ qora modda, suvda erimaydi.

RENIY (V)-XLORID (RENIY PENTAXLORID)

ing. rhenium pentachloride (rhenium pentachloride)
rus. рений пятихлористый (пентахлорид рения), м
Kimyoviy formulasi: ReCl₅, qo'ng'ir kristall modda.

RENIY GIDROKSID

ing. rhenium oxide hydrate
rus. рения гидрат окиси, м
Reni (IV)-gidroksid, kimyoviy formulasi: Re(OH)₄, qora-jigarrang modda. Reniy (II)-gidroksid, kimyoviy formulasi: Re(OH)₂.

RENIY IZOTOPLARI

ing. rhenium isotopes
rus. изотопы, рения, мн
¹⁸⁵Re – 38,2%, ¹⁸⁷Re – 61,8%.

RENIY OKSIBROMID

ing. rhenium bromide (rhenium oxybromide)
rus. бромooksirьения (оксидбромидрения), ж
Kimyoviy formulasi: ReO₃Br, t_{suyuq.} 40°C, t_{qayn.} 163°C, ReO₂Br₂ ham bor, u 70°C da parchalanadi.

RENIY OKSIDLARI

ing. rhenium oxides
rus. окислы рения, мн
Kimyoviy formulasi: ReO₂ – qora modda, suvda erimaydi. Re₂O₇ – sariq kristall modda, molyar massasi – 484,41g/mol, d 6,14-8,2g/sm³, t_{suyuq.} 220°C chamasida, t_{qayn.} 450°C (uchadi). ReO₃ – qizil kristall kukun, suvda erimaydi. ReO₄ – oq modda; d 8,4 g/sm³, t_{suyuq.} 150°C (parchalanadi), suvda, kislotada va ish-qorda eriydi.

RENIY OKSIFTORID

ing. rhenium fluoroxide (rhenium oxyfluoride)
rus. фторooksirьения (оксифторид рения), ж
Reni oksitetraftorid, kimyoviy formulasi: ReOF₄, t_{suyuq.} 40°C, t_{qayn.} 63°C.

RENIY OKSIXLORID

ing. rhenium oxychloride (rhenium oxychloride)
rus. хлороooksirьения (оксихлорид рения), ж
Reni trioksixlorid, kimyoviy formulasi: ReO₃Cl, rangsiz suyuq modda, t_{suyuq.} 5°C, t_{qayn.} 131°C. Reniy oksitetraftorid, kimyoviy formulasi: ReOCl₄ ham bor, qizg'ish-jigarrang modda, t_{suyuq.} 29°C, t_{qayn.} 223°C.

RENIY SULFID

ing. rhenium sulfide (rhenium sulfide)
rus. сернистый рений (сульфид рения), м
Reni (II) – sulfid, noorganik birikma, kimyoviy formulasi: ReS, reniy metali va sulfid kislota tuzi suvda erimaydigan qora amorf kukun.

RENIY XLORID

ing. rhenium chloride (rhenium chloride)
rus. хлористый рений (хлорид рения), м
Reni (IV) – xlorid, noorganik birikma, reniy meta-
li va xlorid kislota tuzi, kimyoviy formulasi: ReCl_4 ,
qora kristallar, suv bilan reaksiyaga kirishadi. Mol-
yar massasi – 328,02 g/mol, d 4,28-4,5 g/sm³.

RESEMIK SHAKL (ARALASHMA)

ing. recemic form (mixture)
rus. рецемическая форма
Resemik aralashma deyarli teng miqdorda mavjud
bo'lgan ikkita turli xil enantiomerdan iborat.

REBORMING REAKSIYASI

ing. reform reaction
rus. реакция реформатского, ж
Reforming reaksiyasi yuqori haroratda sodir bo'la-
di, bu uni ishga tushirishni sekinlashtiradi va qim-
mat yuqori haroratli materiallarni talab qiladi. Yo-
qilg'i tarkibidagi oltingugurt birikmalari ma'lum
katalizatorlarni zaharlaydi.

PANJARA

ing. lattice
rus. решетка, ж
Kristall holatdagi modda atomlarining (molekulalari,
ionlari) to'g'ri joylashishi, uch o'lchovda davriy tak-
rorlanishi bilan tavsiflanadi.

RETEN

ing. reten
rus. ретен, м
Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{18}\text{H}_{18}$, kristall modda, $t_{\text{suyuq.}}$
98–99°C (100,5–101°C), $t_{\text{qayn.}}$ 390°C, suvda eri-
maydi, spirtida, efirda va benzolda eriydi. $\text{C}_n\text{H}_{2n-18}$
qatoriga kiradigan uglevodorod.

REYMER-TIMAN REAKSIYASI

ing. Reimer-Timann reaction
rus. реакция Реймера-Тимана, ж
Fenolning xloroform bilan ishqoriy eritmadagi o'za-
ro ta'sirlanishi natijasida aromatik gidroksialdegid-
lar olish reaksiyasi.

REZERFORD

ing. rutherford
rus. резерфорд, м
Sekundda bir milliard yemirilish bir "rezerford", deb
ataladi.
q. "kyuri"ga

REZINA

ing. rubber
rus. резина, ж
Oltingugurtlangan tabiiy kauchukni vulkanizatsi-
ya qilish natijasida olingan elastik material-vulka-
nizatsiya qiluvchi modda bilan aralashtirib, keyin
isitiladi, vulkanizatsiya darajasiga ko'ra kauchuk
yumshoq (1–3% oltingugurt), yarim qattiq va qattiq
(30% dan ortiq oltingugurt; ebonit) ga bo'linadi.

REZINA ARALASHMALARI

ing. rubber compounds
rus. резиновые смеси, мн
Ko'p komponentli elastomerik bir xil tizim bo'lib,
unga kauchuklar, vulkanizatsiya qiluvchi vositalar,
yog'lar va boshqa plastifikatorlar, texnik uglerod,
bo'r, kaolin boshqa germetika moddalari va bosh-
qa komponentlar kiradi. Kauchuk aralashmasi kau-
chuk mahsulotlarini vulkanizatsiya usuli bilan ish-
lab chiqarish uchun mo'ljallangan.

REZONANS TUZILISH

ing. resonance structure
rus. резонансная структура, ж
Bir nechta tarkibiy tuzilmalarni rezonans gibridiga
birlashtirish orqali ma'lum molekularar yoki ko'p
atomli ionlardagi bog'lanishni tavsiflash usulidir.
Mezomerizm deb ham ataladi, delokalizatsiyalan-
gan elektronlarni tahlil qilish uchun alohida aha-
miyatga ega.

REZORSIN (1, 3-GIDROKSIBENZOL)

ing. resorcinol (1,3-dioxybenzene)
rus. резорцин (1, 3-диоксибензол), м
Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_6\text{O}_2$, rangsiz yoki och push-
ti kristall modda, d 1,272 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 110,7°C, $t_{\text{qayn.}}$
276,5°C. Suv, spirt va efirda eriydi.

RIBOZA

ing. ribose
rus. рибоза, ж
Riboza pentoza guruhidagi monosaxarid, rangsiz
kristallar, suvda oson eriydi va shirin ta'mga ega.
Barcha tirik hujayralardagi RNK tarkibida bo'ladi.
Riboza hosilasi – spirt ribit ko'pgina vitaminlar va
kofermentlar tarkibiga kiradi. d va l shaklidagi optik
faol va nafaol ratsemat holda bo'ladi.

RINMAN YASHILI

ing. Rinman greens
rus. зелень Ринмана (шведскаязелень), ж

Kobalt (II) – sinkati, kimyoviy formulasi: CoZnO_2 , analitik kimyoda ahamiyati bor.

RK_A

ing.

rus. рк_a

Birikma kislotaligining miqdoriy o'lchovi. $\text{RK}_a = -\lg K_a$

RODAN

ing. rodan

rus. родан, м

Kimyoviy formulasi: $(\text{SCN})_2$, sariq kristallardan iborat modda, faqat past haroratda barqaror bo'ladi: $t_{\text{suyuq.}} -2^\circ\text{C}$, birikmalari jihatidan galogenlarga nihoyatda o'xshaydi, hatto metallar bilan birikib, HCNS ga to'g'ri keladigan tuzlar hosil qiladi.

RODANID

ing. thiocyanat, sulphocyanate, sulphocyanide, rhodanide, rhodanate, sulphorhodanate, thiocyanide, sulphocyanic, sulphorhodanide

rus. роданид, м

Rodanid kislotasining tuzi.

RODANID KISLOTA

ing. rhodanic acid (rhodanic acid)

rus. роданистоводородная кислота (родановая кислота), ж

Kimyoviy formulasi: H-S-C=N , sariq rangli, o'tkir hidli suyuq modda, $t_{\text{suyuq.}} 5^\circ\text{C}$, qattiq holda oq kristall modda, 90°C dan yuqorida polimerlanib sarg'ayadi, bug'lari monomolekulyar. Yuqorida polimerlanib sarg'ayadi, bug'lari monomolekulyar.

RODANIDLAR

ing. rodanides

rus. роданиды, мн

Rodanid kislota HCNS tuzlari.

RODIY

ing. rhodium

rus. родий, м

Kimyoviy element, kimyoviy belgisi: Rh, davriy sistemaning VIII guruh elementi, tartib raqami 45, atom massasi – 102,9, kumushrang oq metall, $t_{\text{suyuq.}} 1965^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 4500^\circ\text{C}$, $d 12,44\text{g/sm}^3$; kislotalarda erimaydi, zar suvida erimaydi; platina guruhiga kiradi.

RODIY (II)-SULFID (RODIY MONOSULFID)

ing. rhodium full sulfur (rhodium monosulfide)

rus. олносернистый родий (моносulfид родия), м

Kimyoviy formulasi: RHS – to'q kulrang, barqaror modda, qizdirilganda ajraladi, suvda, kislotalarda, hatto zar suvida ham erimaydi.

RODIY (III)-GIDROKSID

ing. rhodium hydroxide

rus. гидрат окиси родия, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{Rh}(\text{OH})_3$, sariq kukun, suvda deyarli erimaydi, kislotalarda eriydi; kuchsiz asoslik xossalari bor, qizdirilsa, ajralib, RH_2O_3 hosil qiladi, $\text{RH}(\text{OH})_4$ – yashil modda, qizdirilganda ajraladi, suvda erimaydi, HCL da eriydi.

RODIY (III)-OKSID

ing. rhodium oxide

rus. окись родия, ж

Kimyoviy formulasi: RH_2O_3 kulrang kristall modda, kislotalarda, ishqorlarda va zar suvida erimaydi, 1100°C dan yuqorida ajraladi.

RODIY (III)-SULFAT

ing. rhodium sulfate

rus. серноокислый родий, м

Kimyoviy formulasi: $\text{RH}_2(\text{SO}_4)_3 \cdot 12\text{H}_2\text{O}$, sariq kristall modda, suvda yaxshi eriydi, qaynoq suvda ajraladi, spirtida erimaydi.

RODIY (III)-SULFID

ing. rhodium trisulfur

rus. трехсернистый родий, м

RH_2S_3 , qora modda, qizdirilganda ajraladi, suvda va kislotalarda erimaydi, hatto zar suvida va Br_2 da ham erimaydi.

RODIY (III)-XLORID

ing. rhodium trichloride (rhodium trichloride)

rus. треххлористый родий (трихлорид родия), м

Kimyoviy formulasi: RhCl_3 , qizg'ish-jigarrang kristall kukun, gigroskopik, $t_{\text{suyuq.}} 450-500^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 800^\circ\text{C}$ (uchadi), kristallgidrati $\text{RhCl}_3 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$ ham bor, u suvda eriydi, HCl oqimida 180°C gacha qizdirilganda suvsiz RhCl_3 hosil bo'ladi, bu ham suvda eriydi, ammo bundan yuqori haroratgacha qizdirilsa, suvda erimaydigan RhCl_3 hosil bo'ladi.

RODIY IZOTOPI

ing. rhodium isotopes

rus. изотопы родия, мн

^{103}Rh — 100%.

RODIY KARBONILLAR

ing. rhodium carbonyls

rus. карбонилы родия, мн

Kimyoviy formulasi: $[\text{Rh}(\text{CO})_4]_2$, qizg'ish-sariq modda;

Kimyoviy formulasi: $[\text{Rh}(\text{CO})_3]_x$, qizg'ish modda;

Kimyoviy formulasi: $[\text{Rh}_4(\text{CO})_{11}]$, qora modda.

RODIY QO'SHOKSID

ing. rhodium dioxide

rus. двуокись родия, ж

Kimyoviy formulasi: RhO_2 , jigarrang modda, kislotalarda, ishqorlarda va suvda erimaydi.

RODO-TUZLAR

ing. rhodo-salts

rus. родо-соли, мн

Ko'p halqali komplekslarga kiradi, normal va gidroksi bo'lishi mumkin, normal rodo-tuzga: $[(\text{H}_3\text{N})_5\text{Cr}-\text{OH}\cdots\text{Cr}(\text{NH}_3)_5]X_5$. Gidroksi rodo-tuzga misol: $[(\text{H}_3\text{N})_5\text{Cr}-\text{OH}\cdots(\text{NH}_3)_5] \frac{\text{ON}}{X}$

ROMAN SEMENTI

ing. roman cement

rus. цемент романский, м

Ohak va beton ishlab chiqarishda ishlatiladigan maxsus qurilma materiali. Roman sementi sariq-jigarrang yoki kulrang-yashil rangdagi kukun.

ROMBIK YOKI OKTAEDRIK OLTINGUGURT

ing. sulfur rhombic or octahedral

rus. сера ромбическая или октаэдрическая, ж

Odatdagi sharoitda oltingugurtning shu shakl o'zgarishi barqarordir. Shuning uchun tabiatda har vaqt shu oltingugurt uchraydi, d 2,07 g/sm³, t_{suyuuq} 112,8°C, t_{gayn} 444,5°C, suvda erimaydi, uglerod sulfidga eriydi (100 g CS₂ da 20° da 1,7 g) – benzol, toluol, xloroform, benzinlarda eriydi.

RONGALIT

ing. rongalit

rus. ронгалит, м

Sulfoksil kislota natriy tuzining aldegid bilan birikmasi, kimyoviy formulasi: $\text{Na}_2\text{H}_2\text{SO}_4 \cdot 2\text{HCHO} \cdot 4\text{H}_2\text{O}$, kristall modda, t_{suyuuq} 63°C, texnikada rongalit deb ataladi, matolarni bo'yashda kuchli qaytaruvchi sifatida ishlatiladi.

ROTOR

ing. rotor

rus. ротор, м

Bu jarayon ishlaydigan suyuqlikdan energiya oladigan yoki uni ishlaydigan suyuqlikka beradigan organlar joylashgan dvigatellar va ishlaydigan mashinalarning aylanadigan qismi dvigatellarning rotori qo'zg'aydigan miliga, ishlaydigan mashinalarning rotori qo'zg'almas miliga ulangan, rotor barabanlar, disklar, g'ildiraklar shaklida amalga oshiriladi.

ROZANILIN

ing. rosanilin

rus. розанилин, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{20}\text{H}_{20}\text{N}_3\text{Cl}$, triamido-trifinilmetan rangsiz plitalar, suvli eritmalar trifenilmetan qatoridagi bo'yoq, nurga chidamli emas, fuksiya gullarining rangiga o'xshashligi sababli fuksin deb nomlangan.

ROZE QOTISHMASI

ing. rose alloy

rus. розе сплав, с

Roze qotishmasi bu nemis kimyogari Valentin Rose Elder nomi bilan atalgan past erish nuqtasiga ega bo'lgan qotishma. Qotishma tarkibi: qalay (25%), qo'rg'oshin (25%), vismut (50%).

ROZENMUND REAKSIYASI

ing. rosenmudn reaction

rus. реакция розенмудна, ж

Xinolin va oltingugurt qo'shilgan bariy sulfat bilan aralashirilgan palladiy katalizatori ta'siri ostida kislota xlorangidridning aldegidgacha gidrogenlash bilan qaytarish reaksiyasi.

ROZEO-TUZLAR

ing. roseo salts

rus. розео-соли, мн

Geksamin tipiga kiradigan aralash funksiyali, qizg'ish rangli kompleks birikmalar:
Kimyoviy formulasi: $[\text{CO}(\text{NH}_3)_5\text{H}_2\text{O}]\text{Cl}_3$, unda ammiak bo'lgani uchun, uni ammiakat deyish, suv bo'lgani uchun, akvabirikma deyish mumkin, suvsiz rozeo-tuz bo'lmaydi, suv kompleks ion tarkibiga kiradi, xlor ionini boshqa kislota qoldiqlariga almashtirib, boshqa rozeo-tuzlar olish mumkin.

ROZOL KISLOTA

ing. rosolic acid

rus. розоловая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{20}\text{H}_{16}\text{O}_3$, qizg'ish-jigarrang kristall modda; indikator, t_{suyuuq} 308–310°C (parcha-

lanadi) – suvda oz eriydi, spirtda va efirda yaxshi eriydi.

RUBIDIY

ing. rubidium

rus. рубидий, м

Kimyoviy element, kimyoviy belgisi: Rb, davriy jadvalning I guruh elementi, tartib raqami 37, atom massasi – 85,45, d 1,532 g/sm³, t_{suyuq} 39°C, t_{qayn} 696°C, kumushday oq yumshoq metall, alangani pushtiga bo'yaydi, faol metall, havoda nihoyatda oson oksidlanadi, suvda va spirtda eriydi, suvni parchalaydi.

RUBIDIY BROMID

ing. rubidium bromide

rus. бромистый рубидий (бромид рубидия), м

RbBr – kubik kristallardan iborat yaltiroq, rangsiz kukun, atom massasi – 165,37 g/mol, d 3,35 g/sm³, t_{suyuq} 682°C, t_{qayn} 1340°C, suvda eriydi, spirtda erimaydi, tibbiyotda ishlatiladi.

RUBIDIY FOSFAT

ing. rubidium phosphate

rus. фосфорнокислый рубидий (фосфат рубидия), м

Kimyoviy formulasi: Rb₃PO₄, rangsiz kristall modda, suvda yaxshi eriydi, molyar massasi – 351,37 g/mol. Rubidiy ortofosfat rangsiz kristallar hosil qiladi, suvda yaxshi eriydi, suvli eritma anion gidrolizi tufayli ishqoriy reaksiyaga ega. Mutlaq etanolda o'zina eriydi, lekin azeotropik etanolda yaxshi eriydi, Rb₃PO₄·4H₂O kristallogidrat hosil qiladi.

RUBIDIY FTORID

ing. rubidium fluoride

rus. фтористый рубидий (фторид рубидия), м

Kimyoviy formulasi: RbF, noorganik birikma, kubsimon kristallardan iborat rangsiz modda. Molyar massasi – 104,47 g/mol, d 2,88g/sm³, t_{suyuq} 760°C, t_{qayn} 1410°C. Rubidiy va ftorid kislota tuzi, suvda oson eriydi, kristall ogidratlar hosil qiladi, suyultirilgan ftorid kislota ta'sirida rubidiy oksidi, uning gidroksidi yoki karbonat ta'sirida olinadi, maxsus oynalarning tarkibiy qismi va optik material sifatida ishlatiladi.

RUBIDIY GEKSANITROKOBALTIAT

ing. rubidium hexanitrocobaltiate

rus. рубидий гексанитрокобальтиат, м

Kimyoviy formulasi: Rb[CO(NO₂)₆]·H₂O – kompleks tuz, suvda erimaydi.

RUBIDIY GIDRID

ing. rubidium hydrogenide

rus. рубидий водородистый (гидрид рубидия), м
RBH – prizmatik kristallardan iborat modda, shuning uchun RBH tuz deb qaraladi, molyar massasi – 86,48 g/mol, d 2,6 g/sm³, 300°C da parchalanadi, suvda va kislotalarda ham ajraladi.

RUBIDIY YODID

ing. rubidium iodide

rus. рубидий иодистый (иодид рубидия), м

RbJ – kubsimon kristallardan iborat modda. Molyar massasi – 212,37 g/mol, d 3,55 g/sm³, t_{suyuq} 642°C, t_{qayn} 1300°C; suvda eriydi, tibbiyotda ishlatiladi, lyuminessent materiallarning tarkibiy qismi sifatida qattiq oqim manbalarining elektrolitlar komponenti.

RUBIDIY IZOTOPLARI

ing. rubidium isotopes

rus. изотопы рубидия, мн

Yadroda turli xil neytronlar bo'lgan rubidiy kimyoviy elementining turlari, massa soni 71 dan 102 gacha, o'ndan ortiq yadro izomerlari bo'lgan rubidiy izotoplari ma'lum. Tabiiy rubidiy ikki izotopning aralashmasidir, bitta barqaror ⁸⁵Rb (izotoplarining tarqalishi 72,2 %) va koinotning yoshidan kattaroq katta yarim umrga ega ⁸⁷Rb (izotoplarining tarqalishi 27,8 %) yarim yemirilish davri 49,23 mlrd. yil. ⁸⁷Rb radiofaolligi tufayli tabiiy rubidiy 860 kbk/kg atrofida o'ziga xos faollikka ega. Eng uzoq umr ko'rgan sun'iy radioizotop ⁸³Rb bo'lib, yarim yemirilish davri 86,2 kun.

RUBIDIY KARBID

ing. rubidium carbonaceous

rus. рубидий углеродистый (карбид рубидия), м
Kimyoviy formulasi: Rb₂C₂ – rangsiz kristall modda.

RUBIDIY KARBONAT

ing. rubidium carbonate

rus. рубидий углекислый (карбонат рубидия), м
Kimyoviy formulasi: Rb₂CO₃ – oq kristall kukun, gigroskopik, t_{suyuq} 837°C, suvda, spirta eriydi.

RUBIDIY KARBONIL

ing. rubidium carbonyl

rus. рубидия карбонил, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{Rb}(\text{Co})_2$ – qattiq modda, suv ta'sirida parchalanadi.

RUBIDIY MOLIBDAT

ing. rubidium molybdate

rus. рубидий молибденовокислый (молибдат рубидия), м

Kimyoviy formulasi: Rb_2MoO_4 – oq kristall gigroskopik modda. Molyar massasi – 330,87 g/mol, d 3,8 g/sm³, t_{suyuq} 958°C; suvda yaxshi eriydi (100 g suvda 18°C da 67,88 g), molibden (VI) – oksidini rubidiy gidroksidning iliq eritmasida eritish orqali olinadi.

RUBIDIY NITRAT

ing. rubidium nitrate

rus. азотнокислый рубидий (нитрат рубидия), м
Kimyoviy formulasi: RbNO_3 – rangsiz kristall modda. Molyar massasi – 147,47 g/mol, d 3,11 g/sm³, t_{suyuq} 313°C, suvda yaxshi eriydi, ishqoriy metall rubidiy va nitrat kislotaning tuzi, rangsiz gigroskopik kristall modda, hidsiz. Rubidiy nitrat, nitrat kislotaning rubidiy metali, uning oksidi, gidroksidi yoki karbonatiga ta'siri natijasida olinadi.

RUBIDIY NITRID

ing. rubidium nitrogenous

rus. азотистый рубидий (нитрид рубидия), м
Kimyoviy formulasi: Rb_3N – qizil, qattiq modda.

RUBIDIY OKSID

ing. rubidium oxide

rus. рубидия окись, ж

Kimyoviy formulasi: Rb_2O – kubsimon kristallardan iborat sariq rangli modda, molyar massasi – 186,94 g/mol, d 3,72 g/sm³, t_{suyuq} 505°C. Suvga shiddatli ta'sir etib, RbOH ishqorni hosil qiladi, 400°C da ajralad, organik sintezda katalizator sifatida ishlatiladi.

RUBIDIY OZONID

ing. rubidium ozone

rus. рубидий озонкислый, м

Kimyoviy formulasi: $2\text{RbOH}\cdot\text{O}_2$ – qizg'ish-sariq, qattiq modda.

RUBIDIY PEROKSID

ing. rubidium peroxide

rus. рубидия перекись, ж

Kimyoviy formulasi: RbO_2 – sariq qattiq modda, t_{suyuq} 412°C, rubidiyning Rb_2O_2 , Rb_2O_3 tarkibli peroksidlari ham bor.

RUBIDIY PERXLORAT

ing. rubidium perchlorate

rus. хлорнокислый рубидий (перхлорат рубидия), м

Kimyoviy formulasi: RbClO_4 – rombik kristallardan iborat rangsiz modda, molyar massasi – 184,92 g/mol, d 2,9 g/sm³, t_{suyuq} 606°C, qizdirilganda parchalanadi, suvda oz eriydi.

RUBIDIY POLISULFIDLAR

ing. rubidium sulfurous

rus. рубидий м ногосернистые (полисульфиды рубидия), мн

Kimyoviy formulasi: Rb_2S_x larda x 6 gacha yetadi, Rb_2S_5 – qizil rangli, rombik kristallardan iborat gigroskopik modda, molyar massasi – 203,00 g/mol, d 2,618 g/sm³, t_{suyuq} 225°C, suvda ajraladi.

RUBIDIY SULFID

ing. rubidium sulphide

rus. сернистый рубидий (сульфид рубидия), м
Kimyoviy formulasi: Rb_2S , gigroskopik kristall modda, d 2,912 g/sm³, $\text{RbS}\cdot 4\text{H}_2\text{O}$ ham bor, u 200°C da kristallizatsiya suvini yo'qotadi.

RUBIDIY SULFAT

ing. rubidium sulfate

rus. сернокислый рубидий (сульфат рубидия), м
Kimyoviy formulasi: Rb_2SO_4 – rombik kristallardan iborat rangsiz modda, molyar massasi – 267,00 g/mol, d 43,613 g/sm³, t_{suyuq} 1060°C, suvda eriydi, tibbiyotda ishlatiladi, anorganik kimyoda katalizator sifatida ishlatiladi.

RUBIDIY XLORAT

ing. rubidium chlorate

rus. хлорноватокислый рубидий (хлорат рубидия), м

Kimyoviy formulasi: RbClO_3 – rangsiz kristall modda. Molyar massasi – 168,92 g/mol, d 3,19 g/sm³; t_{suyuq} 342°C, suvda eriydi, sekin qizdirilganda u 342°C da eriydi, tez qizdirilganda portlash bilan parchalanadi. Kuchli oksidlovchi moddadir, qattiq holatda uglerod, oltingugurt va boshqa kamaytiruvchi moddalar bilan aralashganda, qizdirilganda yoki urilganda portlaydi.

RUBIDIY XLORID

ing. rubidium chloride

rus. хлористый рубидий (хлорид рубидия), м
Kimyoviy formulasi: $RbCl$ – rangsiz yoki oq kubsimon kristall kukun, molyar massasi – 120,97 g/mol, d 2,76 g/sm³, t_{suyuq} 715°C, t_{qayn} 1390°C, suvda, spirtida eriydi, yoqilg'i tarkibidagi elektrolit, mexanik xususiyatlarini yaxshilash uchun maxsus quyma temirlarga qo'shimcha sifatida ishlatiladi, tibbiyotda u normotimik va antidepressant sifatida ishlatiladi.

RUDA

ing. ore

rus. руда, ж

Foydali tarkibiy qismlarning birikmalarini o'z ichiga olgan foydali qazilmalarning bir turi, tabiiy ma'dan hosil bo'lishi, bu qismlarni qazib olishni iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiq qiladi, o'zida metall va metallmas saqlagan ruda ma'danlari o'rtasida farq bor, rudani qayta ishlash qobiliyati uning zaxiralari bilan belgilanadi, texnologiyaning rivojlanishi natijasida o'zgaradi, vaqt o'tishi bilan ishlatilgan rudalar va ma'danlar doirasi kengayadi.

RUDALARNI BOYITISH

ing. ore beneficiation

rus. обогащение руд, с

Rudalarni bekorchi jinslardan tozalash rudalarni boyitish bo'lib, ular flotatsiya usuli rudalarni boyitish ma'danlarni fizik yoki kimyoviy xossalari farqi bo'yicha bir-biridan ajratish usullari to'plamidir.

RUF REAKSIYASI

ing. orf reaction

rus. орф реакция, ж

Uch valentli temir tuzi ishtirokidagi aldan kislota tuziga vodorod peroksid ta'sir ettirib, aldoza ugle-rod atomlarini bittaga qisqartirish reaksiyasi.

RUTENAT KISLOTA

ing. ruthenic acid

rus. рутениевая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: H_2RuO_4 faqat eritmada ma'lum.

RUTENATLAR

ing. ruthenates

rus. рутенаты, мн

Rutenat kislota H_2RuO_4 ning tuzlari.

RUTENIY

ing. ruthenium

rus. рутений, м

Kimyoviy formulasi: Ru, davriy sistemaning VII guruh elementi, tartib raqami 44, atom massasi – 101,76, kumushrang oq metall. d 12,2 g/sm³, t_{suyuq} 2450°C, t_{qayn} 4900°C; kislotalarda va zar suvida erimaydi, suyuqlangan ishqorlarda eriydi, platina guruhiga kiradi, qora amorf ruteniy ham bor, d 8,6 g/sm³.

RUTENIY (III)-XLORID (RUTENIY TRIXLORID)

ing. ruthenium trichloride

rus. треххлористый рутений (трихлорид рутения), м

Kimyoviy formulasi: $RuCl_3$, qizg'ish-qo'ng'ir kristallardan iborat gigroskopik modda. Molyar massasi – 207,43 g/mol, d 3,11 g/sm³; 500°C dan yuqorida ajraladi, suvda, kislotalarda eriydi.

RUTENIY-(IV)-XLORID (RUTENIY TETRAXLORID)

ing. ruthenium tetrachloride

rus. четыреххлористый рутений (тетрахлорид рутения), м

Kimyoviy formulasi: $RuCl_4$ – bu modda hali erkin holda olinmagan, beqaror, faqat oraliq mahsulot holda ma'lum. Molyar massasi – 242,88 g/mol. Ruteniy (IV)-xlorid jigarrang gigroskopik kristallarni hosil qiladi, $RuCl_4 \cdot 5H_2O$ tarkibidagi kristallgidrat hosil qiladi, sovuq suvda va etanolda eriydi.

RUTENIY-(V)-FTORID (RUTENIY PENTAFTORID)

ing. ruthenium pentafluoride

rus. пятифтористый рутений (пентафторид рутения), м

Kimyoviy formulasi: RuF_5 – to'q yashil rangli kristall modda. Molyar massasi – 196,06 g/mol, t_{suyuq} 101°C, t_{qayn} 270°C, d 2,963 g/sm³. ruteniy (V) – ftorid quyuq yashil kristallarni hosil qiladi, suv bilan gidrolizlanadi.

RUTENIY IZOTOPLARI

ing. ruthenium isotopes

rus. изотопы рутения, мн

Yadroda turli xil neytron tarkibiga ega bo'lgan ruteniy kimyoviy element atomlarining turlari, tabiiy ruteniy yettita barqaror izotopdan iborat (⁹⁶Ru, ⁹⁸Ru, ⁹⁹Ru, ¹⁰⁰Ru, ¹⁰¹Ru, ¹⁰²Ru va ¹⁰⁴Ru), ruteniyni eng uzoq umr ko'rgan radioizotopi ¹⁰⁶Ru bo'lib, uning ya-

rim umri 1,02 yil. ^{103}Ru va ^{106}Ru izotoplari, xususan, yadro reaktorlarida uranning yadro bo'linishi paytida, parchalanish mahsulotlarining taxminan 3% va 0,4% miqdorida hosil bo'ladi.

RUTENIY KARBONILLARI

ing. ruthenium carbonyls

rus. карбонилы рутения, мн

Kimyoviy formulasi: $\text{Ru}(\text{CO})_5$ – rangsiz kristall modda, $t_{\text{suyuq}} -22^\circ\text{C}$, $\text{Ru}(\text{CO})_9$ – qizg'ish-sariq qattiq modda, suvda erimaydi, $\text{Ru}(\text{CO})_4$ – qizg'ish-sariq modda, HCl da va HBr da eriydi.

RUTENIY OKSIDLARI

ing. ruthenium oxides

rus. рутения окислы, мн

Kimyoviy formulasi: RuO_2 – ruteniy (iv)-oksid, ko'kimtir-qora, tetraedrik kristallardan iborat modda, $d 6,97 \text{ g/sm}^3$, suvda, kislotalarda erimaydi, suyuqlantirilgan kohda eriydi, RuO_4 – ruteniy (VI-II)-oksid, oltindek sariq kristall modda: $d 3,28 \text{ g/sm}^3$, suvda eriydi, beqaror, uchuvchan, bug'ining o'tkir hidi bor, nihoyatda zaharli.

RUTIL

ing. rutile

rus. рутил, м

Rutil (lotincha "rutillus" – sariq-qizil, oltin-qizil) – oksid sinfining minerali, titan dioksidi TiO_2 ning eng keng tarqalgan polimorfik modifikatsiyasi. Izomorf aralashmalar: Cr, Nb, Ta, V, Sn. Rutil turlari: struverit – tarkibida 47% gacha Ta_2O_5 aralashmasi mavjud, ilmenorutil – Nb_2O_5 42% gacha, nigrin – temir rutil.

RUX

ing. zinc

rus. цинк, м

Kimyoviy element, kimyoviy belgisi – Zn, davriy jadvalning II guruh elementi, tartib raqami 30, atom massasi – 65,38. Yaltiroq och ko'kimtir metall, havoda oksid va gidroksikarbonat bilan qoplanadi, bu qavat uni oksidlanishdan saqlaydi, $t_{\text{suyuq}} 419,4^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn}} 907^\circ\text{C}$, $d 6,9-7,2 \text{ g/sm}^3$, suvda erimaydi, kislota va ishqorlarda eriydi, uy jihozlari tayyorlashda, ruxlashda, galvanika elementlari va qotishmalar tayyorlashda ishlatiladi.

RUX ATSETAT

ing. zinc acetate

rus. уксуснокислый цинк (ацетат цинка), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Zn}(\text{CH}_3\text{COO})_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, monoklinik kristallardan iborat rangsiz modda, molyar massasi – 219,50 g/mol, $d 1,72 \text{ g/sm}^3$, $t_{\text{suyuq}} 235-257^\circ\text{C}$, spirta, suvda eriydi, 100°C da suvsizlanadi, rux atsetatning gidrat va suvsiz shakli rangsiz kristallar bo'lib, suvda va ko'plab organik erituvchilarda eriydi. Rux atsetat digidrat sirka kislotasining zaif hidiga ega.

RUX BILAN QOPLASH

ing. zincing

rus. цинкование, с

Rux yoki uning qotishmalarini metall mahsuloti yuzasiga ma'lum fizik va kimyoviy xususiyatlarni berish uchun surtish jarayoni.

RUX BROMID

ing. zinc bromide

rus. бромистый цинк (бромид цинка), м

Kimyoviy formulasi: ZnBr_2 , rombik kristallardan iborat rangsiz kukun, $t_{\text{suyuq}} 394^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn}} 650^\circ\text{C}$, $d 4,2 \text{ g/sm}^3$, gigroskopik, havoda yoyiladi, 100 g sovuq suvda 390 g, 100°C da 670 g eriydi, spirt va efrida ham eriydi, tibbiyotda va fotografiyada, radiatsiyaga qarshi ekranlar uchun plomba sifatida, elektrotexnikada elektrolit sifatida ishlatiladi.

RUX DIATSIDODIAMINLAR

ing. zinc diacidodiamines

rus. цинка диацидодиамины, мн

Kimyoviy formulasi: $[\text{Zn}(\text{NH}_3)_2\text{Cl}_2]$, diatsidodiamin tipiga kiradigan kompleks birikma, bu tipning umumiy formulasi – $[\text{MeA}_2\text{X}_2]_{n-2}$.

RUX DIETIL

ing. zinc diethyl

rus. диэтилцинк, м

Kimyoviy formulasi: $\text{Zn}(\text{C}_2\text{H}_5)_2$, suyuqlik, havoda alangalanadi, molyar massasi – 123g/mol, $t_{\text{suyuq}} -30^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn}} 118^\circ\text{C}$, $t_{\text{parchal}} 200^\circ\text{C}$, $d 1,1826 \text{ g/sm}^3$, havoda oksidlanadi, murakkab suv, ammiak, spirta va boshqa kislородli organik moddalar bilan yaxshi reaksiyaga kirishadi.

RUX FOSFAT

ing. zinc phosphate

rus. цинк фосфорнокислый (фосфат цинка), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Zn}_3(\text{PO}_4)_2 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$ – oq kristall kukun, $d 3,04 \text{ g/sm}^3$.

RUX FTORID

ing. zinc fluoride

rus. цинк фтористый (фторид цинка), м
Kimyoviy formulasi: ZnF_2 – rangsiz kristall modda, t_{suyuuq} 872°C, t_{qayn} 1500°C, d 4,95 g/sm³, suvda oz eriydi, qaynoq kislotada eriydi, uni bir necha usul bilan olish mumkin: suvli eritmada ftor tuzining rux xlorid bilan reaksiyasi natijasida rux ftorid va tegishli xlorid hosil bo'ladi. Rux metallining ftor gazi bilan o'zaro ta'siri hamda vodorod ftoridining rux bilan reaksiyasi natijasida vodorod gazi (H_2) va ZnF_2 hosil bo'ladi.

RUX GIDROKSID

ing. zinc oxide hydrate

rus. гидрат окиси, цинка ж

Kimyoviy formulasi: $Zn(OH)_2$ – amorf oq kukun, amfoter, kristall shakli ham bor. Molyar massasi – 99,38474 g/mol, d 3,08 g/sm³; t_{ajral} 125°C, kislotada va ishqorlarda eriydi, u standart sharoitlarda rangsiz kristallar bo'lib, amorf moddadir, hozirgi vaqtda 5 ta polimorfik modifikatsiya ma'lum, ulardan faqat rombik singoniya bilan modifikatsiya barqaror, rux gidroksidi suvda deyarli erimaydi, amfoter xususiyatlarini namoyish etadi.

RUX YODID

ing. zinc iodide

rus. цинк иодистый (иодид цинка), м

Kimyoviy formulasi: ZnJ_2 – oq yoki sarg'ish gigroskopik, oktaedrik kristallardan iborat modda. Molyar massasi – 319,218 g/mol, d 4,70 g/sm³, t_{suyuuq} 446°C, t_{qayn} 624°C, havoda yoyiladi, yorug'da sarg'ayadi, 1 l suvda 14 mol eriydi, $ZnJ_2 \cdot 2H_2O$ tarkibli kristallgidrati bor, ZnI_2 kristali g'ayrioddiy tuzilishga ega. Rux atomlari $ZnCl_2$ singari tetraedrning yuqori qismida joylashgan bo'lsa-da, bu tetraedrlarning guruhlari vertikal ravishda volumetrik tuzilishga bog'langan "super tetraedrlar" Zn_4I_{10} hosil qiladi, ushbu xususiyatlar bilan yodid rux bromidga o'xshaydi.

RUX IZOTOPLARI

ing. zinc isotopes

rus. изотопы цинка, мн

Yadroda turli xil neytron tarkibiga ega bo'lgan rux kimyoviy elementining atomlari turlari, rux beshta barqaror izotopga ega (^{64}Zn , ^{66}Zn , ^{67}Zn , ^{68}Zn va ^{70}Zn), eng uzoq umr ko'rgan radioizotop ^{65}Zn bo'lib, uning yarim umri 244 kun, izotoplarning tarqalishi ko'pgina tabiiy namunalar uchun berilgan.

RUX KARBONAT

ing. zinc carbonate

rus. углекислый цинк (карбонат цинка), м

Kimyoviy formulasi: $ZnCO_3$ – romboedrik kristallardan iborat oq kukun. Molyar massasi – 125,38 g/mol, d 4,42 – 4,45 g/sm³, 300°C da CO_2 ni yo'qotadi, suvda erimaydi, kislotada, ishqorda va ammoniy tuzlari eritmasida eriydi. Mis, magniy, marganes, temir, kobalt, kadmiy aralashmalari bo'lgan $ZnCO_3$ rux karbonatidan iborat, u ipak ishlab chiqarishda, neft-kimyo va kimyo sanoatida, noorganik o'g'itlar ishlab chiqarishda katalizator sifatida ishlatiladi.

RUX KUPOROSI (RUX SULFAT)

ing. zinc vitriol

rus. цинковый купорос, м

Kimyoviy formulasi: $ZnSO_4$ – sulfat kislotaning ruxli tuzi, shaffof, rangsiz, hidsiz, ammo o'tkir va biriktiruvchi ta'mga ega kristallardan tashkil topgan. Molyar massasi – 161,47 g/mol, d 3,8 g/sm³, t_{suyuuq} 680°C, t_{qayn} 740°C. Rux sulfat eritmalaridan bug'lanish va kristallanish yo'li bilan olinadi: $Zn + H_2SO_4 = ZnSO_4 + \uparrow H_2$, kimyo sanoati uchun xomashyo sifatida, turli xil dori-darmonlarni tayyorlash uchun farmakologik ishlab chiqarishda rux sulfat ham ishlatiladi.

RUX KUPOROSI ISHLAB CHIQARISH APPARATCHISI

ing. zinc oxide technician

rus. техник по производству оксида цинка, м

Rux sulfat eritmalarining sofligi va konsentratsiyasini aniqlash, tahlillar o'tkazish, saytdagi texnologik rejimning buzilishi sabablarini bartaraf etish, uskunaning ishlashi va holatini kuzatish, rux saqlovchi xomashyoni tuzlash, filtrlash, rux sulfat eritmasini tozalash jarayonlari muvofiqlashtirish ishlarini bajaruvchi xodim.

RUX NITRAT

ing. zinc nitrate

rus. цинк азотнокислый (нитрат цинка), м

Kimyoviy formulasi: $Zn(NO_3)_2 \cdot 6H_2O$, tetraedrik kristallardan iborat rangsiz modda. Molyar massasi – 189,40 g/mol, d 2,065 g/sm³, t_{suyuuq} 36,4°C, t_{qayn} 131°C, suvda yaxshi eriydi, sanoatda tolalarni bo'yovchi modda sifatida ishlatiladi.

RUX NITRID

ing. zinc nitrous

rus. цинк азотистый (нитрид цинка), м

Kimyoviy formulasi: Zn_3N_2 , kubsimon kristall ko'rinishdagi qora yoki to'q yashil modda. Molyar massasi – 244,15 g/mol, d 6,22 g/sm³, suv ta'sirida sekin parchalanadi, rux nitridi 200°C dan yuqori haroratlarda anaerob muhitda ruxamid (rux diamid) ning termik parchalanishi natijasida hosil bo'lishi mumkin.

RUX NITRIT

ing. zinc nitrite

rus. цинк азотистокислый (нитрит цинка), м
Kimyoviy formulasi: $Zn(NO_2)_2$, beqaror, suvda gidrolizlanib ketadi.

RUX OKSID

ing. zinc oxide

rus. окисьцинка, ж

Kimyoviy formulasi: ZnO , oq kristall kukun yoki rangsiz kristallar, vursit tipidagi olti burchakli sinkoniyada kristallanadi, Molyar massasi – 81,408 g/mol, d 5,61 g/sm³; $t_{suyuc.}$ 1975°C, 1800°C gacha qizdirilganda gaz holatga o'tadi, amfoter, suvda oz eriydi, kislotalarda eriydi, qizdirilganda sarg'ayadi, tabiatda u sinkit ma'dan shaklida uchraydi.

RUX PEROKSID

ing. zinc peroxide

rus. перекись цинка, ж

Kimyoviy formulasi: ZnO_2 , kub singoniya ko'rinishidagi kristall sariq modda. Molyar massasi – 97,37 g/mol, d 1,571 g/sm³, 212°C da portlaydi, kislotalarda parchalanadi, suvda erimaydi, antibiotiklar kashf qilinishidan oldin antiseptik sifatida ishlatilgan, pirotexnika sohasida ham qo'llaniladi.

RUX SIANID

ing. zinc cyanide

rus. цианистый цинк (цианид цинка), м

Kimyoviy formulasi: $Zn(CN)_2$, rombik kristallardan iborat rangsiz modda. Molyar massasi – 117,42 g/mol, d 1,852 g/sm³, zaharli, qizdirilganda (800°C) parchalanadi, suvda, spirtida erimaydi. Rux tuzlari eritmalarini stexiometrik ravishda kerakli miqdordagi kaliy sianidi bilan reaksiyasi natijasida hosil bo'ladi, organik sintezda katalizator sifatida va galvanoplastikada ishlatiladi.

RUX SULFAT

ing. zinc sulfate

rus. сернокислый цинк (сульфат цинка), м

Kimyoviy formulasi: $ZnSO_4 \cdot 7H_2O$ – rombik prizmalar shaklidagi kristallardan iborat rangsiz modda, d – 1,966 g/sm³, $t_{suyuc.}$ 39°C; 1 l suvda 20°C da 3,358 mol eriydi, spirtida erimaydi, tibbiyotda bo'yoqlar tayyorlashda va chitlarga gul bosishda ishlatiladi.

RUX SULFID

ing. zinc sulfide

rus. сернистый цинк (сульфид цинка), м

Kimyoviy formulasi: $ZnS \cdot H_2O$ – oq kukun, tabiatda uchraydigan ZnS aldama rux bo'lib, d 4,090 g/sm³, $t_{suyuc.}$ 1049°C, bosim ostida 1180°C da sublimatsiyalanadi, suvda erimaydi, kislotalarda eriydi, ZnS ning $BaSO_4$ bilan aralashmasi litopon oq bo'yoq'idir. Rux sulfid vodorod sulfid gazini rux tuzlarining suvli eritmaları va xlorid orqali suvda eriydigan rux tuzining sulfid bilan almashinuvi reaksiyasi hamda to'g'ridan-to'g'ri rux va oltingugurt kukunlarini birlashtirish orqali olish mumkin.

RUX TETRAMINLARI

ing. zinc tetramines

rus. тетрамины цинка, мн

Tetramin tipidagi kompleks birikmalar ionining tarkibi: $[MA_4]$, M – markaziy atom, A – ammiak yoki suv tipidagi molekula: $[Zn(NH_3)_4]X_2$; $[ZnPy_4]X_2$.

RUX TETRATSIDO BIRIKMALAR

ing. zinc tetracido compounds

rus. цинка тетрацидо соединения, ж

Kompleks birikmalar: $Na_2Zn(C_2O)_2$; $Na_2Zn(CN)_4$.

RUX XLORID

ing. zinc chloride

rus. цинк хлористый (хлорид цинка), м

Kimyoviy formulasi: $ZnCl_2$, romboedrik kristallardan iborat rangsiz modda, zaharli, $t_{suyuc.}$ 262°C, $t_{gayn.}$ 732°C, d 2,91 g/sm³. 100 g suvda 13,5°C da 50 g eriydi, 4; 3; 3,5; 1,5 molekula suvli kristallgidratlari bor, spirtida va efirda eriydi. Rux yoki uning oksidini xlorid kislotalada eritib, so'ngra eritmaning bug'lanishi yoki eritilgan ruxni xlor oqimida isitish orqali olinadi, sanoatda eritilgan rux qotishmalarini tozalash, ko'mir namunalarini fraksional tahlil qilishda, galvanik elementlarda ishlatiladi.

RUX YUGURTIRISH

ing. galvanizing

rus. оцинкование, с

Rux qatlamini galvanik usulda chizish.

RUX-DIMETIL

ing. zinc dimethyl

rus. диметил цинк, м

Kimyoviy formulasi: $Zn(CH_3)_2$, molyar massasi – 95, 46 g/mol, $t_{\text{suyuq.}} -40^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 46^\circ\text{C}$, $d 1,386 \text{ g/sm}^3$, suyuqlik, havoda alanganadi, suv, spirt va efirlarda parchalanadi.

RUXLASH

ing. galvanizing

rus. цинкование, с

Zanglashdan himoya qilish uchun metallni rux qatlami bilan qoplash maqsadida qo'llaniladi, aksariyat metallar havoda oksidlanadi va metall yuzasida oksidlangan metall birikmalarining zich himoya plyonkasi hosil bo'ladi, ushbu plyonka kislorodning metallga chuqur kirib borishining oldini oladi va shu bilan metallning keyingi oksidlanishini to'xtatadi.

RUXLI BELILA (RUXLI OQ BO'YOQ)

ing. zinc white

rus. цинковые белила, мн

Rux oksid ZnO dan oq moy bo'yoq tayyorlanadi, bu bo'yoq ruxli belila deb ataladi.

RUX-NATRIY-URANIL ATSETAT

ing. zinc-sodium-uranyl acetate

rus. цинк-натрий-уранил уксуснокислый (ацетат цинк-натрия-уранила), м

Kimyoviy formulasi:

$CH_3COONa \cdot Zn(CH_3COO)_2 \cdot 3UO_2(CH_3COO)_2 \cdot 9H_2O$, sarg'ish kristall modda, analitik kimyoda rux-uranil atsetat bilan Na^+ ni topganda shu tuz hosil bo'ladi. Analitik kimyoda Na^+ ni topishda ishlatiladi, nihoyatda sezgir refaol va Na^+ boshqa ko'p ionlar bilan aralash holda bo'lganda ham bu refaol bilan natriyni topish mumkin. Uranil atsetat $UO_2 \cdot (CH_3COO)_2 \cdot 2H_2O$ ning sirka kislotadagi eritmasiga rux atsetat $Zn(CH_3COO)_2 \cdot 2H_2O$ ning sirka kislotadagi eritmasini aralashtirib, rux-uranil atsetat tayyorlanadi. $3COO)_2 \cdot 2H_2O$ ning sirka kislotadagi eritmasini aralashtirib, rux-uranil atsetat tayyorlanadi.

SANOAT*ing.* industry*rus.* промышленность, ж

Mamlakat iqtisodiyotining mahsulot ishlab chiqarish bilan bog'liq muhim tarmoqlaridan biri.

SAQLASH*ing.* preservation, conservation, retention keep, retain, preserve, conserve*rus.* сохранение, с

Butunlikni, yaxlitlikni ta'minlash.

SAQLASH*ing.* storage*rus.* хранение, с

Biror narsani xavfsiz saqlash.

SAXARIDLAR*ing.* saccharides*rus.* сахараиды, мн

To'liq gidrolizlanganda kamida ikkita monosaxarid molekulasida hosil bo'lgan va gidrolizlanganda uglevod bo'lmagan moddalar hosil qilmaydigan uglevodlar.

SAXAROZA*ing.* saccharobiose, saccharose, sucrose*rus.* сахароза, ж

Disaxaridlar guruhiga kiruvchi glyukoza va fruktoza qoldiqlaridan hosil bo'lgan uglevod.

SELITRA*ing.* saltpetre, nitre, nitrate, saltpeter, niter*rus.* селитра, ж

Kimyoviy birikmalar guruhining tarixiy nomi, jumladan natriy, kaliy, ammoniy, kalsiy, bor nitratlari.

SELLYULOZA*ing.* cellulose, chemical pulp, cytase*rus.* целлюлоза, ж

O'simlik hujayralari membranalarning asosiy tarkibiy qismi bo'lgan yuqori molekulyar uglevod (polisaxarid).

SEMENT*ing.* cement*rus.* цемент, м

Suv bilan aralashtirilganda qattiq toshga o'xshash plastik massa hosil qiladigan kukunsimon noorganik moddalar guruhi.

SIAN*ing.* cyan, cyanogen*rus.* циан, мO'tkir hidli rangsiz zaharli gaz C_2N_2 .**SIANID***ing.* cyanide, prussiate*rus.* синильная кислота, мKimyoviy formulasi: HCN, nihoyatda kuchli zahar, hatto 0,05g dan ozrog'i ham odamni o'ldiradi. Rangsiz, uchuvchan suyuqlik, $t_{\text{suyuq.}} 12^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 26^\circ\text{C}$, $d 0,697 \text{ g/sm}^3$. Undan achchiq bodom hidi keladi, kuchsiz kislota. Suv, spirt, efrida cheksiz eriydi.**SIFAT***ing.* quality*rus.* качество, с

Obyekt yoki hodisani boshqalardan ajratib turadigan muhim belgilar, xususiyatlari to'plami.

SIKL*ing.* ring, change, circuit, cycle*rus.* цикл, м

Takrorlanuvchi hodisalar ketma-ketligi.

SIKLOALKANLAR*ing.* cycloalkanes*rus.* циклоалканы, мн

Sikloalkanlar (shuningdek, polimetilen uglevododlar, naftenlar, siklanlar yoki sikloparafinlar) – siklik to'yingan uglevododlar, to'yingan karbotsiklik birikmalarga kiradi.

SIKLOBUTAN*ing.* tetramethylene*rus.* циклобутан, м

Molekulasida to'rtta uglerod atomi saqlagan yopiq halqali alitsiklik birikma.

SIKLOGEKSAN*ing.* cyclohexane, hexamethylene*rus.* циклогексан, м

molekulasida oltita uglerod atomi saqlagan yopiq halqali alitsiklik birikma.

SIKLOGEPTAN

ing. suberane

rus. циклогептан, м

Kimyoviy formulasi: C_7H_{14} , moysimon suyuqlik, t_{suyuq} 12°C, t_{qayn} (118-20)°C, d 0,8099 g/sm³. Suvda erimaydi. Molekulasida yettita uglerod atomi saqlagan yopiq halqali alitsiklik birikma.

SIKLOOKTAN

ing. octamethylene

rus. циклооктан, м

Molekulasida sakkizta uglerod atomi saqlagan yopiq halqali alitsiklik birikma.

SIKLOPENTAN

ing. pentamethylene

rus. циклопентан, м

Molekulasida beshta uglerod atomi saqlagan yopiq halqali alitsiklik birikma.

SIKLOPROPAN

ing. trimethylene

rus. циклопропан, м

Kimyoviy formulasi: C_3H_6 . Molekulasida uchta uglerod atomi saqlaydigan yopiq halqali alitsiklik birikma, sikloalkanlarning eng oddiy vakili. t_{suyuq} 126-7°C, t_{qayn} 34°C, d 0,720 g/sm³. Suvda erimaydi, spirt va efirda eriydi.

SILIKAT

ing. silicate

rus. силикат, м

1. Kremniy kislotasi (H_2SiO_3) tuzi.
2. Kislotali rol o'ynaydigan, kremniy oksidi saqlovchi tuzsimon kimyoviy birikma.

SIMOB

ing. mercury, quicksilber, hydrargyrum.

rus. ртуть, ж

D.I.Mendeleev davriy jadvalining oltinchi davri II guruh kimyoviy elementi, belgisi Hg.

SINGDIRISH

ing. absorption, resorption, saturation, absorbing

rus. поглощение (абсорбция), с

Suyuqlik yoki gazni qattiq jismga yutilish (sorb-siyalash) jarayoni.

SINKAT

ing. zinc fume

rus. цинкат, м

Sinkat kislotasining tuzi (amfoter – rux gidroksid).

SINTEZ

ing. synthesis

rus. синтез, м

Kimyoviy va kimyoviy-texnologik jarayonlarning umumiy nomi.

SIRT

ing. surface, area, face

rus. поверхность, ж

1. Asosiy geometrik tuchunchalardan biri.
2. Biror narsaning tashqi tomoni.

SLYUDA

ing. mica

rus. слюда, ж

Qatlamli strukturaning alyuminosilikatlariga mansub mineral.

SODA

ing. soda, soda salt

rus. сода, ж

Karbonat kislotaning natriyli tuzlarining umumiy texnik nomi.

SOLVAT

ing. solvate, sol vat

rus. сольват, м

Eruvchi moddaning erituvchi bilan o'zaro ta'siri mahsuloti (solvatlanish mahsuloti).

SOLVATLANISH

ing. solvation

rus. сольватация, ж

Erituvchi va erituvchining zarralari (ionlari, molekulari) orasidagi elektrostatik o'zaro ta'sir solvatlarning hosil bo'lishiga olib keladi.

SOLVENT

ing. solvent naphtha

rus. сольвент, м

Aromatik uglevodorodlarning suyuq aralashmasi (120–200°C)

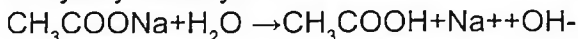
SOLVOLIZ

ing. solvolysis

rus. сольволиз, м

Erigan modda va erituvchi o'rtasidagi almashinish parchalanish reaksiyasi.

Kimyoviy reaksiyasi:

SOPOL

ing. ceramics, ceramic article, pottery, ceramic product

rus. керамика, ж

Loy va ularning aralashmalarini pishirish natijasida olingan materiallar va mahsulotlar.

SOPOLIMERLANISH

ing. copolymerization, interpolymerization

rus. сополимеризация, ж

Ikki yoki undan ortiq turli monomerlar ishtirokidagi polimerlanish.

SORBENT

ing. sorbent, sorbing agent

rus. сорбент, м

Gazlarni, bug'larni yoki erigan moddalarni yuttirish uchun ishlatiladigan qattiq yoki suyuq modda.

SORBSIYA

ing. sorption

rus. сорбция, ж

Atrof-muhitdan moddaning qattiq yoki suyuqlik tomonidan yutilishi sodir bo'ladigan massa almashinish hodisalari va jarayonlarining umumiy nomi.

SOVUN

ing. soap

rus. мыло, с

Olein, stearin, palmitin ko'rinishidagi yuqori yog' kislotalarining tuzi.

SOVUNLANISH

ing. saponification

rus. омыление, с

Efirning gidrolizlanishi natijasida spirt va kislota yoki uning tuzi hosil bo'ladi.

SOVUQQA BARDOSHLILIK

ing. frost resistance, freeze resistance, freezing resistance

rus. морозостойкость, ж

Ho'l holatda bo'lgan materiallarning bir necha marta muzlashi va buzilmasdan erishiga bardosh berish qobiliyati.

SOVUQLIK

ing. chill, cold

rus. холод, м

Past havo harorati.

SOVUQQA CHIDAMLILIK

ing. resistance to cold

rus. хладостойкость, м

Sovuqqa chidamlilik.

SOVITISH

ing. cooling, refrigeration, chilling

rus. охлаждение, с

Haroratni pasaytirish uchun moddadan issiqlikni yo'qotish jarayoni.

SPIRT

ing. alcohol, spirit

rus. спирт, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_2\text{H}_5\text{OH}$. Ba'zi uglevodorod radikaliga birlashtirilgan gidroksil guruhini o'z ichiga olgan organik birikma. Suzsiz etil spirt – absolyut spirt deb ataladi. t_{suyuq} 112°C, t_{qayn} 78°C. Yondirilganda och ko'k alanga bilan yonadi. Suv bilan har qanday nisbatda aralashadi.

SPIRTLAR

ing. alcohol

rus. алкоголь, м

To'yingan uglerod atomida gidroksil guruhi bo'lgan uglevodorodlardan olingan modda.

STEARIN

ing. stearine

rus. стеарин, м

Yog'lardan olingan organik mahsulot.

STEREOIZOMERIZM

ing. space isomerism, stereoisomerism

rus. стереоизомерия, ж

Molekulalardagi alohida guruhlar va atomlarning fazoviy joylashuvdagi farqlar, ularning bir-biriga bog'lanish tartibi bir xil bo'lganligi sababli kelib chiqadigan izomeriya turi.

STEREOKIMYO

ing. stereochemistry, space chemistry

rus. стереохимия, ж

Molekulalarning fazoviy tuzilishi va uning moddaning kimyoviy va fizik xossalariga, reaksiya yo'nalishi va tezligiga ta'sirini o'rganuvchi kimyoning bo'limi.

STIROL

ing. styrene, vinyl benzene, phenyl ethylene, cinnamene, cinnamol, styrol, styrolene

rus. стирол, м

Kimyoviy formulasi: C_8H_8 yoki $C_6H_5-CH=CH_2$. Yon zanjirda to'yinmagan radikal bo'lgan aromatik qatorning kimyoviy birikmasi. Suyuq modda, hushbo'y, d 0,903 g/sm³. t_{suyuq} 31°C, t_{qayn} (145-145,8)°C, suvda oz eriydi, spirtida va efirda cheksiz eriydi.

STRONSIY

ing. strontium

rus. стронций, м

Kimyoviy formulasi: Sr. D.I.Mendeleev davriy jadvalining beshinchi davri II guruh ishqoriy yer metallariga mansub kimyoviy elementi. Atom nomeri 38, A-87,63. d 2,6 g/sm³. t_{suyuq} 752°C, t_{qayn} 1380°C, och sariq aktiv metall, suvni ajratadi, uchuvchan birikmalarining bug'i alangani qizartiradi.

SUBLIMATSIYA

ing. sublimation

rus. сублимация, ж

Qattiq moddalarning suyuqlanmasdan to'g'ridan - to'g'ri gaz, masalan, ionning uchishi.

SULFAT

ing. sulphate, salt cak

rus. сульфат, м

Sulfat kislota H_2SO_4 tuzi.

SULFID

ing. sulphide

rus. сульфид, м

1. H_2S sulfid kislolaning tuzi.

2. Oltinugurtning boshqa elementlar bilan birikmasi.

SULFIT

ing. sulphite

rus. сульфит, м

Sulfit kislota H_2SO_3 tuzi.

SUPERFOSFAT

ing. superphosphate, acid phosphate, lime superphosphate, calcium superphosphate

rus. суперфосфат, м

Fosfor rudalarini mineral kislotalar bilan parchalash natijasida olingan fosforli o'g'it, eng keng tarqalgan fosforli o'g'it.

SURIK

ing. minium.

rus. сурик, м

Temir va qo'rg'oshinning ba'zi oksid hosilalari, shu jumladan pigmentlar guruhining umumiy nomi.

SUV

ing. water, hydrogen oxide

rus. вода, ж

Oddiy sharoitlarda vodorodning kislorod bilan oddiy barqaror kimyoviy birikmasi, formulasi H_2O .

SUYULTIRISH

ing. dilution, diluent, thinning, attenuation

rus. разбавление, с

Erituvchi qo'shish orqali eritma konsentratsiyasini kamaytirish.

SUYUQLIK

ing. liquid, fluid, liquor

rus. жидкость, ж

Qattiq va gaz o'rtasida oraliqda bo'lgan suyuq agregat holatidagi oddiy va murakkab moddalar

SXEMA

ing. diagram, circuit, chart, scheme, pattern, plan, procedure

rus. схема, ж

Biror narsaning tasviri, tavsifi, taqdimoti, asosiy yo'nalishlari.

SO'NDIRISH

ing. slaking, quenching, extinction

rus. гашение, с

1. Biror narsani kamaytirish yoki yo'q qilish, biror narsani zaiflashtirish yoki tugatish.

2. Kalsiy oksidining suv bilan o'zaro ta'sir qilish reaksiyasi.

TABIAT

ing. nature

rus. природа, ж

1. Mavjud hamma narsa, butun dunyoning shakllari xilma-xilligi.
2. Fanning obyektini, aniqrog'i, tabiatshunoslikning umumiy obyektini.

TA'M

ing. taste

rus. вкус, м

Kimyoviy eritmalarining ta'm a'zolarining retseptorlariga ta'siridan kelib chiqadigan sezgi.

TA'SIR

ing. effect, influence

rus. влияние, с

Birov yoki biror narsaning kimgadir yoki biror narsaga nisbatan qilgan harakati. ta'sirlashishga qarang.

TA'SIRLASHISH

ing. action, effect, exposure

rus. воздействие, с

Moddaning boshqa modda yoki materialga ta'siri, yoki issiqlik yoki elektr tokining moddaga ta'siri.

TAHLIL

ing. analysis, determination, test

rus. анализ, м

Kimyoviy tuzilishni, aralashmaning tarkibini, eritmaning konsentratsiyasini yoki moddani aniqlash jarayoni.

TAJRIBA

ing. experiment

rus. опыт, м

Moddalarning xossalari va tabiatini amaliy tadqiq qilish uchun asboblardan va ular bilan ishlash.

TAJRIBA

ing. experiment, test, trial

rus. эксперимент, м

O'rganilayotgan hodisani aniq hisobga olingan sharoitlarda kuzatish imkonini beruvchi bosqichli ilmiy tajriba.

TAKROR

ing. duplication

rus. дублировка, ж

Bort aylanasining ust qismiga quyilgan rezina birikmasi.

TAKRORLANISH

ing. duplication

rus. дублирование, с

Ikki xil turdagi rezina mahsulotini bir-biriga texnologik standartlarga mos ravishda biriktirish.

TAKRORLASH (DUBLLASH) QURILMASI BOSHQARUVCHISI

ing. dubbing machine operator

rus. оператор дуближной машины, мн

Yuqori malakali mutaxassis rahbarligida ko'pikli polivinilxlorid (linopor)ni g'ovakli substrat bilan ko'paytirish va ko'pikli massani jelatinizatsiya qilish jarayonlarini o'tkazuvchi xodim.

TA'RIF

ing. determination, definition, test

rus. определение, с

Atamaning ma'nosini va ushbu atama bilan ifodlangan tushunchaning mazmuni doirasini ko'rsatish yoki tuchuntirish.

TARKIB

ing. composition, compound, analysis, formula, formulation

rus. состав, м

1. Tizim tarkibiy qismlarining sifat va miqdoriy tavsiflari.
2. Murakkab tarkibdagi elementlar orasidagi miqdoriy nisbat.

TAROZIGA TORTISH

ing. weighing

rus. взвешивание, с

Tarozi yordamida jismlarning massasini aniqlash.

TASVIR

ing. image, representation

rus. изображение, с

Biror narsani yoki kimnidir aks ettirgan predmet yoki rasm.

TEFLON

ing. teflon, rayon

rus. тефлон, м

Ftorni o'z ichiga olgan polimerlarning savdodagi nomi.

TEMIR

ing. iron, ferrum

rus. железо, с

D.I.Mendeleyev davriy jadvalining to'rtinchi davri VIII guruhining kimyoviy elementi, formulasi Fe.

TEMIR MINERALI

ing. iron-ore, iron-stone

rus. железняк, м

Temirning eng muhim ruda minerallari.

TEMIR QOTISHMASI

ing. ferroalloy

rus. ферросплав, м

Metallurgiya ishlab chiqarishining yarim mahsuloti – temirning metallar bilan qotishmasi po'lat ishlab chiqarishda qo'llaniladi.

TERMOKIMYO

ing. thermochemistry

rus. термохимия, ж

Kimyoviy reaksiyalardagi issiqlik o'zgarishlarini o'rganuvchi fizikaviy kimyoning bo'limi.

TERMOMETR

ing. thermometer

rus. термометр, м

Haroratni o'lchovchi asbob.

TEZLIK

ing. velocity

rus. скорость, ж

1. Kimyoviy reaksiya vaqtida parametrning o'zgarishi.

2. Nuqta harakatining asosiy kinematik xususiyatlaridan biri.

TITAN

ing. titanium

rus. титан, м

Kimyoviy belgisi: Ti. Titan (Titanum), Ti – Mendeleyev davriy jadvalining IV guruhiga mansub kimyoviy element. Tartib raqami 22, atom massasi 47,88. Titan (unsur) oraliq metallarga kiradi. Titan (unsur) massa sonlari 46 (7,95%), 47(7,75%), 48(73,45%),

49(5,51%), 50(5,34%) bo'lgan 5 ta barqaror izotopdan iborat. Uning bir necha sun'iy radioaktiv izotoplari ham ma'lum. 1795-yilda nemis kimyogari Titan (unsur) Klaprot TiO₂ (rutil) noma'lum elementning oksidi ekanligini aniqlagan. Titan (unsur) po'lat kabi yaltiroq qattiq metall. $t_{\text{suuq}} 1668 \pm 5^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn}} 3227^{\circ}\text{C}$, $d 4,51 \text{ g/sm}^3$. Titan (unsur) mustahkam va plastik, oson bulg'alanadi va yoyiladi (prokatlanadi), odatdagi temperaturada juda kuchsiz qaytaruvchi. Titan (unsur) sirtida oksid parda hosil bo'lganligidan korroziyaga bardoshliligi jihatidan zanglamas po'latdan ham ustun turadi. U havoda oksidlanmaydi, dengiz suvida zanglamaydi, agresiv kimyoviy muhitlarda ham o'zgarmaydi.

TITR

ing. titre, titer, titration standard, metric number

rus. титр, м

1 ml eritmadagi erigan moddaning grammdagi miqdori.

TITRLASH

ing. titration, titrating

rus. титрование, с

Titrimetrik tahlilning asosiy usuli bo'lib, u tahlil qilayotgan eritmaga ekvivalentlik momentiga yetguncha ma'lum konsentratsiyali reagent eritmasini bosqichma-bosqich qo'shishdan iborat.

TIZIM

ing. system

rus. система, ж

Ma'lum bir yaxlitlik, birlikni tashkil qiluvchi bir-biri bilan muayyan munosabatda bo'lgan elementlar to'plami.

TOK

ing. current

rus. ток, м

O'tkazgichdagi elektr zaryadlarining tartibli harakati.

TOLA

ing. fibre, fiber

rus. волокно, с

Kichkina ko'ndalang o'lchamli va cheklangan uzunlikdagi moslashuvchan va bardoshli cho'zilgan material, tabiiy va sintetik organik polimerlar.

TOLUOL

ing. toluene, methyl benzene, phenyl methane

rus. толуол, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_5-CH_3$, rangsiz tiniq suyuqlik, $t_{\text{suyuq.}} -95^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 110,6^\circ\text{C}$, $d 0,866 \text{ g/sm}^3$; dud chiqarib yonadi, bug'i nerv sistemasini zaharlaydi, suvda erimaydi, spirt va efirda yaxshi eriydi. Turli moylarni, fosfor va yodni yaxshi eritadi.

TOMCHI

ing. drop, droplet

rus. капля, ж

Muvozanat holatida aylanish yuzasi bilan chegaralangan suyuqlikning kichik hajmi.

TORF

ing. turf, peat

rus. торф, м

Qattiq qazilma yoqilg'ilar orasida geologik jihatdan eng yosh bo'lgan qattiq yoqilg'i turi (u haddan tashqari namlik va havo kirishining qiyinligi sharoitida botqoq o'simliklarining tabiiy nobud bo'lishi va to'liq bo'lmagan parchalanishi jarayonida hosil bo'ladi).

TORTISHISH KUCHI

ing. attraction

rus. притяжение, с

Jismlar, zarralar, moddalarning bir-biriga tortishish kuchining fizik hodisasi.

TOZALASH

ing. clearing, cleansing, cleaning, cleanup, scouring, refinement, fining, purification, defecation, depuration

rus. очистка, ж

Fizikaviy va kimyoviy xususiyatlarga salbiy ta'sir ko'rsatadigan chang, yot komponentlar yoki zararli aralashmalarni sistemadan olib tashlash.

TRIGILITSERIDLAR

ing. triglycerides

rus. триглицериды, мн

Glitserin va yog' kislotalarining efirlari.

TRITIY

ing. tritium

rus. тритий, м

Yadrosi bitta proton va ikkita neytrondan tashkil topgan, massa og'irligi 3 ga teng bo'lgan vodorodning radioaktiv izotopi. Yadrosi bitta proton va ikkita neytrondan tashkil topgan, massa og'irligi 3 ga teng bo'lgan vodorodning radioaktiv izotopi. Kimyoviy formulasi: H^3 . Yarim yemirilish davri taxminan 30 yil.

TUPROQ

ing. soil

rus. почва, ж

Jonli va jonsiz tabiatga xos bir qator xususiyatlarga ega bo'lgan maxsus tabiiy shakllanish.

TUTUN

ing. fume, smoke

rus. дым, м

Havoda tarqaladigan kichik zarrachalar.

TUZ

ing. salt

rus. соль, ж

Metall atomlari va kislotali qoldiqlardan tashkil topgan kimyoviy birikmalar sinfi.

TUZILISH

ing. shape, form, mould, mold, profile, contour

rus. форма, ж

1. Obyektning tashqi konturi, tashqi ko'rinishi.
2. Biror narsaning muayyan konturlarini berishga moslashish.

TO'QIMA

ing. cellulose

rus. клетчатка, ж

Ko'pchilik o'simlik organizmlarining bir qismi, to'liq gidrolizlanganda glyukoza hosil qiladigan polisaxarid.

TO'YINISH

ing. swell

rus. набухание, с

Qattiq jism yuzasiga muhit suyuqligi yoki bug'ining uutilishi tufayli hajmining oshishi.

UAYT-SPIRIT*ing.* uayt spirit*rus.* уайт-спирит, м

Erituvchi benzin, suyuq uglevodorodlar aralashmasi, d 795 kg/m³, t_{qayn} 165–200°C, Uayt-spirit kimyoviy barqaror bo'lishi, saqlanganda rangi va tarkibi o'zgarmasligi, tarkibida eruvchan kislotalar, ishqorlar, suv va mexanik aralashmalar bo'lmisligi kerak. Uayt-spirit neftni haydab olinadi, Lok-bo'yoq sanoatida erituvchi sifatida qo'llanadi.

UGLEROD*ing.* carbon*rus.* углерод, м

Kimyoviy belgisi: C, Molyar massasi – 12,0116g/mol, d 2,25 g/sm³, tabiatda 3 allotropik shakli ma'lum: olmos, grafit, ko'mir. Uglерodning birikmalari juda ko'p bo'lib, ular organik birikmalar deb ataladi.

UGLEROD (IV)-BROMID (UGLEROD TETRABROMID)*ing.* carbon tetrabromide*rus.* тетрабромид углерода (тетроброметан), м

Kimyoviy formulasi: CBr₄, molyar massasi – 331,627 g/mol, d 3,42 g/sm³, t_{suyuq} 90,1°C, t_{qayn} 189,5°C, oq rangli kristall modda, korrozion ta'sirga ega. Zaharli, narkotik xossaga ega, terini kuydiradi.

UGLEROD (IV)-FTORID*ing.* carbon tetrafluoride*rus.* тетрафторид углерода, м

Kimyoviy formulasi: CF₄, molyar massasi – 88,0043 g/mol, d 3,72 kg/m³, t_{suyuq} -183,6°C, t_{qayn} -127,8°C, rangsiz, hidsiz gaz, olov yoki cho'g'lanma jismlar ta'sirida zaharli fosgen moddasini hosil qilib parchalanadi.

UGLEROD (IV)-YODID*ing.* carbon tetraiodide*rus.* четырехиодистый углерод (тетраиодметан), м

Kimyoviy formulasi: CI₄, molyar massasi – 519,63g/mol, t_{suyuq} 171°C, qizil rangli kristall modda, organik sintezda yodlovchi reagent sifatida qo'llaniladi.

UGLEROD (IV)-OKSID (KARBONAT ANGIDRID)*ing.* carbon dioxide

rus. двуокись углерода (карбонат ангидрид), ж
Kimyoviy formulasi: CO₂, molyar massasi – 44,01 g/mol, d 1,9768 kg/m³, t_{suyuq} -22,9°C, rangsiz gaz, deyarli hidsiz gaz (katta konsentratsiyada kislotali "soda" hidi keladi).

UGLEROD (IV)-XLORID (UGLEROD TETRAXLORID YOKI TETRAXLORMETAN)*ing.* carbon tetrachloride*rus.* тетрахлорид метана (тетрахлорметан), м

Kimyoviy formulasi: CCl₄, molyar massasi – 153,83 g/mol, d 1,5954g/sm³, t_{suyuq} -22,87°C, t_{qayn} 76,75°C, og'ir, rangsiz suyuqlik, o'tkir shirin hidga ega.

UGLEROD AMIDI (YOKI MOCHEVINA)*ing.* carbon amide*rus.* амид углерода (или мочеви́на), ж

Kimyoviy formulasi: (NH₂)₂CO, molyar massasi – 60,07g/mol, d 1,32 g/sm³, t_{suyuq} 132,7°C, t_{qayn} 174°C, oq rangli kristall modda, polyar erituvchilar (suv, etanol, suyuq ammiak) da eriydi.

UGLEROD TIONEDOKSIDI*ing.* carbon thione oxide*rus.* тионе́доокись углерода, ж

Kimyoviy formulasi: C₃S₂, qizil rangli suyuq modda, o'tkir hidga ega, t_{suyuq} -1°C, kimyoviy tuzilishi: S=C=C=C=S; uglерodning C₄S, C₅S₂ tarkibli sulfidlari ham ma'lum.

UGLEROD FTORID*ing.* carbon fluoride*rus.* фтористый углерод (фторид углерода), м

Kimyoviy formulasi: CF₄, molyar massasi – 88,0043g/mol, d 3,72g/sm³, t_{suyuq} -183,6°C, t_{qayn} -127,8°C, hidsiz, rangsiz gaz. Kuchli parnik gazi hisoblanadi.

UGLEROD OKSIDLARI*ing.* carbon oxide*rus.* окси́да углерода, ж

Uglерodning kislорod bilan kimyoviy birikmalari (oksidlari). Ikki noorganik vakilga qo'shimcha ravishda – uglерod oksidi va karbonat ангидрид, boshqa

barcha uglerod oksidlari organik birikmalar sifatida tasniflanadi.

UGLEVOD

ing. carbohydrate

rus. углевод, м

Monosaxaridlar, ularning hosilalari va kondensatsiya mahsulotlarini birikishidan hosil bo'lgan organik birikmalar guruhi – oligosaxaridlar va polisaxaridalardir. Ularning umumiy formulasi – $C_nH_{2n}O_n$ (lekin, ayrim uglevodlarning formulasi bu umumiy formulaga to'g'ri kelmaydi), turli shakarlar, kraxmal, sellyuloza – uglevodlar sinfiga kiradi.

UGLEVODOROD

ing. hydrocarbon

rus. углеводород, м

Molekulari faqat uglerod va vodorod atomlaridan tashkil topgan organik birikmalar sinfi.

UGLEVODOROD RADIKALLARI

ing. hydrocarbon radicals

rus. радикалы углеводородные, мн

Yoki uglevodorod cho'kmalari. Molekulaning funksional guruhiga biriktirilgan atomlar guruhi. Odatda, kimyoviy reaksiyalarda radikal o'zgarmasdan bir birikmadan ikkinchisiga o'tadi. Ammo radikalning o'zi funksional guruhlarni o'z ichiga olishi mumkin, masalan, aminokislota aspartik kislota molekulaning ushbu qismida odatda aminokislotalar qoldig'i sifatida qabul qilinadigan yana bitta karboksil guruhini o'z ichiga oladi.

ULMANNIT

ing. ulmanite

rus. ульманит, м

Kimyoviy tarkibi: NiSbS va Fe, Co, As, Bi va boshqalardan iborat, molyar massasi – 212,51g/mol, oq-kulrangli mineral.

ULMIN MODDALAR

ing. ulminic substances

rus. ульминовые вещества, мн

Geksokozalar kuchli va konsentrlangan kislotalar bilan ishlansa, ulmin moddalar (guminlar bilan birga) hosil bo'ladi, torf va chiqindilarda ham uchraydi.

ULTRAFILTRLAR

ing. ultrafilters

rus. ультрафильтры, мн

O'lchamlari 100 m μ bilan 1 m μ orasidagi zarrachalarni odatdagi filtrlar bilan suzib olish mumkin emas, ularni pergament qog'oz orqali suzib olish mumkin, bu filtrlar esa ultrafiltrlar deyiladi.

ULTRAMARIN

ing. ultramarine

rus. ультрамарин, м

Noorganik pigment. Ultramarin – natriy polisulfidlarini o'z ichiga olgan sintetik natriy alyuminosilikat. Tarkibiga ko'ra oq, yashil, ko'k, binafsha va qizil rangda bo'lishi mumkin. Ultramarinning rang xarakteristikasi natriy polisulfidlariga bog'liq.

ULTRAMIKROANALIZ

ing. ultramicroanalysis

rus. ультрамикрoанализ, м

Analitik kimyoda qo'llaniladigan usullardan biri bo'lib, bunda 1 mg dan kam miqdordagi moddani analiz qilish mumkin. Ultramikroanaliz makroanaliz bilan bir xil nazariy tamoyillarga va bir xil reaksiyalarga asoslanadi.

ULTRAMIKRONLAR

ing. ultramicrons

rus. ультрамикроны, мн

Ultramikroskopda korish mumkin bo'lgan zarrachalar.

ULTRAMIKROSKOP

ing. ultramicroscope

rus. ультрамикроскоп, м

Oddiy mikroskoplar bilan kuzatilmaydigan darajada kichik zarrachalarni aniqlash uchun optik asbob. Ultramikroskopda zarrachalarning o'zi emas, balki ulardagi yorug'lik diffraksiyasining katta nuqtalari kuzatiladi. Kuchli yon yorug'likda har bir zarracha qorong'i fonda yorqin nuqtaga o'xshaydi. Ultramikroskop o'rganilayotgan obyektlarning optik tasvirlarini bermaydi. Zarrachalarning muhit parametrlariga qarab, o'lchamlari 0,02-0,05 dan 1-5 mkm gacha bo'lgan zarrachalarni aniqlash mumkin.

ULUSH (HISSA)

ing. share

rus. доля, ж

Bu butun narsaning sifat yoki miqdoriy jihatdan ifodalangan qismi.

Hissa – tarkibiy qism va aralashmaning massalari, hajmlari yoki moddalarining miqdoriy nisbati.

UMBRA

ing. umber

rus. умбра, ж

Temir va marganets oksidlari bilan bo'yalgan loydan mineral jigarrang pigment. Tarkibi bo'yicha tabiiy soyabon oxraga yaqin bo'lib, undan marganesning – marganes (IV) oksidi bo'yicha 6 dan 16% gacha yuqori miqdori bilan ajralib turadi.

UNDEKAN

ing. undecane

rus. ундекан, м

Kimyoviy formulasi: $C_{11}H_{24}$, molyar massasi – 156,31 g/mol, d 0,74 g/sm³, t_{suyuq} -26°C, t_{qayn} 196°C, shaffof suyuqlik.

UNDETSILEN-2

ing. undecylen-2

rus. ундецилен-2, м

Kimyoviy formulasi – $C_{11}H_{22}$, molyar massasi – 154,29 g/mol, d 0,75 g/sm³, t_{qayn} 192,3°C, suvda erimaydi, spirta va efirda cheksiz eriydi.

URAN

ing. uranium

rus. уран, м

Kimyoviy belgisi: U, molyar massasi – 238,07 g/mol, d 18,685 g/sm³, t_{suyuq} 1133°C, t_{qayn} 3500°C, oq rangli metall. Radiativ metallar oilasining dastlabki a'zosi. Yarim yemirilish davri 4 500 000 000 yil. Uranning barcha minerallari ham radiativlik xossasiga ega.

URANIL GIDROKSID

ing. uranium trioxide hydrate

rus. трехоксид гидрат урана (гидроксил уранила), м

Kimyoviy formulasi: $UO_2(OH)_2$, molyar massasi – 304,04 g/mol, d 5,926 g/sm³, to'q qizil rangli kristall modda, yoki sariq rangli amorf modda, suvda erimaydi.

URAN (III)-XLORID

ing. uranium trichloride

rus. трихлорид урана, м

Kimyoviy formulasi – UCl_3 , molyar massasi – 344,4 g/mol, t_{suyuq} 837°C, t_{qayn} 1657°C, yashil rangli kristall modda, zaharli, sovuq suvda va ammoniy xlorid eritmasida eriydi.

URAN (IV)-BROMID

ing. uranium tetrabromide

rus. тетрабромид урана, м

Kimyoviy formulasi: UBr_4 , gigroskopik qo'ng'ir rangli modda. Suvda va atsetonda eriydi. Spirta erimaydi. Uran tetrabromidi jigarrang kristall modda bo'lib, suvda erib, yashil rangli eritma hosil qiladi.

URAN (IV)-FTORID

ing. uranium tetrafluoride

rus. тетрафторид урана, м

Kimyoviy formulasi: UF_4 , molyar massasi – 314 g/mol, t_{qayn} 1730°C, yashil rangli modda, suvda deyarli erimaydi, konsentrlangan kislotalarda eriydi.

URAN (IV)-YODID

ing. uranium tetraiodide

rus. тетраиодид урана, м

Kimyoviy formulasi: UI_4 , molyar massasi – 745,64 g/mol, d 5,6 g/sm³, t_{suyuq} 500°C, qora rangli kristall modda, suvda eriydi, qaynoq suvda parchalanadi.

URAN (IV)-SULFAT

ing. uranium sulfate

rus. сульфат урана, м

Kimyoviy formulasi: $U(SO_4)_2$, molyar massasi – 430,15 g/mol, d 3,60 g/sm³, shaffof kristall modda, sovuq suvda eriydi. Issiq suv bilan ta'sirlashib, kristall gidrat hosil qiladi.

URAN (IV)-SULFID

ing. uranium sulfide

rus. сульфид урана, м

Kimyoviy formulasi: US , molyar massasi – 270,09 g/mol, d 10,8 g/sm³, t_{suyuq} 2462°C, to'q kulrangli kristall modda. Suvda parchalanadi. Konsentrlangan xlorid kislotada eriydi.

URAN (IV)-URANAT

ing. uranium uranium

rus. уранат урана, м

Yashil-qora rangli kristall kukun. U_3O_8 deb ifodalash ham mumkin, d 7,3 g/sm³, suvda erimaydi, kislotalarda eriydi.

URAN (IV)-XLORID

ing. uranium tetrachloride

rus. тетрахлорид урана, м

Kimyoviy formulasi: UCl_4 , molyar massasi – 379,84 g/mol, d 4,87 g/sm³, t_{suyuq} 590°C, t_{qayn} 791°C, to'q yashil rangli kristall modda, sovuq suvda va ammoniy xloridda eriydi. Qaytaruvchi.

URAN (IV)-FTORID

ing. uranium tetrafluoride

rus. тетрафторид урана, м

Kimyoviy formulasi: UF_4 , molyar massasi – 314 g/mol, $t_{qayn.}$ 1730°C, yashil rangli modda, suvda deyarli erimaydi, konsentrlangan kislotalarda eriydi.

URAN (III)-OKSID

ing. uranium trioxide

rus. трехокись урана, ж

Kimyoviy formulasi: UO_3 , molyar massasi – 286,03 g/mol, d 7,29 g/sm³, $t_{suyuq.}$ 800°C, qizg'ish-sariq rangli kukun.

URAN BROMID

ing. uranium bromide

rus. бромид урана, м

q. uran (I)-bromid, uran (IV)-bromid

URAN FTORID

ing. uranium fluoride

rus. фторид урана, м

q. uran (IV)-ftorid, uran (VI)-ftorid

URAN IZOTOPLARI

ing. uranium isotopes

rus. изотопы урана, мн

Bir xil atom raqamiga ega, ammo, massa raqamlari har xil bo'lgan turlari: ²³⁴U – 0,006%, ²³⁵U – 0,71%, ²³⁸U – 99,28%,

URAN PEROKSID GIDRATI

ing. uranium peroxy hydrate

rus. пероксид гидрат урана, м

Kimyoviy formulasi: $UO_4 \cdot 3H_2O$, sariq rangli kristall modda, peroksid xarakterga ega, och sariq rangga ega.

URAN QO'SHOKSID

ing. uranium dioxide

rus. двуокись урана, ж

Kimyoviy formulasi: UO_2 , d 10,95 g/sm³, $t_{suyuq.}$ 2176°C, suvda erimaydi, kislotalarda eriydi.

URAN XLORID

ing. uranium chloride

rus. уран хлористый (хлорид урана), м

q. uran (V)-xlorid, uran (II)-xlorid, uran (IV)-xlorid

URANATLAR

ing. urinates

rus. уранаты, мн

Uranat kislotalarning tuzlari, bular ko'pincha diuranat $Me_2U_2O_7$ yoki poliuranatlar $Me[U_6O_{19}]$ ko'rinishida hosil bo'ladi. Uranatlar sariq yoki to'q sariq rangli qattiq moddadir. Ular suvda erimaydi, ammo kislotalarda eriydi. Karbonatlar ta'sirida parchalanadi.

URANIL

ing. uranyl

rus. уранил, м

Ikki valentli radikal.

URANIL GIDROFOSFAT

ing. uranyl hydrogen phosphate

rus. гидрофосфат уранила

Kimyoviy formulasi: UO_2HPO_4 , mayda kristallardan iborat sariq kukun, suvda erimaydi, kislotalarda eriydi.

URANIL NITRAT

ing. uranyl nitrate

rus. нитрат уранила, м

Kimyoviy formulasi: $UO_2(NO_3)_2$, d 2,807g/sm³, $t_{suyuq.}$ 69,5°C, limonrang – sariq rangli kristall modda, suvda yaxshi eriydi, spirtida, efirda eriydi.

URANIL SULFAT

ing. uranyl sulfate

rus. сульфат уранила, м

Kimyoviy formulasi: $UO_2SO_4 \cdot 3H_2O$, d 3,28 g/sm³, $t_{suyuq.}$ 275°C, sarg'ish-yashil rangli kristall modda, suvda eriydi, zaharli, yorug'da parchalanadi.

URANIL SULFID

ing. uranyl sulphide

rus. сульфид уранила, м

Kimyoviy formulasi: UO_2S , qo'ng'ir rangli modda, suvda deyarli erimaydi, bu tuzlar sulfat, uranil ioni va suvdan iborat.

URANIT

ing. uranite

rus. уранит, м

Uranit radiaktiv, uranga boy mineral va ruda bo'lib, u asosan, UO_2 kimyoviy tarkibga ega.

URANNING SMOLALI RUDASI

ing. uranium resin ore

rus. урановая смоляная руда, ж

Bu ruda U_3O_8 bo'lib, UO_2 va UO_3 larning birikmasidir. Unda, odatda, temir, qo'rg'oshin, kalsiy va boshqa qo'shimchalar mavjud. Suvda eriydi, spirt va efirda erimaydi. Piramidinning hosilasi. Oq rangli amorf modda yoki ignasimon kristallar, issiq suvda eriydi.

UREIDOKISLOTALAR

ing. ureido acids

rus. уреидо кислоты, мн

N-asil yoki N,N'-diasilurealar, ular rasmiy ravishda karbamid $\text{CO}(\text{NH}_2)_2$ ning NH_2 guruhlaridagi vodorod atomlarini RCO – asillari bilan almashinish mahsuloti hisoblanadi.

UZUM KISLOTASI

ing. grape acid

rus. виноградная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_4\text{H}_6\text{O}_6$, molyar massasi – 150,1g/mol, d 1,788g/sm³, t_{suyuq} 205°C, glyukoza yoki uzum shakari yoki deskstroza deb ataladi, tirik organizmlarda eng keng tarqalgan energiya manbalaridan biridir.

UCH ATOMLI SPIRT

ing. triatomic alcohol

rus. трех атомный спирт, м

Turli uglerod atomlarida uchta gidroksil guruhi bo'lgan spirt.

UCH KOMPONENTLI SISTEMALAR

ing. three-component (or triple) systems

rus. трехкомпонентные системы, мн

Uch komponentdan iborat fizik va kimyoviy tizimlar. Metall qotishmalari, shuningdek, tuzlar, oksidlar, sulfidlar, umumiy ionli tuzlarning qotishmalari.

UCH NEGIZLI KISLOTALAR

ing. tribasic acids

rus. трехосновные кислоты, мн

Uch vodorod atomi metall bilan o'rin almasha oladigan kislotalar. Ular tabiatda keng tarqalgan va turli biokimyoviy jarayonlarda ishtirok etadi.

UCHLAMCHI BOG'

ing. triple bond

rus. тройная связь, ж

Masalan, atsetilenda ikki uglerod atomlari orasida uch bog' bor: $\text{H-C}\equiv\text{C-H}$. Uchlamchi bog'lanish molekuladagi ikkita uglerod atomi o'rtasidagi uchta umumiy bog'lanish elektronjuftlari orqali kovalent bog'lanish.

UCHTA NUQTA

ing. triple bond

rus. тройная точка, ж

bu shunday bosim va shunday temperaturaki, bunda, bir moddaning uch agregat holati muvozanatda bo'ladi.

UCHLAMCHI AMINLAR

ing. tertiary amines

rus. амины третичные, мн

Ammiakning uch atom vodorodi karbonvodorod radikallariga almashinganda uchlamchi aminlar hosil bo'ladi.

VALENT BOG'LANISH

ing. valence bond

rus. валентная связь, ж

Molekuladagi har bir atom juftini bir yoki bir juft atom bilan birga ushlab turadi, degan fikrga asoslangan taxminiy kvant kimyoviy hisoblash usulidir. Valentlik bog'lanishlar nazariyasiga 1927-yilda V.Xaytler va F.London tomonidan vodorod molekulasining kvant kimyoviy hisobi misolida asos solingan. Valent bog'lanishlar nazariyasi quyidagi gipotezaga asoslanadi: birinchisi – molekula atomlardan hosil bo'lganda, ikkinchisi – asosan o'zining elektron konfiguratsiyasini saqlab qoladi va atomlarning bog'lanishi ular orasidagi elektron almashinuvi va spinlarning juftlashishi natijasida erishiladi.

VALENT ELEKTRONLAR

ing. valence electrons

rus. валентные электроны, мн

Valentlik elektronlari bevosita atom holatiga bog'liq. Agar unga tashqi tomondan qo'shimcha energiya berilsa (ya'ni, qo'zg'aluvchan holatga o'tsa), u holda valent zarrachalarning orbitalari kattalashadi.

VALENTLIK

ing. valence

rus. валентность, ж

Ma'lum element atomining boshqa element atomi bilan kimyoviy bog' hosil qilib birlashish yoki almashish xususiyati. Valentlik tushunchasini fanga 1852-yilda Edward Frankland kiritdi.

VALERIAN ALDEGID

ing. valerlaldehyde

rus. валериановый альдегид, м

Kimyoviy formulasi: $\text{CH}_3(\text{CH}_2)_3\text{-CHO}$, $t_{\text{qayn.}}$ 91°C, $t_{\text{suyuq.}}$ 102-103°C, molyar massasi – 86,13 g/mol. Rangsiz, uchuvchan, o'tkir hidli suyuqlik. Suvda yomon eriydi, biroq spirt va efirlarda yaxshi eriydi. Izomerlarga ega.

VALERIAN ALDEGID

ing. valerlaldehyde

rus. валериановый альдегид, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_5\text{H}_{10}\text{O}$ yoki $\text{CH}_3\text{-CH}_2\text{-CH}_2\text{-CH}_2\text{-CHO}$, $t_{\text{qayn.}}$ 103°C, bo'g'uvchi o't-

kir hidi bor, suyuq modda, suvda eriydi; izomerlari ham bor. rangsiz, uchuvchan, past qaynaydigan kuchli, o'tkir hidli suyuqlik.

VALERIAN KISLOTA

ing. valeric acid

rus. валериановая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{CH}_3(\text{CH}_2)_3\text{COOH}$, $t_{\text{qayn.}}$ 186°C, $t_{\text{suyuq.}}$ -34,5°C, molyar massasi – 102,13 g/mol, d 0,94 g/sm³. Rangsiz, yoqimsiz hidli suyuqlik. Bir asosli kuchsiz karbon kislotasi. Izomerlarga ega.

VALERIL

ing. valeryl

rus. валерил, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_4\text{H}_9\text{CO}$, $t_{\text{qayn.}}$ 164-186,3°C, $t_{\text{suyuq.}}$ -34,5°C, molyar massasi – 102,13 g/mol. Rangsiz, yoqimsiz hidli suyuqlik. Valerian kislotasi radikal. 7 ta izomerga ega.

VALIDATSIYA

ing. validanion

rus. валидация, ж

Belgilangan foydalanish shartlarini tahlil qilish va mahsulot xususiyatlarining ushbu talablarga muvofiqligini baholash orqali amalga oshirilib, mahsulotlardan foydalanish xavfsizligi va imkoniyatlari to'g'risida xulosa chiqarish.

VALIN (α -AMINOIZOVALERIAN KISLOTA)

ing. valine (aminoisovaleric acid)

rus. Валин (2-амино-3-метилбутановая кислота), м

Kimyoviy formulasi: $\text{HO}_2\text{CCH}(\text{NH}_2)\text{CH}(\text{CH}_3)_2$, $t_{\text{suyuq.}}$ 315°C, molyar massasi – 117,15 g/mol, d 1,230 g/sm³. Oq rangli kristall modda. Alifatik α -aminokislotasi. 20 ta proteinogen aminokislotalardan biri, deyarli barcha oqsillar va odamlar uchun muhim aminokislotalarning bir qismidir.

VANADAT ANGIDRID

ing. vanadate anhydride

rus. ванадат ангидрид, м

V_2O_5 vanadat kislotaning angidridi, qizg'ish-qo'ng'ir modda (kukun ko'rinishida qizg'ish-sariq); $t_{\text{suyuq.}}$ 690°C, 1750°C da ajralib ketadi, 3,357 g/sm³ vanadiy (V)-oksid, V_2O_5 formulaga ega noorganik birikma. odatda, vanadiy pentoksidi sifatida tanil-

gan, u jigarrang-sariq rangli qattiq moddadir, ammo suvli eritmadan yangi cho'ktirilsa, uning rangi quyuc to'q sariq rangga aylanadi. Mineral trigidrat, $V_2O_5 \cdot 3H_2O$ nomi bilan ham tanilgan.

VANADAT KISLOTA

ing. vanadic acid

rus. ванадиева кислота, ж

Kimyoviy formulasi: HVO_3 , molyar massasi – 99,95 g/mol, t_{suyuq} 315°C, kuchsiz kislota, sariq rangli kristall modda, suvda oz eriydi.

VANADATLAR

ing. vanadai

rus. ванадаты, мн

Vanadiy kislotasining tuzlari, keng tarqalgan vanadatlar – H_3VO_4 , $H_4V_2O_7$, HVO_3 , $H_6V_{10}O_{28}$, $H_2V_{12}O_{31}$ va boshqalar kiradi. Kimyoviy ishlab chiqarishda, matolarni, shishalarni bo'yashda qo'llaniladi.

VANADIL

ing. vanadyl

rus. ванадил, м

Vanadil-ion (VO_2^+) dengiz suvida ko'p bo'lib, o'rtaacha konsentratsiyasi 30 nM. Ayrim mineral suv manbalarida esa yuqori konsentratsiyada uchraydi. Masalan, Fudzi tog'i (Yaponiya) yaqinidagi buloqlarda 1 litr suvda 54 mkg gacha vanadiy mavjud.

VANADIL (II)-BROMID

ing. vanadyl bromide

rus. бромид ванадила, м

Kimyoviy formulasi: $VOBr_2$, t_{erish} 180°C, qizg'ish-qo'ng'ir rangli modda, havoda yoyiluvchi modda. Ammiak bilan $VBr_2 \cdot 6NH_3$ ko'rinishdagi qo'shimcha hosil qiladi.

VANADIL (II)-SULFAT

ing. vanadyl sulfate

rus. сульфат ванадила, м

Kimyoviy formulasi: $VOSO_4$, molyar massasi – 163 g/mol, ko'kimtir-yashil rangli tuz, kristallogidratlar hosil qiladi, suvda yaxshi eriydi. Fotografiyada ishlatiladi.

VANADIL (II)-XLORID (VANADIL DIXLORID)

ing. vanadyl chloride

rus. хлорид ванадила, м

Kimyoviy formulasi: $VOCl_2$, molyar massasi – 137,82 g/mol, d 2,88 g/sm³, yashil rangli modda, havoda yoyiluvchan modda.

VANADIL (III)-FTORID (VANADIL TRIFTORID)

ing. vanadyl trifluoride

rus. трехфтористый ванадил, м

Kimyoviy formulasi: VOF_3 , t_{suyuq} 300°C, t_{qayn} 480°C, yashil-sariq rangli qattiq modda. 600°C haroratda trixlorid va vodorod ftorididan ham sintezlanadi.

VANADITLAR

ing. vanadites

rus. ванадиты, мн

$H_2V_4O_9$ kislotasining tuzlari, masalan: $K_2V_4O_9 \cdot 7H_2O$, $Na_2V_4O_9 \cdot 7H_2O$.

VANADIY

ing. vadium

rus. ванадий, м

Davriy sistemaning v guruh elementi, atom raqami 23, a-50,95; 1830-yilda topilgan, kulrang, nihoyatda qattiq, ammo mo'rt metall; -5,8 g/l, t_{suyuq} 1720°C, t_{qayn} 3000°C; birikmalari zaharli; vanadiyli po'latlar tayyorlashda ishlatiladi, bunday po'latlar mustahkam, elastik va zarbga yaxshi chidaydigan bo'lgani uchun avtomobil va aviatsiya motorlari tayyorlashda muhim ahamiyatga ega.

VANADIY (II)-BROMID (VANADIY DIBROMID)

ing. vanadium dibromide

rus. дибромид ванадия, м

Kimyoviy formulasi: VBr_2 , och jigarrang kristall modda. Boshqa vanadiy birikmalari bilan zaharli birikmalar hosil qiladi.

VANADIY (II)-OKSID

ing. vanadium oxide

rus. оксид ванадия, ж

Kimyoviy formulasi: VO yoki V_2O_2 , t_{suyuq} 1127°C, t_{qayn} 1427°C, d 3,36 g/sm³, to'q yashil rangli qattiq modda. 130°C da suvsizlanadi, oksigalogenid VOF_3 hosil qiladi, suvda yomon eriydi.

VANADIY (II)-SULFAT

ing. vanadium sulfate ferrous

rus. серноокислый закисный ванадий (сульфат закиси ванадия), м

$VSO_4 \cdot 7H_2O$, qizg'ish-gunafsha rangli kristall modda.

VANADIY (II)-SULFID (VANADIY MONOSULFID)

ing. vanadium monosulfur

rus. односернистый ванадий (моносulfид ванадия), м

VS, qizg'ish-qo'ng'ir rangli qattiq modda, -4,20 g/l; qizdirilganda parchalanadi. Vanadiy (II)-sulfat noorganik birikma, VSO_4 formulali vanadiy va sulfat kislota metalining tuzi bo'lib, suvda eriydigan kristalgidratlar – qizil-binafsha rangli kristallar hosil qiladi.

VANADIY (II)-XLORID (VANADIY DIXLORID)

ing. vanadium dichloride

rus. двухлористый ванадий (дихлорид ванадия), м

Kimyoviy formulasi: VCl_2 , geksagonal kristallardan iborat yashil rangli gigroskopik modda; suvdagi eritmasi gunafsha rangli bo'lib, unda V^{+2} ioni oksidlanib, V^{+3} ioniga aylanadi, V^{+3} ning rangi yashil bo'ladi.

VANADIY (III)-BROMID (VANADIY TRIBROMID)

ing. vanadium tribromide

rus. трехбромистый ванадий (трибромид ванадия), м

Kimyoviy formulasi: VBr_3 , kulrang kristall modda; qizdirilganda parchalanadi, suvda eriydi, oksidlanish bilan reaksiyaga kirishib, oksigalogenid $VOBr_3$ hosil qiladi. Vanadiy (III)-bromidi noorganik birikma, vanadiy va gidrobrom kislotaning metall tuzi, formulasi VBr_3 , yashil-qora kristallar, suvda eriydi, kristalgidrat hosil qiladi.

VANADIY (III)-FTORID (VANADIY TRIFTORID)

ing. vanadium trifluoride

rus. трехфтористый ванадий (трифторид ванадия), м

Kimyoviy formulasi: $VF_3 \cdot 3H_2O$, rombik kristallardan iborat to'q yashil modda; $130^\circ C$ da suvini yo'qotadi, suvda eriydi, oksidlanib, oksigalogenid VOF_3 hosil qiladi, bu modda $3Mf \cdot 2VOF_3$ tipidagi qo'sh birikmalar beradi. Vanadiy (III)-ftorid noorganik birikma, vanadiy metalli va VF_3 formulali gidroftorid kislota tuzi, yashil kristallar, suvda yomon eriydi, kristalgidrat hosil qiladi.

VANADIY (III)-GIDROKSID

ing. vanadium oxide hydrate

rus. гидроксид ванадия, м

Kimyoviy formulasi: $V(OH)_3$, yashil rangli qattiq modda. $130^\circ C$ da suvsizlanadi, havoda shiddat bilan oksidalanadi.

VANADIY (III)-YODID (VANADIY TRIYODID)

ing. vanadium triiodide

rus. трийодистый ванадия, м

Kimyoviy formulasi: VO yoki V_2O_2 , t_{suyuq} $1127^\circ C$, t_{qayn} $1427^\circ C$, d 3,36 g/sm³, to'q yashil rangli qattiq modda. $130^\circ C$ da suvsizlanadi, oksigalogenid VOF_3 hosil qiladi, suvda yomon eriydi.

VANADIY (III)-OKSID

ing. vanadium trioxide

rus. трехоксидистый ванадий, м

Kimyoviy formulasi: $V(OH)_3$, molyar massasi – 101,96 g/mol, t_{parch} $80^\circ C$, yashil rangli modda. Havoda oson oksidlanadi..

VANADIY (III)-SULFAT

ing. vanadium III sulfate

rus. сульфат ванадия, ж

Kimyoviy formulasi: $V_2(SO_4)_3$, molyar massasi – 390,074 g/mol, t_{suyuq} $400^\circ C$, yashil rangli kukunsimon modda. Suvda erimaydi, qaytaruvchi xossasiga ega, havoda chidamli, biroq, yuqori namlikda bir necha hafta mobaynida yashil rangli $[V(H_2O)_6]^{3+}$ kompleks hosil bo'ladi.

VANADIY (III)-SULFID

ing. vanadium sulphide

rus. сульфид ванадия, ж

Kimyoviy formulasi: V_2S_3 , molyar massasi – 198,08 g/mol, d 3,7, 4,7 g/sm³, t_{suyuq} $400^\circ C$, qora-kulrang kukunsimon modda, qizdirilganda parchalanadi.

VANADIY (III)-XLORID (VANADIY TRIXLORID)

ing. vanadium trichloride

rus. трехлористый ванадий, м

Kimyoviy formulasi: VCl_3 , molyar massasi – 157,3 g/mol, d 2,87 g/sm³, 3, t_{parch} $400-500^\circ C$, qizg'ish-gunafsha rangli kristall modda, suvda yaxshi eriydi, qizdirilganda parchalanadi.

VANADIY (IV)-FTORID (VANADIY TETRAFTORID)

ing. vanadium tetrafluoride

rus. тетрафторид ванадия, ж

Kimyoviy formulasi: VF_4 , molyar massasi – 126,94 g/mol, d 2,975 g/sm³, t_{suyuq} $325^\circ C$, qo'ng'ir-sariq rangli kukunsimon modda, suvda gidrolizlanib, vanadil ftorid – VOF_2 hosil qiladi. Atsetonda eriydi.

VANADIY (IV)-OKSID

ing. vanadium dioxide

rus. двуокись ванадия, ж

Kimyoviy formulasi: VO_2 , molyar massasi – 82,94 g/mol, d 4,339 g/sm³, t_{suyuq} $1545^\circ C$, t_{qayn} $2727^\circ C$,

ko'k rangli kukunsimon modda, suvda erimaydi, kristallgidratlar hosil qiladi.

VANADIY (IV)-XLORID (VANADIY TETRAXLORID)

ing. vanadium tetrachloride

rus. четыреххлористый ванадий, ж

Kimyoviy formulasi: VCl_4 , molyar massasi – 192,75 g/mol, d 1,816, $t_{\text{suyuq.}}$ -28°C , $t_{\text{qayn.}}$ $148,5^\circ\text{C}$, yorqin qizil rangli suyuq modda, nam havoda bug'lanib tura-di, suvda gidrolizlanib, vanadil xlorid VOCl_2 hosil qiladi.

VANADIY (V)-FTORID (VANADIY PENTAFTORID)

ing. vanadium pentafluoride

rus. пятифтористый ванадий, м

Kimyoviy formulasi: VF_5 , molyar massasi – 145,85 g/mol, d 2,177 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ $19,5^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}}$ $47,9-48,3^\circ\text{C}$, rangsiz kristall yoki rangsiz suyuq modda, suvda gidrolizlanadi, zaharli modda.

VANADIY (V)-OKSID

ing. vanadium pentoxide

rus. пятиокись ванадия, ж

Kimyoviy formulasi: V_2O_5 , molyar massasi – 181,88 g/mol, d 3,357 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 670°C , $t_{\text{qayn.}}$ 2030°C , xira to'q sariq rangli kukunsimon modda, ishqor va kislotalarda yaxshi eriydi, etanolda erimaydi.

VANADIY BROMID

ing. vanadium bromide

rus. бромистый ванадий, м

q. vanadiy (II)-bromid, vanadiy (III)-bromid.

VANADIY FTORID

ing. vanadium fluoride

rus. фтористый ванадий, м

q. vanadiy (V)-ftorid, vanadiy (III)-ftorid, vanadiy (IV)-ftorid

VANADIY YODID

ing. vanadium iodide

rus. иодистый ванадий, м

Kimyoviy formulasi: VO_3 , molyar massasi – 431,66 g/mol, d 4,2 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 280°C , to'q yashil va to'q jigarrangli kristall modda, suvda va etanolda yaxshi eriydi, benzol, tetraxlormetan, uglerod disulfidida erimaydi.

VANADIY IZOTOPLARI

ing. vanadium isotopes

rus. изотопы ванадия, ж

Yadrosida neytronlar soni turli xil bo'lgan, mas-sasi 40 dan 65 gacha (proton soni 23, neytronlar soni 17 dan 42 gacha) bo'lgan vanadiyning beshta izomeri bor. Vanadiyning barqaror izotopi 51V (yer yuzida 99,75% tarqalgan) va barqaror bo'lmagan izotopi 50V (yer yuzida 0,25% tarqalgan).

VANADIY KARBID

ing. vanadium carbonaceous

rus. пятиокись ванадие, ж

Kimyoviy formulasi: VC, molyar massasi – 62,95 g/mol, d 5,4 (5,46; 5,77 g/sm³), $t_{\text{suyuq.}}$ 2770°C (2810°C , 2830°C), $t_{\text{qayn.}}$ 3900°C , qora rangli kristall modda, suvda erimaydi.

VANADIY NITRID

ing. vanadium pentoxide

rus. пятиокись ванадия, ж

Kimyoviy formulasi: VC, molyar massasi – 64,95 g/mol, d 5,63 (6,04; 6,13 g/sm³), $t_{\text{suyuq.}}$ 2050°C (2320°C), $t_{\text{qayn.}}$ 3900°C , sariq rangli kristall modda, suvda erimaydi.

VANADIY SILITSID

ing. vanadium silicide

rus. силицид ванадия, ж

Kimyoviy formulasi: V_2Si , molyar massasi – 129,97 g/mol, d 5,48 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 1655°C , qora rangli kristall modda, suvda erimaydi.

VANADIY SULFID

ing. vanadium sulfide

rus. сульфид ванадия, ж

Kimyoviy formulasi: VS, molyar massasi – 83,01 g/mol, d 4,20 (4,51) g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 2050°C (2320°C), $t_{\text{qayn.}}$ 3900°C , qora-jigarrang kristall modda, suvda erimaydi.

q. vanadiy (I)-sulfid, vanadiy (III)-sulfid

VANADIY XLORID

ing. vanadium chloride

rus. хлорид ванадия, ж

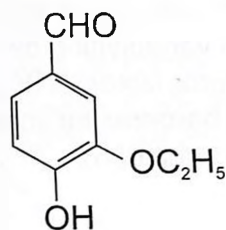
q. vanadiy (II)-xlorid, vanadiy (III)-xlorid, vanadiy (IV)-xlorid

VANILAL (PROKATEX ALDEGIDNING ETIL EFIRI)

ing. vanilla

rus. ванилаль, ж

Kimyoviy formulasi: $C_9H_{10}O_3$, tuzilishi:

(4-gidroksi-3-etoksibenzaldegid, burbonal, etilvanillin), $m=166,17$ g/mol; rangsiz vanil xushbo'y kristallari (vanillindan ~ 3 baravar kuchli) gulli rangga ega, oziq-ovqat sanoatida vanilin o'rnida ishlatilmoqda.

VANILIN (M-METOKSI-P-OKSIBENZALDEGID)

ing. vanillin

rus. ваниллин, м

Kimyoviy formulasi: $C_8H_8O_3$, molyar massasi – 152,15 g/mol, d 1,056 g/sm³, t_{suyuq} 80-81°C, t_{qayn} 285°C, rangsiz ignasimon kristall modda, vanil hidli, suvda oz eriydi, spirt, efir, xloroform va boshqa erituvchilarda yaxshi eriydi. Vanilin vanil mevalarida glikozid holida uchraydi. Sintetik vanilin lignindan, gwayakol hamda evgenoldan olinadi. Oziq-ovqat, atir-upa sanoatida va tibbiyotda ishlatiladi. Vanillinning qand kukuni bilan aralashmasi "vanil shakari" muzqaymoq va turli qandolat mahsulotlari ishlab chiqarishda qo'llaniladi.

VANNA

ing. bath

rus. ванна, ж

Suyuqlik (suv, qorishma, eritma) bo'lgan idish, shuningdek, asosiy qismi bunday idishdan iborat bo'lgan apparat. pnevmatik vanna – vodorod, kislorod va azot kabi gazlarni yig'ish uchun eng oddiy kimyoviy qurilma. XVIII asr o'rtalarida ixtiro qilingan bo'lib, hozirda asosan o'quv maqsadlarida foydalaniladi.

DAVR

ing. period

rus. период, м

Jarayon sodir bo'ladigan vaqt uzunligi. D.I.Mendeleyev elementlar davriy jadvalidagi ketma-ket

joylashgan kimyoviy elementlarning sifatli tugallangan qatori.

VARIATSIYA

ing. variation

rus. вариация, ж

Biror narsaning o'zgarishi, og'ish. Ushbu atamaning o'ziga xos ma'nolari mavjud. Masalan, biologik sistematikada infraspesifik darajalardan biri.

VATA

ing. cotton wool

rus. вата, ж

Tolalarning momiq o'rami. Paxta momig'i (nemischa watte dan) – har xil yo'nalishlarda bir-biri bilan erkin bog'langan tolalarning yumshoq massasi. ommaviy tilda paxta momig'i deganda ko'pincha shifobaxsh paxta (lot. gossypium) – o'stiriladigan g'o'za (gossypium l.) urug'lari (tuklari) epidermis hujayralarining o'simtalaridan hosil bo'lgan tola, 95% dan ortig'i toladan iborat.

VATT

ing. watt

rus. ватт, м

Elektr quvvatini, ya'ni ish bajarish qobiliyatini ifoda qiluvchi birlik; vat – quvvat, shuningdek, issiqlik oqimi, tovush energiyasi oqimi.

VAZELIN

ing. vaselinum, petrolatum

rus. вазелин, м

Yuqori haroratda qaynovchi suyuq va qattiq uglevodorodlar aralashmasidir, t_{suyuq} 27-60°C, qovushqoqligi 28-36 mm²/s, hidsiz, ta'msiz, malhamga o'xshash oq rangli suyuqlik.

VERATROL (DIMETOKSIBENZOL)

ing. veratrol

rus. вератрол (диметилпирокатехин, 1,2-диметоксибензол), м

Kimyoviy formulasi: $C_8H_{10}O_2$, molyar massasi – 138,17 g/mol, d 1,08 g/sm³, t_{suyuq} 19-20°C, t_{qayn} 88-89°C, suvda oz eriydi, spirt va efirda yaxshi eriydi.

VERONAL

ing. veronal (barbital or barbiton)

rus. веронал (барбитол или барбитон), м

Kimyoviy formulasi: $C_8H_{12}N_2O_3$, molyar massasi – 184,193 g/mol, t_{suyuq} 191°C, dori vositasi, kukun ko'rinishida ishlab chiqariladi.

VILYAMSON REAKSIYASI

ing. Williamson reaction (Williamson synthesis)
rus. Реакция Вильямсона (синтез Вильямсона), ж
Alkilatlar yoki fenolatlarni alkilgalogenidlar bilan alkillash orqali efirlarni olish reaksiyasi; ingliz kimyogari Aleksandr Uilyamson sharafiga nomlangan. Asosan nosimmetrik efirlar shu tarzda olinadi.

VINIL

ing. vinyl

rus. винил, м

Kimyoviy tuzilishi: $-(CH_2=CH-)$, uglevodorodning bir valentli radikali, German Kolbe 1851-yilda radikal bilan, alkogol (etanol) bilan bog'lanishiga qarab nomlagan. Vinil guruhi alkenlarning zanjirli reaksiyalarining ko'p qismini ko'rsatadi. Vinil guruhi (alil guruhidan farqli o'laroq) radikal mexanizm bilan osongina polimerlanadi.

VINIL BROMID (BROMETILEN)

ing. vinyl bromide

rus. бромид виниля (бромэтилан), м

Kimyoviy formulasi: $-CH_2=CHBr$, molyar massasi – 106,95 g/mol, t_{suyuq} -139°C, t_{qayn} 16°C, d 1,4933 g/sm³, rangsiz gazsimon modda.

VINIL KATIONI

ing. vinyl cation

rus. винильный катион, м

Alken uglerodida musbat zaryadga ega bo'lgan karbokationdir. Uning empirik formulasi C_{2n+3} . Vinil kation har qanday ikki o'rinbosar uch valentli uglerod bo'lib, unda musbat zaryadlangan uglerod qo'sh bog'ning bir qismi bo'ladi va SP gibridlanadi.

VINIL SIRKA KISLOTA

ing. vinyl acetic acid

rus. винил-уксусная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $C_4H_6O_2$ yoki $CH_2=CH-CH_2-COOH$, molyar massasi – 86,09 g/mol, d 0,934 g/sm³, t_{suyuq} -93°C, t_{qayn} 72,7°C, murakkab efirlar sinfiga mansub, xarakterli hidga ega, rangsiz suyuqlik.

VINIL SPIRT

ing. vinyl alcohol

rus. виниловый спирт (этанол), м

$CH_2=CHOH$, bu modda to'yinmagan birikma bo'lib, Kimyoviy formulasi: $CH_2=CH-OH$, molyar massasi – 44,05 g/mol, t_{qayn} 23,5°C, to'yinmagan bir atomli spirt, osonlikcha atsetaldegidga aylanadi. Uning oddiy va murakkab efirlari olingan.

VINIL XLORID

ing. vinylchloride

rus. винилхлорид (хлористый винил), м

Kimyoviy formulasi: $CH_2=CH-Cl$, molyar massasi – 62,498 g/mol, d 0,9106 g/sm³ (20°C da) va 0,9730 g/sm³ (-15°C da), t_{suyuq} -153,8°C, t_{qayn} -13,8°C, kuchsiz shirin hidli rangsiz gaz, kuchli portlash xususiyatiga ega. Vinilxlorid kuchli zahar bo'lib, odamlarga kanserogen, mutagen va teratogen ta'sir ko'rsatadi.

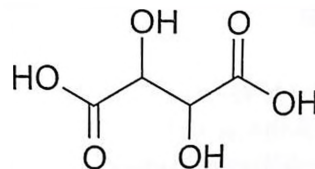
VINO KISLOTA

ing. wine acid

rus. винная кислота, ж

Kimyoviy formulasi:

$HOOC-CH(OH)-CH(OH)-COOH$, molyar massasi – 150,1 g/mol, d 1,76 (D- va L-enantiomerlar), 1,66 (mezo-forma), 1,788 (ratsemat); t_{suyuq} 168-170°C (D- va L-enantiomerlar), 140°C (mezo-forma), 206°C (ratsemat).

VINO SPIRTI

ing. wine spirit

rus. винный спирт, м

q. etanol

VINO TOSHI (KREMORTARTAR)

ing. cream of tartar

rus. винный камень (кремортартар), м

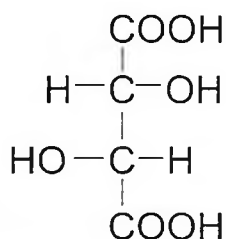
Vinoni spirt bilan bijg'itish natijasida hosil bo'ladigan kristall cho'kma bo'lib, vino toshi konsentratsiyasi belgilangan nuqtadan yuqori bo'lganda, harorat tushirilganda yoki chayqatilganda ushbu cho'kma hosil bo'ladi. Shu sababli, vino idishlariga quyilishiga qadar past haroratda saqlanadi. Vino toshi vino kislotasi ishlab chiqarishda asosiy xomashyo.

VINO TOSHI KISLOTASI

ing. tartaric acid

rus. винные каменные кислоты, мн

Vino toshi kislotasi – vino kislotasining d-optik izomeri.

Tartar kislotasi $\text{HOOC}-\text{CH}(\text{OH})-\text{CH}(\text{OH})-\text{COOH}$.

VINT

ing. screw

rus. винт (внутр.шестигр), м

Rezbali silindrik sterjen. Detallarni bir-biriga biriktirish (biriktirish vinti) uchun ishlatiladigan xillari bo'ladi.

VISKOZA

ing. viscose

rus. вязкоза, ж

Natriy ishqorining suyuqlanmasida konsentrlangan yuqori qovushqoq selluloza ksantogenat aralashmasi.

VISKOZIMETR

ing. viscometr

rus. вязкозиметр, м

Suyuqlikning dinamik yoki kinematik qovushqoqligini aniqlash (o'lchash) asbobi. Dastlab 1751-yilda M.V.Lomonosov yasagan.

VISKOZIMETRIYA

ing. viscometry

rus. вязкозиметрия, ж

Fizikaning bir bo'limi bo'lib, suyuqlik va gazlarning qovushqoqligini o'lchash usullarini o'rganadi. Suyuqlik va gazlarning qovushqoqligini aniqlashda eng keng tarqalgan 3 usuli mavjud: 1) kapilyarda oqib o'tishi (Puazel qonuni bo'yicha); 2) tushayotgan shar tezligi bo'yicha (Stoks qonuni); 3) Teyler oqimi bo'yicha.

VISMUT

ing. bismuth

rus. висмут, м

Kimyoviy belsi: Bi, molyar massasi – 208,98 g/mol, d 9,79 g/sm³, t_{suyuq.} 271,44°C, t_{qayn.} 1837 K, normal sharoitda kumushrang-pushtirangli metall.

VISMUT (II)-XLORID (VISMUT DIXLORID)

ing. bismuth dichloride

rus. двухлористый висмут, м

Kimyoviy formulasi: BiCl₂, molyar massasi – 279,89 g/mol, d 4,87 g/sm³, t_{suyuq.} 163°C, t_{qayn.} 300°C (parchalanadi), qora rangli kristall modda, suvda eriydi.

VISMUT (III)-BROMIDI (VISMUT TRIBROMIDI)

ing. bismuth bromide

rus. трехбромистый висмут (трибромид висмута), м

Kimyoviy formulasi: BiBr₃, molyar massasi – 448,71 g/mol, d 5,65 g/sm³ (5,72), t_{suyuq.} 200°C (218°C, 219°C), t_{qayn.} 453°C (460°C, 461°C), limonrang-sariq rangli kristall modda, suvda eriydi.

VISMUT (III)-FTORIDI (VISMUT TRIFTORIDI)

ing. bismuth trifluoride

rus. трехфтористый висмут (трифторид висмута), м

Kimyoviy formulasi: BiF₃, molyar massasi – 265,97 g/mol, d 7,927 g/sm³ (5,32), t_{suyuq.} 727°C, t_{qayn.} 900°C, rangsiz kristall modda, suvda erimaydi.

VISMUT (III)-GIDROKSIDI

ing. bismuth hydroxide

rus. гидрат окиси висмута, ж

Kimyoviy formulasi: Bi(OH)₃, molyar massasi – 260 g/mol, d 4,36 g/sm³, oq rangli amorf kukunsimon modda, suvda, ishqorlarda erimaydi, kislotalarda eriydi.

VISMUT (III)-YODID (VISMUT TRIYODID)

ing. bismuth triiodide

rus. трийодистый висмут, м

Kimyoviy formulasi: BiI₃, molyar massasi – 589,69 g/mol, d 5,64 g/sm³ (5,778), t_{suyuq.} 407,7°C (439°C), t_{qayn.} 542°C, to'q jigarrang kristall modda, suvda erimaydi.

VISMUT (III)-NITRAT

ing. bismuth nitrate

rus. нитрат висмута, м

Kimyoviy formulasi: Bi(NO₃)₃, molyar massasi – 394,99 g/mol, d 2,83 g/sm³, t_{suyuq.} 75°C, rangsiz kristall modda, suvda gidrolizlanadi va kristallgidrat hosil qiladi.

VISMUT (III)-OKSID

ing. bismuth trioxide

rus. трехокись висмута ((III)-оксид висмута), ж

Kimyoviy formulasi: Bi_2O_3 , molyar massasi – 465,96 g/mol, d 8,9 g/sm³, t_{suyuq} 817°C, t_{qayn} 1890°C, sarg'ish-oq rangli kristall modda, suvda erimaydi. Bundan tashqari, BiO , BiO_2 , Bi_2O_5 oksidlari ham mavjud. Bi_2O_5 kislotalik xossasi mavjud.

VISMUT (III)-SULFAT

ing. bismuth sulfate

rus. сернокислый висмут, м

Kimyoviy formulasi: $\text{Bi}_2(\text{SO}_4)_3$, molyar massasi – 706,15 g/mol, d 5,08 g/sm³, t_{suyuq} 405°C (710°C), ignasimon rangsiz kristall modda, suvda erimaydi, kislotalarda eriydi.

VISMUT (III)-SULFID

ing. bismuth sulfide

rus. сульфид висмута, ж

Kimyoviy formulasi: Bi_2S_3 , molyar massasi – 514,16 g/mol, d 6,38 (7,6 g/sm³), t_{suyuq} 800°C, jigarrang-qora kristall modda, suvda erimaydi.

VISMUT (III)-XLORID (VISMUT TRIXLORID)

ing. bismuth trichloride

rus. треххлористый висмут (трихлорид висмута), м

Kimyoviy formulasi: BiCl_3 , molyar massasi – 315,34 g/mol, d 4,75 g/sm³, t_{suyuq} 234°C, t_{qayn} 440°C, oddiy sharoitda rangsiz-oq rangli yoki och sariq rangli o'ta gigroskopik kristall modda. Yorug'da qorayib, qorong'ida yana rangini yo'qotadi.

VISMUT (V)-FTORID (VISMUT PENTAFTORID)

ing. bismuth pentafluoride

rus. пятифтористый висмут (пентафторид висмута), м

Kimyoviy formulasi: BiF_5 , molyar massasi – 303,97 g/mol, d 5,4 g/sm³, t_{suyuq} 151°C, t_{qayn} 230°C, rangsiz kristall modda, suv bilan reaksiyaga kirishadi. Zaharli, kuchli oksidlovchi.

VISMUT BROMID

ing. bismuth bromide

rus. бромистый висмут (бромид висмута), м

q. vismut (III)-bromid

VISMUT DIGIDROKSINITRAT

ing. bismuth nitrate basic

rus. азотнокислый основной висмут (дигидроксинитрат висмута), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Bi}(\text{OH})_2\text{NO}_3$, molyar massasi – 305 g/mol, oq mayda kristallardan iborat modda, tibbiyotda ishlatiladi.

VISMUT FTORID

ing. bismuth fluoride

rus. фтористый висмут (фторид висмута), м

q. vismut (III) va (V)-ftorid

VISMUT GIDRID (VISMUTIN)

iing. bismuth hydrogen (bismuthine)

rus. гидрид висмута (висмутин), ж

Kimyoviy formulasi: BiH_3 , molyar massasi – 212 g/mol, d 0,008665 g/sm³, t_{qayn} 16,8°C, og'ir zaharli gaz, oddiy sharoitda parchalanadi.

VISMUT IZOTOPLARI

ing. bismuth isotopes

rus. изотопы висмута, ж

Massasi 184 dan 220 gacha (protonlar soni 83, neytronlar soni 101 dan 137 gacha) 50 dan ortiq yadro izotoplari mavjud. Tabiiy vismut faqat ²⁰⁹Bi izotopidan iborat monoizotop element hisoblanadi. U beqaror, biroq, yarim parchalanish davri juda katta, koinot yoshidan ancha uzoqroq $1,9 \cdot 10^{19}$ yil.

VISMUT RODANID

ing. bismuth rhodian

rus. роданистый висмут (роданид висмута), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Bi}(\text{CNS})_3$, sariq rangli kristall modda, suvda eriydi va kristallgidrat hosil qiladi.

VISMUT SELENID

ing. bismuth bromide

rus. бромистый висмут (бромид висмута), м

Kimyoviy formulasi: VS, molyar massasi – 654,84 g/mol, d 6,82 (7,40) g/sm³, t_{suyuq} 710°C, kulrang yoki qora rangli kristall modda, suvda erimaydi.

VISMUT TIOXLORID (TIOVISMUTIL XLORID)

ing. bismuth thiochloride

rus. тиохлористый висмут (тиохлорид висмута или сульфид-хлорид висмута), м

Kimyoviy formulasi: BiSCl , molyar massasi – 276,5 g/mol, och kulrang kristall modda, suvda erimaydi.

VISMUT XLORID

iing. bismuth chloride

rus. хлористый висмут (хлорид висмута), м

q. vanadiy (II)-xlorid, vanadiy (III)-xlorid

VISMUT XROMAT

ing. bismuth chromate

rus. хромат висмута, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{Bi}_2(\text{CrO}_4)_3$, qirmizi (qizil) rangli tuz, suvda yomon eriydi.

VISMUT YALTIROG'I

ing. bismuthinite

rus. висмутинит, м

Kimyoviy formulasi: Bi_2S_3 , kulrang-oq rangli mineral, qirralarining rangi oq. Dastlab 1832-yilda Boliviya da aniqlangan. Ushbu mineral gidrotermal konlarda, qalay-volfram konlarida, arsen-vismut konlarida, mis-vismut konlarida, oltin-vismut konlarida, ba'zan pegmatitlarda uchraydi.

VISMUTAT ANGIDRID

ing. bismuth anhydride

rus. ангидрид висмута, ж

Kimyoviy formulasi: Bi_2O_5 , molyar massasi – 497,96 g/mol, d 5,10 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 150°C (parchalanadi), qizg'ish-jigarrang kristall modda, suvda erimaydi, kislotalarda va KOH da eriydi.

VISMUTAT KISLOTA

ing. bismuth acid

rus. висмутовая кислота (оксид гидрокси(оксо) висмутина), ж

Kimyoviy formulasi: HBiO_3 , molyar massasi – 257,98 g/mol, erkin holda olinmagan.

VISMUTATLAR

ing. bismuthates

rus. висмутаты, мн

Vismutat kislotaning (odatda, meavismutat kislotasi HBiO_3 ning) tuzlaridir, masalan: NaBiO_3 , KBiO_3 va boshqalar. Bular 5 valentli vismut tuzlari bo'lib, nihoyatda kuchli oksidlovchidir.

VISMUTIL BROMID

ing. bismuthyl bromide

rus. бромистый висмутил (оксид-бромид висмута), м

Kimyoviy formulasi: BiOBr , molyar massasi – 304,89 g/mol, d 8,08 g/sm³ (8,106), $t_{\text{suyuq.}}$ 560°C (parchalanadi), rangsiz kristall modda, suvda erimaydi.

VISMUTIL DIXROMAT

ing. bismuthyl dichromate

rus. дихромат висмутила, ж

Kimyoviy formulasi: $(\text{BiO})_2\text{Cr}_2\text{O}_7$, molyar massasi – 665,95 g/mol, qizil yoki sariq rangli kristall modda, suvda erimaydi.

VISMUTIL FTORID

ing. bismuth flouride

rus. фтористый висмутил (оксид-фторид висмута), м

Kimyoviy formulasi: BiOF , molyar massasi – 243,98 g/mol, d 7,5 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 500°C, rangsiz kristall modda, suvda erimaydi, kislotalarda eriydi.

VISMUTIL YODID

ing. bismuth bromide

rus. иодистый висмутил (оксид-йодид висмута), м

Kimyoviy formulasi: BiOI , molyar massasi – 351,88 g/mol, d 7,92 g/sm³ (8,013), $t_{\text{suyuq.}}$ 300°C, qizil rangli shaffof kristall modda, suvda, etanol va xloroformda erimaydi. modda; 7,92, qizdirilganda 300°C da parchalanadi, suvda erimaydi, kislotalarda, etanol va xloroformda eriydi.

VISMUTIL KARBONAT

ing. bismuthyl carbonate

rus. карбонат висмутила, ж

Kimyoviy formulasi: $(\text{BiO})_2\text{CO}_3$, molyar massasi – 509,97 g/mol, d 6,86 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 308°C, rangsiz yoki sariq rangli kristall modda, suvda erimaydi.

VISMUTIL NITRAT

ing. bismuthyl nitrate

rus. нитрат висмутила, м

Kimyoviy formulasi: BiONO_3 , molyar massasi – 286,98 g/mol, d 4,928 g/sm³, rangsiz kristall modda, suvda erimaydi.

VISMUTIL XLORID

ing. bismuthyl chloride

rus. хлористый висмутил (оксид-хлорид висмута), м

Kimyoviy formulasi: BiOCl , molyar massasi – 260,43 g/mol, d 7,717 (7,72 g/sm³), $t_{\text{suyuq.}}$ 232,5°C, $t_{\text{qayn.}}$ 575°C, oq rangli kristall modda, suvda oz eriydi.

VISMUTINIT

ing. bismuthinite

rus. висмутинит, м

q. vismut yaltirog'i

VISMUTITLAR

ing. bismuthides

rus. висмутиты, мн

Vismutning metallar bilan hosil qilgan birikmalari, masalan, Bi_2S_3 . Ular qisman metall va qisman ionli bog'larni o'z ichiga olgan inert metall biikmalardir.

VISMUTLI OXRA

ing. bismuth ochre (bismite)

rus. висмутовая охра (бисмит), ж

Kimyoviy formulasi: Bi_2O_3 tarkibli mineral, d 8,64-9,22 g/sm³, sarg'ish-yashil rangdan kulrang-oq rang-gacha bo'ladi.

VITSINAL TUZILISH

ing. vicinal structure

rus. вицинальная структура, ж

Ikkita bir xil o'rinbosarning ikkita qo'shni uglerod atomlarida joylashishi, masalan: 1,2-dixloretan, vitsinal dixloretan.

VITTIK REAKSIYASI

ing. Wittig reaction

rus. реакция Виттига, ж

Aldegid va ketonlarning fosfor ilidlari bilan kimyoviy reaksiyasi (ba'zan "Vittig reagentlari" deb ataladi), bu alkenlar yoki allenlar va trifenilfosfin oksidi hosil bo'lishiga olib keladi.

VODOROD

ing. hydrogen

rus. водород, м

Kimyoviy belgisi: H, molyar massasi – 1,00784 g/mol, $t_{\text{suyuq.}}$ -259,14°C, $t_{\text{qayn.}}$ -252,87°C, davriy sistemaning I davr 1-guruhiga mansub, ba'zi xossalari jihatidan VII guruh elementlariga o'xshaydi. Yengil, rangsiz, hidsiz va ta'msiz, havodan 14,5 marta yengil.

VODOROD YODIDI

ing. hydrogen iodide

rus. иодоводород, м

Kimyoviy formulasi: HI, molyar massasi – 127,904 g/mol, d 2,85 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ -50,8°C, $t_{\text{qayn.}}$ -35,36°C, rangsiz bo'g'uvchi gaz, havoda kuchli tutaydi.

VODOROD BROMID

ing. hydrogen bromide

rus. бромистый водород (водород бромид), м

Kimyoviy formulasi: HBr, molyar massasi – 80,91 g/mol, d 3,307 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ -86,80°C, $t_{\text{qayn.}}$ -66,38°C, rangsiz og'ir toksik gaz, nam havoda tuman hosil qiladi.

VODOROD BROMID

ing. hydrogen bromide

rus. бромистый водород (водород бромид), м

Kimyoviy formulasi: HBr, molyar massasi – 80,91 g/mol d 3,307 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ -86,80°C. $t_{\text{qayn.}}$ -66,38°C rangsiz og'ir tojsiz gaz, nam havoda tuman hosil qiladi.

VODOROD FTORID

ing. hydrogen fluoride

rus. фтористый водород (водород фторид), м

Kimyoviy formulasi: HF, molyar massasi – 20,01 g/mol, d 0,99 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ -83,4°C, $t_{\text{qayn.}}$ 19,54°C, rangsiz gaz, ochiq havoda tutaydi, nafas yo'llarining shilliq pardasiga ta'sir etadi.

VODOROD GALOGENI, M

ing. direct halogenation

rus. галогеноводород, м

Galogenning vodorod bilan kimyoviy birikmasi.

VODOROD GALOIDI

ing. halogen hydride, hydrohalide, hydrohalogene

rus. галоидоводород, м

q. vodorod galogeni

VODOROD IZOTOPLARI

ing. hydrogen isotopes

rus. изотопы водорода, ж

Vodorodning 3 izotopi mavjud: yengil izotopi ¹H ko'p uchraydi, protiy deb ham ataladi; ikkinchisi ²H deyeriy, buni d belgisi orqali belgilash mumkin; uchinchi izotopi ³H tritiy deb nomlanadi, t belgisi bilan belgilanadi. Og'ir suvni deyeriy bilan bombardimon qilib ³H olish mumkin, bu radiaktiv izotop bo'lib, yarim yemirilish davri taxminan 30 yil.

VODOROD KO'RSATKICH

ing. pH

rus. водородный показатель, м

Suvli eritmalarning kislotalilik o'lchovi. Bu eritmalaridagi vodorod kationlarining faolligini ifodalash usulidir.

VODOROD PEROKSID

ing. hydrogen peroxy

rus. водорода перекись, ж

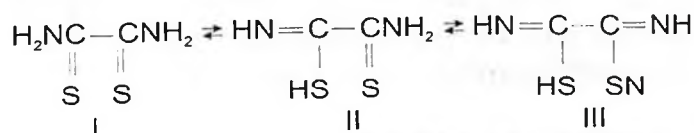
Kimyoviy formulasi: H_2O_2 , tuzilish formulasi: H-O-O-H; rangsiz, qiyomsimon suyuqlik; 1,46; $-1,7^\circ C$ da qotib, ignasimon kristallar hosil qiladi, beqaror modda, portlab, suv va kislorodga ajraladi, ammo eritmasini saqlash mumkin; agar eritmasi qizdirilsa, yoki unga ozgina MnO_2 tashlansa, shiddatli ajrala boshlaydi; kislorod ajratib chiqaradi, shuning uchun u oksidlovchidir; suv, spirt va efir bilan istalgan nisbatda aralashadi, suvdagi 3% li eritmasi pergidrol deb ataladi.

VODOROD RUBEANID

ing. rubyan hydrogen

rus. рубановый водород, м

Ikki tautomer formasi bor deb faraz qilinadi:

qizg'ish-sariq kristall modda bo'lib, $170^\circ C$ da parchalanadi, suvda oz eriydi, ko'pgina metallarning kationlari bilan qiyin eriydigan rangdor tuzlar hosil qiladi, masalan, mis uchun nihoyatda sezgir reaksiyadir (voznensenskiy reaksiyasi).

VODOROD SELENID

ing. hydrogen selenide

rus. селеноводород, м

Kimyoviy formulasi: H_2Se , molyar massasi – 80,9758 g/mol, d 3,310 g/sm³, t_{suyuq} $-65,73^\circ C$, t_{qayn} $-41,25^\circ C$, rangsiz og'ir gaz, yonuvchan, juda zaharli, o'ta sassiq hidga ega.

VODOROD SIANID

ing. hydrogen sianide

rus. водород цианид (синильная кислота), м

Kimyoviy formulasi: HCN, molyar massasi – 27,0253 g/mol, d 0,687 g/sm³, t_{suyuq} $-13,4^\circ C$, t_{qayn} $26,7^\circ C$, rangsiz, o'ta uchuvchan, yoqimsiz hidli zaharli suyuqlik.

VODOROD SULFID

ing. hydrogen sulphide, sulphurated hydrogen

rus. сероводород, м

Kimyoviy formulasi: H_2S , molyar massasi – 34,082 g/mol, d 1,5206 g/sm³, t_{suyuq} $-82,30^\circ C$, t_{qayn} $-60,28^\circ C$,

rangsiz gaz, achigan tuxum (go'sht) hidiga ega, suvda yomon eriydi, etanolda eriydi.

VODOROD TELLURID (TELLUR GIDRID)

ing. hydrogen telluride

rus. теллуриводород (теллуран), м

Kimyoviy formulasi: H_2Te , molyar massasi – 129,6159 g/mol, d 3,310 g/sm³, t_{suyuq} $-49^\circ C$, t_{qayn} $-2,2^\circ C$, normal sharoitda juda yoqimsiz hidli rangsiz, yonuvchan, oson parchalanadigan gaz (arsinning sarimsoq hidini eslatadi). Juda zaharli.

VODOROD XLORID

ing. hydrogen chloride

rus. хлористый водород (хлороводород), м

Kimyoviy formulasi: HCl, molyar massasi – 36,4606 g/mol, d 1,477 g/sm³, t_{suyuq} $-114,22^\circ C$, t_{qayn} $-85,1^\circ C$, rangsiz, termik barqaror o'tkir hidli zaharli gaz, nam havoda bug'lanadi, suvda yaxshi eriydi.

VODOROD YODID

ing. hydrogen iodide

rus. иодоводород, м

Kimyoviy formulasi: HI, molyar massasi – 127,904 g/mol, d 2,85 g/sm³, t_{suyuq} $-50,80^\circ C$, t_{qayn} $-35,36^\circ C$, rangsiz bo'g'uvchi gaz, havoda kuchli tutaydi, suvda yaxshi eriydi.

VODORODLI BOG'LANISH

ing. hydrogen bond

rus. водородная связь, м

Ushbu bog'lanish ko'pincha donor-akseptor bog'lanishlarda boradi. Masalan, $H_2O = HOH$. Sababi suv 2 ta vodorod va 1 ta kisloroddan tashkil topgan.

VOLFARMAT KISLOTA

ing. tungstic acid

rus. вольфрамовая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: H_2WO_4 , molyar massasi – 249,85 g/mol, d 5,59 g/sm³, t_{suyuq} $180^\circ C$, t_{qayn} $1473^\circ C$, sariq rangli kristall yoki amorf modda.

VOLFRAM

ing. tungsten, wolfram

rus. вольфрам, м

Kimyoviy belgisi: W, molyar massasi – 183,84 g/mol, t_{suyuq} $3422^\circ C$ ($2320^\circ C$), t_{qayn} $5555^\circ C$, qattiq, og'ir, yaltiroq metall. Urandan biroz yuqori zichlikka ega, Volfram metallar ichida eng o'tga chidamlisidir.

VOLFRAM (II)-BROMID (VOLFRAM DIBROMID)

ing. tungsten dibromide

rus. дубромистый вольфрам (бромид вольфрама(II), м

Kimyoviy formulasi: WBr_2 , molyar massasi – 343,67 g/mol, t_{suyuq} 400°C, qora-ko'k rangli kristall modda, suv bilan yaxshi ta'sirlashadi.

VOLFRAM (II)-YODID (VOLFRAM DIYODID)

ing. tungsten diiodide

rus. двуиодистый вольфрам (вольфрам иодид), м

Kimyoviy formulasi: WI_2 , molyar massasi – 437,66 g/mol, d 6,9 g/sm³, t_{suyuq} 400°C, jigarrang amorf kukun, sovuq suvda erimaydi, issiq suv bilan reaksiyaga kirishadi.

VOLFRAM (II)-XLORID (VOLFRAM DIXLORID)

ing. tungsten dichloride

rus. двухлористый вольфрам (вольфрам дихлорид), м

Kimyoviy formulasi: WCl_2 , molyar massasi – 254,76 g/mol, d 5,436 g/sm³, t_{parch} 627°C, kulrang amorf modda, suv bilan reaksiyaga kirishib kristallgidrat hosil qiladi.

VOLFRAM (III)-XLORID (VOLFRAM TRIXLORID)

ing. tungsten dichloride

rus. трихлористый вольфрам (вольфрам трихлорид), м

Kimyoviy formulasi: WCl_3 , molyar massasi – 290,2 g/mol, qora yoki to'q qizil rangli kristall modda, dimetilsulfoksidda eriydi.

VOLFRAM (IV)-YODID (VOLFRAM TETRAYODID)

ing. tungsten tetraiodide

rus. тетраиодид вольфрама (вольфрам тетраиодид), ж

Kimyoviy formulasi: WI_4 , molyar massasi – 691,47 g/mol, d 5,2 g/sm³, t_{parch} 140°C, qora rangli kristall modda, sovuq suvda erimaydi.

VOLFRAM (V)-BROMID (VOLFRAM PENTABROMID)

ing. tungsten pentabromide

rus. пятибромистый вольфрам (пентабромид вольфрама), м

Kimyoviy formulasi: WBr_5 , molyar massasi – 583,40 g/mol, t_{suyuq} 276°C (295°C), t_{qayn} 333°C (392°C), to'q jigarrang kristall modda, suvda parchalanadi.

VOLFRAM (V)-XLORID (VOLFRAM PENTAXLORID)

ing. tungsten pentachloride

rus. пятихлористый вольфрам (пентахлорид вольфрама), м

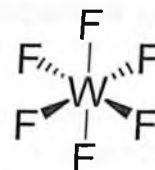
Kimyoviy formulasi: WCl_5 , molyar massasi – 290,2 g/mol, qora yoki to'q qizil rangli kristall modda, suvda parchalanadi.

VOLFRAM (VI)-FTORID (VOLFRAM GEKSAXLORID)

ing. tungsten (VI)-flouride

rus. гексафторид вольфрама, ж

Kimyoviy formulasi: WF_6 , molyar massasi – 297,84 g/mol, d gaz 12,9 (d_{suyuq} 3,44), t_{suyuq} 0,5°C (2°C, 2,5°C), t_{qayn} 17,3°C (17,7°C, 19,5°C), rangsiz gaz yoki och sariq rangli suyuq modda, suv bilan ta'sirlashadi.

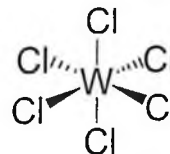

VOLFRAM (VI)-XLORID (VOLFRAM GEKSAXLORID)

ing. tungsten (VI) chloride

rus. (VI) гексахлорид вольфрама

Kimyoviy formulasi: WCl_6 , molyar massasi – 396,57 g/mol, d 3,52 g/sm³, t_{suyuq} 275°C (281,5°C, 284°C), t_{qayn} 337°C (346,7°C, 347°C, 348°C), to'q binafsha rangli kristall modda, suv bilan ta'sirlashadi.

VOLFRAM BROMID

ing. tungsten pentabromide

rus. пентабромид вольфрама, ж

Kimyoviy formulasi: WBr_5 , molyar massasi – 583,4 g/mol, t_{suyuq} 276°C (295°C), t_{qayn} 333°C (392°C), to'q jigarrangli kristall modda, suvda parchalanadi.

VOLFRAM BORID

ing. tungsten borides

rus. борид вольфрама, ж

Kimyoviy formulasi: WB, molyar massasi – 194,66 g/mol, d 15,73 g/sm³, t_{suyuq} 2860°C (2920°C), kulrang kristall modda.

VOLFRAM IZOTOPLARI

ing. tungsten isotopes

rus. изотопы вольфрама, мн

¹⁸⁰W – 0,2%, ¹⁸²W – 22,6%, ¹⁸³W – 17,3%, ¹⁸⁴W – 30,1%, ¹⁸⁶W – 29,8%. volfram izotoplari – bu yadro-

da turli xil miqdordagi neytronlarga ega bo'lgan volfram kimyoviy elementining turlari. Massa soni

158 dan 192 gacha (protonlar soni 74, neytronlar soni 84 dan 118 gacha) va 10 dan ortiq yadro izomerlari bo'lgan volframning ma'lum izotoplari.

VOLFRAM KARBID

ing. tungsten carbide

rus. карбид вольфрама, ж

Kimyoviy formulasi: WC va W₂C, t_{suyuq} 2777°C, t_{qayn} 6000°C, kub shaklidagi kristallardan iborat kulrang modda, suvda va kislotalarda erimaydi.

VOLFRAM NITRID

ing. tungsten nitride

rus. динитрид вольфрама, ж

Kimyoviy formulasi: WN₂, molyar massasi – 211,85 g/mol, qora-jigarrang kristall modda, suv bilan ta'sirlashadi.

VOLFRAM (IV)-OKSID

ing. tungsten dioxide

rus. диоксид вольфрама, ж

Kimyoviy formulasi: WO₂, molyar massasi – 215,85 g/mol, d 10,9-11,1 g/sm³ (12,11), t_{suyuq} 1270°C (1530°C), t_{qayn} 1700°C (1730°C), jigarrangli kristall modda, suvda erimaydi.

VOLFRAM SULFID

ing. tungsten sulfide

rus. сульфид вольфрама, ж

Volframning 2 ta sulfide

1) Kimyoviy formulasi: WS₂, molyar massasi – 247,98 g/mol, d 7,5 (7,75) g/sm³, to'q kulrangli kristall modda, suvda erimaydi.

2) Kimyoviy formulasi: WS₃, molyar massasi – 280,04 g/mol, to'q jigarrangli amorf modda, suvda oz eriydi.

VOLFRAMAT ANGIDRID

ing. tungsten anhydride

rus. гексахлорид вольфрама, м

Kimyoviy formulasi: WO₃, molyar massasi – 231,8393 g/mol, kislotali xususiyatga ega. Ishqor-da eriydi, suvda oz eriydi, kislotalarda erimaydi.

VOLFRAMATLAR

ing. tungstate

rus. вольфраматы, мн

Volfram kislotalari tuzlari minerallar sinfi. Na va K volframmatlar suvda eriydi, boshqa volframmatlar suvda erimaydi.

VOLFRAMIT

ing. wolframite

rus. вольфрамит, м

Kimyoviy tarkibi: (FeMn)WO₄ dan iborat mineral, asosan tarkibida temir, kalsiy, magniy, mis va niobiy mavjud; d 7,1-7,5 g/sm³, qora yoki to'q jigarrangli mineral.

VOLFRAMLI PO'LAT

ing. tungsten steel

rus. вольфрамовая сталь, м

Tarkibida 18-22% W mavjud bo'lib, u yuqori haroratda cho'g' bo'lguncha qizdirilganda ham qattiqligini yo'qotmaydi. Turli kesuvchi asboblarda tayyorlashda ishlatiladi.

VOLFRAMNING KOMPLEKS BIRIKMALARI

ing. tungsten complex compounds

rus. комплексные соединения вольфрама, мн

Volframning ko'p kompleks birikmalari mavjud. Masalan, M₃[W(CN)₈] – bu yerda W besh valentli, M₄[W(CN)₈] – bu yerda W to'rt valentli, H₄[W(CN)₈]·6H₂O – bu kompleks kislota bo'lib, erkin holda olingan. Aralashmalarda W +2, +3, +4, +5, +6 oksidlanish darajasini ko'rsatadi. Yuqori oksidlanish darajasida W kislotali, past oksidlanish darajasida esa asosdir.

VORONKA

ing. funnel

rus. воронка, ж

Yuqori qismi keng og'izli, pastki qismida yuqqa nay bo'lgan, turli idishlarga suyuqlik quyish uchun ishlatiladigan asbob. Laboratoriya amaliyotida voronkalarining bir nechta turlari qo'llaniladi, ularning xarakteristikalari ular nima uchun mo'ljallanganligiga bog'liq.

VOSITA

ing. means

rus. средство, с

Biror maqsadga erishish yoki biror ishni amalga oshirish uchun dastak bo'lib xizmat qiladigan narsa, qurol. Masalan: axborot vositalari, texnika vositalari, transport vositalari, *ishlab chiqarish vositalari*.

VUD QOTISHMASI

ing. alloy Wud

rus. сплав Вуда, м

Qo'rg'oshin (25%), vismut (50%), qalay (12,5%), kadmiy (12,5%) dan iborat qotishma, d 9720 g/sm³, t_{suyuq} 60–68,5°C, issiq suvga solingandanoq erib ketadi. 1860-yilda amerikalik stomatolog Barnabas Vud tomonidan kashf qilingan.

VULFENIT

ing. wulfenite

rus. вульфенит, м

Kimyoviy formulasi: $Pb[MoO_4]$, d 6,5–7 g/sm³, sariq, och yashil va jigarrang mineral, olmosga o'xshash yaltiroqlikka ega. Dastlab avstraliyalik minerolog Frans fon Vulfen tomonidan kashf qilingan.

VULKANLASH

ing. vulcanization, curing, cure

rus. вулканизация, ж

Rezina ishlab chiqarishning texnologik jarayoni, unda plastik xom kauchuk oltingugurt bilan qizdirish orqali rezinaga aylanishi. Kauchuklarning vulkanizatsiya reagenti bilan o'zaro ta'sirlashuvining texnologik jarayoni bo'lib, unda kauchuk molekulalari bitta fazoviy panjaraga ko'ndalang bog'langan bo'ladi. Vulkanizatsiya reaktivlari: oltingugurt, peroksidlar, metall oksidlari, amin tipidagi birikmalar va boshqalar bo'lishi mumkin.

VULQONLASH

ing. vulcanization

rus. вулканизация, ж

Kauchuklarning vulqonlash reagentlari bilan o'zaro ta'sirlashish texnologik jarayoni bo'lib, bunda kauchuk molekulalari yagona fazoviy to'rga o'zaro bog'lanadi. Natijada kauchukning mustahkamlik xossalari: qattiqligi va elastikligi oshadi, plastiklik xossalari pasayadi, organik erituvchilarda eruvchanligi va bo'kish darajasi pasayadi.

XALKOGENLAR*ing.* chalkogens*rus.* халькогены, мн

Kislorod kichik guruhining elementlari (kislorod, oltingugurt, selen, tellur, poloniy). Kimyoviy elementlar davriy jadvalining VI guruhning asosiy guruhcha elementlari.

HALQA*ing.* ring, cycle, circle*rus.* кольцо

Atomlardan yoki atom guruhlaridan tashkil topgan yopiq struktura.

XALSEDON*ing.* chalcedony*rus.* халцедон, м

Xalsedon – shaffof mineral, kvarsning kriptokristalli nozik tolali navi, kvarsning yopiq kristall turi, rangi xira, sirti notekis.

XAMIRTURUSH (DROJJI)*ing.* yeast*rus.* дрожжи, мн

Achitqidagi po'panak mikroorganizmlar; bular achuvchi suyuqlikda avj oladi. Organik moddalarga boy suyuq va yarim suyuq substratlarda yashashga o'tishi natijasida mitseliy tuzilishini yo'qotgan bir hujayrali zamburug'larning taksonomik bo'lmagan guruhi.

XARASH (SCRATCH) EFFEKTI*ing.* scratch effect*rus.* эффект царапины, м

Nosimmetrik alkenlarga vodorod bromidning peroksidlar ishtirokida markovnikov qoidasiga teskari birikishi.

XEMOSORBSIYA*ing.* chemisorption*rus.* хемосорбция, ж

Xemosorbsiya, kimyoviy sorbsiya – kimyoviy birikmalar hosil bo'lishi bilan birga muhitdan suyuqlik yoki qattiq moddalarning so'rilishi. Tor ma'noda xemosorbsiya qattiq jism yuzasi tomonidan moddaning kimyoviy yutilishi, ya'ni kimyoviy adsorbsiya

sifatida qaraladi. Xemosorbsiya modullarida kimyoviy sorbsiya usuli qo'llaniladi.

XEMILYUMINISSENSIYA*ing.* chemiluminescence*rus.* хемиллюминисценция, ж

Kimyoviy ta'sir natijasida moddaning yarqirab shu'lalanishi, masalan, fosfor sekin oksidlanish natijasida shu'lalanadi, bu – xemilyuminissensiyadir. Xemilyuminessans – kimyoviy ta'sir (masalan, sekin oksidlanish paytida fosforning porlashi) yoki kimyoviy reaksiya jarayoni (masalan, vodorod peroksid ishtirokida ba'zi oksalat kislotaga efirlarining katalitik reaksiyalari) natijasida jismlarning lyuminessans porlashi.

XEUORS FORMULASI*ing.* xeuors formula*rus.* формула хеуорс, ж

Uglevodning halqa ko'rinishidagi tuzilishi tekis, ko'p qirrali, fazoviy tuzilishiga yaqin qilib tasvirlanishi.

XIMIYA (KIMYO)*ing.* chemistry*rus.* химия, ж

Kimyo, tabiatshunoslik sohalaridan biri, elementlar va ular birikmalarining tarkibi, tuzilishi va xossalari hamda ularning o'zaro bir-biriga aylanishini o'rganuvchi fan. Uning noorganik, analitik, umumiy, organik, nazariy, amaliy, texnik, radiatsion, fizikaviy, sud-tibbiyot, kvant, kolloid, biologik, geologik kimyo bo'limlari mavjud. Bundan tashqari, kimyoning farmatsevtik, yadro, neft, polimerlar, fazoviy, elektro, foto va boshqa bo'limlari ham mavjud.

XIMIYALASHTIRISH (KIMYOLASHTIRISH)*ing.* chemicalization*rus.* химизация, ж

Kimyoviy texnologiya metodlarini, kimyoviy xomashyolar va ular asosidagi material va buyumlarni moddiy ishlab chiqarishga joriy qilish bilan xarakterlanadigan ilmiy-texnik taraqqiyotning yo'nalishi.

XIMIYAVIY (KIMYOVIY) REAKSIYA TEZLIGI KONSTANTASI*ing.* chemical reaction rate constant*rus.* константа скорости химической реакции, м

Bu reaksiyaga kirishuvi modda konsentratsiyasi hamisha birga teng va o'zgarmas deb faraz qilingandagi reaksiya tezligidir. Reaksiya tezligi konstantasi (o'ziga xos reaksiya tezligi) kinetik reaksiya tenglamasida proporsionallik koeffitsiyenti hisoblanadi. Tegishli reaktivlar uchun reaksiya tartiblari – bu koeffitsiyentlar yig'indisi reaksiya tartibidir.

XINALDIN

ing. quinaldine

rus. хинальдин, м

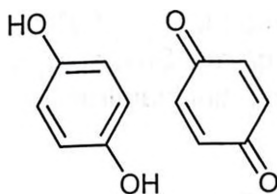
Kimyoviy formulasi: $C_{10}H_9N$, qattiq modda, t_{suyuq} , $-2^{\circ}C$ dan $-1^{\circ}C$ gacha, t_{qayn} , $247,6^{\circ}C$, d 1,0585 mg/sm³. Toshko'mir smolasidan olinadi. Xinaldin $C_{10}H_9N$ (2-metilxinolin) – organik birikma, xinolin hosilasi. U bo'yoqlar, dorilar va boshqa organik birikmalarni sintez qilish uchun ishlatiladi. Bu lepidinning izomeridir.

XINGIDRON

ing. quinhydrone

rus. хингидрон, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_4O_2 \cdot C_6H_4(OH)_2$, bu modda xinon bilan gidroxinon $C_6H_4(OH)_2$ ning molekulyar birikmasi, metall kabi yaltiroq, to'q yashil rangli kristall modda. d 1,401 g/sm³, t_{suyuq} , $171^{\circ}C$, xinonlar qatoriga kiradi. Normal elektrodlar tayyorlashda ishlatiladi, suvda oz eriydi.

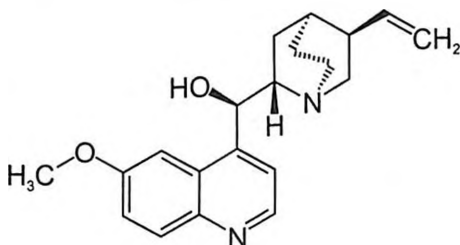

XININ

ing. quinine

rus. хинин, м

Kimyoviy formulasi: $C_{20}H_{24}O_2N_2$, tuzilishi:

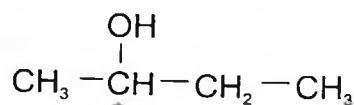
Oq kristall rangli modda, alkaloidlar qatoriga kiradi, xin daraxti po'stlog'ida bo'ladi. Kislotalar bilan reak-

siyaga kirishib, xinin tuzlari hosil qiladi, tibbiyotda bezgak dorisi sifatida ishlatiladi. Suvda oz eriydi, spirtida yaxshi eriydi, qutblanish tekisligini chapga buradi. t_{suyuq} , $177^{\circ}C$, $172,8^{\circ}C$, $176^{\circ}C$, $175^{\circ}C$, $173^{\circ}C$, uch molekula suvli kristallgidratining t_{suyuq} , $57^{\circ}C$, eritmalari chiroyli ko'k flyuoressilanadi.

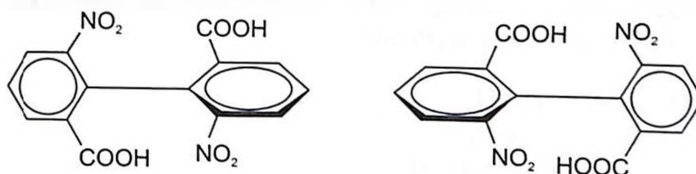
XIRAL ATOM

ing. chiral atom

rus. хиральные атомы, м

("χείρ" so'zi yunonchadan – "qo'l" degan ma'noni bildiradi) Xiral atom – molekulaning kosmosda uning oyna tasviri bilan mos kelmaslik xususiyati. Xiral uglerod atomi – to'rt xil o'rinbosarga ega: Asimmetrik markaz, stereosentr:

Agar molekula tarkibida bitta xiral uglerod atomi bo'lmasa ham, xiral bo'lishi mumkin:

XLOR

ing. liquid bleach, chlorine

rus. хлор, м

D.I.Mendeleyev davriy sistemasi uchinchi davri VII guruh, galogenlar guruhi elementi, belgisi cl va atom raqami 17 bo'lgan kimyoviy element. Galogenlarning ikkinchi vakili, davriy jadvalda fluor va brom o'rtasida joylashgan. Xona haroratida xlor sariq-yashil gazdir.

XLOR (VI)-OKSID

ing. chlorine (VI) oxide

rus. шестиокись хлора, ж

Kimyoviy formulasi: ClO_3 , to'q qizil rangli suyuqlik, d 1,65 g/sm³, t_{suyuq} , $1^{\circ}C$. Organik moddalarga tek-kanda portlab ketadi.

XLOR (VII)-OKSID

ing. chlorine (vii) oxide

rus. семиокись хлора, ж

Kimyoviy formulasi: Cl_2O_7 (xlorid anhidrid), rangsiz, yog'li, zaharli suyuqlikdir. 120°C dan yuqori qizdirilganda va zarb ta'sirida portlaydi, lekin xlor oksidi va dioksidiga nisbatan barqaror. Suyuq Cl_2O_7 $60-70^\circ\text{C}$ gacha barqaror, ammo xlorning quyi oksidlari aralashmasi uning parchalanishini sezilarli darajada tezlashtiradi. Sovuq suvda sekin eriydi, perxlor kislotasi hosil qiladi. Xlorid anhidrid kuchli oksidlovchi moddadir. Xlor (VII)– oksidi HClO_4 eritmasini 0°C dan past bo'lgan platina elektrodlarida elektroliz qilish orqali ham olinadi (Cl_2O_7 anod bo'shlig'ida to'planadi). Sof Cl_2O_7 ni vakuumda ma'lum perxloratlarni isitish orqali ham sintez qilish mumkin, masalan, $\text{Nb}(\text{ClO}_4)_5$ yoki $\text{MoO}_2(\text{ClO}_4)_2$.

XLOR FTORID

ing. chlorine fluoride

rus. хлор фтористый (фторид хлора), м
Kimyoviy formulasi: ClF , xlorning ftor bilan noorganik birikmasi, xona haroratida rangsiz zaharli og'ir gaz bo'lib, kuchli bezovta qiluvchi hidga ega. – 100°C gacha soviganida kondensatsiyalanib, och sariq suyuqlikka aylanadi.

XLOR GIDRATI

ing. chloral hydrate

rus. хлора гидрат, м

Agar muz bilan sovutilgan suv orqali xlor o'tkazilsa, xlor gidrati $\text{Cl}_2 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$ yashimtir-sariq rangli kristallar holida cho'kadi, ochiq idishda bu kristallar faqat $9,6^\circ\text{C}$ gacha tura oladi. Xloralgidrat (2,2,2-trixloroetandiol-1,1) – rangsiz kristallar, suvda, atsetonda, etanolda va dietil efirda yaxshi eriydi, benzol, piridin va uglerod disulfidida kam eriydi.

XLOR IZOTOPLARI

ing. chlorine isotopes

rus. хлора изотопы, мн

^{35}Cl -75,4%, ^{37}Cl -24,6%. Xlorning izotoplari xlor kimyoviy elementi atomlarining (va yadrolarining) turlari bo'lib, yadrodagi neytronlar soni bo'yicha bir-biridan farq qiladi. Tabiatda xlorning 2 ta barqaror izotopi (^{35}Cl va ^{37}Cl) mavjud. Xlorning eng barqaror radioizotopi ^{36}Cl , yarim yemirilish davri 301 ming yil.

XLOR OKSIDLARI

ing. chlorine oxides

rus. хлора окислы, мн

Umumiy formulasi: Cl_xO_y , xlor oksidlari xlor va kislorodning noorganik kimyoviy birikmalari. Xlor qu-

yidagi oksidlarni hosil qiladi: Cl_2O , Cl_2O_2 , Cl_2O_3 , ClO_2 (radikal), Cl_2O_4 , Cl_2O_6 , Cl_2O_7 . Bundan tashqari, beqaror birikmalar ma'lum: xlor (I)-peroksid ClOOC , ClOClO , qisqa muddatli ClO radikali, xlorperoksil ClOO radikali va boshqalar.

XLOR QO'SH OKSID

ing. chlorine dioxide

rus. хлора двуокись, ж

Kimyoviy formulasi: ClO_2 , sarg'ish-qo'ng'ir rangli gaz, beqaror, $t_{\text{suyuq.}} -59^\circ\text{C}$, 100°C da portlaydi. Suvda eriydi, qaynoq suvda ajraladi. Organik moddalar bilan ta'sirlashganda portlab ketadi. Xlor dioksidi (xlor (IV)-oksid, xlor dioksidi) – xlor va kislorodning noorganik kimyoviy birikmasi.

XLORAL

ing. chloral

rus. хлораль, ж

Kimyoviy formulasi: C_2HOCl_3 yoki $\text{CCl}_3\text{-CHO}$, sirka aldegid radikalidagi vodorodlarning xloga almashgan hosilasi, o'tkir hidli, moysimon suyuqlik. $t_{\text{suyuq.}} -57,8^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 98^\circ\text{C}$, $d 1,5417 \text{ g/sm}^3$, suv ta'siridan xloralgidrat hosil qiladi.

XLORALGIDRAT

ing. chloral hydrate

rus. хлоральгидрат, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_2\text{H}_3\text{O}_2\text{Cl}_3$ yoki $\text{CCl}_3\text{-CH}(\text{OH})_2$, rangsiz kristall modda, $t_{\text{suyuq.}} 53^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 96,3^\circ\text{C}/764 \text{ mm}$, $d 1,9081 \text{ g/sm}^3$. Suv, spirt, efirda eriydi, tibbiyotda narkotik, tinchlantiruvchi modda sifatida qo'llaniladi.

XLORALGIDRATLAR

ing. chloral hydrates

rus. хлоралгидраты, мн

Xloralgidrat (2,2,2-trixloroetandiol-1,1) – rangsiz kristall, suvda, atsetonda, etanolda va dietil efirda yaxshi eriydi, benzol, piridin va uglerod disulfidida kam eriydi. Xloralgidrat – xloralning gidratsiya mahsuloti, shuning uchun u shunday nom olgan. Birinchi marta 1832-yilda Yusrang Libig tomonidan etanolni xlorlash orqali olingan.

XLORAT KISLOTA

ing. chloranic acid

rus. хлорноватая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: HClO_3 , kuchli bir negizli kislota bo'lib, xlorning oksidlanish darajasi +5 ga teng.

Erkin shaklda olinmagan, suvli eritmalarda 30% dan past konsentratsiyada sovuqda juda barqaror, ko'proq konsentrlangan eritmalarda parchalanadi.

XLORATLAR

ing. chlorates

rus. хлораты, мн

Xlorat kislota HClO_3 ning tuzlari. Oddiy haroratda barqaror kristall modda, qizdirilganda va katalizatorlar ishtirokida kislorod ajralib chiqadi va parchalanadi. Ko'pchilik xloratlar suvda va ba'zi organik erituvchilarda eriydi. Xlorat anioni trigonal piramidaning tuzilishiga ega ($d(\text{Cl-O})$ 0,1452-0,1507 nm, burchak $\text{OClO} = 106^\circ\text{C}$). ClO_3^- anion O^{2-} atomi orqali kovalent bog' hosil qilmaydi va koordinatsion bog'lanishga moyil emas.

XLORATSETON

ing. chloroacetone

rus. хлорацетон, м

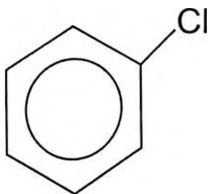
Kimyoviy formulasi: $\text{C}_3\text{H}_5\text{-OCl}$ yoki $\text{CH}_2\text{Cl-CO-CH}_3$, atsetonning xlor almashgan hosilasi, rangsiz suyuq modda, $t_{\text{suyuq.}} -44,5^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 119^\circ\text{C}$, d 1,162 mg/sm^3 , zaharli, spirtida, suvda eriydi. Xloratseton (1-xlorpropanon-2) $\text{CH}_3\text{C(=O)CH}_2\text{Cl}$ formulasiga ega organik moddadir. Uni xlor va atsetonni xlorlash orqali olish mumkin.

XLORBENZOL

ing. chlorobenzene

rus. хлорбензол, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_5\text{Cl}$, tuzilishi:

$t_{\text{suyuq.}} -45,2^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 132,1^\circ\text{C}$, d 1,107 g/sm^3 , suvda erimaydi, benzol, spirt va efirda cheksiz eriydi. Aromatik organik birikma, o'ziga xos hidli rangsiz yonuvchan suyuqlik. Xlorbenzol 1851-yilda fenolning fosfor (V)-xlorid bilan reaksiyasi orqali olingan, odatda, laboratoriyada shunday tayyorlanadi.

XLORBENZOY KISLOTA

ing. chlorobenzoic acid

rus. хлорбензойная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $m\text{-ClC}_6\text{H}_4\text{COOH}$, $t_{\text{suyuq.}} 158^\circ\text{C}$, $o\text{-ClC}_6\text{H}_4\text{COOH}$ ning d 1,544, $t_{\text{suyuq.}} 141,2^\circ\text{C}$, $p\text{-ClC}_6\text{H}_4\text{COOH}$ ning d 1,544 g/sm^3 , $t_{\text{suyuq.}} 242,3^\circ\text{C}$, bu-lar suv, spirt va efirda eriydi. Organik birikma. U uchta izomer xlorbenzoy kislotalardan biri bo'lib, eng kuchli kislota hisoblanadi.

XLORETANOL (ETILENXLORGIDRIN YOKI XLORETIL SPIRT)

ing. chloroethanol

rus. хлорэтанол, м (этиленхлоргидрин или хлорэтиловый спирт)

Kimyoviy formulasi: $\text{CH}_2\text{Cl-CH}_2\text{OH}$, sintetik kimyoda katta ahamiyati bor, undagi xlor turli guruhlariga oson almashinadi, natijada etil spirtning turli hosilalari olinadi.

XLORETEN

ing. chloroethen

rus. хлорэтен, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_2\text{H}_3\text{Cl}$, rangsiz, oson suyultiriladigan, yengil xarakterli, hidli, yonuvchan gazdir. Etilenni xlorlash orqali olinadi. Polimerlanishi natijasida polivinilxlorid olinadi. Kuchli zaharli modda, $t_{\text{suyuq.}} -153,8^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} -13,8^\circ\text{C}$.

XLORID

ing. muriate, chloride

rus. хлорид, м

1. Xlorning boshqa elementlar bilan birikmasi.
2. Xlorid kislotaning tuzi HCl .

XLORID KISLOTA

ing. chlorides homogeneous acid

rus. хлористоводородная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: HCl , kuchli kimyoviy noorganik kislota. Vodorod xloridning suvdagi eritmasi. Standart sharoitlarda u kuchli bir negizli kislota. Rangsiz, shaffof (texnik xlorid kislotasi temir, xlor va boshqalar aralashmalari tufayli sarg'ish rangga ega). Taxminan 0,5% konsentratsiyada u inson oshqozonida mavjud. Xlorid kislotaning tuzlari xloridlar deyiladi.

XLORIDLAR

ing. chlorides

rus. хлориды, мн

Xlorid kislota HCl ning tuzlari. Xloridlar kimyoviy birikmalar guruhi. Xlorid ionlari asosiy xossalarni

ko'rsatadigan yuqori erish nuqtalari bo'lgan qattiq kristall moddalar, kovalent xarakterli kislotali xususiyatlarga ega bo'lgan gazlar, suyuqliklar yoki past eriydigan qattiq moddalar.

XLORIT

ing. chlorite

rus. хлорит, м

Xlorit kislotasi HClO_2 ning tuzi.

XLORIT KISLOTA

ing. chloric acid

rus. хлористая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: HClO_2 , nihoyatda beqaror kislotadir, o'rtacha kuchli, rangsiz bir asosli kislotadir. Tegishli tuzlari xloritlardir, erkin shaklda beqaror, hatto suyultirilgan suvli eritmada ham tez parchalanadi. Xlorit kislotaning tuzlari xloritlar deyiladi, ular odatda, rangsiz va suvda eriydi.

XLORITLAR

ing. chlorites

rus. хлориты, мн

Xlorit kislotasi HClO_2 ning tuzlari. Xloritlar silikatlar sinfidagi qatlamli silikatlarining kichik sinfidan slyudaga o'xshash minerallar guruhidir. Ular monoklinik singoniyada kristallanadi, slyudasimon yorilish va past qattqlikka ega. Xloritlarning yupqa qatlamlari egiluvchan, ammo elastiklikka ega emas (ular egilgan holatda qoladi).

XLORLASH

ing. chloration, chlorination, chlorization

rus. хлорирование, с

1. Noorganik va organik birikmalar molekulariga xlor kiritilishining kimyoviy reaksiyasi.
 2. Suvni zararsizlantirish maqsadida tozalash.
- Xlorlash – suvdagi organik aralashmalarni zararsizlantirish va oksidlash usuli. U boshqa oksidlanish usuli – ozonlash bilan birga qo'llaniladi.

XLORLI OHAK

ing. chloride lime

rus. хлорная известь, ж

Oqartiruvchi (oqlash, oqartiruvchi) aralash xlorid-kalsiy gipoxlorit yoki gipoxlorit, xlorid va kalsiy gidroksidning texnik aralashmasi. Xlor va so'ndirilgan ohakdan oqartiruvchi kukun ishlab chiqarish jarayoni 1799-yilda Charlz Tennant tomonidan ixti-

ro qilingan. U xlorni kalsiy gidroksid bilan reaksiyaga kiritish orqali olgan.

XLORLI SUV

ing. chlorine water

rus. хлорная вода, ж

Xlorning suvdagi eritmasi, 20°C da 1 hajm suvda 2 hajm xlor eriydi, eritmada xlor suv bilan qisman kimyoviy birikib, gipoxlorit va xlorid kislotalarni hosil qiladi: $\text{Cl}_2 + \text{H}_2\text{O} = \text{HClO} + \text{HCl}$. Gipoxlorit kislotasi HClO parchalanib turadi, u beqaror: $\text{HClO} = \text{HCl} + \text{O}$, shuning uchun xlorli suv kuchli oksidlovchi va oqartiruvchi sifatida qo'llaniladi.

XLORMETILLASH

ing. chloromethylation

rus. хлорметилирование, с

Xlorometilarenlarni hosil qilish uchun rux xlorid yoki boshqa Lyuis kislotasi bilan katalizlangan aromatik halqalar, formaldegid va vodorod xlorid ishtirokidagi kimyoviy reaksiya. Reaksiya 1923-yilda Gustav Lyuis Blan (1872–1927) tomonidan kashf etilgan.

XLORO AURAT KISLOTA

ing. chloroauric acid

rus. золотохлористоводородная кислота, ж

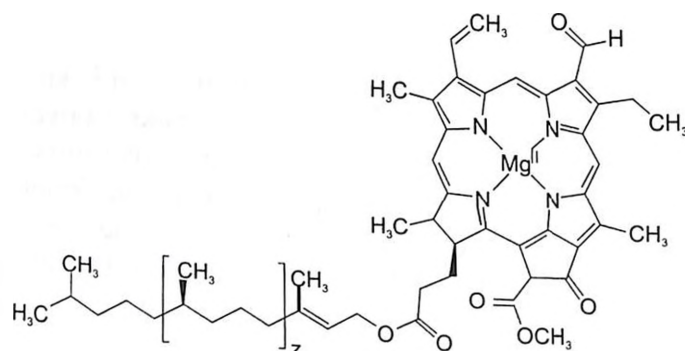
Kimyoviy formulasi: $\text{H}[\text{AuCl}_4] \cdot 4\text{H}_2\text{O}$, ignasimon kristallardan iborat och sariq rangli modda. Havoda yoyilib ketadi, suvda eriydi, spirtida yaxshi erimaydi, qizdirilganda parchalanadi.

XLOROFILL

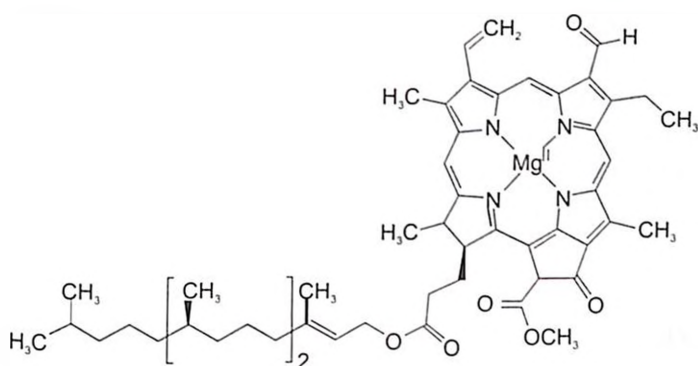
ing. chlorophyll

rus. хлорофилл, м

O'simliklarga yashil rang beruvchi modda; u ikki xil bo'ladi:

xlorofill α – ko'kimgtir-yashil

xlorofill β – yashil

Demak, xlorofill murakkab efiridir, bu modda yordami bilan o'simliklar havodan karbonat anhidridni olib, organik birikmalarga aylantiradi va bu protsesda quyoshning yorug'lik energiyasini yutib, uni potensial energiyaga aylantiradi.

XLOROFORM (TRIXLORMETAN)

ing. chloroform

rus. хлороформ, (трихлорметан), м

Kimyoviy formulasi: CHCl_3 , rangsiz, uchuvchan suyuqlik, xushbo'y. $t_{\text{suyuq.}}$ $-63,5^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}}$ $62,05^\circ\text{C}$, d parchalanadi $1,4985 \text{ g/sm}^3$, yorug'lik va havo ta'sirida ajraladi, unga 0,5-1% spirt qo'shib, uni parchalanishdan saqlash mumkin. Suvda deyarli erimaydi, spirt, efir bilan har qanday nisbatda aralashadi, xloroform bug'i insonni behush qiladi, tibbiyotda va kimyo laboratoriyalarida qo'llaniladi.

XLOROPENTAMMIN-PLATEOXLORID

ing. chloropentamine-plateochloride

rus. хлоропентаммин-платеохлорид, м

Kimyoviy formulasi: $[\text{Pt}(\text{NH}_3)_5\text{Cl}]\text{Cl}_3$, atsidopentamin tipidagi kompleks birikma.

XLOROPENTAMIN-RODIXLORID

ing. chloropentamine-rhodichloride

rus. хлоропентаммин-родихлорид, м

Kimyoviy formulasi: $[\text{Rh}(\text{NH}_3)_5\text{Cl}]\text{Cl}_2$, atsidopentamin tipidagi kompleks birikma. Xloropentaminorodiy (III)– xlorid noorganik birikma, murakkab rodii xlorid, sariq rangli kristallar, suvda oz eriydi.

XLOROPREN

ing. chlorobutadiene, chloropene

rus. хлоропрен, м

Kimyoviy formulasi: $\text{CH}_2=\text{CCl}-\text{CH}=\text{CH}_2$. Xloropren (xlorbutadiyen, 2-xloro-1,3-butadiyen). Ikki qo'sh

bog'li to'yinmagan uglevodorodning xlorli hosilasi, xloropren kauchuk ishlab chiqarish uchun monomer rangsiz suyuqlik, t qaynash. $59,4^\circ\text{C}$. Xloropren kauchuklarini ishlab chiqarish uchun xomashyo.

XLOROPREN-2

ing. chloropene-2

rus. хлоропрен-2, м

Xlorbutadiyen-1,3, xloropren kauchugini olish monomeri.

XLOROTRIAMMIN-PLATEOXLORID

ing. chloratrimmine-plateochloride

rus. хлоратриаммин - платеохлорид, м

Kimyoviy formulasi: $[\text{Pt}(\text{NH}_3)_3\text{Cl}]\text{Cl}$, atsidotriammin tipidagi kompleks birikma. Platina – murakkablashtiruvchi vosita.

ligandlar – 3 ammiak va xlor

ichki sfera $[\text{Pt}(\text{NH}_3)_3\text{Cl}]^+$

tashqi sfera-Cl-

$[\text{Pt}(\text{NH}_3)_3\text{Cl}]\text{Cl} = [\text{Pt}(\text{NH}_3)_3\text{Cl}]^+ + \text{Cl}^-$

$[\text{Pt}(\text{NH}_3)_3\text{Cl}]^+ = \text{Pt}(\text{NH}_3)_3^{+2} + \text{Cl}^-$

$\text{Pt}(\text{NH}_3)_3^{+2} = \text{Pt}^{+2} + 3\text{NH}_3$

VODORODXLORID

ing. hydrogen chloride

rus. хлороводород, м

Vodorod xlorid, xlorning vodorod bilan birikmasi.

XLORXROMAT KISLOTA

ing. chlorochromic acid

rus. хлорохромовая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{CrO}_2(\text{OH})\text{Cl}$, bir negizli kislota.

XLOROXROMATLAR

ing. chlorochromates

rus. хлорохроматы, мн

Xloroxromat kislota $\text{CrO}_2(\text{OH})\text{Cl}$ ning tuzlari. Kaliy xloroxromat KCrO_3Cl formulaga ega noorganik birikmadir. Bu xloroxromatning kaliy tuzi $[\text{CrO}_3\text{Cl}]^-$. Ba'zan organik birikmalarni oksidlash uchun ishlatiladigan suvda eriydigan birikmasidir. Ba'zida uni kashf etgan Evgen-Melkior Piligot sharafiga Piligot tuzi deb ataladi.

XLORPENTAMIN-KOBALTIXLORID

ing. chloropentamine cobalt chloride

rus. хлоропентаммин-кобальтихлорид, м

Kimyoviy formulasi: $[\text{Co}(\text{NH}_3)_5\text{Cl}]\text{Cl}_2$, atsidopentamin tipidagi kompleks modda. Xloropenta amin-

kobalt (III) – xlorid (binafsha xlorid) noorganik birikma, kobalt metali va xlorid kislotaning murakkab amin tuzi, qizil kristallar, suvda ozgina eriydi.

XLORPIKRIN (NITROXLOROFORM)

ing. chloropicrin

rus. хлорпикрин (нитрохлороформ), м

Kimyoviy formulasi: $\text{CCl}_3\text{-NO}_2$, bo'g'uvchi, yosh oqizuvchi, zaharli modda, rangsiz, moysimon, o'tkir hidli suyuqlik. $t_{\text{suyuq.}} -69^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 112^\circ\text{C}$, suvda oz eriydi, efir, xloroform, benzolda yaxshi eriydi, ombor zararkunandalariga qarshi ishlatiladi.

XLORSIRKA KISLOTA

ing. chloroacetic acid

rus. хлоруксусная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_2\text{H}_3\text{O}_2\text{Cl}$ yoki CH_2ClCOOH , uch shakl o'zgarishi bor:

$\alpha = t_{\text{suyuq.}} 61,3^\circ\text{C}$,

$\beta = t_{\text{suyuq.}} 56,2^\circ\text{C}$,

$\gamma = t_{\text{suyuq.}} 52,5^\circ\text{C}$, hammasining $t_{\text{qayn.}} 189^\circ\text{C}$, suvda, spirt va benzolda eriydi. Asosan, sirka kislotani xlorldash orqali olinadi.

XLORSULFON KISLOTA

ing. chlorsulfonic acid

rus. хлорсульфоновая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{SO}_2(\text{OH})\text{Cl}$, bu modda sulfat kislotaning xlorangidrididir, rangsiz, tutovchi suyuqlik, $d 1,78 \text{ g/sm}^3$, $t_{\text{suyuq.}} -80^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 155^\circ\text{C}$. Xlorsulfon kislotasi (xlorsulfat kislotasi, sulfatoksixlorid) noorganik birikma, sulfat kislotasi monoxloridi.

XOMASHYO

ing. raw, crude, starting material, basic material, stock, raw material, raw stock

rus. сырье, с

Sanoatda turli mahsulotlar ishlab chiqarish uchun ishlatiladigan va hali sanoatda qayta ishlanmagan tabiiy materiallar (tabiiy resurslar).

XRIZIN

ing. chryisin

rus. хризин, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{15}\text{H}_{10}\text{O}_4$, $t_{\text{suyuq.}} 275^\circ\text{C}$. Shuningdek, 5,7-digidroksiflavon deb ataladi, turli xil o'simliklardan olinadi, masalan, caerulea ko'k guli (*Pasiflora caerulea*).

XRIZOIDIN

ing. chrysoidine

rus. хризоидин, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_{12}\text{H}_{13}\text{ClN}_4$, qora yoki jigarrang kristallar, suvda eriydi. Mikroskopda bakteriyalar va to'qimalarni bo'yash uchun, shuningdek, kislota-asos ko'rsatkichi sifatida analitik kimyoda qo'llaniladi.

XROM

ing. chromium

rus. хром, м

Cr, davriy sistemaning vi guruh elementi, atom raqami 24, $a-52,01$; $6,92$, $t_{\text{suyuq.}} 1615^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 2200^\circ\text{C}$, qattiq oq metall; xromli po'latlar tayyorlashda va metallarni korroziyadan saqlash uchun metall sirtini qoplashda ishlatiladi.

XROM (II)-FTORID (XROM DIFTORID)

ing. chromium difluoride

rus. хром дифтористый м (дифторид хрома), м

Kimyoviy formulasi – CrF_2 , monoklinik kristallardan iborat yashil rangli modda. $d 4,11 \text{ g/sm}^3$, $t_{\text{suyuq.}} 1100^\circ\text{C}$, suvda oz eriydi, HCl da eriydi, spirt da erimaydi. Xromilftorid (xrom dioksid-diftorid) – xrom metalining, ftorning va kislorodning CrO_2F_2 formulali noorganik birikmasi, o'tkir hidli binafsha-qizil rangli kristallar, suvda gidrolizlanadi.

XROM (II)-GIDROKSID

ing. chromium hydroxide

rus. гидрат закиси хрома, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{Cr}(\text{OH})_2$, sarg'ish-jigarrang rangli modda, asoslik xossasi bor, qizdirilganda parchalanadi, suvda parchalanadi, konsentrlangan kislotalarda eriydi. $\text{Cr}(\text{OH})_3$ – sariq-jigarrang, suvda va qizdirilganda parchalanadi, konsentrlangan kislotalarda eriydi.

XROM (II)-YODID (XROM DIYODID)

ing. chromium diiodide

rus. хром двуиодистый (диiodид хрома), м

Kimyoviy formulasi: CrI_2 , noorganik birikma. $d 5,2 \text{ g/sm}^3$, xrom va yodid kislotasi tuzi, jigarrang-qizil rangli kristallar, suvda eriydi, kristall gidrat hosil qiladi.

XROM (II)-SULFAT

ing. chromium sulfate nitrous

rus. хром серноокислый (сульфат хрома), м

Kimyoviy formulasi: $\text{CrSO}_4 \cdot \text{H}_2\text{O}$ rangsiz. $\text{Cr}(\text{SO}_4)_3 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$ – yashil rangli, $\text{Cr}_2(\text{SO}_4)_3 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$ – gunafsha rangli modda. Qizdirilganda kristallizatsiya suvlarini yo'qotib, qizg'ish-gunafsha rang oladi, d 3,012 g/sm³, suvda erimaydi, 15 molekula suvli kristallgidrati ham bor, bu gunafsha rangli kukun, d 1,877 g/sm³, suvda eriydi.

XROM (II)-SULFID

ing. chrome sulfide

rus. хром сернистый (сульфид хрома), м

Kimyoviy formulasi: CrS , qora rangli kristall modda; d 4,1 g/sm³, t_{suyuq} 1550°C, suvda erimaydi, kislotalarda eriydi. Xrom va oltingugurt yoki sulfid kislota mahsuloti.

XROM (II)-XLORID (XROM DIXLORID)

ing. chromium dichloride

rus. хром двухлористый, м (дихлорид хрома)

Kimyoviy formulasi: CrCl_2 oq rangli, juda gigroskopik kristallar, suvda eriydi. Dietil efirda erimaydi, spirtida ozgina eriydi. Suvli eritmalari ko'k rangda. $\text{CrCl}_2 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$ – ko'k rangli modda.

XROM (III)-BROMID (XROM TRIBROMID)

ing. chromium tribromide

rus. хром трехбромистый, м (трибромид хрома)

Kimyoviy formulasi: $\text{CrBr}_3 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$, yashil rangli kristall modda, d 5,4 g/sm³. Suvda, spirtida eriydi. Xrom tribromid – CrBr_3 , metall xromda azot ishtirokida brom bug'ining ta'sirida yoki yuqori haroratda CrO_3 va uglerod aralashmasidan olinadi.

XROM (III)-FTORID (XROM TRIFTORID)

ing. chromium trifluoride

rus. хром трехфтористый (трифторид хрома), м

Kimyoviy formulasi: $\text{CrF}_3 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$, yashil rangli kristall. d 3,78 g/sm³, suvda, spirtida erimaydi. Xrom (III) ftorid (xrom triflorid) – CrF_3 kimyoviy formulasi ega bo'lgan ftor bilan uch valentli xromning gazzimon birikmasi.

XROM (III)-GIDROKSID

ing. chromium oxide hydrate

rus. хрома гидрат окиси, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{Cr}(\text{OH})_3$, ko'kimtir rangli modda. Amfoter, kislotalar ta'siridan uch valentli xrom tuzlarini hosil qiladi, ishqorlar ta'siridan xromitlarni – HCrO_2 tuzlarini hosil qiladi, suvda erimaydi.

XROM (III)-XLORID (XROM TRIXLORID)

ing. chromium trichloride

rus. хром треххлористый, м (трихлорид хрома)

Kimyoviy formulasi: $\text{CrCl}_3 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$, uch izomeri bor: $[\text{Cr}(\text{H}_2\text{O})_6]\text{Cl}_3$ – ko'kimtir gunafsha rangli kristall, d 2,757 g/sm³, t_{qayn} 1200-1500°C. $[\text{Cr}(\text{H}_2\text{O})_5\text{Cl}]\text{Cl} \cdot \text{H}_2\text{O}$ – to'q yashil rangli modda. $[\text{Cr}(\text{H}_2\text{O})_4\text{Cl}_2]\text{Cl} \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ – och yashil rangli modda, CrCl_3 – gunafsha-pushti rangli kristall modda, d 2,757 g/sm³, 1500°C da uchadi, suv va kislotalarda erimaydi, spirtida eriydi.

XROM AMMIAKATLARI

ing. chromium ammonia

rus. хрома аммиакаты, мн

Xrom (III) – xlorid tuzlarining ammiak bilan hosil qilgan mahsulotlari. Masalan: $[\text{Cr}(\text{NH}_3)_6]\text{Cl}_3$, to'q sariq rangli kristallar, sovuq suvda eriydi, kristallgidrat hosil qiladi.

XROM ARALASHMASI

ing. chrome mixture

rus. хромовая смесь, ж

Kaliy bixromat $\text{K}_2\text{Cr}_2\text{O}_7$ ning to'yingan eritmasi bilan konsentrlangan sulfat kislota aralashmasi (bular teng hajmlarda olinishi lozim). Yaxshi oksidlovchi, laboratoriyalarda idishlarni yuvish uchun ishlatiladi.

XROM ATSETAT

ing. chromium acetate

rus. хром уксуснокислый (ацетат хрома), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Cr}(\text{CH}_3\text{CO}_2)_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$, ko'kimtir-yashil rangli kristall kukun, suvda eriydi, spirtida erimaydi. Xrom atsetat – kuchli sirka kislotasi hidli suvli eritma sifatida taqdim etiladigan quyuc yashil noorganik birikma.

XROM ATSIDOPENTAMMINLAR

ing. cdopentammineshromium aci

rus. хрома ацидопентаммины, мн

Bular atsidopentamminlar tipidagi kompleks birikmalardir, $[\text{Cr}(\text{NH}_3)_5\text{NO}_2]\text{X}_2$, $[\text{Cr}(\text{NH}_3)_5\text{OH}]\text{X}_2$ va shu kabilar.

XROM (IV)-FTORID

ing. chromium fluoride

rus. хром фтористый (тетрафторид хрома), м

Kimyoviy formulasi: CrF_4 , xrom metali va ftorid kislota tuzi, suv bilan reaksiyaga kirishuvchi jigarrang amorf modda, shishani korroziyalash qobiliyatiga ega.

XROM YODID

ing. chromium iodide

rus. хром иодистый (иодид хрома), м

q. xrom (II)-yodid

XROM IZOTOPLARI

ing. chromium isotopes

rus. хрома изотопы, мн

^{50}Cr -4,49%, ^{52}Cr -83%, ^{53}Cr -9,43%, ^{54}Cr -2,3%.

Xromning izotoplari – yadroda turli xil miqdordagi neytronlarga ega bo'lgan xrom kimyoviy elementining turlari. Xrom izotoplari massa raqamlari 42 dan 67 gacha (protonlar soni 24, neytronlar soni 18 dan 43 gacha) va 2 yadro izomeri bilan ma'lum.

XROM KALIYLI ACHCHIQTOSH

ing. potassium chromium alum

rus. хромокалиевые квасцы, мн

Kimyoviy formulasi: $\text{KCr}(\text{SO}_4)_2 \cdot 12\text{H}_2\text{O}$, yirik oktaedrik kristallardan iborat to'q gunafsha rangli modda, d 1,828 g/sm³, 100 g suvda 25°C da 24,4 g eriydi; spirtida erimaydi, 300°C da suvini yo'qotadi.

XROM KISLOTALARI

ing. chromic acids

rus. хромовые кислоты, мн

Kimyoviy formulasi: H_2CrO_4 (xromat kislota), faqat eritmada ma'lum qizg'ish-sariq rangli, undan suv ajratib chiqarilsa, $\text{H}_2\text{Cr}_2\text{O}_7$, $\text{H}_2\text{Cr}_3\text{O}_{10}$, $\text{H}_2\text{Cr}_4\text{O}_{13}$ tarkibli kislotalar hosil bo'ladi. Suvli eritmalarda u sariq rangga ega. Xromatning to'yingan suvli eritmalarini sovitish orqali erkin holatda ajratiladi.

XROM NITRID

ing. chromium nitrogenous

rus. хром азотистый, м (нитрид хрома)

Kimyoviy formulasi: CrN, qattiq amorf modda, 1500°C da qizdirilganda parchalanadi. Suv ta'siriga chidamli, kislotalarda erimaydi, ishqorlarda eriydi, Xrom metali va azotning binar noorganik birikmasi, qora kristal modda.

XROM OKSIDLARI

ing. chroma oxides

rus. хрома окислы, мн

Kimyoviy formulasi: Cr_2O_3 , yashil modda, qiyin suyuqlanadi, d 5,22 g/sm³, $t_{\text{suyuq.}}$ 1990°C, undan yashil moy tayyorlanadi. Chinni va shishalar uchun ham

yashil bo'yoqdir, suvda erimaydi, kislotalarda oz eriydi. CrO^2 – qora yoki jigarrang kukun, 300°C gacha qizdirilganda bir atom kislorodini yo'qotadi, suvda erimaydi, HNO_3 da eriydi.

q. xrom anhidrid

XROM PEROKSID

ing. chroma perix

rus. хрома перекись, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{CrO}(\text{O}_2)_2$ yoki CrO_5 , eritmasi ko'k rangga ega bo'lgan, sof shaklda ajratilmagan modda. Eritmalarda yoki organik erituvchilar bilan solvatlarda ma'lum, qizdirilganda Cr_2O_3 ga aylanadi. CrO_4 – o'zi ma'lum emas, ammo $\text{CrO}_4 \cdot 4\text{NH}_3$, $\text{CrO}_4 \cdot 3\text{KCN}$ tarkibli birikmalari ma'lum.

XROM QIZILI

ing. chrome all red

rus. хромовая красная, ж

Qo'rg'oshin gidroksixromat bo'lib, qizil bo'yoq sifatida ishlatiladi. Krokoit (qadimgi yunoncha "Kikos" – "za'faron"), qizil xrom rudasi – xromatlar sinfidagi kolleksion mineral. 1763-yilda uni birinchi marta M.V. Lomonosov qo'rg'oshin uchun qizil rangli ruda sifatida tasvirlagan. Bu Rossiyada topilgan birinchi mineral hisoblanadi.

XROM SARIG'I

ing. chrome yellow

rus. хромовая желтая, ж

Sariq rangli bo'yoq, qo'rg'oshin xromat PbCrO_4 deb ataladi. Xrom sarig'i bir xil sariq-jigarrang rangli kukundir. Xrom sarig'i K sulfanilni diazotlash, so'ngra salitsil kislotalari bilan bog'lash orqali olinadi.

XROM KISLOTASI XLORANGIDRID

ing. chromium oxychloride

rus. хрома хлорокись, ж

Xrom kislotalari xlorangidridi – zaharli hidli, to'q qizil rangli suyuqlik bo'lib, gidroliz natijasida nam havoda bug'lanadi, qutbsiz erituvchilarda (dixlormetan, uglerod disulfidi) eriydi. Kuchli oksidlovchi vosita, kontaktda fosfor, oltingugurt va boshqalarni yoqadi, organik sintezda metilarenlar va terminal alkenlarni oksidlash orqali aldegidlarni olish uchun ishlatiladi.

XROM YASHILI

ing. chrome green

rus. хромовая зеленая, ж

Kimyoviy formulasi: Cr_2O_3 yashil rangli bo'yoq sifatida ishlatiladi, juda qattiq, yashil rangli kukundir. Erish nuqtasi – 2435°C , $t_{\text{qayn.}} 4000^\circ\text{C}$. $d 5,21 \text{ g/sm}^3$ (ayrim manbalarda $5,23 \text{ g/sm}^3$).

XROMAT

ing. chromate

rus. хромат, м

Kimyoviy formulasi: H_2CrO_4 . Xrom kislotasining tuzi.

XROMAT ANGIDRID

ing. chromic anhydride

rus. хромовый ангидрид, м

Xromat kislota H_2CrO_4 ning tuzlari, neytral va ishqoriy muhitda barqaror, kislotali muhitda ular teskari ravishda dixromatlarga ya'ni $\text{H}_2\text{Cr}_2\text{O}_7$ dixromat kislotasining tuzlariga aylanadi.

XROMATLAR

ing. chromates

rus. хроматы, мн

Xromat kislota H_2CrO_4 ning tuzlari, neytral va ishqoriy muhitda barqaror, kislotali muhitda ular teskari ravishda dixromatlarga ya'ni $\text{H}_2\text{Cr}_2\text{O}_7$ dixromat kislotasining tuzlariga aylanadi.

XROMATOGRAFIYA

ing. chromatography

rus. хроматография, ж

Gazlar, bug'lar, suyuqliklar yoki erigan moddalar aralashmalarini ma'lum bir sorbent tomonidan tahlil qilinish uchun aralashma komponentlarining turli xil sorbsiyasiga asoslangan holda ajratish va tahlil qilish usuli.

XROMIL FTORID

ing. chromil fluoride

rus. хромил фтористый, м (фторид хромила)

Kimyoviy formulasi: CrO_2F_2 , jigarrang suyuqlik, soviganda qizg'ish-jigarrang tuzda kristallanadi, o'tkir hidli, xira oq rangdagi shakl o'zgarishi ham bor, $t_{\text{suyuq.}} 31,6^\circ\text{C}$.

XROMIL XLORID

ing. chromyl chloride

rus. хромил хлористый м (хлорид хромила)

Kimyoviy formulasi: CrO_2Cl_2 , qizg'ish-qo'ng'ir rangli. $t_{\text{suyuq.}} -97^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 117^\circ\text{C}$, $d 1,911 \text{ g/sm}^3$, havoda tutaydi, suvda ajraladi, efrida eriydi, xona haroratida uchuvchi suyuqlik.

XROMIT

ing. chromite, chrome-iron ore

rus. хромит, м

Xrom kislotasi tuzi.

XROMITLAR

ing. chromites

rus. хромиты, мн

HCrO_3 ning tuzlari. Xromitlar (xrom rudalari, xromit minerali) konsentratsiyasi va miqdorlarida xromni o'z ichiga olgan tabiiy mineral agregatlar bo'lib, ularda xrom metali va uning birikmalarini ajratib olish iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiqdir.

XROMLASH

ing. chrome plating

rus. хромирование, мн

Metallarning yuzini xrom bilan qoplash, metallarni xromlash yo'li bilan korroziyadan saqlash mumkin. Xrom qoplama – po'latdan yasalgan buyumlar yuzasini xrom bilan diffuziya bilan to'yintirish yoki elektr toki ta'sirida qismning yuzasida elektrolitdan xrom qatlamini cho'ktirish jarayoni.

XROMLI TEMIRTOSH

ing. iron ore chromium

rus. железняк хромистый, м

Kimyoviy formulasi: $\text{FeO}\cdot\text{Cr}_2\text{O}_3$ yoki $\text{Fe}(\text{CrO}_2)_2$, temir rudasi. Xromit (xromli temir rudasi, xrom shpinel) – xromli mineral. O'zgaruvchan tarkibli xrom-shpinellarning izomorf seriyasining ekstremal a'zosi oksidlar sinfidan magnezioxromit (MgCr_2O_4) – xromit (FeCr_2O_4). Boshqa xrom shpinellar bilan bir qatorda, u shpinel guruhi (oilasi)ga kiradi.

XROMOFORLAR

ing. chromophores

rus. хромофоры, мн

Xromoforlar (qadimgi yunoncha "chrōma" – "rang" va "phth'rn" – "olib yuraman") kimyoviy birikmaning rangini aniqlaydigan to'yinmagan atomlar guruhi-dir. Shu bilan birga, ular rang mavjudligidan qat'i nazar, elektromagnit nurlanishni o'zlashtiradilar.

XROMOGENLAR

ing. chromogens

rus. хромогены, мн (или хромофоры)

Organik bo'yoqlarning molekulalarida ikki xil guruhlar bo'ladi: xromogenlar va auksoxromlar. Xromogenlar bo'yoqlarning rangdor bo'lishiga sababchi-

dir, shuning uchun ular xromofor yoki xromogenlar deb ataladi. Bo'yoq molekulasida xromogenlarning bo'lishi uni rangli qilsa-da, bu bilan biror narsani bo'yay olishi uchun unda xromogendan tashqari: auksoxrom guruhlar, masalan, OH-, NH₂-, -COO-, -CO₃H va shu kabilar ham bo'lishi shart.

q. Auksoxromlar

XROMPIK

ing. chrompeak

rus. хромпик, м

Kimyoviy formulasi: K₂Cr₂O₇, bixrom kislotaning kaliy tuzi, apelsin kristallari shakliga ega. U kuchli oksidlovchi xususiyatlarga ega, shuning uchun u kimyo, fotografiya, pirotexnika va turli sohalar-da keng qo'llaniladi. Yuqori toksik va kanserogen. Ba'zan natriy dixromat (Na₂Cr₂O₇) deb ham ataladi.

XRUSTAL

ing. crystal

rus. хрусталь, м

Xrustal (boshqa yunoncha "krúsnalios" – muzdan) kamida 24% qo'rg'oshin oksidi (PbO) (yoki bariy oksidi (BaO)) bo'lgan maxsus shisha turidir. Qo'rg'oshin oksidi qo'shilishi shishaning sinishi indeksini va undagi yorug'likning tarqalishini oshiradi. Bariy oksidi qo'shilishi, asosan, faqat sindirish ko'rsatkichini oshiradi.

XRUSTAL SHISHA

ing. crystal glass

rus. стекло хрустальное, с

q. qo'rg'oshinli shisha

XURSAND QILUVCHI GAZ

ing. laughing gas

rus. веселящий газ, м

Azot (I)-oksidi (dianit oksidi, azot oksidi, kuldiruvchi gaz) Kimyoviy formulasi: N₂O bo'lgan birikma. Ba'zan "kulgu gazi" deb ataladi, chunki u kulgu ishlab chiqaradigan mast qiluvchi ta'sirga ega. Od-

diy sharoitlarda bu yoqimli shirin hid va ta'mga ega bo'lgan rangsiz, yonmaydigan gazdir. Azot oksidi uzoq umr ko'radigan gazdir, uning Yer atmosferasida to'planishi global isishning sabablaridan biridir, chunki N₂O stratosfera ozonini buzuvchi moddadir.

XURUSHLAR

ing. mordants

rus. протравы, мн

Matolarni bo'yashda ishlatiladi. Bular matolarga shimdiriladi va o'ziga bo'yoqni yaxshi shimadi (adsorbilaydi). Bo'yoqni fiksator bo'yoq bilan koordinatsion kompleks hosil qilish orqali bo'yoqlarni to'qimalarga bog'lash uchun ishlatiladigan modda, keyinchalik u to'qimalarga biriktiriladi.

XUSUSIYAT

ing. properties

rus. свойство, с

Predmetning sifat va miqdoriy tavsiflari. Xususiyat – biror narsa va hodisaning boshqa narsa va hodisadan farqini yoki ularning umumiylikni ko'rsatib turuvchi xossalari, jihatlari va belgilari. Xususiyat narsalarning o'zaro ta'sir va munosabatlari jara-yonida o'zini namoyon etadi.

XYUKKEL QOIDASI

ing. hukel rule

rus. правило хюккеля, с

Xyukkel qoidasi – $n=4n+2$ formulasiga mos keluvchi uglevodorodlarning aromatik deb atalishi. n-konyugerlangan qo'shbog'lar saqlovchi monohalqali uglevodorodlardagi delokallangan elektronlar soni. $n=0,1,2,3,\dots$ Xyukkel qoidasi. p-elektronlarning yopiq tizimiga ega bo'lgan tekis monosiklik konyugatsiyalangan birikmalar, agar bu elektronlar soni $4n+2$ bo'lsa (bu yerda $n = 0, 1, 2, 3$ va boshqalar, ya'ni p-elektronlarning soni 2 bo'lishi mumkin) aromatik barqarordir. Benzenoid bo'lmagan aromatik tizimlarga 2 ta p-elektronli tizimlar misol bo'la oladi.

YADRO

ing. ripg, nucleus, heart wood

rus. ядро, с

1. Strukturaning markaziy qismi.
2. Atomning massasi va musbat elektr zaryadi jamlangan asosiy qismi, atomning markaziy qismi.

YADRO ENERGIYASI

ing. nuclear energy

rus. ядерная энергия, ж

Yadro yemirilishi bilan boradigan reaksiyalarda nihoyatda ko'p energiya chiqadi; masalan, 1 g vodorodning geliyga aylanishida 50 tonna toshko'mir yoqilganda olinadigan energiyaga teng energiya chiqadi.

YADRO ZARYADI

ing. charge core

rus. заряд ядро, с

Atomning yadro zaryadi atomning asosiy massasi to'plangan markaziy qismi (99,9% dan ortiq). Yadro musbat zaryadlangan, uning soni elementning davriy sistemadagi tartib raqamiga teng. Bu son Mendelejev soni deb ataladi. Turli atomlar yadrolarining o'lchamlari bir necha femtometrni tashkil etadi, bu atomning o'zidan 10 ming marta kichikroqdir. Atom yadrolari yadro fizikasi tomonidan o'rganiladi.

YALTIROQLIK

ing. lustre glitter, lustre, gloss, glitter, glance

rus. блеск, м

Qoplama sirtining yorug'likni aks ettirish qobiliyatining xarakteristikasi

YARIM MAHSULOT

ing. semifinished

rus. полуфабрикат, м

Birlamchi qayta ishlash jarayonida xom-ashyodan olinadigan va to'laqonli mahsulotga aylantirish uchun keyingi manipulyatsiyalarni talab qiladigan mahsulot.

YARIMO'TKAZUVCHI PARDALAR

ing. semi-permeable partitions

rus. полупроницаемые перегородки, мн

Suv molekularini erkin o'tkazadigan va erigan zarrachalarni o'tkaza olmaydigan bo'linma. Bunday yarim o'tkazuvchan qismlar hayvon yoki o'sim-

lik pergamenti, selofan va boshqa materiallardan tayyorlanadi.

YARIMQUTBLI KOVALENT BOG'

ing. semipolar covalent bond

rus. полу полярная ковалентная связь, ж

Bog' hosil qiluvchi bir atomdan ikkinchi atomga elektronning ko'chib o'tishi va atomlarda qarama-qarshi zaryadlar paydo bo'lishi bilan hosil bo'ladigan kovalent bog'. Bog'lanishning yo'nalishi moddaning molekulyar tuzilishi va molekulasining geometrik shakli bilan bog'liq. Ikki bog'lanish orasida valentlik deyiladi.

YARIMYEMIRILISH DAVRI

ing. half life

rus. период полураспада, м

Radioaktiv elementning boshida olingan miqdorining yarmi yemirilgunga ketgan vaqt. Turli elementlarning yarim yemirilish davri turlicha bo'ladi.

YARIMATSETAL

ing. hemiacetal

rus. полуацеталь, м

Yarimatsetal – aldegidga bir molekula spirtning birikishidan olingan hosila.

YARIMMIKROANALIZ

ing. semi-microanalysis

rus. полумикроанализ, м

Analitik kimyoda qo'llaniladigan bir usul bo'lib, mikro va makroanalizlarning oralig'idir. Bu usul bilan analiz qilish uchun 50 mg qattiq modda yoki 1 ml eritma, ya'ni makroanalizdagiga qaraganda 20–25 marta kam olinadi.

YATROKIMYO

ing. iatrochemistry

rus. ятрохимия, ж

Alkimyoning alohida yo'nalishi (tibbiyot kimyosi), 16–18-asrlar tibbiyotida paydo bo'ldi. Yatrokimyoning asoschisi nemis shifokori va tabiatshunosi T.Paratsels yatrokimyo namoyandalari organizmda sodir bo'ladigan jarayonlar kimyoviy hodisalardan iborat, kasallik esa kimyoviy muvozanatning buzilishidan kelib chiqadi, deb tushuntirganlar va bemorlarni davolashda kimyoviy moddalarni ishlatishni buyurganlar.

YANGILANISH

ing. regeneration

rus. регенерация, ж

Moddalarning dastlabki tarkibi va xususiyatlarini keyinchalik ulardan foydalanish uchun muayyan fizik-kimyoviy jarayonlar bilan tiklash.

YELIM

ing. glue

rus. клей, м

Turli xil narsalarni birlashtirish uchun ishlatiladigan tabiiy yoki sintetik moddalar. Yelim – organik yoki noorganik tarkibiy qismlarga asoslangan ko'p komponentli kompozitsiyalar, turli materiallarni ulash (yopishtirish) qobiliyatiga ega.

YEMIRILISH (parchalanish)

ing. decay

rus. разлагаться, ж

Metallarning atrofidagi tashqi muhit bilan kimyoviy yoki elektrokimyoviy ta'sirlashuvi oqibatida yemirilishi. Asosan, 3 bosqichdan iborat: reaksiyaga kirishuvchi moddalarning fazalar chegarasiga – reaksiya zonasiga kelishi; reaksiya mahsulotining reaksiya zonasidan chetlashishi.

YENGIL METALLAR

ing. light metals

rus. легкие металлы, мн

Solishtirma og'irligi jihatidan metallar ikki guruhga bo'linadi: yengil metallar va og'ir metallar; solishtirma og'irligi 5 gacha bo'lgan metallar yengil metallar deyiladi; masalan:

Nomi	Kimyoviy belgisi	d
Kaliy	K	0,86
Natriy	Na	0,97
Kalsiy	Ca	1,55
Magniy	Mg	1,74
Alyuminiy	Al	2,7

YENOL

ing. enol

rus. енол, м

Yenollar (shuningdek, alkenollar)

α -gidroksialkenlar (vinil spirtlari), umumiy formulasi $R^1R^2C=CR^3OH$ bo'lgan birikmalardir. Yenollar

tegishli karbonil birikmalari – aldegidlar ($R^3 = H$) yoki ketonlar bilan tautomer muvozanatida bo'ladi.

YEROSTI GAZIFIKATSIYASI

ing. underground gasification

rus. подземная газификация, ж

Ko'mir yer ostida (konlarda) yondirilib, yonuvchi gazlarga aylantirilishi. Bu ideani birinchi marta D.I.Mendeleyev aytgan edi; dunyoda eng birinchi yerosti gazifikatsiya stansiyasi 1937-yilda SSSRda qurilgan.

YEVRONIY

ing. euronium

rus. евроний, м

Davriy sitemaning III gruppasi elementi, atom nomeri 63, A-152,0, lantanoidlar qatoriga kiradi, 1898-yilda topilgan, kulrang metall, d 5,3 g/sm³, t_{suyuq} 1200°C. Yevphronius (qadimgi yunon Ouphrhonos) – miloddan avvalgi VI asr oxiri – V asr boshlarida qadimgi yunon chordoq vaza rassomi va kulolchisining eng yirik vakili.

YIG'ISH UCHUN DIAFRAGMA

ing. diaphragmforassembly

rus. диафрагма для сборки

Yig'ish jarayonida yarimtayyor mahsulotga bosim-ga chidamli, shakl berishda asosiy vazifani bajaruvchi rezina uskuna.

YIG'UVCHI SIKLON

ing. collecting cyclone

rus. собирающий циклон, м

Sanoatda ishlatiladigan havo tozalagich, shuningdek, gazlarni yoki suyuqliklarni to'xtatilgan zarralardan tozalash uchun changyutgichlarning ayrim modellari. Tozalash prinsipi inertsiyal (markazdan qochma kuch yordamida), shuningdek tortishish kuchidir. Siklon chang yig'uvchilar barcha turdagi chang yig'ish uskunalarini orasida eng keng tarqalgan guruh bo'lib, barcha sohalarda qo'llaniladi. Yig'ilgan changni qayta ishlash mumkin
q. xomashyoni qayta ishlash

YOD

ing. iodine

rus. иод, м

Davriy sitemaning VII guruh elementi, atom raqami 53, A-126,92, rombik kristallardan iborat to'q kulrang modda; 46,5°C dan pastda barqaror

bo'lgan monoklinik kristall formasi ham bor, o'ziga xos hidi bor; d 4,95 (4,98) g/sm^3 , $t_{\text{suyuq.}}$ 114,2°C, $t_{\text{qayn.}}$ 184°C.

YOD (III)-BROMID

ing. iodine (III) bromide

rus. иод трехбромистый (трибромид йода), м
Yod tribromidi IBr_3 kimyoviy formulasiga ega intergalogendir. Yod tribromidi etanol va efirlar bilan aralashadigan to'q jigarrang suyuqlikdir. Yod tribromid yarimo'tkazgichlar ishlab chiqarishda bromli antipiren sifatida ishlatiladi.

YOD (III)-XLORID

ing. iodine (III) chloride

rus. иод треххлористый (трихлорид йода), м
Rombik kristallardan iborat sariq modda, $t_{\text{suyuq.}}$ 101°C (16 atm), $t_{\text{qayn.}}$ 77°C (ajralib ketadi), d -3,11 g/sm^3 ; suvda eriganda parchalanadi; spirtda va efirda eriydi, benzolda yaxshi eriydi.

YOD (V)-BROMID

ing. iodine (v) bromide

rus. пятибромистый (пентабромид йода), м
Yod pentabromid IBr_5 jigarrang suyuqlik.

YOD (VI)-FTORID

ing. iodine (VI) fluoride

rus. иод шестифтористый, м
Kimyoviy element: - JF_6 , rangsiz gaz.

YOD (VII)-FTORID

ing. iodine (VII) fluoride

rus. иод семифтористый гентафторид йода, м
Yod heptaftorid JF_7 - rangsiz, o'ta zaharli og'ir gaz (20°C da), o'tkir yoqimsiz hidli, eng yuqori yod ftorid, unda yod atomi +7 oksidlanish darajasini ko'rsatadi. U havodan deyarli 9 baravar og'irroq.

YOD AZID

ing. iodine azide

rus. иод азид, м
Kimyoviy formulasi: JN_3 , sarg'ish kristall modda, nihoyatda portlovchi, suv ta'sirida gidrolizlanib, parchalanadi.

YOD MONOBROMID

ing. iodine bromide

rus. бромид йода, йод монобромид, м

Kimyoviy formulasi: JBr , qizg'ish-gunafsharangli qattiq modda; $t_{\text{suyuq.}}$ 42°C (36°C), $t_{\text{qayn.}}$ 59°C.

YOD ERITMASI

ing. iodine tincture

rus. иодная настойка, ж

Yodning etil spirtidagi eritmasi, qo'ng'ir rangli suyuqlik, tibbiyotda ishlatiladi, yod damlamasi yoki yodning zaif eritmasi antiseptik hisoblanadi. Odatda, u etanol va suv aralashmasida erigan kaliy yodid yoki natriy yodid bilan birga 2-7% elementar yoddir. Damlamali eritmalar spirtli ichimliklar mavjudligi bilan tavsiflanadi.

YOD FTORID

ing. iodine pentafluoride

rus. иод пятифтористый, м (пентафторид йода)
Kimyoviy formulasi: IF_5 , rangsiz suyuqlik, $t_{\text{suyuq.}}$ 8°C, $t_{\text{qayn.}}$ 98°C, d 3,5 g/sm^3 ; suvda ajraladi, intergalogen birikma. U yod ftoridlaridan biridir. Bu rangsiz suyuqlikdir, ammo murakkab namunalari sariq rangda ko'rinadi. U ftorlash reaktivi va hatto maxsus sintezlarda erituvchi sifatida ishlatiladi.

YOD IZOTOPLARI

ing. iodine isotopes

rus. иода изотопы, мн

^{127}I - 100%. Yodning izotoplari - bu yadroda turli xil miqdordagi neytronlarga ega bo'lgan yod kimyoviy elementining turlari. Yodning massa soni 108 dan 144 gacha (protonlar soni 53, neytronlar soni 55 dan 91 gacha) va 17 yadro izomeri bo'lgan 37 ta izotopi ma'lum. Yagona barqaror izotopi ^{127}I . Shunday qilib, tabiiy yod amalda izotopli sof element hisoblanadi.

YOD OKSIDLARI

ing. iodine oxides

rus. йода окислы, мн

q. yod oksidlari - yod peroksidlari, yod angidridlari

YOD PEROKSID

ing. iodine perex

rus. иода перекис (пероксид йода), ж
Kimyoviy formulasi: I_2O_8 rangsiz, beqaror modda, faqat eritmada mavjud.

YOD XLORID

ing. iodine chloride

rus. иод хлористый (хлорид йода), м
Kimyoviy element: JCl , binar noorganik bog'lanishga ega, to'q qizil rangli suyuqlik yoki rubin-qizil

(α -forma) yoki qizg'ish-jigari (β -forma) kristallar. Suv bilan reaksiyaga kirishadi.

YOD (III)-YODAT

ing. iodine iodine acid

rus. иод иодноватокислый, (иодат трехвалентного йода), м

Kimyoviy formulasi: $I(IO_3)_3$, sarg'ish modda, uch valentli yodning iodati bo'lib, bu ba'zan, I_4O_9 shaklida ham yoziladi.

YODANILIN

ing. iodaniline

rus. йоданилин, м

Kimyoviy formulasi: $C_6H_4INH_2$, O, M, N-izomerlari bor;

o – nodapilipning $t_{suyuq.}$ $60,1^\circ C$,

m – yodanilinning $t_{suyuq.}$ $33^\circ C$,

n – yodanilinning $t_{suyuq.}$ $67^\circ C$.

YODAT ANGIDRID

ing. iodic anhydride

rus. иодноватый ангидрид, м

Kimyoviy formulasi – I_2O_5 , oq kristall kukun, suvda yaxshi eriydi, d 4,799 g/sm³.

YODAT KISLOTA

ing. iodic acid

rus. иодноватая кислота, ж

Kimyoviy formulasi: HIO_3 formulali kimyoviy birikma, kuchli bir asosli kislota. Rangsiz kristall modda, shishasimon yaltiroq va achchiq nordon ta'mga ega, oddiy haroratda barqaror. U kristall holatda bir-biriga o'tmaydigan ikki xil rombik kristallardan iborat modda; d 4,62 g/sm³.

YODATLAR

ing. iodates

rus. иодаты, мн

Yodat kislota HIO_3 ning tuzlari. Tabiatda yodning eng keng tarqalgan shakli hisoblanadi, chunki u asosiy yod saqlovchi rudalarda uchraydi. Yod tuzlari ko'pincha rangsizdir.

YODBENZOL

ing. iodbenzene

rus. иодбензол, м

Kimyoviy formulasi: C_6H_5I , rangsiz suyuqlik, o'ziga xos hidi bor. Yodobenzol (fenil yodid) benzolning

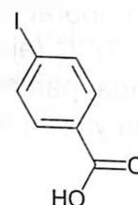
galogen hosilasi, aromatik organik birikma. Ko'pincha organik sintezda oraliq mahsulot sifatida ishlatiladi. Bu uchuvchan rangsiz suyuqlik bo'lib, vaqt o'tishi bilan sarg'ayadi.

YODBENZOY KISLOTA

ing. iodbenzois acid

rus. иодбензойная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: C_6H_4ICOOH uch izomeri bor: m-yodbenzoy kislota $t_{suyuq.}$ $187^\circ C$, i-yodbenzoy kislota $t_{suyuq.}$ $269^\circ C$, o-yodbenzoy kislota $t_{suyuq.}$ $162^\circ C$. Organik birikma, gipervalent yod birikmasi. Organik kimyoda u oksidlovshi vosita sifatida, shuningdek, bir elektronli uzatish reaksiyalarida reaktiv sifatida keng qo'llaniladi.

YODID

ing. iodide, monoiodide

rus. иодид

1. Yodid kislota HI .

2. Yodning boshqa elementlar bilan kimyoviy birikmasi.

YODID KISLOTA

ing. hydroiodis acid

rus. иодистоводородная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: HI , vodorod yodidining suvdagi eritmasi, bir negizli kislota, havoda tutaydi, nur ta'siridan qo'ng'ir rangga kiradi, ya'ni parchalanadi, 57% li eritmasining d 1,75 g/sm³, $t_{qayn.}$ $127^\circ C$, suvda yaxshi eriydi, spirtida ham eriydi.

YODIDLAR

ing. iodites

rus. иодиды, мн

Yodid kislota HI ning tuzlari. Kundalik hayotda yodid ko'pincha yodlangan tuzning tarkibiy qismi sifatida uchraydi. Dunyo bo'ylab yod tanqisligi ikki milliard odamga ta'sir qiladi va aqliy zaiflikning oldini olish mumkin bo'lgan asosiy sababdir.

YODIL SULFAT

ing. iodyl sulfate

rus. иодил сернокислый, м

Kimyoviy formulasi: JO_2SO_4 , uch valentli yod birikmasi, sariq rangli kristall modda. Havodagi namlik ta'sirida yodning chiqishi tufayli qorayadi.

YODIL YODAT

ing. iodine oxyd

rus. иодноватокислый (йодил йодат), м

Kimyoviy formulasi: $(\text{JO})_3$, JO sariq modda, suvda oz eriydi, ba'zan I_2O_4 shaklida ham yoziladi.

YODKRAXMALLI QOG'UZ

ing. starsh iodine paper

rus. бумага иодокрахмальная, ж

Oksidlovchilarni (xususan, erkin galogenlarni) aniqlash uchun ishlatiladi, bular ta'sirida yod oksidlanib, erkin holatga o'tadi, bu yod kraxmalga ta'sir qilganda qog'oz ko'karadi; tayyorlanishi: 3 g kraxmall 25 ml suvga aralashtirib, bu aralashma qaynab turgan 225 ml suvga qo'shiladi, so'ngra 1 g KI, 1 g Na_2SO_3 qo'shib, 500 ml bo'lguncha yana suv quyiladi; keyin eritma bilan filtr qog'ozni ho'llab, qorong'i joyda quritiladi.

YODOFORM

ing. iodoform

rus. иодоформ, м

Kimyoviy formulasi: CHI_3 , d 4,008 g/sm³, t_{suyuq} 119°C; tibbiyotda dezinfeksiya vositasi va antiseptik modda sifatida ishlatiladi, spirta, xloroformda eriydi, suvda erimaydi. Yodoform (shuningdek, triyodometan deb ham ataladi).

YODOMETRIYA

ing. iodometry

rus. иодометрия, ж

Analitik kimyoda hajmiy analizning bir usuli, bu usul yod tuzlariga oksidlovchilar ta'sir etganda erkin yodning ajralib chiqish reaksiyasiga, yoki qaytaruvchilar ta'sir etganda erkin yodning yod ioniga o'tish reaksiyasiga asoslanadi.

YODOL (TETRAYODNIRROL)

ing. iodol

rus. иодол (тетраиодниррол), м

Kimyoviy formulasi: $\text{Cl}_4=\text{NH}$, och sariq yoki och qo'ng'ir kristall, hidsiz kukun, zararli emas, suvda deyarli erimaydi, spirta va efirda eriydi, ba'zan yodoform o'rnida antiseptik sifatida ishlatiladi. Dori vositasi, yodni polivinil spirtga qo'shish natijasida olingan mahsulot.

VODORODYODID

ing. hydrogen iodine

rus. иодоводород, м

Yodning vodorod HI bilan oddiy birikmasi. (gidroyodid, vodorod yodid, HI) rangsiz, bo'g'uvchi gaz (normal sharoitda), havoda kuchli tutaqdi. Suvda yaxshi eriydi, t_{qayn} 127°C va HI konsentratsiyasi 57% bo'lgan azeotrop aralashma hosil qiladi.

YODSIRKA KISLOTA

ing. iodoasetisid

rus. иодуксусная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: ICH_2COOH , rangsiz kristall modda, t_{suyuq} 81°C, t_{qayn} 208°C suvda eriydi. Yodsirka kisloata sirka kislotasining hosilasidir. Bu zaharli birikma, chunki ko'plab alkilgalogenidlar kabi u alkillashtiruvshi vositadir. Oqsillardagi sistein qoldiqlari bilan reaksiyaga kirishadi.

YODTIOFEN

ing. iodothiophene

rus. иодтиофен, м

Kimyoviy formulasi: $\text{C}_6\text{H}_4\text{IS}$, moysimon suyuq modda, t_{qayn} 182°C

YOG' TA'SIRIGA QARSHILIK

ing. oilresistance

rus. маслостойкость

Materialning yog'larning ta'siriga qarshilik ko'rsatish qobiliyati.

YOG'

ing. oil, butter

rus. масло

Organik birikmalar, glitserin va yog' kislotalarining murakkab efirlari, asosan, triglitseridlardan tashkil topgan, hayvon, o'simlik yoki minerallardan kelib chiqadigan modda.

YOG'OCH SIRKASI

ing. wod vinegar

rus. древесный уксус, м

Bu – atsetat kislota (sirka kislota). Yog'ochning quruq haydalishidan olinadigan modda bo'lganligi uchun, u ba'zan shunday deb ataladi. Yog'och sirkasi – tutunni yig'ish, sovitish va quyuqlashtirish natijasida olingan ekologik toza mahsulot. 200 dan ortiq mineral komponentlarni o'z ichiga oladi.

YOG'LAR

ing. fats

rus. жиры, мн

Bu moddalar glitserin bilan turli organik kislotalarning (asosan, palmitin $C_{15}H_{31}COOH$, stearin $C_{17}H_{35}COOH$ kislotalarning) murakkab efirlaridir. Yog'lar, shuningdek, triglitseridlar, triatsilglitseridlar organik moddalar, karboksil kislotalar va uch atomli spirt glitserinning eterifikatsiya mahsulotlaridir.

YOG'-MOYLAR

ing. oil fat

rus. жир-масла, мн

Yog'-moylar – tarkibi triglitseridlar, glitserinning yuqori molekulyar kislotalar bilan hosil qilgan to'liq murakkab efiri bo'lgan o'simlik va hayvon suyuq yog'lari. Mol yog'i, paxta yog'i va h.k.

YOG'OCH SHAKARI

ing. wood sugar

rus. древесный сахар (ксилоза), м

Kimyoviy formulasi: $C_5H_{10}O_5$, paxta va pista sheluxalari, yog'och, somon, o'rik danagining po'chog'i va boshqalarda bo'lgan pentozan ($C_5H_8O_4$)_x ni (ksilanni) gidroliz qilib, ksiloza $C_5H_{10}O_5$ olinadi.

YOG'OCH SPIRTI

ing. wood alcohol

rus. древесный спирт, м

Yog'och quruq haydalganda olinadi. Metanol (metil spirti, yog'osh spirti, karbinol, metilgidrat, metil gidroksid, CH_3OH) bir atomli spirtlarning gomologik qatorining eng oddiy vakili bo'lgan organik moddadir.

YOG'OCHLIK

ing. woody

rus. древесина, ж

Yog'ochlik daraxt va hatto o'tlarning asos moddasidir. Bu – selluloza deb ataladi, tarkibi ($C_6H_{10}O_5$)_x; yog'ochda o'rta hisob bilan 49% C, 6% H, 44% O va 1% N₂ bor. Undagi suv va mineral moddalar hisobga olinmaydi.

YONG'IN

ing. fire, flame

rus. огонь

Olov, yonayotgan yuqori haroratli gazlar.

YONUVCHANLIK

ing. firehazard

rus. огнеопасность

Yonuvchanlik – moddalar va materiallarning yonishni rivojlantirish qobiliyati (olovning tarqalishi, yonishi).

YONISH

ing. combustion

rus. горение, с

Ko'p issiqlik va yorug'lik chiqarish bilan boradigan reaksiyalardir; masalan, oltingugurtning yonishi (kislorod bilan birikishi), natriyning xlorda yonishi va boshqalar.

YONISH ISSIQLIGI

ing. heatofcombustion

rus. теплотыгорения, ж

Bir gramm modda to'la yonganda chiqadigan issiqlik. Moddaning massa (qattiq va suyuq moddalar uchun) yoki hajm (gazsimon) birligi to'liq yonishi paytida ajralib chiqadigan issiqlik miqdori. U "joule" yoki "kaloriya" bilan o'lchanadi.

YOPISHQOQ LENTA

ing. ssotsh

rus. скотч (лента малярная), м

Yopishqoq lenta – kundalik hayotda va ishlab chiqarishda ishlatiladigan yopishqoq qoplamali lenta. U asosan sirti yopishqoq bo'lmagan rulon shaklida, ichki tomoni yelim ko'rinishida ishlab chiqariladi.

QOVUSHQOQLIK

ing. viscosity

rus. вязкость, ж

Suyuq, gazsimon va qattiq jismlarning tashqi kuchlar ta'siri ostida ularning oqimiga (modda bir qatlaminin boshqasiga nisbatan harakati) qarshilik ko'rsatish xususiyati.

YOQILG'I

ing. fuel, combustible

rus. топливо

Asosiy komponenti uglerod bo'lgan yonuvchi moddalar, ularni yoqish orqali issiqlik energiyasini olish uchun, shuningdek, kimyo sanoatida xomashyo sifatida ishlatiladi.

YOQUT

ing. ruby

rus. рубин, м

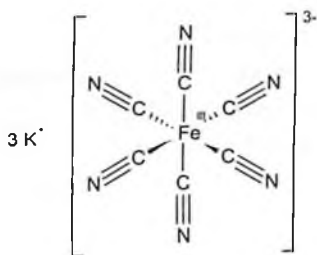
Kimyoviy formulasi: Al_2O_3 ning tabiatda uchraydigan yirik kristallari korund deyiladi, agar u qizil bo'lsa, yoqut deb ataladi. Qizil bo'lishiga sabab unga xrom birikmalari qo'shilganligidir. Yoqut qattiqligi jihatidan faqat olmosdan keyin turadi.

YORDAMCHI VALENTLIK

ing. side valence

rus. валентность побочная, ж

Element atomlarining asosiy valentliklaridan boshqa, yana yordamchi valentliklari ham bo'lishi mumkin. Element ayrim atomlarni yoki radikallarni biriktirib olishga asosiy valentliklarini sarf qilgandan so'ng yordamchi valentligi orqali neytral molekullarni va ionlarni biriktirib olishi mumkin. Tuzilish formulada yordamchi valentliklar punktir bilan asosiy valentliklar esa chiziq bilan ko'rsatiladi:

YORITGICH GAZ

ing. gas

rus. светилный газ, м

Toshko'mirning quruq haydalishidan olinadi, tarkibi (hajm jihatidan): 50% H_2 , 30% CH_4 , 9% CO , 2% CO_2 , 4-5% N_2 , 4% boshqa uglevodorodlar.

YORUG'LIK

ing. light

rus. свет, м

Fizik optikada inson ko'zi tomonidan qabul qilinadigan elektromagnit nurlanish. Yorug'lik egallagan spektral diapazonning qisqa to'lqinli chegarasi sifatida vakuumdagi to'lqin uzunligi 380-400 nm (750-790 TGz) bo'lgan to'lqin uzunligi chegarasi sifatida 760-780 nm (385-395 TGz) to'lqin chegarasi olinadi.

YOSH OQIZUVCHI GAZLAR

ing. tear gases

rus. слезоточивые газы, мн

Kimyoviy hujumda ishlatilgan gazlarning bir turi, bular ko'zdan yosh oqizib, jangchilarni safdan chiqaradi. Masalan: akrolein, bromatseton, benzol bromid, benzol xlorid, brombenzilsianid, xloratseton, xloratsetofenol va hokazo.

YUMSHOQ SUV

ing. soft water

rus. вода мягкая, ж

Suvni tuzsizlantirish – undagi tuz miqdorini talab qilinadigan standartlarga kamaytirish jarayoni. Tozalangan suvning maqsadi va hajmiga qarab, tuzlarni tuzsizlantirish jarayonida 50 dan 90 foizgacha yoki undan ko'p miqdorda tuzlar chiqariladi.

YUPQA SHAFFOF QOG'OZ

ing. trasing paper

rus. калька, ж

Yupqa shaffof qog'oz (fransuzcha "salque", inglizcha "trasing paper") — chizmachilik, yorug'lik va qo'lda nusxa ko'chirishda qo'llaniladigan yupqa shaffof qog'oz.

YUQORI ALIFATIK (YOG') KISLOTALAR

ing. higherfattyasids

rus. кислоты высшие жирные, мн

Tarkibida ko'psonli uglerod atomi bo'ladigan alifatik kislotalar; masalan: palmitin kislota, oliyen kislota, yuqoriyog'li kislotalar, tabiiy, sintetik alifatik va h.k. Har bir molekulada kamida 6 uglerod atomini o'z ichiga olgan karboksilik kislotalar.

YUQORI BOSIMLI POLIETILEN

ing. high pressure polyethylene

rus. полиэтилен высокого давления, м

Yuqori bosimli polietilen bu yuqori harorat (1800°C gacha), 3000 atmosferagacha bosim va kislorod ishtirokida "etilen" (Eten) uglevodorod birikmasini polimerlanish yo'li bilan olingan termoplastik polimer.

YUQORI DISPERS KOLLOIDLAR

ing. highly dispersed solloids

rus. высокодисперсные коллоиды, мн

Dispers fazasining zarrachalari, ya'ni kolloid zarrachalari kichik bo'lgan kolloidlar. Kolloid sistemalar, kolloidlar (qadimgi yunonchada lila - yelim + eidos - ko'rinish; "yelimga o'xshash") – haqiqiy eritmalar va dag'al tizimlar o'rtasidagi oraliq dispers tizimlar –

dispers faza o'lishamiga ega bo'lgan diskret zarralar, tomchilar yoki pufakchalar bo'lgan suspenziyalar.

YUQORI MOLEKULAR BIRIKMALAR

ing. high molecular compounds

rus. высокомолекулярные соединения, мн

Bunday moddalarning birikmalari yuz, mingta atomlardan iborat bo'lib, ko'pincha molekulasida bir xil zveno yoki bir xil zvenolar ko'p marta takrorlanadi. Agar yuqori molekulyar birikma molekulasi bir xil zvenolardan tuzilgan bo'lsa, bunday birikma yuqori polimer birikma deb ataladi. Masalan, polivinil xlorid (-CH₂-CHCl)_x; buning molekulasida -CH₂-CHCl - zvenosining soni taxminan 3000 ga teng.

YUQORI BAND MOLEKULAR ORBITALI (8 bet)

ing. highest occupied molecular orbital

rus. высшая занятая молекулярная орбиталь, ж
Yuqori band molekulyar orbital – yuqori energiyaga bo'lgan band molekulyar orbital. Elektronlar eng past energiya qiymatiga ega bo'lgan orbitallardan boshlab juft bo'lib egallaydi.

YUQORI MOLEKULAR POLIMER

ing. high molecular polymer

rus. высшая молекулярная полимер, м

Polimerlanish darajasi yuqori bo'lgan organik birikmalar.

YUQORI OKSIDLANISH DARAJASI

ing. high oxidation state

rus. высшая степень окисления, ж

Kimyoviy reaksiyalarda atom va ionlarning eng yuqori musbat valentlikka ega bo'lishi. Eng yuqori oksidlanish darajasi elementning juda muhim miq-

doriy xarakteristikasi bo'lib, ko'pincha davriy jadvaldagi elementning guruh raqamiga teng:

Birikmalardagi IV guruh atomlari eng yuqori oksidlanish darajasini ko'rsatishi mumkin +4

III guruh +3

II guruh +2

I guruh +1

YUQORI POLIMER BIRIKMALAR (YUQORI POLIMERLAR)

ing. high polymer compounds

rus. высокополимерные соединения (высокополимеры), мн

Yuqori polimer birikmalar oshiq zanjirli tuzilmalar bo'lsa, quyi polimerlar (oligomerlar) ba'zi hollarda siklik tuzilishga ega bo'lishi mumkin. Birinchisi monomer bilan tizimli ravishda bog'langan bir xil guruhlar yoki birliklardan iborat.

YUQORI SPIRTLAR

ing. higher alcohols

rus. спирты высшие, мн

Molekulasida 11 atomdan ortiq uglerod bo'ladigan spirtlar, rangsiz qattiq moddalar. Spirtli ichimliklar – bu to'yangan (SP³-gibridlangan) uglerod atomiga bevosita bog'langan bir yoki bir nechta gidroksil guruhini (gidroksil, -OH) o'z ichiga olgan organik birikmalar.

YUTILISH, SINGISH

ing. absorption

rus. поглощение, с

Gaz yoki bug' aralashmasidagi moddalarning suyuqlikka yutilishi. Absorbsiya jarayoni yutgich (absorbent)ning butun hajmi bo'yicha yuz beradi.

ZAHAR*ing.* poison*rus.* яд, м

Tirik organizmga ta'sir qilganda, uning hayotiy faoliyatining to'liq to'xtatilishigacha keskin buzilishiga olib kelishi mumkin bo'lgan modda. Zahar – bu ma'lum dozalarda, tana vazniga nisbatan kichik, tananing hayotiy funksiyalarini buzadigan modda.

ZAHARLANISH*ing.* poisoning*rus.* отравление, с

Zaharning organizmga ta'siridan kelib chiqadigan kasallik. Zaharlanish – zahar yoki toksinni yutish natijasida vujudga keladigan hayotiy funksiyalarning buzilishi.

ZANGLASH*ing.* rusting*rus.* ржавление, с

Metallarning sekin-asta kislorod bilan birikib, oksid hosil qilishi. Zanglash – bu elementar temir va uning po'lat kabi qotishmalarining korroziyasi uchun umumiy atama.

ZANJIR*ing.* shain, sirsuit*rus.* цепь

Ketma-ket bog'langan atomlar yoki atom guruhlaridan tashkil topgan molekularning strukturasi.

ZAR SUVI (SHOH AROG'I)*ing.* aqua regia*rus.* царская водка, ж

Bir hajm konsentrlangan HNO_3 va uch hajm konsentrlangan HCl dan iborat aralashma; bu aralashma nitrat kislotalarda erimaydigan bir necha metallarni, jumladan, oltinni ham erita oladi; shuning uchun ham zar suvi deb nomlanadi.

ZARARSIZLANTIRISH (DEZAKTIVATSIYA)*ing.* deactivation*rus.* дезактивация

Modda faol zarrachalarining nofaol holatga o'tishi. Kimyoviy jarayonlarda manfiy katalizatorlar modda molekularini o'ziga bog'lab, ularning faolligini kamaytirishi.

ZARGARLIK TANAKORI*ing.* borax jewelry*rus.* ювелирная бура, ж

Kimyoviy formulasi: $\text{Na}_2\text{B}_4\text{O}_7 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$, bu kristallgidrat eritmadan 60°C dan yuqorida cho'ktiriladi; zargarlikda ishlatiladi, d $1,815 \text{ g/sm}^3$ qismi suvda eriydi.

ZARRACHA*ing.* a little bit*rus.* частица, ж

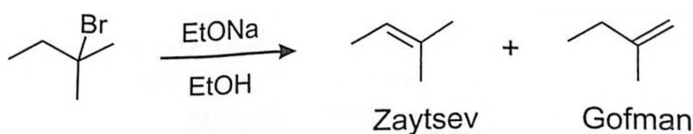
Masalan, molekula, atom, proton, neytron, deutronlar kichik zarrachalardir.

ZARYAD*ing.* sharge*rus.* заряд

Moddaning tashuvchisiga bog'liq bo'lgan elektromagnit maydon manbasi.

ZAYTSEV QOIDASI*ing.* Zaitsev's rule*rus.* правило Зайцева, с

Organik kimyoda suv yoki galogenidlarni spirtlar va galogenidlardan ajratib olish reaksiyalarida ustun mahsulotni bashorat qilish uchun ishlatiladigan empirik qoida.

ZENDMAYER REAKSIYASI*ing.* reaction Zendmaera*rus.* реакция Зендмаера, ж

Zendmayer reaksiyasi – bir valentli mis tuzlari ishtirokida boradigan diazo-guruhning xlor, brom va sian guruhlariga almashinish reaksiyasi.

ZICHLASHISH LABIRINTI*ing.* labyrinth of payment*rus.* лабиринт уплаты, м

Kompressorlar, nasoslar, dinamik qurilmalarning bosqishlar oralig'ini to'suvchi misdan tayyorlangan moslama.

ZICHLIK

ing. density, spesifisidenty,spesifis mass, tightness

rus. плотность, ж

Bir xil modda uchun uning birlik hajmdagi massasi bilan aniqlangan fizik kattalik.

ZICHLOVCHI

ing. seals

rus. уплотнители, мн

Har qanday mahsulotning tarkibiy qismlarini bir-biriga yaqinroq (bo'shliqlar va bo'shliqlarsiz) ulash uchun ishlatiladigan material.

ZININ REAKSIYASI

ing. Zinin reaction

rus. реакция Зинина, ж

Zinin reaksiyasi – asosida bo'yoqlar farmatseftik preparatlar aromatik nitro birikmalarning ammoniy sulfid ta'sirida qaytarib, aromatik aminlar olish reaksiyasi.

ZOL

ing. sol

rus. золь, м

Zol (shuningdek, liozol, kolloid eritma, (inglizsha sollotinchasolutio – eritma) – suyuq (lioazol) yoki gazsimon (aerozol) dispersion muhitga ega bo'lgan yuqori dispersli kolloid sistema (kolloid eritma), uning hajmida boshqa (dispers) faza bo'ladi.

ZUMRAD

ing. emerald

rus. изумруд, м

Nodir mineral qimmatbaho tosh, berilliy bilan alyuminiyning qo'sh silikati $[3\text{BeO}\cdot\text{Al}_2\text{O}_3\cdot\text{SrO}]$ unga ozgina xrom birikmasi aralashganligi uchun u yashil rangli bo'ladi. Zumrad – mineral, berilliy guruhining qimmatbaho toshidir.

O'G'IT

ing. fertilizer (минеральное),

rus. manure (органическое) удобрение

Kimyoviy birikmalar va moddalar aralashmalari, o'simliklarning oziqlanishi va tuproq sifatini yaxshilash, hosilni oshirish uchun ishlatiladi.

O'LCHAM

ing. magnitude

rus. величина

Asosiy matematik tushunchalardan biri, aniqroq tushunchalarni to'g'ridan-to'g'ri umumlashtirish: uzunlik, maydon, hajm, massa va boshqalar, materiallar yoki moddalar, jarayonlar yoki energiyaning o'lchanadigan (va raqamli ifodalangan) miqdoriy xususiyati.

O'LCHASH

ing. measurement

rus. измерение

O'lchov usuli – o'lchov prinsipiga muvofiq o'lchangan fizik miqdorni uning birligi bilan taqqoslash texnikasi yoki usullari to'plami, bu usul o'lchov vositalarining qurilmasidan kelib chiqadi.

O'T O'CHIRGICHLAR

ing. fire extinguishers

rus. огнетушители, мн

Yong'inni o'shirish uchun ishlatiladigan asboblardan biri, odatdagi o't o'chirgichlarga NaHCO_3 ning konsentrlangan eritmasi ko'pirtiruvchi biror modda bilan birga to'ldirilgan bo'ladi; yuqori qismiga konsentrlangan sulfat kislota to'ldirilgan shisha idish qo'yiladi.

O'TA OG'IR SUV

ing. superheavy water

rus. вода сверх тяжелая, ж

Kimyoviy formulasi: T_2O^{18} , vodorod izotopi tritiy bilan kislorod izotopi O^{18} birikmasi: $t_{\text{suyuq}} +4,49^\circ\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 101,52^\circ\text{C}$, $d 1,21 \text{ g/sm}^3$ qabul qilinadi.

O'TA TO'YINGAN ERITMALAR

ing. supersaturated solutions

rus. растворы пересыщенные, мн

Eritmada ma'lum haroratda to'yingan eritmadan ko'proq erigan modda bo'lsa, u o'ta to'yingan deyiladi. O'ta to'yingan eritma deganda, berilgan sharoitda to'yingan eritmadagidan ko'ra ko'proq erigan moddaning ortiqcha qismi osongina cho'kmaga tushadigan eritma tushuniladi.

O'TISH HOLATI (FAOLLASHGAN KOMPLEKS)

ing. transition state

rus. переходное состояние (активированный комплекс), с

Kimyoviy reaksiya paytidagi oraliq holat bo'lib, atomlar reaksiya koordinatsiya bo'yicha ma'lum konfiguratsiyani oladi. Boshqacha qilib aytganda, o'tish holati – bu kimyoviy tizimning boshlang'ish moddalar (reagentlar) va reaksiya mahsulotlari o'rtasidagi oraliq holati.

O'TKAZUVCHANLIK

ing. conductivity, conductance

rus. проводимость, ж

Berilgan konsentratsiyali eritmaning elektr tokini o'tkazish qobiliyatining o'lchovi.

O'ZARO TA'SIR

ing. interaction

rus. взаимодействие

Gaz yoki suyuq muhitdagi moddalarning kimyoviy o'zaro ta'siri ularning doimiy harakatda bo'lgan molekularining to'qnashuvi natijasida yuzaga keladigan jarayon, to'qnashuvda molekular ulanadi, faollari to'qnashuv paytida qolganlarga qaraganda ko'proq energiyaga ega bo'lishi tufayli boshqa molekularning faollashishi sodir bo'ladi, vaqt birligida qancha molekular o'zaro ta'sir qilsa, reaksiya tezligining qiymati shunchalik katta bo'ladi.

O'ZGARTIRISH

ing. change

rus. изменение

Bu bir yoki bir nechta moddalarning bir yoki bir nechta yangi va turli xil moddalarga aylanishi jarayoni, ya'ni kimyoviy atomlarning qayta tuzilishini o'z ichiga olgan kimyoviy reaksiya, bu kimyoviy

reaksiya orqali bitta modda bir yoki bir nechta yangi mahsulotga aylanganda sodir bo'ladi.

O'ZGARUVCHAN

ing. variable, alternating

rus. переменная, ж

O'zgarish jarayonida turli qiymatlarni qabul qilib, o'zgarishi mumkin bo'lgan miqdor.

UCHUVCHANLIK

ing. volatility, volatileness, fugacity, fiigitiveness

rus. летучесть

Suyuq va qattiq moddalarning bug' holatiga o'tish xususiyati.

O'LCHASH

ing. measurement, determination, test

rus. измерение

Bitta (o'lchanadigan) kattalikni boshqa bir turdagi kattalik (birlilik sifatida olingan) nisbatan aniqlash jarayoni.

O'RIN ALMASHINISH

ing. substitution, replasement, simple replasement, displasement

rus. замещение

Reaksiya davomida ionlar almashinish reaksiyasi deyiladi.

O'RINBOSAR

ing. substituent, substitute, substitutinggroup

rus. заместитель

Asosiy birikma tuzilishidagi vodorod atomini almashiradigan har qanday atom yoki atomlar guruhi.

O'RTA SPIRTLAR

ing. medium alschools

rus. спирты средние, мн

Molekulasida C_5H_nOH dan $C_{11}H_{23}OH$ gacha uglerod bo'lgan bir atomli spirtlar.

O'RTA TUZLAR

ing. moths medium

rus. соли средние, мн

Kislota molekularidagi barcha vodorod kationlarini metall kationlari (Na_2SO_3 , K_3PO_4) bilan almashinish mahsulotlari.

O'RTACHA KALORIYA

ing. average salorie

rus. калория средняя, ж

1 g suv temperaturasining $0^{\circ}C$ dan $100^{\circ}C$ gacha isitish uchun ketadigan issiqlik miqdorining yuzdan biri. O'rtacha kaloriya kichik kaloriyaga aniq teng bo'lmaydi, chunki temperatura o'zgarishi bilan suvning issiqlik sig'imi o'zgaradi.

O'RIN OLISH REAKSIYASI

ing. substitution reasion

rus. реакция замещения, ж

Ma'lum bir modda tarkibidagi bitta elementning o'rnini boshqa bir element olishi bilan boradigan jarayonga o'rin olish reaksiyasi deb ataladi.

O'RINBOSAR

ing. deputy

rus. заместитель, м

Bu tarmoqlanmagan magistral strukturada vodorod atomini almashtiradigan har qanday atom yoki atomlar guruhi. Asosiy zanjir bilan bevosita bog'langan yoki uning bir qismi bo'lgan funksional guruhlar IUPAC nomenklaturasida xarakterli guruhlar deb ataladi.

O'RINBOSARLI NOMENKLATURA

ing. replasement nomenclature

rus. замещающая номенклатура, ж

O'rinbosarli nomenklatura – nomlashning asosi qilib eng uzun va eng ko'p tarmoqlangan uglerod zanjiri olinadi. To'yingan birikmalar uchun – "an", bitta qo'shbog'li to'yinmagan birikmalar uchun – "yen", ushbog'li birikmalar uchun – "in" qo'shimchasi ishlatiladi. Har bir sinf birikmasi uchun alohida old qo'shimcha yoki so'z oxiridagi qo'shimcha ishlatiladi.

O'XSHASHLIK

ing. affinity

rus. сродство, с

Har bir oddiy jismning boshqa elementlar bilan birlashishi va ular bilan yangi, murakkab birikmalar berishga ozmi-ko'p moyil bo'lgan murakkab jismlar hosil qilish qobiliyati har bir elementning asosiy xarakteridir.

O'YUVCHI BARIY

ing. barium saustis

rus. едкий барий, м

Bariy gidroksid (kaustik bariy, bariy gidroksid) $Ba(OH)_2$ · kuchli asos. Suvda yaxshi eriydi ($20^{\circ}C$ da 3,75% suvsiz $Ba(OH)_2$), eruvchanligi qizdirilganda ortadi. Eritma kuchli ishqoriydir. Havo bilan ta'sirlashganda u CO_2 ni yutadi va erimaydigan $BaCO_3$ hosil bo'lishi natijasida loyqa bo'ladi.

O'YUVCHI STRONSIY

ing. stront saustis

rus. едкий стронций, м

Kimyoviy formulasi: $Sr(OH)_2$, oq modda, kuchli asos, 1 l suvda $20^{\circ}C$ da 0,8 g, $100^{\circ}C$ da 21,8 g eriydi; d 2,625 g/sm³, t_{suyuq} $375^{\circ}C$.

O'ZGARISH ISSIQLIGI

ing. heat of transformation

rus. теплота превращения, ж

Bir allotropik yoki polimorf shakl o'zgarishining ikkinchisiga aylanishi uchun bir xil bosim va temperaturada kerak bo'lgan issiqlik miqdori.

O'ZGARUVCHAN VALENTLIK

ing. valency variable

rus. валентность переменная, ж

Ko'pgina elementlarning valentligi o'zgarmas bo'ladi, ammo ba'zi elementlarning valentligi, sharoitga va qanday elementlar bilan reaksiyaga kirishganligiga qarab turlicha bo'lishi mumkin; masalan: mis 1 va 2 valentli, temir 2 va 3 valentli, azot 1, 2, 3, 4 va 5 valentli bo'ladi.

O'ZARO TA'SIRLASHISH

ing. interaction, interreaction, coupling

rus. взаимодействие, с

Ikki yoki undan ortiq moddalarning bir-biriga o'zaro ta'siri, ularning tarkibi o'zgarishiga olib keladi. Zarachalarning bir-biriga ta'siri ular orasidagi har qanday kuchlarning ta'siri natijasidir.

O'YUVCHI NATRIY GIDROKSIDI (NATRIY ISHQORI)

ing. sodium hydroxide

rus. едкий натрий, м

Kimyoviy formulasi: $NaOH$, qattiq, gigroskopik oq modda, $322^{\circ}C$ da suyuqlanadi, terini, matolarni o'yadi, shuning uchun, o'yuvchi natriy deyiladi, suvda eriganda suv bilan reaksiyaga kirishib, turli gidratlar hosil qiladi, shuning uchun juda ko'p issiq chiqadi.

SHAFFOFLIK*ing.* transparency*rus.* прозрачность, ж

Obyektlar, materiallar yoki moddalari o'zidan yorug'lik o'tkazish qobiliyati.

SHAKAR*ing.* sugar*rus.* сахар, м

Kimyoviy formulasi: $C_{12}H_{22}O_{11}$ (disaxarid)

Asosan qandlavlagi va shakarqamishdan olinadigan shirin ta'mli oziq-ovqat mahsuloti, disaxaridlar guruhiga kiradi. Saxarozaning umumiy nomi – qamish, lavlagi va uzum shakari.

SHAKAR MODDALARI*ing.* sugary substances*rus.* сахаристые вещества, мн

Kimyoviy formulasi: $C_{12}H_{22}O_{11}$ (gusaxarid)

Uglevodorod hosilalari bo'lib, tarkibida spirt guruhlar (karbinollar) bilan bir aldegid yoki bir keton guruh bo'ladi, bular aldozalar va ketozalar deyiladi, umumiy formulasi: $(CH_2O)_n$; bunda $C_6H_{12}O_6$ – geksozalar (yoki monozalar), $C_{12}H_{22}O_{11}$ – saxarobiozalar, $C_{18}H_{32}O_{16}$ – saxarotriozalar deyiladi.

SHAKL*ing.* the form*rus.* форма, ж

1. Obyektning tashqi ko'rinishi, qiyofasi.
2. Biror narsaga ma'lum bir shakl berish.

SHAKL BERUVCHI DIAFRAGMA*ing.* shaping diaphragm*rus.* формирующая диафрагма

Shakl berish jarayonida bosim va temperaturaga chidamli shakl berishda asosiy vazifani bajaruvchi rezina mahsuloti.

SHAKL BERISH (EKSTRUDIRLASH)*ing.* extruding*rus.* экструдирование

Ikki va undan ortiq rezina qorishmalarini bosim va harorat yordamida shakl berib chiqarish.

SHAMOT*ing.* fireclay*rus.* шамот, м

O'tga chidamli modda, tarkibi taxminan: SiO_2 -65%, Al_2O_3 -30%, CaO -2%, MgO -1,5%, Fe_2O_3 -1,5%; tuproqni kuydirish yo'li bilan tayyorlanadi; 1350°C atrofida yumshaydi; shamotdan o'tga chidamli g'ishtlar tayyorlanadi, undan zavodlarda o'txonalar qilinadi.

SHAROIT*ing.* condition*rus.* условия, ж

Hayotning, faoliyatning ba'zi sohalarida o'rnatilgan qoidalar, ma'lumotlar, davom etishi kerak bo'lgan talablar, biror narsa bilan bog'liq bo'lgan holat, ahdlashuvchi tomonlardan biri tomonidan qo'yilgan talab, biror narsa haqida og'zaki yoki yozma kelishuv.

SHARQ TOPAZI*ing.* topaz oriental*rus.* топаз восточный, м

Sariq rangli topaz, qimmatbaho tosh.

SHART*ing.* condition*rus.* условие

Jarayonning aniq tavsifi uchun zarur va yetarli bo'lgan fizik kattaliklar yoki ularning nisbatlari to'plami.

SHEELIT*ing.* scheelite*rus.* шеелит, м

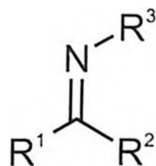
Volframning $CaWO_4$ tarkibli minerali.

SHENITLAR*ing.* shenites*rus.* шениты, мн

$MgSO_4$ va $BeSO_4$ ning $Me/Mg(SO_4)_2 \cdot XH_2O$ va $Me/Be(SO_4)_2 \cdot XH_2O$ tipidagi qo'shaloq tuzlari; masalan: $K_2[Mg(SO_4)_2] \cdot 6H_2O$; bular o'g'it sifatida ishlatilishi mumkin.

SHIFF ASOSI*ing.* schiff base*rus.* база шиффа, ж

Shiff asosi – birlamchi aminlarning aldegid yoki ketonlar bilan hosil qilgan birikmasi.

SHINA

ing. tire

rus. шина, ж

Shinalar–bu transport vositasining yukini g'ildirak orqali o'qdan yerga o'tkazish va g'ildirak harakatlanadigan sirt bilan tortishni ta'minlash uchun g'ildirakning chekkasini o'rab turgan halqa shaklidagi komponent.

SHISHA

ing. glass

rus. стекло, с

Ko'pgina silikatlarni bir-biri bilan yoki silikat angidrid bilan qo'shib qizdirilganda shisha deb ataladigan tiniq amorf qattiq modda hosil bo'ladi.

Tarkibi taxminan: Na_2O (yoki K_2O)· CaO · 6SiO_2

SHISHA TOLA

ing. fiberglass

rus. стекловолокно, с

Eritilgan oynani tortish yoki parchalash natijasida olingan silliq yuzaga ega sun'iy tola.

SHKALA

ing. scale

rus. шкала

Minimaldan maksimalgacha ularning yonida joylashgan raqamlari bo'lgan teglar to'plami.

SHLAK, TOSHQOL

ing. scoria, skim, skimming, cinder, slender, dross, slag

rus. шлак

Shlak, toshqol – metallurgiyada – eritish jarayonlarida (masalan, po'lat eritishda) suyuq metall sirtini qoplovchi (soviganda toshsimon yoki shishasimon holatga o'tuvchi) eritma. Shlak pechga maxsus solinadigan flyus, metallurgiya reaksiyalari natijasida ajralib chiqadigan qo'shilmalar va yoqilg'i ku-

lidan iborat. Asosiy komponentlari – kislotali oksidlar SiO_2 va asosli oksidlar CaO , FeO , MgO , shuningdek neytral oksidlar Al_2O_3 , ZnO . Tarkibidagi bu oksidlarning miqdoriga qarab asosli yoki kislotali bo'lishi mumkin.

SHOTTEN-BAUSHMAN REAKSIYASI

ing. Shotten Baushman reaction

rus. реакция Шоттен-Баушман, ж

Fenolning karbon kislotasi xlorangidridi bilan ishqoriy eritmadagi reaksiyasi yordamida fenolning murakkab efirini olishga asoslangan.

SHPAT

ing. spar

rus. шпат

Turli minerallarning nomlari: silikatlar guruhining dala shpati, aralash granitlar guruhining karbonatlardan tashkil topgan, kalsit.

MAYDALASH APPARATI

ing. chopper

rus. измельчитель, ж

Mahsulot narsa buyumni juda mayda bo'laklarga maydalash qurilmasi.

Oddiy kichik maydalagich – bu elektr moslamasi, ammo ko'plab pichoqli maxsus qaychi shaklida qo'lda ishlatiladigan maydalagichlar ham mavjud.

SHVEYNFURT YASHILI

ing. schejfurt greens

rus. швейнфуртская, ж

Mis atsetat-arseniti $\text{Cu}(\text{CH}_3\text{COO})_2 \cdot 3\text{Cu}_3(\text{AsO}_2)_2$ atsetat va mis arsenatlardan iborat qo'shaloq tuz; chiroyli yashil rangi bor, ammo zaharli, qishloq xo'jaligi zararkunandalariga qarshi kurashda ishlatiladi.

SHVEYTSER REAKTIVI

ing. Schweitzer reagent

rus. реактив Швейцера, мн

Mis digidrokso tetraammiakati, ba'zan mis tetraamin gidroksidi – mis tetraammiakat gidroksidining suvli eritmasi. Shved olimi Matias Eduard Shveytser ushbu reaktivning sellyulozani eritishini aniqlaganligi sababli nomlangan. Bu reaktiv mis (II)-gidroksidi ammiakda eritish yo'li bilan tayyorlanadi: $\text{Cu}(\text{OH})_2 + 4\text{NH}_3 = (\text{Cu}(\text{NH}_3)_4)^{+2} + 2\text{OH}^-$ paxta, filtr qog'oz kabi sellyulozalarni eritadi.

CHANG SIKLONI*ing.* dust cyclone*rus.* пылевой циклон, м

Havodagi chang og'irligi 2 kg gacha bo'lgan hollarda ruxsat etiladi. Chang sikloni korxonalarda pnevmatik transport va aspiratsiya tizimlarida havoni changdan tozalash uchun mo'ljallangan. Havodan changni tozalash uchun xizmat qiladi.

CHAQMOQTOSH*ing.* flint*rus.* кремнь, м

Kristalli va amorfkremnezyom, ya'ni qum tuproq (opal, xalsedonyokikvars)dan tashkil topgan mineral tuzilma. U ko'pincha temir va marganes oksidlari bilan turli xil ranglarda bo'yalgan bo'ladi. $x \text{ SiO}_2 \cdot y \text{ H}_2\text{O}$ tarkibli mineral, bunda x'y.

CHAQNASH*ing.* flash*rus.* вспышка, ж

Chaqnash – qisqa muddatli ko'rinadigan porlash bilan birga yonuvchi moddaning yuzasida gazbug'-havo aralashmasining tez yonishi. Quyosh chaqnashi – bu quyosh atmosferasida energiya chiqarishning portlovchi jarayoni.

CHEGARAVIY MOLEKULAR ORBITALLAR*ing.* frontier molecular orbitals*rus.* пограничные молекулярные орбитали, мн

Chegaraviy molekulyar orbitallar – reagentning egallangan yuqori va quyi molekulyar orbitallari.

CHIDAMLILIK*ing.* firmness*rus.* стойкость, ж

Elementlar va materiallarning o'z funksiyalarini bajarishi va parametrlarini belgilangan me'yorlar doirasida ushlab turish xususiyati.

CHILI SELITRASI*ing.* chilean saltpeter*rus.* чилийская селитра, ж

Chili selitrasi (NaNO_3) – romboedrik yoki trigonal kristall panjarali, rangsiz shaffof kristallar, hidsiz. Ta'mi: o'tkir sho'r. U sanoatda juda keng qo'llaniladi.

CHIN ERITMALAR*ing.* true solutions*rus.* истинные растворы, мн

Eritma ikki yoki undan ortiq turdagi molekullarni (atomlar, ionlar) o'z ichiga olgan; zarracha o'lchamlari 10^{-10} - 10^{-11} m bo'lgan gomogen liofil dispers tizim; har bir turdagi zarrachalarning nisbati ma'lum chegaralarda doimiy ravishda o'zgarishi mumkin.

CHINNI*ing.* porselain*rus.* фарфор, м

Chinni ("chin" so'zidan) — suv, gaz va elektr o'tkazmaydigan, o'tga chidamli, jarangdor, asosan, oq rangli (yupqasi yorug'lik o'tkazadigan) mahsulot; maxsus tuproq (chinni gili), kaolin, kvars, dala shpati va boshqa xomashyolar aralashmasidan tayyorlanadi.

CHIQIB KETUVCHI GURUH*ing.* goofy group*rus.* уходящая группа, ж

Substrat molekulasidagi almashtiriladigan guruh; kimyoviy reaksiya jarayonida reaksiyaga kiritiluvchi substrat tarkibiga kiruvchi atomdan ajralib chiqadigan atom yoki guruh (zaryadlangan va neytral).

CHIRISH*ing.* putrefaction, rotting*rus.* гниение, с

Ammonifikatsiya (chirib parshalanish, chirish) – azotli organik birikmalarning (oqsillar, aminokislotalar) ammonifikatsion mikroorganizmlar ta'sirida fermentativ gidrolizlanishi natijasida odamlar uchun zaharli yakuniy mahsulotlar – ammiak, vodorod sulfidi, shuningdek, parchalanish mahsulotlarining to'liq mineralizatsiyasi bo'lmagan birlamchi va ikkilamchi aminlar.

CHIROQ*ing.* lantern*rus.* фонарь, м

Yoritish vositasi.

CHO'KINDI*ing.* presipitate, sediment, settling, sludge, residuum.*rus.* осадок

Eritmada hosil bo'lgan cho'kmalar cho'kindini tashkil qiladi.

CHO'KTIRISH

ing. presipitation, deposition, sedimentation
rus. осаждение

Cho'ktirish, pretsipitatsiya – kimyoviy reaksiya jarayonida, masalan, tegishli reagentlar qo'shilganda eritmada qattiq cho'kma hosil bo'lishi.

CHO'YAN

ing. pig iron, cast iron, iron

rus. чугу́н

Temir va uglerodning egiluvchan bo'lmagan qotishmasi (odatda, 2,14%dan ortiq uglerod saqlagan).

CHO'KMA

ing. sediment

rus. осадок, м

Kimyoviy qattiq modda bo'lib, kimyoviy reaksiya – bug'latish, cho'ktirish natijasida zarra ko'rinishida ajraladi.

CHO'KMA TUZ

ing. self-planting salt

rus. самосадочная соль, ж

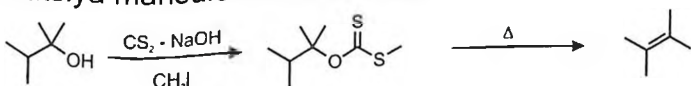
Texnik tuz (shuningdek, uni galit yoki o'z-o'zidan cho'kuvchi tuz) – bu tabiiy mineral mahsulot bo'lib, uning asosiy kimyoviy formulasi: NaCl. Texnik tuz asosan sanoatda, kommunal xizmatlarda va inson faoliyatining boshqa sohalarida keng qo'llaniladi. Bundan tashqari, ba'zi ko'llarda osh tuzining miqdori ko'pligidan ko'l suvi to'yinib, tuz cho'kadi, bunday tuz cho'kma tuz deyiladi.

CHUGAYEV REAKSIYASI

ing. Chugaev reaction

rus. реакции Чугаева, ж

Chugayev reaksiyasi (ksantogen reaksiyasi) – spirtlarni degitratlab, ularning ksantogenantlarini termik parchalab, olefinlar olish. Bu spirtlarning ksantogenantlarini termik parchalanishi orqali olefinlarga suvsizlanishi. 1899-yilda bu reaksiyani L.A.Chugayev kashf etgan va uning nomi bilan atalgan. Reaksiya olti a'zoli siklik o'tish holati orqali boradi, shuning uchun, qoida tariqasida, sis-eliminatsiya mahsuloti hosil bo'ladi.

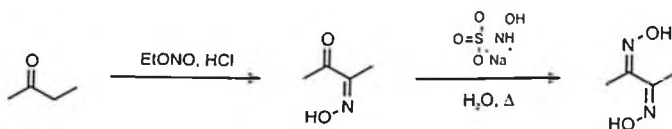

CHUGAYEV REAKTIVI

ing. Chugayev's reagent

rus. реактив Чугаева, ж

Dimetilglioksim (DMGO–C₄H₈N₂O₂) – kuchli selektiv organik cho'ktiruvchilardan biri. DMGO palladiy va nikelning sifatini va miqdorini aniqlash uchun qo'llaniladi. DGMO oksidi ishtirokida ishqorli muhitda nikelni aniqlash uchun selektiv reagent sifatida qo'llashga 1905-yilda A.Chugayev tomonidan taklif berilgan, shu sababli "Chugayev reaktivi" deb nomlanadi.

CHUMOLI ALDEGID

ing. formic aldehyde

rus. муравьиный альдегид, м

Formaldegid (lot. formīsa – "chumoli" dan) – organik birikma, o'tkir yoqimsiz hidli rangsiz gaz; suvda, spirtida va qutbli erituvchilarda yaxshi eriydi. Katta miqdorda zaharli.

CHUMOLI KISLOTA

ing. formic acid

rus. муравьиная кислота, ж

Kimyoviy formulasi: HCOOH, o'tkir hidli rangsiz suyuq modda, havoda tutaydi; tuzlari va anionlarini formiatlar deb ataladi; $t_{\text{suyuq.}} 8,25^{\circ}\text{C}$, $t_{\text{qayn.}} 100,7^{\circ}\text{C}$, $20^{\wedge}1,220$, ancha kuchli kislota va kuchli qaytaruvchi; suvda, spirtida va efrida cheksiz eriydi.

CHUMOLI SPIRTI

ing. formic alcohol

rus. муравьиный спирт, м

Tibbiyotda dori sifatida ishlatiladi. Chumoli kislotasining suvdagi suyultirilgan (1–1,5%) eritmasi.

CHO'KISH (CHO'KMA)

ing. presipitation

rus. осаждение, с

Kam eriydigan birikma ko'rinishida bir yoki bir nechta komponentning ajralib chiqishi.

Cho'kma, kimyoviy reaksiya jarayonida, masalan, tegishli reagentlar qo'shilganda eritmada qattiq cho'kma hosil bo'lishi. Qattiq jismning hosil bo'lishiga olib keladigan kimyoviy modda "cho'kma" deb ataladi.

KIMYO ATAMALARINING IZOHLI LUG'ATI

Mas'ul muharrir *Gulruh Rahimova*

Muharrir *Habib Abdiyev*

Badiiy muharrir *Dilmurod Jalilov*

Musahhihlar: *Adolat Mustafoyeva, Nilufar Ahmedova, Aziza Ahmedova*

Kompyuterda sahifalovchilar: *Zilola Aliyeva, Umida Valijonova*

Nashr. lits. Al № 290.04.11.2016.
Bosishga 2023-yil 12-oktyabrda ruxsat etildi.
Bichimi 84x108 $\frac{1}{16}$. "Arial" garniturası.
Ofset bosma. 28,2 shartli bosma taboq. 39,65 nashr tabog'i.
Adadi 3000 nusxa. 129-raqamli buyurtma.
Bahosi shartnoma asosida.

G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyida chop etildi.
100128. Toshkent. Labzak ko'chasi, 86.

Telefon: (371) 241-35-47, 241-48-62, 241-83-29
Faks: (371) 241-82-69

www.gglit.uz **info@gglit.uz.**

 G'AFUR G'ULOM
nomidagi nashriyot-matbaa
ijodiy uyi

